

NOTITIAE NOVAE FACULTATIS IURIDICAE UNIVERSITATIS MATTHIAE BELII NEOSOLII

ROČNÍK XXVI.

Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
Právnická fakulta

NOTITIAE NOVAE
FACULTATIS IURIDICAE
UNIVERSITATIS MATTHIAE BELII
NEOSOLII
ROČNÍK
XXVI.

2023

Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Predseda redakčnej rady a vedecký redaktor:

doc. Dr. iur. JUDr. Ing. Michal Turošík, PhD.

Predseda edičnej komisie:

prof. JUDr. Milan Ďurica, PhD.

Recenzenti:

Dr. h. c. prof. JUDr. Jaroslav Ivor, DrSc.

prof. JUDr. Milan Ďurica, PhD.

prof. JUDr. Ingrid Mencerová, PhD.

doc. JUDr. Marian Ďurana, PhD.

doc. JUDr. Ing. Martin Kubinec, PhD.

doc. JUDr. Ivana Šošková, PhD.

JUDr. Miloš Levrinc, PhD.

JUDr. Martin Píry, PhD.

JUDr. Ľubica Saktorová, PhD., LL.M., M.A.

JUDr. Lenka Ušiaková, PhD.

Zostavovateľ:

JUDr. Monika Némethová, PhD.

JUDr. Aneta Kšenzíghová, MBA

Vydavateľ:

Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Príspevky neprešli jazykovou korektúrou.

Za obsahovú a jazykovú stránku textu sú zodpovední autori publikovaných príspevkov.

© Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

ISBN 978-80-557-2037-1

EAN 9788055720371

<https://doi.org/10.24040/2023.9788055720371>

Recenzovaný vedecký zborník NOTITIAE NOVAE FACULTATIS IURIDICAE UNIVERSITATIS MATTHIAE BELII NEOSOLII ROČNÍK XXVI. je publikovaný a šírený ako open access publikácia na základe podmienok Creative Commons Attribution 4.0 International Licence CC BY (uviedenie autora).

OBSAH

Rastislav Bublák	
Vplyv dobrých mravov na posudzovanie trestnosti činu.....	6
Ján Cirák – Daniela Gandžalová	
Inštitucionálne novoty v úvahách o dedičskom práve de lege ferenda.....	15
Dominik Čipka - Matúš Mendrej	
Pár slov k vývoju dedičského práva na Slovensku.....	43
Yana Daudrikh	
Právne postavenie Finančnej spravodajskej jednotky a Národnej banky Slovenska v oblasti ochrany pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a financovaním terorizmu	53
Peter Demovič	
Väzba a jej vplyv na preplnenosť väzníc	67
Alžbeta Djurbová	
Uznanie štátu v teórii a praxi medzinárodného práva.....	84
Marian Ďurana	
Má poddlžník možnosť započítať pohľadávku?	100
Alica Fedorová	
Teoreticko – právne vymedzenie čarodejníctva v historickom kontexte	109
Daniela Gandžalová	
Právna úprava dedenia na našom území v minulosti	132
Marcela Karman	
Európske záruky vo väzobných veciach.....	197
Nikola Kočiščáková	
Ukladanie trestu domáceho väzenia v podmienkach slovenskej republiky	210
Viktória Kol'vecková	
Odklony pri uplatňovaní procesnej preklúzie v civilnom sporovom konaní.....	221
Štěpán Kořínek	
Úrad evropského veřejného žalobce a jeho potenciál v ochraně životního prostředí....	232
Aneta Kšenzíghová	
Právne aspekty hospodárenia štátneho podniku	256
Miroslava Kušnířiková	
Dovolanie z pohľadu práva novôt.....	269
Mikuláš Lévai	
Neoprávnené nakladanie s odpadmi podľa §302 Trestného zákona- hmotnoprávne a procesnoprávne aspekty	280
Dušan Lovich	
K otázke významu a dôsledkov priznania v trestnom konaní	299
Anton Martvoň	
Spoločné zariadenia v kontexte pozemkových úprav na Slovensku	322
Rastislav Munk	
Právo na vyjadrenie	340

Juraj Panigaj	
Ochrana životného prostredia počas ozbrojeného konfliktu s akcentom na Rusko-Ukrajinský konflikt	352
Pavol Rak - Barbora Švedová	
Konanie za zamestnávateľa s medzinárodným prvkom – kumulácia pozícií medzi koncernovými spoločnosťami a jej úskalia	378
Martin Serfőző	
Nahrádzanie informovaného súhlasu pacienta neodkladným opatrením súdu	387
Martin Skaloš	
Vývoj inštitútu držby a vydržania v podmienkach právneho poriadku územia dnešného Slovenska	400
Milan Sudzina	
Správna žaloba vo veciach správneho trestania	422
Dana Šadibolová	
Svedok v trestnom konaní	436
Katarína Ševcová	
Odškodnenie za vedľajšie účinky očkovania a liekov na liečbu proti ochoreniu COVID-19	448
Marek Švec – Andrea Olšovská	
Právo odborovej organizácie na komunikáciu so zamestnancami	458
Juraj Takáč	
Modifikácia bezpodielového spoluvlastníctva manželov	469
Ľuboš Tresa	
Možné dopady konfliktu suverénit na ochranu majetku osôb súkromného práva	492
Veronika Václavová	
Problematika analýzy DNA v rámci určovania materstva v súlade s opomenutím skutočnosti pôrodu	513
Tomáš Zábrenszki	
Problematika užívania inej návykovej látky než alkoholu pri posudzovaní trestného činu ohrozenia pod vplyvom návykovej látky	524
Ingrid Zajacová	
Pravidlo <i>business judgement rule</i> v praxi slovenských obchodných spoločností a vo vybraných štátoch Európskej únie	540

Rastislav Bublák¹

Vplyv dobrých mravov na posudzovanie trestnosti činu

Kľúčové slová

trestný čin, dobré mravy, výživné, predbežná otázka

Abstrakt

Predkladaný príspevok poukazuje na úzke prepojenie a vplyv súkromného práva na trestnoprávnu zodpovednosť. Príspevok objasňuje vplyv inštitútu dobrých mravov na trestnosť neplnenia výživovacej povinnosti v zmysle § 207 Trestného zákona. Prvá kapitola pojednáva o základných východiskách trestného činu zanedbania povinnej výživy. Následná podkapitola predstavuje jadro príspevku a vysvetľuje relevanciu skúmania dobrých mravov ako predbežnej otázky v trestnom konaní.

Keywords

criminal offense, good morals, maintenance, preliminary question

Abstract

Following contribution highlights the close connection and effect of private law on criminal liability. The contribution clarifies the effect of the institute of good morals on the crime of neglect of maintenance obligation according to § 207 Criminal code. The first chapter explains essential principles of crime of neglect of maintenance obligation. The subsequent subchapter presents the core of the contribution and explains the relevance of the examination of good morals as a preliminary question in criminal proceeding.

Úvod

Zjednodušená definícia trestného práva hovorí, že ide o časť právneho poriadku, ktorá chráni najvýznamnejšie spoločenské vzťahy upravené primárne v mimotrestných predpisoch.² V dôsledku toho dochádza k transpozícii rôznych súkromnoprávných inštitútov do trestného práva. Tým je aj korektív dobrých mravov, odzrkadľujúci elementárne pravidlá slušnosti v normatívnej podobe, resp. s normatívnym účinkom. Pravidlá morálky sa od normatívnych pravidiel odlišujú absenciou ich všeobecnej záväznosti a (predovšetkým) absenciou ich vynútiteľnosti štátnou mocou. Implementáciou generálneho označenia morálky v podobe „dobrých mravov“ do normatívnej podoby sa však ich

¹ JUDr. Rastislav Bublák pôsobí ako vyšší súdny úradník na Okresnom súde Dolný Kubín, súčasne je externým doktorandom na Katedre trestného práva a kriminológie, Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave

² KRATOCHVÍL, V. a kol. Trestní právo hmotné, Obecná část, 2. vydání, Praha, C. H. Beck, 2012, ISBN 978-80-7179-082-2, 5 s., MAŠEANYOVÁ, D. a kol. Trestné právo hmotné. 3. aktualizované a doplnené vydanie. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2019, ISBN 978-80-7380-772-6, 17 s.

vynútiteľnosť významne navýšila. Z pohľadu reflektovania morálnych zásad spoločnosti právom ako takým má trestné právo významné postavenie, nakoľko vyjadruje morálne (etické) minimum povýšené na zákon a predovšetkým hierarchiu hodnôt danej spoločnosti.³ V tomto zmysle je porušenie akejkoľvek trestnoprávnej normy súčasne porušením normy morálnej. To v konečnom dôsledku reflektuje aj právny následok spáchaného trestného činu. Trest, okrem toho, že je ujmom na základných právach a slobodách odsúdeného, vyjadruje tiež morálne odsúdenie páchatel'a spoločnosťou. Ako sa však trestné právo nazerá na situáciu, kedy sa v rámci záväzkového vzťahu, ktorému trestné právo poskytuje výslovnú/explicitnú ochranu, amorálneho správania dopustí ten, ktorému je trestnoprávna ochrana poskytovaná? Má takéto správanie vplyv pri skúmaní základných trestnoprávných otázok? Názov príspevku napovedá, že sa v ňom budeme venovať inštitútu dobrých mravov. Jeho prienik do trestného práva budeme skúmať cez prizmu trestného činu zanedbania povinnej výživy podľa § 207 Tr. zák.. Príspevok poskytne odpoveď na otázku, či má amorálne konanie oprávneného vplyv na plnenie vyživovacej povinnosti zo strany povinného, a v konečnom dôsledku aj na trestnosť jej prípadného neplnenia.

1. Základné východiská trestnosti neplnenia vyživovacej povinnosti

Trestný čin zanedbania povinnej výživy má svoje špecifiká tak v rovine hmotnoprávnej, ako aj procesnej⁴. Iba v krátkosti sa úvodom zmienime k (hmotnoprávnej) podstate uvedeného trestného činu, nakoľko je to dôležité pre ďalšie smerovanie príspevku a v konečnom dôsledku lepšie pochopenie natienej problematiky.

Z § 207 Tr. zák. vyplýva, že trestnoprávnu ochranu požívajú len také vyživovacie vzťahy, ktoré vznikajú a zanikajú *ex lege*. Výživné v pravom zmysle slova predstavuje osobitný druh súkromnoprávneho záväzku, vychádzajúci zo solidarity v rodinných vzťahoch a vznikajúci na základe inej právnej skutočnosti než zmluva (ako najčastejší právny titul). Ide o inštitút rodinného práva, účelom ktorého nie je len uhradzovanie výživy v užšom slova

³ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I, Obecná část, 2. vydání, Praha, C. H. Beck, 2012, ISBN 978-80-7400-428-5, 5 s.

⁴ Osobitosťou je deliaci moment skutku, ktorým je pri trestnom čine podľa § 207 Tr. zák. nie moment vznesenia obvinenia, ale až moment vyhlásenia rozsudku súdom prvého stupňa, resp. v prípade odvolania moment odobratia sa súdu druhého stupňa na záverečnú poradu. S tým súvisia viaceré procesnoprávne problémy, napr. zásada *prohibitio reformationis in peius* v prípade, ak odvolanie podá iba obvinený, ktorý však pokračoval v páchaní trestného činu aj po rozhodnutí súdu prvého stupňa. S tým potom súvisí aj nemožnosť následného vedenia trestného stíhania v medziobdobí od rozhodnutia súdu prvého stupňa po odobratie sa súdu druhého stupňa na záverečnú poradu, nakoľko tomu bráni zásada *ne bis in idem*. K tomu pozri napr. rozsudok Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 2 Tdo 65/2015, publikovaný v zierke pod č. R 11/2017.

zmysle (strava), ale aj o uspokojovanie ostatných hmotných (ošatenie, hračky, školské, hygienické či športové potreby) či nehmotných potrieb (vzdelanie, zdravotná starostlivosť, kultúrny či duchovný rozvoj, bývanie).⁵ Iste, povaha súkromného práva a jeho základné zásady (najmä zásada zmluvnej autonómie) umožňujú uzatvoriť dohody (zmluvy), ktoré sa svojím obsahom budú podobat' výživnému. Rovnako je tiež možné rozšíriť okruh osôb, ktorým sa bude poskytovať výživa aj nad rámec rodinného puta. Nepôjde však o výživné v pravom a hlavne právnom slova zmysle; pôjde o dohody ((i)nominátne kontrakty) podľa Občianskeho zákonníka. Tento vzťah nebude mať rodinnoprávny ale občianskoprávny charakter.

Osobitnú ochranu, ktorú rodine poskytuje Ústava Slovenskej republiky, zákonodarca reflektuje aj v tom, že rodinnoprávny vyživovací vzťah má v porovnaní s tým občianskoprávnym privilegované a nadradené postavenie čo do obsahu a rozsahu poskytovanej ochrany. Príkladom nech je ochrana prostriedkami trestného práva, kedy § 207 Tr. zák. chráni len vyživovacie vzťahy zakotvené v zákone č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov („ZR“). Nevyhnutné je však zdôrazniť, že nie každý vyživovací vzťah upravený ZR požíva trestnoprávnu ochranu. Pri bližšom pohľade na jednotlivé druhy výživného upravené v ZR je dokonca zrejmé, že tieto druhy nepoživajú rovnakú ochranu čo do kvality a rozsahu ani podľa rodinnoprávnej úpravy. Trestný zákon zvyrazňuje slovné spojenie „*zákonná povinnosť* ...“⁶. Trestnoprávnu ochranu požívajú len také vyživovacie vzťahy, ktoré vznikajú priamo zákonom. Z toho je potom zrejmé, že vznik a zánik vyživovacieho vzťahu nie je viazaný na konštitutívne rozhodnutie súdu, ale na splnenie podmienky stanovenej ZR. Trestné právo preto neposkytuje ochranu „*príspevku na výživu rozvedeného manžela*“, nakoľko vyživovací vzťah tu vzniká až konštitutívnym rozhodnutím súdu. Z rovnakého dôvodu nemožno hovoriť o zákonnej vyživovacej povinnosti v prípade „*príspevku na výživu a úhradu niektorých nákladov nevydatej matke*“ podľa § 74 ods. 2 ZR, nakoľko povinnosť k jeho úhrade vzniká pravdepodobnému otcovi až rozhodnutím súdu. Navyše, pri tomto príspevku nejde ani o výživné v prav(n)om slova zmysle, nakoľko nejde o opakujúcu sa dávku (čo je pre výživné

⁵ HRUŠÁKOVÁ, M. – KRÁLIČKOVÁ, Z. – WESTPHALOVÁ, L. a kol. Občiansky zákoník II. Rodinné právo, Komentár. Praha, C. H. Beck, 2014, 1035 s. ISBN 978-80-7400-503-9

⁶ Tr. zák. operuje v tejto súvislosti s dvoma pojmami, a sice vyživovať a zaopatrovat'. V doktrínálnom poňatí je zaopatrovanie širším pojmom od výživného, nakoľko výživné spadá svojím účelom a systematickou do súkromnoprávneho inštitútu zaopatrenia, pričom výživné predstavuje osobitný druh zaopatrovacieho záväzku (popri zmluvnom zaopatrení). IN: HRUŠÁKOVÁ, M. – KRÁLIČKOVÁ, Z. – WESTPHALOVÁ, L. a kol. Občiansky zákoník II. Rodinné právo, Komentár. Praha, C. H. Beck, 2014, 1034 s. ISBN 978-80-7400-503-9. Vzhľadom na extenzívne poňatie pojmu výživné je však rozdiel medzi zaopatrením a vyživovaním prakticky nulový. Zákonodarca znak „zaopatrovat'“ v podstate traduje z minulého obdobia (20. storočie), kedy sa pojem „výživné“ nechápal tak ako dnes, čo zjavne uniklo jeho pozornosti. Dôsledkom toho je obsolétosť znaku „zaopatrovat'“.

príznačné). Pri príspevku na úhradu nákladov ide o jednorazové plnenie, prípadne plnenie v splátkach. Trestný čin zanedbania povinnej výživy vyžaduje opakované neplnenie (minimálne dva mesiace); pri jednorazovej splátke to ale povaha veci vylučuje.

Je síce pravdou, že pri ostatných druhoch výživného pravidelne dochádza k určení ich výšky súdnym rozhodnutím, takéto rozhodnutie má však iba deklaratórny, nie konštitutívny (právo tvorný) účinok. Orgán činný v trestnom konaní („očtk“) a súd v trestnom konaní nie sú v zmysle § 7 ods. 1 Tr. por. takýmto rozhodnutím pri posudzovaní existencie vyživovacej povinnosti a jej rozsahu viazaní, keďže táto predbežná otázka sa dotýka samotnej viny obvineného (povinného).⁷ Na druhej strane, záver o neviazanosti neznamená, že očtk a súd v trestnom konaní môžu civilný rozsudok ignorovať. Je nevyhnutné, aby súd rozhodujúci v trestnom konaní vykonal tiež dôkaz spisom, z ktorého vychádzal súd rozhodujúci v občianskoprávnom konaní, pokiaľ je dostupný, vysporiadal sa s dôkazmi a zisteniami, ktoré sa stali podkladom pre jeho rozhodnutie, a na základe zhodnotenia všetkých vykonaných dôkazov v zmysle zásady voľného hodnotenia dôkazov náležite odôvodnil svoj odlišný záver.⁸

Pri rozhodovaní civilného súdu o výživnom musí tento okrem parametrov podľa § 75 ods. 1 ZR⁹ skúmať (a to z úradnej povinnosti) tiež to, či by priznanie výživného nebolo v rozpore s dobrými mravmi.¹⁰ Rozpor s dobrými mravmi je totižto v zmysle § 75 ods. 2 ZR dôvodom nepriznania výživného. Ako sme už uviedli, pri vyživovacích vzťahoch vznikajúcich ex lege má prípadné súdne rozhodnutie len deklaratórne účinky. Rovnako to platí aj o rozhodnutí, ktorým by súd výživné nepriznal z dôvodu, že (dospelý) oprávnený konal v rozpore s dobrými mravmi (*contra bonos mores*). Uvedené ustanovenie nie je preto relevantné len pre civilné mimosporové konanie; rovnako podstatný vplyv má tiež na posudzovanie trestnosti činu.

⁷ Rozhodnutie Najvyššieho súdu SSR sp. zn. 4 Tz 67/77, publikované v zbierke pod č. R 32/1979, Rozsudok Najvyššieho súdu SR sp. zn. 7 Tz 57/92, publikované v zbierke pod č. R 56/1993, Uznesenie Najvyššieho súdu SR sp. zn. 5 Tdo 16/2012

⁸ DRAŠTIK, A – FREMR, R – DURDÍK, T. a kol. *Trestní zákonník, Komentář, I. díl*, Praha, Wolters Kluwer, 2015, ISBN 978-80-7478-790-4, s. 1064

⁹ Pri určení výživného prihliadne súd na odôvodnené potreby oprávneného, ako aj na schopnosti, možnosti a majetkové pomery povinného prihliadne súd aj vtedy, ak sa povinný vzdá bez dôležitého dôvodu výhodnejšieho zamestnania, zárobku, majetkového prospechu; rovnako prihliadne aj na neprímerané majetkové riziká, ktoré povinný na seba berie.

¹⁰ Ak je však oprávneným maloleté dieťa, výživné je možné priznať aj napriek rozporu s dobrými mravmi.

1.1 Konanie *contra bonos mores* ako základ „netrestnosti“ činu

Ustanovenie § 75 ods. 2 ZR vychádza z premisy, že konanie oprávnenej osoby, ktoré má charakter konania *contra bonos mores*, nie je hodné ochrany, preto z takéhoto konania nemôže mať ani úžitok. Je zrejmé, že § 75 ods. 2 ZR je adresovaný súdu, ktorý o výživnom pre plnoletú oprávnenú osobu rozhoduje. Formulácia právnej normy obsiahnutej v uvedenom paragrafe môže evokovať, že výživné priznáva len súd, a o výživné musí oprávnená osoba súd aj požiadať. Vyživovacie vzťahy však, až na dve výnimky, vznikajú priamo zo zákona; k ich vzniku nie je potrebné súdne rozhodnutie. Predstavme si situáciu, kedy povinná osoba prestane plniť vyživovaciu povinnosť, nakoľko sa opodstatnene domnieva, že si to oprávnená osoba (napr. plnoleté dieťa, manžel,...) vôbec nezaslúži. Na tomto mieste nie je z hľadiska účelu príspevku dôležité zaoberať sa otázkou, akým spôsobom by sa oprávnená osoba musela správať alebo niečo spraviť, aby to bolo v rozpore s dobrými mravmi. To samozrejme závisí od okolností každého jedného prípadu. V otázke dobrých mravov čo do ich konkrétneho obsahu preto nemôže vzniknúť ani ustálená súdna prax. Marginálne len uvádzame, že dobré mravy doktrína vymedzuje ako spôsoby správania, ktoré nie sú nikomu na ujmu.¹¹ Dobré mravy musia byť chápané v zmysle nositeľa hodnotových základov práva a bariéry proti amoráliám pri výkone subjektívnych práv a ďalej ako interpretačné vodítko slúžiace k odstráneniu zbytočného právneho formalizmu¹², ktorý je ústavne neutržateľný. Pre účely príspevku však predpokladajme, že oprávnená osoba naozaj konala v rozpore s dobrými mravmi, v dôsledku čoho by jej v prípadnom súdnom konaní nebolo výživné priznané. Rozpor s dobrými mravmi a nepriznanie výživného nemáme formálne potvrdené rozhodnutím súdu. Povinná osoba vzhľadom na amorálne správanie oprávnenej osoby prestala plniť svoju vyživovaciu povinnosť, pričom po troch mesiacoch neplnenia oprávnená osoba podala (účelovo, súc si vedomá trestnoprávnej problematiky) trestné oznámenie pre spáchanie trestného činu zanedbania povinnej výživy. Otázka je v tomto prípade viac než zrejmalá, preto jej formuláciu prenechávame mysli čitateľa.

Úvodom sa žiada ozrejmiť, že konanie (plnoletého) oprávneneho v rozpore s dobrými mravmi nie je dôvodom absolútneho zániku vyživovacej povinnosti. Tá aj napriek porušeniu dobrých mravov stále trvá. Rozpor konania oprávnenej osoby s dobrými mravmi má za

¹¹ TELEČ, I. *Poctivosť a dôvera, dobrá viera, dobré mravy, verejná morálka a verejný poriadok*, Právni rozhledy, 2011, č. 1, IN: HRUŠÁKOVÁ, M. – KRÁLÍČKOVÁ, Z. – WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo, Komentář*. Praha, C. H. Beck, 2014, ISBN 978-80-7400-503-9, 1039 s.

¹² RAŠOVSKÝ, D. *Dobré mravy jako kritérium přiznání výživného*. Právni fórum, roč. 9, 424 s., IN: HRUŠÁKOVÁ, M. – KRÁLÍČKOVÁ, Z. – WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo, Komentář*. Praha, C. H. Beck, 2014, ISBN 978-80-7400-503-9, 1039 s.

následok to, že oprávnená osoba sa kvázi pozbavuje výkonu práva na výživu, lepšie povedané dočasne stráca nárok žiadať od povinnej osoby zabezpečenie výživy. Otázkou je, čo si predstaviť pod pojmom „dočasne“. Z trestnoprávneho hľadiska ide o otázku kľúčovú, nakoľko jej odpoveď vymedzuje to, odkedy mal potencionálny páchatel' (opätovne) povinnosť plniť vyživovaciu povinnosť. Odpoveď bude rovnako abstraktná, ako je obsah pojmu „dočasne“. S poukazom na § 78 ods. 1 ZR je pojem „dočasne“ potrebné vykladať tak, že oprávnenému nebude prislúchať nárok na výživu, dokým sa nezmenia pomery. To v kontexte dobrých mravov môže znamenať, že oprávnený zmenil svoje správanie k povinnému, z tohto správania možno bez dôvodných pochybností vyvodit' záver, že ide o správanie úprimné, nie len predstierané, a ktoré by bolo možné v kontexte charakteru amorálneho správania vyhodnotiť ako správanie, ktorým oprávnený odčinil, resp. preukázal úprimnú snahu odčiniť svoje amorálnosti voči povinnému. S prihliadnutím na tieto okolnosti sa následne určí konkrétny mesiac, odkedy sa oprávnenému obnovuje nárok na zabezpečenie výživy, a naopak, odkedy sa povinnému obnovuje povinnosť oprávnenú osobu vyživovať.

Z predchádzajúceho odseku vyplynulo, že nárok oprávneného a povinnosť povinného zanikajú a obnovujú sa súčasne tým istým momentom. Vzťah medzi právom (nárokom) a povinnosťou je totižto vzťahom korelačným. Právo a povinnosť vždy existujú popri sebe. Ak preto zákon spája s amorálnym správaním plnoletej osoby dočasný zánik nároku na výživu, potom je s takýmto správaním spojený aj zánik povinnosti vyživovať túto plnoletú osobu, hoci len dočasne. Je síce pravdou, že v civilnom konaní o určení výživného pre plnoletú osobu súd určuje/nepriznáva výživné *pro futuro*. Pravidlo o nepriznaní výživného pre rozpor s dobrými mravmi by však platilo aj vtedy, ak by v ZR existovala možnosť spätného priznania výživného pre plnoletú osobu. Operujeme tu totiž stále len s jednou príčinou (konanie *contra bonos mores*), ktorá spôsobuje rovnaký následok (zánik nároku požadovať výživné). Je jedno, či sa výživné (ne)priznáva späťne alebo do budúca, následok bude vždy v podobe nepriznania výživného, nakoľko by sa vychádzalo z toho istého amorálneho konania, z tej istej príčiny. Súd rozpor s dobrými mravmi konštatuje vždy späťne. Ak konanie v rozpore s dobrými mravmi nastalo v minulosti a na základe toho súd nepriznáva výživné do budúcnosti, nepriznal by za toto konanie v minulosti výživné ani späťne. Tak káže elementárna logika. Logike by nebolo učinené zadosť, ak by súd síce konštatoval amorálnosť konania oprávneného, avšak povinná osoba by od momentu amorálnosti bola povinná vyživovať oprávneného, a to do dňa podania žaloby o určení výživného, a od tohto dňa by už výživné poskytovať nemusela s odôvodnením, že výživné sa pri plnoletých osobách (ne)priznáva len do budúca. Oprávnený nemá nárok na

výživu nie odo dňa začatia súdneho konania, ale tento nárok nemá už od okamihu svojho amorálneho správania. Pripomíname, že súd len spätne deklaruje, že došlo ku konaniu oprávneného v rozpore s dobými mravmi; výrok o nepriznaní výživného má deklaratórny účinok. Jediným právotvorným (konštitutívnym) znakom spôsobujúcim zánik nároku na výživu je teda samotné amorálne konanie oprávneného. Otázka pôsobenia rozsudku (či spätne alebo do budúcnosti) nemá preto žiadnu právnu relevanciu. Dôležité je len to, že zákonným následkom konania rozporného s dobrými mravmi je strata nároku oprávneného na výživné.

Z uvedeného rovnako plynie záver o (dočasnej) strate povinnosti vyživovať oprávnenú osobu. Je len ťažko predstaviteľná situácia, že civilný súd neprizná výživné z dôvodu rozporu s dobrými mravmi, a očtk začne trestné stíhanie na tom skutkovom základe, že povinná osoba neplnila výživné od momentu amorálnosti a následne ani po súdnom konaní voči tej oprávnenej osobe, ktorá konala v rozpore s dobrými mravmi, a ktorej konanie bolo dôvodom nepriznania výživného. Takýto skutok nie je trestným činom, pretože (povinná) osoba, nebola v danom časovom úseku povinná vyživovať iného. Chýba elementárny znak trestného činu a síce, protiprávnosť. Ak platí premisa, že výkon práva v rozpore s dobrými mravmi nepožíva právnej ochrany¹³, potom z tejto premisy vyplýva záver o tom, že zásah do takéhoto práva (v podobe neplnenia výživného) v čase amorálneho správania oprávneného nie je zásahom protiprávnym. Ak zákon spája s konaním *contra bonos mores* sankciu nepriznania práva, potom nemôže vzniknúť ani povinnosť, a o to viac ani porušenie tejto povinnosti. Z korelačného vzťahu medzi právom a povinnosťou vyplýva, že kde niet práva, resp. nároku, niet ani povinnosti. Ak neexistuje povinnosť, nemožno ani konať v rozpore s ňou, nemožno ju porušiť. Bez porušenia povinnosti niet ani protiprávnosti, pretože nikoho nemožno nútiť, aby konal niečo, k čomu ho zákon nazaväzuje. Tak káže princíp slobody premietnutý v čl. 2 ods. 3 Ústavy SR. No a na záver to najpodstatnejšie; ak niet protiprávnosti, niet ani trestného činu (§ 8 Tr. zák.)

Záver

Z vyššie uvedených premís sme vyvodili konečný záver o tom, že očtk a súd sú povinní skúmať, či neplnenie výživného za posudzované obdobie nemá svoju príčinu v konaní

¹³ Ochrana nepožíva ani v trestnom práve, nakoľko v súvislosti s výkonom práva ako okolnosti vylučujúcej protiprávnosť Tr. zák. v § 28 ods. 1 veta za bodkočiarkou vyžaduje, aby spôsob výkonu práva neodporoval všeobecne záväznému právnomu predpisu. V opačnom prípade nejde o okolnosť vylučujúcu protiprávnosť; osoba sa nemôže odvolať na výkon práva, nakoľko tento je v rozpore s právnym predpisom, napr. s § 3 ods. 1 Občianskeho zákonníka zakazujúcim výkon práva v rozpore s dobrými mravmi.

oprávnenej osoby, ktoré má charakter konania *contra bonos mores* (rozpor s dobrými mravmi). Pri zistení, že oprávnená osoba skutočne konala v rozpore s dobrými mravmi, a na základe toho povinná osoba odmietla plniť výživné, nemožno voči tejto povinnej osobe vyvodiť trestnoprávnu zodpovednosť za inkriminované obdobie, nakoľko nejde o trestný čin. V procesnom vyjadrení to potom znamená povinnosť očtk a súdu zastaviť trestné stíhanie (ak bolo voči povinnému začaté) príp. oslobodiť obžalovaného povinného z pod obžaloby, a to minimálne v rozsahu, v akom mu v dôsledku amorálneho konania oprávneného zanikla povinnosť oprávneného vyživovať. Pre záver o amorálnosti konania oprávneného nie je potrebné rozhodnutie civilného súdu o tom, že výživné sa pre rozpor s dobrými mravmi nepriznáva. Dočasný zánik povinnosti vyživovať iného totiž nastáva ex lege spolu s amorálnym konaním oprávnenej osoby. Od tohto momentu oprávnená osoba stráca nárok na výživu. Civilný súd teda len spätne deklaruje, že oprávnená osoba konala v rozpore s dobrými mravmi, a tak jej ani nepriznáva výživné do budúca. Súdne rozhodnutie o nepriznaní výživného má len deklaratórny účinok. Navyše, otázka dobrých mravov má povahu predbežnej otázky, ktorú je očtk a súd oprávnený riešiť samostatne v zmysle § 7 ods. 1 Tr. por.. Nie sú povinní ani čakať na prípadné rozhodnutie civilného súdu o tom, že sa výživné nepriznáva, nakoľko nejde o otázku týkajúcu sa osobného stavu. Právna norma obsiahnutá v § 75 ods. 2 ZR teda nie je adresovaná výlučne súdu v civilnom konaní, ale aj očtk a súdu v trestnom konaní.

Zoznam bibliografických odkazov

1. Monografie

DRAŠTIK, A – FREMR, R – DURDÍK, T. a kol. *Trestní zákonník, Komentář, I. díl*, Praha, Wolters Kluwer, 2015, ISBN 978-80-7478-790-4, 3264 s.

HRUŠÁKOVÁ, M. – KRÁLÍČKOVÁ, Z. – WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo, Komentář*. Praha, C. H. Beck, 2014, ISBN 978-80-7400-503-9, 1392 s.

KRATOCHVÍL, V. a kol. *Trestní právo hmotné, Obecná část, 2. vydání*, Praha, C. H. Beck, 2012, ISBN 978-80-7179-082-2, 968 s.

MAŠLANYOVÁ, D. a kol. *Trestné právo hmotné. 3.aktualizované a doplnené vydanie*. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2019, ISBN 978-80-7380-772-6, 644 s.

ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákonník I, Obecná část, 2. vydání*, Praha, C. H. Beck, 2012, ISBN 978-80-7400-428-5, 3632 s.

2. Súdne rozhodnutia

Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, sp. zn. 2 Tdo 65/2015 zo dňa 27.06.2016

Rozhodnutie Najvyššieho súdu SSR, sp. zn. 4 Tz 67/77 zo dňa 27. 10. 1977, (R 32/1979)

Rozsudok Najvyššieho súdu SR sp. zn. 7 Tz 57/92 zo dňa 23.09.1992, (R 56/1993)

Uznesenie Najvyššieho súdu SR sp. zn. 5 Tdo 16/2012 zo dňa 29.03.2012

Inštitucionálne novoty v úvahách o dedičskom práve de lege ferenda

Kľúčové slová

dedenie, dedičské právo, dedičská zmluva, závet, dedičské tituly

Abstrakt

V rámci prebiehajúcich rekodifikačných prác súkromného práva v SR sa potvrdzuje i potreba zásadnej zmeny úpravy dedenia v novom Občianskom zákonníku. Základné východisko kodifikácie dedičského práva spočíva v posilnení postavenia a zmluvnej voľnosti poručiťľa ohľadom svojho majetku. Autori príspevku v tejto súvislosti poukazujú i na možnosť znova zavedenia dedičskej zmluvy (ako ďalšieho dedičského titulu) a privilegovaného závetu (ako ústneho závetu), do novej právnej úpravy dedenia.

Keywords

inheritance, inheritance law, inheritance contract, testament, inheritance titles

Abstract

The ongoing recodification of private law in the Slovak Republic is confirming the need for a fundamental change in the regulation of inheritance in the new Civil Code. The basic premise of the codification of inheritance law is to improve the position and contractual freedom of the testator with regard to his/her property. In this context, the authors of the paper also point to the possibility of reintroducing the contract of inheritance (as an additional inheritance title) and the privileged will (as an oral will) into the new legal regulation of inheritance.

Úvod

Jedným zo staronových inštitútov, o ktorých znovuzavedení sa pri príprave nového Občianskeho zákonníka v Slovenskej republike v rámci právnej úpravy dedenia uvažuje, je i privilegovaný závet. Ide o inštitút dedičského práva, ktoré poznalo už rímske právo a dodnes ho poznajú mnohé zahraničné právne úpravy. Takúto formu závetu poznala i naša právna úprava v minulosti. V príspevku sa snažíme poukázať na prítomnosť tohto inštitútu v právnej úprave dedenia vo vybraných fázach vývoja dedičského práva na našom území v minulosti. Poukázať na právno-historické korene a dôvody tohto inštitútu považujeme, najmä v období rekodifikácie súkromného práva a priprav nového Občianskeho zákonníka, ktorého neodmysliteľnou súčasťou je i právna úprava dedenia, za potrebné a aktuálne. Dedičská zmluva

¹Prof. JUDr. Ján CIRÁK, CSc., a Doc. JUDr. Daniela GANDŽALOVÁ, PhD., Právnická fakulta UMB v Banskej Bystrici, mail: jimmy.cirak@gmail.com

je staronovým inštitútom súkromného práva, ktorý sa okrem práva vyspelých krajín Západnej Európy uplatňoval aj v práve platnom na území Slovenska. Po roku 1950 až dodnes však právna úprava tohto najsilnejšieho dedičského titulu v právnej úprave absentuje. Popri historických aspektoch sa príspevok zaoberá otázkami de lege ferenda, ktoré sa týkajú vymedzenia dedičskej zmluvy, jej povahy, formy, procesu uzatvárania dedičskej zmluvy, zákonnými obmedzeniami uzatvárania dedičských zmlúv, podmienkami v dedičských zmluvách, neplatnosťou či konverziou tohto špecifického kontraktu, otázkami možných dispozícií s majetkom, ktorý tvorí predmet dedičskej zmluvy za života alebo pre prípad smrti ako aj zrušením povinností, ktoré vyplývajú z tohto dedičského titulu. Bokom nezostávajú ani otázky uzatváranie dedičských zmlúv medzi manželmi ako aj vplyv rozvodu, resp. vyhlásenia manželstva za neplatné vo vzťahu k platnosti dedičskej zmluvy uzavretej medzi bývalými manželmi.

1. Privilegovaný závet

Jedným zo staronových inštitútov, o ktorých znovuzavedení sa pri príprave nového Občianskeho zákonníka v SR v rámci právnej úpravy dedenia uvažuje, je i privilegovaný závet. Ide o inštitút dedičského práva, ktorý poznalo už rímske právo² a dodnes ho poznajú mnohé zahraničné právne úpravy. Takúto formu závetu poznala aj naša právna úprava dedenia v minulosti.

² Dedenie zo závetu bolo v Ríme oveľa rozšírenejšie a rozhodne sa uplatňovalo častejšie než dedenie zo zákona, ktoré prichádzalo do úvahy, iba keď zomrelý nezanechal závet (testament). S rozkvetom Rímskej ríše stala sa základom dedenia slobodná vôľa zomrelého, t. j. sloboda závetom určiť dediča (závetná sloboda), a zákonom určení dedičia prichádzali do úvahy len vtedy, ak zomrelý nezanechal po sebe platný závet. Závet bol jedným z najdôležitejších právnych úkonov, ktoré rímsky občan robil. Dedenie zo závetu malo nielen prednosť, ale aj prevahu nad dedením zo zákona. Malo to taký veľký sociálny dôsledok a význam, že právnici sa všetkými prostriedkami usilovali zachrániť závetnú dispozíciu, ak závetu hrozila neplatnosť alebo neúčinnosť, a teda ak sa črtala možnosť dedenia zo zákona (favor testamenti). Závet bol osobitným druhom právneho úkonu, ktorý charakterizovala jednostrannosť prejavu vôle, prísne osobná povaha závetu, veľmi prísna formálnosť (jej nedodržanie znamenalo neplatnosť závetu), úkon mortis causa bol účinný až v momente smrti (dovtedy ho porúčiteľ mohol kedykoľvek odvolať a zmeniť). Forma závetu sa v priebehu spoločenského vývoja menila. Vytvorila sa jednak forma riadneho závetu, totiž prístupného všetkým právnym subjektom, ktoré sa nachádzali v mimoriadnych situáciách. Mimoriadne formy závetu boli:

- testamentum in procinctu – porúčiteľ-vojak v podmienkach bezprostredného boja prejavil svoju poslednú vôľu pred spolubojovníkmi. Podrobne bol známy závet vojaka (testamentum militis), pri ktorom sa nevyžadovali nijaké formalities, len jasný prejav poslednej vôle – ústne alebo písomne;
- vidiecky závet (testamentum ruri conditum);
- závet v čase moru (testamentum tempore pestis conditum) bol tiež poklasický závet, ktorý mohli dosvedčiť aj osoby neprítomné (nemuseli byť prítomné odrazu) pri písaní a nebolo ich treba sedem.

Vid': REBRO, K. 1980. Rímske právo. Bratislava: Obzor, 1980, s. 249–251.

S možnosťou za určitých podmienok a v určitých mimoriadnych situáciách zriadiť privilegovaný závet rávalo aj uhorské dedičské právo. V období feudálneho uhorského práva najprv konkrétne šľachtické dedičské právo. Staré feudálne uhorské právo nebolo jednotným, bolo právom stavovským, to znamená, že šľachtic, mešťan a poddaní podliehali rôznym právnym poriadkom. Preto sa v tomto období rozlišovalo šľachtické, meštianske a poddanské dedičské právo, ktoré poznalo zákonné dedenie a dedenie podľa posledného poriadku. Pri zákonnom dedení, ktoré sa opieralo o zákon alebo o obyčajové právo, a nie o vôľu poručiťľa, sa utvorili dedičské triedy, takže sa rozoznávalo: dedenie potomkov, dedenie predkov, dedenie bočných príbuzných, dedenie manželky a dedenie fišku. Pri dedení podľa posledného poriadku (posledným poriadkom bol právny úkon poručiťľa, ktorý predstavoval opatrenie poručiťľa o svojom majetku pre prípad jeho smrti) uhorské právo rozlišovalo medzi viacerými druhmi tzv. posledných poriadkov ako úkonov *mortis causa*, t. j. závetom, dedičskou zmluvou, darovaním pre prípad smrti a kodícilom.³

Závet (testament) ako forma posledného poriadku bol jednostranný právny úkon poručiťľa, ktorý musel spĺňať určité obsahové a formálne náležitosti. Pôvodne bola forma závetov (testamentov) upravená zásadami recipovanými z rímskeho a kanonického práva. Až zák. čl. XXVII/1715 upravil formálne náležitosti testamentov, pričom rozlišoval náležitosti spoločné a náležitosti osobitné podľa jednotlivých druhov testamentov.⁴ Testamenty sa rozlišovali podľa stavu poručiťľa (šľachtické, meštianske, poddanské), pretože pre príslušníkov stavov boli predpísané rôzne formy testovania.⁵

Darovanie pre prípad smrti a dedičská zmluva predstavovali dvojstranný právny úkon pre prípad smrti. Dedičskú zmluvu ako darovanie pre prípad smrti mohli platne uzavrieť ktorékoľvek dve plne spôsobilé osoby. Dedičskú zmluvu uzatvárali poručiťľ a niektorý z dedičov a upravovali ňou práva a povinnosti tohto dediča na čas po smrti poručiťľa.

Ako už bolo uvedené, najstaršie právo poznalo aj kodícil (*codicillus*) ako posledný poriadok doplnujúci alebo vedľajší k závetu, tak ako ho poznalo recipované rímske právo, ktoré cirkevné súdy v tejto oblasti zovšeobecnilí a udomácnili. Formálne náležitosti kodícilu priblížil zákonný čl. XXVII/1715 formálnym náležitostiam závetov natoľko, že aj pre kodícil predpísal

³ GÁBRIŠ, T. 2014. *Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z r. 1861*. Bratislava: Wolters Kluwer, s. r. o., 2014, s. 130 a nasl.

⁴ K náležitostiam závetu (testamentu) patrili spôsobilosť zriadiť testament – vek 12 rokov, zdravý rozum, spôsobilosť dediť, pravá, vážna a slobodná vôľa a dispozičné právo s majetkom. Svedkovia museli byť zásadne toho istého stavu ako poručiťľ. Testament bol platný len vtedy, keď boli splnené jeho predpísané obsahové a formálne náležitosti, a aj po smrti poručiťľa sa plnili podmienky jeho účinnosti.

⁵ LUBY, Š.–FAJNOR, V.–ZÁTURECKÝ, A. 1935. *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi*. Praha: Všehrd, č. 17, r. 1935, s. 86.

všetky obsahové a formálne náležitosti stanovené pre testament. Rozdiel bol len v počte potrebných svedkov a v tom, že v kodicile bolo možné disponovať len určitou menšou časťou majetku.⁶ Ďalší podstatný rozdiel medzi kodicilom a závetom spočíval v tom, že kým závet bol jednostranným právnym úkonom, ktorým poručiteľ určoval dediča, kodicil bol jednostranným právnym úkonom, ktorý obsahoval iný pokyn pre prípad smrti zriaďovateľa kodicilu, ako je ustanovenie dediča (napríklad pokyn dedičovi určenému v závete, aby istý predmet z dedičstva odovzdal tretej osobe).

V ďalšom texte sa budeme snažiť poukázať najmä na dedenie podľa posledného poriadku, s osobitným zreteľom na možnosti a podmienky zriaďovať privilegovaný závet ako osobitný druh závetu, v jednotlivých fázach vývoja právnej úpravy dedenia na našom území v minulosti, ako inštitútu dedičského práva, ktorý naša právna úprava dedenia poznala a umožňovala.

Privilegovaný závet poznalo v prvopočiatkoch len šľachtické právo. Šľachtické dedičské právo bolo upravené v Tripartite, zahŕňalo dedenie zo zákona, dedenie podľa posledného poriadku (druh závetu) a umožňovalo sa dediť aj z oboch týchto dôvodov súčasne. Prednostné postavenie pritom malo dedenie podľa posledného poriadku (dedenie zo závetu). Vyplýva to z toho, že podľa zákona sa dedilo len vtedy (t. j. výlučné dedenie zo zákona prichádzalo do úvahy), ak poručiteľ nezanechal závet, alebo ak bol tento neplatný, prípadne ak dedič dedičstvo odmietol, zriekol sa ho, bol „nehodný“ dediť, alebo ho poručiteľ vydedil, alebo poručiteľ síce závet zanechal, ale bol neplatný. Čiastočné dedenie zo zákona (popri dedení zo závetu) prichádzalo do úvahy najmä vtedy, ak sa poručiteľov závet týkal len časti jeho majetku alebo závet bol neplatný len sčasti. V takýchto prípadoch sa umožňovalo dediť z oboch dedičských titulov, pretože neplatila zásada platná v rímskom práve: *nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest* (po nikom nemožno dediť sčasti na základe závetu a sčasti na základe zákona).

Rozlišoval sa: súkromný šľachtický testament a verejný šľachtický testament. Okrem toho sa u šľachticov rozlišovali už aj privilegované závety (podľa zák. čl. IX/1830 o majetku zomrelých vojakov), a to v prípadoch hodných osobitného zreteľa, ako boli napríklad vojna, búrka na mori alebo epidémia, kedy závetca nemusel dodržať všetky formálne náležitosti závetu. Tieto testamentsy bolo možné zriadiť ako písomné formou holografnej listiny bez svedkov, to znamená tak, že poručiteľ sám vlastnoručne testament napísal a podpísal. Výsadné závety mohli byť urobené aj ústne pred dvoma svedkami. Privilegované závety však mali iba

⁶ SVOBODA, E. 1921. *Dědické právo*. Praha, 1921, s. 29.

časovo obmedzenú platnosť, keďže sa predpokladalo, že ak závetca nebezpečenstvo prežil, môže už zriadiť riadny verejný alebo súkromný závet.

Meštianske dedičské právo vzniklo na základe privilégií, ktoré dostávali mestá od počiatku kolonizácie a zakladania miest, a preto malo povahu partikulárneho práva. Mestské právo tvorili tzv. štatúty, ktoré ako všeobecne záväzné normy vydávali mestá na základe kráľovských privilégií. Princípy dedičského práva mestá prevzali najmä z práva tej oblasti, odkiaľ prísťahovalci prichádzali. V najstaršej dobe poznali len zákonné dedenie, až neskoršie, po uznaní testovacej slobody, aj dedenie podľa posledného poriadku.⁷

Testamentárne dedenie prichádzalo do úvahy len vtedy, ak ho mestské právo toho ktorého mesta vôbec pripúšťalo, a keď sa pripúšťalo, bolo v rôznych smeroch obmedzené, napr. testamentárne dedenie sa vzťahovalo len na hnuiteľný majetok. Forma meštianskeho testamentu (*testamentum civicum*) bola verejná alebo súkromná. Verejný testament písomný alebo ústny sa robil pred mestskou radou, alebo pred jej dvoma vyslanými členmi a notárom, testament sa zaprotokoloval a uložil do archívu. Súkromný testament spísal porúčiteľ pred piatimi svedkami a bol nimi podpísaný. Porúčiteľ o ňom vyhlásil, že obsahuje jeho poslednú vôľu ohľadom hnuiteľného majetku pre prípad smrti.⁸ Na základe zák. čl. XIV/1840 bolo možné zriadiť vlastnoručný (holografný) závet aj bez svedkov. Odúmrť po mešťanovi, ktorý nezanechal ani zákonných ani testamentárnych dedičov, patrila mestu.

Poddanské dedičské právo. Pri zákonom dedení sa utvorili postupne aj tu, podobne ako aj v iných dedičskoprávnych systémoch známe dedičské triedy, t. j. rozoznávalo sa: dedenie potomkov, dedenie predkov, dedenie bočných príbuzných, dedenie manželky a dedenie fisku.⁹

Zákonné dedenie bol len náhradné, preto podľa zákona sa dedilo len vtedy, ak porúčiteľ nezanechal posledný poriadok, alebo ak bol tento neplatný. Pôvodne mohli poddaní testamentárne disponovať iba s polovicou nadobudnutého nehnuteľného majetku, od rokov 1836 a 1840 mali už úplnú testovaciú slobodu, to znamená právo zriadiť testament a voľne nakladať s majetkom *mortis causa*. Poddaní zriaďovali závet pred richtárom, obecnou radou alebo pred piatimi svedkami.

⁷ K určitej unifikácii meštianskeho dedičského práva došlo za kráľa Žigmunda na konci 15. stor., keď vtedajšie tavernikovské mestá (Budín, Pešť, Bratislava, Košice, Prešov, Trnava, Bardejov a Šoproň) unifikovali svoje právo v zbierke tavernikovského práva: *Articuli Iuris Tavernicalis*. Z toho istého obdobia pochádza aj zbierka *Velusta iura civitatum seu iura civilia*, ktorá obsahuje aj dedičské právo. Nové zmeny priniesol zákonný článok 117/1659, ktorý meštianske dedičské právo čiastočne priblížil právu šľachtickému. Viď: SIVÁK, F. 1998. *Dejiny štátu a práva na území Slovenska do roku 1918*. Bratislava: Právnická fakulta UK, 1998, s. 385.

⁸ TILSCH, E.–SVOBODA, E. 1925. *Občanské právo. Část všeobecná*. Praha: Všeherd, 1925, s. 117.

⁹ LUBY, Š. 1944. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: Právnická jednota, 1944, s. 516.

Vo vývoji dedičského práva v Uhorsku rozoznávame viaceré obdobia. Vlastná a zásadná reforma dedičského práva bola vykonaná v roku 1861 Judexkuriálnou konferenciou.¹⁰ Táto definitívne zrušila viaceré prežívajúce inštitúty feudálneho práva. Išlo napr. o zrušenie inštitútu dedovizne (aviticity), zavedenie testamentárnej voľnosti, zanikli rozdiely medzi majetkom donacionálnym a nedonacionálnym, medzi majetkom zemanov a nezemanov, medzi vetvami mužskými a ženskými, došlo k zániku inštitútu dievčej štvrti a pod. Z feudálneho dedičského práva však zostali aj naďalej v platnosti inštitúcie upravujúce manželské dedenie, vdovské dedenie, inštitút zvereneckého majetku, vrátane panenského práva, ktoré s ním súviselo. Ďalej zostala v platnosti zásada, že zdedený majetok, tzv. vetevný majetok, pokiaľ niet potomkov, prechádza podľa svojho pôvodu na predkov a vedľajších príbuzných. Na manželku iba vtedy, ak sa uvoľní.

Ustanovenie § 5 Dočasných súdnych pravidiel s názvom: Formálne náležitosti závetu (neskôr zrušené zák. čl. XVI/1876) potvrdilo platnosť dovtedajšej právnej úpravy posledných poriadkov v podobe zák. čl. XXVII/1715 o formálnych náležitostiach závetov. Zároveň toto ustanovenie zrušilo dôsledky neplatnosti v prípade, že nebola dodržaná závetná forma s ohľadom na spoločenský status.¹¹

Dotvorenie a pevné právne formy pre testamentárne dedenie priniesol až zák. čl. XVI/1876. Bolo tomu tak v dôsledku toho, že Judexkuriálna konferencia síce uznala testamentárnu voľnosť, ale nekreovala pravidlá pre formálne náležitosti testamentov. Formálne náležitosti závetov, dedičských zmlúv a darovaní pre prípad smrti upravil za dualizmu tak po novom až spomenutý zák. článok.

Podľa zákonného článku XVI/1876 o formálnych náležitostiach závetov, dedičských zmlúv a darovaní pre prípad smrti, ktorý upravoval formálne náležitosti závetov, existovali závetu súkromné a verejné. Osobitným druhom súkromných závetov boli závetu

¹⁰ Októbrový diplom z roku 1860 ukončil absolutistický a centralistický režim viedenskej vlády v Uhorsku. Rozhodnutie o tom, čo sa má zachovať z práva rakúskeho a čo zo starého uhorského práva, vykonala krajinská právnická konferencia, tzv. Judexkuriálna konferencia. Svoj názov dostala podľa toho, že jej predsedal iudex curiae regiae. Okrem neho sa jej zúčastnilo vyše 60 odborníkov a funkcionárov. Konferencia v roku 1861 vypracovala rozsiahly elaborát pod názvom „Dočasné súdne pravidlá“. Konferencia znamenala obnovenie kontinuity uhorského právneho vývinu, nie však kodifikáciu súkromného práva. Aj naďalej existovala vláda občajového práva, ktorá pretrvávala napriek všetkým pokusom o vypracovanie nového kódexu.

¹¹ § 5 Dočasných súdnych pravidiel: Formálne záležitosti závetu. Vo veci formálnych náležitostí závetu a dodatku k závetu (codicillus) predpisy spočívajúce na uhorských zákonoch, štatútoch a súdnej praxi majú rovnakú účinnosť bez ohľadu na občianske postavenie; a závetu šľachticov z dôvodu, že boli urobené podľa predpisov vzťahujúcich sa na nešľachticov, a naopak, nemožno vyhlásiť za neplatné pre nedostatok formálnych náležitostí. Súvisiace predpisy: zák. čl. XVI/1876 o formálnych požiadavkách závetov, dedičských zmlúv a darovaní pre prípad smrti; zák. čl. XXVII/1715 o formálnych náležitostiach závetov; zák. čl. IX/1830 o majetku zomrelých vojakov; zák. čl. XIV/1840 o zmene § 7 zák. čl. XXVII/1715.

privilegované.¹² Bližšie boli privilegované závety špecifikované v úprave ministerstva spravodlivosti č. 27564/1887, ktorá povoľovala zriaďovať aj kodicily (dovetky).¹³

Písomný súkromný závet bez svedkov bolo možné zriaďiť v prospech potomkov poručiťa alebo jeho manželka (manželky). V tomto prípade musel poručiť závet sám vlastnou rukou napísať a podpísať a uviesť miesto a čas zriadenia. Každé iné opatrenie vykonané v takomto závete bez svedkov bolo neúčinné. V ďalších prípadoch sa na platnosť súkromného závetu vyžadovali dvaja svedkovia, ak poručiť závet v plnom rozsahu sám napísal a podpísal, a štyria svedkovia v každom inom prípade. Svedkovia museli byť pri spisovaní závetu súčasne prítomní a museli byť spôsobilí dosvedčiť, že v osobe poručiťa niet podvodu ani omylu. Svedkami nemohli byť osoby, ktoré nedosiahli 18 rokov veku, osoby slepé, hluché alebo nemé, osoby neschopné užívať svoj rozum a osoby, ktoré boli pre krivú prísahu alebo zločin spáchaný zo ziskuchtivosti právoplatne odsúdené. Ďalej pri týchto závetoch bolo potrebné, aby bolo označené miesto a čas, keď bol závet spísaný.¹⁴

Ústny súkromný závet mal platnosť len vtedy, ak poručiť zomrel do troch mesiacov po jeho ústnom vykonaní. Ak poručiť zomrel po tejto lehote, ústny závet bol platný len vtedy, ak ten, kto chcel uplatňovať práva zo závetu, preukázal, že poručiť bol od trojmesačnej lehoty

¹² O privilegovaných (výsadných) závetoch zák. čl. XVI/1876 ustanovoval nasledovné:

§ 27. Privilegované závety možno zriaďiť v čase moru alebo inej živote nebezpečnej a zároveň chytľavej a prudko prebiehajúcej epidemie v obciach, v ktorých mor alebo epidemia panuje.

§ 28. Tiež osoby, ktoré sú na lodi na šírom mori, môžu zriaďiť privilegovaný závet.

§ 29. V čas vojny od doby, keď telesá sú mobilizované, môžu privilegovaný závet zriaďiť tiež členovia brannej moci, zariadení do týchto telies, ako aj každý, kto je na bojišti alebo na obleženom mieste alebo do vzdialenosti 8 kilometrov od týchto miest.

§ 30. Privilegovaný písomný závet lze v prípade § 1, lit. a) zriaďiť bez užitia svedkov, v prípade lit. b) však, ako aj privilegovaný závet ústny, v prítomnosti dvoch svedkov a v prípade lit. b) stačí, jestli jeden zo svedkov vie čítať a písať. Vo všetkých prípadoch možno ako svedkov užiť osôb, ktoré dokonaly 14. rok veku, jestli nie sú vylúčené podľa § 2. Pri chytľavej chorobe sa nevyžaduje, aby svedkovia boli súčasne prítomní.

§ 31. (1) Privilegovaný závet zriadený podľa §§ 27 a 30 platí len vtedy bezpodmienečne, jestli závetca zomre do troch mesiacov po zániku mimoriadnych okolností, ktoré boli základom privilegovaného závetu.

(2) Privilegovaný závet platí však aj po tejto lehote,

a) a jestli ten, kto zo závetu chce uplatniť právo, preukáže, že závetca bol v čase od trojmesačnej lehoty až do smrti v takom stave, že nemohol zriaďiť závet nový;

b) jestli závetca bude následkom mimoriadnych okolností, ktoré boli základom privilegovaného závetu, podľa [(§ 523 zák. čl. LVI/1868, bodu c)] vyhlásený za mrtvého.

Vid': ROUČEK, F.–SEDLÁČEK, J. 1936. *Komentár k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl třetí*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1936, s. 158–160.

¹³ Kodicily (dovetky) neobsahovali ustanovenie dediča, ale len iné opatrenia (napr. zriadenie odkazu). Platné právo totiž aj počas dualizmu (1867–1918) rozoznávalo dediča a odkazovníka, pričom dedič bol univerzálnym právnym nástupcom poručiťa, kým odkazovník (legát) len singulárnym sukcesorom. Odkazovník neniesol bremená pozostalosti a za dlhy poručiťa bol zodpovedný len v druhom rade (t. j. pokiaľ ich nebolo možné uspokojiť z majetku dedičov) a len do výšky odkazu. Dedič zodpovedal za poručiťove dlhy takisto len do výšky dedičstva, prípadne vôbec nemusel dedičstvo prijať, ak bolo predĺžené (t. j. ak pasíva prevyšovali aktíva).

¹⁴ ROUČEK, F.–SEDLÁČEK, J. 1936. *Komentár k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl třetí*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1936, s. 74.

do smrti v takom stave, že nemohol vykonať nový závet. Na platnosť ústneho závetu sa vyžadovala prítomnosť štyroch svedkov, ktorí rozumeli jazyku používanému poručiteľom.

Ako už bolo uvedené, zák. čl. XVI/1876 upravoval i osobitný druh súkromných závetov – privilegované (výsadné) závety. Zákon poznal dva druhy privilegovaných (výsadných) závetov:

- A) výsadné závety prvého druhu, ktoré mohli byť vykonané kedykoľvek a mali trvalý účinok,
- B) výsadné závety druhého druhu, ktoré mohli byť vykonané len za istých okolností a ich účinnosť trvala len istú dobu.
- C) V prípade závetu prvého druhu poručiteľ vykonal opatrenie v prospech svojich potomkov alebo svojho manžela (manželky), bol platný, čo sa týka opatrení vykonaných v prospech týchto osôb aj bez prítomnosti svedkov, ak bol spísaný a podpísaný vlastnou rukou poručiteľa. Každé iné opatrenie vykonané v takomto vlastnoručne napísanom a podpísanom závete bez prítomnosti svedkov bolo neúčinné. Okolnosť, že takéto opatrenie vykonané v prospech niektorej privilegovanej osoby poškodzuje inú privilegovanú osobu, sa nedotýka platnosti takéhoto opatrenia. Avšak také opatrenie, ktoré by viedlo priamo k ujme niektorej privilegovanej osoby, t. j. ktoré by ju zbavilo jej dedičského práva, by v takejto forme nemalo účinok.
- D) Privilegované závety druhého druhu bolo možné vykonať v prospech alebo na ujmu ktorejkoľvek osoby za týchto okolností:
 - a) v prípade moru (*pestis*) alebo iných životu nebezpečných, prudko prebiehajúcich epidémií na území tej obce, kde takáto epidémia panovala,
 - b) na lodi na šírom mori,
 - c) v čase vojny, a to:
 - d) členovia mobilizovaných zoskupení mohli vykonať takýto závet kedykoľvek, iné osoby, ktoré sa združovali na bojisku, alebo na vojensky obliehanom mieste, alebo v obvode ležiacom od takéhoto miesta nie ďalej než 8 km.

Privilegovaná forma pri takomto závete spočívala v tom, že pri jeho vykonaní bolo potrebné o dvoch svedkov menej než pri riadnom závete, t. j. vlastnoručne spísaný a podpísaný závet mohol byť vykonaný aj bez svedkov, iný závet – aj ústny – mohol byť vykonaný v prítomnosti dvoch svedkov, v prípade bodu a) nemuseli byť svedkovia (vzhľadom na nebezpečenstvo nákazy) naraz prítomní, časová platnosť takýchto závetov bola obmedzená. Boli platné len pod tou podmienkou, že poručiteľ zomrel do troch mesiacov počítaných odvtedy, čo pominuli okolnosti slúžiace ako základ privilégia. Ak zomrel poručiteľ neskôr,

zostal takýto privilegovaný závet v platnosti len v tom prípade, ak sa dokázalo, že poručiteľ bol od plynutia týchto troch mesiacov až do svojej smrti nepretržite v takom stave, že nemohol vykonať nový závet.

Ďalším druhom závetov boli verejné závety. Verejný závet bolo možné vykonať pred verejným notárom alebo na okresnom súde. Spisovanie verejných závetov sa vykonávalo v oboch prípadoch podľa pravidiel zákonného článku XXXV/1874 o verejných notároch.

Uhorské obyčajové právo stále poznalo nadobúdanie dedičstva titulom dedenia zo zákona, titulom závetného dedenia, ako aj titulom dedičských zmlúv. Dedičskú zmluvu uzatvárali poručiteľ a niektorý z dedičov a upravovali ňou práva a povinnosti tohto dediča na čas po smrti poručiteľa. Medzi takéto zmluvy patrila aj darovacia zmluva s darovaním pre prípad smrti (s plnením až po darcovej smrti) – *donatio mortis causa*.¹⁵ Ak bola uzavretá platná (perfektná) dedičská zmluva, musela sa rešpektovať pri odovzdaní dedičstva. Dedičské konanie sa skončilo uznesením o odovzdaní dedičstva, a to či už v súlade s dohodou dedičov o rozdelení dedičstva, alebo v súlade so zisteným dedičským právom toho-ktorého dediča. Právo neopomenuteľných dedičov bolo chránené inštitútom povinného (po)dielu, na ktorý mali nárok potomkovia poručiteľa, a ak prichádzali do úvahy ako dedičia rodičia poručiteľa, tak aj oni. Povinný (po)diel zakladal len právo na výplatu, a to vo výške polovice dedičského podielu zo zákona „opomenutého“ dediča.

Inštitúty kodicilu, darovania pre prípad smrti a dedičskej zmluvy boli na našom území opustené Občianskym zákonníkom z r. 1950, ktorý zachoval iba jeden úkon *mortis causa* – závet.

2. Prijatím Občianskeho zákonníka z r. 1950 došlo v oblasti právnej úpravy dedičského práva oproti predošlému stavu k jeho zásadnému zjednodušeniu. Keďže do vydania tohto Občianskeho zákonníka nebolo ani dedičské právo jednotne upravené, znamenal aj zjednotenie právnej úpravy dedičského práva na celom území štátu. Dedičské právo tvorilo piatu časť Občianskeho zákonníka a jeho právna úprava bola rozdelená do štyroch hláv (XXXIV.–XXXVII., § 509–561). Prejednanie dedičstva a vyporiadanie záväzkov poručiteľa bolo upravené v zákone o občianskom súdnom poriadku (ZOSP č. 142/1950 Zb.), ktorý bol ďalším dôležitým prameňom dedičského práva. Prejednanie dedičstva bolo upravené v VI. hlave druhej časti tohto zákona (§ 310–342).¹⁶

¹⁵ KRČMÁŘ, J. 1919. *Právo dědické*. Praha: Všehrd, 1919, s. 47.

¹⁶ Okrem týchto základných noriem patril do oblasti prameňov dedičského práva ešte celý rad iných predpisov, ktoré dopĺňali úpravu hmotného a procesného dedičského práva. Treba spomenúť najmä zákon č. 116/1951 Zb.

Občiansky zákonník z roku 1950 privilegované závetu zrušil. Ďalšie najdôležitejšie zmeny v oblasti dedičského práva, ktoré priniesol Občiansky zákonník z roku 1950 v porovnaní s predchádzajúcou právnou úpravou. Išlo najmä o tieto inštitucionálne novoty a zmeny: Zlikvidoval inštitúciu ležiacej pozostalosti, ktorá sa uplatňovala na území dnešnej Českej republiky. Obmedzil odkazy (nebolo už možné odkázať právo, pohľadávku ani nehnuteľnosť), odkazovník za určitých predpokladov (pozri § 537) zodpovedal za záväzky poručiťľa a vzťahovali sa naňho primerané ustanovenia o dedičstve a o dedičovi. Zrušil bez náhrady inštitút dedičskej zmluvy medzi manželmi. Zrušil bez náhrady inštitút darovania pre prípad smrti. Preferoval dedenie zo zákona oproti dedeniu zo závetu. Podľa § 513, ak nadobudol dedičstvo dedič zo závetu, nadobúdajú dedičstvo dedičia zo zákona; nedochádzalo teda k prirastaniu uvoľneného dielu ostatným dedičom zo závetu. Obmedzil testovaciu voľnosť poručiťľa v tom smere, že poručiťľ nemohol pod hrozbou sankcie neplatnosti uviesť v záвете podmienky obmedzujúce dedičov, ustanovenie o tom, že dedič zo závetu má dedičstvo nadobudnúť na určitú dobu, alebo naopak, až po určitej dobe od úmrtia poručiťľa, ustanovenie o tom, na koho má dedičstvo prejsť po smrti dediča, ani príkaz uložený dedičovi, aby dedičstvo alebo jeho časť použil určitým spôsobom, alebo aby niečo vykonal (§ 550). To všetko však paradoxne posilnilo postavenie dediča zo závetu, ktorý nadobudol neobmedzenú moc nad zdedeným majetkom, oslobodenú od záväzkov, okrem zodpovednosti za záväzky poručiťľa, ktoré prechádzajú na dediča, ktorá bola ešte znížená (v dôvodovej správe zákonodarca deklaroval záujem na tom, aby dedič nebol obmedzovaný v slobodnom nakladaní so zdedeným majetkom). Zrušil bez náhrady inštitút zvereneckého náhradníctva. Zrušil možnosť zriadiť spoločný závet manželov. Zrušil rozlišovanie medzi závetom a jeho dodatkom. Obmedzil počet dedičských skupín: do prvej skupiny zákon zaradil potomkov a manžela, do druhej skupiny manžela, rodičov, súrodencov, prarodičov a nových členov spoločnej domácnosti. V postavení zákonných dedičov zrovnoprávnil manželské a nemanželské deti.

4. Občiansky zákonník z r. 1964, ktorý – až na niekoľko ustanovení – nahradil zrušený Občiansky zákonník z roku 1950, bol jedným z výsledkov rozsiahlych kodifikačných prác v bývalom Československu v prvej polovici 60. rokov. Spolu s ďalšími kódexmi (Občiansky súdny poriadok, Notársky poriadok, zákon o rodine, zákon o medzinárodnom práve

o štátnom notárstve, ďalej zákon č. 139/1947 Zb. o rozdelení pozostalosti s poľnohospodárskymi podnikmi a o zamedzení drobenia poľnohospodárskej pôdy, zákon č. 115/1953 Zb. o autorskom práve a zákon č. 6/1952 Zb. o vynálezoch a zlepšovacích návrhoch a zákon o práve rodinnom, t. j. zákon č. 265/1949 Zb. Nový zákon o práve rodinnom nadobudol účinnosť 1. 1. 1950. Súvislosť s dedičským právom vykazovali jeho ustanovenia § 22 až 29, ktoré do nášho právneho poriadku zakotvili dovtedy neznámy inštitút zákonného majetkového spoločenstva manželov.

súkromnom, Zákonník práce, Hospodársky zákonník atď.) predstavoval. tzv. socialistickú kodifikáciu občianskeho práva. Nový civilný kódex znamenal definitívny odklon od celého radu tradičných inštitútov súkromného práva. V oblasti dedičského práva opätovne poprel jeho pôvodný obsah a ideovú náplň danú jeho vývojom od roku 1848 a vytvoril základ tzv. socialistického dedičského práva. Občiansky zákonník nadobudol účinnosť dňom 1. apríla 1964 a platí s mnohými novelami dodnes. Jeho aktuálna podoba je však výsledkom desiatok čiastkových aj zásadných zmien prijatých v priebehu doby jeho platnosti. Z obsahového hľadiska zákonník vo vzťahu k úprave dedenia a pomerov, ktoré majú alebo môžu mať súvislosť s dedením nadväzoval na Občiansky zákonník z roku 1950. Rovnako v ďalšom období, v rokoch socialistického práva (1964–1989) došlo len k čiastkovým zmenám právnej úpravy dedenia oproti stavu, ktorý priniesol Občiansky zákonník z roku 1950.

V čiastkových otázkach priniesol nový kódex oproti úprave z roku 1950 nasledovné zmeny: Zrušil bez náhrady inštitút zmluvného zrieknutia sa dedičstva, zvolil rozdielnu koncepciu 2. a 3. dedičskej skupiny pri dedení zo zákona, zrušil alografnú formu závetu, zrušil inštitút vydedenia a zvolil odlišnú koncepciu potvrdenia dedičstva a vyporiadania dedičstva.

5. Občiansky zákonník z roku 1964 bol významnejším spôsobom zmenený a doplnený zákonom č. 131/1982 Zb. Účelom novely bolo vyhovieť naliehavým potrebám súdnej praxe, čomu zodpovedala aj jej pravá spätná účinnosť (pravá retroaktivita). Všeobecne preto platí, že ustanoveniami tejto novely sa spravujú aj vzťahy vzniknuté v čase od 1. apríla 1964 do 1. apríla 1983.

Novela Občianskeho zákonníka opätovne zaviedla inštitút vydedenia upravený v § 469a. Podľa tohto ustanovenia mohol poručiteľ vydediť potomka, ak v rozpore s pravidlami socialistického spoluzitia neposkytol poručiteľovi potrebnú pomoc v chorobe, starobe alebo iných závažných prípadoch. Skutočnosť, že inštitút vydedenia bol dodatočne zaradený do úpravy dedičského práva hmotného, svedčí o tom, že v praxi chýbal prostriedok, ktorým by poručiteľ mohol vyvodiť majetkovoprávne dôsledky z morálne odsúdeniahodného správania, ľahostajnosti neopomenuteľného dediča (potomka poručiteľa) k náhlemu alebo dlhšie trvajúcemu stavu poručiteľa, pri ktorom sa nezaobišiel bez cudzej pomoci.

Testovacia voľnosť poručiteľa bola obmedzená v tom zmysle, že maloletí potomkovia museli dostať aspoň toľko, koľko tvoril ich dedičský podiel zo zákona, a plnoletí potomkovia aspoň toľko, koľko tvorili tri štvrtiny ich dedičského podielu zo zákona. Ak tomu závet odporoval, bol v tej časti neplatný, ak nedošlo k vydedeniu potomkov. Doplnenie ustanovenia § 479 bolo dôsledkom vzťahu k novému ustanoveniu § 469a.

Politické a najmä ekonomické zmeny, ku ktorým u nás došlo od novembrovej revolúcie v roku 1989, si vynútili rozsiahly posun v oblasti úpravy súkromnoprávných pomerov. Zásadný krok bol v tomto smere urobený prijatím novely Občianskeho zákonníka v r. 1991. Išlo o tzv. veľkú novelu – zákon č. 509/1991 Zb., ktorý nadobudol účinnosť 1. januára 1992. Novela sa dotkla a zmenila takmer 80 % matérie Občianskeho zákonníka a odstránila hlavnú prekážku nepoužiteľnosti socialistického kódexu v nových, zmenených pomeroch. Novelizácia Občianskeho zákonníka priniesla okrem iného aj viaceré parciálne zmeny v oblasti dedičského práva. Jednalo sa o: rozšírenie tretej zákonnej dedičskej skupiny, zavedenie štvrtej zákonnej dedičskej skupiny, spresnenie úpravy vydedenia, znovuzavedenie alografného závetu, zmenšenie zákonného podielu plnoletých neopomenuteľných dedičov z troch štvrtín na jednu polovicu ich zákonného dedičského podielu, umožnenie zriadiť závetom nadáciu a o zavedenie možnosti zmluvných modifikácií rozsahu a vzniku bezpodielového spoluvlastníctva manželov.

6. Zánik Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky znamenal súčasne vznik nových európskych štátov – Slovenskej republiky a Českej republiky. Pri svojom zrode obidva nástupnícke štáty prevzali do svojho právneho poriadku právne predpisy bývalej federácie. Došlo k recepcii právneho poriadku, ktorý platil na našom území do 31. 12. 1992.

Z hľadiska uvedeného je nutné posudzovať aj recepciu občianskoprávných predpisov do právneho poriadku Slovenskej republiky. Občiansky zákonník z roku 1964 vo svojom novelizovanom znení sa stal Občianskym zákonníkom Slovenskej republiky a platil aj v Čechách ako Občiansky zákonník Českej republiky až do prijatia nového českého občianskeho zákonníka v roku 2014.

7. Ako je známe, už niekoľko rokov prebiehajú v Slovenskej republike rekodifikačné práce pri príprave nového Občianskeho zákonníka Slovenskej republiky. Je samozrejmé, že súčasťou nového Občianskeho zákonníka bude aj právna úprava dedičského práva. V tejto súvislosti sa logicky musí myslieť aj na právnu úpravu závetu ako jedného z možných dedičských titulov, pričom snahou je čo najviac posilniť testovaciu slobodu poručiťľa.

Podľa posledného zverejneného paragrafového znenia návrhu nového Občianskeho zákonníka návrh právnej úpravy dedenia na rozdiel od doterajšej úpravy pristúpil k vymedzeniu pojmu závet. Podstatnou obsahovou náležitosťou prejavu vôle je ustanovenie dediča k dedičstvu ako celku alebo jeho časti. Ide o prísne formálny prejav vôle, ktorý môže byť vykonaný jedine osobne poručiťľom, priamo zákon vylučuje zastúpenie. Preberá sa doterajšia koncepcia s tým, že závet môže obsahovať prejav vôle iba jedného závetcu. Testamentárnu spôsobilosť má len fyzická osoba, ktorá má plnú spôsobilosť na právne úkony a ktorá nebola tejto spôsobilosti zbavená, ani jej nebola obmedzená súdom. Z tejto zásady je výnimka, podľa

ktorej môže maloletý – starší ako 15 rokov – zriadiť závet vo forme notárskej zápisnice. Závet ako právny úkon musí spĺňať všetky náležitosti právneho úkonu. Spoločný závet viacerých porúčiteľov, tak ako bol v našom práve známy do roku 1950, návrh nepreberá.

Návrh sa vracia k deleniu závetov na verejné a súkromné, verejné môžu byť zriadené vo forme notárskej zápisnice, všetky závety musia byť zriadené v písomnej forme,¹⁷ pričom sa zavádza jedna výnimka, kedy návrh umožňuje za výnimočných okolností zriadiť i ústny závet (privilegovaný závet, *testamentum nuncupativum*). V závete musí byť uvedený deň, mesiac a rok, kedy bol zriadený, pod čím je potrebné rozumieť naplnenie všetkých formálnych náležitostí závetu ako právneho úkonu, vrátane podpisu závetcu.

Písomný súkromný závet bude možné napísať buď vlastnou rukou (holografný závet) alebo ho možno vytvoriť v inej písomnej forme (alografný závet).¹⁸ Pri holografnom závete sa vyžaduje, aby celý text holografného závetu bol napísaný vlastnou rukou porúčiteľa, musí byť v ňom vlastnou rukou uvedený dátum (deň, mesiac a rok) a musí byť porúčiteľom vlastnoručne podpísaný. Alografný závet nie je napísaný vlastnou rukou porúčiteľa, môže byť napísaný inou osobou vlastnoručne alebo mechanickými prostriedkami, osobou spravidla odlišnou od porúčiteľa.

Nová právna úprava dedenia ráta so znovuzavedením privilegovaných závetov. Návrh teda zavádza novú možnosť, ak sa porúčiteľ z dôvodu nepredvídateľných okolností ocitne v stave bezprostredného ohrozenia života, zriadiť ústny závet pred tromi súčasne prítomnými svedkami.¹⁹ K zriadeniu závetu je potrebné pristupovať po zrelej úvahe a dôkladnom zvážení všetkých okolností, ktoré smerujú k prejavu vôle, ako naložiť s majetkom pre prípad smrti. Nemožno však vylúčiť mimoriadne udalosti, ktoré nemožno ovplyvniť, kedy sa porúčiteľ môže ocitnúť v ohrození života, ktoré vylučujú možnosť zriadiť závet štandardným spôsobom. Preto zahraničné právne úpravy poskytujú pre tieto prípady úľavy, ktoré umožňujú porúčiteľovi prejavíť poslednú vôľu neštandardným spôsobom – ústne. Úmyselne sa tieto mimoriadne okolnosti v znení zákona presne nešpecifikujú, a to ani príkladmo, nakoľko rozsah týchto okolností môže byť veľmi rozmanitý, a nedá sa ich preto rozumne kazuistickým spôsobom

¹⁷ DULAKOVÁ, D. 2015. *Zverejnenie paragrafového znenia prvej pracovnej verzie návrhu nového Občianskeho zákonníka, odovzdaného dňa 16. 10. 2015 (online)*. 2015 (cit. 19. 2. 2017). Dostupné na internete: <http://www.lexforum.cz/557>.

DULAK, A. 2015. *Vnútná systematika zmluvného záväzkového práva v prvom odovzdanom pracovnom návrhu nového slovenského Občianskeho zákonníka (online)*. 2015 (cit. 22. 2. 2017). Dostupné na internete: <http://www.lexforum.cz/556>.

DULAK, A. 2015. *K prvej ucelenej verzii pracovného návrhu nového slovenského Občianskeho zákonníka (online)*. 2015 (cit. 12. 3. 2017). Dostupné na internete: <http://www.lexforum.cz/555>.

¹⁸ LAZAR, J. 2008. *Návrh legislatívneho zámeru kodifikácie súkromného práva*. Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky, 2008, ISBN 987-80-89363-14-8, s. 83.

¹⁹ Tamtiež, s. 84.

upraviť. Navrhuje sa, aby takýto privilegovaný závet za uvedených okolností bolo možné zriadiť pred tromi súčasne prítomnými svedkami, pred ktorými poručiťel v jazyku zrozumiteľnom pre všetky zúčastnené osoby jednoznačne prejaví svoju poslednú vôľu a zároveň vyhlási, že toto jeho slovné vyhlásenie je závetom. Zákon dáva dostatočne dlhú lehotu na to, aby poručiťel v prípade pominutia nepredvídateľných okolností zriadil závet štandardným spôsobom, príp. aby v tej istej lehote, ak poručiťel tieto okolnosti neprežije, vykonalí aspoň dvaja z troch svedkov súhlasne vyhlásenie o obsahu ústneho závetu pred notárom vo forme notárskej zápisnice. Týmto sa obligatórne zabezpečí zároveň zaevidovanie takéhoto závetu v NCRza a jeho uloženie v elektronickej podobe v NCRIs.

Podstatnou obsahovou náležitosťou závetu je ustanovenie dediča, ktorým môže byť fyzická osoba, právnická osoba a štát. Zákon vyslovene zaručuje slobodnú vôľu poručiťela pri určení závetného dediča, ktorým môže byť aj dedič zo zákona. Zavádza sa nový inštitút náhradníctva z dôvodu, že závet je úkonom poručiťela pre prípad smrti (*in mortis causa*), v čase závetu nie je jasné, či sa závetný dedič dožije smrti poručiťela. Pri obnove tohto inštitútu sa vychádzalo z rozsahu úpravy inštitútu všeobecného náhradníctva, ktorý platil na našom území až do roku 1950, ide teda o tradičný inštitút v minulosti osvedčený.

Poručiťel môže povolať závetom k dedeniu jednu osobu alebo viac osôb (fyzických alebo právnických), môže určiť ich podiely v pomere k celému dedičstvu, napr. percentom alebo zlomkom, alebo ich povolať za dediča jednotlivých vecí alebo práv. Ak sa zvolil tento spôsob, hrozí tu nebezpečenstvo, že do smrti poručiťela niektoré z týchto vecí alebo práv už poručiťel nemusí vlastniť, predá ich, daruje, príp. dôjde k zániku veci alebo práv. Pre takýto prípad návrh predpokladá, že takéto ustanovenie zákona sa stane neúčinným, čo však neplatí pre prípad, ak bol niekto povolaný k dedeniu určitej peňažnej sumy.

Uvažuje sa zaviesť staronový inštitút, ktorý naše právo poznalo v minulosti, a to odkaz. Odkazom sa rozumie nadobudnutie určitej jednotlivéj veci alebo určitého práva z majetku dedičstva. Doteraz platné právo nerozlišuje medzi odkazom a dedičstvom. Rozdiel medzi dedičstvom a odkazom je v tom, že právo na odkaz síce vzniká smrťou poručiťela, ale toto právo je právom odkazovníka voči dedičovi, odkazovník nesie zodpovednosť za dlhy poručiťela. Pokiaľ určitá vec alebo právo, ktorá je predmetom odkazu, nie je predmetom dedičstva, takýto odkaz nemá právne následky, s výnimkou peňazí, ktoré sa nenachádzajú v dedičstve, v tom prípade sú dedičia povinní odkazovníkovi v odkaze určenú sumu vyplatiť. V prípade odúmrti túto povinnosť znáša štát. Podmienky platnosti odkazu sú: zriadenie platného závetu a v rámci neho spôsobilý odkaz a spôsobilý odkazovník. V rámci jedného

závetu môže porúčiteľ zriadiť viac odkazov v prospech viacerých odkazovníkov, avšak cena všetkých odkazov nesmie presiahnuť 1/4 aktív dedičstva.²⁰

Zákon predpokladá možnosť kombinácie úkonov pre prípad smrti v rámci jednej listiny, závet môže obsahovať samotný závet a zároveň odvolanie predchádzajúceho závetu, ustanovenie alebo odvolanie odkazu, a zároveň tiež listiny o vydedení. Zriaďuje sa nový inštitút, a to vykonávateľ závetu.²¹ Hlavnou úlohou vykonávateľa závetu je vykonať všetko tak, aby závet porúčiteľa bol naplnený, pričom výkon funkcie vykonávateľa závetu nastáva momentom, keď tento pred notárom prejednávajúci dedičstvo vykoná vyhlásenie, že túto funkciu prijíma. Porúčiteľ môže priamo v závete pri ustanovení vykonávateľa závetu určiť jeho úlohy, príp. ak tak nevykoná, jeho úlohy sa sústredia na naplnenie vôle porúčiteľa, odstraňovanie prípadných nezhôd alebo sporov medzi dedičmi. V prípade, ak túto funkciu odmietne, má sa za to, ako keby nebol v závete ustanovený.

Ustanovenie o neprípustnosti podmienok pripojených k závete, neplatnosti príkazom, aby dedič použil dedičstvo alebo jeho časť určitým spôsobom, alebo niečo vykonal, je odôvodnené snahou neobmedzovať dediča čo do nadobudnutia dedičstva, ani čo do dispozície s ním, ktoré by mu bránili k určitému využitiu dedičstva. Zároveň sa dáva výkladové stanovisko ohľadom nezrozumiteľných alebo odporujúcich si ustanovení v závete.

S poukazom aj na systematiku úpravy dedenia bude mať dedenie zo zmluvy prednosť pred dedením zo závetu, čo znamená, že porúčiteľ môže aj po uzavretí dedičskej zmluvy napísať závet, pokiaľ však dôjde ku konfliktu medzi dedením zo zmluvy a zo závetu, závet nebude mať právne účinky. Takisto nebudú mať právne účinky ustanovenia závetu, ak ním niekto bude povolaný k dedeniu jednotlivej veci alebo práva, ktoré však nebudú v zachovanom majetku. Toto sa nebude vzťahovať na prípad, ak bude niekto povolaný k dedeniu určitej peňažnej sumy, ktorá nebude v zanechanom majetku, ktorá povinnosť bude ťažiť dedičov až do výšky ceny nadobudnutia majetku.

Možnosť zrušenia závetu je jedným z charakteristických znakov prejavu poslednej vôle. K zrušeniu závetu môže dôjsť zriadením nového závetu, pokiaľ nemôže obstať vedľa pôvodného závetu, pričom skorší závet možno zrušiť dedičskou zmluvou, pokiaľ skorší závet nemôže popri nej obstať, závet možno zrušiť odvolaním závetu, ktorý úkon môže závetca urobiť aj v dedičskej zmluve, a pokiaľ ide o súkromný závet, zrušuje sa aj jeho zničením.

²⁰ LAZAR, J. 2008. *Návrh legislatívneho zámeru kodifikácie súkromného práva*. Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky, 2008, s. 86.

²¹ LAZAR, J. 2008. *Návrh legislatívneho zámeru kodifikácie súkromného práva*. Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky, 2008, s. 83.

Dediť bude možné zo závetu, zo zákona, alebo z oboch týchto dôvodov. Ak dedičstvo nenadobudne žiaden z dedičov (závetných alebo zákonných), pripadne štátu ako odúmrt'. (Uvažuje sa aj o treťom dedičskom titule – o dedičskej zmluve.)

Zo zákona budú môcť dediť iba fyzické osoby, ktoré majú spôsobilosť na práva a povinnosti, z testamentu (závetu) aj právnické osoby, vrátane štátu. V navrhnutej systematike právnej úpravy dedenia predchádza úprava dedenia zo závetu úprave dedenia zo zákona (rozdielne od doterajšej zákonnej systematiky). Dôvodom tejto zmeny je, že dedenie zo závetu má prednosť pred dedením zo zákona.

Zachovaný bude pojem závetu tak, ako ho pozná súčasná právna úprava. Nový Občiansky zákonník sa nevrátil k pojmu posledná vôľa, ktorý poznala právna úprava pred r. 1950, keď sa v rámci všeobecného pojmu posledná vôľa rozlišoval závet (testament) a dodatok (testamentárny alebo intestáttny kodícil).

Posilní sa sloboda zriaďovateľa závetu. Upraví sa prednosť závetného dediča pred zákonným. Upraví sa, že ak odpadne niektorý zo závetných dedičov, prirastie jeho podiel ostatným závetným dedičom. Dedenie zo závetu bude upravené pred dedením zo zákona, aby sa aj touto systematikou zdôraznila prednosť dedenia zo závetu pred dedením zo zákona.

8. Vo všeobecnosti platí, že závet (testament) by mal človek urobiť v kľude, po zrelej úvahe a s rozvahou, vzhľadom na závažnosť obsahu závetu. Mimoriadne udalosti, ktoré ľudský život prináša, vyžadujú aj mimoriadne riešenia, a preto už od dávnej minulosti existovali určité možnosti, akým osobitným spôsobom mohol (a môže) človek urobiť tzv. „posledný poriadok“ vo výnimočných situáciách a v bezprostrednom ohrození života o svojom majetku pre prípad smrti. Išlo o osobitný druh závetu, ktorý bolo možné zriadiť v mimoriadnych situáciách, nazývaný tiež privilegovaný závet, čo znamená, že tento druh závetu má veľmi dlhú tradíciu.

Takúto možnosť poznalo už rímske právo vo forme mimoriadnych závetov (napr. v čase vojny, v čase moru), ale i veľké kodifikácie občianskeho práva v 19. storočí, čo znamenalo definitívny návrat privilegovaných závetov do občianskeho práva (*Code Civil*, Všeobecný občiansky zákonník z r. 1811), pričom konkrétny výpočet prípadov, resp. životných situácií, kedy bolo možné zriadiť privilegovaný závet, sa rôznili.²²

Ako už bolo uvedené, možnosť zriadiť privilegovaný závet bola vždy viazaná na nejakú mimoriadnu situáciu, keď sa človek ocitol v bezprostrednom ohrození života. Všeobecný občiansky zákonník z r. 1811 zovšeobecnil tieto dôvody na tri prípady, ktoré boli tradične sa opakujúce vo všetkých právnych úpravách v Európe, ktoré tento druh závetu poznali a poznajú

²² ELIAŠ, K. a kol. 2012. *Nový občiansky zákonník s aktualizovanou dôvodovou správou a rejstříkem*. Ostrava: Nakladatelství Sagit, 2012, s. 601 a nasl.

aj v súčasnosti.²³ Konkrétne ide o tieto typické prípady: 1. prípad epidémie – kde poručiteľ zomiera, 2. prípad námornej plavby, ktorá je spojená s rizikom, a 3. prípad vojenského závetu v prípade vojny, keď je človek v bezprostrednom ohrození života. Samozrejme novšie právne úpravy reagovali vo výpočte mimoriadnych prípadov na rôzne iné situácie, kedy sa človek ocitne v bezprostrednom ohrození života v modernej dobe, ale podstata zostáva rovnaká – dať možnosť zriadiť privilegovaný závet v prípade, že je tu dôvodná obava, že by poručiteľ mohol zomrieť skôr, než by mohol zriadiť závet vo forme predpísanej zákonom (napr. pred notárom).

Aj v prípade privilegovaných závetov ide o tzv. staronový inštitút, ktorý poznala aj naša právna úprava dedenia v minulosti. Zrušený bol až Občianskym zákonníkom v roku 1950 z dôvodov, že v socialistickej spoločnosti sa preferuje dedenie zo zákona a situácie, za ktorých sa môže zriadiť takýto závet (t. j. epidémie a vojnové konflikty sa nepredpokladajú...), pričom ale uvedenú formu závetu aj naďalej upravovali (a aj upravujú) právne poriadky v celej Európe (napr. Španielsko, Poľsko, Taliansko, Litva, Moldavsko, Nemecko, Portugalsko, Švajčiarsko – okrem SR, a do r. 2014 aj ČR).

Súčasný Občiansky zákonník v Českej republike sa k privilegovaným závetom vrátil.²⁴ Dôvod jeho zavedenia formuluje všeobecne „nenadálost udalostí a bezprostrední ohrození života“. V takýchto prípadoch umožňuje zriadiť závet ústne pred tromi súčasne prítomnými svedkami. Nová právna úprava dedenia v Čechách pozná i tzv. mimoriadne závetu (majú formu verejnej listiny), ktoré umožňujú poručiteľovi v prípade, že je tu dôvodná obava, že by zomrel skôr, ako by mohol zriadiť závet zákonom predpísanou formou, zaznamenať svoju poslednú vôľu pred starostom obce, na území ktorej sa práve nachádza, za prítomnosti dvoch svedkov. Pripúšťa sa tiež zriadiť tzv. námorný testament (známy ako veľmi starý inštitút, ktorý stále pozná veľa právnych úprav), pre prípad, keď niekto pláva na námornej lodi a je tu na to vážny dôvod, môže zriadiť takýto testament pred kapitánom lode. V prípade vážnej situácie v lietadle zákon (OZ ČR) pripúšťa zriadiť privilegovaný závet zas pred kapitánom lietadla. Súčasná česká

²³ Obecný zákoník občanský č. 946/1811 ze dne 1. června 1811, A1 1. 1. 1925–31. 12. 1950: A. O úlevách při posledních pořízeních.

§ 597 Při posledních pořízeních, která se učiní za námořské plavby a v místech, kde panuje mor nebo jiné podobné nákazy, jsou způsobilými svědky i osoby, které dosáhly roku čtrnáctého.

§ 598 K těmto posledním pořízením s úlevami požadují se jen dva svědci, z nichž jeden může psáti závět. Při nebezpečí nákazy není ani třeba, aby byli oba současně přítomni.

§ 599 Poslední pořízení s úlevami pozbývají své platnosti uplynutím šesti měsíců od doby, kdy plavba nebo nákaza skončila.

§ 600 Úlevy vojenských závětí obsaženy jsou ve vojenských zákonech.

Neplatnost bezforemních posledních pořízeních

§ 601 Neplatno jest poslední pořízení, jestliže zůstavitel zanedbal některou z náležitostí zde předepsaných a nikoli výslovně pouze doporučených jako opatrnost.

²⁴ ELIAŠ, K. a kol. 2012. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. Ostrava: Nakladatelství Sagit, 2012, ISBN 978-80-7208-922-2, s. 600 a nasl.

právna úprava pozná (upravuje) aj tzv. vojenský testament. V prípade účasti v ozbrojenom konflikte môže vojak alebo iná osoba patriaca k ozbrojeným silám zaznamenať svoju poslednú vôľu vo forme vojenského testamentu pred veliteľom vojenskej jednotky.

Tak ako v minulosti, aj súčasné právne úpravy (vrátane tej českej), ktoré upravujú privilegované závetu, konštatujú ich dočasnú platnosť (v ČR takýto závet platí len dva týždne odo dňa jeho zriadenia), v prípade, že poručiteľ mimoriadnu situáciu, keď bol v bezprostrednom ohrození života, prežije.

Aj pri prebiehajúcich rekodifikačných prácach pri príprave nového slovenského Občianskeho zákonníka sa uvažuje o znovuzavedení stanového inštitútu – ústneho závetu – do našej právnej úpravy dedenia. Taktiež samozrejme s obmedzenou časovou platnosťou. Rozpravy k možnému znovuzavedeniu tohto inštitútu boli rozsiahle a názorovo rozdielne, uvedomujúc si existenciu rôznych rizík, ktoré ústny závet so sebou logicky nesie, ale na druhej strane vnímajúc aktuálnosť možnosti účasti našich príslušníkov ozbrojených síl v rôznych vojenských misiách v zahraničí, a dnes už možno znovu aj epidémií a reálnej hrozby aj vojenských konfliktov. V každom prípade by znovuzavedenie tohto staronového, zabudnutého či strateného inštitútu do nášho právneho poriadku znamenalo návrat k tradíciám, resp. návrat k európskym štandardom právnej úpravy dedenia.

2. Dedičská zmluva

1. Dedičská zmluva mala v minulosti svoje pevné miesto v právnej úprave obyčajového práva, ktoré platilo do roku 1950 aj na území Slovenska.²⁵ Pri prvej kodifikácii socialistického občianskeho práva však bola z osnovy Občianskeho zákonníka z roku 1950 bez náhrady vypustená. Tento stav pretrváva dodnes, a to napriek tomu, že paradigmy typické pre kodifikácie socialistického práva (vrátane práva dedičského) vykonané v rokoch 1950 a 1964 už dávno neplatia.²⁶ Popri dedení zo závetu a zo zákona, bude dedičská zmluva vždy predstavovať najsilnejší dedičský titul. Všetky tri dôvody dedenia budú môcť pôsobiť po prijatí a nadobudnutí účinnosti nových civilných kódexov aj vedľa seba. Úprava v tomto zmysle musí byť vždy koncipovaná tak, aby jednoznačne vyjadrovala pomyselnú stupnicu dedičských dôvodov. Preto konkurenciu dedičských titulov rieši zákon. Inak povedané, ak uplatňuje právo na dedičstvo viacero osôb a ak si odporujú, odkáže súd toho z dedičov, ktorého

²⁵ Všeobecná časť dôvodovej správy k OZ z roku 1950 hovorí jasne o zmene funkcie dedičského práva.

²⁶ Všeobecná časť dôvodovej správy k OZ z roku 1950.

právny dôvod je slabší, aby svoje menej pravdepodobné právo (§ 175k ods. 2 OSP) uplatnil žalobou na súde. K podaniu žaloby na súde proti dedičovi, ktorý sa opiera o dedičskú zmluvu odkáže súd každého dediča zo závetu alebo zo zákona. Proti dedičovi opierajúcemu sa o testament sa zasa odkáže k podaniu žaloby každý zákonný dedič. Postup súdu pri prejednávani dedičstva v prípadoch, keď rozhodnutie o dedičskom práve závisí od zistenia sporných skutočností bude v podrobnostiach riešiť pripravovaný nový zákon o civilnom nesporovom súdnom konaní.

2. Rímske právo nepoznalo dedičskú zmluvu. Rimania akcentujúci vo svojom súkromnom práve silného jednotlivca, zásadne vylučovali v úprave dedenia akékoľvek prvky zmluvnej reštrikcie testovacej voľnosti poručiťľa. Zriadiť testament sa od ranného vývoja dedičského práva, t. j. pred vyše 2 000 rokmi, nepovažovalo len za právo ale aj prvoradú mravnú povinnosť každého Rimana. Jej opomenutie predstavovalo vážnu spoločenskú ujmu a znesvätenie kultu rodiny. Aj preto posledná vôľa poručiťľa vyjadrená v závete požívala v antickom Ríme priam posvätnú úctu. Z uvedených dôvodov ju právnici rešpektovali až do krajnosti, a to aj za cenu extenzívneho výkladu (favor testamenti).²⁷ Tieto tradície sa v európskom kontinentálnom právnom udržuju a možno ich v čiastkových pohľadoch pozorovať dodnes. Vo vzťahu k dedeniu na základe zmluvy sa napr. taliansky Codice civile stavia stále negatívne. V ustanovení čl. 458 ods. 1 zakotvil generálny zákaz uzatvárania akýchkoľvek dedičských dohôd.

Právnu možnosť záväzne určiť dedičskú postupnosť zmluvou, a to ešte za života poručiťľa pre prípad smrti, si vynútili potreby hospodárskeho života akcentujúce zásadu autonómie vôle pri nakladaní s majetkom, a to nielen počas života, ale aj pre prípad smrti. Viaceré z kodifikácií občianskeho práva 19. a 20. storočia (napr. rakúsky ABGB z roku 1811, francúzsky Code Civil z roku 1804, nemecký BGB z roku 1896, švajčiarsky ZGB z roku 1907, frankofónny Qubeck CCQ z roku 1990 a iní) tieto potreby zohľadnili a dedenie zo zmluvy zakotvili do svojich zákonníkov. Rakúsky model dedenia zo zmluvy pripúšťa jej uzavretie v sprísnenej forme výlučne manželom, eventuálne aj snúbencom, za predpokladu uzavretia manželstva. Obsah zmluvy sa vyčerpáva najmä povolaním jednej strany druhou stranou za dediča alebo odkazovníka, alebo vzájomné povolanie sa oboch manželov za dediča alebo odkazovníka. Naproti tomu tvorcovia nemeckého BGB a neskôr aj švajčiarskeho ZGB sa rozhodli pre úpravu dedičskej zmluvy, v ktorej sa okruh zmluvných partnerov poručiťľa nijako neobmedzuje a nevyhradzuje sa iba voči manželom.²⁸ Slovenská osnova – podobne ako nová

²⁷ BARTOŠEK, M. *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*. Praha : Academia. 1988, s. 182 a n.

²⁸ Nemecký BGB upravuje dedičskú zmluvu v §§ 2274 až 2302. Švajčiarsky ZGB v čl. 512 a n.

česká právná úprava (§ 1582 a n. NOZ) - sa hlási de lege ferenda k širšiemu konceptu zmluvných dedičov, nakoľko preferuje úpravu dávajúcu poručiteľovi čo najširšiu možnosť výberu zmluvného dediča (napr. syn, dcéra, manželka, sused, spolupracovník, právnická osoba).

Potreba dedičskej zmluvy podľa nášho názoru pretrváva aj v súčasných podmienkach. Jej opodstatnenie možno demonštrovať na príklade živnostníka vlastniaceho životoschopnú rodinnú firmu. Živnostník má manželku a tri deti, z nich najstarší syn pracuje v rodinnej firme, mladšie dcéry študujú na vysokej škole. Živnostník plánuje, že jeho podnik raz prevezme syn, ktorý zúročí mnohoročné úsilie a skúsenosti rodiny z podnikateľskej činnosti. Syn však dostáva aj iné lukratívne ponuky, najmä zo zahraničia, v ktorom už pôsobil. Skôr ako ich syn odmietne, chce, aby ho otec ustanovil ako dediča podnikového majetku. Toho možno dosiahnuť iba dedičskou zmluvou, ktorou možno zaviazať dcéry, aby sa vzdali svojho zákonného nároku na povinný diel. Súčasne budú finančne kompenzované tým, že im priamo, alebo prostredníctvom odkazov určia v dedičskej zmluve iné majetkové aktíva poručiteľa.

3. Pri bližšom pohľade na dedičskú zmluvu zaujme jej osobitná povaha. Prelínajú sa v nej pravidlá týkajúce sa zmlúv a pravidlá týkajúce sa závetného dedenia. Z tohto pohľadu ide špecifický právny inštitút, v ktorom pri niektorých otázkach vystupuje do popredia jeho obligračná povaha, v iných zasa povaha dedičskoprávna. Ide o dvojstranný právny úkon – záväznú zmluvu - uzavieranú zmluvnými stranami. Účel a sila takejto zmluvy sa vyčerpáva najmä v jej záväznosti pre zmluvné strany. Na rozdiel od testamentu, ktorý môže poručiteľ kedykoľvek zmeniť, doplniť či odvolať, je dedičská zmluva rovnako ako každá iná zmluva „právnym putom“ zakladajúcim vzájomné práva a povinnosti zmluvných strán a preto nie je možné ju jednostranne zmeniť alebo zrušiť. Účinnosť dedičskej zmluvy je časovo viazaná na moment smrti poručiteľa. Táto skutočnosť má za následok, že existencia platne uzavretej dedičskej zmluvy, ktorá je zároveň dedičským titulom zmluvného dediča, vôbec nebráni poručiteľovi, aby až do svojej smrti voľne disponoval so svojim majetkom, ktorý tvorí predmet zmluvy. Zmluvný dedič preto nemá žiadne subjektívne právo, aby po smrti poručiteľa obdržal pozostalosť v stave, v akom bola v čase uzavretia dedičskej zmluvy. Ochrana zmluvného dediča sa v právnych poriadkoch spravidla zužuje len na prípady darovania s úmyslom poškodiť zmluvného dediča. Inak povedané, zmluvný dedič sa bude môcť dovolávať neúčinnosti darovacej zmluvy alebo závetu poručiteľa, ktorý poručiteľ zriadil bez súhlasu zmluvného dediča, teda s úmyslom, ktorý je nezlučiteľný s účelom už existujúcej dedičskej zmluvy. Dovolanie sa neúčinnosti však zostáva problematické, pokiaľ konštrukcia dedičskej zmluvy neprizná zmluvnému dedičovi žiadny konkrétny majetkový nárok, o čo by mohol

oprieť svoje právo. Podľa judikatúry nemeckých súdov zmluvný dedič alebo zmluvný odkazovník nie sú po uzavretí dedičskej zmluvy nositeľmi subjektívneho majetkového práva čakateľskej povahy viaznúceho na majetku tvoriacom predmet dedičskej zmluvy. Ich postavenie je právne nevyjasnené, nakoľko sa odvíja od púheho výhľadu a nie skutočného právneho nároku na nadobudnutie majetku. V takejto situácii je nanajvýš otázne, či by zmluvný dedič uspel počas života poručiteľa so svojou žalobou, aby napr. obdarovaný vydal za života poručiteľa darovanú vec späť. Po smrti poručiteľa by zmluvný dedič mohol uplatniť relatívnu neúčinnosť darovania, resp. mohol by sa domáhať vydania bezdôvodného obohatenia v prípade odplatnej dedičskej zmluvy, avšak otáznou sa stane iná skutočnosť, t. j. či mu zostala zachovaná lehota na uplatnenie žaloby. Na druhej strane nie je zmluvnému dedičovi ani zmluvnému odkazovníkovi odopreté právo odmietnuť dedičstvo. Pokiaľ poručiteľ spíše závet bez súhlasu zmluvného dediča, dedičská zmluva sa nezruší, nakoľko je voči závetu silnejším dedičským titulom.

4. Napriek zmiešanej povahe dedičských zmlúv, prináleží právna úprava tohto inštitútu z hľadiska systematiky civilného kódexu viac do časti venovanej dedičskému právu. Na podporu takéhoto zaradenia sa argumentuje najmä tým, že dedenie zo zmluvy predstavuje popri testamente a zákonom dedení najsilnejší právny dôvod dedenia a teda jeho význam je v úprave dedenia kardinálny. V zahraničí však nachádzame aj iné, modifikované prístupy k systematike, povahe či faktickej prípustnosti problematiky dedičských zmlúv. Tak napr. francúzsky Code civil z roku 1804, vyznačujúci sa špecifickou systematikou, upravuje dedičské právo v prvom a druhom titule svojej III. knihy. V čl. 893 v časti pojednávajúcej o darovaní a testamentoch umožňuje nakladanie s majetkom, a to vo forme darovania alebo závetu. Zákonné možnosti zmluvného nakladania s majetkom pre prípad smrti v civilnom kódexe sú však výrazne modifikované judikatúrou. Preto sa v praxi pripúšťa, aby sa darovacia zmluva uzavrela s podmienkou, že obdarovaný prežije darcu. Prípustné sú dokonca aj také zmluvy, v ktorých je vydanie predmetu daru časovo posunuté po smrti darcu, dokonca sú prípustné darovacie zmluvy mortis causa s výsostne obligačnými účinkami. Osobami zviazanými na vydanie daru alebo na prevod vlastníctva k predmetu daru sú v takýchto prípadoch dedičia poručiteľa.

5. Forma dedičskej zmluvy je kogentne ustanovená zákonom. Právne poriadky ju vždy viažu na formu verejnej listiny, teda v našich pomeroch notárskeho zápisu, do ktorého vtelia svoju vôľu osobne prítomné zmluvné strany. Požiadavka spísania dedičskej zmluvy vo forme notárskeho zápisu je plne odôvodnená tak z pohľadu právnej istoty, ako aj jasnosti a budúcej publicity majetkových pomerov uzatváraných pre prípad smrti. Notársky zápis tiež zaručí, že

prejavy vôle spíše notár ako osoba znalá práva, že účastníci dedičskú zmluvu uzatvorili osobne, že porúčiteľ mal plnú spôsobilosť na právne úkony podľa všeobecnej časti Občianskeho zákonníka. Ak je porúčiteľ obmedzený vo svojej spôsobilosti na právne úkony, zrejme bude postačovať, aby dedičskú zmluvu uzavrel alebo záväzok z nej zmenil vždy so súhlasom opatrovníka. Rovnako ako v prípade zriadenia testamentu, zákon vyžaduje osobné konanie, čo znamená, že porúčiteľ sa pri tomto úkone nemôže dať zastúpiť zástupcom. Musí konať sám a osobne. Dedičská zmluva, ktorá neobsahuje zákonom predpísané formálne náležitosti je ničotná. Nič na tom nemôže zmeniť ani dodatočné schválenie opatrovníka alebo dodatočné nadobudnutie spôsobilosti na právne úkony. Aj ničotný právny úkon dedičskej zmluvy môže za určitých okolností obstať ako platný závet, pokiaľ spĺňa formálne a obsahové náležitosti závetu. Nikdy nie však ako dedičská zmluva.

6. Obsah dedičskej zmluvy sa viaže najmä na povolanie dediča a povolanie odkazovníka. Ich uvedenie v listine ešte nemusí definitívne znamenať že sa jedná o zmluvné záväzné dojednania a nie o jednostranné prejavy vôle porúčiteľa, ktoré samy o sebe zmluvnú záväznosť nemajú. Preto bude potrebné, aby notári, pokiaľ možno v čo najväčšej miere poučili účastníkov zmluvy, že zmluvná viazanosť ich prejavov vôle nastáva iba tam, kde bola v zmluve výslovne uvedená. Inak sa vystavujú riziku, že prípadná interpretácia vôle kontraktálnych strán, nebude viesť k záveru o zmluvnej viazanosti ich vôľových prejavov. Rovnako nemožno opomenúť fakt, že listine v ktorej absentuje akékoľvek záväzné zmluvné dojednanie sa prizná povaha dedičskej zmluvy (nanajvýš ide o testament). Zmluva, ako dvojstranný právny úkon sa totiž vždy posudzuje podľa obsahu samotný názov dedičská zmluva zmluvnú viazanosť nenahradzuje. Zrejme chvíľu potrvá, kým sa judikatúra našich súdov po zakotvení nových inštitútov dedičského práva vysporiada s otázkami zmluvnej viazanosti tak účastníkov zmluvy ako aj tretích osôb, resp. s otázkami, či interpretácia vôle strán alebo záujem strán na tom, že zmluvné dojednanie nebude odvolané, zakladá presvedčivé argumenty na potvrdenie domnienky viazanosti vôle.²⁹

7. Povolanie za dediča alebo odkazovníka môže byť v dedičskej zmluve odplatné alebo bezodplatné a predmetom dedičskej zmluvy môže byť podľa konkrétneho právneho poriadku celý porúčiteľov majetok, alebo len jeho časť.

Až prax potvrdí, či sa budú v budúcnosti využívať viac odplatné, resp. bezodplatné dedičské zmluvy. V prípade bezodplatnej zmluvy je otázna pohnútkou porúčiteľa, nakoľko ťažko predpokladať, že sa bez vážneho dôvodu rozhodne doživotne zaviazat'. Zmluvný dedič

²⁹ Rozdiely v nemeckej judikatúre sú najmä v chápaní zmluvného dediča a tretej strany.

v podstate nič neriskuje a ani nič nemôže stratiť, keďže vlastníkom poručiteľovho majetku sa stane až momentom jeho smrti. Na druhej strane sme už zdôraznili, že poručiteľa zmluva neobmedzuje v práve nakladať so svojim majetkom počas celého svojho života. Pokiaľ teda predá nehnuteľnosť po uzavretí dedičskej zmluvy, je to jeho právo a nie je v ňom nijako obmedzený. Jediným obmedzením je tiež spomínaná možnosť domáhať sa neúčinnosti takýchto prevodov v prípade úmyslu poškodiť zmluvného dediča, resp. v prípade spísania závetu bez súhlasu zmluvného dediča. Na druhej strane nemožno nevidieť, že obligáčna povaha dedičskej zmluvy nevylučuje uplatnenie všeobecných ustanovení o zmluvách a o právnych úkonoch tak, ako je to bežné pri kúpnej zmluve, darovacej zmluve, zámennej zmluve a pod. Z uvedeného vyplýva, že zmluvný dedič má nástroje, ktorými si v prípade dohody zmluvných strán môže v dedičskej zmluve vymieniť predkupné právo, zriadenie záložného práva k nehnuteľnosti alebo iný spôsob zabezpečenia.

Osobitné motívy uzavretia dedičskej zmluvy budú zrejme spájané s odplatným povolaním zmluvného dediča v dedičskej zmluve. Ustanovenie takéhoto dediča poručiteľom môže slúžiť k zabezpečeniu už poskytnutého alebo v budúcnosti poskytovaného plnenia zmluvným partnerom. Dedičská zmluva sa potom javí ako „zmluva nedôvery a záruka potrieb“.³⁰ Napriek vzájomnému plneniu z oboch strán zmluvy však podľa nášho názoru nemôže ísť o synalagmatický právny pomer. Zásada voľnosti poručiteľa pri voľbe dediča je totiž nezlučiteľná s tým, aby sa poručiteľ v zmluve niekomu zaviazal pre prípad svojej smrti v súvislosti s jeho protiplnením.

Niektoré právne poriadky ustanovujú, že dedičskou zmluvou nemožno povolať dediča k celej pozostalosti. Tak napr. nový český Občiansky zákonník limituje v § 1585 rozsah majetku, ktorý je možné určiť dedičskou zmluvou za predmet dedičstva. Platí, že najmenej jedna štvrtina pozostalosti musí zostať voľná, aby zostala pre poručiteľa k ďalšej voľnej dispozícii. Pokiaľ sa tak určí majetok vo väčšom rozsahu, bude dedičská zmluva v tejto časti neplatná, nakoľko automaticky dôjde k pomernému kráteniu majetku pozostalosti tak, aby dedičskou zmluvou bolo možné zanechať zmluvnému dedičovi len majetok, ktorý nepresiahne hodnotu $\frac{3}{4}$ pozostalosti. Táto konštrukcia sa opiera o tradíciu prevzatú z rímskeho dedičského práva vo vzťahu k legátom prevyšujúcim $\frac{3}{4}$ pozostalosti poručiteľa (tzv. Falcidiánska kvarta). Podľa lex Falcidia (okolo roku 40 p. n. l.), všetky odkazy prevyšujúce $\frac{3}{4}$ pozostalosti boli ipso iure neplatné, pričom dedičom musela vždy zostať voľná k testovaniu aspoň jedna štvrtina

³⁰ Pozri Lange, HEINRICH, KUCHINKE, KURT. Erbrecht. Munchen : C.H. Beck, 2001, s. 339.

pozostalosti. Uvedené riešenie je riešením tradičným, jeho nevýhodou však je, že ak by chcel porúčiteľ zanechať zmluvnému dedičovi aj štvrtinu, ktorú nemôže subsumovať pod režim dedičskej zmluvy, musí tak urobiť na základe závetu. To bude samozrejme finančne na ťarchu zmluvného dediča. Rovnako nie vždy bude pri takomto riešení pre zmluvného dediča výhodné dediť na základe zmluvy $\frac{3}{4}$ každej veci, napr. každého kusu majetku patriaceho do pozostalosti, pokiaľ sa podiely určia pomerom cien jednotlivých vecí patriacich do pozostalosti.

8. Nová právna úprava sa bude musieť vysporiadať s prípadmi odovzdania majetku zo strany porúčiteľa na zmluvného dediča už za svojho života. V záujme právnej istoty bude potrebné rozsah takto špecifikovaného odovzdávaného majetku podchytiť presným súpisom vo forme verejnej listiny. Potom bude možné ďalej určiť režim ďalšieho novo nadobudnutého majetku porúčiteľa, resp. majetku, ktorý nebol spísaný. Tento voľný majetok zrejme nebude súčasťou dedičskej zmluvy, čo však nie je vylúčené, pokiaľ sa tak zmluvné strany dohodnú. Rovnako bude možné zakotviť do osnovy pravidlo, že pokiaľ sa uskutočnilo odovzdanie majetku ešte za života zmluvného dediča, prechádzajú práva a povinnosti z dedičskej zmluvy na dediča zmluvného dediča. Aj toto pravidlo by však malo mať dispozitívnu povahu a nemusí vylúčiť osobitné dojednanie zmluvných strán.

9. Osobitný druh dedičskej zmluvy predstavuje dedičská zmluva uzavretá medzi manželmi. Na rozdiel od iných dedičských zmlúv, kde jedna osoba a jedna strana zmluvy je vždy porúčiteľ a tretia osoba ako druhá strana je dedičom sa v dedičskej zmluve medzi manželmi manželia vzájomne povolávajú za dedičov. S ohľadom na prijatú koncepciu právnej úpravy sa môžu ustanovenia dedičskej zmluvy medzi manželmi aplikovať aj na právne pomery snúbencov (za predpokladu, že uzatvoria manželstvo) a eventuálne aj registrovaných partnerov. Podľa novej českej právnej úpravy, takáto dedičská zmluva nezaniká rozvodom manželstva, pokiaľ nebolo dohodnuté niečo iné (§ 1593 ods. 1). To znamená, že je na manželoch, aby si upravili majetkový režim aj pre eventuálneho prípad zániku manželstva rozvodom. Pokiaľ tak v dedičskej zmluve neurobia, platí všeobecná úprava zákona, ktorá v súlade s prevažujúcou tradíciou vychádza z toho, že zmluva sa rozvodom neruší. Zákon dáva možnosť rozvedeným manželom, aby sa obrátili na súd s návrhom na zrušenie dedičskej zmluvy. Pokiaľ by to však znamenalo majetkovú ujmu toho z manželov, ktorý nespôsobil rozvrat manželstva a ktorý s rozvodom nesúhlasil, súd návrh zamietne a manželská zmluva zostane naďalej v platnosti. Pri spisovaní manželských dedičských zmlúv sa preto bude javiť ako účelné čo najpodrobnejšie poučiť strany o možných právnych následkoch ich vôľových prejavov. Rovnako v procesnom práve by bolo vhodné, aby každé písomné vyhotovenie

rozsudku o rozvođe manželstva obligatórne vo výroku rozsudku výslovne uvádzalo, ktorý z manželov zapríčinil rozvrat manželstva.

10. Zrušenie práv a povinností z dedičskej zmluvy predstavuje odstránenie účinkov jej záväzných zmluvných dojednaní. V rámci úvah de lege ferenda možno rozoznávať najmä nasledovné prípady:

- a) dohodu zmluvných strán
- b) uplatnenie výhrady jednostrannej zmeny
- c) odstúpenie na základe výhrady v dedičskej zmluve
- d) odstúpenie na základe zákona
- e) rozhodnutie súdu
- f) darovanie poškodzujúce zmluvného partnera

Ad a) Zmluvné strany môžu zrušiť pôvodnú dedičskú zmluvu novou dohodou o jej zrušení alebo konkludentne uzatvorí novú dedičskú zmluvu, ktorá bude v rozpore s pôvodnou. Aj takáto dohoda o zrušení dedičskej zmluvy, resp. nová dedičská zmluva musí mať formu verejnej listiny, t. j. notárskeho zápisu. Podľa nemeckého práva nemusí byť požiadavka notárskej formy dodržaná pri zmluvách uzatvorených medzi manželmi. Tu totiž postačuje, aby maželía uzavreli nový spoločný testament, ktorý môže byť napísaný aj vlastnou rukou jedného z manželov. Naopak, nový český kódex spoločný závet manželov nepozná, nakoľko závet je podľa § 1494 ods. 1 vždy právnym jednaním len jednej osoby. Podľa § 1590 však platí, že poručiťel môže svoje povinnosti vyplývajúce z dedičskej zmluvy zrušiť aj zriadením závetu (aj vlastnoručného). K účinnosti takéhoto závetu sa vyžaduje súhlas zmluvného dediča. Na rozdiel od závetu musí byť súhlas urobený vo forme verejnej listiny.

Ad b) Zakotvenie výhrady zmeny do obsahu dedičskej zmluvy predstavuje právo poručiťela jednostranne dodatočne meniť, resp. rušiť svoje povinnosti zo zmluvy. Podľa nemeckej judikatúry nemusí byť výhrada zmeny výslovná, ale postačuje, že z obsahu zmluvy sa dá bezpečne usúdiť, že poručiťel si dodatočnú zmenu dedičskej zmluvy vyhradil. Takéto výhrady budúcich dodatočných zmien na základe jednostranných úkonov poručiťela sa podľa nášho názoru nemôžu dotýkať všetkých zmluvných dohovorov. Súdna prax tiež vyžaduje, aby aspoň jedno dojednanie nebolo výhradou zmeny dotknuté, čím sa zachováva samotná podstata dedičskej zmluvy.

Ad c) a Ad d) Zrušenie dedičskej zmluvy prichádza do úvahy aj pri odstúpení od dedičskej zmluvy. V nemeckom práve rozoznávame odstúpenie od zmluvy na základe výhrady

obsiahnutej v dedičskej zmluve (napr. § 2296 BGB), alebo na základe dôvodov ustanovených zákonom (napr. § 2333 až 2335 BGB).

Poručiteľ má možnosť, aby si v dedičskej zmluve vyhradil právo, ktoré môže byť časovo obmedzené alebo neobmedzené alebo podmienené, jednostranne odstúpiť od zmluvy. Originál prejavu vôle, ktorý musí mať predpísanú formu verejnej listiny sa musí osobne doručiť zmluvnému dedičovi. Smrť zmluvného partnera má za následok, že právo na odstúpenie od zmluvy sa mení na právo poručiteľa jednostranne zrušiť dedičskú zmluvu spísaním závetu (§ 2297 prvá veta BGB).

Zákonné dôvody odstúpenia od zmluvy sa v nemeckom práve v prvom rade viažu na dôvody, ktoré majú pôvod v nedovolenom správaní sa zmluvného dediča voči poručiteľovi, ktoré by mohli mať za následok odobratie povinného podielu, a to v čase po uzavretí dedičskej zmluvy (§ 2294 BGB). Druhú skupinu dôvodov, tvorí úzko formulovaná skutková podstata špeciálneho práva na odstúpenie od zmluvy (§ 2295 BGB), ktorá sčasti vyvažuje nemožnosť dodatočného vyrovnania sa zmluvných strán z dôvodu, že dedičská zmluva nie je svojou povahou synalagmatickým právnym pomerom. Takéto špeciálne právo na odstúpenie od dedičskej zmluvy sa striktné viaže na kumulatívne splnenie nasledovných skutočností:

- že poručiteľ urobil povolanie zmluvného dediča výlučne s ohľadom na protiplnenie zmluvného partnera, t. j. išlo o odplacnú dedičskú zmluvu,
- že plnenie zo strany zmluvného dediča muselo byť poskytované nepretržite, a to až do momentu smrti poručiteľa,
- že povinnosť k plneniu bola pred smrťou poručiteľa zrušená, napr. uplatnením výhrady na odstúpenie od zmluvy, realizáciou rozvázovacej podmienky alebo dodatočnej nemožnosti plnenia. Vady plnenia, omeškanie s plnením alebo plnenie zo strany inej osoby, akou bol zmluvný dedič nie je dôvodom k odstúpeniu od zmluvy zo strany poručiteľa.

Ad e) Súdne rozhodnutie o zrušení dedičskej zmluvy alebo jej časti prichádza do úvahy, pokiaľ súd vyhovel žalobe napr. z dôvodu omylu, bezprávnej vyhrážky, či nedodržaní kogentných ustanovení týkajúcich sa povinného podielu. Spor z dedičskej zmluvy sa vždy obmedzuje výlučne na zmluvné dojednania v nej obsiahnuté. Jednostranné vyhlásenia v dedičskej zmluve nie je možné napádať, nakoľko sú kedykoľvek odvolateľné. Osobitosťami sa vyznačuje súdne rozhodnutie o zrušení dedičskej zmluvy po rozvoze manželstva (pozri vyššie).

Ad f) Darovanie poškodzujúce zmluvného dediča je spravidla jedinou výnimkou zo zásady, že záväznosť dedenia zo zmluvy nezahŕňa právne úkony inter vivos. Iba pri daroch, ktoré boli robené s úmyslom poškodiť zmluvného dediča, sa môže zmluvný dedič po smrti

poručiť domáhať svojho vydania bezdôvodného obohatenia voči obdarovanému. Postavenie zmluvného dediča je počas života poručiť veľmi slabé, nakoľko nie je nositeľom žiadneho subjektívneho čakateľského majetkového práva. Tento stav judikatúra toleruje, ak sa totiž preukáže, že poručiť sledoval darovaním svojho majetku aj iný cieľ, napr. podporu obdarovaného, zmluvný dedič zostáva spravidla bez ochrany, okrem ak by preukázal, že tento motív bol voči úmyslu obmedziť jeho práva úplne zanedbateľný. Súdna prax tiež skúma, či úmysel poškodiť zmluvného dediča je naplnený aj vtedy, ak základom pre sporné darovania je vlastný záujem poručiť, napr. obava o vlastné finančné zaopatrenie v starobe.

Zoznam bibliografických odkazov

1. Knihy/monografie:

CIRÁK, J. 2011. Zabudnuté či stratené inštitúty dedičského práva. in *Európske a národné rozmery civilného práva, etický rozmer a zodpovednosť právnických profesií*. Pezinok: Justičná akadémia Slovenskej republiky, ISBN 978-80-970207-3-6.

CIRÁK, J. a kol. 2009. Dedičské právo. Šamorín: Heuréka, 2009. ISBN 978-80-89122-55-4.

CIRÁK, J. – FICOVÁ, S. a kol. Občianske právo. Všeobecná časť. Šamorín : Heuréka, 2008. ISBN 978-80-89122-55-4.

FICOVÁ, S. a kol. 2005. Občianske právo. Základné konanie. Bratislava: VO PF UK, 2005.

GANDŽALOVÁ, D. 2006. Dedičské právo. Banská Bystrica : Právnická fakulta UMB, 2006.

ELIAŠ, K. a kol. 2012. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. Ostrava: Nakladatelství Sagit, 2012, ISBN 978-80-7208-922-2.

GÁBRIŠ, T. 2014. *Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z r. 1861*. Bratislava: Wolters Kluwer, s. r. o., 2014, ISBN 978-80-8078-601-4.

KRČMÁŘ, J. 1919. *Právo dědické*. Praha: Všeohrd, 1919.

LAZAR, J. 2008. *Návrh legislatívneho zámeru kodifikácie súkromného práva*. Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky, 2008, ISBN 987-80-89363-14-8.

LUBY, Š. 1944. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: Právnická jednota, 1944.

- LUBY, Š.–FAJNOR, V.–ZÁTURECKÝ, A. 1935. *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi*. Praha: Všehrd, č. 17, r. 1935.
- REBRO, K. 1980. *Rímske právo*. Bratislava: Obzor, 1980.
- REBRO, K.–BLAHO, P. 1991. *Rímske právo*. Bratislava: Obzor, 1991, ISBN 80-215-0158-8.
- ROUČEK, F.–SEDLÁČEK, J. 1936. *Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. Díl třetí. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1936.
- SIVÁK, F. 1998. *Dejiny štátu a práva na území Slovenska do roku 1918*. Bratislava: Právnická fakulta UK, 1998.
- SVOBODA, E. 1921. *Dědické právo*. Praha, 1921.
- TILSCH, E.–SVOBODA, E. 1925. *Občanské právo. Část všeobecná*. Praha: Všehrd, 1925.

Dominik Čipka¹ - Matúš Mendrej²

Pár slov k vývoju dedičského práva na Slovensku

Kľúčové slová

dedenie, dedičstvo, poručiteľ, dedič, rekodifikácia

Abstrakt

Príspevok mapuje vývoj dedičského práva na území Slovenskej republiky od roku 1950 až po súčasnosť. Zameriava sa na jednotlivé inštitúty, ktoré boli používané v čase účinnosti jednotlivých právnych noriem ktoré upravovali dedenie a s ním spojené právne inštitúty a nástroje.

Keywords

inheritance, heritage, testator, heir, rekodification

Abstract

Retribution deals with history heritage law in Slovak republic since year 1950 until present times. Main areas with which the retribution is dealing with are legal institutes and legal tools stipulated by law at certain time in legal evolution in Slovak republic connected to inheritance process.

Úvod

Dedičské právo predstavuje súhrn právnych noriem, ktorých obsahom je úprava prechodu majetkových práv z poručiteľa na dedičov. Smrťou fyzickej osoby zaniká jej spôsobilosť mať práva a povinnosti, avšak samotné práva a povinnosti smrťou fyzickej osoby nezanikajú. Zmyslom a podstatou dedenia je teda zabezpečiť prechod práv a povinností z poručiteľa tak, aby práva povinnosti poručiteľa boli naplnené. Inak povedané, dedenie možno charakterizovať ako zákonný postup, ktorý sa uplatní v prípade naplnenia dedičských predpokladov, a teda smrť fyzickej osoby, existenciou dedičstva, spôsobilým dedičom, resp. dedičmi, dedičský titul, neodmietnutie dedičstva spôsobilým dedičom a existencia prekážky nadobudnutia dedičstva (napr. dohoda o vyporiadaní dedičstva, vydedenie a iné).

Dedičské právo prešlo veľmi dlhým vývojom. Prvé úpravy dedenia v rámci európskej právnej kultúry možno hľadať už časoch antického Ríma, ktorý možno považovať za kolísku moderného civilného práva, ako slovenského, tak aj väčšiny európskych krajín. V Rímskom

¹ JUDr. Dominik Čipka je externým doktorandom na Právnickej fakulte UMB, katedra Občianskeho a pracovného práva. Pôsobí ako vyšší súdny úradník na Okresnom súde Banská Bystrica.

² Mgr. Matúš Mendrej je externým doktorandom na Právnickej fakulte UMB, katedra Obchodného a finančného práva. Pôsobí ako advokát a správca konkurznej podstaty.

práve, ako takom, mal dominantné postavenie otec rodiny, tzv. *pater familias*. Tento zohrával dôležité postavenie aj v rámci dedenia, keďže bol výhradným vlastníkom rodinného majetku. Zmyslom dedenia v tomto období bolo, aby rodina naďalej pretrvala a fungovala ako jeden celok. Už v časoch starovekého Rímu sa možno stretnúť s testamentom, ako dedičským titulom.

Vývoj dedičského práva siaha do najstarších čias. Na území Slovenska dlhodobo platilo obyčajové právo, ktoré do istej miery nahradilo až Tripartitum. My si zmapujeme jeho vývoj od kodifikácie občianskeho zákonníka z roku 1950 až po súčasnosť, pričom neopomenieme reformy aktuálne platného a účinného občianskeho zákonníka pozrieme sa aj na plánovanú rekodifikáciu občianskeho práva z hľadiska dedičského práva.

1. Občiansky zákonník č. 141/1950 Zb.

Kodifikovaním zák. č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník došlo k výraznej zmene oproti predošlej právnej úprave, kedy na území Česko-Slovenska platil tzv. právny dualizmus (na území Česka sa uplatňovalo Rakúske občianske právo a na území Slovenska sa uplatňovalo Uhorské obyčajové právo). Možno teda hovoriť o prvej kodifikovanej norme, ktorá zjednocovala občianske právo ako celok, a teda aj dedenie, na území vtedajšieho Česko-Slovenska.

Dedenie bolo v Občianskom zákonníku z roku 1950 upravené v piatej časti. Základným predpokladom dedenia bola podľa § 509 smrť poručiteľa, pričom dedičom mohla byť ako fyzická, tak aj právnická osoba. Aby mohla dediť právnická osoba, musela v čase poručiťovej smrti bezpodmienečne existovať. Dedičom teda nemohla byť právnická osoba, ktorá sa mala len zriadiť.³ Občiansky zákonník vyslovene upravoval spôsoby dedenia, pričom dediť sa mohlo zo závetu, zo zákona a prípustná bola aj možnosť dedenia z oboch uvedených dedičských titulov. Dedenie zo závetu malo prednosť, pričom ak poručiťel závet nezanechal, nastalo dedenie zo zákona.

Na rozdiel od súčasnej právnej úpravy, Občiansky zákonník upravoval inštitút zrieknutia sa dedičstva.⁴ Podstatou bolo, že dedič sa mohol vopred zrieknuť dedičstva formou písomnej zmluvy s poručiťelom. Zákonodarca dal pri tom dedičovi možnosť, aby tento právny úkon uzatvoril aj s účinkom na svojich potomkov. Popri zrieknutí sa dedičstva zákon pripúšťal aj možnosť dedičstvo odmietnuť. Rozdielom medzi uvedenými dedičskými inštitútmi ako právnymi úkonmi bol hlavne čas vykonania jednotlivých právnych úkonov. Kým v prípade

³ CIRÁK, J. a kol., Dedičské právo. Ostrava : KEY Publishing, 2010, s. 43

⁴ § 516 zák. č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník

zrieknutia sa dedičstva ide o právny úkon, ktorý je svojou povahou dvojstranný, musel byť tento vykonaný počas života poručiťa. Naopak, odmietnutie dedičstva, ako jednostranný prejav vôle dediča, prichádza do úvahy až po smrti poručiťa, pričom dedič bol povinný prejavíť svoju vôľu odmietnuť dedičť do jedného mesiaca, od kedy bol upovedomený o svojom práve dedičť. V oboch uvedených prípadoch sa na dediča hľadelo, akoby sa nedožil poručiťovej smrti.⁵

Za dedičskú nespôsobilosť bolo podľa zákona považované, ak osoba spáchala úmyselný trestný čin proti poručiťovi, jeho manželovi, deťom alebo rodičom, alebo zavrhnutiahodné konanie proti prejavu poručiťovej poslednej vôle. Rovnako je dedičská nespôsobilosť upravená aj dnes.

Občiansky zákonník z roku 1950 rozlišoval dve zákonné dedičské skupiny. Zákonné dedičstvo prichádzalo do úvahy, ak nebol platný závet, resp. dedičia závetom určení na dedenie nemohli dedičť (pre dedičskú nespôsobilosť). Oproti predchádzajúcej právnej úprave dedičstva na území Slovenska sa môžeme baviť zároveň o zúžení, ako aj rozšírení dedičského okruhu. Zúženie v zmysle, že sa dedičstvo týkalo pokrvných príbuzných poručiťa, ale zároveň rozšírené bolo v tom, že zákonné dedenie bolo neobmedzené, pokiaľ bolo možné preukázať príbuzenstvo.⁶ V prvej dedičskej skupine dedili rovnakým dielom poručiťove deti a poručiťov manžel. S deťmi mal rovnaké postavenie poručiťov osvojenec, ktorý však nededil po svojej pôvodnej rodine, iba že by došlo k zrušeniu osvojenieckého pomeru. V takom prípade zaniká právo dedičť po bývalom osvojiteľovi. Ak však poručiťove deti nemohli dedičť, teda boli dedičsky nespôsobilé na dedenie, alebo ak došlo k zrieknutiu sa dedičstva (len voči svojej osobe⁷), prípadne k odmietnutiu dedičstva, dedili rovnakým dielom potomkovia dediča. Ak poručiť nezanechal žiadnych potomkov, nastupovalo dedenie z druhej dedičskej skupiny, kde dedili popri sebe dediči manžel, poručiťovi rodičia (ak sa však poručiťovej smrti nedožil žiaden z rodičov, prechádzal ich zákonný nárok na dedičstvo na ich potomkov, a teda súrodencov poručiťa), ako aj osoby, ktoré žily s poručiťom najmenej po čas jedného roku pred jeho smrťou v spoločnej domácnosti ako členovia rodiny (spravidla druh alebo družka poručiťa). Pozostalý manžel však v rámci druhej dedičskej skupiny vždy zdedil minimálne polovicu poručiťovho majetku.⁸

⁵ KUPKA, L., Dedičské právo hmotné II – doplnené a prepracované vydanie. Bratislava : Eurounion, 2016, s. 37

⁶ KNAPP, V., Učebnica občianskeho a rodinného práva III: - Dedičské právo a rodinné Právo. Praha, 1953, s. 327

⁷ Pozri § 516 zák. č. 141/1950 Občiansky zákonník

⁸ GANDŽALOVÁ, D., Vývoj dedičského práva a jeho ďalšie smerovanie. Zvolen, 2012, s. 49

Rovnako, ako aj dnes, závet sa podľa Občianskeho zákonníka z roku 1950 považoval za jednostranný právny úkon, ako prejav vôle poručiťa, ktorým poručiť osobne robí poriadok o svojom majetku.⁹ Týmto boli definitívne zamedzené tzv. dedičské zmluvy, ktoré sa do prijatia občianskeho zákonníka bežne používali na vyporiadenie majetkových práv poručiťa s dedičmi. Jedným závetom mohol majetok vyporiadať len jeden závetca, čím boli nahradený inštitút tzv. spoločných závetov. Za predpokladu, že predmetom závetu nebol celý majetok poručiťa, v závete opomenutý majetok sa vyporiadal na základe dedenia zo zákona.¹⁰ Závet mohol byť jedine v písomnej forme, pričom z neho musel byť jasný deň, mesiac a rok, kedy bol spísaný. Vlastnou rukou napísaný závet musel byť podpísaný závetcom v prítomnosti dvoch svedkov, a ak tento nevie čítať a písať, tak môže poslednú vôľu prejavíť do zápisnice pred tromi svedkami, ktorá mu musí byť prečítaná a následne pred svedkami potvrdí prejavenu vôľu. Závet je neplatný v časti, v ktorej závetca obmedzil povolanie niekoho za dediča ako aj časové ohraničenie nadobudnutia dedičstva po smrti poručiťa. Rovnako je závet neplatný ak závetca nezanechal svojim maloletým potomkom toľko, koľko robí cena ich celého zákonného podielu.¹¹

Právnu teóriu sú za najväčšie míľniky dedičského práva ustanoveného Občianskom poriadkom z roku 1950 považované – obmedzenie práva vec odkázať, kedy nebolo možné odkázať právo, pohľadávku a nehnuteľnosť; mohla sa odkázať iba peňažná suma alebo hnutelná vec), zrušenie dedičskej zmluvy, zrušenie možnosti darovania pre prípad smrti, bola skonštatovaná favorizácia dedenia zo zákona oproti dedeniu zo závetu, zrušil sa spoločný závet manželov, bola zrušená možnosť zriadiť privilegovaný závet, obmedzil počet dedičských skupín a zaviedol zásadu rovnosti deti poručiťa, či už vlastných alebo osvojených, manželských či nemanželských¹².

2. Občiansky zákonník č. 40/1964 a jeho novely

Občiansky zákonník z roku 1964 bol výsledkom rekodifikačných snáh z počiatku 60. rokov 20. storočia. Tento kódex býva označovaný aj ako výsledok socialistickej kodifikácie civilného práva, poprel viaceré zaužívané inštitúty civilného práva a v rámci dedenia zaviedol základy socialistickeho dedičského práva.

⁹ Pozri § 534 zák. č. 141/1950 Občiansky zákonník

¹⁰ GANDŽALOVÁ, D., Vývoj dedičského práva a jeho ďalšie smerovanie. Zvolen, 2012, s. 50

¹¹ Pozri § 541 - § 551 zák. č. 141/1950 Občiansky zákonník

¹² KUPKA, L., Dedičské právo hmotné II – doplnené a prepracované vydanie. Bratislava : Eurounion, 2016, s. 36

Dedenie bolo v Občianskom zákonníku upravené v siedmej časti pod názvom dedenie majetku v osobnom vlastníctve. Možno hovoriť o formálnej, ale predsa o zmene, oproti úprave Občianskeho zákonníka z roku 1950. Občiansky zákonník z roku 1964 prevzal mnoho inštitútov práve z Občianskeho zákonníku z roku 1950. Príkladom možno uviesť určenie okamihu dedenia, a teda okamihom smrti poručiteľa, možnosť nadobudnúť dedičstvo na základe testamentu, zo zákona alebo obidvoma uvedenými spôsobmi alebo aj nadobudnutie dedičstva štátom pre prípad, ak dedičstvo nenadobudne žiadny dedič¹³. Novela občianskeho práva však so sebou priniesla niekoľko výrazných zmien. Zrieknutie sa dedičstva, ako kontraktuálna forma zrieknutia sa svojho dedičského nároku, bola úplne vypustená, čím sa de facto zrušila. V rámci dedenia zo zákona boli zavedené tri dedičské skupiny (oproti dvom, ktoré boli ustanovené Občianskym zákonníkom z roku 1950). Prvá dedičská skupina bola prakticky bezo zmeny oproti pôvodnej právnej úprave, a teda po poručiťovi dedili v prvej skupiny deti a manžel rovným dielom. Rovnako ostalo zachované reprezentačné právo potomkom dieťaťa poručiťa pre prípad, že by tento nededil. V druhej dedičskej skupine dedil manžel poručiťa, poručiťovi rodičia a tí, ktorí s poručiťom žili najmenej po dobu jedného roku pred jeho smrťou v spoločnej domácnosti a ktorí sa z tohto dôvodu starali o spoločnú domácnosť alebo boli odkázaní výživou na poručiťa v prípade, ak nededil žiaden z potomkov poručiťa. V rámci druhej dedičskej skupiny však manžel vždy dedí aspoň polovicu dedičstva, ostatní rodičia dedia rovným dielom. V tretej dedičskej skupine vznikol dedičský nárok súrodencom poručiťa a osobám, ktoré s poručiťom najmenej po dobu jedného roku pred jeho smrťou v spoločnej domácnosti a ktorí sa z toho dôvodu starali o spoločnú domácnosť, ak nededil manžel či rodičia poručiťa. V tretej dedičskej skupine dedili rodičia rovnakým dielom.

Dedenie zo závetu malo svoje zákonné pravidlá. Závet bolo možné napísať vlastnou rukou, alebo ho bolo možné zriadiť formou notárskej zápisnice. Alografná forma závetu nebola prípustná.

Inštitút vydedenia bol z Občianskeho zákonníka z roku 1964 úplne vypustený, čím bola zaistená kontinuita majetku spôsobilého na dedenie z poručiťa na dedičov bez akýchkoľvek právnych výnimiek.

Občiansky zákonník z roku 1964 je stále platnou a účinnou právnou normou aj dnes. V priebehu rokov svojej platnosti a účinnosti prešiel viacerými reformami. Významnými reformami z hľadiska dedenia a dedičského práva hmotného boli reformy z roku 1982 (novela

¹³ Pozri § 460 až 463 zák. č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník

zákona č. 131/1982 Zb., platná od 01.04.1983) a z roku 1991 (novela zákona č. 509/1991 Zb., platná od 01.01.1992).

2.1 Novela zákona č. 131/1982 Zb.

Uvedenou novelou došlo k zmene pôvodného znenia Občianskeho zákonníku z roku 1964. Reforma bola vyžadovaná z dôvodu spoločenských zmien, v dôsledku ktorých bolo potrebné definovať nové, prípadne rozšíriť už zavedené právne inštitúty do právnej praxe. Táto reforma sa vyznačovala pravou retroaktivitou, čiže spätnou účinnosťou¹⁴ (pokiaľ nebolo v zákone uvedené inak, spravovali sa ustanoveniami novelizovaného Občianskeho zákonníka aj právne vzťahy vzniknuté v čase od 1. apríla 1964 do 1. apríla 1983, teda do času účinnosti zákona, ktorým sa Občiansky zákonník novelizoval¹⁵). Nakoľko došlo len k čiastočným zmenám, nie je potrebné analyzovať pravidlá dedenia ako celok, zameriame sa len na podstatné zmeny.

Míľnikom novely dedičského práva z roku 1982 bolo zavedenie inštitútu vydedenia. Vydedenie predstavuje zákonný nástroj, ktorým poručiteľ môže obmedziť dedičskú spôsobilosť dediča v zákonom stanovených prípadoch, konkrétne vtedy, keď dedič neposkytol poručiteľovi v rozpore s pravidlami socialistického spolunažívania potrebnú pomoc v chorobe, starobe alebo v iných závažných prípadoch¹⁶. Zavedením inštitútu vydedenia sa posilnila testovacia sloboda poručiteľa, ktorý bol znalý pomerov v rámci rodiny, resp. dedičov - potomkov a ich správania k jeho osobe, na základe ktorých následne mohol obmedziť ich dedičské nároky tým, že vyvodil majetkové dôsledky za správanie dedičov – potomkov voči nemu za správanie hodné morálneho odsúdenia.¹⁷

Inštitútom vydedenia bola testovacia sloboda poručiteľa rozšírená, no s ohľadom na novelizovaný § 479 bola testovacia sloboda poručiteľa zároveň aj zúžená. Hovoríme o zúžení v zmysle, že podľa spomenutého ustanovenia mal maloletý potomok, ako dedič, v rámci dedenia zo závetu nárok dostať aspoň toľko, koľko predstavuje jeho dedičský podiel zo zákona. Pri plnoletých potomkoch to bolo toľko, koľko robia tri štvrtiny ich dedičského podielu zo zákona. Ak by závet odporoval uvedeným pomerom, za predpokladu, že potomkovia by neboli vydedení, bol by v tejto časti neplatný. Doplnenie ustanovenia § 479, oproti pôvodnému zneniu, možno považovať za logický krok vzhľadom na prijatie inštitútu vydedenia¹⁸.

¹⁴ CIRÁK, J. a kol., Dedičské právo. Ostrava : KEY Publishing, 2010, s. 49

¹⁵ Pozri § 507a zák. č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník, znenie účinné od 01.04.1983

¹⁶ Pozri § 469a zák. č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník, znenie účinné od 01.04.1983

¹⁷ KUPKA, L., Dedičské právo hmotné II – doplnené a prepracované vydanie. Bratislava : Eurounion, 2016, s. 40

¹⁸ GANDŽALOVÁ, D., Vývoj dedičského práva a jeho ďalšie smerovanie. Zvolen, 2012, s. 54

2.2 Novela zákona č. 509/1991 Zb.

Spoločensko-politické zmeny ktoré so sebou priniesol rok 1989, logicky vyústili aj k novelizácii viacerých právnych predpisov, vrátane Občianskeho zákonníka. Pôvodne sa uvažovalo, že doterajší Občiansky zákonník bude nahradený novým civilným kódexom, avšak pre časovú tieseň, z dôvodu naliehavej potreby zmien, zvolil zákonodarca voľbu kratšej cesty a došlo k novelizácii doteraz platného Občianskeho zákonníku¹⁹. Podľa niektorých zdrojov došlo novelou zákona č. 509/1991 Zb. k zmene Občianskeho zákonníka v rozsahu takmer 80%, preto sa uvedená novela nazýva aj ako tzv. veľká novela Občianskeho zákonníka²⁰. Novelou teda došlo k odbúraníu socialistických právnych aspektov, ktoré boli pre nadchádzajúce zmeny neaplikovateľné ako v právnej praxi, tak aj v spoločnosti vo všeobecnosti.

Keďže vtedajší zákonodarca zvolil cestu novelizácie pôvodného kódexu pred jeho úplným nahradením, nebudeme sa venovať celkom hmotnoprávnej právnej úprave dedenia po 01. 01. 1992, ale zameriame sa len na zmeny dedičského práva, ktoré so sebou novela priniesla. Niektoré inštitúty dedičského práva boli novelou bližšie špecifikované, iné rozšírené, poprípade aj na novo zavedené.

Prvou výraznou zmenou je rozšírenie dôvodov vydedenia. Okrem dôvodov platných pred zavedením novely²¹ sa za dôvody vydedenia považovali aj prípady, keď potomok o poručiťa trvalo neprejavuje opravdivý záujem, ktorý by ako potomok (a zároveň aj potencionálny dedič) prejavovať mal, ak bol potomok odsúdený pre úmyselný trestný čin na trest odňatia slobody v trvaní najmenej jedného roka alebo ak potomok trvalo vedie neusporiadaný život. Uvedené dôvody, okrem dôvodu vydedenia pre odsúdenie za úmyselný trestný čin na trest odňatia slobody v trvaní najmenej jedného roka, sú svojou povahou dôvody subjektívnej povahy na strane poručiťa, preto by tieto mali byť v prípade vydedenia náležite odôvodnené, čím by sa do budúca zamedzilo ich napadnutiu zo strany potomka ako zákonného dediča.

Zmeny sa týkali aj úpravy dedenia zo zákona. Tretia dedičská skupina bola rozšírená tak, že ak niektorí zo súrodencov poručiťa nedodelil, dedili jeho podiel na dedičstve jeho deti. Zároveň bola zavedená štvrtá dedičská skupina, v rámci ktorej sa potencionálnymi dedičmi mohli stať poručiťovi starí rodičia rovnakým dielom, a ak nededil žiaden z nich, tak dedili rovnakým dielom deti starých rodičov (strýkovia a tety poručiťa).

¹⁹ KUPKA, L., Dedičské právo hmotné II – doplnené a prepracované vydanie. Bratislava : Eurounion, 2016, s. 40

²⁰ CIRÁK, J. a kol., Dedičské právo. Ostrava : KEY Publishing, 2010, s. 50

²¹ Ak potomok poručiťovi v rozpore s dobrými mravmi neposkytol potrebnú pomoc v chorobe, v starobe alebo v iných závažných prípadoch

V rámci dedenia zo závetu sa opätovne zaviedol tzv. alografný závet, teda závet, ktorý poručiteľ nenapísal vlastnou rukou. Tu sa zákonodarca inšpiroval úpravou Občianskeho zákonníka z roku 1950, kedy podmienky alografného závetu boli takmer identický nastavené, a teda poručiteľ svoju vôľu musel prejaviť pred tromi svedkami, pričom listina so závetom musela byť poručiteľovi prečítaná a po tom, čo poručiteľ pred svedkami potvrdí, že ide o jeho vôľu, ho svedkovia podpíšu.

Ďalšiu badateľnú zmenu badať aj v rámci minimálneho zákonom garantovaného dedičského podielu plnoletého potomka. Kým podľa dovtedajšej právnej úpravy predstavoval minimálny dedičský nárok plnoletého potomka aspoň tri štvrtiny ich dedičského podielu zo zákona, novelou č. 509/1991 Zb. bol tento nárok znížený do výšky jednej polovice ich dedičského podielu.

3. Rekodifikácia občianskeho zákonníku a jej vplyv na dedičské právo

Doteraz uvedený historický vývoj právnej úpravy dedičského práva mal vplyv na súčasnú právnu úpravu dedenia. V roku 2009, kedy bol prijatý legislatívny zámer Občianskeho zákonníka, započali rekodifikačné práce, ktorých výsledkom má byť nový kódex občianskeho práva. Dôvodov potrebnej rekodifikácie je niekoľko – v súkromnom práve po roku 1989 pretrváva legislatívne provizorium, ktoré môže byť odstránené len novou kodifikáciou; od roku 1964 platný Občiansky zákonník sa do dnešného dňa nestal integrujúcim predpisom súkromného práva; napriek počtu noviel, či už obsahových, systematických alebo formálnych, stále predstavuje neucelené legislatívne dielo, čo sa prejavuje v inštitucionálnej neúplnosti, obsahovej nevyváženosti jednotlivých častí, ktoré na seba ani logicky nenadväzujú a vplyvom početných noviel pretrváva jeho roztrieštenosť, ktorá neprislúcha významu takého kódexu, akým by Občiansky zákonník mal byť.

Pri koncepcii nového kódexu bolo potrebné vyriešiť, či základným konceptom, na ktorom bude nový kódex stáť, bude koncept monistický alebo dualistický. Dualistický koncept sa uplatňuje aj dnes, keď sú súkromno-právne vzťahy upravené dvoma nosnými kódexmi – Občiansky zákonník pre občiansko-právne vzťahy a Obchodný zákonník pre obchodno-právne vzťahy. Monistická koncepcia v sebe koncentruje právnu úpravu celej škály súkromno-právnych vzťahov. Vzhľadom na súčasné trendy vo vývoji právnych doktrín, rozhodla sa rekodifikačná komisia zvoliť práve monistický koncept kódexu súkromného práva.

Plánovaná rekodifikácia sa má dotknúť aj dedičského práva. Veľmi pozitívne možno vnímať oživenie inštitútov, ktoré socialistická právna úprava zrušila, a teda inštitútov zmluvného charakteru ktorými bolo možné vyporiadať dedičské pomery.

Podľa plánov a úvah *de lege ferenda* sa počíta so zavedením dedičskej zmluvy, ako ďalšieho typu dedičského titulu. Občiansky zákonník z roku 1950 tento dedičský titul poznal, pričom dedičská zmluva bola pomerne používaným druhom dedičského titulu aj v čase aplikácie zvykového práva. Zároveň sa ma zmeniť systematika dedenia, a teda dedenie zo závetu má mať prednosť pred dedením zo zákona. Môžeme sa na tomto mieste baviť o posilnení prejavu vôle poručiťľa, ktorý má mať voči pozostalým a dedičom významnejšie postavenie.

Ďalší inštitút, ktorý sa v rámci rekodifikácie súkromného práva a s ňou spojenej rekodifikácie dedičského práva má obnoviť, je inštitút zrieknutia sa dedičstva. Rovnako aj tento inštitút bol upravený Občianskym zákonníkom z roku 1950. Zrieknutie dedičstva možno teda charakterizovať ako dvojstranný právny úkon medzi poručiťľom a budúcim dedičom.

Rekodifikácia dedičského práva počíta aj naďalej s právnou úpravou vydedenia, ktorá sa zásadne meniť nemá, počíta sa však s konkretizáciou taxatívnych dôvodov pre vydedenie.

Dedenie zo závetu a dedenie zo zákona bude aj po rekodifikácii kvalifikovaným dedičským titulom. Ako už bolo spomenuté, nový kódex počíta s prioritizáciou dedenia zo závetu pred dedením zo zákona. Novinkou oproti aktuálnej právnej úprave v rámci testovacej dispozície, je možnosť vykonať závet aj ústne za prítomnosti dvoch svedkov, ak by sa poručiťľ ocitol v bezprostrednom a nepredvídateľnom ohrození života. Okrem spomenutej nadradenosti dedenia zo závetu oproti dedeniu zo zákona, sa veľké zmeny pre dedičský titul dedenia zo zákona nechystajú. Konceptia štyroch dedičských skupín je dostatočne určujúca pre prípad, ak poručiťľ nezanechá závet, resp. nedôjde k uzatvoreniu dedičskej zmluvy.

Záver

Dedičské právo, ako súhrn právnych noriem ktoré upravujú prechod majetkových práv z poručiťľa na dedičov, predstavuje neopomenuteľnú súčasť súkromného práva. Keďže majetkové práva, alebo inak povedané právo niečo vlastniť, predstavujú jedno z najvýznamnejších kodifikovaných práv, musí byť zabezpečená ich riadna ochrana nie len v rámci trvania primárneho práva, ale aj v rámci prechodu tohto práva v rámci dedenia.

Dedičské právo od čias antického Ríma prešlo komplexným vývojom, ktorého výsledok sa premieta do súčasných súkromnoprávných kódexov, ktoré sú nosnými piliermi dedičského práva. Nemožno však konštatovať, že vývoj dedičského práva je na konci. Právo, ako také, je

živý systém, ktorý sa neustále vyvíja s ohľadom na spoločenské záujmy a potreby, či aktuálnu politickú situáciu v štáte. S vývojom, a nie len dedičského, ale práva ako takého, je spätý odkaz na tradíciu pôvodných právnych úprav. Uvedená domnienka sa plne prejavuje hlavne pri koncepcii rekodifikácie občianskeho práva, ktorej výsledkom má byť unifikovaný kódex súkromného práva. Pri návrhoch na rekodifikáciu je zjavný návrat k viacerým pôvodným inštitútom, ktoré už raz boli aplikované a s odstupom času sa javí, že sú aplikovateľné aj dnes, s určitými zmenami či špecifikáciami. Je teda na mieste konštatovať, že úprava dedenia obsiahnutá v Občianskom zákonníku z roku 1950, bola na svoju dobu pokroková. Na celkovú koncepciu dedičského práva v rámci rekodifikačných práv si budeme musieť ešte počkať, avšak je možné sa nazdávať, že pôjde o najprepracovanejšiu doktrínu Slovenského dedičského práva, ktorá bude založená na prirorizácii kontraktuálnych dedičských titulov pred dedením zo zákona.

Zoznam bibliografických odkazov

1. Knihy/monografie:

Cirák, J. a kol. Dedičské právo. Ostrava : KEY publishing, 2010, 237 s

Gandžalová, D. Vývoj dedičského práva a jeho ďalšie smerovanie. Banská Bystrica : Právnická fakulta UMB v Banskej Bystrici, 2012, 176 s

Kupka, L. Dedičské právo hmotné 2 doplnené a prepracované vydanie. Bratislava : Eurounion, 2016, 394 s

Lazar, J. a kol. Občianske právo hmotné 1. Bratislava : IURA EDITION, 2010, 715 s

2. Právne predpisy:

Zákon č. 141/1950 Občiansky zákonník

Zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník

Yana Daudrikh¹

Právne postavenie Finančnej spravodajskej jednotky a Národnej banky Slovenska v oblasti ochrany pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a financovaním terorizmu

Kľúčové slová

Finančná spravodajská jednotka, Národná banka Slovenska, ochrana pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a financovaním terorizmu, pranie špinavých peňazí.

Abstrakt

V rámci príspevku sa autorka zameriava na analýzu činností vykonávaných Finančnou spravodajskou jednotkou a Národnou bankou Slovenska v oblasti ochrany pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a financovaním terorizmu. Súčasťou príspevku je bližšie rozpracovanie základných a doplnkových činností Finančnej spravodajskej jednotky. Zároveň sa autorka osobitne venuje postaveniu Národnej banky Slovenska ako orgánu obozretného dohľadu nad finančným trhom a súčasne aj ako orgánu výkonu dohľadu v oblasti ochrany pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a financovaním terorizmu. Na záver uvádza rozdelenie kompetencií medzi vyššie uvedenými inštitúciami v korelácii s aplikáciou dohody o ich vzájomnej spolupráci.

Keywords

Financial Intelligence Unit, National Bank of Slovakia, protection against the legalization of income from criminal activity and financing of terrorism, money laundering.

Abstract

In the paper, the author focuses on the analysis of the activities carried out by the Financial Intelligence Unit and the National Bank of Slovakia in the field of protection against the legalization of income from criminal activity and the financing of terrorism. Part of the paper is a detailed elaboration of the essential and additional activities of the Financial Intelligence Unit. At the same time, the author pays special attention to the position of the National Bank of Slovakia as a prudential supervision authority over the financial market and at the same time as a supervision authority in the area of protection against the legalization of income from criminal activities and the financing of terrorism. In conclusion, she presents the division of competences between the above-mentioned institutions in correlation with the application of the agreement on their mutual cooperation.

1. Úvod

Legislatívny rámec právneho postavenia Finančnej spravodajskej jednotky na území Slovenskej republiky (ďalej len „FSJ“) je tvorený zákonom č. 297/2008 Z. z. o ochrane pred

¹ JUDr. Yana Daudrikh, PhD., odborná asistentka, Katedra finančného práva, Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave / Department of Financial Law, Faculty of Law, Comenius University in Bratislava, Slovak Republic / E-mail: yana.daudrikh@flaw.uniba.sk /

legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a o ochrane pred financovaním terorizmu a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej len „ZAML“). FSJ podporuje činnosť orgánov činných v trestnom konaní a súdov, ktoré zohrávajú rovnako dôležitú úlohu pri vyšetrowaní legalizácie príjmov z trestnej činnosti a financovania terorizmu. V tomto prípade FSJ slúži ako národné centralizované miesto na prijímanie a analýzu hlásení o neobvyklých obchodných transakciách/operáciách, ako aj iných hlásení súvisiacich s legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a financovaním terorizmu. FSJ tak vystupuje ako nezávislá inštitúcia, čo má slúžiť na podporu dôvery v systém boja proti legalizácii príjmov z trestnej činnosti a financovaniu terorizmu.

V súčasnosti FSJ plní viaceré činnosti, ktoré vo všeobecnosti môžeme rozdeliť na základné a doplnkové. Základnou funkciou FSJ je príjem, analýza a poskytovanie informácií príslušným orgánom. Prijímanie informácií zahŕňa zhromažďovanie informácií súvisiacich s legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a financovaním terorizmu od povinných osôb. Na rozdiel od základnej činnosti FSJ (ktorá je pre všetky FSJ príznačná), zoznam doplnkových činností FSJ sa mení v závislosti od vybraného modelu FSJ.² FSJ na území Slovenskej republiky plní nasledovné doplnkové činnosti: kontrolná činnosť, sankčná činnosť a činnosť spočívajúca v predkladaní stanovísk k praktickej aplikácii príslušných legislatívnych predpisov. FSJ je navyše zodpovedná za vykonávanie národného hodnotenia rizika, ktoré je jednou z kľúčových požiadaviek na identifikáciu, hodnotenie a pochopenie rizík legalizácie príjmov z trestnej činnosti a financovania terorizmu na národnej úrovni. Hodnotenie rizika zohľadňuje rizikové faktory, ako aj hodnotenie rizika vypracované orgánmi Európskej únie a inými medzinárodnými inštitúciami. Vnútroštátne hodnotenie rizík sa aktualizuje najmä s ohľadom na vývoj a trendy rizík legalizácie príjmov z trestnej činnosti a financovania terorizmu. FSJ zverejňuje záverečnú správu o národnom hodnotení rizík na svojej webovej stránke.

Právne postavenie Národnej banky Slovenska (ďalej len „NBS“) vyplýva zo zákona č. 566/1992 Zb. o Národnej banke Slovenska, ktorý definuje NBS ako nezávislú centrálnu banku Slovenskej republiky. Zoznam činností vykonávaných NBS je okrem iného upravený v zákone č. 747/2004 Z. z. o dohľade nad finančným trhom a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej len „ZDFT“), v rámci ktorého je bližšie upravený aj zoznam subjektov, nad ktorými NBS vykonáva dohľad. Okrem vyššie uvedených kompetencií, NBS vykonáva aj

² Bližšie k tomu pozri: INTERNATIONAL MONETARY FUND. *Financial intelligence units: an overview*. USA: Washington, D.C., 2004, p. 34.

ďalšie činnosti vyplývajúce zo ZAML. Z vyššie uvedeného je zrejmé, že NBS plní úlohy ako orgán dohľadu nad finančným trhom a zároveň je príslušná vykonávať dohľad na dohliadanými subjektami aj v oblasti legalizácie príjmov z trestnej činnosti a financovania terorizmu.

Cieľom tohto príspevku je poskytnúť komplexnú analýzu činností vykonávaných FSJ a NBS v oblasti ochrany pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a financovania terorizmu. V závere svojho príspevku sa autorka osobitne venuje aj otázke rozdelenia kompetencií medzi FSJ a NBS v oblasti ochrany pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a financovaním terorizmu. V príspevku boli použité nasledujúce metódy: indukcia, dedukcia, analýza, syntéza, abstrakcia a komparácia.

2. Právne postavenie Finančnej spravodajskej jednotky z pohľadu výkonu činností v oblasti ochrany pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a financovaním terorizmu

FSJ je druhou vertikálnou úrovňou zabezpečujúcou ochranu pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a financovaním terorizmu. Prvú vertikálnu rovinu tvoria povinné osoby a ako posledné (teda tretia rovina ochrany) prichádzajú do úvahy aj orgány činné v trestnom konaní.³ Na základe vyššie uvedeného rozdelenia, FSJ plní úlohu centrálnej národnej jednotky v oblasti predchádzania a odhaľovania legalizácie príjmov z trestnej činnosti a financovania terorizmu.⁴

Ako uvádzame vyššie, činnosti vykonávané FSJ môžeme rozdeliť na **základné a doplnkové**. Za najdôležitejšiu v rámci **základných činností** je možné považovať **ohlasovaciu činnosť** povinných osôb vykonávanú vo vzťahu k FSJ. V tomto prípade FSJ plní úlohu repositára, teda ide o centrálne miesto pre príjem a zber a následné vyhodnotenie informácií súvisiacich s hláseniami o neobvyklých obchodných operáciách.⁵

Zoznam povinných osôb, na ktoré sa vzťahuje ohlasovacia povinnosť, je bližšie uvedený v § 5 ZAML. Uvedený zoznam povinných osôb nie je taxatívny, a tak odkazuje na úpravu

³ STIERANKA, J. a kol. *Legalizácia príjmov z trestnej činnosti a financovanie terorizmu – právna a inštitucionálna ochrana v Slovenskej republike*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018, s. 118.

⁴ § 26 ods. 1 zákona č. 297/2008 Z. z. o ochrane pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a o ochrane pred financovaním terorizmu a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

⁵ DRAŽKOVÁ, M. *Opatření AML v dohledu nad kapitálovým trhem*. Praha: C. H. Beck, 2021, s. 62.

v osobitných predpisoch.⁶ Na základe vyššie uvedeného do zoznamu povinných osôb boli zahrnuté osoby, ktoré pri výkone svojej činnosti prichádzajú do styku s informáciami, ktoré môžu mať priamu súvislosť s legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a financovaním terorizmu.⁷

Zoznam foriem neobvyklých obchodných operácií je bližšie upravený v § 4 ZAML. Nejde o taxatívny výpočet foriem neobvyklých obchodných operácií, a to aj z dôvodu zmien realizovaných v danej problematike,⁸ ktoré nie je možné vopred predvídať. Je preto povinnosťou povinnej osoby bližšie upraviť vo svojom programe vlastnej činnosti aj ďalšie formy neobvyklých obchodných operácií, vychádzajúc pri tom z rozsahu svojej činnosti a ponúkaných produktov.

Postup FSJ v prípade ohlásenia neobvyklej obchodnej operácie povinnou osobou je možné rozdeliť na tri štádiá:

- **Ohlásenie neobvyklej obchodnej operácie povinnou osobou.** Povinná osoba je povinná posudzovať, či pripravovaný alebo vykonávaný obchod má znaky neobvyklého obchodu, a to bez ohľadu na druh vykonávanej starostlivosti vo vzťahu ku klientom.⁹ V prvej línii vyššie uvedenú úlohu plnia zamestnanci povinnej osoby. Teda zamestnanci povinnej osoby sú povinní posudzovať každý obchod s odbornou starostlivosťou a v prípade podozrenia z neobvyklej obchodnej operácie sú oprávnení za splnenia určitých podmienok takú operáciu zdržať a oznámiť to určenej osobe. Za týmto účelom je určená osoba povinná zabezpečiť odbornú prípravu zamestnancov zameranú predovšetkým na oboznámenie sa s programom vlastnej činnosti povinnej osoby.¹⁰ Následne určená osoba je povinná vykonať analýzu a posúdiť, či sa naozaj jedná o neobvyklú obchodnú

⁶ Porovnaj § 5 ods. 1 písm. q) zákona č. 297/2008 Z. z. o ochrane pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a o ochrane pred financovaním terorizmu a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

⁷ KYNCEL, L. a kol. *Poznej svého klienta, základní zásada finančního práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 26.

⁸ KYNCEL, L. a kol. *Poznej svého klienta, základní zásada finančního práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 26.

⁹ Metodické usmernenie Národnej banky Slovenska, útvarov dohľadu nad finančným trhom z 29. apríla 2019 č. 3/2019 k ochrane banky a pobočky zahraničnej banky pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a pred financovaním terorizmu, s. 18.

¹⁰ § 20 ods. 3 zákona č. 297/2008 Z. z. o ochrane pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a o ochrane pred financovaním terorizmu a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

operáciu. V prípade kladného záveru je určená osoba povinná bez zbytočného odkladu o tom informovať FSJ.

- **Výkon operačnej analýzy FSJ.** V rámci výkonu danej analýzy sa FSJ sústreďuje na získanie doplňujúcich informácií dokumentujúcich finančný tok. V súlade s § 9 písm. q) ZAML sa pod pojmom **operačná analýza** rozumie analýza, ktorá sa zameriava na jednotlivé prípady legalizácie príjmov z trestnej činnosti a financovania terorizmu alebo na s tým súvisiace vybrané informácie. Tieto doplňujúce informácie poskytujú povinné osoby FSJ na jej žiadosť. Ide napríklad o doplňujúce informácie k ohlásenej neobvyklej obchodnej operácii, atď.¹¹ Zároveň FSJ koná aj z vlastnej iniciatívy a využíva aj ostatné dostupné informačné zdroje a databázy. V súčasnosti jedným z „aktuálnych“ zdrojov FSJ je aj pripravovaný centrálny register účtov, vďaka ktorému FSJ získa presné a včasné informácie o určitom klientovi a ním vedených účtoch vo finančných inštitúciách.¹² Záverom vykonania operačnej analýzy je zhodnotenie získaných informácií a určenie, či daná operácia je alebo nie je NOO.
- **Zvolenie iného vhodného postupu FSJ.** V závislosti od závažnosti zistení, ako aj skutkových okolností konkrétneho prípadu, FSJ môže napríklad odstúpiť vec orgánom činným v trestnom konaní, za predpokladu, že zistené skutočnosti nasvedčujú spáchaniu trestného činu. Okrem toho FSJ môže podávať podnety na uloženie pokuty za porušenie alebo neplnenie povinností v súlade so ZAML príslušným orgánom. Napríklad môže dať podnet Národnej banke Slovenka, ktorá je oprávnená okrem iného aj odobrať príslušné povolenie u dohliadaného subjektu.¹³

V rámci **doplňkových činností** FSJ môžeme spomenúť činnosť spočívajúcu v podávaní **stanovísk k praktickej aplikácii ZAML**. V prípade vzniku aplikačných problémov súvisiacich s pochybnosťami o správnosti aplikácie ZAML, poskytuje FSJ v rámci svojich stanovísk výklad k aplikačným problémom, ktoré vznikli u povinných osôb v dôsledku aplikácie ZAML. V tejto veci môže povinná osoba podať písomnú kvalifikovanú žiadosť FSJ.

¹¹ Bližšie k tomu pozri: § 17 ods. 5 zákona č. 297/2008 Z. z. o ochrane pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a o ochrane pred financovaním terorizmu a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

¹² Bližšie k tomu pozri: Zákon č. 123/2022 Z. z. o centrálnom registri účtov a o zmene a doplnení niektorých zákonov

¹³ FINANČNÁ SPRAVODAJSKÁ JEDNOTKA. *Výročná správa 2020*, s. 9. [cit. 2022.11.29.] Dostupné na internete: https://www.minv.sk/swift_data/source/policia/fsj/V5%202020.pdf

V obsahu žiadosti je okrem iného povinná osoba povinná uviesť analýzu problému, návrhy k možnostiam jeho riešenia, respektíve uvedie, v čom vidí nejasnosti a ako by chcela v praxi v danej veci postupovať. V prípade nedodržania požadovanej formy, FSJ na takú žiadosť nebude prihliadať.¹⁴

Za ďalšie doplnkové činnosti môžeme považovať kontrolné a sankčné činnosti. Obdobne ako je tomu v prípade podávania stanovísk k praktickej aplikácii ZAML, aj tieto činnosti sú úzko spojené s povinnosťou povinných osôb ohlasovať neobvyklé obchodné operácie. Účelom **kontrolnej činnosti** je zabezpečenie výkonu kontroly nad plnením a dodržiavaním povinností vyplývajúcich zo ZAML povinnými osobami. Predmetom kontrolnej činnosti je predovšetkým zabezpečenie posudzovania obchodných operácií, proces ohlasovania neobvyklých obchodných operácií, dostatočnosť vykonania starostlivosti o klienta. Výkon kontrol u povinných osôb sa realizuje na podklade ročného plánu, vypracovávaného FSJ s ohľadom na získané poznatky a aktuálny vývoj ochrany pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a financovaním terorizmu. Za účelom zabezpečenia efektívneho výkonu kontrolnej činnosti spolupracuje FSJ aj s Národnou bankou Slovenska, ktorá vystupuje ako orgán dohľadu nad dohliadanými subjektami. V tejto súvislosti daná forma spolupráce umožňuje zefektívniť realizáciu kontrol predovšetkým v dôsledku predchádzania duplicity kontrol u jednotlivých povinných osôb.¹⁵

Sankčná činnosť FSJ spočíva v právomoci ukladať sankcie v dôsledku porušenia, respektíve obchádzania, ZAML. Ukladanie sankcií môže signalizovať problémy pretrvávajúce v činnosti povinnej osoby, a to následne môže podkopať dôveru verejnosti voči konkrétnej povinnej osobe.

ZAML rozlišuje medzi **správnymi deliktami a priestupkami**. **Zoznam správnych deliktov**, za ktoré môže FSJ uložiť sankciu vo forme pokuty, je bližšie upravený v § 33 ZAML. V rámci konania o uložení sankcií vystupuje FSJ ako správny orgán a postupuje podľa zákona č. 71/1967 Zb. o správnom konaní. Je dôležité poznamenať, že v dôsledku prijatia zákona

¹⁴ FINANČNÁ SPRAVODAJSKÁ JEDNOTKA. *Poskytovanie odpovedí na žiadosti povinných osôb o zaujatie stanoviska k aplikácii zákona č. 297/2008 Z. z. o ochrane pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a o ochrane pred financovaním terorizmu – KVALIFIKOVANÁ ŽIADOSŤ*. [cit. 2022.11.29.] Dostupné na internete: https://www.minv.sk/swift_data/source/policia/fsj_biro/legislativa/KZfinal.pdf

¹⁵ FINANČNÁ SPRAVODAJSKÁ JEDNOTKA. *Výročná správa 2020*, s. 24. [cit. 2022.11.29.] Dostupné na internete: https://www.minv.sk/swift_data/source/policia/fsj/VS%202020.pdf

č. 123/2022 Z. z. o centrálnom registri účtov a o zmene a doplnení niektorých zákonov, došlo k značnému navýšeniu pôvodnej výšky pokút,¹⁶ čo postavilo reguláciu na národnej úrovni na úroveň obdobnej regulácie v iných krajinách sveta. ZAML priamo upravuje niekoľko druhov porušenia povinností povinnou osobou, napríklad ide o: nesplnenie alebo porušenie povinností spočívajúcich v nedostatočnosti vykonania základnej starostlivosti a zvýšenej starostlivosti o klienta, nesplnenie ohlasovacej povinnosti, nepredloženie doplňujúcich informácií na žiadosť FSJ, atď. Keďže ide o administratívnoprávne delikty, v rámci sankcií je možné uloženie pokuty. **Výška pokuty** sa mení v závislosti od druhu povinnej osoby. V prípade právnických osôb a fyzických osôb – podnikateľov, výška pokuty je stanovená ako dvojnásobok neoprávneného prospechu, a v prípade nemožnosti jeho určenia, do výšky 1 000 000 eur, podľa toho, ktorá z týchto hodnôt je vyššia. V prípade bánk a finančných inštitúcií je výška pokuty stanovená do 5 000 000 eur alebo do 10 % z celkového ročného obratu v súlade s poslednou riadnou účtovnou závierkou, podľa toho, ktorá z týchto hodnôt je vyššia. Zákonodarca pamätá aj na banky a finančné inštitúcie, ktoré vystupujú ako súčasť konsolidovaného celku,¹⁷ kde je výška pokuty stanovená do 10 % z celkového ročného obratu v súlade s poslednou konsolidovanou účtovnou závierkou konsolidovaného celku, ktorého je banka alebo finančná inštitúcia súčasťou.¹⁸

Popri vyššie uvedených sankciách vo forme pokút, FSJ disponuje možnosťou uložiť aj **sankciu zverejnenia právoplatného rozhodnutia o uložení sankcie za správny delikt**, a to aj súbežne s pokutou. Uloženie tejto sankcie spočíva v uverejnení výrokovej časti rozhodnutia na webovej stránke FSJ, a to po dobu piatich rokov.¹⁹ Pri rozhodovaní o uložení/neuložení vyššie uvedenej sankcie je FSJ povinná prihliadať na povahu, závažnosť a okolnosti spáchania správneho deliktu.

Je dôležité poznamenať, že zoznam správnych deliktov nie je taxatívny. Práve z tohto dôvodu ZAML dáva oprávnenie FSJ uložiť pokutu aj v prípade **porušenia ostatných povinností**

¹⁶ Porovnaj: § 33 zákona č. 297/2008 Z. z. o ochrane pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a o ochrane pred financovaním terorizmu a o zmene a doplnení niektorých zákonov účinný do 30.04.2022.

¹⁷ Bližšie k pojmu konsolidovaný celok pozri napríklad: § 44 ods. 6 zákona č. 483/2001 Z. z. o bankách a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

¹⁸ § 33 ods. 1 a 2 zákona č. 297/2008 Z. z. o ochrane pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a o ochrane pred financovaním terorizmu a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

¹⁹ § 33 ods. 1 a 2 a § 33a ods. 1 a 2 zákona č. 297/2008 Z. z. o ochrane pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a o ochrane pred financovaním terorizmu a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

stanovených v ZAML povinnými osobami. Výška pokuty je v tomto prípade stanovená do 200 000 eur.²⁰

Okrem vyššie uvedených pokút, disponuje FSJ možnosťou uložiť povinnej osobe **povinnosť zdržať sa protiprávneho konania alebo odstrániť zistené nedostatky**. Ako „posledná“ možnosť prichádza do úvahy aj **podanie podnetu príslušným inštitúciám na odobratie oprávnenia na podnikateľskú alebo inú samostatnú zárobkovú činnosť** vykonávanú povinnou osobou. Ide o významný zásah do výkonu činnosti povinnej osoby, preto je FSJ oprávnená podať príslušný podnet len za podmienky, že povinná osoba viac ako 12 po sebe nasledujúcich mesiacov alebo opakovane neplní alebo porušuje povinnosti ustanovené ZAML.²¹

Čo sa týka priestupkov, ZAML upravuje možnosť uloženia pokuty za **porušenie povinnosti zachovať mlčanlivosť** o ohlásení neobvyklej obchodnej operácie. V tomto prípade koná FSJ v súlade so zákonom č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov. Cieľom spomínanej povinnosti je zabezpečenie nerušeného priebehu preverovania neobvyklej obchodnej operácie a s tým súvisiace zabezpečenie ochrany spracovávaných a uchovávaných informácií, ako aj možnosť zachovania zaisťovacích opatrení.²² Trvanie tejto povinnosti nie je časovo obmedzené.

3. Právne postavenie Národnej banky Slovenska v oblasti ochrany pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a financovaním terorizmu

Národná banka Slovenska v súčasnosti vykonáva svoju činnosť v skúmanej oblasti v dvoch rovinách. Opierajúc sa o recitál 19 smernice Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2018/843 z 30. mája 2018, ktorou sa mení smernica (EÚ) 2015/849 o predchádzaní využívaniu finančného systému na účely prania špinavých peňazí alebo financovania terorizmu a smernice

²⁰ § 33 ods. 3 zákona č. 297/2008 Z. z. o ochrane pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a o ochrane pred financovaním terorizmu a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

²¹ § 34 zákona č. 297/2008 Z. z. o ochrane pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a o ochrane pred financovaním terorizmu a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

²² FINANČNÁ SPRAVODAJSKÁ JEDNOTKA. *Usmernenie k povinnosti zachovávať mlčanlivosť podľa § 18 zákona č. 297/2008 Z. z. a k uplatneniu výnimiek z tejto povinnosti*. [cit. 2022.11.29.] Dostupné na internete: https://www.minv.sk/swift_data/source/policia/fsj_biro/usmernenia/Usmernenie%20k%20vynimkam%20z%20povinnosti%20zachovavat%20mlcanlivost%20par%2018.pdf

2009/138/ES a 2013/36/EÚ, Národná banka Slovenska predovšetkým vystupuje ako orgán obozretného dohľadu nad finančným trhom. Zároveň však plní úlohy aj v oblasti ochrany pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a financovaním terorizmu. Zatiaľ čo legislatívny rámec činnosti FSJ je obsiahnutý v ZAML, Národná banka Slovenska postupuje v súlade so ZAML, ale aj v súlade so ZDFT.

Národná banka Slovenska je oprávnená vykonávať dohľad na diaľku a dohľad na mieste, za účelom zistenia dodržiavania plnenia povinností dohliadanými subjektami, vyplývajúcimi zo ZDFT a ostatných príslušných právnych predpisov.

Právomoc Národnej banky Slovenska vykonávať kontrolu plnenia a dodržiavania povinností ustanovených ZAML u povinných osôb, ktoré podliehajú dohľadu NBS, je bližšie upravená v § 29 ods. 3 ZAML. Zároveň právomoc Národnej banky Slovenska vykonávať dohľad aj v oblasti ochrany pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a financovania terorizmu je odôvodnená z vnútroštátnych právnych predpisov regulujúcich subjekty finančného trhu, v ktorých sú priamo upravené kompetencie a povinnosti dohliadaných subjektov. Ako príklad môžeme uviesť § 77 ods. 5 zákona č. 39/2015 Z. z. o poisťovníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov, kde napríklad v prípade predaja podniku poisťovne, zaistovne, pobočky zahraničnej poisťovne alebo pobočky zahraničnej zaistovne, alebo ich časti, je potrebné vydanie predchádzajúceho súhlasu Národnej banky Slovenska. Za týmto účelom musí byť Národnej banke Slovenska preukázaný aj prehľadný a dôveryhodný pôvod finančných prostriedkov v súlade so ZAML.

Zneužívanie dohliadaných subjektov v oblasti legalizácie príjmov z trestnej činnosti a financovania terorizmu sa vníma Národnou bankou Slovenska ako súčasť operačného rizika. V prípade bánk za operačné riziko považujeme napríklad možné straty spôsobené zlyhaním ľudského faktora, ako aj stratu dobrého mena dohliadaného subjektu ako dôsledok nezákonnej činnosti, atď.²³

²³ VYHNALIK, J. Dohľad Národnej banky Slovenska v oblasti ochrany pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti. In *Právne a inštitucionálne aspekty boja proti legalizácii príjmov z trestnej činnosti. Zborník príspevkov k vedeckovýskumnej úlohe zo seminára konaného dňa 29. októbra 2007 na Akadémii Policajného zboru v Bratislave*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 2007. s. 114.

Súčasnité vykonávanie dohľadu v oblasti ochrany pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a financovaním terorizmu zo strany Národnej banky Slovenska a FSJ vyvoláva dôvodnú otázku o rozdelení kompetencií medzi nimi. V rámci základných rozdielov môžeme spomenúť nasledovné:

- **Okruh dohliadaných subjektov.** NBS vykonáva dohľad nad dohliadanými subjektami finančného trhu, zoznam ktorých je bližšie upravený v § 1 ods. 3 ZDFT. FSJ vykonáva kontrolu povinných osôb, zoznam ktorých je upravený v § 5 ZAML. Z vyššie uvedeného je zrejmé, že zoznam dohliadaných subjektov Národnej banky Slovenska je obmedzenejší a nezahŕňa ďalšie subjekty, nad ktorými vykonáva dohľad FSJ. Ako príklad môžeme uviesť: poštový podnik, audítor, daňový poradca, advokát, notár, atď.
- **Postavenie FSJ a Národnej banky Slovenska.** FSJ vystupuje ako kontrolný orgán vo vzťahu k povinným osobám v súlade s § 29 ods. 1 ZAML. Národná banka Slovenska je orgánom dohľadu nad finančným trhom vrátane obozretného dohľadu na makroúrovni.²⁴ Zároveň Národná banka Slovenska vykonáva v súlade s § 29 ods. 3 ZAML aj kontrolnú činnosť v oblasti ochrany pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a financovaním terorizmu, ale len vo vzťahu k dohliadaným subjektom. V prípade zistenia neobvyklej obchodnej operácie, Národná banka Slovenska nedisponuje možnosťou „prešetrenia“ daných skutočností, z tohto dôvodu je povinná bezodkladne o tom informovať FSJ.²⁵
- **Uloženie sankcií.** V prípade FSJ je zoznam sankcií taxatívne upravený v ZAML. Oproti tomu Národná banka Slovenska, v súlade so ZDFT, disponuje oprávnením na odobratie povolenia na výkon činnosti dohliadanému subjektu. Národná banka Slovenska je oprávnená odobrať povolenie dohliadanému subjektu v prípade porušenia príslušných ustanovení ZDFT, ktoré sú bližšie špecifikované v § 35g ZDFT. Okrem toho aj FSJ môže podať podnet Národnej banke Slovenska na odobratie povolenia, ak zistí, že

²⁴ § 1 ods. 2 zákona č. 747/2004 Z. z. o dohľade nad finančným trhom a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

²⁵ § 31 zákona č. 297/2008 Z. z. o ochrane pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a o ochrane pred financovaním terorizmu a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

povinná osoba viac ako 12 po sebe nasledujúcich mesiacov alebo opakovane neplní alebo porušuje povinnosti vyplývajúce zo ZAML.²⁶

Na záver je potrebné zdôrazniť, že Národná banka Slovenska a FSJ sú povinné zabezpečiť koordinovaný postup vzájomnej spolupráce a vzájomne sa informovať o výsledkoch realizovaných kontrol a prijatých opatreniach. Na dosiahnutie vyššie uvedených cieľov bola uzatvorená Dohoda o vzájomnej spolupráci medzi Národnou bankou Slovenska a Ministerstvom vnútra Slovenskej republiky (26.11.2013). V súlade s vyššie uvedenou dohodou, Národná banka Slovenska a FSJ plnia vzájomnú oznamovaciu povinnosť, v rámci ktorej sa navzájom informujú o začiatku a skončení výkonu kontroly realizovanej u konkrétnej povinnej osoby, vrátane výsledkov takej kontroly, a o prijatých opatreniach. Národná banka Slovenska tak poskytuje vyššie uvedené informácie FSJ len ohľadom dohliadaných subjektov finančného trhu. Zároveň Národná banka Slovenska a FSJ sú povinné si navzájom poskytovať aj ďalšie požadované informácie, napríklad informácie o zistení neobvyklej obchodnej operácie.²⁷

4. Záver

FSJ vystupuje ako inštitúcia vykonávajúca kontrolu nad dodržiavaním povinností povinnými osobami v súlade so ZAML. Za týmto účelom prijíma v rámci svojej činnosti podnety a ďalšie požadované informácie súvisiace s legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a financovaním terorizmu. Činnosti vykonávané FSJ je vo všeobecnosti možné rozdeliť na základné a doplnkové. V rámci plnenia svojej základnej činnosti, ide o príjem informácií o neobvyklých obchodných operáciách poskytnutých povinnými osobami. Po ich prijatí je povinnosťou FSJ podrobiť predložené údaje operačnej analýze, a to za účelom zistenia dôvodnosti predložených informácií. V prípade dôvodného podozrenia zo spáchania trestného činu je FSJ povinná postúpiť dané informácie orgánom činným v trestnom konaní.

V rámci plnenia doplnkových činností, FSJ vykonáva kontrolu nad dodržiavaním ZAML u povinných osôb. V prípade zistenia nedostatkov, respektíve porušenia ZAML, je FSJ

²⁶ § 34 zákona č. 297/2008 Z. z. o ochrane pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a o ochrane pred financovaním terorizmu a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

²⁷ čl. 3 a 5 Dohody o vzájomnej spolupráci medzi Národnou bankou Slovenska a Ministerstvom vnútra Slovenskej republiky (26.11.2013).

oprávnená uložiť administratívnoprávne sankcie, zoznam ktorých je bližšie upravený v ZAML. Zvolenie sankcie predovšetkým závisí od sankcionovaného subjektu (napr. právnická osoba a fyzická osoba – podnikateľ, banka, atď.) v spojení s druhom porušenia povinnosti bližšie upravenej v ZAML (napr. neohlásenie neobvyklej obchodnej operácie).

Oproti FSJ, NBS postupuje v súlade so ZDFT. Zároveň však obdobne plní svoje úlohy aj v oblasti ochrany pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a financovaním terorizmu. Rovnako ako FSJ aj NBS je oprávnená vykonávať dohľad nad plnením povinností dohliadanými subjektami podľa ZAML. Základným rozdielom v tomto prípade je okruh subjektov, nad ktorými je oprávnená vykonávať dohľad NBS. Zoznam dohliadaných subjektov NBS je menej rozsiahly oproti FSJ, do ktorého sú zahrnuté aj ďalšie subjekty, nad ktorými nevykonáva dohľad NBS (napr. advokát, notár, atď.). V oblasti ukladania sankcií je NBS ako jediná oprávnená z vlastného podnetu, respektíve z podnetu FSJ, rozhodnúť o odobratií povolenia na výkon činnosti dohliadaného subjektu.

Spolupráca NBS a FSJ sa realizuje v súlade s uzatvorenou dohodou o vzájomnej spolupráci, obsahom ktorej je bližšia úprava povinností vyššie uvedených inštitúcií. Tak napríklad, za účelom zabezpečenia koordinovaného postupu vzájomnej spolupráce, sa NBS a FSJ musia vzájomne informovať o výsledku realizovaných kontrol a o uložených opatreniach.

Podľa nášho názoru vyššie spomínaná spolupráca dvoch inštitúcií celkovo prispieva k lepšej kontrole nad povinnými osobami/dohliadanými subjektami, čo v konečnom dôsledku napomáha celkovej včasnej a efektívnej ochrane pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a financovaniu terorizmu.

Zoznam bibliografických odkazov

1. Knihy/monografie:

DRAŽKOVÁ, M. *Opatření AML v dohledu nad kapitálovým trhem*. Praha: C. H. Beck, 2021. 130 s. ISBN 978-80-7400-837-5.

INTERNATIONAL MONETARY FUND. *Financial intelligence units: an overview*. USA: Washington, D.C., 2004. 135 p. ISBN 1-58906-349-X.

KYNCEL, L. a kol. *Poznej svého klienta, základní zásada finančního práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2012. 165 s. ISBN 978-80-210-6085-2.

STIERANKA, J. a kol. *Legalizácia príjmov z trestnej činnosti a financovanie terorizmu – právna a inštitucionálna ochrana v Slovenskej republike*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018. 196 s. ISBN 978-80-8168-913-0.

VYHNALIK, J. Dohľad Národnej banky Slovenska v oblasti ochrany pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti. In *Právne a inštitucionálne aspekty boja proti legalizácii príjmov z trestnej činnosti. Zborník príspevkov k vedeckovýskumnej úlohe zo seminára konaného dňa 29. októbra 2007 na Akadémii Policajného zboru v Bratislave*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 2007, s. 110 -116. ISBN 978-80-8054-424-9.

2. Elektornické dokumenty

FINANČNÁ SPRAVODAJSKÁ JEDNOTKA. *Poskytovanie odpovedí na žiadosti povinných osôb o zaujatie stanoviska k aplikácii zákona č. 297/2008 Z. z. o ochrane pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a o ochrane pred financovaním terorizmu – KVALIFIKOVANÁ ŽIADOSŤ*. [cit. 2022.11.29.] Dostupné na internete: https://www.minv.sk/swift_data/source/policia/fsj_biro/legislativa/KZfinal.pdf

FINANČNÁ SPRAVODAJSKÁ JEDNOTKA. *Usmernenie k povinnosti zachovávať mlčanlivosť podľa § 18 zákona č. 297/2008 Z. z. a k uplatneniu výnimiek z tejto povinnosti*. [cit. 2022.11.29.] Dostupné na internete: https://www.minv.sk/swift_data/source/policia/fsj_biro/usmernenia/Usmernenie%20k%20vynimkam%20z%20povinnosti%20zachovavat%20mlcanlivost%20par%2018.pdf

FINANČNÁ SPRAVODAJSKÁ JEDNOTKA. *Výročná správa 2020*, s. 9. [cit. 2022.11.29.] Dostupné na internete: https://www.minv.sk/swift_data/source/policia/fsj/VS%202020.pdf

Metodické usmernenie Národnej banky Slovenska, útvarov dohľadu nad finančným trhom z 29. apríla 2019 č. 3/2019 k ochrane banky a pobočky zahraničnej banky pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a pred financovaním terorizmu, s. 18.

Dohoda o vzájomnej spolupráci medzi Národnou bankou Slovenska a Ministerstvom vnútra Slovenskej republiky (26.11.2013).

3. Právne predpisy

Zákon č. 123/2022 Z. z. o centrálnom registri účtov a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Zákon č. 297/2008 Z. z. o ochrane pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a o ochrane pred financovaním terorizmu a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Zákon č. 483/2001 Z. z. o bankách a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Zákon č. 747/2004 Z. z. o dohl'ade nad finančným trhom a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Peter Demovič¹

Väzba a jej vplyv na preplnenosť väzníc²

Kľúčové slová

väzba, ultima ratio, štatistika obvinených, nahradenie väzby, domáca väzba

Abstrakt

V predloženom príspevku autor charakterizuje väzbu ako prostriedok ultima ratio, analyzuje dostupné štatistiky obvinených vo väzbe v roku 2021 v Slovenskej republike, následne analyzuje štatistiky Zboru väzenskej a justičnej stráže ku 31.3.2022 so zameraním na identifikáciu faktorov podieľajúcich sa na zvýšených počtoch obvinených vo väzbe. Zistenia sčasti komparuje so štatistickými údajmi z Českej republiky. V závere prináša pohľad na riešenie skúmaného problému a návrhy *de lege ferenda*.

Keywords

custody, ultima ratio, statistics of the accused, replacement of custody, home detention

Abstract

In the submitted paper, the author characterizes custody as a means of ultima ratio, analyzes the available statistics of the accused in custody in 2021 in the Slovak Republic, then analyzes the statistics of the Prison and Judicial Guard Corps as of March 31, 2022 with a focus on identifying the factors involved in the increased number of accused in custody. The author partly compares the findings with statistical data from the Czech Republic. In the end, he provides an insight into the solution of the investigated problem and proposals *de lege ferenda*.

ÚVOD

V súvislosti s väzbou sa často hovorí ako o najkrajnejšom prostriedku spomedzi všetkých zaisťovacích inštitútov, ktorý najvýraznejšie zasahuje do osobnej slobody obvineného, z dôvodu zabezpečenia riadneho priebehu trestného konania a naplnenia účelu trestného konania. S ohľadom na princíp prezumpcie neviny ide o zásah do práv osoby, ktorá nebola právoplatným rozhodnutím súdu uznaná za vinnú. Vzatie obvineného do väzby je vždy iba fakultatívne, a teda pravidlom by malo byť trestné stíhanie obvineného na slobode.³

V zhode s vyššie uvedenými skutočnosťami preto nemožno vnímať stavy a počty obvinených osôb v Ústavoch na výkon väzby a trestu odňatia slobody (ďalej ako „ÚVVVTOŠ“)

¹ Mgr. Demovič Peter, externý doktorand, Právnická fakulta Trnavskej univerzity, katedra trestného práva a kriminológie.

² Tento príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia projektu APVV-19-0050.

³ Uznesenie Krajského súdu v Bratislave, sp. zn. 2Tpo/36/2021, zo dňa 2.6.2021.

v Slovenskej republike v ostatnom období. Ako príklad možno uviesť štatistické ukazovatele Zboru väzenskej a justičnej stráže (ďalej ako „ZVJS“) z mesiaca január 2021, kedy bolo vo výkone väzby celkovo 1618 obvinených osôb a kapacity jednotlivých ÚVVTOŠ boli využité nasledovne: Banská Bystrica – 87,9%, Bratislava – 91%, **Ilava – 109,4%**, **Prešov – 102,8%** a Nitra – 91,8%. Za povšimnutie stojí údaj z Ilavy, kde sa im v uvedenom mesiaci podarilo do maximálnej kapacity 180 osôb, umiestiť 197 obvinených, a to aj napriek pandemickej „špičke“ COVIDu-19.

V príspevku sa pokúsime, aj na základe analýzy dostupných štatistických údajov predložiť niekoľko úvah o faktoroch, ktoré by podľa nášho názoru, mohli mať vplyv na stav, ktorý budeme ďalej označovať ako „preplnenosť“ väzníc. Za tieto faktory by bolo možné považovať najmä dĺžku trvania väzby, ne/nahradenie väzby miernejšími prostriedkami, či samotnú typovú závažnosť skutku.

Všetky použité štatistické výstupy boli získané z verejne dostupných zdrojov ZVJS⁴, alebo podľa zákona o slobodnom prístupe k informáciám⁵, preto už v texte nebudeme ďalej odkazovať ich zdroje.

1 VÄZBA AKO PROSTRIEDOK „ULTIMA RATIO“

Princíp *ultima ratio* je vyjadrením zásady subsidiarity trestnej represie podľa ktorej trestné právo by malo chrániť práva a oprávnené záujmy fyzických a právnických osôb, ako aj právom chránené záujmy spoločnosti a štátu len vtedy, ak právne prostriedky iných právnych odvetví na ich ochranu nepostačujú.⁶ Princíp *ultima ratio* sa v hmotnoprávnej rovine uplatňuje najmä pri vyvodzovaní trestnej zodpovednosti, a to prostredníctvom materiálneho korektívu podľa § 10 ods. 2, Trestného zákona. Niektorí autori však chápu princíp *ultima ratio* ako výkladové (interpretáčn) pravidlo, ktoré možno použiť pri výklade znaku protiprávnosti každého trestného činu.⁷

Trestné právo disponuje tými najsilnejšími prostriedkami štátneho donútenia, ktoré výrazne zasahujú do práv a slobôd občanov a ich blízkych, a sú spôsobilé vyvolať celý rad negatívnych účinkov nielen u páchatel'a ale i jeho rodiny.⁸ V trestnom práve procesnom sú to

⁴ Štatistiky Zboru väzenskej a justičnej stráže, dostupné online na: <https://www.zvjs.sk/sk/statistiky>, dňa 20.5. 2022.

⁵ Zákon č. 211/2000 Z. z. o slobodnom prístupe k informáciám v znení neskorších predpisov.

⁶ MAŠLANYOVÁ, D. a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná a osobitná časť*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2019. s. 19.

⁷ Bližšie k tomu: POBIJAK, T. *Trestný postih ako ultima ratio*. Justičná revue, 73, 2021, č.11, s. 1269-1286.

⁸ ŠÁMAL, P. et al. *Trestní zákoník. Komentář*. Praha: C.H. Beck, 2009. s. 93.

najmä prostriedky zaistenia osôb v trestnom konaní, ktoré sú azda najvýraznejšími zásahmi do občianskych práv a slobôd osôb podozrivých alebo obvinených z trestnej činnosti.

Zo všetkých zaist'ovacích inštitútov trestného práva procesného, by mala byť práve väzba ten najkrajnejší prostriedok – teda prostriedok *ultima ratio*, a mala by sa uplatňovať len vtedy, ak obave pre ktorú bola nariadená nemožno čeliť inak, najmä použitím miernejších prostriedkov. Princíp *ultima ratio* vyjadruje nielen subsidiaritu trestnej represie, rovnako tak subsidiaritu uplatňovania prostriedkov (inštitútov) trestného práva procesného. Kumuluje v sebe tak hmotnoprávne ako aj procesné aspekty, ktoré vo svojom súhrne tvoria ideovú jednotu.⁹ Väzba by mala byť krajným a výnimočným opatrením (*ultima ratio*), preto býva označovaná aj ako nutné zlo trestného konania. O zlo ide preto, lebo štát zbavuje slobody občana, o ktorom nie je možné s určitosťou povedať, že spáchal trestný čin. O nutné zlo ide preto, lebo naplnenie ochranej funkcie štátu sa bez tohto opatrenia nezaobíde. Väzba je zásadne opatrením fakultatívnej povahy¹⁰ a pri jej uplatňovaní je potrebné rešpektovať zásadu primeranosti a zdržanlivosti.¹¹

Zásada primeranosti a zdržanlivosti je zakotvená v § 2 ods. 2 Trestného poriadku. Táto základná zásada trestného procesu vyjadruje požiadavku, v zmysle ktorej, je možné do základných práv a slobôd osôb zasahovať len v miere nevyhnutnej na dosiahnutie účelu trestného konania, za súčasného rešpektovania dôstojnosti a súkromia osôb, do práv ktorých sa zasahuje. V súvislosti s inštitútom väzby je potrebné poukázať na jej nespochybniteľnú previazanosť so zásadou stíhania len zo zákonných dôvodov a zásadu prezumpcie neviny.

Zo zásady primeranosti a zdržanlivosti vychádzajú zásady výkonu, trvania a lehoty väzby. Väzba môže trvať len nevyhnutný čas. Túto nevyhnutnosť možno posudzovať aj s ohľadom na obťažnosť konkrétnej trestnej veci. Niektorí autori chápu obťažnosť veci tak v rovine skutkovej ako aj právnej. Kurilovská tvrdí, a s jej názorom možno súhlasiť, že trvanie väzby nemožno odôvodňovať právnou obťažnosťou, pretože dotknuté subjekty (vyšetrovateľ, prokurátor, sudca) musia postupovať v súlade so zásadou „*iura novit curia*“.¹² Ak pominie

⁹ ROMŽA, S. *Limity uplatňovania princípu ultima ratio pri rozhodovaní o prostriedkoch nahradzujúcich väzbu*. In: Trestné právo ako ultima ratio – hmotnoprávne a procesnoprávne aspekty. Zborník príspevkov z 1. sekcie medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum 2016. Bratislava: Univerzita Komenského, 2016. s. 205.

¹⁰ Bližšie k tomu: „*Rozhodnutie o väzbe má len fakultatívnu povahu, čo znamená, že aj pri existujúcich dôvodoch väzby, osoba ešte nemusí byť vzatá do väzby*“. In: ČENTĚŠ, J. a kolektív. Trestný poriadok. Veľký komentár. 3. aktualizované vydanie. Bratislava: Eurokodex, 2017. s. 226. Podobne: Čentěš, J., Kurilovská, L., Šimovček, I., Burda, E. a kol. Trestný poriadok I. § 1 – 195. Bratislava: C. H. Beck, 2021. s. 341.

¹¹ IVOR, I., POLÁK, P., ZÁHORA, J. *Trestné právo procesné I. Všeobecná časť*. 2. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer SR s.r.o., 2021. s. 363.

¹² Kurilovská, L. *Základné zásady trestného konania. Účel a základná limitácia*. Šamorín: Heuréka, 2013, s. 38.

dôvod väzby, dôvod na jej ďalšie trvanie alebo uplynie lehota väzby musí byť obvinený prepustený na slobodu. Či dôvody väzby trvajú alebo sa zmenili je potrebné skúmať v každom štádiu trestného konania.

V zmysle zásady primeranosti väzba nie na mieste, ak by bola príliš prísny úkonom vzhľadom k očakávanému trestu. Vzatie obvineného do väzby by malo byť vylúčené v prípadoch, v ktorých nemožno očakávať uloženie trestu nespojeného s odňatím slobody.¹³ Povedané inak, väzba predstavuje **krajné a výnimočné opatrenie *ultima ratio*** zo strany orgánov činných v trestnom konaní, ktoré musí byť **úmerné závažnosti stíhaného trestného činu**, vrátane zákonom **predpokladanej sankcie**, ktorá obvinenému hrozí, a môže byť uplatnená **len vtedy**, ak **účel väzby nemožno dosiahnuť miernejšími prostriedkami**.¹⁴

Právna úprava väzby v Trestnom poriadku umožňuje vziať obvineného do väzby v podstate za akýkoľvek trestný čin. Vyžaduje sa splnenie formálnych a materiálnych podmienok väzby. Sudca rozhodujúci o väzbe obvineného musí skúmať najmä (i) dôvodnosť trestného stíhania a vznesenia obvinenia; teda, či skutok bol spáchaný, má znaky trestného činu a je dôvodné podozrenie, že skutok spáchal obvinený, dôvodnosť trestného stíhania musí vyplývať z doposiaľ vykonaného dokazovania; dodržanie zákonných lehôt, (ii) existenciu alebo neexistenciu niektorého z väzobných dôvodov – v prípade zistenia väzobného dôvodu skúmanie možnosti nahradenia väzby, (iii) adekvátnosť väzby – ak väzbu nie je možné nahradiť prostriedkami nahradzujúcimi väzbu a vzatie obvineného do väzby je vzhľadom na konkrétny prípad jediným prostriedkom k dosiahnutiu účelu trestného konania. Aj dôsledné skúmanie naplnenia podmienok väzby a ich náležité odôvodnenie v rámci rozhodovania o vzatí obvineného do väzby, v súlade so zásadou primeranosti a zdržanlivosti, podčiarkuje charakter väzby ako prostriedku *ultima ratio*, teda krajného a výnimočného opatrenia.

Česká právna úprava väzby zakotvuje určité limity k možnosti vziať obvineného do väzby.¹⁵ V zmysle § 68 ods. 2 a nasl. Trestního řádu, nie je možné vziať do väzby obvineného,

¹³ ŠIMOVČEK, I. a kol. *Trestné právo procesné*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2019. s. 46.

¹⁴ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo procesní*. 6. vydání. Praha: Leges, 2021. s. 254.

¹⁵ Pozri § 68 zák. č. 141/1961 Zb. o trestním řízení soudním (Trestní řád).

(2) *Vzít do vazby nelze obviněného, který je stíhán pro úmyslný trestný čin, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje dvě léta, nebo pro trestný čin spáchaný z nedbalosti, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje tři léta.*

(3) *Omezení uvedená v odstavci 2 se neužijí, jestliže obviněný*

a) uprchl nebo se skrýval,

b) opakovaně se nedostavil na předvolání a nepodařilo se jej předvést ani jinak zajistit jeho účast při úkonu trestního řízení,

c) je neznámé totožnosti a dostupnými prostředky se ji nepodařilo zjistit,

d) již působil na svědky nebo spoluobviněné nebo jinak mařil objasňování skutečností závažných pro trestní stíhání, nebo

ktorý je trestne stíhaný za úmyselný trestný čin, za ktorý trestný zákon ustanovuje trest odňatia slobody s hornou hranicou neprevyšujúcou dva roky a v prípade, ak je trestne stíhaný za trestný čin spáchaný z nedbanlivosti s hornou hranicou neprevyšujúcou tri roky. V prípade uvedených trestných činov nie je možné obvineného vziať do väzby, ani keby boli splnené všetky ďalšie zákonné podmienky.¹⁶ Uvedené obmedzenie sa však nepoužije, ak obvinený už naplnil niektorý z väzobných dôvodov alebo jeho vzatie do preventívnej väzby si vyžaduje ochrana života a zdravia poškodeného alebo iného obdobného záujmu.

Slovenský Trestný poriadok stanovuje – aj v súlade so zásadou primeranosti - podobné limity pri ustanoveniach §114 TP „*Vyhотовovanie obrazových, zvukových alebo obrazovo-zvukových záznamov*“, §115 TP „*Odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky*“, §116 TP „*Oznámenie údajov o telekomunikačnej prevádzke*“, §117 TP „*Agent*“ a §118 TP „*Porovnávanie údajov v informačných systémoch*“. Použitie uvedených inštitútov upravuje Trestný poriadok najmä vymedzením trestných činov, pri ktorých ich možno použiť, napr. *pre úmyselné trestné činy s hornou hranicou trestnej sadzby prevyšujúcou 3 roky, trestné činy korupcie, trestných činoch extrémizmu, zločinoch, zneužívanie právomocí verejného činiteľa, legalizácie príjmu z trestnej činnosti, prípadne úmyselné trestné činy o ktorých na konanie zaväzuje medzinárodná zmluva.*

Podobné obmedzenie vo väzobnom stíhaní v Trestnom poriadku, na rozdiel od Českej republiky, neexistuje. Tu je na mieste položiť si otázku, či by vylúčenie možnosti vziať obvineného do väzby v prípade niektorých trestných činov (najmä niektorých prečinov), našlo odraz v počtoch obvinených vo výkone väzby. Odpoveď na túto otázku by nám mohli ponúknuť štatistiky obvinených vo výkone väzby.

K záverečnej komparácii právnej úpravy väzby v Českej a Slovenskej republike je potrebné poukázať aj na počty obvinených vo výkone väzby v oboch krajinách. V Českej republike bolo v mesiaci január 2022 vo väzbe **1366** osôb, v mesiaci február 2022 ich bolo **1411** a v marci 2022 – **1390** osôb.¹⁷ V rovnakom období v Slovenskej republike – **1423, 1398, 1349**. Pritom počet obyvateľov Slovenskej republiky bol k 31.12.2021 **5 434 712**¹⁸, počet obyvateľov

e) již opakoval trestnou činnost, pro niž je stíhán, nebo v takové trestné činnosti pokračoval, nebo byl za takovou trestnou činnost v posledních třech letech odsouzen nebo potrestán.

(4) **Omezení uvedená v odstavci 2 pro úmyslný trestný čin se neužijí, jestliže je dán důvod vazby uvedený v § 67 písm. c) a s přihlédnutím k povaze takového trestného činu vyžaduje vzetí do vazby účinná ochrana poškozeného, zejména ochrana jeho života, zdraví nebo jiného obdobného zájmu.**

¹⁶ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo procesní*. 6. vydání. Praha: Leges, 2021. s. 357.

¹⁷ Štatistické hlásenia Väzenskej služby Českej republiky za uvedené obdobie. Dostupné online: <https://www.vscr.cz/sekce/rok-2022-1>, dňa 25.5.2022.

¹⁸ Údaje Štatistického úradu SR. Dostupné online: <https://slovak.statistics.sk>, dňa 25.5.2022.

Českej republiky k rovnakému dátumu bol **10 516 707**.¹⁹ Aj napriek skoro dvojnásobnému počtu obyvateľov sa v Českej republike nachádzal vo výkone väzby približne rovnaký počet osôb ako v Slovenskej republike.

2 ŠTATISTIKY VÄZOBNE STÍHANÝCH OBVINENÝCH²⁰

Na základe dostupných štatistických údajov je možné zistiť počty obvinených vo väzbe podľa kritérií, ktorými sú štátna príslušnosť obvineného, druh väzby, trvanie väzby a režim výkonu väzby. Rozdelenie obvinených podľa typovej závažnosti skutku (prečin/zločin/OZZ) ZVJS neeviduje, poskytlí nám však údaje za jeden bližšie nešpecifikovaný Ústav na výkon väzby.

Za faktory, ktoré, podľa nášho názoru, môžu ovplyvňovať obsadenosť/preplnenosť väzníc možno považovať druh väzby, trvanie väzby a typovú závažnosť skutku.

Druh väzby má v rámci riešenej problematiky význam najmä v možnosti nahradiť väzbu miernejšími prostriedkami. Z priloženej tabuľky vyplýva, že najväčšiu záťaž pre obsadenosť väzníc tvoria väzobne stíhaní obvinení, ktorí sú vo výkone väzby z dôvodu obavy z pokračovania v trestnej činnosti (preventívna väzba).

Druh väzby	Muži	Ženy	Spolu
Úteková väzba	316	21	337
Kolúzna väzba	36	6	42
Preventívna väzba	1192	82	1274
§71 ods. 3, písm. a)	2	0	2
§71 ods. 3, písm. d)	3	0	3

Z pohľadu **dĺžky trvania väzby** rozdeľujeme väzbu na väzbu v prípravnom konaní a väzbu pred súdom alebo súdnu väzbu.

¹⁹ Údaje Štatistického úradu ČR. Dostupné online: https://www.czso.cz/csu/czso/obyvatelstvo_lide, dňa 25.5.2022.

²⁰ Údaje sú o stave ku 31.3.2022 za Ústavy na výkon väzby a trestu odňatia slobody v Slovenskej republike.

Prehľad osôb vo väzbe podľa trvania väzby - celkom
ku dňu: 31.03.2022

Druh väzby	Trvanie väzby	Muži	Ženy	Spolu
v prípravnom konaní	do 6 mesiacov	696	39	735
	do 1. roka	48	3	51
	do 2. rokov	1	1	2
	do 3. rokov	0	0	0
	viac ako 3 roky	0	0	0
v konaní pred súdom	do 6 mesiacov	154	15	169
	do 1. roka	183	16	199
	do 2. rokov	122	11	133
	do 3. rokov	31	2	33
	viac ako 3 roky	10	0	10

Zdroj: štatistiky ZVJS

Najvyššie počty obvinených vo väzbe teda tvoria muži, ktorí sú v rámci prípravného konania vo väzbe od **3-6 mesiacov**. Uvedené štatistiky vhodne dopĺňajú údaje Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky (ďalej len „MS SR“), podľa ktorých najviac obvinených vo väzbe v prípravnom konaní na okresných súdoch v rámci Slovenskej republiky za rok 2020, je v trvaní 3-6 mesiacov. Tento počet tvorí až 60,5% zo všetkých obvinených, pričom priemerný čas strávený vo väzbe je 117 dní. Podobné štatistiky sú uvádzané aj pri Špecializovanom trestnom súde, ktorý mal v roku 2020 v prípravnom konaní vo väzbe 35 obvinených, z toho najviac – 13 v trvaní od 3-6 mesiacov, pričom priemerná dĺžka väzby tu však bola až 300 dní.²¹

Štatistické údaje o **typovej závažnosti skutku**, za ktorý je obvinený vo väzbe, ZVJS podrobnejšie neeviduje. Použité údaje sú z bližšie nešpecifikovaného Ústavu na výkon väzby, ktoré nám boli poskytnuté zo ZVJS. Súbor údajov tvorí **118 skutkov**/obvinených. Z uvedeného súboru sme identifikovali **52 prečinov**, za ktoré sú obvinení vo väzbe.

Súbor zločinov v počte **66** tvorí vo výraznej miere zločin podľa § 172 Trestného zákona (ďalej len „TZ“), „*Nedovolená výroba omamných a psychotropných látok, jedov alebo prekurzorov, ich držanie a obchodovanie s nimi*“, a to v počte 29 trestných činov. Zbytok tvoria v jednotkách trestné činy – „*Úkladná vražda*“, „*Vražda*“, „*Vydieranie*“, „*Založenie, zosnovanie a podporovanie zločineckej skupiny*“ a iné.

Z počtu **52** prečinov výrazne dominuje trestný čin podľa § 360 TZ – „*Nebezpečné vyhrážanie*“, a to v počte **29** trestných činov. Ďalej nasledujú v jednotkách trestné činy

²¹ Štatistická ročenka Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky za rok 2020. Dostupná online: <https://www.justice.gov.sk/ministerstvo/analyticke-centrum-mssr/>, dňa 23.5.2022.

„Krádež“, „Marenie výkonu úradného rozhodnutia“, „Porušovanie domovej slobody“, „Ublíženie na zdraví“ a iné.

Možno teda uzavrieť, že v sledovanom období bolo vo väzbe najviac obvinených v prípravnom konaní (696)²², z obavy z pokračovania v trestnej činnosti²³, ktorí trávajú vo väzbe v priemere 3-6 mesiacov. Obvinení páchajú najmä zločiny proti životu a zdraviu a drogovú trestnú činnosť²⁴. Pri prečinoch sú to najmä trestné činy proti iným právam a slobodám²⁵ a trestné činy proti majetku²⁶. Aj keď nepoznáme okolnosti jednotlivých prípadov, v prípade prečinov spravidla nepôjde o prvopáchatel'ov, ale o recidívu.

3 NIEKOĽKO POZNÁMOK K FAKTORM OVPYVŇUJÚCICH KAPACITU VÄZNÍC

Za preplnenosť väzníc možno označiť stav, keď väzenská populácia v krajine prekračuje stav väzenských kapacít.²⁷ V roku 2021 bola kapacita ÚVV v SR prekročená nad 100% v mesiacoch január, február, marec, máj, júl, august a október, a to prevažne v ÚVV Ilava a Prešov. V ostatných mesiacoch sa naplnenosť kapacít pohybovala v intervale 88-97%.

3.1 K dĺžke trvania väzby

Maximálna dĺžka väzby v prípravnom konaní je na Slovensku jednou z najdlhších spomedzi krajín Európskej únie. Dlhšiu lehotu väzby v prípravnom konaní má len Francúzsko a Portugalsko.²⁸ V konaní pred súdom má dlhšiu lehotu väzby len Chorvátsko a Francúzsko,

²² V konaní pred súdom bolo v sledovanom období vo väzbe 500 obvinených, ktorí sú však vo väzbe dlhšie. Viď tabuľka o dĺžke trvania väzby.

²³ Podľa §71 ods. 1, písm. c) Trestného poriadku:

„bude pokračovať v trestnej činnosti, dokoná trestný čin, o ktorý sa pokúsil, alebo vykoná trestný čin, ktorý pripravoval alebo ktorým hrozil.“

²⁴ Podľa prvej hlavy prvého dielu Osobitnej časti Trestného zákona – trestné činy podľa §144 TZ – Úkladná vražda, §145 TZ – Vražda a podľa tretieho dielu Osobitnej časti Trestného zákona – trestné činy podľa §171 a §172 TZ – Nedovolená výroba omamných a psychotropných látok, jedov a prekurzorov, ich držanie a obchodovanie s nimi.

²⁵ Podľa deviatej hlavy Osobitnej časti Trestného zákona – trestný čin podľa §360 TZ – Nebezpečné vyhrážanie.

²⁶ Podľa štvrtej hlavy Osobitnej časti Trestného zákona – trestný čin podľa §212 TZ – Krádež, podľa § 221 TZ – Podvod.

²⁷ KROŠLÁKOVÁ, D. *Preplnenosť väzenských zariadení – príčiny a dôsledky*. Zvesti zboru väzenskej a justičnej stráže, príloha Spravodaj inštitútu vzdelávania ZVJS v Nitre, č. 4/2009, s. 4-5.

²⁸ Kratšiu maximálnu lehotu väzby v prípravnom konaní v porovnaní krajín EÚ (25 mesiacov pre OZZ) majú Česko, Chorvátsko, Fínsko, Grécko, Holandsko, Írsko, Maďarsko, Nemecko, Poľsko, Rakúsko, Slovinsko, Švédsko a Taliansko. CSUDAI, E. *Porovnanie právnej úpravy niektorých aspektov väzby vo vybraných krajinách EÚ*. Edícia: Porovnávacie analýzy, 6/2021. Bratislava: Kancelária Národnej rady SR. s. 84. Dostupné online: www.nrsr.sk, dňa 25.5.2022.

údaje však nemožno rovnocenne komparovať z dôvodu odlišných systémov v niektorých krajinách.²⁹

Ako sme už uviedli, väzba môže trvať len nevyhnutný čas, pričom táto nevyhnutnosť sa posudzuje podľa skutkovej a právnej obťažnosti každej konkrétnej veci³⁰. Vybavovanie väzobných vecí má byť prednostné a urýchlené. Zo vyššie uvedených štatistických údajov vyplýva, že priemerne strávi obvinený vo väzbe 3-6 mesiacov. Tento údaj sa môže javiť ešte ako prijateľný, ale v kontexte skutočného stavu obvinených vo väzbe bude realita pravdepodobne iná.

Lehoty väzby podľa §76 ods. 6, ods. 7 Trestného poriadku možno aj preto považovať za neprimerane dlhé, a to najmä s poukazom na ustanovenia § 203 ods. 1, písm. c) TP a § 209 ods. 2 TP. V nich zákonodarca stanovil, že skrátene vyšetrowanie treba skončiť spravidla do dvoch mesiacov od vznesenia obvinenia, vyšetrowanie zločinov do štyroch mesiacov a vyšetrowanie OZZ do šiestich mesiacov od vznesenia obvinenia. Vo svetle uvedených lehôt sa základná lehoty väzby v trvaní 7 mesiacov javí ako neprimerane dlhá. Snahy o skrátenie základnej lehoty väzby na 3 mesiace možno len vítať.³¹

3.2 K typovej závažnosti skutku

Na tomto mieste by sme mohli ponúknuť odpoveď na vyššie uvedenú otázku, čo ak by zákonodarca pristúpil, inšpirovaný českou právnou úpravou, k zavedeniu obmedzenia, vo forme zákazu vziať obvineného do väzby, ak horná hranica trestnej sadzby za skutok za ktorý je obvinený stíhaný, neprevyšuje určitú hranicu trestnej sadzby. Táto výnimka by sa neaplikovala pri naplnení niektorého dôvodu väzby a ak by konanie obvineného smerovalo proti životu a zdraviu iných osôb, záujmom poškodeného, či z iných závažných dôvodov.

Napríklad pri prečinoch, za ktoré boli podľa dostupných údajov obvinený najčastejšie vo väzbe – „*nebezpečné vyhrážanie*“ a „*marenie výkonu úradného rozhodnutia*“, sú v oboch krajinách (ČR a SR) rovnaké trestné sadzby, preto by bolo možné akceptovať český vzor – 2 roky pri úmyselných trestných činoch a 3 roky pri nedbanlivostných trestných činoch.

²⁹ Niektoré krajiny nemajú stanovenú maximálnu lehotu väzby v konaní pred súdom. Tamtiež. s.84.

³⁰ ČENTĚŠ, J. a kolektív. Trestný poriadok. Veľký komentár. 3. aktualizované vydanie. Bratislava: Eurokodex, 2017. s. 242.

³¹ Vyjadrenie Slovenskej advokátskej komory k návrhu zmeny prípravného konania, ktorá by mala zmeniť základnú lehotu väzby na 3 mesiace. Dostupné online: https://www.sak.sk/web/sk/cms/news/form/link/display/1201935/_event, dňa 25.5. 2022.

Ak však porovnáme dostupné štatistiky – podľa závažnosti skutku, prídeme k záveru, že väčšina prečinov, za ktoré boli obvinení vo väzbe (29 z 52), tvorili konania smerujúce proti životu a zdraviu. Uvedený zákaz by preto nemusel predstavovať predpokladaný benefit vo forme zníženia počtu obvinených vo väzbe, vzhľadom k tomu, že práve na uvedené konania by sa mohla uplatniť výnimka zo zákazu.

V prípade trestného činu nebezpečného vyhrážania, môžeme predpokladať, že väzobné stíhanie obvineného za prečin, je odôvodnené tým, že ide o opakované útoky vo forme vyhrážania sa najmä blízkym osobám (domáce násilie), ktoré je už takej intenzity, že preventívna väzba sa javí ako adekvátny prostriedok na zabránenie ďalšieho páchania trestnej činnosti. Pri prečine marenia výkonu úradného rozhodnutia, to budú najčastejšie konania opakovaného porušovania zákazu viesť motorové vozidlo, často pod vplyvom alkoholu a konania spočívajúce v porušení zákazu priblíženia sa k určitým osobám vydané v civilnom procese.

3.3 K nahradeniu väzby

3.3.1 Všeobecne k nahradeniu väzby

Ako už bolo v prvej kapitole uvedené, väzba je opatrením výnimočným a fakultatívnym. Obvinený môže byť vzatý do väzby len vtedy, ak účel trestného konania nie je možné dosiahnuť inak. Trestný poriadok v ustanovení §71 ods. 1 ustanovuje, že sudca rozhodujúci o väzbe je povinný skúmať či „*vzhľadom na osobu obvineného, povahu alebo závažnosť trestného činu, nie je v čase rozhodovania o väzbe možné väzbu nahradiť podľa § 80 alebo § 81 TP*“. Ak je daný dôvod väzby podľa § 71 ods. 1 a) a c) TP – teda dôvody útekovej alebo preventívnej väzby, je možné väzbu nahradiť prostriedkami, ktoré upravuje Trestný poriadok v druhom diele štvrtej hlavy, v ustanoveniach §§ 80 a 81 TP.

Uvedené ustanovenia upravujú štyri prostriedky nahrádzajúce väzbu, a to:

- záruku záujmového združenia občanov alebo dôveryhodnej osoby,
- písomný sľub obvineného,
- dohľad probačného a mediačného úradníka alebo odovzdanie dohľadu do iného členského štátu EÚ,
- peňažnú záruku.

Záruka záujmového združenia občanov alebo dôveryhodnej osoby musí obsahovať prevzatie záruky za správanie obvineného, aby nepokračoval v trestnej činnosti a aby sa zabezpečila jeho účasť na úkonoch trestného konania. Dôveryhodná osoba musí byť schopná priaznivo ovplyvňovať správanie obvineného. V písomnom sľube sa obvinený zaviazuje, že bude viesť riadny život, najmä sa nedopustí trestnej činnosti a zároveň splní povinnosti a obmedzenia uložené súdom v zmysle § 82 ods. 1 TP. Ak vzhľadom na osobu obvineného a povahu trestnej veci súd zistí, že účel väzby možno dosiahnuť dohľadom probačného a mediačného úradníka, uloží ho spoločne s ďalšími povinnosťami, ktoré je obvinený povinný splniť. Peňažnú záruku môže ponúknuť obvinený a s jeho súhlasom aj iná osoba, pričom výšku záruky zákon neurčuje, čo umožňuje súdu postupovať podľa okolností konkrétnej trestnej veci a konkrétneho obvineného. Spolu s rozhodnutím o prijatí peňažnej záruky (kaucie), rozhodne súd aj o uložení povinností a obmedzení podľa § 82 ods. 1 TP.³²

Určité obmedzenia vo vzťahu k možnosti nahradenia väzby upravuje Trestný poriadok v ustanovení § 80 ods. 2 TP. Možnosť nahradenia väzby je v zmysle tohto ustanovenia viazaná na existenciu *výnimočných okolností prípadu*³³ vždy vtedy, ak je obvinený stíhaný pre obzvlášť závažný zločin, v prípadoch opätovnej väzby, pri trestných činoch terorizmu a v ďalších zákonom predvídaných prípadoch.³⁴ Ako správne poukazuje Romža, uvedené obmedzenie najmä v prípadoch rozhodovania o väzbe obvineného stíhaného za obzvlášť závažný zločin, je v rozpore s princípom proporcionality, pretože nedôvodne a nelegitímne zasahuje do autonómnej právomoci súdov individuálne posudzovať povahu spáchaného skutku ako aj osobu konkrétneho obvineného.³⁵ Úlohou sudcu rozhodujúceho o väzbe obvineného je, okrem dôsledného skúmania formálnych a materiálnych podmienok väzby, vždy skúmať aj možnosti jej nahradenia. Ak nie je možné väzbu nahradiť, je sudca povinný svoje rozhodnutie riadne odôvodniť. Podkladom takého rozhodovania by mali byť výhradne okolnosti vyplývajúce z konkrétneho prípadu, osoby obvineného, jeho správania či rodinných pomerov atď., ktoré by dostatočne odôvodňovali záver, že účel väzby je možné dosiahnuť aj použitím miernejších prostriedkov v súlade s princípom *ultima ratio*. Vylúčenie možnosti nahradenia väzby

³² IVOR, I., POLÁK, P., ZÁHORA, J. *Trestné právo procesné I. Všeobecná časť*. 2. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer SR s. r. o., 2021, s. 374-376.

³³ *Takouto okolnosťou podľa povahy veci môže byť napríklad zdravotný stav obvineného, jeho rodinné pomery, spôsob spáchania skutku v dôsledku tiesne a pod.* ČENTĚŠ, J. a kolektív. Trestný poriadok. Veľký komentár. 3. aktualizované vydanie. Bratislava: Eurokodex, 2017, s. 256.

³⁴ § 80 ods. 3, § 81 ods. 4 Trestného poriadku.

³⁵ ROMŽA, S. *Limity uplatňovania princípu ultima ratio pri rozhodovaní o prostriedkoch nahradzujúcich väzbu*. In: Trestné právo ako ultima ratio – hmotnoprávne a procesnoprávne aspekty. Zborník príspevkov z 1. sekcie medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum 2016. Bratislava: Univerzita Komenského, 2016. s. 212.

s poukazom na spáchanie obzvlášť závažného zločinu sa môže javiť ako problematické, najmä na nezdravú prax OČTK a tzv. „nadkvalifikovaniu“ skutku.³⁶

Zákonom č. 308/2021 Z. z., ktorým bol novelizovaný Trestný poriadok, došlo zo strany zákonodarcu k výslovnému vylúčeniu možnosti nahradiť tzv. kolúznú väzbu. Napriek tomu sa niektorí odborníci zhodujú, že ustanovenie čl. 5 ods. 3 Dohovoru to umožňuje, čo v rámci svojej rozhodovacej činnosti konštatoval aj Ústavný súd.³⁷ V intenciách týchto nálezov by bolo možné nahradiť kolúznú väzbu aj napriek výslovnému vylúčeniu z možnosti nahradiť tento druh väzby niektorou zo záruk podľa § 80 alebo § 81 TP.³⁸

K problematike nahradenia väzby miernejšími prostriedkami bolo publikovaných množstvo odborných, zväčša kritických názorov. Častej kritike býva podrobená najmä neochota sudcov využívať elektronický monitoring a v tejto súvislosti najmä jeho funkčnosť.³⁹

3.3.2. Elektronický monitoring

Kontrola výkonu niektorých rozhodnutí technickými prostriedkami alebo „elektronický monitoring“, bola zavedená zákonom č. 78/2015 Z. z.⁴⁰ V súvislosti s možnosťami nahradenia väzby slúži ako systém kontroly dodržiavania súdom uložených obmedzení a povinností pri nahradení väzby niektorým z dostupných prostriedkov. Takto uložené primerané obmedzenia a povinnosti podľa § 82 ods. 1 TP sú preto kontrolované technickými prostriedkami najmä z dôvodu kontroly pohybu obvineného. Z povahy vecí pôjde najčastejšie o kontrolu zákazu vycestovať do zahraničia, zákaz návštevy určitých miest, zákaz vzdaľovať sa z miesta pobytu alebo obydliia a pod.⁴¹

Elektronický monitoring nie je *de lege lata* prostriedkom nahradenia väzby. Monitorovanie pohybu obvineného má, podľa nášho názoru, zásadný význam pri všetkých

³⁶ ŠAMKO, P. *Ku kolúznej väzbe, preventívnej väzbe a k nadkvalifikovaniu skutku políciou – nález vo veci advokáta JUDr. Martina Ribára*. Dostupné online: <http://www.pravnelisty.sk/rozhodnutia/a964-ku-koluznej-vazbe-preventivnej-vazbe-a-k-nadkvalifikovaniu-skutku-policiou-nalez-vo-veci-advokata-judr-martina-ribara>, 3.11.2022.

³⁷ Nález ÚS SR, sp. zn. I. ÚS 100/04, I. ÚS 239/04.

³⁸ IVOR, I., POLÁK, P., ZÁHORA, J. *Trestné právo procesné I. Všeobecná časť*. 2. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer SR s. r. o., 2021, s. 376.

³⁹ Bližšie k tomu: KLÁTIK, J. *Systém kontroly výkonu rozhodnutia technickými prostriedkami*. In: STRÉMY, T. (ed.) *Restoratívna justícia a systém alternatívnych trestov*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Praha: Leges, 2017, s.77. SZABOVÁ, E. *Zásada rýchlosti a efektívnosti konania s ohľadom na inštitút väzby*. In: Olomoucké právnické dni 2016. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Olomoucké právnické dni, Sekcia trestné právo. Olomouc 2016.

⁴⁰ Zákon č. 78/2015 Z. z. o kontrole výkonu niektorých rozhodnutí technickými prostriedkami a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

⁴¹ BELEŠ, A.: *Aplikácia elektronického monitorovania obvinených a odsúdených*, Justičná revue, 71, č.8-9, 2019, s. 769-787.

druhoch väzby. Úvahy o zavedení domáceho väzenia s elektronickým monitorovaním ako samostatného prostriedku nahradenia väzby by mohli nepochybne viesť k zníženiu počtov obvinených vo väzbe,⁴² či k dosiahnutiu účelu väzby bez nutnosti úplného pozbavenia osobnej slobody obvineného v Ústave na výkon väzby.⁴³

Aj napriek tomu, že elektronický monitoring poskytuje široké možnosti využitia pri alternatívnych trestoch, v rámci väzby slúži aj naďalej len ako kontrolný mechanizmus plnenia uložených obmedzení a povinností. Vyjadrujeme názor, že elektronický monitoring obvineného by bol vhodným samostatným prostriedkom nahradzujúcim väzbu, a to tak dôvodu jeho budúceho potenciálu ako aj s ohľadom na prezumpciu nevinu, pretože väzbou vážne zasahujeme do osobnej slobody stále nevinnnej osoby. V tejto súvislosti by bolo vhodné pomeriavať efektívnosť niektorých súčasných prostriedkov nahradzujúcich väzbu s možnosťami elektronického monitoringu. Čím je napríklad sľub obvineného alebo záruka dôveryhodnej osoby vhodnejším (efektívnejším) prostriedkom nahradenia väzby v porovnaní s možnosťami kontroly obvineného technickými prostriedkami?

3.3.3 Úvahy k nahradeniu útekovej väzby

Z dôvodu **útekovej väzby** bolo v sledovanom období vo väzbe 337 obvinených, čo predstavuje asi štvrtinu zo všetkých obvinených vo väzbe. Otázka na ktorú by bolo vhodné nájsť v 21. storočí odpoveď je, či sa ešte dá v dnešnom svete ujsť alebo skrývať sa. Koľko zo 337 obvinených by malo dostatočné možnosti (vlastní nehnuteľnosť v inom štáte, možnosti zmeny vizáže a pod.) a nepochybne aj dostatočné finančné prostriedky na to, aby sa dokázali skrývať vo svete, v ktorom vládnu informačné technológie, neobmedzený pohyb ľudí, internet, okamžitá výmena správ, sociálne siete.

V tejto súvislosti vyznieva až komicky snaha odsúdeného Štefana Ágha, ktorý sa po odsúdení skrýval v Prahe, baliť telefón do kovovej fólie, aby ho nemohli vypátrať, keď ho počas jazdy vo vlaku od fotil Slovák, ktorý ho poznal a tieto fotografie a ďalšie informácie následne odovzdal policíi.⁴⁴ Menovaný bol zadržaný do 48 hodín po vydaní európskeho zatýkacieho rozkazu.

⁴² Tamže.

⁴³ Galovcová, I.: *Vazba v trestním řízení*. Praha: Leges, 2020, s. 101.

⁴⁴ <https://hnonline.sk/slovensko/24743290-video-ako-cesi-zadržali-stefana-agma-telefon-zabalil-do-kovovej-folie-aby-ho-nemohli-vystopovat>, dostupné online: 25.5.2022.

3.3.4 Úvahy k nahradeniu preventívnej väzby

Z dôvodu **preventívnej väzby** bolo v sledovanom období vo väzbe najviac obvinených – až 1274 osôb. Preventívnu väzbu je možné, na rozdiel od väzby kolúznej, nahradit' prostriedkami nahradzujúcimi väzbu spolu s uložením primeraných povinností a obmedzení. V rámci pripravovaných zmien v trestnom procese by bolo vhodné posilniť výkon väzby v domácom prostredí, a to vytvorením vhodného právneho rámca domácej väzby s využitím elektronického monitoringu a úhradou všetkých nákladov spojených s monitoringom. Ak by obvinený s podmienkami nesúhlasil (alternatívne by neboli by technicky možné), väzbu by vykonával v ÚVV. Pri existujúcej právnej úprave by bolo vhodné viac využívať § 82 ods. 1, písm. e) TP – „*zákaz vzdať sa z miesta pobytu alebo obydlija okrem vymedzených podmienok*“. Uvedený zákaz vhodne kombinovať s elektronickým monitoringom, prípadne inými obmedzeniami na určenú dobu od 12-22 hodín denne, kontrolu výkonu väzby zabezpečiť aj prostredníctvom útvarov Policajného zboru so sídlom v mieste výkonu väzby.⁴⁵

ZÁVER

Väzba by mala byť výnimočným opatrením, štandardom by malo byť trestné stíhanie obvineného na slobode. Aj v prípade existencie väzobných dôvodov, by malo mať prednosť nahradenie väzby miernejšími prostriedkami s využitím primeraných povinností a obmedzení. V rámci rozhodovania o väzbe by mal sudca pre prípravné konanie postupovať v súlade so zásadou primeranosti a zdržanlivosti. Aj z uvedených dôvodov sa o väzbe hovorí ako o prostriedku *ultima ratio*.

Štatistiky o počtoch obvinených vo väzbe však hovoria niečo iné. V roku 2021 bola počas siedmich mesiacoch v roku prekročená kapacita 100% obsadenosti v dvoch Ústavoch na výkon väzby. V zostávajúcich mesiacoch sa obsadenosť ÚVV pohybovala v rozmedzí 88-97%. Podobné počty obvinených vo väzbe má aj Česká republika. Tam však žije 10,5 milióna obyvateľov.

Zníženie počtu obvinených vo väzbe vidíme najmä v dôslednom skúmaní formálnych a materiálnych podmienok väzby pri rozhodovaní sudcu pre prípravné konanie o vzatí

⁴⁵ Primerane k tomu: SZABOVÁ, E. – HEČKO, V. *Využitie elektronického monitoringu v kontexte väzobného stíhania obvinených s poukazom na dotazníkový výskum a riadené rozhovory*. In: STRÉMY, T. (ed.) *Restoratívna justícia a systém alternatívnych trestov*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Praha: Leges, 2017, s. 275 – 296.

obvineného do väzby. Aj pri existencii väzobných dôvodov by mali mať prednosť prostriedky nahradzujúce väzbu. Skrátene väzobných lehôt, zavedenie inštitútu domácej väzby, častejšie využívanie elektronického monitoringu, či zavedenie zákazu vziať do väzby obvineného ak horná hranica trestnej sadzby za stíhaný skutok neprevyšuje 3 roky, by mohli mať určitý prínos v rámci skúmanej problematiky.

Vyjadrujeme však presvedčenie, že prípravné konanie a najmä inštitút väzby potrebuje komplexnejšiu zmenu. Prvoradou úlohou by malo byť zvýšenie odbornosti vyšetrovateľov a poverených príslušníkov, odstránenie prietáhov v konaní, nečinnosti orgánov činných v trestnom konaní a nesporne aj zníženie zaťaženia sudcov trestných úsekov. V spojení s vyššie naznačenými legislatívnymi zmenami by sme mohli zaznamenať aj zmenu v počtoch obvinených osôb vo väzbe.

Zoznam bibliografických odkazov

1. Knihy / Monografie

ČENTĚŠ, J. a kol. *Trestný poriadok. Veľký komentár*. 3. aktualizované vydanie. Bratislava: Eurokodex, 2017

Čentěš, J., Kurilovská, L., Šimovček, I., Burda, E. a kol. *Trestný poriadok I. § 1 – 195*. Bratislava: C. H. Beck, 2021

Galovcová, I.: *Vazba v trestním řízení*. Praha: Leges, 2020, 176 s.

IVOR, I., POLÁK, P., ZÁHORA, J. *Trestné právo procesné I. Všeobecná časť*. 2. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer SR s. r. o., 2021

JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo procesní*. 6. vydání. Praha: Leges, 2021

Kurilovská, L. *Základné zásady trestného konania. Účel a základná limitácia*. Šamorín: Heuréka, 2013

MAŠLANYOVÁ, D. a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná a osobitná časť*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2019.

ŠÁMAL, P. et al. *Trestní zákonník. Komentář*. Praha: C.H. Beck, 2009.

ŠIMOVICEK, I. a kol. *Trestné právo procesné*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2019

2. Články

BELEŠ, A.: *Aplikácia elektronického monitorovania obvinených a odsúdených*, *Justičná revue*, 71, č.8-9, 2019, s. 769-787.

KLÁTIK, J. *Systém kontroly výkonu rozhodnutia technickými prostriedkami*. In: STRÉMY, T. (ed.) *Restoratívna justícia a systém alternatívnych trestov*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Praha: Leges, 2017

KROŠLÁKOVÁ, D. *Preplnenosť väzenských zariadení – príčiny a dôsledky*. Zvesti zboru väzenskej a justičnej stráže, príloha Spravodaj inštitútu vzdelávania ZVJS v Nitre, č. 4/2009, s. 4-5

POBIJAK, T. *Trestný postih ako ultima ratio*. *Justičná revue*, 73, 2021, č.11, s. 1269-1286

ROMŽA, S. *Limity uplatňovania princípu ultima ratio pri rozhodovaní o prostriedkoch nahradzujúcich väzbu*. In: *Trestné právo ako ultima ratio – hmotnoprávne a procesnoprávne aspekty*. Zborník príspevkov z 1. sekcie medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum 2016. Bratislava: Univerzita Komenského, 2016. s. 205.

SZABOVÁ, E. *Zásada rýchlosti a efektívnosti konania s ohľadom na inštitút väzby*. In: *Olomoucké právnické dni 2016*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Olomoucké právnické dni, Sekcia trestné právo. Olomouc 2016.

SZABOVÁ, E. – HEČKO, V. *Využitie elektronického monitoringu v kontexte väzobného stňhania obvinených s poukazom na dotazníkový výskum a riadené rozhovory*. In: STRÉMY, T. (ed.) *Restoratívna justícia a systém alternatívnych trestov*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Praha: Leges, 2017, s. 275 – 296.

ŠAMKO, P. *Ku kolúznej väzbe, preventívnej väzbe a k nadkvalifikovaniu skutku políciou – nález vo veci advokáta JUDr. Martina Ribára*. Dostupné online: <http://www.pravnelisty.sk/rozhodnutia/a964-ku-koluznej-vazbe-preventivnej-vazbe-a-k-nadkvalifikovaniu-skutku-policiou-nalez-vo-veci-advokata-judr-martina-ribara>, 3.11.2022.

3. Právne predpisy

zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov

zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov

zákon č. 141/1961 Sb. Zákon o trestním řízení soudním (trestní řád)

4. Súdne rozhodnutia

Uznesenie Krajského súdu v Bratislave, sp. zn. 2Tpo/36/2021, zo dňa 2.6.2021

5. Iné

Štatistické údaje Zboru väzenskej a justičnej stráže

Štatistická ročenka Ministerstva spravodlivosti SR za rok 2020

Štatistiky Vězenské služby České republiky

Alžbeta Djurbová¹

Uznanie štátu v teórii a praxi medzinárodného práva

Kľúčové slová

Uznanie štátov. Medzinárodné právo verejné. De facto a de jure uznanie. Konštitutívna a deklaratórna teória. Organizácia spojených národov.

Abstrakt

Význam otázky uznania štátu možno vnímať, minimálne pre účely tohto príspevku, hneď v dvoch rovinách, z ktorých obe rovnakou mierou prispeli k výberu skúmaného predmetu. Na jednej strane je nepochybne dôležitou súčasťou radu tém, ktoré medzinárodnému právu verejnému dominujú, na strane druhej jej na zaujímavosti pridáva jej stále vysoko aktuálna povaha, ktorá priebežne reflektuje na zmeny v globálnom geopolitickom usporiadaní. Analýza samotnej otázky uznania kladie dôraz na už štandardne zaužívanú kategorizáciu, v rámci ktorej ponúka relatívne nový pohľad na komparáciu prístupu teórie konštitutívnej a teórie deklaratórnej.

Keywords

Recognition of States. International Public Law. De facto and de iure recognition. Constitutive and declaratory theory.

Abstract

The importance of the question of state recognition can be perceived, at least for the purposes of this paper, on two levels, both of which have contributed equally to the choice of the subject examined. On the one hand, it is undoubtedly an important part of the range of topics that dominate public international law; on the other hand, its still highly topical nature, which continuously reflects changes in the global geopolitical order, adds to its importance. The analysis of the recognition of states puts forward the standard categorization, within which the paper offers a relatively new perspective in comparing the constitutive and the declaratory theory.

Úvod

Vznik nových štátov bol bežnou praxou vo svete ešte v minulom storočí a pravidelné kartografické zmeny priebehu hraníc jednotlivých štátnych celkov tak nebol ničím výnimočným. Časom sa však takýto trend ustálil a dnes pri pohľade na konvenčné politické mapy, ktoré farebne rozdeľujú globálny priestor medzi teritóriá suverénnych štátov, *terra*

¹ Mgr. Bc. Alžbeta Djurbová, politická poradkyňa gréckeho veľvyslanca na Slovensku. V minulosti sa venovala výskumu v oblasti konvenčného odzbrojovania v medzinárodnom práve a spolupracovala s Medzinárodnou kampaňou za zákaz nášľapných mín a Koaliciou za zákaz kazetovej munície. Pôsobila tiež ako Emerging Expert vo Forum on the Arms Trade so sídlom vo Washingtone a niekoľko rokov spolupracovala s think-tankom GLOBSEC. Je absolventkou Fakulty politických vied a medzinárodných vzťahov a Právnickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Počas štúdia strávila niekoľko mesiacov na Univerzite v Cambridge a je doživotnou členkou The Cambridge Union Society. E-mail: djurbova.a@gmail.com

nullius už nenájdeme. Znamená to, že tak, ako bolo uznanie kedysi obvyklou súčasťou medzinárodných vzťahov, je dnes niečím, čo svet spravidla názorovo rozdeľuje, a to z neho robí problematiku dynamickú, často kontroverznú, no v každom prípade tému atraktívnu, či už pre široké verejné diskusie alebo práve pre akademický výskum.

Po tom, čo dali výsledky prvej svetovej vojny do pohybu sled udalostí a dominovým efektom sa začal postupný rozpad dovtedajšieho geopolitického usporiadania, došlo k rozmachu celosvetového trendu uplatňovania práv na sebaurčenie, no v mnohých prípadoch postaveného na veľmi diskutabilnom základe. Cieľom predkladaného textu je potvrdiť hypotézu, že *napriek tomu, že uznanie má v súčasnosti najmä povahu deklaratórnu, za účelom regulácie zdravého globálneho politického, ekonomického, kultúrneho i bezpečnostného vývoja, zohráva stále dôležitú úlohu.*

1 Uznanie štátu v teórii medzinárodného práva

*„Uznať nezávislosť nového štátu a tým napomôcť, či dokonca rozhodnúť o jeho prijatí do 'rodiny národov' je najvyšším možným prejavom suverénnej moci, pretože má schopnosť zasiahnuť do blaha minimálne dvoch národov a často i do celkovej stability a mieru vo svete.“*²

- William Seward, minister zahraničných vecí USA, 1861

1.1 Definičné vymedzenie inštitútu uznania

V raných rokoch 20. storočia svet poznal na 50 nezávislých štátov. Avšak skôr než Nemci zosnovali plán útoku Fall Weiss a vypukla druhá svetová vojna, bolo ich takmer o 25 viac, pričom až do prelomu tisícročia ich počet prudko narastal a k dnešnému dňu dosahuje takmer číslo 200.³ Každý nový prípad vyhlásenia nezávislosti konkrétneho štátu, stavia medzinárodnú komunitu do roviny diskusií o koncepte uznania a keďže spravidla nejde o bezproblémovú otázku, veľa ráz so sebou prináša vlnu vypätia a vzájomného neporozumenia. Uznanie teda možno považovať za významný inštitút, a to najmä z hľadiska jeho právnych účinkov. Čo však uznanie *per se* znamená? Podľa Thomasa D. Granta je to proces, ktorým vlády existujúcich štátov reagujú a odpovedajú na konkrétne zmeny v rámci medzinárodnej

² Seward to Adams, April 10, 1861. In *Papers Related to the Foreign Relations of the United States*. Washington, DC: Government Printing Office. Vol. 1 (1861). s. 79

³ CRAWFORD, J. 2006. *The Creation of States in International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2th, 2006. s. 4

komunity. ⁴ Uznanie je prejavom vôle, ktorým štáty priznávajú legitimitu existencii novovznikajúcich štátov ⁵, a ktorý je podľa H. Lauterpachta najrozhodujúcejším práve vo chvíli, kedy sa zákonnosť nárokov nového štátu a z nich vyplývajúca situácia stávajú predmetom pochyb. ⁶ Často je uznanie nárokom nielen entít, ktoré sa snažia o prijatie do tzv. rodiny národov, ale i štátov, ktoré okupáciou či anexiou nadobudli istú časť nového teritória. Zväčša sú to práve oni, ktoré sa o uznanie uchádzajú vo viere, že jeho garancia zo strany silných aktérov, by ich nárok na novozískané teritórium posilnila a potvrdila. ⁷ Neuznané štáty usilujú o udelenie súhlasu zo strany existujúcich štátov so zmenami v medzinárodnom poriadku spojenými s vyhlásením ich nezávislosti. Je tomu tak najmä z dôvodu, že len takýmto oficiálnym a právoplatným uznaním možno potvrdiť legitimitu ich existencie a spraviť z nich regulárny subjekt medzinárodného práva. ⁸ Inými slovami, právny status takýchto entít je úzko spätý, ak nie úplne závislý, od vôle jednotlivých štátov uvažovať o ich požiadavkách a možnosti uznania. V prípade, že jednotka nároková si na status štátu spĺňa kritériá vyplývajúce z Dohovoru z Montevidea, stáva sa medzinárodné uznanie tým posledným a najrozhodujúcejším prostriedkom na dosiahnutie pevnej záruky štátnosti. Navzdory rozšírenej hypotéze, ktorá hovorí o tom, že uznanie je otázkou čisto politickou a nie právnou, ⁹ v praxi oba prístupy vo vzťahu k uznaniu fungujú *unisono*, pretože pokým daná entita nie je akceptovaná dostatočným počtom štátov, dovedy je preň možnosť riadne sa podieľať na systéme medzinárodného práva vylúčená. A zatiaľ čo samotný vznik, zmena teritoriálneho statusu, odčlenenie sa či rozpad štátov, sú z vecného hľadiska faktom, všetko čo pre novovznikajúci štát nasleduje potom, je vždy výrazne ovplyvňované procesom, v rámci ktorého jednotlivé krajiny formulujú svoje stanoviská k otázke uznania. To, akým spôsobom sa odlišovali reakcie sveta na Severocyperskú tureckú republiku, rozpad bývalej Juhoslávie a následný vznik Slovinska, Chorvátska či Bosny a Hercegoviny - alebo na nie tak dávne

⁴ GRANT, T. D. 1999. *The Recognition of States: Law and Practice in Debate and Evolution*. Westport: Praeger Publishing, 1999. s. xix

⁵ ORAKHELASHVILI, A. 2006. *Peremptory Norms in International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2006. s. 372

⁶ LAUTERPACHT, H. 1947. *Recognition in International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 1947. s. 411

⁷ MCNAIR, A. 1933. The Stimson Doctrine of Non-Recognition: A Note on its Legal Aspects. In *British Yearbook of International Law*. 14 (1933). s. 66

⁸ WITKIN, M. F. 1977. Transkei: An Analysis of the Practice of Recognition - Political or Legal? In *Harvard International Law Journal*, Vol. 18, 1977. No. 3. s. 606

⁹ SHAW, M. N. 2008. *International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. s. 445

udalosti v Kosove, Južnom Osetsku a Abcházku - poukazuje na mieru závislosti vývoja štátnosti týchto národov od prejavov priazne zo strany členov medzinárodnej komunity.¹⁰

Na tomto mieste považujeme za potrebné uviesť, že pre účely tejto práce je vhodné vymedziť rozdiel medzi uznaním štátu a uznaním vlády, ktoré je rovnako častým predmetom medzinárodnoprávných teórií. Uznanie vlády nie je podľa S. Talmona nič iné než prejav pripúšťajúci fakt, že ide v konkrétnom prípade o vrcholový orgán reprezentujúci ten-ktorý štát a ktorému moc zveril vlastný ľud alebo sa jej prinajmenšom podvolil.¹¹ Avšak uznanie štátu je zároveň uznaním statusu danej entity ako právoplatného subjektu medzinárodného práva.¹² Na dôkaz toho, čo vo vzťahu k fungovaniu jednotlivých aspektov uvádzame vyššie, nám môže slúžiť teória H. Kelsena, v ktorej na uznanie štátu nahliada dvojakou optikou - ako na akt politický a akt právny. Znamená to, že uznanie so sebou prináša na jednej strane dôsledky politické (ktoré ale nemusia byť nevyhnutne aj právne), na strane druhej má však aj význam právny, a to presne vo chvíli, kedy štátu udeľuje medzinárodnoprávny status. Svojou povahou a účinkami teda môže v sebe niesť uznanie štátu znaky oboch¹³ a ako sme už naznačili, že sa v konečnom dôsledku domnievame, v samotnom procese sa oba rozmery napokon spravidla vzájomne dopĺňajú.

Dôvodom, ktorý stojí za zložitou problematikou uznania je podľa Colina Warbricka fakt, že v medzinárodnom práve nie je prítomný ustálený súbor ustanovení, ktoré by už existujúcim štátom akýmkoľvek spôsobom ukladal za povinnosť nové entity oficiálne uznať, a to aj napriek ich prípadnému a už spomínanému splneniu kritérií štátnosti. Navzdory mnohým pokusom o inštitucionalizáciu samotného procesu, dnes v medzinárodnom práve nič také ako kolektívne uznanie nenájdeme. A hoci význam teórie pojednávajúcej o praxi jednotlivých štátov vo vzťahu k otázke uznania štátov nových je nespochybniteľný, to či ju možno označovať za koherentnú je v odborných kruhoch predmetom častých dišpút.¹⁴ Ku príkladu, zatiaľ čo sa Lauterpacht a Guggenheim opierali o názor, že k uznaniu je potrebné pristupovať ako k povinnosti, široká odborná verejnosť takýto uhol pohľadu dlhodobo kritizuje a nenachádza jeho súvis a zlučiteľnosť s praxou jednotlivých štátov. V nadväznosti na to I. Brownlie naopak

¹⁰ BOAS, G. 2012. *Public International Law: Contemporary Principles and Perspectives*. Northampton, MA: Edward Elgar Publishing, 2012. s. 169

¹¹ TALMON, S. 1998. *Recognition of Governments in International Law*. New York: Oxford University Press, 1998. s. 5-6

¹² KELSEN, H. 1941. *Recognition in International Law, Theoretical Observations*. In *American Journal of International Law*. Vol. 35, 1941. No. 4. s. 607, 609

¹³ KELSEN, H. 1941. *Recognition in International Law, Theoretical Observations*. In *American Journal of International Law*. Vol. 35, 1941. No. 4. s. 605

¹⁴ WARBRICK, C. 2006. *States and Recognition in International Law*. In EVANS, D. M. (ed.) *International Law (2nd edition)*, Oxford: Oxford University Press, 2006. s. 206

zdôrazňuje, že uznanie je dobrovoľným politickým aktom, a preto nie je prípustné aby sa stal predmetom akékoľvek formálneho donútenia.¹⁵

1.2 De facto a de jure uznanie

V súvislosti s problematikou vymedzenia *de facto* a *de jure* uznania sa často stretávame s názorom, že ich význam v medzinárodnom práve nie je stále stopercentne objasnený. Vo všeobecnosti sa k nim pristupuje tak, že pokým *de jure* uznanie je definitívne, uznanie *de facto* je naopak považované za takpovediac predbežné a pripúšťa možnosť od pôvodného rozhodnutia odstúpiť a uznanie odvolať. Väčšina autorov sa však domnieva, že z právneho hľadiska je rozdiel medzi nimi zanedbateľný.¹⁶

Aj Fisher Williams patrí medzi tých, ktorí vnímajú *de facto* uznanie v rámci problematiky uznania štátu ako ťažko uchopiteľnú tému. Neexistuje totiž jednoznačný konsenzus v názoroch na to, aký je jeho exaktný právny význam. Zároveň je mnoho takých, ktorí pochybujú v jeho všeobecnú rozlíšiteľnosť od uznania *de jure* a považujú ho za akúsi novodobú politickú nuansu.¹⁷ Tu je potrebné pripomenúť, že Sir Fisher Williams takto otázku *de facto* uznania analyzoval v roku 1933, a práve o to zaujímavejšie je zamýšľať sa nad jeho významom v súčasnosti, najmä ak aj na tomto príklade vidíme, že sa v jeho ponímaní veľa nezmenilo.

Niektorí autori *de facto* uznanie stotožňujú s tzv. tichým uznaním, iní vidia znaky odlišnosti v tom, že jeho výsledkom je obmedzenejšia medzinárodná spôsobilosť ako je to pri uznaní *de jure*. Hľadá sa naň ako na podmienené, provizórne či odvolateľné, prípadne prostredníctvom kombinácie všetkých troch, no jedným z najpríznačnejších znakov je absencia udržiavania štandardných a právoplatných diplomatických stykov.¹⁸

V záujme toho, aby sme mohli uznanie *de facto* analyzovať a pokúšať sa o komparáciu s uznaním *de jure*, je potrebné mať na pamäti nasledovné:

- *de facto* uznanie nie je novým prístupom dnešnej doby, ale javom rozšíreným, ktorý môžeme pozorovať v praxi štátov už niečo vyše dvoch storočí,

¹⁵ BROWLIE, I. 2012. Public International Law. Oxford: Oxford University Press, 2012. s. 86-88

¹⁶ WALLACE, R., MARTIN-ORTEGA, O. 2012. International Law. London: Sweet & Maxwell, 2012.

¹⁷ FISHER WILLIAMS, J. 1933. La Doctrine de la Reconnaissance en Droit International et ses Développements récents. In *Hague Recueil*. Vol. 44 (1933). s. 261-262

¹⁸ LAUTERPACHT, H. 1947. Recognition in International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 1947. s. 329

- nenesie v sebe len výhradne politický a diplomatický význam; ide o formálny akt, ktorého právne dôsledky a vlastnosti ho čiastočne odlišujú od *de jure* uznania,
- nesmie sa zamieňať s neformálnym stykom štátov, dokonca ani v prípadoch kedy je sprevádzaný výmenou diplomatických zástupcov či iných politických splnomocnencov, no len za podmienky, že ich pôsobenie nereprezentuje uznanie, ani nie sú jeho udelením sami poverení.

Všetko to nás utvrdzuje v predpoklade, že *de facto* uznanie má v teórii medzinárodného uznania jednoznačné miesto a malo by sa k nemu pristupovať zodpovedajúcim spôsobom. Obzvlášť dôležitým je v týchto súvislostiach pamätať na to, že oba - ako *de facto*, tak i *de jure* uznanie - sú aktami právnymi. V oboch prípadoch ide prakticky o vhodné skrátené výrazov „uznanie *de facto* štátu (vlády)“ a „uznanie *de jure* štátu (vlády)“, pričom sa viaceri autorov na tomto mieste zhoduje v názore, že '*de facto*' a '*de jure*' sa tu nevzťahujú k otázke legitimacy uznávanej autority z hľadiska ústavného práva dotknutého štátu, ale k otázke jej nároku byť uznanou za platne a efektívne reprezentujúcu štát či teritórium v oblasti medzinárodného práva. Je preto možné, že všeobecným zaužívaním skrátených verzií 'uznanie *de facto*' a 'uznanie *de jure*', došlo k znejasneniu právnej povahy *de facto* uznania a k postupnému odsúvaniu otázky rozlišovania medzi *de jure* a *de facto* uznaním do oblasti politiky. Dokým má otázka uznania miesto v teórii a praxi medzinárodného práva, musí ísť o vedomý akt, ktorý zakladá zákonné práva a povinnosti. To sa vzťahuje na uznanie *de jure* a v tom istom čase i na uznanie *de facto*.¹⁹

Napriec dejinami vieme nájsť prípady, v ktorých bolo nemalému počtu štátov z ideologických dôvodov odopreté *de jure* uznanie, no mnoho z týchto štátov boli v tom istom čase uznané *de facto*, vďaka čomu mohli rozvíjať vzťahy s inými krajinami. Napríklad takému Sovietskemu zväzu, uznanému britskou vládou *de facto* už v roku 1921, bolo formálne uznanie *de jure* z jej strany udelené až o šesť rokov neskôr.²⁰ Iným príhodným príkladom je vzájomný spor medzi Čínskou republikou (Taiwan) a Čínskou ľudovou republikou. V tomto prípade sa Taiwan tešil širokému medzinárodnému uznaniu až do roku 1971, kedy členské štáty OSN od *de jure* uznania upustili a priznali ho naopak Čínskej ľudovej republike, dovtedy požívajúcej len uznanie *de facto*.²¹

¹⁹ CLAPHAM, A. 2012. *Brierly's Law of Nations: An Introduction to the Role of International Law in International Relations*. Oxford: Oxford University Press, 2012. s. 107

²⁰ SHAW, M. N. 2008. *International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. s. 382

²¹ ZUO, Y. 2016. *Self-Identification, Recognition and Conflicts: The Evolution of Taiwan's Identity 1949-2008*. In: LINDEMANN, T., RINGMAR, E. (eds.) *International Politics of Recognition*. Abingdon: Routledge, 2016. s. 153-154

Zaujímavým je v týchto súvislostiach i Východný Timor, ktorý bol v 70-tych rokoch 20. storočia násilne obsadený indonézsskou armádou, na čo niektoré štáty sveta reagovali *de facto* uznaním takéhoto stavu, keďže situáciu vyhodnotili ako *fait accompli*. Austrália v tom čase nepovažovala striktné odmietanie uznania indonézskej kontroly nad Východným Timorom za efektívne, a tak zaujala viac-menej rezignované stanovisko, v ktorom vyhlásila, že anexia je faktickým stavom a indonézska vláda v pozícii autority realitou.²² Napriek tomu však spolu s ďalšími krajinami, zastávajúcimi obdobný názor na vec, Austrália naďalej neskrývala mieru skepticizmu voči legitímnosti spôsobu akým bol Východný Timor obsadený a napriek *de facto* uznaniu indonézskej nadvlády, zotrvala v podpore východotimorského ľudu a naďalej bránila jeho právo na sebaurčenie.²³

1.3 Konštitutívna verzus deklaratória teória

Uznanie štátu pôvodne vychádzalo z konštitutívnej teórie štátnosti, počiatky ktorej siahajú až do roku 1815 a k Viedenskému kongresu, ktorého záverečný akt uznal len 39 suverénnych štátov Európy a zároveň ustanovil, že akékoľvek budúce pretenzie na budovanie vlastného štátu, budú môcť byť uznané len udelením súhlasu zo strany už existujúcich krajín.²⁴ Podstata **konštitutívnej teórie** spočíva v premise, že štát môže byť pokladaný za medzinárodnoprávny subjekt iba prostredníctvom suverenity uznanej ostatnými štátmi sveta. V tomto ohľade, L. F. L. Oppenheim sformuloval nasledovné východisko: „*Medzinárodné právo nepopiera existenciu štátu skôr než získa uznanie. O jeho existencii však pred udelením uznania nevedie žiaden záznam. Len a výlučne uznaním sa štát stáva aktérom medzinárodných vzťahov a subjektom medzinárodného práva.*“²⁵ Podobný konštitutívny pohľad na otázku uznania vieme nájsť aj v prácach G. W. F. Hegela, ktorý tvrdil, že každý štát „*je suverénnym a autonómym vo vzťahu k štátom susedným, pričom je oprávnený aby s ním bolo z ich strany bez výhrad zaobchádzané ako so suverénnym; napríklad jeho uznaním*“, na čo dodáva, že „*uznanie je vôľou a úsudkom susediaceho štátu podmienené*“.²⁶

²² Case concerning East Timor (Portugal v Australia), Counter Memorial of the Government of Australia (1 June 1992). ICJ. Section III: Australia's policy towards East Timor, para. 68

²³ ANTONOPOULOS, C. 1996. Effectiveness v. the rule of law following the East Timor Case. In *Netherlands Yearbook of International Law*. Vol. 27, 1996. s. 97

²⁴ HOLSTI, K. J. 2004. *Taming the Sovereigns: Institutional Change in International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. s. 128-129

²⁵ OPPENHEIM, L. 1912. *International Law. A Treatise* (2nd ed.). London; New York: Longmans, Green, 1912. s. 117

²⁶ HEGEL, G. W. F. 1991. *Elements of the Philosophy of Rights*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991. s. 367 (para 331)

Na strane druhej je dôležité, aby aj takéto diskrečné právomoci mali svoje limity. Kelsen zastával názor, že štát porušuje pravidlá medzinárodné práva a nedodržiava práva ostatných štátov, ak za štát považuje a uznáva spoločenstvo, ktoré nespĺňa požiadavky štátnosti vyplývajúce z medzinárodného práva.²⁷ Prípustnou je však aj opačná možnosť, a to odmietnutie uznania štátu aj napriek vyhovaniu všetkým kritériám. Tu sa opäť dostávame k tomu, čo sme už mali možnosť v predkladanej práci zdôrazniť, a síce že práve na tomto základe Lauterpacht navrhol určiť uznanie štátov spĺňajúcich kritériá za právnu povinnosť ostatným už existujúcim štátom, no tak ako Brownlie, i Kelsen akúkoľvek predstavu povinnosti odmietal.²⁸

Nedostatky tejto teórie sú zväčša postrehnuteľné v prípadoch, kedy uznanie konkrétneho štátu nie je jednomyselné. Tu by prísne uplatňovanie konštitutívneho princípu mohlo znamenať, že by príslušný štát nemohol byť posudzovaný ako subjekt medzinárodného práva, čo by zároveň brzdilo jeho schopnosť prevziať práva a povinnosti po vzore uznaných štátov.²⁹ Ak sa ale vrátíme k teórii H. Lauterpachta, ten sa domnieval, že konštitutívna teória odvodzuje právnu existenciu nových štátov od vôle jestvujúcich štátov, a preto v prípade absencie medzinárodného orgánu, ktorý by bol za sledovanie spĺňania kritérií a následné rozhodovanie o uznaní zodpovedný, sú podľa neho práve už zriadené štáty tými, ktoré by mali mať moc spravovať a rozhodovať o „práve národov“, no pochopiteľne objektívnym spôsobom a bez presadzovania národných záujmov.³⁰

Zaujímavým je tiež tzv. *eurocentrismus*, z pozície kľúčovej črty takéhoto druhu uznania, ktorý bolo možné pozorovať v rámci budovania a udržiavania raných diplomatických a obchodných dohôd s vybranými ázijskými krajinami, ako napr. Čínou, Japonskom, niekdajším Siamom či Perziou. Tým sa zo strany európskych mocností na tieto účely síce dostalo *de facto* uznania ich suverenity, no plnohodnotné vzťahy a uznanie im boli priznané len za predpokladu splnenia špecifických „civilizačných štandard“.³¹ Avšak len čo začali doktríny *Pax Britannica* či *Splendid Isolation* strácať globálny vplyv v prospech medzinárodnej

²⁷ KELSEN, H. 1952. Principles of International Law. New York: Rinehart & Company, Inc., 1952. s. 70

²⁸ KELSEN, H. 1941. Recognition in International Law, Theoretical Observations. In *American Journal of International Law*. Vol. 35, 1941. No. 4. s. 609-610

²⁹ MURPHY, A, STANCESCU, V. 2017. State Formation and Recognition in International Law. In *Juridical Tribune*. Vol. 7. 2017. No. 1. s. 11

³⁰ LAUTERPACHT, H. 1947. Recognition in International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 1947. s. 38, 385

³¹ HOLSTI, K. J. 2004. Taming the Sovereigns: Institutional Change in International Politics. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. s. 129

komunity vedenej Spojenými štátmi, do úzadia sa postupne dostala aj samotná konštitutívna teória.³²

Napriek tomu, že bol konštitutívny prístup všeobecne akceptovaný a dominoval právu od roku 1815, jeho uplatňovanie v medzinárodnej praxi zotrvalo len do nástupu dynamických geopolitických zmien, ktoré poznačili začiatok 20. storočia. Už koncom 19. storočia boli zjednotené Nemecko, Taliansko či Rumunsko a neskôr prvá svetová vojna viedla k vzniku ďalších nezávislých štátov v Európe - Poľska, Juhoslávie, Československa - na čo Británia a Francúzsko, po rozdelení mnohonárodnostných ríš ako Rakúsko-Uhorsko či Osmanská ríša, v niektorých regiónoch zriadili svoje mandáty. Na udalosti vtedajšej doby reagoval vo svojom prejave i prezident USA Woodrow Wilson, ktorý sa do histórie navždy zapísal predložením 14-bodového programu, presadzujúceho koncept sebaurčenia národov s priamymi dôsledkami pre medzinárodný poriadok.³³

W. Wilson vo svojej vízii označil nedostatok uplatňovania práva na sebaurčenie v Európe za dôsledok jej turbulentnej histórie. Veľké mocnosti ako Británia či Rakúsko sa dlhodobo snažili zabrániť rozpadu Osmanskej ríše z obavy, že výsledné nezávislé štáty by boli priveľmi malé a slabé na to, aby odolali prípadným pokusom o anexiu ich územia, čo by mohlo vážne podkopať dlhodobo budovaný medzinárodný poriadok, založený na rovnováhe moci.³⁴ Wilsonova koncepcia bola rovnako symbolom ústupu doktríny *Pax Britannica* a pre USA takpovediac vydláždila cestu k silnému svetovému vplyvu.³⁵

V reakcii na takéto zmeny v globálnom usporiadaní, konštitutívna teória stratila svoje eminentné miesto v prospech modernejšej koncepcie - **deklaratórnej teórie** štátnosti. Zatiaľ čo konštitutívna teória označovala uznanie za jednu z požiadaviek štátnosti, deklaratórny prístup, vychádzajúci z Montevidejskej dohody z roku 1933, takúto predstavu spochybňoval, ak nie priamo popieral. Podľa článku 3 tejto dohody totiž štátnosť nezávisí od uznania ostatnými štátmi. Deklaratórny model argumentuje tak, že štát nezískava medzinárodnoprávnu subjektivitu prostredníctvom súhlasu ostatných, a preto jeho uznanie neznamena nič iné, než pripustenie faktického stavu. Hoci v skutočnosti spoločná prax uplatňovaná štátmi dnes výslovne nezodpovedá ani jednej a pohybuje sa niekde na pomedzí ich zásad, predsa sa len

³² MURPHY, A, STANDESCU, V. 2017. State Formation and Recognition in International Law. In *Juridical Tribune*. Vol. 7. 2017. No. 1. s. 11

³³ MURPHY, A, STANDESCU, V. 2017. State Formation and Recognition in International Law. In *Juridical Tribune*. Vol. 7. 2017. No. 1. s. 12

³⁴ KISSINGER, H. 1994. *Diplomacy*. New York: Simon & Schuster, 1994. s. 222

³⁵ MURPHY, A, STANDESCU, V. 2017. State Formation and Recognition in International Law. In *Juridical Tribune*. Vol. 7. 2017. No. 1. s. 12

o čosi viac prikláňa teórii deklaratórnej, nakoľko zodpovedá montevidejským ustanoveniam a zdôrazňuje závery, ku ktorým dospela aj Badinterova komisia.³⁶

Rovnako platí, že účinok aktu uznania je podľa deklaratórnej teórie retrospektívny, čo značí, že sa spätne vzťahuje na dobu vytvorenia štátu alebo ustanovenia efektívnej vlády.³⁷ Opätovne sa tu vraciame k príkladu *de facto* uznania ZSSR zo strany Veľkej Británie, vyššie uvedeného v podkapitole č. 2.2., ktorý je na tomto mieste vhodné doplniť o skutočnosť, že i keď takéto uznanie Británie udelila roku 1921, jeho účinok siahla až do roku 1917, teda k momentu vzniku ZSSR.³⁸

V odbornej literatúre sa však čoraz častejšie stretávame aj s tretím, tzv. **zmiešaným modelom**. Vychádzame z predpokladu, že v priebehu času sa ne jeden autor pokúsil o akési spojenie oboch prístupov s cieľom odľahčenia fungovania medzinárodných vzťahov a zabezpečenia ich súladu s medzinárodným právom. Podobné tendencie môžeme pozorovať v práci profesora Lauterpachta, ktorý zastával názor, že uznanie je konštitučné pokiaľ ide o status štátu, tzn. každý štát by mal posúdiť nakoľko žiadosť o uznanie štátnosti spĺňa právne kritériá a po tom, čo skonštatuje ich súlad a ukáže sa, že kandidát je z právneho hľadiska štátom, nastane povinnosť jeho uznania. Povedal „uznanie je deklaratórne z hľadiska faktov a skutočností a konštitučné v rovine práv“. ³⁹ Z uvedeného vyplýva, že profesor síce veril v možnosť kolektivizácie procesu uznania, no zároveň v čase keď túto štúdiu v roku 1947 spracovával nepredstieral, že nevidí nepravdepodobnosť jej uplatnenia. Efektnosť Lauterpachtovej teórie ohrozila vtedajšia dezorganizovať medzinárodnej praxe a ešte väčšmi nechota jednotlivých štátov vzdať sa práva na slobodné rozhodnutie o uznaní, ktoré v konečnom dôsledku často slúžilo, resp. dodnes slúži, ako efektívny nástroj uskutočňovania zahraničnej politiky. Napriek tomu ale Lauterpachtove myšlienky ovplyvnili ďalšie generácie teoretikov, ba dokonca i politikov, a preto je s určitosťou možné tvrdiť, že pokusy o identifikáciu vhodného kolektívneho mechanizmu uznania pokračujú dodnes.⁴⁰

³⁶ SHAW, M. N. 2008. *International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. s. 369

³⁷ LAUTERPACHT, H. 1947. *Recognition in International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 1947. s. 59-61

³⁸ WALLACE, R., MARTIN-ORTEGA, O. 2012. *International Law*. London: Sweet & Maxwell, 2012. s. 77

³⁹ LAUTERPACHT, H. 1947. *Recognition in International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 1947. s. 75

⁴⁰ WARBRICK, C. 2006. *States and Recognition in International Law*. In EVANS, D. M. (ed.) *International Law (2nd edition)*, Oxford: Oxford University Press, 2006. s. 250

1.4 Uznanie štátu vo vzťahu k členstvu v Organizácii spojených národov

Oppenheim ako ďalšia výrazná osobnosť teórie medzinárodného práva a zároveň ako predstaviteľ konštitutívneho prístupu, vo svojich dielach uvádza, že uznanie štátu ustanovuje členov medzinárodnej spoločnosti a že práve pôsobenie v tejto spoločnosti dáva takémuto členovi právnu subjektivitu. Zároveň je podľa neho viac než nepravdepodobné, aby mal unilaterálny akt uznania účinky *erga omnes*, čo možno doložiť jeho tvrdením nasledovne:

*„Je dôležité osobitne zdôrazniť, že uznanie zo strany jedného štátu nezaväzuje štáty ostatné, ktoré by ho v takomto konaní museli nasledovať. Avšak v praxi platí, že ak je uznanie udelené jednou alebo viacerými svetovými mocnosťami a navyše je nový štát zriadený na riadnom a nekonfliktnom základe, dá sa predpokladať, že to ostatné štáty sveta podnikli k rovnakým krokom a uznajú ho taktiež.“*⁴¹

Faktom je, že Oppenheim svoje tvrdenia formuloval v čase, kedy sa medzinárodný systém vyznačoval silnou decentralizáciou, no jeho výklad uznania ako tzv. brány do medzinárodnoprávneho systému, si zachoval svoju popularitu aj v čase nástupu centralizovaných zriadení, a to nepochybne pridáva jeho ideí na realizovateľnosti. Profesor Dugard je jedným z tých, ktorí zvlášť intenzívne pracujú na návrhu inštitucionalizácie kolektívneho uznania prostredníctvom procesu prijatia do Organizácie spojených národov. Praktický postup by mal byť podľa neho nasledovný - entity, ktoré spĺňajú predpoklady štátnosti (prípadne tie, ktoré nie) a ktoré chcú aby k nim ostatné štáty ako k štátom pristupovali, podajú si prihlášku za riadneho člena OSN. To spôsobí, že všetky členské štáty OSN (čo prakticky znamená takmer všetky štáty sveta) budú vyzvané k tomu, aby zaujali voči statusu kandidátskej krajiny a jej žiadosti o členstvo svoje stanoviská.⁴² Článok č. 4 Charty OSN hovorí, že:⁴³

- 1) členstvo v OSN prináleží ktorémukoľvek mierumilovnému štátu, ktorý je ochotný dobrovoľne rešpektovať povinnosti vyplývajúce z Charty a všetky tieto záväzky sú podľa rozhodnutia organizácie schopné a ochotné plniť,
- 2) o prihláške štátu za člena OSN rozhodne Valné zhromaždenie na základe odporúčania Bezpečnostnej rady OSN.

⁴¹ OPPENHEIM, L. 1912. *International Law. A Treatise* (2nd ed.). London; New York: Longmans, Green, 1912. s. 111

⁴² WARBRICK, C. 2006. *States and Recognition in International Law*. In EVANS, D. M. (ed.) *International Law (2nd edition)*, Oxford: Oxford University Press, 2006. s. 251

⁴³ United Nations, Charter of the United Nations, 24 October 1945, 1 UNTS XVI

Status štátu je základnou podmienkou pre členstvo v OSN, avšak sám o sebe nie postačujúcou - žiadateľ musí spĺňať i ďalšie predpoklady a podmienky článku 4 ods. 1, nuž a v neposlednom rade s jeho členstvom musí súhlasiť potrebná väčšina členov Valného zhromaždenia a Bezpečnostnej rady. V poradnom stanovisku v súvislosti s členstvom Medzinárodný súdny dvor uvádza, že existujúce štáty sú oprávnené pri rozhodnutí o tom, či je kandidátsky štát spôsobilý na vstup do organizácie, brať do úvahy len ten výpočet faktorov, ktorý je predmetom článku 4 ods. 1 Charty, no zároveň dodáva, že konečné rozhodnutie je na individuálnom zvážení každého štátu osobitne.⁴⁴ V čase studenej vojny bol však úsudok pri rozhodovaní o členstve a odovzdávaní svojich hlasov mnohokrát ovplyvnený politickými faktormi, a to predovšetkým priateľskými, resp. znepriatelenými vzťahmi medzi štátmi.⁴⁵

Domnievame sa, že oba odseky príslušného článku Charty OSN (č. 4), je možné analyzovať podrobnejšie a zo súčasnej úpravy základných princípov vyčítať nasledovné:

- a) ak sa pozrieme na znenie ods. 1 všimneme si, že Charta predpokladá existenciu štátov, ktoré členskými štátmi nateraz nie sú alebo v budúcnosti byť nemusia (v prípade budúcich nových štátov). Z toho vyplýva, že nepopiera možnosť štátu byť štátom aj bez členstva v organizácii. Na základe toho si dovoľíme konštatovať, že v duchu aktuálnych stanov, členstvo v OSN nie je natoľko rozhodujúcim prvkom, aby jeho nadobudnutie *per se* priznávalo nečlenským krajinám postavenie štátu;
- b) ods. 2 ďalej predpokladá alternatívu, že relevantné orgány OSN môžu v otázke udelenia členstva konkrétnemu štátu dospieť k zamietavému stanovisku, čo však zároveň nemusí z ich strany nevyhnutne znamenať aj námietky voči nároku entity na status štátu;
- c) napokon je potrebné pripomenúť čo platí bez ohľadu na znenie článku č. 4, a síce že žiaden štát nemá v konečnom dôsledku povinnosť sa o členstvo v OSN uchádzať.

Prijatie za člena OSN môže mať teda funkciu akéhosi potvrdenia štátnosti, no ako už bolo uvedené, byť nečlenským štátom sa nerovná jej absencii. Švajčiarsko, ktoré po dlhých rokoch mimo organizácie vstúpilo až v roku 2002, je toho ideálnym príkladom. V histórii však nájdeme aj výnimky, ktoré prvej vete odporujú. Totiž dvomi zo zakladajúcich štátov organizácie boli aj Bieloruská sovietska socialistická republika a Ukrajinská sovietska socialistická republika,

⁴⁴ Conditions of Admission of a State to Membership in the United Nations (Article 4 of the Charter), Advisory Opinion, 1948. International Court of Justice Reports 1947 - 1948, s. 45, 63

⁴⁵ WARBRICK, C. 2006. States and Recognition in International Law. In EVANS, D. M. (ed.) *International Law (2nd edition)*, Oxford: Oxford University Press, 2006. s. 251

ktoré údajne v tom čase nespĺňali požadované kritériá štátnosti. Iné anomálie a nezvyklosti okrem spomínaného Bieloruska a Ukrajiny v čase vzniku organizácie neboli v priebehu času zaznamenané. Pravdepodobne jediným spôsob akým je možné úvahy o členstve v OSN v rovine uznania štátu uzavrieť je konštatovať, že entita nie je štátom na základe Charty, ale pre účely dodržiavania jej ustanovení. Zároveň, ak sme svedkami hlasovania členského štátu v prospech žiadosti kandidátskej krajiny, dalo by sa predpokladať, že takýmto stanoviskom členská krajina potvrdzuje to, že krajinu v ktorej prospech hlasovala považuje za štát (ak sa výslovne nevyjadrila opačne). Veľká Británia napríklad uplatňuje prax, v ktorej stotožňuje hlasovanie o prijatí za člena do OSN s aktom uznania statusu štátu, no tu opäť sa vraciame k tomu, že ide len o individuálny unilaterálny prístup a nie niečo, čo by vyplývalo z Charty alebo praxe OSN všeobecne.⁴⁶ Či už teda členský štát OSN hlasoval za, proti, prípadne podložil takéto rozhodnutie osobitými argumentmi, to všetko môže poslúžiť na identifikáciu toho, aký postoj sa tento štát voči kandidátskej krajine rozhodol zaujať. Pokým sa to však členská krajina sama nerozhodne proklamovať, nemôže byť hlasovanie, bez ohľadu na výsledok, z jej strany považované za akt uznania.⁴⁷

Záver

Príspevok sa primárne venoval komparácii **konštitutívnej a deklaratórnej teórie** a v rámci nej sme dospeli k záveru, že hoci konštitutívna teória v otázke uznania štátov stratila svoje niekdajšie postavenie a nahradila ju teória deklaratórna, ktorá zúžila účinky uznania na akceptovanie alebo odmietnutie faktického stavu, skutočná spoločná prax uplatňovaná štátmi dnes výslovne nezodpovedá ani jednému z modelov a pohybuje sa niekde medzi nimi. Faktom totižto je, že čím menej štátov novú entitu uzná, tým menšia je pravdepodobnosť jej uplatnenia v medzinárodnom systéme ako subjektu medzinárodného práva. Znamená to, že praktický význam uznania pre reálne fungovanie štátov a ich sebazáchovu je určujúci - špecifickým príkladom boli juhoafrické bantustany Venda, Bophuthatswana a ďalšie, ktoré v období svojej existencie od druhej polovice 70. rokov do roku 1994 síce spĺňali empirické znaky štátu, ale uznané neboli žiadnou inou krajinou okrem Juhoafrickej republiky, preto ich nikdy nebolo možné považovať za štáty v pravom slova zmysle. Dlhodobu síce môžeme v týchto

⁴⁶ MARSTON, G. 1992. United Kingdom Materials on International Law 1991. In *British Yearbook of International Law*, Vol. 62, 1992. No. 1. s. 559

⁴⁷ WARBRICK, C. 2006. States and Recognition in International Law. In EVANS, D. M. (ed.) *International Law (2nd edition)*, Oxford: Oxford University Press, 2006. s. 252

súvislostiach pozorovať aj snahy o vytvorenie akéhosi kolektívneho mechanizmu, ktorý by spájal oba prístupy, no medzinárodná prax a najmä neochota jednotlivých štátov vzdať sa práva na slobodné rozhodovanie o uznaní, robia takýto zmiešaný typ nateraz veľmi nepravdepodobným. Uznanie sa totiž stalo efektívnym nástrojom uskutočňovania zahraničnej politiky. Dospeli sme tu k názoru, že napriek aktuálne deklarátornej povahe, má uznanie pre udržanie stability globálneho politického usporiadania a všeobecného vývoja mimoriadny význam.

Zoznam bibliografických odkazov

1. Monografie a skriptá

- BOAS, G. 2012. Public International Law: Contemporary Principles and Perspectives. Northampton, MA: Edward Elgar Publishing, 2012. 400 s. ISBN 978-0-85793-956-2
- BROWLIE, I. 2012. Public International Law. Oxford: Oxford University Press, 2012. 888 s. ISBN 978-0-19969-969-8
- CLAPHAM, A. 2012. Brierly's Law of Nations: An Introduction to the Role of International Law in International Relations. Oxford: Oxford University Press, 2012. 576 s. ISBN 978-0-19-965794-3
- CRAWFORD, J. 2006. The Creation of States in International Law. Oxford: Oxford University Press, 2th, 2006. 942 s. ISBN 978-0-19-826002-8
- GRANT, T. D. 1999. The Recognition of States: Law and Practice in Debate and Evolution. Westport: Praeger Publishing, 1999. 257 s. ISBN 978-0-27596-350-7
- HEGEL, G. W. F. 1991. Elements of the Philosophy of Rights. Cambridge: Cambridge University Press, 1991. 569 s. ISBN 978-0-512-34888-7
- HOLSTI, K. J. 2004. Taming the Sovereigns: Institutional Change in International Politics. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 349 s. ISBN 978-0-52154-192-3
- KELSEN, H. 1952. Principles of International Law. New York: Rinehart & Company, Inc., 1952. 461 s. ISBN 978-1-58477-325-2
- KISSINGER, H. 1994. Diplomacy. New York: Simon & Schuster, 1994. 912 s. ISBN 978-0-671-65991-x
- LAUTERPACHT, H. 1947. Recognition in International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 1947. 442 s.
- OPPENHEIM, L. 1912. International Law. A Treatise (2nd ed.). London; New York: Longmans, Green, 1912. 647 s

ORAKHELASHVILI, A. 2006. *Peremptory Norms in International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2006. 622 s. ISBN 978-0-19929-596-8

SHAW, M. N. 2008. *International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. 1708 s. ISBN 978-0-52172-814-0

TALMON, S. 1998. *Recognition of Governments in International Law*. New York: Oxford University Press, 1998. 393 s. ISBN 978-0-19826-573-5

WALLACE, R. - MARTIN-ORTEGA, O. 2012. *International Law*. London: Sweet & Maxwell, 2012. 438 s. ISBN 978-0-41402-301-7

2. Kapitola v učebnici alebo monografii

WARBRICK, C. 2006. States and Recognition in International Law. In EVANS, D. M. (ed.) *International Law (2nd edition)*, Oxford: Oxford University Press, 2006. ISBN 978-0-19928-270-7. s. 205 – 268

ZUO, Y. 2016. Self-Identification, Recognition and Conflicts: The Evolution of Taiwan's Identity 1949-2008. In LINDEMANN, T., RINGMAR, E. (eds.) *International Politics of Recognition*. Abingdon: Routledge, 2016. ISBN 978-1-59451-809-6. s. 153-170

3. Periodiká (časopisy) a zborníky resp. state v nich uverejnené

ANTONOPOULOS, C. 1996. Effectiveness v. the rule of law following the East Timor Case. In *Netherlands Yearbook of International Law*. Vol. 27, 1996. ISSN 0167-6768. s. 75 - 111

FISHER WILLIAMS, J. 1933. La Doctrine de la Reconnaissance en Droit International et ses Développements récents. In *Hague Recueil*. Vol. 44 (1933). ISBN 978-9-02860-812-2. s. 199-314

KELSEN, H. 1941. Recognition in International Law, Theoretical Observations. In *American Journal of International Law*. Vol. 35, 1941. No. 4. ISSN 0002-9300. s. 605 - 617

MARSTON, G. 1992. United Kingdom Materials on International Law 1991. In *British Yearbook of International Law*, Vol. 62, 1992. No. 1. ISSN 0068-2691. s. 535 - 721

MCNAIR, A. 1933. The Stimson Doctrine of Non-Recognition: A Note on its Legal Aspects. In *British Yearbook of International Law*. 14 (1933). ISSN 0068-2691. s. 65 - 74

MURPHY, A, STANCESCU, V. 2017. State Formation and Recognition in International Law. In *Juridical Tribune*. Vol. 7. 2017. No. 1, ISSN 2247-7195. s. 6 - 14

Seward to Adams, April 10, 1861. In *Papers Related to the Foreign Relations of the United States*. Washington, DC: Government Printing Office. Vol. 1). ISSN 1060-5428. s. 79

WITKIN, M. F. 1977. Transkei: An Analysis of the Practice of Recognition - Political or Legal? In *Harvard International Law Journal*, Vol. 18, 1977. No. 3. s. 606. ISSN 0017-8063

4. Právne predpisy a judikatúra

Case concerning East Timor (Portugal v Australia), Counter Memorial of the Government of Australia (1 June 1992). International Court of Justice. Section III: Australia's policy towards East Timor, para. 68

Conditions of Admission of a State to Membership in the United Nations (Article 4 of the Charter), Advisory Opinion, 1948. International Court of Justice Reports 1947 - 1948, s. 45, 63

United Nations, Charter of the United Nations, 24 October 1945, 1 UNTS XVI

Marian Ďurana¹

Má poddlžník možnosť započítat pohľadávku?

Kľúčové slová

Započítanie, kompenzačná námietka

Abstrakt

Článok sa zaoberá problematikou započítania v prípade záložného práva k pohľadávke v nadväznosti na zákonné znenie § 151 mb ods. 3 OZ, ktoré ustanovuje povinnosť poddlžníka plniť výlučne záložnému veriteľovi.

Keywords

Offsetting, countervailing objection

Abstract

The article deals with the issue of offsetting in the case of a lien on a claim in connection with the legal wording of § 151 mb par. 3 of the Civil Code, which establishes the obligation of the sub-debtor to fulfill exclusively the collateral creditor.

1. Všeobecne o započítaní

Započítanie predstavuje spôsob uspokojenia veriteľa iným spôsobom ako splnením, avšak nahradzujúcim plnenie a jeho podstata je vyjadrená v základnom ustanovení vymedzujúcim uvedený inštitút. Týmto ustanovením je § 580 zákona č. 40/1964 Z. z. v platnom znení - Občianskeho zákonníka (ďalej len OZ), ktoré ustanovuje: „Ak veriteľ a dlžník majú vzájomné pohľadávky, ktorých plnenie je rovnakého druhu, zaniknú započítaním, pokiaľ sa vzájomne kryjú, ak niektorý z účastníkov urobí voči druhému prejav smerujúci k započítaniu. Zánik nastane okamihom, keď sa stretli pohľadávky spôsobilé na započítanie.“

Vo svojich dôsledkoch sa započítanie prejaví v zániku pohľadávok dlžníka a veriteľa v rozsahu, v akom sa tieto vzájomne kryjú. Predstavuje formu bezhotovostného vyrovnania, ktoré sa nevykonáva skutočným splnením, ale odpočítaním vzájomných pohľadávok u veriteľa a dlžníka. Tým, že k zániku pohľadávky dochádza bez reálneho pohybu majetkových hodnôt, pri plnení sa šetria náklady na plnenie a zjednodušujú sa majetkové vzťahy medzi účastníkmi.

K zániku pohľadávok v dôsledku započítania dôjde v rozsahu, v akom sa pohľadávky navzájom kryjú po splnení tzv. podmienok kompenzability. Obsah a rozsah týchto podmienok

¹ doc. JUDr. Marian Ďurana, PhD., pôsobí ako docent na Katedre občianskeho a pracovného práva, Právnická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici.

variuje. Diapazón podmienok pre započítanie sa odvíja najmä od právneho dôvodu vzniku pohľadávky, od postavenia subjektov zúčastňujúcich sa na započítaní ako aj od spôsobu, ako dochádza k započítaniu. Rozsah týchto podmienok je vo všeobecnosti vymedzený § 580 až 581 OZ s modalitami danými pre obchodno-záväzkové vzťahy v § 358 a nasl. Obchodného zákonníka - zákon č. 513/1991 Zb. v platnom znení (ďalej len ObZ). Všeobecné podmienky započítania sú vzájomnosť (reciprocita) pohľadávok, rovnaký druh plnenia, existencia prejavu smerujúceho k započítaniu a napokon aj spôsobilosť pohľadávky na započítanie. K týmto všeobecným podmienkam môžu ešte pristúpiť ďalšie podmienky umožňujúce alebo vylučujúce započítanie pohľadávok podľa osobitných predpisov. Tieto ďalšie podmienky predstavujú osobitné podmienky kompenzability. Ak niektorá z vyššie uvedených podmienok chýba, účinky započítania nenastávajú a prejav vôle smerujúci k započítaniu je bez právneho významu.

Účelom článku nie je rozbor jednotlivých podmienok započítania, a preto sa nimi budeme zaoberať len v rozsahu nevyhnutnom na pre ďalší výklad. Ako sme už uviedli základnou podmienkou započítania je existencia vzájomných pohľadávok. Existencia uvedeného stavu je daná, ak dve osoby sú si navzájom súčasne veriteľom i dlžníkom. Čiže ide o stav, kedy medzi tými istými subjektmi je veriteľ ako jedna strana záväzkového vzťahu súčasne dlžníkom druhej strany a naopak. Existencia vzájomných pohľadávok musí byť naplnená bez ohľadu na spôsob akým k započítaniu dochádza, t.j. bez ohľadu na to, či pôjde o jednostranný zápočet alebo dvojstranný zápočet. V súlade s uvedenou zásadou v prípade plurality veriteľov, ak pôjde o deliteľné plnenie môže každý dlžník voči veriteľovi a naopak započítať len svoju pohľadávku, ktorú má voči veriteľovi. Obdobné platí i v prípade pasívnej solidarity, kedy každý zo spoludlžníkov povinný popri sebe môže voči veriteľovi započítať len svoju vlastnú pohľadávku a nemôže namietať započítanie pohľadávky, ktorá mu nepatrí, ale patrí niektorému zo spoludlžníkov. Pri aktívnej solidarite, kedy je dlžník zviazaný viacerým veriteľom, ktorí sú voči nemu oprávnení spoločne a nerozdielne, môže vykonať započítanie svojej pohľadávky, ktorú má voči ktorémukoľvek zo spoluveriteľov, avšak len do času vykonania voľby veriteľa (práva predstihu) v zmysle ustanovenia § 513 Občianskeho zákonníka. Po vykonaní práva predstihu môže dlžník vykonať započítanie len tú pohľadávku, ktorú má voči veriteľovi, ktorý vykonal právo predstihu.

Len zákon môže ustanoviť z uvedenej zásady vzájomnosti výnimky. Bez existencie zákonnej výnimky zo zásady vzájomnosti nemôže dôjsť k započítaniu. K prelomeniu zásady

vzájomnosti na základe zákona dochádza v súvislosti s prípadnou zmenou v osobe záväzkového vzťahu. Zakotvenie uvedených výnimiek teda predstavuje rešpektovanie princípu rovnosti subjektov vrátane jej zložky, v zmysle ktorej nik nemôže svojim konaním založiť právo alebo povinnosť tretej osoby bez jej súhlasu. Zmena v osobe či už na strane veriteľa alebo dlžníka sa teda nemôže dotýkať právneho postavenia druhej strany a jej právne postavenie uskutočnením takejto zmeny zostáva zachované.

In concreto tieto výnimky vyplývajú z OZ alebo ObZ v nasledovných prípadoch:

- prechodu oprávnení zo zmluvy v prospech tretej osoby, kedy v zmysle § 50 ods. 2 druhá veta OZ má dlžník proti nej tie isté námietky ako proti tomu, s kým zmluvu uzavrel.
- zmeny v osobe veriteľa (cesie), keď môže dlžník podľa § 529 ods. 2 OZ použiť na započítanie voči postupníkovi aj svoje na započítanie spôsobilé pohľadávky, ktoré mal voči postupcovi v čase, keď mu bolo oznámené alebo preukázané postúpenie pohľadávky, ak ich oznámil bez zbytočného odkladu postupníkovi. Toto právo má dlžník aj v prípade, že jeho pohľadávky v čase oznámenia alebo preukázania postúpenia neboli ešte splatné. V prípade obchodno-záväzkového vzťahu je nevyhnutné v danom prípade poukázať na ustanovenie § 363 Obchodného zákonníka, ktoré ustanovuje, že ak pohľadávka bola postupne prevedená na niekoľko osôb, môže dlžník použiť na započítanie iba pohľadávku, ktorú mal v čase prevodu voči prvému veriteľovi, a pohľadávku, ktorú má voči poslednému veriteľovi. Uvedené ustanovenie predstavuje *lex specialis* vo vzťahu k ustanoveniu § 529 ods. 2 OZ, ak dôjde k postúpeniu pohľadávok postupne na viac ako dvoch veriteľov, tak že pri opakovanom postúpení pohľadávky umožňuje započítať dlžníkovi len tú pohľadávku, ktorú mal voči prvému veriteľovi ako strane, s ktorou dojednával záväzok pri jeho vzniku (zákon uvádza stranu, ktorá vystupovala pri vzniku záväzku) a voči poslednému veriteľovi (poslednému nadobúdateľovi) pohľadávky. Ustanovenie § 363 ObZ je dispozitívnym ustanovením a zmluvné strany sa môžu od neho odchyliť alebo jeho aplikáciu vylúčiť.
- zmeny v osobe veriteľa za predpokladu, že postupca na žiadosť postupníka vymáha postúpený nárok vo svojom mene a na účet postupníka, tak podľa § 530 ods. 2 OZ môže dlžník použiť svoje na započítanie spôsobilé pohľadávky, ktoré má voči postupcovi v čase jej vymáhania, nie však pohľadávky, ktoré má voči postupníkovi.

- zmeny v osobe dlžníka v dôsledku privatívnej alebo kumulatívnej intercessie (prevzatia dlhu), keď môže nový dlžník (osoba, ktorá dlh prevzala) podľa § 531 ods. 4 OZ voči veriteľovi uplatniť aj námietky pôvodného dlžníka vrátane námietky započítania. Niektorí autori (Lavický) však poukazujú, že uvedené pravidlo je nutné vykladať reštriktívne pokiaľ ide o námietku započítania. K tomu, aby mohla osoba, ktorá dlh prevzala započítať pohľadávku pôvodného dlžníka voči veriteľovi, by si ju musela dať postúpiť.² V prípade kumulatívnej intercessie a contrario však pôvodný dlžník námietky nového dlžníka uplatniť nemôže.

Osobitným prípadom prelomenia zásady vzájomnosti vyplýva z § 548 ods. 2 OZ, resp. z § 306 ods. 2 ObZ. Uvedený osobitný prípad vychádza z osobitného postavenia ručiteľa vyplývajúceho z podstaty ručenia. Postavenie ručiteľa je v ručiteľskom vzťahu založené na subsidiárnej povinnosti ručiteľa k plneniu t.j. predstavuje tzv. náhradného dlžníka, ktorý uspokojí veriteľa, ak ho neuspokojil dlžník. Vzhľadom na toto jeho osobitné postavenie je ručiteľ v medziach svojej obrany oprávnený uplatniť tak námietky vyplývajúce z jeho osobného vzťahu k veriteľovi, ako i námietky, ktoré má dlžník voči pohľadávke veriteľa. V súlade s uvedeným bez ohľadu na to či ide o občianskoprávny vzťah alebo obchodno-záväzkový vzťah je ručiteľ oprávnený voči veriteľovi uplatniť všetky námietky, na ktorých uplatnenie je oprávnený dlžník, ale z nejakého dôvodu ich neuplatnil. V rámci uvedených námietok je teda ručiteľ oprávnený použiť na započítanie i pohľadávky dlžníka voči veriteľovi, ak by na započítanie bol oprávnený dlžník, keby veriteľ vymáhal svoju pohľadávku voči nemu.

2. Všeobecne o záložnom práve k pohľadávke

Podľa § 151d OZ predmetom záložného práva (zálohom) „môže byť vec, právo, iná majetková hodnota, byt a nebytový priestor, ktoré sú prevoditeľné, ak zákon neustanovuje inak.“ Možnosť zriadenia záložného práva k pohľadávke ako spôsobilému predmetu, ku ktorému sa záložné právo viaže vyplýva aj z ustanovení § 151mb OZ, ktoré upravuje niektoré osobitosti záložného práva k pohľadávkam. Pohľadávka teda rovnako ako každý iný spôsobilý predmet záložného práva môže byť predmetom záložného práva, ak má aspoň potencióálnu majetkovú hodnotu a je prevoditeľná. Nie je pritom rozhodujúce, či sa jedná o peňažnú alebo nepeňažnú pohľadávku. Podmienka prevoditeľnosti je naplnená, ak neexistujú skutočnosti

² Eliáš, K.: Občianský zákonník, Velký akademický komentár 2. Svazek § 488-580, Lide, Praha 2008, s.1529

vymedzené v ustanovení § 525 OZ, ktoré by jej prevoditeľnosti bránili. Týmto skutočnosťami môže byť spätosť pohľadávky s osobou veriteľa (zánik v dôsledku smrti veriteľa alebo by sa zmenou v osobe veriteľa zmenil jej obsah), nemožnosť postihnúť pohľadávku výkonom rozhodnutia a nakoniec k by cesia odporovala zákonu alebo dohode medzi dlžníkom a veriteľom. Vo všeobecnosti sa prijíma fakt, že pohľadávka, ktorá nie je postupiteľná nemôže byť predmetom záložného práva.³

K vzniku záložného práva dochádza momentom jeho registrácie v Notárskom centrálnom registri záložných práv v súlade s § 151e OZ, čím záložné právo bude zaťažovať samotnú pohľadávku (právo veriteľa ako záložcu na plnenie od poddlžníka) vrátane dlžných úrokov a ostatného príslušenstva pohľadávky.

V prípade existencie záložného práva k pohľadávke je záložný veriteľ oprávnený domáhať sa uspokojenia zo zabezpečenej peňažnej pohľadávky, aj spôsobom vymedzeným v ustanovení § 151mb ods. 2 až 5 OZ. Táto možnosť domáhať sa uspokojenia zo zabezpečenej peňažnej pohľadávky je daná len v prípade, ak záložné právo nadobudlo účinky voči poddlžníkovi. K nadobudnutiu účinnosti dochádza preukázaním jeho existencie. Obsah povinnosti preukázať existenciu záložného práva k pohľadávke je závislý od subjektu, ktorý uvedenú povinnosť plní. Kým pri záložcovi je postačujúce samotné písomné oznámenie tejto skutočnosti tak pri záložnom veriteľovi sa vyžaduje jeho preukázanie. K preukázaniu postačuje a dostatočným dôkazným prostriedkom o existencii záložného práva je samotný výpis z Notárskeho centrálného registra záložných práv.

Účinnosťou záložného práva voči poddlžníkovi nastáva taký právny stav, že ak sa nedohodli záložný veriteľ a poddlžník inak, tak poddlžník je povinný plniť svoj splatný peňažný záväzok výlučne záložnému veriteľovi alebo osobe určenej záložným veriteľom. Záložný veriteľ sa síce nestáva na základe záložného práva vlastníkom založenej pohľadávky, a teda veriteľom poddlžníka, ale je pri peňažnej pohľadávke jedinou oprávnenou osobou na prijatie

³ V prípade nepostupiteľnosti pohľadávky vyplývajúcej z dohody medzi veriteľom a dlžníkom však niektorí autori napr. Gyarfáš, J uvádzajú, že uvedená dohoda možnosť zriadenia záložného práva nevylučuje, a to s poukazom na ustanovenie § 151d ods. 6 OZ.. majú za to, že dohoda o zákaze postúpenia je dohodou je vo vzťahu k záložnému právu na pohľadávky de facto dohodou, ktorá bráni zriadeniu záložného práva a teda je neúčinná. Uvedený názor je podporený aj rozhodnutím KS TN, sp. zn. 16Cob/175/2016, ktorý uvádza, že právne posúdenie pohľadávky záložcu súdom prvej inštancie, ktorý uzavrel, že pohľadávka záložcu nie je spôsobilým predmetom (zálohu) záložného práva podľa § 151d ods.1 Občianskeho zákonníka vzhľadom na dojednanie podľa článku V. bod 8 všeobecných obchodných podmienok k zmluve o dielo (dôvod zamietnutia žaloby spočívajúci v zákaze postúpenia) predstavuje nesprávne právne posúdenie veci. Záložné právo nepredstavuje postúpenie, prevod alebo obchodovanie s právami, nárokmi alebo povinnosťami vyplývajúcimi zo zmluvy o dielo alebo objednávky. Obsah práv a povinností vyplývajúcich so záväzkového vzťahu záložcu a poddlžníka (zmluva o dielo) nebol existujúcim záložným právom ovplyvnený, znamenal iba zmenu subjektu, ktorému má povinnosť plniť poddlžník s právnym dôsledkom zániku jeho záväzku voči záložnému dlžníkovi (záložcovi, zhotoviteľovi). Vo vzťahu záložný veriteľ a poddlžník a vo vzťahu záložca a poddlžník nejde o postúpenie pohľadávky.

plnenia. Pri plnení poddĺžníkom vo vzťahu k prijatiu plnenia účinnosťou záložného práva k pohľadávke na neho *de facto* prechádzajú oprávnenia veriteľa prijať plnenie. Súčasťou tohto oprávnenia na prijatie plnenia je aj oprávnenie pohľadávku vymáhať, ak mu ju po splatnosti poddĺžník nespĺní.

3. Započítanie poddĺžníkom

Ako sme už uviedli, účinnosťou záložného práva voči poddĺžníkovi je poddĺžník povinný plniť iba záložnému veriteľovi. Záložný veriteľ je oprávnený prijať dlh namiesto záložcu (veriteľa). Obsah uvedenej povinnosti poddĺžníka v § 151mb ods. 3 OZ je interpretovaný extenzívne a najvyšší súd ČR v rozsudku 21 Cdo 1891/2005 zo dňa 03.05.2006 uvádza, že *ak urobí poddĺžník voči svojmu veriteľovi (záložnému dlžníkovi) prejav smerujúci k splneniu, k započítaniu alebo k inému zániku záväzku, je nepochybné, že takýto právny úkon sa nemôže týkať právnej sféry záložného veriteľa, a to už z toho dôvodu, že mu ani nebol určený (nebol jeho adresátom); nemôže preto s ním byť spojený následok v podobe zániku práva záložného veriteľa na uspokojenie zo zálohu (zastavené pohľadávky). Aj keby teda poddĺžník splnil svoj dlh veriteľovi (záložnému dlžníkovi) alebo keby voči nemu urobil iný právny úkon smerujúci k zániku záväzku zo zastavenej pohľadávky, nemohol sa tým zbaviť povinnosti uložené mu ustanovením § 151i ods. 1 obč. zák. splniť (v rámci uhradzovacej funkcie záložného práva) záväzok záložnému veriteľovi, pretože právo záložného veriteľa na uspokojenie zaistenej pohľadávky zo zálohu (zastavenej pohľadávky) nemôže byť týmito právnymi úkonmi poddĺžníka akokoľvek dotknuté.*

Inými slovami povedané Najvyšší súd sa priklonil k extenzívnemu výkladu daného ustanovenia, ktorý vylučuje možnosť realizácie akéhokoľvek úkonu poddĺžníka smerujúceho k zániku dlhu inak, ako splnením, a to k „rukám“, t.j. do právnej sféry záložného veriteľa.

Máme za to, že však takýto záver nemá opodstatnenie v existujúcej právnej úprave. Je to dané tým, že napriek zriadeniu záložného práva k pohľadávke sa právne postavenie dlžníka (poddĺžníka) nemení. Nemnosť postavenia právneho postavenia veriteľa je potrebné vyvodiť najmä z prejavu zásady rovnosti, na ktorú sme už v predchádzajúcom texte poukazovali. V jej kontexte je vylúčená zmena právneho postavenia iného subjektu bez toho, aby s ňou vyslovil súhlas. Je pritom zrejmé, že poddĺžník nemá možnosť s výnimkou dojednania zákazu postupiteľnosti vylúčiť možnosť veriteľa zriadiť záložné právo k pohľadávke a dokonca aj toto vylúčenie je v určitom smere sporné s ohľadom na znenie § 151d ods. 6 OZ. Ak dlžník nemá možnosť ovplyvniť právo veriteľa založiť svoju pohľadávku, je potom zrejmé, že jeho

postavenie po zriadení záložného práva k pohľadávke nemôže byť iné ako v prípade, ak by k jeho zriadeniu došlo. Je to dané relativitou právneho vzťahu medzi dlžníkom veriteľom, čiže inak povedané záložný veriteľ má stáť ako tretia strana len bokom s možnosťou domáhať sa uspokojenia zo zálohu spôsobom ustanoveným zákonom. Jeho možnosť domáhať sa uspokojenia zo zálohu nesmie však ovplyvňovať obsah hlavného záväzkovo-právneho vzťahu medzi dlžníkom a veriteľom.

Ustanovenie § 151mb ods. 2 a 3 OZ teda nemôže byť interpretované ako zmena v obsahu záväzkovo právneho vzťahu, ktorá by odoberala alebo neumožňovala dlžníkovi uplatniť voči veriteľovi akékoľvek námietky, ktoré má voči dlhu vrátane námietky započítania. V danom prípade je potrebné vychádzať analogicky z pravidiel vymedzených vyššie, a ktoré vymedzujú, že prípadná zmena v osobe veriteľa nemá vplyv na obsah práv a povinností dlžníka. Analogické použitie daných pravidiel je odôvodnená o to väčšmi, že pri záložnom práve k pohľadávkam k cessii de iure nedochádza, a teda záložný veriteľ sa nestáva nositeľom subjektívneho práva z postupovanej pohľadávky. Obsahom práva veriteľa zo záložného práva k pohľadávke je len oprávnenie domáhať sa uspokojenia zo zálohu pre prípad, ak pohľadávka záložného dlžníka nie je riadne a včas splnená. Tomuto oprávneniu záložného veriteľa koreluje povinnosť záložcu strpieť výkon tohto oprávnenia, čo v prípade záložného práva k peňažným pohľadávkam sa realizuje prostredníctvom plnenia. Uhradzovacia funkcia však nemôže byť nadradená a už vôbec sa nemôže prejavovať v právnych vzťahoch tretieho subjektu, ktorý prejavom svojej vôle na vznik tohto oprávnenia záložného veriteľa nepôsobil.

V tomto kontexte je možné poukázať i na obdobný a veľmi príbuzný inštitút tzv. fiduciárnu cessiu vymedzenú v § 554 OZ, pri ktorej sa analogicky uplatňujú ustanovenia o fiducii ako aj ustanovenia § 524 OZ o cesii. Súčasťou týchto ustanovení je aj spomínaný § 529 ods. 1, 2 OZ, ktorý zotrváva na nemennosti obsahu práv povinností dlžníka pri cesii a prípustnosti kompenzácie dlžníka aj voči nadobúdateľovi pohľadávky, t.j. zabezpečenému veriteľovi.⁴ Aj keď aj v tomto prípade sa možno stretnúť s názormi vylučujúcimi započítanie pohľadávky.⁵

Napriek uvedenému máme za to, že v súlade so zásadou proporcionality, nakoľko poddlžník existenciu záložného práva nevie ovplyvniť a uvedené je len v právnej sfére záložného veriteľa, ako aj so zásadou rovnosti má poddlžník oprávnenie vykonať započítanie pohľadávky, a to aj po tom, čo záložné právo voči nemu nadobudlo účinky.

⁴ Pozri napr. Števček, M., Dulák, A., Bajanková, J., Fečík, M., Sedlačko, F., Tomašovič, M. a kol.: Občiansky zákonník II, § 451- 88, Komentár, Praha, C.H.Beck, 2015, s. 1929

⁵ Knapp, V.: Splnění závazku a jiné způsoby jejich zániku. Praha: NCSAV, 1955, s. 226.

Zoznam bibliografických odkazov

1. Monografie a skriptá

- Bělský, P.: Obchodní zákoník. Jaroslav Burian. Písek. 1924
- Bičovský, J., Holub, M.: Občanský zákoník a předpisy souvisící. Panorama. Praha, 1984
- Brejcha, J.: Živnostenský zákon pre územie Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Vydavateľstvo Československého kompasu. Praha. 1925
- Eliáš, K.: Občanský zákoník- Velký akademický komentář, 1. Svazek, Praha, Linde, 2008
- Fundárek, J.: Obchodný zákon platný na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. Bratislava, Právnická jednota na Slovensku 1926
- Hermann – Otavský, K.: Všeobecný zákoník obchodní a pozdější normy obchodního práva v zemích historických. Československý kompas, 1929
- Joklík, F.: Obecný zákoník Občanský pro republiku Česko – slovenskou. Vydavatel'stvo Hejda & Tuček. Praha 1922
- Luby, Š.: Dejiny súkromného práva na Slovensku. Vydavateľstvo právnickej jednoty v Bratislave. Bratislava. 1946
- Knapp, V.: Splnění závazku a jiné způsoby jejich zániku. Praha: NCSAV, 1955, s. 226.
- Nevšímal, A.: Obecný zákoník Občanský mocnářství Rakouského. Vydavatel'stvo M. Knapp
- Malovský – Wenig, A.: Příručka obchodního práva. Československý kompas v Praze, 1947
- Rouček, F., Sedláček, J.: Komentář k Československému obecnému zákoníku Občanskému a Občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Vydavateľstvo V. Linhart. Praha. 1937, díl I. a díl VI.
- Patakyová, M. a kol.: Obchodný zákoník. Komentár. 2.aktualizované vydanie. Praha: C. H. Beck. 2008,
- Pelikánová, I., Plíva, S., Příbyl, Z., Černá, S., Vít, J., Záhradníčková, M.: Obchodní právo I. díl. CODEX. Praha. 1994
- Rouček, F.: Československý obecný zákoník Občanský a Občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Vydavateľstvo Československého kompasu. Praha. 1932
- Štedrý, B.: Řád živnostenský. Vydavateľstvo Československého kompasu. Praha. 1926

Štefanko, J.: Prvý Občiansky zákonník. Platný od roku 1951 do roku 1964. Heuréka. Šamorín. 1999

Števček, M., Dulák, A., Bajanková, J., Fečík, M., Sedlačko, F., Tomašovič, M. a kol.: Občiansky zákonník II, § 451- 88, Komentár, Praha, C.H.Beck, 2015, s. 1929

Vojčík, P.: Občianske právo hmotné. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, ISBN 978-80-7380-402-

Vojčík, P.: Občianske právo hmotné I., UPJŠ Košice, r. 2002

Voska, J.: Konkursní, vytovňací a odpůrčí řády. Vydavatelství Linhart & Pekárek. Praha. 1931

Alica Fedorová¹

Teoreticko – právne vymedzenie čarodejníctva v historickom kontexte

Kľúčové slová

trestný čin, čarodejnica, rímska a grécka kultúra, stredovek, Uhorsko

Abstrakt

Viera v čarodejnice bola v minulosti súčasťou bežného každodenného života, no jej chápanie a interpretácia sa medzi kultúrami odlišovala. V tomto príspevku preskúmame, spracujeme a analyzujeme trestný čin čarodejníctva v najstarších dobových právnych normách a následne v jednotlivých zákonoch, zvykovom práve a v dobových spisoch právnej vedy, so zreteľom na rôzne aspekty procesnej praxe obvinení z čarodejníctva. Načrtujeme právnú úpravu trestného činu čarodejníctva v jednotlivých časových obdobiach, pokúsime sa naznačiť, akým spôsobom sa počas storočí formoval delikt čarodejníctva a akým smerom sa vyvíjali represie tohto fenoménu, a to od vzniku čarodejníctva na území prvých štátov.

Keywords

crime, witch, Roman and Greek culture, Middle Ages, Hungary

Abstract

Belief in witches was a part of everyday life in the past, but its understanding and interpretation differed between cultures. In this paper, we will examine, process and analyze the crime of witchcraft in the oldest legal norms of the time and then in individual laws, common law and in contemporary writings of jurisprudence, taking into account various aspects of the procedural practice of accusations of witchcraft. We will outline the legal regulation of the crime of witchcraft in individual time periods, we will try to indicate how the crime of witchcraft was formed over the centuries and in what direction the repression of this phenomenon developed, since the emergence of witchcraft in the territory of the first states.

Úvod

Napriek tomu, že prenasledovanie čarodejníč je výsledkom viery v ich existenciu, viera v existenciu niečoho ešte nemusí byť automaticky príčinou ich perzekúcií.

Čarodejníctvo ako uskutočňovanie určitých praktík, pomocou ktorých má byť dosiahnutý výsledok nadprirodzenej povahy, či už v snahe pomáhať alebo liečiť, prípadne naopak, so zámerom škodiť či zabíjať, je fenoménom, ktorý sprevádza ľudskú spoločnosť od jej počiatku až po súčasnosť. Od praveku až do dnešnej doby sa rozličné podoby mágie na rôznych miestach sveta, po kratšiu či dlhšiu dobu, stávali a stávajú predmetom rôznych foriem

¹ JUDr. Alica Fedorová, externá doktorandka, Právnická fakulta UPJŠ v Košiciach, Katedra dejín štátu a práva

reprezií, v neposlednom rade represie trestnoprávnej, ktorá v krajnom prípade viedla, ale aj vedie k likvidácii osôb, ktoré magické praktiky uskutočňujú, respektíve osôb, ktoré sú za vykonávanie týchto praktík označené.²

Čarodejníctvo je všeobecne známe v dejinách ľudstva. Je to fenomén, ktorý ovplyvnil náboženstvo, umenie, poľnohospodárstvo, priemysel, vedu, spôsoby vládnutia i viaceré spoločenské inštitúcie. Je nemožné úplne oddeliť dejiny čarodejníctva a mágie, od dejín náboženstva a vedy. Podnetom v náboženstve je uctievať, vo vede vysvetľovať a v čarodejníctve ovládať.

Z jedného pohľadu sa čarodejníctvo javí ako skutočne univerzálny a na prvý pohľad trvalý aspekt takmer každej spoločnosti, no z iného hľadiska je koncepcia čarodejníctva veľmi závislá od historického času a miesta.³

1. Vznik čarodejníctva na území prvých štátov a jeho právna úprava

Viera v čarodejníctvo sprevádza ľudí už od nepamäti. Čarodejníctvo predstavuje starobylú tradíciu, ktorá svojimi koreňmi siaha až do prehistórie ľudstva, keďže bolo založené na viacerých formách ľudskej poverčivosti.⁴ Čarodejnícka moc niektorých ľudí, obcujúcich s duchmi súvisí s mágiou a je súčasťou bežného života.⁵

Dôkazy o existencii čarodejníctva nachádzame aj v literatúre, ktorá mapovala život starobylých národov Egypta, Grécka, Ríma, ale aj východných krajín. V týchto oblastiach sa vyčlenili osobitne preferované osoby – čarodejnice, šamani a neskôr kňazi.⁶

V starovekej Mezopotámii, ktorá sa považovala za kolísku ľudskej civilizácie sa uskutočňovali rituálne experimenty vyvolávaním bohov a pálením obrazov čarodejníč, aby sa pred nadprirodzenými mocnosťami ochránili najmä šľachtici a králi.⁷

Perzskí králi jedli za závesmi, ktoré ich chránili pred čarodejníctvom, pretože sa obávali, že sa pri prehltaní potravy môžu udusiť. Mená egyptských faraónov, ktoré sa zaznamenali v písomnej podobe boli uzavreté v ochranných kartušiach alebo elipsách. Kráľov chránili pred ohrozujúcimi znameniami, preto často krát dochádzalo k ich zámenám, kedy bol pravý kráľ

²KREUZ, P. Čarodějnícké procesy a právo [cit.2022.11.25]. Dostupné na internete: <http://auc.cz/ipb/youthclub2/data/Kreuz-krimi/Kriminalita%2002.pdf>.

³BAILEY, M. – D. The A to Z of Witchcraft. United Kingdom: Scarecrow Press, 2009. s. 26.

⁴TOKÁROVÁ, A. *Vzdelanie žien na Slovensku. Spoločenské bariéry a stimuly v historickom priereze*. Prešov: AKCENT PRINT, 2007. s. 44.

⁵NEUMANN, S. – K. *Dejiny ženy*. Bratislava: Nakladateľstvo Epocha, 1971. s. 203.

⁶APFEL, V. *Čas pekelných ohňov. Procesy s bosorkami na Slovensku (1506-1766)*. Budmerice: Rak, 2001. s. 13.

⁷BAILEY, M. Magic the basics [online]. New York: Routledge, 2017 [cit. 2022.11.22]. Dostupné na internete: https://books.google.sk/books?id=_pouDwAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=bailey+magic+the+basics&hl=sk&sa=X&ved=2ahUKEwik5qCy07uAhUP4aQKHer7CjAQ6AEwAHoECAAAQAg#v=onepage&q=bailey%20magic%20the%20basics&f=false.

zastupovaný tým nepravým, ktorý bol neskôr usmrtený, čím sa mal pravý kráľ ochrániť pred účinkami nepriaznivých znamení.⁸

Tisíce rokov sa k vládcom Egypta pristupovalo ako k bohom. Faraón bol počas svojho života bohom Horom a po smrti sa stal bohom Osiridom. Zodpovedal za blahobyt svojich ľudí, najmä za každoročné záplavy Nílu. Prevládala predstava, že práve faraón ovláda dážd'. V prípade, ak moc faraóna začala zlyhávať usmrtili ho utopením, alebo ho rozštvrtili a nahradili mladším nasledovníkom.⁹

V celom starovekom svete sa mágia využívala na zabezpečenie šťastného posmrtného života, za ktorý Egypťania považovali zachovanie telesnej schránky. Približne do roku 2400 p. n. l. sa telá mŕtvych faraónov mumifikovali primitívnym a rýchlym spôsobom, aby sa zabránilo ich rozkladu. Neskôr sa mumifikácia stala prepracovaným a účinným nástrojom, čím sa z kráľovského rodu rozšírila medzi egyptskú aristokraciu. Verilo sa, že tento postup je oživením rituálu, ktorý zachránil pred smrťou Osirida. Mágiou reči a gest bol múmií vdýchnutý život počas obradu otvárania úst, ktorý pripomínal rituál používaný na oživovanie sôch bohov. Múmia bola následne uložená do rakvy, opatrená magickými textami, symbolmi a obrazmi ochranných božstiev. Aby mŕtvy nemusel v posmrtnom živote vykonávať žiadnu prácu, do hrobu umiestňovali kúzelné sochy sluhov, ktoré vyjadrovali ochotu pracovať pre neho aj po smrti.¹⁰

Pokiaľ ide o právnu úpravu trestného činu čarodejníctva na území prvých štátov, už Chammurapi, ktorý vládol v starovekom Babylone v rokoch 1848-1806 pred n. l. prijal zákony trestajúce čarodejníctvo. Chammurapiho zákonník v § 2 nariaďuje skúšku v rieke, tzv. vodný ordál v prípade, ak obvinenie čarodejnice nemohlo byť preukázané priamymi svedkami.¹¹ V Babylone sa považovalo za súčasť každodenného života, no neskôr bolo oficiálne zamietnuté kvôli jeho škodlivým účinkom.¹² Za babylonské čarodejnice sa považovali zvyčajne ženy, disponujúce fyzickými zvláštnosťami, ktoré viedli spoločnosť k domnienke, že sú úzko späté s diablom a slúžia ako mocnosti zla.¹³

Súvislosť medzi ženami a čarodejníctvom možno pripísať Aristotelovi, ktorý vyhlásil ženu za deformáciu v prírode.¹⁴

⁸CAVENDISH, R. *Dejiny mágie*. Praha: Odeon, 1994. s. 10-11.

⁹ALDRED, C. *The Egyptians*. London: Thames & Hudson Publishing, 1961. s. 69.

¹⁰CAVENDISH, R. *Dejiny mágie*. Praha: Odeon, 1994, s. 12-14.

¹¹BEHRINGER, W. *Čarodějnicví. Globální historie*. Praha: Albatros, 2016. s. 103.

¹²BLACK, J. – GREEN, A. *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia*. Austin: University of Texas Press, 1992. s. 186.

¹³WALLIS BUDGE, E. – A. *Babylon Life and History*. New York: Barnes & Noble Books, 2005. s. 117.

¹⁴WARNER, M. *Fantastic Metamorphoses, Other Worlds*. Oxford: Oxford University Press, 2002. s. 109.

Podobným spôsobom trestali čarodejnice aj starovekí Asýrčania, Chetiti, Peržania či Indovia, ktorí verili, že čarodejnice dokážu lietať a dokonca posadnúť mŕtvolu. Židovský Pentateuch, osobitne knihy Exodus a Deuterónómium taktiež nariaďovali trestať čarodejnice.¹⁵ V Starom zákone je zaznamenaných veľa prípadov, keď vo Svätej zemi existovali čarodejníci.¹⁶ Najčastejším trestom bolo ukameňovanie alebo narazenie na kôl.

2. Vznik čarodejníctva na území starovekého Grécka a Ríma a jeho právna úprava

Existenciu čarodejníctva v antickom Grécku dokladá už Homér, ktorý pripisuje všetky odchýlky od bežného ľudského správania nadprirodzeným silám. Čarodejníctvo sa snaží tieto záhadné sily ovládať a zaujíma ho viac to, či daná vec funguje, než prečo a ako funguje.¹⁷

S rozvojom poľnohospodárstva a chovu dobytky sa čarodejníctvo začalo používať na zabezpečenie úrodnosti polí a plodnosti stád vtedajších poľnohospodárov. Funkciu kmeňových čarodejníkov získali králi a kniežatá. Rozvoj remesla im pripísal magickú tajuplnosť, pretože remeselnícke zručnosti boli pre obyčajných ľudí nedostupné. Remeselníci, najmä kováči, získali povest' ľudí s nadprirodzenými schopnosťami.

Od 7. storočia p. n. l. grécky racionalizmus zasiahol čarodejníctvo snahou nájsť prirodzené vysvetlenie pre javy, ktoré boli považované skôr za nadprirodzené. Rímsky svet však vytvoril novú vlnu záujmu o mágiu a čarodejníctvo. V rímskej ríši sa vplyvy z Východu, Grécka, samotného Ríma a barbarských kultúr západnej a severnej Európy prelínali a miešali, čím vytvorili západnú tradíciu mágie a čarodejníctva.¹⁸

Pokiaľ ide o antické prípady súdnych procesov s čarodejnicami, nemôžeme síce ich existenciu poprieť, no ich výskyt v tomto období nebol až tak častý a je absolútne nesúmerný s tým, čo zisťujeme v západoeurópskych a stredoeurópskych končinách v priebehu tzv. veľkého honu na čarodejnice.¹⁹

Staroveké grécke právo sa voči čarodejníctvu postavilo liberálnejšie, nakoľko sa za čarodejníctvo považovalo skôr čarovanie osôb, ktoré uctievali nejaké božstvo.²⁰

¹⁵ŠTENPIEN, E. Crimen magie v Uhorsku s osobitným zreteľom na prax košických a abovských súdov. In *Právo v priestore a čase: zborník venovaný jubileu prof. JUDr. Jozefa Beňu, CSc.* Bratislava: Atticum, 2014. s. 294-308.

¹⁶BRYANT, T. – A. *The New Compact Bible Dictionary*. Grand Rapids: Zondervan Publishing House, 1967. s. 425.

¹⁷CAVENDISH, R. *Dejiny mágie*. Praha: Odeon, 1994. s. 7-8.

¹⁸CAVENDISH, R. *Dejiny mágie*. Praha: Odeon. 1994, s. 15.

¹⁹ŠINDELAR, B. *Hon na čarodejnice. Západní a střední Evropa v 16. – 17. století*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1986. s. 21.

²⁰ŠTENPIEN, E. Crimen magie v Uhorsku s osobitným zreteľom na prax košických a abovských súdov. In *Právo v priestore a čase: zborník venovaný jubileu prof. JUDr. Jozefa Beňu, CSc.* Bratislava: Atticum, 2014. s. 294-308.

V antickom Ríme bola rozšírená nekromantia, ktorá spočívala vo vyvolávaní duchov a veštení prostredníctvom mŕtvych. Stopy týchto aktivít sa nachádzajú aj v spisoch kresťanských vzdelancov od 4. do 12. storočia, ktorých vznik, rovnako ako vznik astrológie, veštenia z letu vtákov a vody pripisujú démonom.²¹ S prvkami čarodejníctva sa môžeme stretnúť už v zákonníkoch od čias republiky, až po nariadenia cisára Diokleciána.²² Ustanovenie trestajúce škodlivú mágiu bolo taktiež súčasťou Zákonov XII. tabúl.²³

Rimania v sporoch používali zaklínadlá, ktorými sa snažili zneškodniť svojho nepriateľa. Najčastejšiu formu predstavovala kovová tabuľka s vyrytým zaklínadlom, ktorý bol niekedy prebodnutý klincom. Následne sa tieto predmety zakopávali do zeme. Tento akt symbolizoval prepadnutie podsvetným silám.²⁴ Kliatby sa neskôr z dôvodu upevňovania postavenia cisára považovali za zločin proti cisárovi.²⁵

Pokiaľ ide o rímske právo, môžeme povedať, že pohanský Rím poznal rôzne druhy magických praktík, ktoré neboli predmetom trestnoprávnej represie.²⁶

Staroveký Rím mal svoje Zákony XII. tabúl (vydané v roku 495 p. n. l.), ktoré okrem iného upravovali, čo je prijateľná mágia a čarodejníctvo a čo nie je. Nariaďovali trestať zneužitie mágie v prípade, ak ňou bola spôsobená škoda. Podľa Grafa tieto zákony netrestajú mágiu ako takú, ale trestajú porušenie vlastníckeho práva s cieľom spôsobiť ujmu iným alebo sa obohatiť na ich náklady.²⁷ Zákony XII. tabúl boli zostavené, aby poskytl legislatívny základ zvykovému právu.²⁸

Prvé mená osôb súdených za čarodejníctvo pochádzajú práve z obdobia starovekého Ríma. Známý je prípad spisovateľa a filozofa Lucia Apuleia, ktorému obžaloba vyčítala, že si príliš často umýval zuby alebo že pitval ryby, preto sa považoval za čarodejníka. Apuleius tieto obvinenia vyvrátil. Prvou známou osobou, ktorú za čarodejníctvo odsúdili v Ríme na smrť, v tomto prípade uskrtením sa stal Pricilianus, biskup z Ávily. Popravili ho na priamy príkaz Magna Maxima v roku 385, na žiadosť galských biskupov, aj napriek protestom viacerých vplyvných osobností.²⁹

²¹APFEL, V. *Čas pekelných ohňov. Procesy s bosorkami na Slovensku (1506-1766)*. Budmerice: Rak, 2001. s. 14.

²²BEHRINGER, W. *Čarodějnictví: Globální historie*. Praha: XYZ, 2016. s. 83.

²³BEHRINGER, W. *Čarodějnictví: Globální historie*. Praha: XYZ, 2016. s. 104.

²⁴KIECKHEFER, R. *Magie ve středověku*. Praha: Argo, 2005. s. 36.

²⁵LeGOFF, J. *Encyklopédia stredoveku*. Praha: Vyšehrad, 2008. s. 82.

²⁶KREUZ, P. Čarodějnicke procesy a právo [cit.2023.01.19]. Dostupné na internete: <http://auc.cz/ibp/youthclub2/data/Kreuz-krimi/Kriminalita%2002.pdf>.

²⁷GRAF, F. *Magie in the Ancient World*. Cambridge: Harvard University Press, 1997. s.42.

²⁸COLLINS, D. *Magie in the Ancient Greek World*. Blackwell Publishing, 2008. s. 142.

²⁹CAVENDISH, R. *Dějiny magie*. Praha: Odeon, 1993. s. 60.

Práve táto otázka majetkových práv a bohatstva inšpirovala kultúry v celej histórii k regulácii a trestaniu čarodejníc.³⁰ Jeden z prvých cirkevných dekrétov proti čarodejníctvu vyšiel v roku 315 n. l., ktorý odsúdil veštcov na päťročné pokánie. Veštcovia boli takisto odsúdení kánonickým zákonom *Decretum*, ktorý ich považoval za modloslužobníkov.³¹

Rimania verili, že čarodejnice obžierajú mŕtvolu, kradnú ich orgány, premieňajú sa na zvieratá, ničia úrodu alebo ovplyvňujú počasie. Trestanie čiernej, škodlivej mágie spoločne s travičstvom bolo spoločne súčasťou rímskeho chápania *crimen magiae* v období rímskej republiky a princípátu.³²

Jedným zo základných prameňov európskeho práva týkajúci sa čarodejníctva sa stal Kornéliov zákon o úkladných vrahoch a travičoch (označovaný aj ako Kornéliov zákon o úkladných vrahoch a čarodejniciach), ktorý vydal Lucius Cornelius Sulla v roku 81 p. n. l.³³ Zákon mal okrem iného slúžiť aj na posilnenie právomoci senátu.³⁴

Dôležitosť tohto zákona pre budúcnosť rímskeho súdництва v oblasti mágie nemožno podceňovať, pretože s ním súviseli všetky nasledujúce právne predpisy proti mágii. Kvôli nejednoznačnosti pôvodných výrazov a kreativite neskorších rímskych právnikov bol rozsah zákona postupne rozširovaný o ďalšie oblasti.³⁵

Zákon možno zaradiť medzi základné právne predpisy rímskeho trestného práva a súčasne primárny prameň právnej úpravy trestných činov proti životu a zdraviu. Trestný čin vraždy pred jeho vydaním upravovali kráľovské zákony kráľa Numa Pompilia³⁶ a následne, kde už nachádzame detailnejšiu úpravu, to boli už spomínané Zákony XII. tabúl. Zákon sa mal prvotne vzťahovať na travičstvo a násilnú vraždu človeka prostredníctvom bodnej, sečnej alebo strelnej zbrane. Z historického hľadiska predstavoval prvý právny predpis, ktorý stíhal vraždu človeka od čias Zákona XII. tabúl.³⁷

Kornéliov zákon upravuje niekoľko skutkových podstát trestných činov, ktoré aj keď spolu nesúvisia ich cieľ bol rovnaký, a to ochrana života a zdravia rímskych občanov, vrátane

³⁰KIECKHEFER, R. *Magic in the Middle Ages*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989. s. 41.

³¹LEE, J. Lee's History of the Church of Scotland. In *Blackwood's Edinburgh Magazine*, vol. 89, no. 545, 1861, s. 291.

³²ŠTENPIEN, E. Crimen magie v Uhorsku s osobitným zreteľom na prax košických a abovských súdov. In *Právo v priestore a čase: zborník venovaný jubileu prof. JUDr. Jozefa Beňu, CSc.* Bratislava: Atticum, 2014. s. 294-308.

³³BEHRINGER, W. *Čarodějnictví. Globální historie*. Praha: Albatros, 2016. s. 107.

³⁴COLLINS, D. *Magic in the Ancient Greek World*. Blackwell Publishing, 2008. s. 145.

³⁵COLLINS, D. *Magic in the Ancient Greek World*. Blackwell Publishing, 2008. s. 146.

³⁶Tento trestný čin však bol primárne upravený v kráľovských zákonoch Numa Pompilia, ktoré boli ešte staršie ako Zákon XII tabúl. K tomu pozri: GAUGHAN, J. Killing and theking: Numa'smurderlaw and the nature of monarchic authority. In *Continuity and Change*, 2003, roč. 18, č. 3, s. 330 a nasl.

³⁷GREGOR, M. Aplikácia Kornéliovho zákona o vrahoch a travičoch (*lex Cornelia de sicariis et veneficis*). In *Právne historické studie*, 2020, roč. 50, č. 1, s. 24.

zaručenia bezpečnosti vo verejnom priestore. Patrili tu trestné činy ako úkladná vražda s použitím zbrane, nedovolené ozbrojovanie a podpaľačstvo.³⁸

Aj keď zákon výslovne neuvádza čarodejníctvo v žiadnej skutkovej podstate trestného činu, za zmienku stojí uviesť, že pravdepodobne v jeho piatej kapitole bola obsiahnutá skutková podstata trestného činu travičstva, ako špeciálny spôsob spáchania trestného činu úkladnej vraždy.³⁹ Travičstvo sa vykonávalo v tajnosti a nepozorovane.⁴⁰ Rímski právnici zdôrazňovali, že ak chcel niekto hovoriť o bylinách (venenum), musel uviesť, či mal na mysli ich škodlivé účinky, teda jed, alebo ich dobré účinky, nakoľko sem patrili aj rôzne lieky a liečivá. Zákon postihoval nie len samotné podanie jedu inej osobe, ale aj ich prípravu, predaj alebo držbu, ak činnosť smerovala k spáchaniu trestného činu úkladnej vraždy. Právna úprava smerovala k obmedzeniu nezákonného podnikania s jedmi (venenarii).⁴¹

Ďalším a v podstate aj jediným trestným činom, ktorý sa spájal s mágiou a mohol byť potrestaný trestom smrti bolo už spomínané travičstvo, a to od čias vlády cisára Tibéria začiatkom 1. storočia. Tento stav sa začína radikálne meniť na sklonku 3. storočia, kedy cisár Dioklecian ako trest za škodlivé čarodejníctvo nariadil trest smrti upálením zaživa.⁴²

Za vlády cisára Konštantína I. Veľkého sa trest smrti upálením zaživa zaviedol v roku 319 aj pre veštcov. Jeho nástupca Konstantinus II. svojimi dvomi zákonmi z roku 358 nariadil trestať všetky formy mágie, vrátane bielej.⁴³ Cisár Konstantinus II. prehlásil všetkých čarodejníkov za nepriateľov ľudského rodu, tzv. *humani generis inimici*.⁴⁴

Všetky neskororímske zákony boli v roku 438 zaradené do Codexu Theodosianus a v roku 529 do Codexu Justinianus. Tieto právne predpisy boli prevzaté krajinami západnej, južnej i strednej Európy v rámci recepcie rímskeho práva, nakoľko išlo o súčasť Justiniánskej kodifikácie.⁴⁵

³⁸GREGOR, M. Aplikácia Kornéliovho zákona o vrahoch a travičoch (lex Cornelia de sicariis et veneficis). In *Právne historické studie*, 2020, roč. 50, č. 1, s. 27.

³⁹GREGOR, M. Aplikácia Kornéliovho zákona o vrahoch a travičoch (lex Cornelia de sicariis et veneficis). In *Právne historické studie*, 2020, roč. 50, č. 1, s. 31.

⁴⁰Pozri bližšie: ANTALOVÁ, B. Usmrtenie jedom alebo škodlivým liekom v rímskom práve. In *Trestné právo na prahu 3. tisícročia*. Košice: Právnická fakulta UPJŠ, 2003. s. 169–175.

⁴¹GREGOR, M. Aplikácia Kornéliovho zákona o vrahoch a travičoch (lex Cornelia de sicariis et veneficis). In *Právne historické studie*, 2020, roč. 50, č. 1, s. 24.

⁴²KREUZ, P. Čarodějnicke procesy a právo [cit.2023.01.10]. Dostupné na internete: <http://auc.cz/ipb/youthclub2/data/Kreuz-krimi/Kriminalita%2002.pdf>.

⁴³ŠTENPIEN, E. Crimen magie v Uhorsku s osobitným zreteľom na prax košických a abovských súdov. In *Právo v priestore a čase*: zborník venovaný jubileu prof. JUDr. Jozefa Beňu, CSc., Bratislava: Atticum, 2014. s. 294–308.

⁴⁴BEHRINGER, W. Čarodějnicke. Globální historie. Praha: Albatros, 2016. s. 85.

⁴⁵ŠTENPIEN, E. Crimen magie v Uhorsku s osobitným zreteľom na prax košických a abovských súdov. In *Právo v priestore a čase*: zborník venovaný jubileu prof. JUDr. Jozefa Beňu, CSc., Bratislava: Atticum, 2014. s. 294–308.

Vzhľadom na tieto skutočnosti je však nevyhnutné upozorniť na dva procesnoprávne inštitúty rímskeho trestného práva, ktoré sú dôležité predovšetkým z dôvodu, že v dôsledku recepcie našli rozsiahle uplatnenie v neskorých stredovekých a raných novovekých čarodejnických procesoch a taktiež v európskom stredovekom a novovekom trestnom práve vôbec. Je ním verejný trestný proces a použitie tortúry. Neskorý rímsky trestný proces sa stal na prelome 12. a 13. storočia jedným z východísk, vtedy vytvoreného nového inkvizičného procesu. Tortúru ako vyšetrovací prostriedok poznalo už právo rímskej republiky, no striktne bolo vylúčené u všetkých slobodných osôb. Až za vlády cisára Tibéria sa používanie tortúry povolilo aj proti slobodným osobám, avšak iba pre *crimen (laese) majestatis*, teda pre zločin urážky majestátu. Za dominátu od konca 3. storočia n. l. sa tortúra používala u slobodných osôb, vrátane najvyšších hodnostárov ríše i v prípade iných, závažnejších deliktov a stala sa tak obvyklou metódou výsluchu.⁴⁶

Môžeme teda konštatovať, že právny základ pre trestné stíhanie čarodejníctva v neskorom stredoveku a v ranom novoveku má svoj pôvod v rímskom práve. Nie náhodou, ale na základe starých tradícií, rímski právnici hľadali grécke precedensy pre tradičné chápanie mágie a jej účinkov.⁴⁷

Ak by sme porovnali staroveké Grécko s Rómom, tak v gréckych právnych predpisoch existuje prekvapivo málo dôkazov o obavách z čarodejníctva.⁴⁸

Pre niektoré mestské štáty, ako napríklad Atény, neexistovali právne predpisy, ktoré by sa priamo týkali mágie, na rozdiel od iných, napríklad v Teose, na pobreží severne od Efezu v Ázii. Maloobchodný predaj, výroba a predaj škodlivých liekov, mohli, ale aj nemuseli priamo súvisieť s mágiou. Nemôžeme však jednoznačne ustáliť záver, že absencia právnych predpisov znamená neexistenciu obáv z mágie a čarodejníctva, keďže ani neexistuje úplný súbor aténskeho práva, ktorý by potvrdil, prípadne vyvrátil túto skutočnosť. Napriek tomu však existuje veľa nepriamych dôkazov o tom, že niektoré typy mágie boli považované za škodlivejšie ako iné a že škodlivá mágia mohla viesť k poškodeniu osôb alebo majetku.⁴⁹

Na rozdiel od sporadického záujmu o mágiu v klasickom období gréckeho práva máme dôkazy o trvalom záujme o reguláciu magických aktivít počnúc republikánskym Rómom až po neskoré cisárske obdobie. Porozumenie kľúčových zákonov v rímskej právnej tradícii, ktoré sa

⁴⁶KREUZ, P. Čarodějnicke procesy a právo [cit.2023.01.10]. Dostupné na internete: <http://auc.cz/ipb/youthclub2/data/Kreuz-krimi/Kriminalita%2002.pdf>.

⁴⁷COLLINS, D. *Magic in the Ancient Greek World*. Black well Publishing, 2008. s. 132.

⁴⁸OGDEN, D. *Magic, Witchcraft, and Ghosts in the Greek and Roman Worlds: A Source book*. New York: Oxford University Press, 2002. s. 275-276.

⁴⁹COLLINS, D. *Magic in the Ancient Greek World*. Blackwell Publishing, 2008. s. 133.

týkajú mágie je dôležité najmä preto, že poskytujú priame svedectvo o tom, ako boli rímske zákony v priebehu času rozširované o skutočnosti, ktoré bolo možné v tom čase považovať za magické.⁵⁰

Staroveké Grécko a Rím odkázali západnej civilizácii základne predpoklady pre rozvoj čarodejníctva, pretože zanechali širokú škálu rôznych príbehov o kúzloch, amuletoch a čarodejníkoch, ktoré mali silu meniť seba a ostatných na zvieratá.⁵¹

3. Postihovanie trestného činu čarodejníctva v stredoveku

Začiatkom stredoveku sa čarodejníctvo považovalo za nezvyčajný jav. Súdne procesy s čarodejnicami sa v stredoveku viedli najmä ústnou formou a záznamy z nich sa zhotovovali len sporadicky. Zvláštnosťou je, že čarodejnice boli niekedy popravené, ako reakcia na úmrtie panovníka.⁵²

Relatívne umierneným prístupom k čarodejniciam sa vyznačuje obdobie vrcholného stredoveku. V rokoch 1100 až 1300 sa v stredovekých kronikách vyskytuje len málo prípadov, kedy boli popravené čarodejnice. Pravdepodobne to súviselo s tým, že sa tento úsek dejín vyznačoval priaznivou úrodnosťou a klimatickými podmienkami.⁵³

V rokoch 1300 až 1500 sa procesy s čarodejnicami vyskytovali stále len veľmi zriedkavo. Tieto procesy boli spájané s významnými osobami, ktoré sa považovali za obeť čarov. V odbornej literatúre sa spomína teória, že po potlačení katarov a valdencov si inkvizícia potrebovala nájsť nový cieľ, ktorý našla práve v čarodejníkoch.⁵⁴

Prvé čarodejnícke procesy sa uskutočnili v oblasti francúzskych a švajčiarskych Álp na území Dauphiné na juhovýchode Francúzska, kde sa pred prenasledovaním uchýlila sekta valdencov. Vznik mýtu o čarodejníkoch a démonoch bol výsledkom nepokojných náboženských pomerov v 15. a 16. storočí. Hon na čarodejnice sa tak stal prostriedkom na vyriešenie náboženskej krízy.⁵⁵

V rokoch 1435 až 1500 sa procesy s čarodejnicami konali na území súčasného Nemecka, Francúzska, Švajčiarska a niekoľko aj v Anglicku a v Taliansku.⁵⁶

⁵⁰COLLINS, D. *Magic in the Ancient Greek World*. Blackwell Publishing, 2008. s. 142.

⁵¹MODRAS, R. *Studies in the Spirituality of Jesuits*. St. Louis: MO, 2003. s. 6.

⁵²BEHRINGER, W. *Čarodějnictví: Globální historie*. Praha: XYZ, 2016. s. 111.

⁵³BEHRINGER, W. *Čarodějnictví: Globální historie*. Praha: XYZ, 2016. s. 117.

⁵⁴KIECKHEFER, R. Witch Trials in Medieval Europe. In Oldridge, D. *The witchcraft treader*. New York: Routledge, 2002. s. 25-36.

⁵⁵SALMANN, J. – B. *Čarodějnice d'áblovy nevěsty*. Slovart, 1994. s. 21.

⁵⁶LeGOFF, J. *Encyklopédia stredoveku*, Praha: Vyšehrad, 2008. s. 83.

Uznávanou disciplínou v období stredoveku bola tzv. mágia naturalis, ktorá využívala prirodzené vlastnosti neživých predmetov a hviezd. Neskôr sa však vytvorila viera, že všetko nadprirodzené pochádza od Boha alebo od diabla. Vykonávanie magických činností sa začalo spájať s činnosťou démonov.⁵⁷

Rozoznávali sa teda dva druhy mágie, a to mágia prírodná, ktorá sa považovala za poddruh vedy, pričom bola založená na prirodzených vlastnostiach danej rastliny, kameňa a objektu, ako aj na vonkajších vplyvoch ako bolo postavenie planét a hviezd a mágia démonická, podobná náboženstvu, ktorá však namiesto Boha uctievala diabla a zlých duchov.⁵⁸ Vykonávala sa aj liečiteľská mágia za pomoci bylín a živočíchov. Čary smerovali priamo na chorobu, ktorej prikazovali odísť. V prípade, ak sa stav pacienta zlepšil, liečiteľ nebol prenasledovaný, no ak sa zdravotný stav zhoršoval, vzniklo sa voči nemu obvinenie.⁵⁹

Od 14. storočia bolo veľmi ťažké vymedziť hranice medzi prirodzenou mágiou a čarodejníctvom.⁶⁰ Do 14. storočia sa čarodejníctvo spájalo s diablom len výnimočne, no v období rokov 1450 až 1550 nastávajú zásadné zmeny v postavení čarodejní v spoločnosti.⁶¹

V tomto období vzniklo aj niekoľko významných diel. Medzi rokom 1435 až 1487 bolo spísaných 28 traktátov, ktoré zmenili pohľad na čarodejníctvo, medzi ktorými je aj Kladivo na čarodejnice.⁶²

S upaľovaním čarodejníc je spojený už spomínaný filozoficko-právny traktát, Kladivo na čarodejnice alebo latinsky *Malleus maleficarum*, ktoré sa používalo ako základná príručka v boji proti čarodejnícom a bolo vydané v nadväznosti na bulu *Summis desiderantes affectibus* z 5. decembra 1484.⁶³

Prínos pápežskej buly spočíval v rozšírení právomocí pre členov dominikánskej rehole a profesorov teológie Heinricha Institoris a Jakuba Sprengera, ktorí boli ustanovení ako hlavní inkvizítori v boji proti kacírom a čarodejnícom. Tento dokument sa považoval za programovú listinu v boji proti čarodejnícom na európskom kontinente. O dva roky neskôr bola v Štrasburgu vydaná kniha *Malleus maleficarum*, v nemeckých krajinách známa pod názvom

⁵⁷RUSSELL, J. – B. Witchcraft. In Lehman, A. - Myers, J. *Magic, Witchcraft and Religion*. MountainView: Mayfield Publishing Company, 1993. s. 190-199.

⁵⁸KIECKHEFER, R. *Magie ve středověku*. Praha: Argo, 2005. s. 25.

⁵⁹KIECKHEFER, R. Magie a čarodějnictví ve středověké Evropě. In Muchemlbed, R. *Magie a čarodějnictví v Evropě od středověku po současnost*. Praha: Volvox Globator, 1997. s. 15-35.

⁶⁰KORS, A.– PETERS, E. *Witchcraft in Europe 400-1700*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2001. s. 17.

⁶¹KIECKHEFER, R. *Magie ve středověku*. Praha: Argo, 2005. s. 17.

⁶²MUCHEMBLED, R. *Dějiny d'ábla*. Praha: Argo, 2008. s. 57.

⁶³ENNEMOSER, J. *Geschichte der Magie* [online]. Leipzig: Brockhaus, 1844. s. 796 [cit. 2023-01.11].

Dostupné na internete: <https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/goToPage/bsb10132586.html?pageNo=848>.

Hexenhamer – Kladivo na čarodejnice. Kladivo na čarodejnice však nebolo jedinou literatúrou, ktorá by pojednávala o čarodejníctve, no ani jeden z traktátov nedosiahol taký vplyv a obrovské rozšírenie ako tento.⁶⁴ Honba na čarodejnice sa rozmohla práve jeho vydaním.⁶⁵

Autori proti pochybovačom v existenciu čarodejníc vyslovili tézu: „Neveriť v činnosť čarodejníc je najväčšie kacírstvo.“⁶⁶ Kladivo poskytuje klasický príklad mizogýnskeho čarodejníckeho spisu.⁶⁷ Je považované za príručku pre honcov na čarodejnice a až do konca 17. storočia malo u katolíkov a evanjelikov obrovskú autoritu. Kniha nadobudla charakter univerzálnej encyklopédie bosoráctva. Okrem výmyslov a bláznivých predstáv obsahovala aj vidiecke povery.⁶⁸ Nielen samotní autori tohto diela, ale aj im ideologicky podobní právnici, pomenovali čarodejníctvo ako najhroznejší, najkrutejší a najťažší trest, tzv. *crimen exceptum*⁶⁹ – zvláštny, výnimočný zločin.⁷⁰

Kladivo nikdy nezískalo formálne postavenie zákona, no používalo sa podľa tretej časti, ktorá opisuje procesný postup inkvizičného procesu s čarodejnicami.⁷¹

Považovalo sa len za čiastočnú súkromnú publikáciu, pretože v rímskokatolíckej cirkvi nedosiahlo formálnu pozíciu zákona. Slúžilo ako subsidiárny právny predpis v súdnej praxi. Členovia inkvizičných tribunálov hľadali v tejto knihe poučenie a návod, ako pri procesoch s čarodejnicami postupovať.⁷² Kladivo na čarodejnice sa tak stalo osudovou knihou stredoveku.⁷³ Je nepochybne najznámejším pojednaním o čarodejníctve všetkých čias.⁷⁴ Dlhé

⁶⁴JESENSKÝ, M. Inkvizičné sudy žien, obvinených z bosoráctva, neboli výnimkou ani na Slovensku. In *Vikend*, 1996, s. 13.

⁶⁵FRANZEN, A. *Malé cirkevné dejiny*. Praha: České katolícké nakladateľstvá, 1992. s. 233.

⁶⁶TOKÁROVÁ, A. *Vzdelanie žien na Slovensku. Spoločenské bariéry a stimuly v historickom priereze*. Prešov: AKCENT PRINT, 2007. s. 47-48.

⁶⁷KIECKHEFER, R. *Magie ve středověku*. Praha: Argo, 2005. s. 227.

⁶⁸HALL, A. – KINGSTON, J. *Bosoráctvo a mágia*. Bratislava: Ikar, 1979, s.161 – 162.

⁶⁹Najstaršie európske feudálne zákony (franské kapitulácie) zakazovali trestať prípady čarodejníctva svetskou mocou a odkazovali ich do kompetencie cirkevných súdov. Saské zrkadlo už nariaďovalo trestať čarodejnice upálením. V rokoch 1231-1233 informoval Konrád z Marburgu pápeža Gregora IX. o viacerých prípadoch uctievania satana, ktoré odhalil. Pápež ho následne vyzval, aby sa s horlivosťou postavil proti šíreniu zla. Pápež Alexander VI. V rokoch 1258 a 1260 nariadil, aby čarodejnice súdili inkvizítori len vtedy, ak by boli súčasne obvinené zo zjavnej herézy. Keď v roku 1398 teologická fakulta v Paríži prehlásila všetky druhy mágie za heretické, stalo sa čarodejníctvo v západnej Európe výnimočným trestným činom, ktorý patril do výhradnej kompetencie inkvizície (tzv. *crimen exceptum*). Pozri bližšie: RYŠ, G. *Inkvizície*. Praha: Mladá Fronta, 2004. s. 73.

⁷⁰GRIGULEVIČ, I. – R. *Dejiny inkvizície (13. – 20. století)*. Praha: Svoboda, 1973. s. 91.

⁷¹LACLAVÍKOVÁ, M. – ŠVECOVÁ, A. *Pramene práva na území Slovenska I*. Trnava: Tpi Universitatis Tymaviensis, 2007. s. 377.

⁷²APFEL, V. *Čas pekelných ohňov*. Budmerice: Rak, 2001. s. 31.

⁷³GUILEYOVÁ, R. – E. *Encyklopedie čarodějnic a čarodějnictví*. Praha: OLYMPIA, 1997. s. 116.

⁷⁴MACKAY, S. – CH. *The Hammer of Witches*. The Edinburgh Building: Cambridge university press, 2009. s. 1.

obdobie sa považovalo za najautoritatívnejšiu a najrozšírenejšiu príručku pre trestné stíhanie čarodejníctva, ktorá bola k dispozícii sudcom laickým i cirkevným.⁷⁵

Aj vďaka tomuto dielu možno 15. storočie považovať za obdobie začiatku honov na čarodejnice.⁷⁶

4. Postihovanie trestného činu čarodejníctva podľa najstarších uhorských dekrétov

Uhorské stredoveké právo malo v zásade dve základné právne formy – obyčaj a zákon. Za zákony sa považovali aj dekréty, privilégia alebo štatúty. Na rozdiel od iných krajín však zákon v Uhorsku nebol najvyššou a ani všeobecne záväznou právnou normou. V Uhorsku sa dokonca vytvorila osobitná hierarchia, ba i konkurencia právnych noriem, o čom svedčí napríklad Šomod'várska formulárová zbierka z druhej polovice 15. storočia, v ktorej sa načrtáva zložitosť uhorského stredovekého právneho systému. Od práva sa v tom období požadovalo, aby bolo staré a dobré. Týmto bola daná akási nadradenosť obyčajového práva v Uhorsku počas celého stredoveku. Aj keď od vzniku Uhorského kráľovstva reflektovalo trestné činy viacero legislatívnych normatívov, v stredoveku a ani v novoveku nebola prijatá žiadna komplexnejšia a jednotná úprava trestného práva.

Až do prijatia trestného kódexu Márie Terézie Constitutio Criminalis Theresiana v roku 1768 si rozhodujúcu úlohu zachovalo obyčajové právo, ktoré v zosumarizovanej forme predstavovalo predovšetkým Tripartitum Istvána Werböczyho z roku 1514 a neskôr aj Constitutio Criminalis Ferdinandae, teda do latinčiny preložený a v Uhorsku používaný zákonník Neue peinliche Landgerichtsordnung, vydaný v roku 1656 cisárom Ferdinandom III. pre Dolné Rakúsko. V slobodných kráľovských mestách to bolo najmä tavernické právo (ius tavernicale), ktorého východiskom sa stali partikulárne mestské práva, koncom 15. a začiatkom 16. storočia zhrnuté do Kódexu tavernického práva, ktorý sa zachoval vo viacerých súvekých rukopisoch.⁷⁷

Pokiaľ ide o trestný čin čarodejníctva už v období ranouhorského štátu ľudia verili, že bosorky majú magickú moc a vedia vážne poškodiť. Panovníci a ani cirkev ich však netrestala „na hrdle“ a prístup orgánov súdnej moci k nim bol relatívne mierny.⁷⁸

⁷⁵DUNI, M. Doubting Witchcraft: Theologians, Jurists, Inquisitors during the Fifteenth and Sixteenth Centuries [cit. 2023.01.19]. Dostupné na internete: https://www.academia.edu/32446624/Doubting_Witchcraft_Theologians_Jurists_Inquisitors_during_the_Fifteenth_and_Sixteenth_Centuries.

⁷⁶HENNINGSSEN, G. Witchcraft in Denmark. In *Folklore* [online]. 1982, vol. 93, no. 2, p. 131-137 [cit. 2022.11.27]. Dostupné na internete: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0015587X.1982.9716232>.

⁷⁷SEGEŠ, V. *Prešporský pitaval: zločin a trest v stredovekej Bratislave*. Perfekt, 2005. s. 99-101.

⁷⁸SEGEŠ, V. *Prešporský pitaval: zločin a trest v stredovekej Bratislave*. Perfekt, 2005. s. 19.

Pojem bosorka (po maďarsky boszorkány) má svoj pôvod v starotureckom slove basırqan⁷⁹, čo znamená tlačíť, stláčajúci. Pojem čarodejnica je všeslovanské a údajne pochádza zo slova čiary.⁸⁰ Staroslovanské čarodejnice vraj veštili z čiar urobených do popola.⁸¹

Až v neskoršom období začal uhorský právny poriadok rozlišovať medzi strigae a maleficae. Strigae boli ženy, ktoré žili vo zväzku s diablom, mali s ním pohlavný styk a disponovali takými vlastnosťami, že mohli vykonávať akékoľvek nadprirodzené skutky. Maleficae boli ženy, ktoré vedeli urieknuť, čarovať, otráviť, no aj predpovedať budúcnosť.⁸²

V Uhorsku vydávali Arpádovci zákony vo forme dekrétov, ktoré okrem iného obsahovali aj trestnoprávne ustanovenia týkajúce sa čarodejníctva.⁸³

Od čias vlády kráľa Štefana malo staré uhorské právo vo veciach čarodejníctva celkom rozumné ustanovenie.⁸⁴ Procesy s čarodejnicami sa v starom Uhorsku po prvýkrát spomínajú v dekrétach svätého Štefana, presnejšie v 2. dekréte a v 31. článku, ktorý niesol označenie O strigách. Podľa článku 31, „ak bola nájdená dáka striga, podľa súdneho zákona nech ju predvedú do kostola a odovzdajú kňazovi na postenie a ponaučenie vo viere, po pôste nech sa vráti domov. Ak sa nájde v tejže vine druhý raz, nech sa podobne podrobí pôstu, nech jej však vypália na prsia a na čelo a tiež medzi lopatkami kostolným kľúčom biľag kríža a nech sa vráti domov. Ak (je to) po tretie, nech sa odovzdá sudcom.“⁸⁵

Článok 32 dekrétov popisuje čarodejníkov, posadnutých diablom a veštcov. „Aby zostali božie stvorenia uchránené od všetkého zlého a nikto im neškodil, jedine ak nie Boh, ktorý to riadi, z rozhodnutia rady sme vydali prísny zákaz pre posadnutých a čarodejníkov, aby neopovážili žiadneho človeka čarami alebo diabolskou vedou zbaviť rozumu alebo zničiť. Ale ak sa nejaký muž alebo nejaká žena predsa len dali na takúto vec, nech ich vydajú do rúk toho, komu poškodili, alebo ich príbuzným, aby oni nad nimi vyriekli súd podľa ich vôle. Ak by sa

⁷⁹ Bližšie pozri: A magyar nyelv történeti - etimológiai szótára.

⁸⁰ RAJKOVÁ, M. Bizarné procesy minulosti – ordály, bosorky a zvieratá v súdnych procesoch. In *Milníky práva v stredoeurópskom priestoroch*. Univerzita Komenského v Bratislave: Právnická fakulta, 2014. s. 103.

⁸¹ JESENSKÝ M. – PAVELKOVÁ, A. – TKÁČOVÁ, L.: Čarodejnice, alchymisti a hľadači pokladov na Slovensku, Bratislava: Goralinga, 2009. s. 46.

⁸² LENGYELOVÁ, T. Procesy s bosorkami v Nitrianskej a Bratislavskej stolici v 16.-18. Storočí. In *Ročenka štátneho archívu v Bratislave, pobočka Šaľa. Archívum Šaľa: Archívna ročenka II* [online]. Štátny archív v Bratislave, pobočka Šaľa, 2005 [cit.2023.01.19]. Dostupné na internete: https://www.minv.sk/swift_data/source/verejna_sprava/saba_psa/publikacie/Archivum_Sala_2_SK.pdf.

⁸³ SIVÁK, F. *Dejiny štátu a práva na Slovensku do roku 1918*. Univerzita Komenského v Bratislave: Právnická fakulta, 1998, s. 52.

⁸⁴ ŠINDELÁŘ, B. *Hon na čarodejnice: západní a střední Evropa v 16.-17. století*. Praha: Svoboda, 1986. s. 143.

⁸⁵ ŠEĐOVÁ, B. – SEGEŠ, V. *Pramene k vojenským dejinám Slovenska I/2(1000-1387)*. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2011. s. 21.

našli nejakí veštcí, ktorí v popole alebo podobných veciach majstrujú, nech ich biskup bičom opraví.⁸⁶

V dekrétach kráľa Štefana sa ešte rozlišovalo medzi strigami, bosorkami a čarodejnicami. Strigy podľa neho patrili do právomoci cirkvi a mali byť potrestané len pôstom a verejným vyznaním viery, na ktoré mal dozerat' správca kostola. Ak však bola tá istá osoba obvinená druhýkrát, okrem pôstu bola potrestaná aj biľagovaním, čo znamená, že na tele jej boli vypálené tri znaky kríža, a to na hrudi, čele a medzi lopatkami. Ak bola obvinená po tretíkrát, až vtedy sa dostala pred súd.⁸⁷

Štefan I. ďalej rozlišuje skutky ako maleficium a veneficium, za ktoré mal byť muž alebo žena odovzdané poškodenému.⁸⁸ Maleficium znamenalo zlý skutok, čarodejníctvo, mágiu, uškodenie alebo kúzelníctvo.⁸⁹ Veneficium sa považovalo za miešanie jedov, elixírov a očarovanie.⁹⁰ Zákony poznali aj pojem sortilegus, teda veštec alebo veštica.⁹¹ Sortilegus mal byť vydaný do pôsobnosti biskupa a vyšľahaný mečom.⁹² V dekrétach taktiež upravil trestanie násilia a krivej prísahy, zakázal kmeňovú krvnú pomstu a následnú nápravu spôsobenej ujmy vyjednáváním.⁹³

Prameňom dekrétov uhorského kráľa Štefana sa stali predovšetkým uznesenia cirkevných synod, franské kapitulárie, rímske barbarské zákonníky, no aj právo obyčajové. Ich ustanovenia mali výrazne trestnoprávny charakter.⁹⁴

Z čias vlády uhorského kráľa Ladislava I. (1077-1095) sa zachovali dekréty, z ktorých je zrejmé, že strigy spolu s padlými ženami, teda pobehlicami (meretrix) patrili do právomoci biskupa, ktorý s nimi naložil, ako uznal sa správne.⁹⁵ Toto ustanovenie upravoval článok 34 dekrétov, ktorý bol pre trestanie bosoriek rozhodujúcim. V článku 13 sa hovorí o možnosti

⁸⁶ LENGYELOVÁ, T. *Bosorky, strigy, čarodejnice*. Bratislava: Trio Publishing, 2013. s. 46.

⁸⁷ ŠEĎOVÁ, B. – SEGEŠ, V. *Pramene k vojenským dejinám Slovenska I/2(1000-1387)*. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2011. s. 21.

⁸⁸ RAJKOVÁ, M. Bizarné procesy minulosti – ordály, bosorky a zvieratá v súdnych procesoch. In *Milníky práva v stredo európskom priestoroch*. Univerzita Komenského v Bratislave: Právnická fakulta, 2014. s. 104.

⁸⁹ FINÁLY, H. *A latin nyelv szótára* [online]. [cit.2023.01.19]. Dostupné na internete: <https://latin.oszk.hu/cgi-bin3/index.cgi>.

⁹⁰ FINÁLY, H. *A latin nyelv szótára* [online]. [cit.2023.01.19]. Dostupné na internete: <https://latin.oszk.hu/cgi-bin3/index.cgi>.

⁹¹ FINÁLY, H. *A latin nyelv szótára* [online]. [cit.2023.01.19]. Dostupné na internete: <https://latin.oszk.hu/cgi-bin3/index.cgi>.

⁹² RAJKOVÁ, M. Bizarné procesy minulosti – ordály, bosorky a zvieratá v súdnych procesoch. In *Milníky práva v stredo európskom priestoroch*. Univerzita Komenského v Bratislave: Právnická fakulta, 2014. s. 104.

⁹³ SIVÁK, F. *Dejiny štátu a práva na Slovensku do roku 1918*. Bratislava: PF UK, 1998, s. 52.

⁹⁴ ŠEĎOVÁ, B. – SEGEŠ, V. *Pramene k vojenským dejinám Slovenska I/2(1000-1387)*. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2011. s. 18.

⁹⁵ LENGYELOVÁ, T. Procesy s bosorkami v Nitrianskej a Bratislavskej stolici v 16.-18. Storočí. In *Ročenka štátneho archívu v Bratislave, pobočka Šaľa. Archívna ročenka II* [online]. Štátny archív v Bratislave, pobočka Šaľa, 2005 [cit.2023.01.19]. Dostupné na internete: https://www.minv.sk/swift_data/source/verejna_sprava/saba_psa/publikacie/Archivum_Sala_2_SK.pdf.

zabitia nevernej manželky, pretože súd nad týmto činom môže vyniesť iba Boh, no v prípade, ak príbuzní vznesú žalobu, prípad musí riešiť sudca. V článku 20 sa popisuje, aby sa žena, ktorá bola pristihnutá pri nevere kajala, potom nech ju muž, ak chce príjme späť a ak nechce, tak nech si žijú mimo manželstva až dovtedy, kým sú obaja nažive.⁹⁶ Dekréty okrem iného upravovali aj božie súdy⁹⁷ a tresty za telesné násilie.⁹⁸

Zo zákonov kráľa Štefana, ako aj zo zákonov kráľa Ladislava vyplýva, že v období upevňovania kresťanstva sa vo väčšej miere používali metódy presvedčania o správnosti a opodstatnenosti kresťanskej viery. Strigy – bosorky sa považovali za prisluhovačky starých pohanských náboženstiev a zvykov. Najďalej však zašiel uhorský kráľ Koloman (1095-1114), ktorý sa odmietol vo svojich zákonoch bosorkami zaoberať.⁹⁹ Cieľom Kolomanových zákonov boli dekréty spomínaných panovníkov preskúmať a zrevidovať.¹⁰⁰

Podľa článku 57 (I. kniha) dekrétov sv. Kolomana o bosorkách, keďže nejestvujú, nech nie je ani žiadne vyšetrovanie.¹⁰¹ Ustanovenie však neznamená, že neverí v ich existenciu, skôr naznačuje presvedčenie panovníka, že prípady týkajúce sa bosoriek sa majú riešiť rovnakým spôsobom, ako hocikajaký iný trestný čin, prípadne priestupok.¹⁰²

Dekrétom kráľa Kolomana sa tak uhorské zákonodarstvo prestalo zaoberať otázkami bosoráctva, z dôvodu, že jeho trestanie sa presunulo na nižšiu úroveň, keďže nebolo ponímané ako výnimočný zločin, teda *crimen exceptum*. Posudzovalo a trestalo sa ako každý iný trestný čin.¹⁰³ Zákon kráľa Kolomana taktiež prikázal, že božie súdy nebude možné vykonávať vo všetkých farnostiach, ale len v biskupských sídlach a bratislavskom a nitrianskom veľkoprepoštvu, čo dokazuje, že predtým sa ordálie vykonávali všade.¹⁰⁴

⁹⁶LENGYELOVÁ, T. *Bosorky, strigy, čarodejnice*. Bratislava: Trio Publishing, 2013. s.46.

⁹⁷Podľa čl. 22 dekrétov sv. Ladislava „*súd ohňa a vody zakazujeme konať v dákej inej farnosti, ak len nie je v sídle biskupa a väčších prepoštiev, čiže aj v Bratislave a Nitre.*“

⁹⁸ŠEĎOVÁ, B. – SEGEŠ, V. *Pramene k vojenským dejinám Slovenska I/2(1000-1387)*. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2011. s. 31.

⁹⁹LENGYELOVÁ, T. Procesy s bosorkami v Nitrianskej a Bratislavskej stolici v 16.-18. Storočí. In *Ročenka štátneho archívu v Bratislave, pobočka Šaľa. Archívum Šaľa: Archívna ročenka II* [online]. Štátny archív v Bratislave, pobočka Šaľa, 2005 [cit.2023.01.19]. Dostupné na internete: https://www.minv.sk/swift_data/source/verejna_sprava/saba_psa/publikacie/Archivum_Sala_2_SK.pdf.

¹⁰⁰VOJÁČEK, L. – SCHELLE, K. *Právné dejiny na území Slovenska*. Ostrava: KEY Publishing, 2007.s. 41-42.

¹⁰¹ŠEĎOVÁ, B. – V, SEGEŠ, V. *Pramene k vojenským dejinám Slovenska I/2(1000-1387)*. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2011. s. 39.

¹⁰²LENGYELOVÁ, T. Procesy s bosorkami v Nitrianskej a Bratislavskej stolici v 16.-18. Storočí. In *Ročenka štátneho archívu v Bratislave, pobočka Šaľa. Archívum Šaľa: Archívna ročenka II*. Štátny archív v Bratislave, pobočka Šaľa [online]. 2005 [cit.2023.01.15]. Dostupné na internete: https://www.minv.sk/swift_data/source/verejna_sprava/saba_psa/publikacie/Archivum_Sala_2_SK.pdf.

¹⁰³LENGYELOVÁ, T. *Bosorky, strigy, čarodejnice*. Bratislava: Trio Publishing, 2013. s.46-47.

¹⁰⁴STIPTA, I. *Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918*. Košice: Katedra dejín štátu a práva Univerzity Pavla Jozefa Šafárika a Katedry právnych dejín Univerzity v Miskolci, 2004. s. 167.

V 12. storočí bola v Uhorsku zavedená v prípade podozrivých čarodejníck skúška žeravým železom, prípadne vodný ordál. Vykonával ich župný súd za prítomnosti predstaviteľa cirkvi. V prípade, ak sa žaloba nepotvrdila, bol potrestaný žalobca rovnako ako vinník.¹⁰⁵

Správy o božích súdoch, tzv. ordáliách sa v Uhorsku objavujú v oblasti maleficia a veneficia aj v prvej polovici 13. storočia, pričom ide o 12 prípadov uvedených v Regestrum Varadinense¹⁰⁶(Varadínske protokoly, zbierka zápisov o skúškach žeravým železom vykonávaných vo Varadínskom prepoštvu). Obvinenie z čarodejníctva sa viaže na uhorské kruhy aristokracie, keď sa neplodnosť manželky uhorského kráľa Mateja Korvína Beatrix, pripisovala jej počarovaniu prostredníctvom škodlivej mágie.¹⁰⁷

Varadínsky register (1208-1235) predstavuje akýsi súpis ordálov, ktoré boli takmer výlučne vykonané skúškou ohňom, aj keď v niektorých prípadoch išlo len o ordál prísahy.¹⁰⁸ Obsahuje protokolárny súpis 389 prípadov, ktoré sa v rokoch 1028 – 1235 prerokovali v sídle Varadínskej kapituly, pričom 66 z nich sa skončilo zmierom. Osobitosťou registra je to, že skúška železom sa označovala slovanským pomenovaním prauda (pravda).¹⁰⁹

Až budínsky koncil v roku 1279 zakázal cirkvi, aby sa podieľala na ordáloch. Od Anjouovcov sa s nimi v uhorskom právnom poriadku už nestretávame. Zostala však zachovaná výnimka v procesoch s bosorkami, ktorej sa budeme bližšie venovať v nasledujúcej podkapitole.¹¹⁰

Uvádzame, že ordálie neboli súdmi v pravom význame, keďže išlo len o dôkazný prostriedok súdneho konania, slúžiaci sudcovi ako podklad na rozhodnutie vo veci. Na vykonávaní ordálu sa za odmenu síce cirkev podieľala, ale predvolanie a vynesenie rozsudku prináležalo svetskému súdu. Ordál bol na území Uhorska používaný, najmä v dlhotrvajúcich sporoch, keď iné dôkazné prostriedky neboli účinné.¹¹¹

V priebehu 13. storočia sa obvineným osobám z čarodejníctva ukladal cirkevný trest exkomunikácie. Trestanie čarodejníck týmto spôsobom sa v Uhorsku dlho nemenilo. Zmenu vo

¹⁰⁵ŠTENPIEN, E. Hlavné znaky uhorských procesov s čarodejnicami s osobitným zreteľom na Horné Uhorsko. In *Stát a právo v období absolutizmu: sborník: Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, řada teoretická*. Brno: Masaryková univerzita, s. 154-174.

¹⁰⁶Bližšie pozri: KARÁCSONYI, J. – BOROVŠZKY, S. *Regestrum Varadinense. Examinum ferri candentis. Ordine chronologico digestum. Descriptae ffigie editionis A. 1550 illustratum. Capituli varadinensis lat. rit.* Budapest: Academiae scientiarum hungaricae membrorum [online]. 1903 [cit. 2023.01.03]. Dostupné na internete: <https://archive.org/details/regestrumvaradin00nagyuoft/page/n17/mode/2up>.

¹⁰⁷NÁDASKÁ, K. *Čary a veštby. Mágia v ľudovej kultúre Slovenska*. Bratislava: Fortuna Libri, 2014. s.62-63.

¹⁰⁸NOTTARP, H. *Gottesurteil studien*. München: Kösel-Verlag, 1956. s. 189.

¹⁰⁹SEGĚŠ, V. *Prešporský pitaval: zločin a trest v stredovekej Bratislave*. Perfekt, 2005. s. 113.

¹¹⁰MEZEY, B. *Magyarjogtörténet*. Budapest: Osiris Kiadó, 2007. s. 415.

¹¹¹RAJKOVÁ, M. Bizarné procesy minulosti – ordály, bosorky a zvieratá v súdnych procesoch. In *Milníky práva v stredoeurópskom priestoroch*. Univerzita Komenského v Bratislave: Právnická fakulta, 2014. s. 103.

vývoji posudzovania trestného činu pozorujeme v mestských štatútoch, pričom najstaršími spomedzi nich boli ustanovenia o trestaní čarodejníc zo štatútov miest Dalmácie (Korčula, Split, Dubrovník, Trogir, Hvar a Krk) z 13. a 14. storočia, ktoré už uvádzajú tresty za bosorácku činnosť. Prvý uhorský proces vedený proti čarodejnici sa konal v Záhrebe v roku 1360, kde bola odsúdená potrestaná potupným trestom (sprísnená podoba praniera) a musela sľúbiť, že sa v budúcnosti polepší. V prípade, ak by opakovane vykonávala čarovanie, hrozil by jej trest smrti upálením.¹¹²

V roku 1279 synoda v Budíne exkomunikovala všetkých čarodejníkov, ktorí veštili a z cirkevných sviatostí robili maleficium.¹¹³

Redakcia práv mesta Budín v roku 1421 ustanovila, že čarodejnice mali byť najskôr potrestané tak, že vo sviatočný deň museli stáť na rebríku od rána do obeda, a to so židovským klobúkom s pomalovanými obrázkami anjelov na hlave. Potom mali odprisať, že sa polepšia a od svojich bludov upustia. Ak by však boli pri niečom takom pristihnuté znova, postihol by ich trest smrti upálením, rovnako ako kacírov. Tu sa po prvý krát ako trest spomína upálenie.

Zaujímavými sú taktiež dve ustanovenia ostrihomskeho arcibiskupa z obdobia rokov 1447 a 1450. Na nich je špecifické to, že v zozname trestných činov, ktoré patrili do pôsobnosti duchovných súdov bolo síce uvedené kacírstvo, no nie však bosoráctvo. Je teda zrejmé, že mestské právo rozlišovalo medzi kacírmi a bosorkami a postihovalo ich obdobne ako v časoch kráľa Štefana I.¹¹⁴

Z obdobia ranofeudálneho uhorského štátu sa nezachovali žiadne písomné zmienky o procesoch s bosorkami. Výnimku tvorí dvanásť prípadov, ktoré sa zaznamenali v 13. storočí v sedmohradskom Veľkom Varadíne, kde sa hovorí o čarovaní, ktoré bolo spojené s travičstvom. Záznamy o ženách, ktoré sa označovali ako fitonissa alebo incantatrix – čarodejnica sa zachovali zo začiatku 15. storočia z Vašskej stolice. O procese v Bratislavskej stolici vo veci ohovárania istej Margity, ktorá bola vdovou po Vavrincovi Hideghetym je zmienka z roku 1414. V období pred Moháčom žila aj prvá bosorka z územia súčasného Slovenska, ktorou bola zrejme istá neznáma obyvateľka Banskej Štiavnice z roku 1520. Prvú bosorku na území Bratislavy zaznamenali v roku 1548, protokol však o nej žiadne bližšie podrobnosti neuvádza.¹¹⁵

¹¹²ŠTENPIEN, E. Hlavné znaky uhorských procesov s čarodejnicami s osobitným zreteľom na Horné Uhorsko. In *Stát a právo v období absolutizmu: sborník: Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, řada teoretická*. Brno: Masaryková univerzita. s. 154-174.

¹¹³LENGYELOVÁ, T. *Bosorky, strigy, čarodejnice*. Bratislava: Trio Publishing, 2013. s.46-47.

¹¹⁴ŠINDELÁŘ, B. *Hon na čarodejnice: západní a střední Evropa v 16.-17. století*. Praha: Svoboda, 1986. s. 211.

¹¹⁵LENGYELOVÁ, T. Procesy s bosorkami v Nitrianskej a Bratislavskej stolici v 16.-18. Storočí. In *Ročenka štátneho archívu v Bratislave, pobočka Šála. Archívum Šála: Archívna ročenka II* [online]. Štátny archív

Najstarší súdny proces proti čarodejnici z územia dnešného Slovenska prebiehal v slobodnom kráľovskom meste Košice v roku 1517. Nepodarilo sa zachovať celý spisový materiál, vieme však o tom, že v uvedenom roku Margita Pásztorová a Anna Hegedüsová podali sťažnosť proti Jánovi Terjékovi, ktorý ich obvinil z čarodejníctva a mali byť podrobené vodnej skúške.¹¹⁶

V 17. storočí v Trnave vydali dielo lipského právnika Benedikta Carpzova (1595-1666) *Praxis criminalis*, ktoré bolo následne pripojené a stalo sa súčasťou *Corpus Iuris Hungarici*. Hlavným cieľom bolo podozrivým osobám dokázať ich spojenectvo s diablom. Aj keď dielo v Uhorsku nenadobudlo právnu účinnosť, vyvolalo nárast procesov s bosorkami. Dopomohlo tomu aj vydanie a praktické realizovanie buly pápeža Inocenta VIII. *Summis desiderantes affectibus* z roku 1484.¹¹⁷

Mierne posudzovanie činnosti čarodejníc sa končí s odchádzajúcim 15. storočím, kedy západnú a strednú Európu pohlcuje náboženská hystéria spojená s rozsiahlym prenasledovaním čarodejníc, ktorá zasiahla celé územie Uhorska, vrátane nášho.¹¹⁸

Záver

Je nepochybné, že na čary, urieknutia a podobné praktiky ľudia v minulosti vo veľkej miere verili. Žili v presvedčení, že niektorí spomedzi nich ovládajú takéto praktiky a majú tajomnú moc vykonať veci a skutky pre nich nemožné. Keďže išlo o skutky z hľadiska vtedy platnej etiky a morálky považované za zlé a hriešne, skutočnou príčinou – iniciátorom čarovania mohol byť podľa ich mienky len diabol. Striktne vzaté existovalo viacero druhov činností, ktoré boli podľa predstáv mnohých ľudí ovplyvňované zlým duchom.¹¹⁹

Aj keď bol trestný čin čarodejníctva trvalým aspektom takmer každej spoločnosti, jeho koncepcia závisela vždy od historického času a miesta. Výrazný vplyv na vývoj stredovekých a novovekých predstáv o nadprirodzených mocnostiach priniesla práve spomínaná grécka a rímska kultúra, čím staroveké Grécko a Rím odkázali západnej civilizácii základné predpoklady pre rozvoj čarodejníctva.

v Bratislave, pobočka Šaľa, 2005 [cit.2021-01-20]. Dostupné na internete:

https://www.minv.sk/swift_data/source/verejna_sprava/saba_psa/publikacie/Archivum_Sala_2_SK.pdf

¹¹⁶ KOMÁROMY, A. *Magyarország boszorkányperek oklevéltára*. Budapešť: Kiadja a magyar tud. Akadémia, 1910. s. 1.

¹¹⁷ NÁDASKÁ, K. *Čary a vešty. Mágia v ľudovej kultúre Slovenska*. Bratislava: Fortuna Libri, 2014. s.62-63.

¹¹⁸ APFEL, V. *Čas pekelných ohňov. Procesy s bosorkami na Slovensku (1506-1766)*. Budmerice: Rak, 2001. s. 20.

¹¹⁹ APFEL, V. *Čas pekelných ohňov*. Budmerice: Rak, 2001.s. 155.

V spoločnosti sa bežne praktizovala prírodná mágia, ktorá využívala prirodzené vlastnosti neživých predmetov a hviezd, no neskôr vznikla mágia démonická, ktorá namiesto Boha uctievala diabla a zlých duchov. Od 14. storočia už bolo veľmi náročné vymedziť hranicu medzi prírodnou mágiou a čarodejníctvom. Zlomovým obdobím sa tak stalo 15. storočie, kedy vznikli mýty o čarodejníckom sabate a čarodejnice sa začali považovať za odpadlíkov od viery, ktorí vykonávajú škodlivú mágiu – maleficium. Samotné praktizovanie mágie sa ešte netrestalo a maleficium do 14. storočia katolícka cirkev nevnímala ani ako herézu.

Rozvoj čarodejníckych povier rozšírila nie len antická tradícia, ale aj Sväté písmo. Samotnému prenasledovaniu čarodejníctva predchádzal vznik inkvizície, ako rímskoprávny typ súdneho konania slúžiaci na boj proti heretikom, ktorý so sebou priniesol racionálnejšie súdne konanie a vyšetrovanie z úradnej moci.

V každom právnom systéme je nevyhnutná akceptácia prirodzeného práva, ako aj rozumu. Právo má ako racionálny a logický systém slúžiť ľuďom a regulovať spoločnosť, byť oddelené od viery striktnou hranicou a nebyť ovplyvňované ideologickými myšlienkami. Legalita procesov a imoralita honov na čarodejnice, iracionálne dôkazy, stojace ešte na iracionálnejších základoch viery, strachu a nenávisti, sú tomu jasným dôkazom. Jasná a jednotná právna úprava, o ktorú sa neusilujeme len v dnešnej dobe, ale o ktorú sa spoločnosť usilovala aj v minulosti je viac ako potrebná, pretože nejednotnosť práva, jeho rozdrobenosť a rozpornosť, bola a vždy bude jednou z vážnych prekážok spoločnosti.

Keďže sa jedná o značne rozsiahlu tému, našim hlavným zámerom bolo poskytnúť elementárne spracovanie danej problematiky, avšak s výrazným dôrazom na právnu úpravu trestného činu čarodejníctva nie len v najstarších dobových právnych normách, ale aj v jednotlivých zákonoch, zvykovom práve, dobových spisoch právnej vedy, či v súdnych zápisniciach. Obraz čarodejníctva sme v jednotlivých kapitolách predstavili v konkrétnych historických a právnych súvislostiach, čím sme sa snažili ukázať, že reakcie na čarodejníctvo sa v dejinách ľudstva výrazne menili.

Zoznam bibliografických odkazov

1. Knihy/Monografie

ALDRED, C. *The Egyptians*. London: Thames & Hudson Publishing, 1961. 224 s. ISBN 978-0500020142.

APFEL, V. *Čas pekelných ohňov. Procesy s bosorkami na Slovensku (1506-1766)*. Budmerice: Vydavateľstvo Rak, 2001. 160 s. ISBN 8085501198.

- BAILEY, M. – *The A to Z of Witchcraft*. United Kingdom: Scarecrow Press, 2009. 252 s. ISBN 978-0-8108-6864-9.
- BEHRINGER, W. *Čarodejníctví, globální historie*. Praha. XYZ, 2004. 422 s. ISBN 9788073887605.
- BLACK, J. – GREEN, A. *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia*. Austin: University of Texas Press, 1992. 190 s. ISBN 9780714117058.
- CAVENDISH, R. *Dejiny mágie*. Praha:Odeon, 1994. 205 s. ISBN 8020750090.
- FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*. Praha: Zvon, 1995. 336 s. ISBN 80-7113-008-
- GRIGULEVIČ, I. – R. *Dějiny inkvizice (13.-20.století)*. Praha: Svoboda, 1973. 387 s. ISBN 25-089-73.
- GUILEYOVÁ, R. *Encyklopedie čarodějnic a čarodějníctví*. Praha: Olympia, 1997. 244 s. ISBN 80-7033-432-0.
- HALL, A. – KINGSTON. J. *Bosoráctvo a čierna mágia*. Bratislava: Ikar, 1992. 256 s. ISBN 8071180637.
- KIECKHEFER, R. *Magie ve středověku*. Praha: Argo, 2005. 252 s. ISBN 8072036602.
- KIECKHEFER, R. *Magic in the Middle Ages*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989. 219 s. ISBN 978-1-107-43182-9.
- KORS, A.– PETERS, E. *Witchcraft in Europe 400-1700*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2001. 480 s. ISBN: 9780812217513.
- LACLAVÍKOVÁ, M. – ŠVECOVÁ, A. *Pramene práva na území Slovenska I*. Trnava: Tpi Universitatis Tyrnaviensis, 2007, 415 s. ISBN 9788080821531.
- LeGOFF, J. *Encyklopédia stredoveku*. Praha: Vyšehrad, 2008. 930 s. ISBN 80-7021-545-3.
- LENGYELOVÁ, T. *Bosorky, strigy, čarodejnice*. Bratislava: Trio Publishing, 2013. 159 s. ISBN 9788089552931.
- MACKAY, S. – CH. *The Hammer of Witches*. The Edinburg Building: Cambridge university press, 2009. 657 s. ISBN 978-0-511-53982-4.
- MEZEY, B. *Magyarjogtörténet*. Budapest: Osiris Kiadó, 2007. 515 s. ISBN 978-963-389-901-4.
- MUCHEMBLED, R. *Dějiny d'ábla*. Praha: Argo. 2008. 377 s. ISBN 9788072039586.
- NÁDASKÁ, K. *Čary a veštbý. Mágia v ľudovej kultúre Slovenska*. Bratislava: Fortuna Libri, 2004, 192 s. ISBN 978-80-8142-320-8.
- NEUMANN, S. – K. *Dejiny ženy*. Bratislava: Nakladateľstvo Epoque, 1971. 216 s.

- OGDEN, D. *Magic, Witchcraft, and Ghosts in the Greek and Roman Worlds: A Sourcebook*. New York: Oxford University Press, 2002. 353 s. ISBN 9780198034483.
- SEGEŠ, V. *Prešporský pitaval: zločin a trest v stredovekej Bratislave*. Perfekt, 2005. 214 s. ISBN8080463115.
- SIVÁK, F. *Dejiny štátu a práva na Slovensku do roku 1918*. Univerzita Komenského v Bratislave: Právnická fakulta, 1998. 190 s. ISBN 8071601004.
- STIPTA, I. *Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918*. Košice: Katedra dejín štátu a práva Univerzity Pavla Jozefa Šafárika a Katedry právnych dejín Univerzity v Miskolci, 2004. 266 s. ISBN 80-969246-0-5.
- ŠEĎOVÁ, B.–SEGEŠ, V. *Pramene k vojenským dejinám Slovenska I/2(1000-1387)*. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2011. 289 s. ISBN 978-80-89523-14-6.
- ŠINDELÁŘ, B. *Hon na čarodejnice: západní a střední Evropa v 16.-17. století*. Praha: Svoboda, 1986. 253 s. ISBN 25-001-86.
- TOKÁROVÁ, A. *Vzdelanie žien na Slovensku. Spoločenské bariéry a stimuly v historickom priereze*. Prešov: AKCENT PRINT, 2007. 180 s. ISBN 978-80-96941-9-9-5.
- VOJÁČEK, L. – SCHELLE, K. *Právní dejiny na území Slovenska*. Ostrava: KEY Publishing, 2007. 450 s. ISBN 8087071434.
- WALLIS BUDGE, E. – A. *Babylon Life and History*. New York: Barnes & Noble Books 2005. 238 s. ISBN 9780760765494.
- WARNER, M. *Fantastic Metamorphoses, Other Worlds*. Oxford: Oxford University Press 2002. 253 s. ISBN 978-0-19-926684-5.

2. Článok v časopise

- GREGOR, M. Aplikácia Kornéliovho zákona o vrahoch a travičoch (lex Cornelia de sicariis et veneficis). In *Právně historické studie*, 2020, roč. 50, č. 1, s. 24.
- JESENSKÝ, M. Inkvizičné súdy žien, obvinených z bosoráctva, neboli výnimkou ani na Slovensku. In *Víkend*, 1996, s. 13.

3. Článok zo zborníka

- ANTALOVÁ, B. Usmrtenie jedom alebo škodlivým liekom v rímskom práve. In *Trestné právo na prahu 3. tisícročia*. Košice: Právnická fakulta UPJŠ, 2003. s. 169–175.

RAJKOVÁ, M. Bizarné procesy minulosti – ordály, bosorky a zvieratá v súdnych procesoch. In *Milníky práva v stredoeurópskom priestoroch*. Univerzita Komenského v Bratislave: Právnická fakulta, 2014. s. 101-109.

ŠTENPIEN, E. Crimen magie v Uhorsku s osobitným zreteľom na prax košických a abovských súdov. In *Právo v priestore a čase: zborník venovaný jubileu prof. JUDr. Jozefa Beňu, CSc.* Bratislava: Atticum, 2014. s. 294-308.

ŠTENPIEN, E. Hlavné znaky uhorských procesov s čarodejnicami s osobitným zreteľom na Horné Uhorsko. In *Stát a právo v období absolutizmu: sborník: Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, řada teoretická*. Brno: Masaryková univerzita, 2005. s. 154-174.

4. Príspevok v monografii

RUSSELL, J. – B. Witchcraft. In Lehman, A. - Myers, J. *Magic, Witchcraft and Religion*. Mountain View: Mayfield Publishing Company, 1993. ISBN 978-0072863185, s. 190-199.

5. Elektronické dokumenty – monografie

BAILEY, M. *Magic the basics* [online]. New York: Routledge, 2017. Dostupné na internete: https://books.google.sk/books?id=_pouDwAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=bailey+magic+the+basics&hl=sk&sa=X&ved=2ahUKEwik5qCyo7uAhUP4aQKHer7CjAQ6AEwAHoECAAQAQg#v=onepage&q=bailey%20magic%20the%20basics&f=false. ISBN 978-1-138-80961-1.

6. Články v elektronických časopisoch, zborníkoch a iné príspevky

DUNI, M. Doubting Witchcraft: Theologians, Jurists, Inquisitors during the Fifteenth and Sixteenth Centuries [online]. Dostupné na internete: https://www.academia.edu/32446624/Doubting_Witchcraft_Theologians_Jurists_Inquisitors_during_the_Fifteenth_and_Sixteenth_Centuries.

ENNEMOSER, J. *Geschichte der Magie* [online]. Leipzig: Brockahus, 1844. s. 796. Dostupné na internete: <https://reader.digitale>

FINÁLY, H. *A latinnyelvszótára* [online]. Dostupné na internete: <https://latin.oszk.hu/cgi-bin3/index.cgi>.

HENNINGSEN, G. Witchcraft in Denmark. In *Folklore* [online].1982, vol. 93, no. 2, p. 131-137. Dostupné na internete:

<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0015587X.1982.9716232>.

KREUZ, P. Čarodějnicke procesy a právo [online]. Dostupné na internete:

<http://auc.cz/ipb/youthclub2/data/Kreuz-krimi/Kriminalita%2002.pdf>.

7. Edícia prameňov

Dekrét sv. Štefana II / 32, Dekrét sv. Ladislava I / 34, Dekrét Kolomana I / 57, 60.

KOMÁROMY, A. *Magyarországi boszorkányperek oklevéltara*. Budapešť: Kiadja a magyar tud. Akadémia, 1910.

Daniela Gandžalová¹

Právna úprava dedenia na našom území v minulosti

Kľúčové slová

dedenie; dedičské právo; dedič; poručiteľ; testament; dedičstvo

Abstrakt

Súčasná právna úprava dedenia v Občianskom zákonníku Slovenskej republiky má svoj základ jednak v historických koreňoch vytvorených právnymi úpravami účinnými na našom území v minulosti, ale aj v princípoch známych už v raných fázach vývoja dedičského práva starovekého Ríma. Stručný popis podoby právnej úpravy dedenia na našom území v minulosti je právno-historickým pohľadom na vývoj právnej úpravy dedičského práva v Slovenskej republike od jeho prvopočiatkov až po súčasnosť, s poukazom na jednotlivé etapy vývoja právnej úpravy dedenia s ich stručnou charakteristikou.

Keywords

inheritance process; the law of succession; heir; the deceased person; will; inheritance

Abstract

The current legal regulation of succession in the Civil Code of the Slovak Republic has its basis both in the historical roots created by the legal regulations effective in our territory in the past, but also in the principles known at the early stages of the development of the inheritance law of ancient Rome. A brief description of the form of the legal regulation of succession in our territory in the past is a legal-historical view of the development of the legal regulation of succession law in the Slovak Republic from its earliest beginnings to the present day, with reference to the individual stages of the development of inheritance legislation with their brief characteristics.

Úvod

Potreba rekodifikácie súkromného práva sa deklaruje v SR už niekoľko rokov. V rámci rekodifikačných prác sa pri príprave nového Občianskeho zákonníka patričná pozornosť logicky venuje aj problematike dedičského práva, keďže právna úprava dedenia bola, je a zákonite aj do budúca musí byť, vzhľadom na predmet úpravy, neodmysliteľnou súčasťou takéhoto kódexu. Proces rekodifikácie súkromného práva vytvára okrem iného aj nový priestor na prípadné ďalšie rozšírenie a doplnenie súčasnej právnej úpravy dedenia, obsiahnutej v siedmej časti OZ, a to najmä za účelom posilnenia, presadzovania a rešpektovania poslednej vôle poručiteľa ohľadom osudu jeho majetku po jeho smrti, a to i znovuzavedením niektorých staronových inštitútov (ktoré to niekedy zabezpečovali), do novej právnej úpravy dedenia. Mnohé z inštitútov, ktorých znovuzavedenie sa navrhuje, naša právna úprava dedenia

¹ Doc. JUDr. Daniela Gandžalová, PhD., Katedra občianskeho a pracovného práva, Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Komenského 20, Banská Bystrica.

v minulosti poznala, osvedčili sa a poznajú ich niektoré zahraničné úpravy dodnes. Poznávanie právno-historických koreňov právnej úpravy dedenia v minulosti na našom území považujeme obzvlášť v priebehu rekodifikačných prác za aktuálne a potrebné, a to najmä v súvislosti s úvahami a snahami o prinavrátenie niektorých starých a osvedčených inštitútov, ktoré táto právna úprava v minulosti u nás poznala.

Súčasná právna úprava dedenia v Občianskom zákonníku SR má svoj základ jednak v historických koreňoch vytvorených právnymi úpravami účinnými nanašom území v minulosti, ale aj v princípoch známych už v raných fázach vývoja dedičského práva starovekého Ríma. Stručný náčrt popisu podoby právnej úpravy dedenia na našom území v minulosti, na ktorý sa snažíme v predkladanej štúdií charakteru vedeckej monografie poukázať, je právno-historický pohľad na vývoj právnej úpravy dedičského práva v Slovenskej republike od jeho prvopočiatkov až po súčasnosť, s poukazom na jednotlivé etapy vývoja právnej úpravy dedenia s ich stručnou charakteristikou.

Myslíme si, že i historické pohľady môžu napomôcť v rámci rekodifikačných prác pri analýze súčasnej právnej úpravy a následným úvahám o tom, akej rozsiahlej revízii bude potrebné, pri príprave nového Občianskeho zákonníka, platnú právnu úpravu dedenia nakoniec podrobiť.

1. Prvopočiatky dedičského práva na našom území

História dedenia na území Slovenska, najmä pokiaľ ide o najstaršie obdobie, vzhľadom na dostupnosť prameňov (keďže najhlavnejším prameňom nášho súkromného práva od najstarších čias bolo obyčajové právo), je dost' sporná. Súkromnoprávny poriadok založený na obyčajovom práve, ktorý na území Slovenska existoval v prvom vývojovom období, t. j. od najstarších čias až po zánik Veľkej Moravy, mal od začiatku veľký význam a aj vplyv na celouhorský právny vývin, čo sa prejavovalo napríklad v terminológii latinského i maďarského jazyka, ktorá mala často slovenský (slovanský) pôvod. Pôvodné slovanské obyčajové právo sa však neskôr v Uhorsku dostalo pod silný vplyv germánskeho, kánonického a aj rímskeho práva. Najväčší vplyv na uhorské obyčajové právo v období 12. až 16. storočia malo rímske právo súkromné, hoci k všeobecnej recepcii rímskeho práva v Uhorsku nikdy nedošlo. Pre rímske právo je typické, že už pred 2500 rokmi, v ranom, klasickom a aj poklasickom rímskom práve existoval ucelený a podrobne prepracovaný systém noriem a inštitútov, tvoriaci základ pre

riešenie záujmov vtedajšej spoločnosti, a to platí aj pre oblasť dedičského práva.² V neskoršom období, najmä po vytvorení Rakúsko-Uhorskej únie pod vládou Habsburgovcov, od roku 1526 sa súkromné právo v Uhorsku dostalo pod vplyv rakúskeho práva. Dokonca v období Bachovho absolutizmu bolo na krátky čas v plnom rozsahu zavedené rakúske právo. Októbrový diplom z roku 1860 ukončil absolutistický a centralistický režim viedenskej vlády v Uhorsku. Rozhodnutie o tom, čo sa má zachovať z práva rakúskeho a čo zo starého uhorského práva, vykonala krajinská právnická konferencia tzv. Judexkuriálna konferencia. Svoj názov dostala podľa toho, že jej predsedal *iudex curiae regiae*. Okrem neho sa jej zúčastnilo vyše 60 odborníkov a funkcionárov. Konferencia v roku 1861 vypracovala rozsiahly elaborát pod názvom „Dočasné súdne pravidlá“. Konferencia znamenala obnovenie kontinuity uhorského právneho vývinu, nie však kodifikáciu súkromného práva. Aj naďalej existovala vláda obyčajového práva, ktorá pretrvávala napriek všetkým pokusom o vypracovanie nového kódexu. A tak na Slovensku od najstarších čias až do roku 1950 bolo obyčajové právo hlavným prameňom súkromného práva.

V počiatkoch slovanského osídlenia dnešného územia Slovenska (pôvodné slovenské etnikum, ktorého kmene sa presťahovali na územie dnešného Slovenska v 5. a 6. stor.) ešte individuálne dedičské právo neexistovalo.³ Bol to dôsledok tzv. rodinného nedielu, do ktorého vstupovalo každé narodené dieťa, a teda nebolo potrebné, aby sa majetok nadobudol poručiťelovou smrťou, ako je to v prípade individuálneho dedičského práva, ktoré u nás vzniklo pomerne neskoro.⁴ To znamená, že pokiaľ majetkovoprávny systém spočíval na ustanovizni

² Rímske dedičské právo sa pozvoľne – pred vyše dvetisíc päťsto rokmi – začalo oddeľovať od rodinného práva. Pochopiteľne, že o prechode majetku z poručiťela na dedičov sa ešte nedá hovoriť v rámci spoločného majetku rodu či veľkorodiny. Avšak aj v tomto spoločenstve, najprv latentne, neskôr už prostredníctvom inštitútu *ercto non cito* sa na pomedzí rodinného práva a vznikajúceho dedičského práva ukazuje existencia „doposiaľ nerozdeleného dedičstva“, ktorým disponovali všetci slobodní členovia veľkorodiny. Títo žili aj po otcovej smrti v rodinnom spoločenstve bez presne vymedzených podielov, a preto každý z členov mal oprávnenie užívať a disponovať s akoukoľvek spoločnou vecou tak, že bol viazaný rovnakým oprávnením ostatných členov. Od 5. storočia pred n. l. sa traktuje možnosť každého z členov spoločenstva domáhať sa rozdelenia pozostalosti prostredníctvom žaloby *actio familiae erciscundae*, a to podľa dedičských podielov, ktoré sa odvíjali od *ercto non cito*, t. j. podľa podielov určených už skôr, avšak fakticky pôsobiacich iba v latentnej podobe. Každý potomok poručiťela, ktorý sa stal v dôsledku otcovej smrti *sui iuris*, vytváral dedičský kmeň, a to rovnocenný všetkým ostatným kmeňom. Tak napr. deti potomka, ktorý sa nedožil poručiťelovej smrti, nastupovali do jeho dedičského kmeňa. Rovnaké postavenie mala aj manželka poručiťela *in manu*. Vytvárajúca sa dedičská sústava postupne zatlačila do úzadia *ercto non cito*. Jej základné pravidlá, vzťahujúce sa na rozdelenie pozostalosti ihneď po smrti otca, boli zachytené už v zákone XII tabulí. Tento zákon povolával postupne k dedičstvu poručiťelových agnátov, a to v troch triedach. Viď BARTOŠEK, M. 1988. *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*. Praha: Academia, 1988, s. 178 a nasl.

³ LAZAR, J. a kol.: *Občianske právo hmotné*. 1. diel, 3. vydanie, Bratislava: Iura Edition, 2006, s. 41 a nasl.

⁴ Dédické právo řídilo se původně rodinným právem majetkovým a bylo vlastně jeho částí. Protože v nejstarší době spočívalo rodinné právo majetkové na rodinném nedělu a na společném vlastnictví, vytvářelo se dědické právo teprve poněmáhlu z rodinného práva majetkového. Vznik dědického práva je totiž v úzké souvislosti s vývojem vlastnictví individuálního a vzniká teprve tehdy, když se vyvíjí individuální vlastnictví. Proto vzniká dříve dědické právo na movitostech než na nemovitostech. Viď STIEBER, M.: *Dějiny soukromého práva ve střední Evropě*; rovnako RAUSCHER, R.: *Přehled dějin soukromého práva ve střední Evropě*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2016, ISBN 978-80-7552-492-8, s. 132 a nasl., rovnako ADAMOVÁ, K.: *Dějiny soukromého práva ve střední Evropě*. Praha: C. H. Beck, 2001, s. 73, ISBN 80-7179-283-1. Viď tiež *Dedické právo na Slovensku* (výťah z rukopisných prednášok doc. Dr. V. Fajnora na Univerzite Komenského v Bratislave v zimnom semestri 1922/23), uverejnené v Právnom Obzore, ročník VI., S. 9–18, 37–50, 71–81, 103–114 v časti o dedičskom

rodinného nedielu, neexistovalo ani dedičské právo, pretože každý nový člen sa stával už svojím narodením účastníkom rodinného majetku ako člen rodinného spoločenstva. Len vtedy a v tom rozsahu, ako bolo postupne pripustené individuálne vlastníctvo k určitým častiam majetku, začalo sa vyvíjať aj dedičské právo.⁵ Všeobecné individuálne vlastníctvo popri rodinnom nediele pripustil sv. Štefan. V súvislosti s tým uznal aj zákonné dedičské právo k tomuto majetku a v tej istej miere priznal jednotlivcom aj právnu dispozíciu týmto majetkom a to aj pre prípad smrti.⁶

O dedení vo vlastnom zmysle slova a následne potom o rozvoji dedičského práva možno jednoznačne hovoriť len po vzniku individuálneho vlastníctva. Individuálne vlastníctvo človeka je skutočnosťou, ktorá je jednou zo základných všeobecných predpokladov dedenia a dedičského práva. Bez individuálneho vlastníctva niet dedenia a ani potreby dedičského práva.⁷

Dedičské právo je svojou podstatou majetkové právo, v ktorom inštitút súkromného individuálneho vlastníctva vrcholí, pretože absolútny vlastník užíva svoje vlastníctvo nielen za života, ale určuje jeho osudy aj po svojej smrti. Práve v tomto majetkovom obsahu dedenia a dedičského práva tak v objektívnom aj subjektívnom zmysle sa prejavuje jeho ďalekosiahly sociálny a triedny význam i funkcia. Prirodzene, väčší význam má dedičské právo v spoločnosti s individuálnym vlastníctvom než v spoločnosti s kolektívnym vlastníctvom. Tieto otázky vždy napokon súvisia s úpravou vlastníctva a jeho rozdelením v spoločnosti. S tým súvisí aj otázka konkrétnej štruktúry dedenia, najmä kto je povolaný dediť, do akej miery môže zomretý ovplyvniť výber dediča (testovacia sloboda a jej vzťah k zákonu), do akej miery ho určuje zákon a aké dôsledky má nadobudnutie dedičstva.⁸ Tieto otázky hrali v našej spoločnosti dôležitú

práve vo všeobecnosti je zdôraznené, že „dedičské právo je možné len v takých právne usporiadaných spoločnostiach ľudských, ktoré hospodária trvale na základe súkromného individuálneho vlastníctva“.

⁵ Dedičské právo se v základě neliší od jiných rodinných práv majetkových, které rovněž spočívají na rodinném příbuzenství a na majetkové nedělnosti v rodině. Kdo je dědicem, o tom rozhoduje především a nejprve krevní příbuzenství v rodině. Má tudíž přednost dědičná posloupnost podle příbuzenství (posloupnost přirozená) a nikoli posloupnost, která byla založena projevem vůle zůstavitelovy, t. zv. posloupnost zvolená. Zůstavitelův projev vůle je ve starším vývoji v dědicím právu odsunut do pozadí (*Solus deus heredem facere potest, non homo. Ubi sanguinis, ibi et successionis cessat ratio.*) Zůstavitel nemohl svým projevem rušit a měnit posloupnost přirozenou a posloupnost zvolená se připouštěla jen, pokud neporušovala posloupnost přirozenou. Tato charakteristická známka je vlastní všem právním v jejich prvotním vývoji a je ovšem charakteristickou pro práva, kde rodinný nedíl zůstal velmi dlouho, jako je tomu ve slovanských právech ve střední Evropě. Vid' STIEBER, M.: *Dějiny soukromého práva ve střední Evropě* a RAUSCHER, R.: *Přehled dějin soukromého práva ve střední Evropě*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2016, ISBN 978-80-7552-492-8, s. 132 a nasl.

⁶ KRČMÁŘ, J.: *Základy přednášek o právu občanském. Právo dědicé*. Praha: Vyšehrad, 1926. s. 28.

⁷ LUBY, Š.: *Dějiny soukromého práva na Slovensku*. Bratislava: Právnická jednota 1946, s. 425.

⁸ Pozůstalosti nabýval dědic ve starším právním vývoji bezprostředně smrtí zůstavitelovou, neboť odpadl důvod, pro nějž nemohl rodinného majetku plně užívat. Nabytí dědictví bylo naprosto nezávislé od projevu vůle dědicovy. Také zůstavitel nemohl o tom učinit žádného projevu své vůle. Proto se v německém právu vyskytá pravidlo: „der Tote erbt den Lebendigen“, t. j. mrtvý činí dědicem živého. (Stejně tak se pravilo v právu francouzském: „le mort saisit le vif“.) Zásada tato se uplatnila, i když byl dědic v době smrti zůstavitelovy vzdálen anebo byl-li neznám, po př. měl-li kdo třetí pozůstalost neoprávněně v držbě. Z této zásady plyne, že ve středověku nebyla *hereditas iacens*. V novějším právním vývoji se dědičná posloupnost změnila. Byly recipovány římskoprávní zásady, zvláště že dědic nenabývá dědictví bezprostředně smrtí zůstavitelovou, nýbrž teprve prohlášením, že dědictví nastupuje. Zásadu tuto přijala některá partikulární práva a zvláště také občanský zákoník

úlohu, v dôsledku čoho si našlo dedenie dôležité miesto v jednotlivých právnych úpravách na našom území, a pochopiteľne aj v právnej praxi.⁹

Vo vývoji dedičského práva na našom území možno sledovať niekoľko vývojových etáp:¹⁰ Prvá etapa – od najstarších čias až do r. 1514 – kde môžeme ešte bližšie špecifikovať dedičské právo od najstarších čias až do kráľa Kolomana, dedičské právo od kráľa Kolomana do Anjouovcov a dedičské právo za Anjouovcov. Druhá etapa – dedičské právo od Tripartita (r. 1514) až do r. 1848, tretia etapa – dedičské právo po r. 1848 až do r. 1852, štvrtá etapa – dedičské právo od r. 1852 do r. 1861, piata etapa – dedičské právo od r. 1861 do r. 1918, šiesta etapa – dedičské právo od r. 1918 do r. 1950, siedma etapa – dedičské právo od r. 1951 do r. 1964, ôsma etapa – dedičské právo od r. 1964.

Vo vývoji dedičského práva v Uhorsku rozoznávame teda viacero období, ale vlastná a zásadná reforma dedičského práva bola vykonaná až v roku 1861 judexkuriálnou konferenciou. Táto definitívne zrušila viaceré prežívajúce inštitúty feudálneho práva. Išlo napr. o zrušenie inštitúcie dedovizne (aviticity), zavedenie testamentárnej voľnosti, zanikli rozdiely medzi majetkom donacionálnym a nedonacionálnym, medzi majetkom zemanov a nezemanov, medzi vetvami mužskými a ženskými, došlo k zániku inštitútu dievčej štvrti a pod. Z feudálneho dedičského práva však zostali aj naďalej v platnosti inštitúcie upravujúce manželské dedenie, vdovské dedenie, inštitút zvereneckého majetku vrátane panenského práva, ktoré s ním súviselo. Ďalej zostala v platnosti zásada, že zdedený majetok, tzv. vetvový majetok, pokiaľ niet potomkov, prechádza podľa svojho pôvodu na predkov a vedľajších príbuzných. Na manželku iba vtedy, ak sa uvoľní. Dotvorenie a pevné právne formy pre testamentárne dedenie priniesol až zák. čl. XVI/1876. Bolo to tak v dôsledku toho, že judexkuriálna konferencia síce uznala testamentárnu voľnosť, ale nekreovala pravidlá pre formálne náležitosti testamentov.¹¹

Na Slovensku nebolo občianske právo, a teda ani dedičské právo kodifikované. Hlavným prameňom uhorského dedičského práva boli *Planum tabulare, Verböczyho Tripartitum* z r. 1514, ako aj pravidlá prijaté na judexkuriálnej konferencii r. 1861.

rakouský. Niektorá práva však prece podržela zásadu dřivější, podle níž není žádné *hereditas iacens*, nýbrž dědic nabývá dědictví smrtí zůstavitelovou. Zásada tato uplatnila se v občanském zákoníku německém a v právu uherském. Dědic ovšem může napadlé dědictví odmítnouti. Podle rak. obč. zákoníku jest také předepsáno, že dědic nesmí se uchopiti dědictví svémocně a nestačí ani přihláška dědicova, nýbrž jest třeba, aby pozůstalost byla ve zvláštním řízení projednána soudem a dědici pak odevzdána. Novější právní vývoj stejně jako římské právo dal plnou volnost zvolené posloupnosti a připustil uplatnění vůle zůstavitelovy, omezuje ji jen nepatrně ve prospěch zákonných dědiců. Vid' STIEBER, M.: *Dějiny soukromého práva ve střední Evropě* a RAUSCHER, R.: *Přehled dějin soukromého práva ve střední Evropě*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2016, ISBN 978-80-7552-492-8, s. 132 a nasl.

⁹ LAZAR, J. a kol.: *Občianske právo hmotné*. 1. diel, 3. vydanie, Bratislava: Iura Edition, 2006, s. 43–46.

¹⁰ LUBÝ, Š.: *Dějiny soukromého práva na Slovensku*. Právnická jednota, 1946, s. 526.

¹¹ CIRÁK, J. a kol.: *Dědičské právo*. Heuréka, 2009, s. 27.

Planum tabulare je zbierka rozhodnutí starej uhorskej kráľovskej kúrie v rokoch 1723 až 1769, ktorú dala zozbierať Mária Terézia. Panovníčka dala zbierku redigovať, potvrdila ju pečaťou a vydala na všeobecné používanie pod názvom *Planum tabulare sive Decisiones Curiales*. Slúžila ako prameň dedičského práva vo veciach zákonnej dedičskej postupnosti, indignity a pod.

Najznámejším spísaním pravidiel obyčajového práva v uhorskej právnej histórii sa stalo právnické dielo Štefana z Vrbovca (Ištvána Verböczyho) z roku 1514. Nesie titul *Opus tripartitum iuris consuetudinarii incliti regni Hungariae partiumque adnexarum* (skrátene *Tripartitum*).¹² Verböczyho *Tripartitum* sa tešilo veľkej úcte v právnom živote Uhorska. Osobitný význam malo pre súdnu prax, ktorá sa ho pridržiavala natoľko, že bolo *de facto* považované za platný prameň práva, a takto sa naň odvolávali aj neskoršie zákonné články. V skutočnosti však bolo *Tripartitum* napriek svojmu výnimočnému postaveniu súkromnou zbierkou obyčajového práva a jeho právna záväznosť sa neodvodzovala od diela samotného (k platnému potvrdeniu diela nedošlo pre nedostatok priloženia pečate), ale z moci vtedy platného obyčajového práva, ktoré sa *Tripartita* dovoľávalo ako celku.

2. Dedičské právo od najstarších čias až do roku 1514

2.1 Dedičské právo od najstarších čias až do čias kráľa Kolomana

Počiatky dedičského práva, ako sme už uviedli, nutne súvisia s uznaním inštitúcie individuálneho vlastníctva. Dedičské právo sa ďalej vyvíja nerozlučne s jeho vzrastom a vývojom.

¹² *Tripartitum* I: 8 (dedenie v prípade adopcie), 16 § 3 (dedenie pri treste smrti), 30 § 7 (dedičské právo vdovy), 40 (delenie majetku medzi bratmi), 48 § 1, 2 a 5 (dedičské vzťahy manželov), 52 (prípady delenia majetku medzi otcom a synom), 53 § 3 a 5 (syn môže žiadať od otca rozdelenie majetku, ak otec núti syna spáchať zlo alebo mu ubližuje), 67 § 2 (práva dcér a vdovy), 98 (vdova), 99 (delenie majetku medzi vdovou a potomkami), 101 (kone zomrelého), 106 (manželstvo medzi pokrvné príbuznými a jeho dedičskoprávne dôsledky), 108 (dedenie nezákonných detí z manželstva pokrvných príbuzných), II: 62 § 2–4 (dedenie synov po odsúdenom otcovi), zák. čl. X/1557 § 5 – *Ecclesiis libertates, immunitates et privilegia observentur* (o dodržiavaní slobôd a privilégií cirkví), LXXI/1715 – *De excisione portionum, quarumcunque religionem ingredientium personarum* (o dedičskom práve duchovných osôb); XLIX/1723 – *Qualinam intellige debeant propria acquistica, de quibus unusquisque liberam disponendi facultatem habet* (o nadobudnutom majetku, ktorým možno slobodne disponovať). Posledné poriadky regulovalo osobitne *Tripartitum* v I: 51 § 9 (nakladanie synov s otcovským a vlastným majetkom); III: 30 § 4–5 (ustanovenie nhradného dediča u poddaných), zák. čl. XII/1647 § 4, 6 – *Ne dominus episcopus Jaurinensis in jura et jurisdictionem capituli sese intromittat* (aby rábsky biskup nezasahoval do práv kapituly), XVI/1715 – *De libera testandi facultate dominorum praelatorum* (o testovacej slobode prelátov), XXVII/1715 – *De excisione portionum quarumcunque religionem ingredientium personarum* a XLIX/1723 – *Qualinam intelligi debeant propria acquistica, de quibus unusquisque liberam disponendi facultatem habet*. Viď: KADLEC, K. 1902. *Verböczyovo Tripartitum a soukromé právo uhorské*. Praha, 1902; rovnako LUBY, Š. 1946. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: Právnická jednota, 1946, s. 425 a nasl.; rovnako GÁBRIŠ, T. *Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1961*. Wolters Kluwer (Iura Edition), s. 116; rovnako FAJNOR, V.–ZÁTURECKÝ, A. 1998. *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi*. Šamorín: Heuréka, 1998, s. 30 a nasl.

Najstarším bolo vlastníctvo antochtónnych slovenských čeladi (išlo o príslušníkov pôvodného slovenského obyvateľstva, ktorí mali pôdu z dôvodu pôvodného antochtónneho osadenia), potom kolektívne vlastníctvo maďarských kmeňov, ktoré sa sem prisťahovali a usadením nadobudli pôdu (tzv. vlastníctvo *descenzuálne*) a do kolektívneho vlastníctva rodín a rodov prechádzali tiež donácie, udelené prvými panovníkmi.

Keď antochtónnym alebo descenzuálnym usadením nadobudnuté majetky splynuli s donačnými, vytvorilo sa jednotné šľachtické vlastníctvo k nehnuteľnostiam.

Najstaršiu formu rodinného života tvorili nedielne rodiny – t. j. spoločenstvá príbuzných osôb, žijúcich zo spoločného nedielneho majetku.¹³ Všetci členovia nedielu boli povinní žiť v nedielnej rodinnej domácnosti. V zmysle majetkovoprávneho základu rodinného pomeru (vzťahu) platila zásada, že majetok patril rodine, nie jednotlivým členom, a to ani hlave rodiny, ktorá ním preto nemohla voľne disponovať. Na spoločnom majetku patril všetkým členom ideálny podiel (na nehnuteľnostiach mali podiel len muži, pričom ženy mali niektoré náhradné majetkové nároky voči mužom). Všetci členovia nedielu spoločne znášali škodu, ktorá rodinný majetok postihla, a všetci členovia nedielu tiež spoločne znášali investície a iné náklady vynaložené na majetok. Scudzenie patrilo do dispozície jednotlivých členov len pokiaľ išlo o ideálne diely. Pokiaľ išlo o majetok ako celok, mohli ho scudziť len všetci nedielníci spoločne. Pôvodne mohli mať členovia nedielu len menšie *peculium*, t. j. osobný majetok samostatne nadobudnutý, ktorým mohli disponovať len medzi živými a ktorý v prípade, že ním nedisponovali do svojej smrti alebo do rozdelenia nedielneho majetku, prechádzal do rodinného majetku.¹⁴ Individuálne vlastníctvo sa vyvinulo najskôr len k veciam hnutelným, pretože boli najbližšie osobe jednotlivca, išlo najmä o veci, ktoré slúžili výhradne jeho osobnej potrebe ako šatstvo, zbrane, šperky a podobne.

Kráľ sv. Štefan už pripustil aj individuálne vlastníctvo popri rodinnom nediele. Individuálne vlastníctvo bolo právne uznané už jeho slovami: „Zo svojej kráľovskej moci sme nariadili, aby každý jednotlivec mohol to, čo mu patrí, rozdeliť a dať svojej manželke, synom a dcéram, ako aj príbuzným.“ V súvislosti s tým uznal aj zákonné dedičské právo k tomuto

¹³ V nejstarší době, kdy mezi členy nedílné rodiny vládne společné vlastnictví, smrtí jedné osoby v rodině ničeho se nemění, jen jiné osoby se střídají v nedílné rodině a stejně užívají rodinného jmění. Rodinný nedíl poskytuje otcí v rodině právo, aby rodinu řídil, ale otec nemůže majetek volně zcizovati. Cílem těchto ustanovení jest, aby rodinný majetek zůstal neztenčeně zachován rodině. Zemře-li otec, vstoupí na jeho místo synové, kteří nabývají plného práva k rodinnému majetku, k němuž měli právo již za života otce. Po smrti otce mohli synové zůstávat dále na nerozděleném majetku rodinném a býti tudíž dále v nedílnosti. Původně v nedílné rodině není tudíž žádného práva dědického, nýbrž rodinný majetek přesouvá se s osob na osoby jiné, po př. zůstávají-li osoby v nedílném vlastnictví, jedná se pouze o akrescenci. V dalším vývoji, když zpravidla jen užší rodina žije v nedílnosti, kdežto vzdálenější příbuzní se již od nedílné rodiny oddělili, lišil se užší a širší kruh dědiců a rozeznáváno bylo mezi nedílnými a oddělenými příbuznými. Obě tyto skupiny se pak v dědickém právu řídily zvláštními předpisy. Vid' STIEBER, M.: *Dějiny soukromého práva ve střední Evropě* a RAUSCHER, R.: *Přehled dějin soukromého práva ve střední Evropě*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2016, ISBN 978-80-7552-492-8, s. 132 a naśl.

¹⁴ KRČMÁŘ, J.: *Základy přednášek o právu občanském. Právo dědické*. Praha: Vyšehrad 1926, s. 123.

majetku, a to pre descendantov aj iných príbuzných.¹⁵ V tej istej miere priznal jednotlivcom aj právo dispozície týmto majetkom, a to aj na prípad smrti. Tým ešte nebolo povolené všeobecné testovacie právo, ani celkom voľná dispozícia s majetkom, pretože z dostupných materiálov je možné usudzovať, že ide len o právo deliť majetok medzi príbuzných a obdarovať cirkev a testovať len v prípade, ak nebolo descendantov, aj to len so súhlasom kráľa.¹⁶ Postupne sa rozšíril princíp súkromného vlastníctva aj na iné hnutelné veci a časom aj na nehnuteľnosti.

Neskôr bolo uznané plné individuálne vlastníctvo jednotlivých členov nedielu (*patrimonium privatum*). Najprv totiž mohol mať takýto majetok len otec rodiny, ktorý mohol majetkom nadobudnutým vlastnou zásluhou voľne disponovať. Iní členovia nedielov nemohli mať *patrimonium privatum* a čo nadobudli, museli odvieť do rodinného majetku – do rodinného nedielu, ak chceli v ňom ostať, inak boli nútení z nedielu bez nároku vystúpiť. Povinnosť odvádzať nadobudnutý majetok rodinnému nedielu bola zrušená, a tým sa aj pre bratov (jednotlivých členov nedielu) zaviedla možnosť mať *patrimonium privatum* a zotrvať v nedieli.¹⁷

Na nehnuteľnostiach vzniklo individuálne vlastníctvo vtedy, keď sa pôda začala poľnohospodársky obrábať a extenzívne hospodárenie rodín a rodov spočívajúce v chove dobytky a koní ustúpilo, i tu sa individuálne vlastníctvo vytvorilo najskôr pri poľnohospodárskej pôde, kým lesy a lúky zostali aj naďalej v kolektívnom vlastníctve.

Dedenie predpokladalo pozostalosť, t. j. majetok, ktorý bol spôsobilým objektom dedenia. V staršej dobe niektoré časti majetku neboli totiž vôbec dediteľné a niektoré len relatívne¹⁸ (napr. avicitný majetok).¹⁹

Všeobecným predpokladom dedenia, okrem existencie individuálneho vlastníctva človeka, bola smrť poručiteľa, lebo po živej osobe nie je možné dediť. Smrť bola dôvodom nadobudnutia dedičstva, *hereditas iacens*²⁰ nebola nášmu najstaršiemu právu známa.

¹⁵ HUBENÁK, L.: *Právne dejiny Slovenska do r. 1945*. I. diel, Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 2002, s. 203.

¹⁶ Pozri LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: Právnická jednota v Bratislave 1946.

¹⁷ RAUSCHER, R.: *Přehled dějin soukromého práva ve střední Evropě – nástin přednášek*. Praha: Typus, 1934, s. 182.

¹⁸ KRČMÁŘ, J.: *Občanské právo I.*–V. Praha-Všehrd, 1. vyd., 1929–1930, s. 69.

¹⁹ Rozoznával sa majetok dedovizenský – bona avicita – a majetok nadobudnutý – bona acquista. Dedovizenský majetok bol majetok získaný dedením, považoval sa za majetok rodiny, ktorá s ním vôbec nemohla disponovať. Dedovizeň musel majiteľ zachovávať pre rodinu, a nemal právo ho scudzit' s výnimkou prípadu, že išlo o záchranu slobody života alebo zdravia majiteľa, alebo iného člena rodiny. Nadobudnutý majetok bol všetok ostatný majetok, ktorý nebol dedovizňou – teda majetok nadobudnutý medzi živými. Nadobudnutým majetkom mohol vlastník celkom voľne disponovať. Rozoznávanie majetku vzniklo na základe § 11 Dekréty z r. 1351, ktorý obmedzil dispozičné právo šľachticov na zdedené majetky. Dedovizenstvo zrušil zákonný článok 15/1848, a tým dedovizenský majetok odovzdal do celkom voľnej dispozície vtedajšieho vlastníka.

²⁰ Podľa právnej úpravy Všeobecného rakúskeho občianskeho zákonníka z r. 1811 so smrťou poručiteľa bol spojený len vznik práva na dedičstvo a k nadobudnutiu zanechaného majetku dedičom došlo až na základe rozhodnutia súdu o odovzdaní dedičstva – t. j. dedičské právo sa najprv muselo prejednať na súde. Vzniklo medziobdobie, počas ktorého sa nevedelo, kto je dedičom, vedelo sa iba to, komu sa dedičstvo ponúklo. V tomto medziobdobí dedičstvo ležalo, spočívalo (iacet), odtiaľ názov ležiace dedičstvo (*hereditas iacens*).

Na strane dediča sa vyžadovali ako predpoklady dedenia jednak spôsobilosť dediča dediť, a tiež spôsobilosť dediča dedičstvo podržať. Pre nedostatok takej spôsobilosti nemohli dediť: osoba, ktorá neprežila poručiťa; osoba, ktorá nemala pasívnu dedičskú spôsobilosť v užšom zmysle slova (a túto nemali osoby, ktoré neboli spôsobilé na určité práva, a preto nemohli tieto práva nadobudnúť ani dedením); osoby, ktoré zložili slávnostné sľuby chudoby, zásadne nemohli dediť ani podľa staršieho práva (v našom práve celkom zovšeobecnil túto zásadu zák. č. 71/1715 s výnimkou desatiny pozostalosti, ktoré im priznal zákon za podmienok tam podrobnejšie stanovených).²¹ Rozličné obmedzenia platili v jednotlivých fázach právneho vývinu aj pre cudzincov. Cudzinci boli vždy veľmi obmedzení v dedení nehnuteľnosti na základe závetu.

Dediť síce mohla, ale nemohla dedičstvo podržať a musela ho vydať taká osoba, ktorá bola podľa dedičského práva „nehodná“ dedenia.

V našom staršom práve sa totiž neriešila otázka nehodnosti vo vlastnom zmysle slova, ale otázka dôvodov, pre ktorú môže byť člen rodinného nedičného spoločenstva od neho oddelený, resp. vylúčený. Tak rozoberá problém nehodnosti aj Tripartitum, ktoré uvádza jednak dôvody, pre ktoré mohol otec syna donútiť k rodinnej del'be, jednak dôvody, pre ktoré syn – i keď bol pod mocou otcovstva –, mohol nútiť otca k del'be majetku. V neskoršom práve (keď rodinný nedič zanikol) sa stali tieto dôvody dôvodmi dedičskej nespôsobilosti.²² Dôvody, pre ktoré bol potomok „nehodný“ dediť, boli tieto: a) ak sa dopustil ťažkého ublíženia alebo nekalej činnosti proti poručiťovi; b) ak obžaloval rodičov z deliktu (s výnimkou oznámenia deliktov namierených proti kráľovi); c) ak sa spolčil so zločinnými osobami, alebo utrúcal majetok, alebo ak nevykúpil rodičov zo zajatia. Predok bol „nehodný“ dediť pre márnotratosť, bezdôvodné kruté zaobchádzanie s potomkom, ak plnoletému potomkovi bezdôvodne bránil sa oženiť alebo potomka nútil k deliktu.

Dedič už aj vtedy mohol dedičstvo odmietnuť. V takom prípade síce neprestával byť dedičom, ale v ďalšom sa na neho hľadelo, ako keby dedičstvo vôbec nebol nadobudol.

Dedičia a odkazovníci nadobúdali dedičské právo okamihom poručiťovej smrti a mohli ho hneď uplatňovať pomocou príslušných žalôb, najmä dedičskou a odkazovníckou žalobou. Keďže v našom práve nebola známa *hereditas iacens*, preto pozostalostné pokračovanie malo vždy len deklaratórny význam.²³

²¹ SIVÁK, F.: *Dejiny štátu a práva na území Slovenska do r. 1918*. Bratislava: Právnická fakulta UK, 1999, s. 121.

²² KRČMÁŘ, J.: *Základy přednášek o právu občanském. Právo dědické*. Praha-Všehrd, 1926, s. 84.

²³ LUBY, Š.: *Slovenské všeobecné súkromné práva*. Bratislava 1941, s. 450.

2.2 Dedičské právo od kráľa Kolomana do obdobia vlády Anjouovcov

Pri charakteristike vývoja dedičského práva v tomto období musíme brať do úvahy rozvrstvenie obyvateľstva od najstarších čias asi do konca XIII. storočia na podklade pozemkovej držby. Základom stavovského členenia obyvateľstva bola držba pôdy. V tomto systéme každý, kto mal slobodnú a neobmedzenú držbu alebo vlastníctvo pôdy, bol slobodným, kto pôdu nemal, slobodný nebol. Podľa toho sa rozvrstvovalo obyvateľstvo na skupinu slobodných, podmienčne slobodných a neslobodných. Slobodní boli všetci tí, ktorí mali pôdu z pôvodného antochtónneho osadenia (ako to bolo pri príslušníkoch pôvodného slovenského obyvateľstva), pokiaľ sa na nej zdržiavali. Ďalej slobodní boli aj tí, ktorí nadobudli pôdu vojnovou okupáciou, t. j. príslušníci maďarských kmeňov (t. j. tzv. descenzuálna pôda), a nakoniec slobodní boli aj tí, ktorí dostali pôdu od panovníka z jeho donácie.

Medzi antochtónne osadenou a descenzuálne získanou pôdou na jednej strane a donačným majetkom na druhej strane bol podľa nariadenia kráľa Kolomana rozdiel, lebo prvé majetky a donácie udelené sv. Štefanom sa dedili bez obmedzenia, ostatné donačné majetky dedili len bratia a ich potomkovia. Toto slobodné obyvateľstvo zaujímalo popredné postavenie a bolo základom pre vznik šľachtického stavu. Od konca XIII. storočia do r. 1848 sa vytvorilo z jednotlivých už uvedených skupín obyvateľstva niekoľko stavov, a to: stav šľachtický, stav mestský a stav poddanský.²⁴

Šľachty, ktorá mala vlastnú antochtónne osadenú alebo descenzuálnu pôdu, bolo postupne menej a menej, naopak, čoraz viac pribúdalo šľachty donačnej, lebo arpádovskí panovníci boli postupne štedrejší a štedrejší.²⁵ Táto štedrosť spôsobila, že postupne prechádzala do rúk šľachty veľká časť kráľovskej pôdy, ktorá bola hlavnou oporou kráľovskej moci. S kráľovskou pôdou prechádzalo do poddanstva šľachty aj všetko obyvateľstvo na nej usadené, čím sa moc šľachty ešte zvyšovala. Pri všetkej tejto štedrosti bolo by panovníkovi zostalo dosť pôdy jednak na ďalšie donácie, jednak na udržanie hradov, keby bol zostal v platnosti predpis kráľa Kolomana, že donačné majetky môžu dediť naďalej súrodenci a ich deti, nie ďalšie príbuzenstvo.

Lenže toto ustanovenie bolo Ondrejom II. v Zlatej bule z roku 1222 zmenené tak, že sa donačný majetok dedí sa aj ďalšími príbuznými, a len po vymretí tohto príbuzenstva pripadne majetok späť panovníkovi. V dôsledku toho všetka kráľovská pôda bola čoskoro vyčerpaná a nasledujúcim kráľom zostali takpovediac len hrady zbavené pôdy, ktorá prešla na šľachtu.

²⁴ MALÝ, K. – SIVÁK, F.: *Dějiny státu a práva v Československu. Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku*. Sv. 1., Vydavateľ HK, 1992, s. 153.

²⁵ LUBY, Š.: *Dějiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: Právnická jednota, 1946, s. 321.

Štvrtý článok Zlatej buly Ondreja II., ktorý ustanovoval, že šľachtici, ktorí nemajú mužské potomstvo, môžu na prípad smrti voľne disponovať svojím majetkom, zrušil opatrením kráľ Ľudovít Veľký, ktorý v roku 1351 potvrdil Zlatú bulu Ondreja II. (zrušil len článok IV.).

Zmena Zlatej buly za Ľudovíta Veľkého mala v skutočnosti ten význam, že umožnila zachovanie a ďalší vývin donačnej sústavy, ktorej hrozilo nebezpečie zániku, lebo na základe testovacej slobody, priznanej šľachte Ondrejom II., stával sa donačný majetok bezpodmienečným a voľným majetkom šľachticov, nevracal sa späť do rúk panovníka, a to spôsobilo, že panovník nemal pôdu na donačné udeľovanie. Ľudovít Veľký odňal túto testovaciu slobodu šľachticom a od toho času kráľ, resp. koruna nadobúdala majetok, ktorý ďalšie zákonodarstvo prikazovalo udeliť znova, a to zaslúžilým jednotlivcom alebo rodom. Vývoj donačnej sústavy sa doriešil na konci XV. storočia, keď sa vytvoril systém, ktorý je dobre známy z Verböczyho Tripartita.²⁶

Vzhľadom na uvedené je možné konštatovať, že od kráľa Kolomana sa dedičské právo vyvíjalo rozličným smerom podľa toho, či išlo o majetok nedonačný, donačný alebo nadobudnutý a hnuiteľný.²⁷

a) Nedonačný šľachtický majetok, t. j. majetok nadobudnutý pôvodnou okupáciou pred sv.

Štefanom alebo donáciou sv. Štefanom udelenou, sa dedil rozličným spôsobom pred a po roku 1222. *Pred rokom 1222* upravovalo dedičské právo jednak ustanovenie kráľa Kolomana, jednak obyčajové právo. Toto dedenie vyzeralo pravdepodobne takto: Predovšetkým dedili ako neopomenuteľní dedičia descendentí (t. j. potomkovia), popri nich mali ženy zákonný neopomenuteľný nárok na vydržovanie, alebo v prípade vydaja na výbavu, inak, t. j. keď takých nebolo, dedili testamentárni dedičia, ale len s kráľovským súhlasom, ktorý sa pravdepodobne udeľoval len v prospech príbuzných alebo cirkvi, a nakoniec dedili ostatní príbuzní ako zákonní dedičia.²⁸ Od roku 1222 až do roku 1351 opieralo sa dedičské právo najmä o IV. článok Zlatej buly a ďalej o zák. čl. 11/1231, 26, 30 a 33/1290 aj 6 a 9/1267, i obyčajové právo, a vyzeralo takto:

- descendentí boli zákonní neopomenuteľní dedičia,
- popri dedení descendentov bolo možno povolať ako testamentárneho dediča k jednému podielu aj cirkev, čo platilo pôvodne podľa obyčajového práva, neskôr podľa zák. čl. 26/1290,

²⁶ LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: Právnická jednota, 1946, s. 216.

²⁷ HUBENÁK, L.: *Právne dejiny Slovenska do r. 1945*. I. diel, Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 1996, s. 208.

²⁸ Pozri: LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: Právnická jednota v Bratislave 1946, s. 429 a nasl.

- ďalej ženy mali zákonný neopomenuteľný nárok na jednu štvrtinu (*quarta puellaris*) podľa zák. čl. 4/1222 a 11/1231 (namiesto pôvodného nároku na alimentovanie alebo výbavu); dievčenská štvrtina mohla byť vydaná *in natura* alebo v peniazoch, alebo v nehnuteľnostiach, ale ak bola daná *in natura*, mali podľa zák. čl. 30/1290 príbuzní právo vykúpiť štvrtinu za skutočnú cenu,
- na ďalšom mieste prichádzali do úvahy testamentárni dedičia, lebo v nedostatku descendentov a s obmedzením dievčenskej kvarty bolo možno voľne testovať i podľa zák. čl. 4/1222, i podľa zák. čl. 26/1290,
- konečne dedili ostatní príbuzní ako zákonní dedičia; okrem tohto zákonného dedičského práva mali ešte podľa zák. čl. 33/1290 a podľa práva obyčajového právo odkúpiť od testamentárnych dedičov im odkázaný aviticitný majetok, aj aviticitný majetok odňatý poručiteľovi pre delikt.

Od roku 1222 sa opieralo dedičské právo najmä o čl. IV Zlatej buly, ďalej o zákonný článok 11/1231, a 33/1290, 9/1267 a obyčajové právo. Popri descendentov bolo možné povolať ako testamentárneho dediča k jednému podielu aj cirkev.

b) Donačný majetok bol viazaný stále na *ius regium* (t. j. právo kráľa disponovať nehnuteľným donačným majetkom), a preto nemohlo byť pri ňom uznané dedičské právo v tom rozsahu, ako pri nedonačnom šľachtickom majetku. Pred rokom 1222 sa dedičské právo opieralo v donačných majetkoch o ustanovenia kráľa Kolomana, podľa ktorých dedili tento majetok len descendent, bratia a ich potomkovia, inak sa vracal späť kráľovi. Po roku 1222 sa vyvíjalo dedičské právo väčšinou zákonnými ustanoveniami. Dedili descendent alebo bratia a ich potomkovia, ženy mali nárok na dievčenskú štvrtinu, ak takých nebolo, testamentárni dedičia (príbuzní, cirkev), ostatní zákonní dedičia dedili v donačných majetkoch len výnimočne (zákonný článok 9/1297). Boční príbuzní, až na výnimky, donačný majetok nededili. Keď nebol ani testament, dedil kráľ z titulu odúmrtie.

c) Nadobudnutý majetok a hnutelnosti sa dedili:

- predovšetkým podľa testamentu, lebo týmto majetkom bolo možno veľmi skoro voľne disponovať a povolať k nemu testamentárnych dedičov,
- inak podľa zákona, pričom nebol rozdiel medzi dedičmi mužskými a ženskými.

2.3 Dedičské právo za Anjouovcov

Až do konca XIII. storočia sa v oblasti dedičského práva posudzoval nedonačný a donačný majetok rozličným spôsobom, pričom rozdiel bol v tom, že:

- a) pri nedonačnom majetku mali zákonné dedičské právo všetci príbuzní a testovacia voľnosť bola neobmedzená,
- b) pri donačnom majetku mali zákonné dedičské právo len descendentí, bratia a ich potomkovia a testovacie právo pôvodne nebolo. Pri nedonačnom majetku platil totiž tzv. princíp aviticity (dedovizenského majetku – dedovizne), pri donačnom majetku princíp *iuris regii* (právo kráľa disponovať nehnuteľným donačným majetkom), takže v prvom favorizovalo sa právo príbuzných, v druhom právo kráľovské.²⁹

Šľachta sa snažila dedičskú sústavu, platnú pre nedonačné šľachtické majetky rozšíriť aj na donačné, výrazom čoho bol spomenutý zákonný článok 9/1267, ktorý povolával bočných príbuzných aspoň vtedy, ak poručiteľ donačného majetku padol vo vojne; zákonný článok 26/1290 uznal testovacie právo vo veci donačného majetku; naopak, panovníci vyvíjali úsilie o rozšírenie *iuris regii* aj na nedonačný šľachtický majetok, t. j. o obmedzenie testovacej voľnosti a obmedzenie zákonného dedenia na descendentov a najbližších kolaterálov. Tento boj princípu aviticitného a *iuris regii* sa skončil víťazstvom posledného, a to za Anjouovcov, absolutistických panovníkov, ktorí sa vedeli inak postaviť proti nárokom šľachty ako slabí Arpádovci. Už Karol Róbert síce zaviedol prax, podľa ktorej sa ku každej testamentárnej dispozícii šľachtickým majetkom žiadal súhlas panovníka, čím sa testovacie právo veľmi obmedzilo, ale okrem toho obmedzil aj zákonné dedičské právo tým, že zaviedol inštitúciu prefekcie, ktorou umožnil, aby ženy ako testamentárni dedičia predišli bočných zákonných príbuzných, lebo prefekcia sa povoľovala (ak bolo descendentov), i keď boli zákonní dedičia.³⁰ Pochopiteľne, omnoho väčší význam malo opatrenie Ľudovíta Veľkého, ktorý, keď v roku 1351 potvrdil Zlatú bulu Ondreja II., vynechal z nej ustanovenie IV. článku a ustanovil, že majetok dedia descendentí, ak takýchto niet, boční príbuzní, a ak ani takýchto niet, prípadne majetok kráľovi bez ohľadu na testament alebo inú dispozíciu.³¹

Na základe reformy Ľudovíta Veľkého vyvíjalo sa dedičské právo šľachtické ďalej právom obyčajovým, až nadobudlo podobu zakotvenú v Tripartite. V tejto podobe zostalo v podstate v platnosti až do roku 1848.

²⁹ LUBY, Š.–FAJNOR, V.–ZÁTHURECKÝ, A.: *Nástín súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi*. Praha-Všehrd, 1935, s. 17.

³⁰ LUBY, Š.: *Obyčajové právo a súdna prax. Civilistická štúdiá zo slovenského práva*. Bratislava 1939, s. 123.

³¹ MALÝ, K.–SIVÁK, F.: *Dějiny státu a práva v Československu. Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku*. Sv. 1., Vydavatel HK, 1992, s. 321.

3. Dedičské právo od Tripartita (r. 1514) až do roku 1848

Hlavným prameňom práva z doby pred rokom 1848 je Corpus Iuris Hungarici, ktorého najdôležitejšou časťou je Tripartitum Štefana Verböczyho z roku 1514.³² Napriek úsiliu v tejto podobe kodifikovať obyčajové právo v Uhorsku, Tripartitum nebolo uzákonené a nestal sa z neho nikdy kódex. Vytvorenie Tripartita teda neznamenalo koniec éry obyčajového práva v Uhorsku, ale len to, že nepísané obyčajové právo sa zmenilo na písané obyčajové právo.

Pri všeobecnej dominancii obyčajového práva v Uhorsku narastala tiež úloha súdnej praxe a judikatúry, čo sa prejavilo vo vydávaní zásadných a prejudiciálnych rozhodnutí kráľovskej kúrie (súdneho dvora). Ich zozbieranie a vydanie v systematickej zbierke nariadila Mária Terézia v r. 1768 a stalo sa tak v zbierke rozhodnutí kúrie pod názvom *Planum tabulare sive decisiones*, ktorá obsahovala judikatúru od r. 1723 a bola schválená kráľovnou i kúriou. Popri obyčajovom práve ako hlavnom prameni súkromného práva v Uhorsku existovali aj ďalšie právne pramene, z ktorých treba uviesť predovšetkým zákony, ktoré síce boli orientované najmä na sféru verejného práva, avšak od polovice 15. storočia sa začali postupne zameriavať aj na niektoré skupiny súkromnoprávných vzťahov. Ďalším prameňom súkromného práva bolo mestské právo, tvorené štatútmi, ktoré ako všeobecne záväzné normy vydávali mestá na základe kráľovských privilégii.³³

Staré uhorské právo bolo právom stavovským; to znamená, že zeman (šľachtic), mešťan a poddaný podliehali rôznym právnym poriadkom. Preto v tomto období rozlišujeme: šľachtické, meštianske a poddanské dedičské právo. Základnými inštitútmi, na ktorých spočívalo vtedajšie nejednotné feudálne uhorské súkromné právo, bola donatárna (donačná) a urbariálna sústava a avicitný princíp.

Podstata donatárnej (údelnej) sústavy spočívala v tom, že kráľ udeľoval pôdu podľa panstva zemianskym rodinám, a tento údelný (donaciálny) majetok zostával v rukách rodiny až do vymretia vetví povoláných na nástupníctvo. Potom pripadol majetok späť korune, aby mohol byť predmetom nového údelu.

Donátorom, t. j. subjektom oprávneným na udeľovanie donácií, bol len panovník, keďže celá donačná sústava sa vyvinula ako základná inštitúcia štátu patrimonijného, v ktorom všetko právo pochádzalo od kráľa.

³² FAJNOR, V.–ZÁTURECKÝ, A.: *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpátskej Rusi*. Bratislava: Heuréka 1998, s. 484.

³³ LAZAR, J. a kol.: *Občianske právo hmotné*. I. diel, 3. vydanie, Bratislava: Iura Edition, 2006, s. 42.

Donatárom, t. j. subjektom spôsobilým nadobudnúť donáciu mohol byť každý, lebo v dobe patrimonijného štátu nebol panovník nijako obmedzovaný v udeľovaní donácií, a preto mohol udeliť donáciu v zásade komukolvek.

Predmetom donácie mohli byť huteľnosti aj donačné práva. Do prvej skupiny patrili lesy, lúky, polia a podobne. K donačným právam patrili donačné privilégia. Udeliť bolo možné len majetok, ktorý patrilo pod *ius regium* – t. j. pod dispozičnú právomoc panovníka.³⁴ Účinky donácie boli rôzne, a to ako v osobnom tak aj v majetkovom vzťahu.³⁵ Vo vzťahu osobnom bola donácia pre donátora nobilitáciou – t. j. nadobudnutím šľachtictva, a to bez ohľadu na to, akého stavu bol donatár predtým. Ďalej donáciou nadobúdal donatár zemepanskú moc nad poddanými, usadenými na majetku, a to so všetkými atribútmi tejto moci. Vo vzťahu majetkovom znamenala donácia pre donátora nadobudnutie donačného vlastníctva, ktoré bolo právom dedičným, ale len pre potomkov, a to konkrétne len pre mužských potomkov.

Donačné vlastníctvo v dôsledku toho zaniklo vymretím mužských potomkov. Do obsahu donačného vlastníctva patrilo najmä právo dispozičné, t. j. právo predmet držať, užívať, požívať a vindikovať. Dispozičné právo bolo obmedzené, lebo len sám donatár mohol ním voľne disponovať, ale jeho dedič bol už povinný majetok zachovať ako zdedený a na dispozičnú s ním (okrem prípadu núdze) si musel vyžiadať súhlas príbuzných. Žiadna dispozičia sa nemohla dotknúť kráľovského práva na predmet. Aj scudzený donačný majetok vymretím rodu, ktorému bol udelený, vracal sa späť k panovníkovi bez ohľadu na to, komu práve patrilo a ako ho nadobudol. Ak si ho nadobúdateľ chcel trvalo zaistiť, musel si k nadobudnutiu zaopatriť súhlas panovníka. Dedoviznou (*bona avicita*) bol majetok, ktorý zdedili descendentí od predkov zákonným dedením. Predpokladom zdedeného majetku bolo, aby pochádzal od predkov priamo alebo cez brata a aby majetok bol zdedený podľa zákona, a nie na základe testamentu alebo zmluvy. Aviticitný majetok sa považoval za spoločný majetok rodiny, t. j. majetok všetkých príbuzných, žijúcich a budúcich, pričom tento majetok po predkoch nástupca nemohol scudzitiť, a to ani za svojho života, ani pre prípad smrti, pretože majetok musel zostať v rodine, dokiaľ žil aspoň niektorý potomok predka nadobúdateľa. Aviticitný majetok dedili kolateráli (boční pokrvní príbuzní) bez obmedzenia na nejaký stupeň, kým svoje príbuzenstvo, zakladajúce ich dedičské nároky, mohli vôbec dokázať.³⁶

Nadobudnutým majetkom bol potom všetok majetok, ktorý nespadal pod pojem aviticitný majetok. Pri dedení kolaterálov v nadobudnutom majetku sa rozoznával:

³⁴ LUBY, Š.: *Príspevok k otázke donačného systému na Slovensku*. Bratislava: Právnická fakulta UK Bratislava 1937, s. 201.

³⁵ LUBY, Š.: *Základy všeobecného súkromného práva*. 2. pozmenené a doplnené vydanie, Bratislava, 1947, s. 162.

³⁶ LUBY, Š.–FAJNOR, V.–ZÁTURECKÝ, A.: *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi*. Praha-Všehrd, č. 17, 1935, s. 48.

- a) majetok nadobudnutý po rodinnej deľbe, ktorý kolateráli zásadne nededili,
- b) majetok nadobudnutý pred rodinnou deľbou dedili kolateráli s výnimkou, že išlo o majetok donačný, ktorý sa zásadne udeľoval len donátorovi a jeho potomstvu.

Šľachtické dedičské právo

Šľachtické dedičské právo bolo upravené v Tripartite, zahŕňalo dedenie zo zákona, dedenie podľa posledného poriadku (druh závetu) a umožňovalo sa dediť aj z oboch týchto dôvodov súčasne. Prednostné postavenie pritom malo dedenie podľa posledného poriadku (dedenie zo závetu). Vyplýva to z toho, že podľa zákona sa dedilo len vtedy (t. j. výlučné dedenie zo zákona prichádzalo do úvahy), ak poručiteľ nezanechal závet, alebo ak bol tento neplatný, prípadne ak dedič dedičstvo odmietol, zriekol sa ho, bol „nehodný“ dediť, alebo ho poručiteľ vydedil, alebo poručiteľ síce závet zanechal, ale bol neplatný. Čiastočné dedenie zo zákona (popri dedení zo závetu) prichádzalo do úvahy najmä vtedy, ak sa poručiteľov závet týkal len časti jeho majetku alebo závet bol neplatný len sčasti. V takýchto prípadoch sa umožňovalo dediť z oboch dedičských titulov, pretože neplatila zásada platná v rímskom práve: *nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest* (po nikom nemožno dediť sčasti na základe závetu a sčasti na základe zákona).

A. Dedenie zákonné

Pri zákonnom dedení, ktoré sa opieralo o zákon alebo obyčajové právo, a nie o vôľu poručiteľa, sa utvorili dedičské triedy, takže sa rozoznávalo: dedenie potomkov, dedenie predkov, dedenie bočných príbuzných, dedenie manželky a dedenie fišku.³⁷

Pri zákonnom dedení prvú triedu dedičov tvorili potomkovia poručiteľa. Medzi potomkami ako zákonnými dedičmi však nebola rovnoprávnosť, pretože niektoré časti pozostalosti patrili len mužským potomkom, ako napríklad donačné majetky, majetky kúpené, ktoré nadobúdateľ vyhradil mužskému potomstvu, zbrane, knihy a pečatné prstene, otcovský dom dostával *in natura* najstarší syn, ale musel vyplatiť ostatných podľa jeho hodnoty, a tiež rodinné listiny ostali v správe najstaršieho syna. Na druhej strane len ženským potomkom patrilo právo štvrtiny (*ius Quartaliti, ius quartae puellaris*) ako zvláštny dedičský podiel. Právo štvrtiny bolo zrušené zákonným článkom 15/1848. Naopak, potomkom oboch pohlaví patrili: donačné majetky, ktoré boli podľa privilégia deliteľné v potomstve oboch pohlaví, materské majetky i vtedy, ak boli zdedené, majetky hnutelné a hotové peniaze, nehnuteľnosti,

³⁷ HUBENÁK, L.: *Právne dejiny Slovenska do r. 1945*. I. diel, Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 1996, s. 206 a nasl.

ktoré sa pokladali za prezentáciu peňazí, t. j. nehnuteľnosti kúpené alebo nadobudnuté záložným právom, nehnuteľnosti zaisťujúce právo štvrtiny a nehnuteľnosti nadobudnuté rozsudkom odsudzujúcim pre väčšie násilie alebo trestný čin.

Predkovia tvorili pri zákonom dedení druhú triedu dedičov, t. j. keď nebolo dedičov prvej triedy (potomkov). Predkovia nikdy nededili donačný majetok. V tretej triede, t. j. ak nebolo dedičov prvej triedy (potomkov) a ani dedičov druhej triedy (predkov), potom dedili boční príbuzní (*collaterales*). Pri dedení bočných príbuzných sa rozoznávalo dedenie dedovizne a majetku nadobudnutom. Vdova bola v dedičskom práve vždy preferovaná pred vdovcom. Vdova dedila aj vtedy, ak boli dediční potomci, lebo konkurovala ich dedičskému právu. Vdova dedila z tohto titulu: snubný prsteň a parádny oblek manželov a záprah, polovicu žrebčince, jeden detský podiel z nadobudnutých záložných práv manžela a jeden detský podiel zo všetkých hnutel'ností manžela s výnimkou zbraní, kníh a pečatného prsteňa. Ak manžel zomrel a nezanechal potomkov ani testament, dedila všetky hnutel'nosti.³⁸ Novým vydajom vdova strácala svoje požívacie právo, ale mohla namiesto toho žiadať, aby jej bola daná z pozostalosti primeraná výbava. Dedenie štátu (*successio fisci regii*) nastupovalo, ak neboli iní zákonní dedičia, ani dedičia ustanovení. Všetok majetok dedil z titulu odúmrtie kráľ, neskoršie štát.

B. Dedenie podľa posledného poriadku

Posledný poriadok bol právny úkon poručiťa, ktorým poručiť disponoval svojím majetkom pre prípad smrti. Dedenie podľa posledného poriadku bolo známe odvtedy, odkedy bolo uznané súkromné vlastníctvo, teda už od doby sv. Štefana. Uhorské feudálne právo poznalo ako formu posledného poriadku: závet (testament) a kodicil (ktorý dnešnému právu nie je známy), a okrem toho dedičskú zmluvu (ktorú súčasné právo tiež nepozná).³⁹ Závet (testament) ako posledný poriadok bol jednostranný právny úkon poručiťa, ktorý musel vyhovovať určitým obsahovým a formálnym náležitostiam. Pôvodne bola forma závetov (testamentov) upravená zásadami, recipovanými z rímskeho a kanonického práva. Až zák. čl. 27/1715 upravil formálne náležitosti testamentov, pričom rozoznával náležitosti spoločné a náležitosti osobitné, podľa jednotlivých druhov testamentov.

Testamenty sa rozlišovali podľa stavu poručiťa (šľachtické, meštianske, poddanské), pretože pre príslušníkov stavov boli predpísané rozličné formy testovania.⁴⁰

³⁸ KRČMÁŘ, J.: *Právo dědicke*. Praha, Všešrd, 1919, s. 35.

³⁹ LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: Právnická jednota, 1944, s. 516.

⁴⁰ LUBY, Š.–FAJNOR, V.–ZÁTURECKÝ, A.: *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi*. Praha-Všešrd, č. 17, 1935, s. 86.

K náležitostiam závetu (testamentu) patrili spôsobilosť osoby zriadiť testament – vek 12 rokov, zdravý rozum, spôsobilosť dediť, práva, vážna a slobodná vôľa a dispozičné právo s majetkom. Svedkovia museli byť zásadne toho istého stavu ako poručiteľ. Testament bol platný len vtedy, keď sa zachovali jeho obsahové a formálne náležitosti a aj po smrti poručiteľa sa plnili podmienky jeho účinnosti. Rozlišoval sa: súkromný šľachtický testament a verejný šľachtický testament. Okrem toho sa mohli zriadiť aj privilegované testamety, napr. dobročinný testament, vojenský testament a testament zriadený v čase moru. Tieto testamety bolo možné zriadiť ako písomné formou holografnej listiny bez svedkov, t. j. tak, že poručiteľ sám vlastnoručne testament napísal a podpísal. Výsadné závetu mohli byť urobené aj ústne pred dvoma svedkami.

Najstaršie právo poznalo aj kodicil (*codicillus*) ako posledný poriadok dopĺňujúci alebo vedľajší, tak ako ho poznalo recipované rímske právo, ktoré cirkevné súdy v tejto oblasti zovšeobecňovali a udomácnili. Zák. čl. 27/1715 priblížil kodicil a testament natoľko, že aj pre kodicil predpísal všetky obsahové a formálne náležitosti stanovené pre testament. Rozdiel bol len v počte potrebných svedkov a v tom, že v kodicile bolo možné disponovať len určitou menšou časťou majetku.⁴¹

Meštianske dedičské právo

Meštianske dedičské právo vzniklo na základe privilégií, ktoré dostávali mestá od počiatku kolonizácie a zakladania miest, a preto malo povahu partikulárneho práva. Mestské právo tvorili tzv. štatúty, ktoré ako všeobecne záväzné normy vydávali mestá na základe kráľovských privilégií. Princípy dedičského práva mestá prevzali najmä z práva tej oblasti, odkiaľ prisťahovalci prichádzali. V najstaršej dobe poznali len zákonné dedenie, až neskoršie po uznaní testovacej slobody, aj dedenie podľa posledného poriadku.

K určitej unifikácii meštianskeho dedičského práva došlo za kráľa Žigmunda na konci 15. stor., keď vtedajšie tavernikovské mestá (Budín, Pešť, Bratislava, Košice, Prešov, Trnava, Bardejov a Šoproň) unifikovali svoje právo v zbierke tavernikovského práva: *Articuli Iuris Tavernicalis*. Z toho istého obdobia pochádza aj zbierka *Velusta iura civitatum seu iura civilia*, ktorá obsahuje aj dedičské právo. Nové zmeny priniesol zákonný článok 117/1659, ktorý meštianske dedičské právo čiastočne priblížil právu šľachtickému.⁴²

Zákonné dedenie poznalo dedičské triedy a vyzeralo asi takto: V prvej triede dedili descendentí (rovnako muži ako ženy) a manželka, v druhej triede dedili ascendentí a boční

⁴¹ SVOBODA, E.: *Dědické právo*. Praha, 1921, s. 29.

⁴² HUBENÁK, F.: *Dejiny štátu a práva na území Slovenska do r. 1918*. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 1996, s. 385.

príbuzní (muži a ženy rovnako) podľa toho, či išlo o majetok avicitný alebo nadobudnutý (avicitný majetok dedila tá vetva, od ktorej prešiel na poručiťa, nadobudnutý majetok dedili príbuzní podľa blízkosti vetvy a stupňa).

Testamentárne dedenie prichádzalo do úvahy len vtedy, ak ho mestské právo toho-ktorého mesta vôbec pripúšťalo, a keď sa pripúšťalo, bolo v rôznych smeroch obmedzené, napr. testamentárne dedenie sa vzťahovalo len na hnutel'ný majetok. Forma meštianskeho testamentu (*testamentum civicum*) bola verejná alebo súkromná. Verejný testament písomný alebo ústny sa robil pred mestskou radou, alebo pred jej dvoma vyslanými členmi a notárom, testament sa zaprotokoloval a uložil do archívu. Súkromný testament spísal poručiťel' pred piatimi svedkami a bol nimi podpísaný. Poručiťel' o ňom vyhlásil, že obsahuje jeho poslednú vôľu ohľadom hnutel'ného majetku pre prípad smrti.⁴³

Odúmrt' po mešťanovi, ktorý nezanechal ani zákonných ani testamentárnych dedičov, patrila mestu.

Poddanské dedičské právo

Pri zákonom dedení sa utvorili postupne aj tu, podobne ako aj v iných dedičskoprávných systémoch známe dedičské triedy, t. j. rozoznávalo sa: dedenie potomkov, dedenie predkov, dedenie bočných príbuzných, dedenie manželky a dedenie fišku.

Zákonné dedenie vyzeralo pravdepodobne takto: V prvej skupine dedili všetok majetok – teda zdedený aj nadobudnutý – potomkovia (muži aj ženy rovnako), a to s obmedzením, že dcéry, ktoré sa vydali za života otca, mali nárok na podiel z hnutel'ného majetku, pričom jeho vydanie mohli žiadať už pri vydaji. Z nadobudnutého majetku mohli požadovať len výbavu. Ak poručiťel' nemal potomkov, dedil polovicu nadobudnutého majetku pozostalý manžel. Zdedený majetok dedili kolateráli. Keď neboli, tak dedili tento majetok rodičia poručiťa.⁴⁴

Zákonné dedenie bolo len náhradné, preto podľa zákona sa dedilo len vtedy, ak poručiťel' nezanechal posledný poriadok, alebo ak bol neplatný, alebo ak dedenie podľa posledného poriadku sa nemohlo uskutočniť, lebo dedič sa dedičstva zriekol, odmietol ho alebo bol nespôsobilý dediť, alebo bol vydedený.⁴⁵

Zákonné dedenie nastupovalo tiež len vtedy, ak poručiťel' nedisponoval určitým majetkom, alebo ak posledný poriadok nebol platný vzhľadom na určitú časť majetku a pod.,

⁴³ TILSCH, E.–SVOBODA, E.: *Občanské právo. Část všeobecná*. Praha, Všechn, 1925, s. 117.

⁴⁴ LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: Právnická jednota, 1944, s. 516.

⁴⁵ KRČMÁŘ, J.: *Základy přednášek o právu občanském. Právo dědické*. Praha, Všechn, 1926, s. 97.

v patričnej miere dedilo sa podľa zákona, lebo v našom práve neplatila zásada: *meno pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest*.⁴⁶

Dedenie podľa posledného poriadku (*testamentu colonicale*) záviselo od priznania dispozičného práva k majetku. Podľa Tripartita nadobudnutý hnutel'ný majetok z polovice a zdedený nehnuteľný a hnutel'ný majetok v celosti patrilo pod voľnú dispozíciu poddaného. Polovicu nadobudnutého nehnuteľného majetku nemohol poddaný testovať, lebo tento majetok dedil zo zákona a neopomenuteľne zemepán.⁴⁷

Novú úpravu dostalo zákonné poddanské dedičské právo zákonným článkom 9/1836 a zákonným článkom 8/1840, ktorým získal poddaný dispozičné právo k majetku, takže už mohol testovať o všetkom svojom majetku (nie s obmedzením, ako bolo uvedené).

V takej podobe zostalo dedičské právo v platnosti v podstate až do roku 1848.

4. Dedičské právo po roku 1848

Zásadné zmeny zaznamenalo dedičské právo reformami v roku 1848.

Uskutočnené reformy odstránili hlavné rozdiely medzi avicitným a nadobudnutým majetkom, aj medzi majetkom vyhradeným mužom a ženám. Vyhlásením právnej rovnosti obyvateľstva sa odstránili základy pre rozoznávanie majetku šľachtického, meštianskeho a urbárskeho, čím sa vytvorili predpoklady na vytvorenie jednotného dedičského práva bez ohľadu na pohlavie a rodové výsady.⁴⁸

V dôsledku revolučných udalostí v r. 1848 došlo v Uhorsku k zrušeniu základných princípov celého feudálneho súkromného práva. Reformami zrušený bol najmä systém donačný, urbáriálny a avicitný (zákonným článkom 15/1848 a zákonným článkom 9/1848), čím sa vlastne odstránilo celé súkromné právo založené na Tripartite a *Corpus Iuris Hungarici*. Keďže súkromné právo sa do roku 1848 opieralo v najväčšej miere o donačnú sústavu a sústavu dedovizentstva, mali opatrenia z r. 1848 za následok takpovediac úplné odstránenie súkromného práva.

Toto *vacuum iuris*⁴⁹ mal vyplniť nový občiansky zákonník, preto ešte v r. 1848 bol vydaný zákonný článok 15/1848, ktorý nariadil, aby ministerstvo vypracovalo návrh tohto občianskeho zákonníka. Cieľom kodifikácie malo byť zreformovanie súkromného práva, aby

⁴⁶ SIVÁK, F.: Dejiny štátu a práva na území Slovenska do roku 1918. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1998, s. 70 a nasl.

⁴⁷ HUBENÁK, L.: *Právne dejiny Slovenska do r. 1945*. 1. diel, Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 1996, s. 203.

⁴⁸ LUBY, Š.: Slovenské obyčajové právo a súdna prax. in *Právny obzor* 21, 1938, s. 53.

⁴⁹ MALÝ, K a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha 1997, s. 226.

vyhovovalo novému stavu, ktorý sa utvoril zrušením poddanstva, princípu avicity a šľachtického práva.⁵⁰ Nielenže sa tak nestalo, ale v dôsledku Bachovho absolutistického režimu bolo v Uhorsku zavedené rakúske súkromné právo, teda od 1. mája 1853 začal platiť aj v Uhorsku Všeobecný rakúsky občiansky zákonník (ABGB) z r. 1811 a ďalšie súkromnoprávne zákony. Tento stav trval len do roku 1860, keď sa obnovila platnosť uhorského obyčajového práva. Vzhľadom na to, že rakúske právo sa už nedalo celé bezo zvyšku odstrániť, bolo treba určiť rozsah a spôsob reštitúcie uhorského práva. Touto úlohou bola poverená Judexkuriálna konferencia v r. 1861.⁵¹

Judexkuriálna konferencia z roku 1861. Dočasné súdne pravidlá

Ako sme už uviedli, reformy z roku 1848 odstránili takmer celé staré základy súkromného práva, ktoré sa dovtedy zakladalo na práve donačnom, princípe avicity a na inštitúcii urbárskeho systému. Uvedenými zásahmi tak vznikla medzera v právnej úprave dedičského práva, ktorá bola síce na čas zaplnená zavedením rakúskeho dedičského práva, ale vždy tu, práve vzhľadom na uvedené, existovala potreba vytvoriť celkom nový systém dedičského práva.⁵² Reforma z roku 1848 bola totiž jednostranná, zbúrala vtedajšie právo, ale zákonodarstvo z r. 1848 sa nepostaralo o to, aby súkromné právo bolo vybudované znova na moderných princípoch, čiže reforma nezaviedla následne právo nové, pričom zásahy reformy z r. 1848 a nasledujúcich rokov boli najmä v dedičskom práve také radikálne a také rozsiahle, že bolo nevyhnutné vytvoriť celkom nový systém dedičského práva.

⁵⁰ Systáva donačná a princíp avicitný zrušil zákl. čl. 15/1848 a pomer urbáriálny bol zrušený zákl. čl. 9/1848.

⁵¹ Rakúske právo nebolo síce jednoznačne a výslovne odmietnuté ako absolutistický oktroj, bolo to však len s ohľadom na snahu o kompromis (vyrovnanie) medzi rakúskym dvorom a uhorskými politickými elitami. V záujme kompromisu v ústavnoprávnej rovine bolo v roku 1861 dosiahnuté vyrovnanie, ktorému sa hovorí „súkromnoprávne“, hoci presnejšie by bolo jeho označenie ako „právne“, keďže sa netýkalo iba súkromného práva. Uhri dosiahli to, čo bolo skôr prejavom národnej a štátnej hrdosti než racionálneho prístupu k právnemu: opustili právnú istotu moderného písaného práva a uprednostnili medzerovité a nejasné uhorské právo. Tento nedostatok mali odstrániť Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie a spolu s neskoršou normotvornou činnosťou uhorského parlamentu a judikatúrnou decéznou silou Kúrie (najvyššieho súdu). Dočasné súdne pravidlá namiesto úplnej právnej kontinuity s rokom 1848 zaviedli „reštauráciu“, obnovu uhorského právneho poriadku. Neprišli však k tejto reštaurácii absolútne, ale uznávajú potrebu „doplnení“, teda zmien, a to paradoxne v podobe čiastočnej právnej kontinuity s právnym poriadkom naoktrojovaným v Uhorsku počas Bachovho absolutizmu. Dočasné súdne pravidlá svojimi na viacerých miestach použitými formuláciami („zostáva zachované“) len potvrdili pretrvávajúcu kontinuitu niektorých rakúskych právnych predpisov. To znamená, že bez ohľadu na skutočný úmysel Judexkuriálnej konferencie a na hodnotenie neoabsolutistického právneho poriadku, už samotným uznaním kontinuity týchto vybraných právnych predpisov (aj s vykonávacími nariadeniami) zrejme došlo k recepcii obdobného účinku prekvalifikovania „rakúskeho práva“ na „uhorské právo“ a určite aj k jeho dodatočnej legitimizácii a legalizácii.

Prikláňame sa k názorom uvádzaným v literatúre, ktoré konštatujú, že Dočasné súdne pravidlá boli nástrojom reštaurácie, a teda nie *stricto sensu* kontinuitu uhorského právneho poriadku. Naopak, boli nástrojom zachovania právnej kontinuity niektorých pôvodne rakúskych právnych úprav, za súčasne široko koncipovaného zachovania kontinuity nadobudnutých práv, právnych vzťahov a právnych skutočností, ktorým právne účinky priznávalo právo platné na území Uhorska do roku 1861. Toto riešenie vyplývalo nakoniec i z kompromisnej povahy Dočasných súdnych pravidiel. Viď: GÁBRIŠ, T. 2014. *Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861*. Wolters Kluwer (Iura Edition), s. 197–200.

⁵² BEŇA, J.: *Vývoj slovenského právneho poriadku*. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela 2001, s. 18 a nasl.

Za účelom riešenia tohto neutešeného stavu uhorského súkromného práva bola zvolaná tzv. judexkuriálna konferencia, ktorá sa skladala z významných učencov a praktikov práva celej krajiny.⁵³ Konferencia mala riešiť otázku obnovy starého práva (samozrejme, prihliadajúc k zmenám z r. 1848) a otázku jeho používania do času kodifikácie.

Konferencia sa konala od 23. januára do 4. marca 1861 a uzniesla sa na Dočasných súdnych pravidlách. Tieto sa mali stať zákonníkom, ale nakoniec ich uzákonenie nebolo možné z formálnych dôvodov.

Dočasné súdne pravidlá v oblasti dedičského práva vykonali viacero rozsiahlych zásahov, ktoré zväčša zostali v platnosti až do prijatia Občianskeho zákonníka v roku 1950, najmä neobnovilo sa v plnej miere tradičné, stavovsky členené (partikulárne) dedičské právo, ale vytvorili sa zväčša úplne nové pravidlá.

Dedenie zo zákona bolo upravené v § 1–18 I. časti Pravidiel. Platilo, že nemanželské dieťa nepožíva dedičské právo po svojom otcovi ani jeho príbuzných. Dedilo len po matke a jej príbuzných, prípadne namiesto matky. Naproti tomu osvojené dieťa dedilo aj po pokrvných príbuzných, aj po osvojiteľovi.

Dočasné súdne pravidlá nanovo formulovali jednotlivé dedičské triedy: v prvej triede dedili descendentí, v druhej ascendentí (vetvový majetok podľa vzkriesenej stredovekej zásady *materna maternis, paterna paternis*) a manžel/manželka (nadobudnutý majetok automaticky dedil v prvom rade pozostalý manžel alebo manželka). Nasledovala tretia trieda – bočných príbuzných, a to bez obmedzenia príbuzenského stupňa, čím bol vytvorený neobmedzený systém tzv. parentel, pričom bližšia parentela vylučovala vzdialenejšiu parentelu (napr. potomkovia starého rodiča vylučovali parentelu potomkov prastarého rodiča). V jednotlivých parentelách sa dedilo spoločne a skupinovo. Ak vetvový majetok nemal kto dediť, len vtedy majetok stratil vetvový charakter a mohol ho dediť manželský partner.

Nešlo teda už o rozlišovanie majetkov mužskej vetvy a oboch vetiev, ako ich poznalo uhorské právo do roku 1848; toto nové rozlišovanie medzi vetvovým a nadobudnutým majetkom už nepredstavovalo obmedzenie nakladania s týmto majetkom alebo jeho nadobúdania, ale iba obmedzenie dedenia manželského partnera v prípade bezdetného manželstva. To znamená, že počas života manželských partnerov ich táto kategorizácia majetkov vôbec neobmedzovala v dispozícii s majetkom a stávala sa relevantnou až v okamihu úmrtia manželského partnera v bezdetnom manželstve.⁵⁴

⁵³ LUBY, Š.: dielo citované v pozn. č. 1, s. 452.

⁵⁴ GÁBRIŠ, T.: *Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861*. Wolters Kluwer (Iura Edition), 2014, s. 131 a nasl.

Zásadnou zmenou bolo dedičskoprávne zrovnoprávnenie mužských a ženských potomkov. Nerovnoprávnosť však stále pretrvávala (medzi mužmi a ženami, ako aj medzi šľachticmi a nešľachticmi) v rámci úpravy tradičných uhorských inštitútov vdovského dedenia, vdovského práva a dievčenského práva.

Vdovské dedenie sa týkalo iba šľachtických vdov a znamenalo dedenie snubného prsteňa, mužovho obleku, záprahu, polovice žrebčínov a jedného detského podielu z nadobudnutého majetku.

Vdovské právo sa obdobne pôvodne týkalo iba šľachticov, ale postupne sa rozšírilo aj na iné spoločenské vrstvy. Znamenalo právo vdovy zostať žiť na majetku poručiťľa a mať k nemu požívacie právo. Toto právo vdova mala do roku 1687 na celom poručiťľovom majetku, po tomto roku už len na aviticitnom majetku, lebo nadobudnutý majetok dedila. Poručiťľ sa vdovskému právu mohol vyhnúť obmedzením tohto práva alebo jeho vykúpením, a to v poslednom poriadku. Obmedzenie však mohli žiadať aj zákonní dedičia – na mieru zabezpečujúcu slušnú výživu vdovy, prípadne ak išlo o nevlastnú matku (macochu), na ešte nižšiu úroveň. Vetvový dedič vo vzťahu k neskoršej kategórii vetvového majetku nemal právo požadovať obmedzenie vdovského práva. Vdovské právo na druhej strane neprislúchalo manželke, ktorá bola vinná, že svojho manžela opustila, a ďalej vdove, ktorá sa opätovne vydala.

Dievčenské právo (vlasové, panenské, *ius capillare*) bolo obdobne ako vdovské právo užívacím a požívacím právom vytvoreným v prospech dcér. Zásadne bol tento inštitút v Dočasných súdnych pravidlách zrušený, ale zachoval sa pre prípady fideikomisárneho majetku, ak zverenstvo koncentrovalo vlastnícke právo k rodovému majetku v rukách mužského člena rodu na úkor dcér (potomkov ženského pohlavia).

Dedenie zo zákona nastupovalo až vtedy, ak poručiťľ nezanechal posledný poriadok. Dočasné súdne pravidlá obnovili platnosť dovtedajšej právnej úpravy posledných poriadkov v podobe zák. čl. XXVII/1715 o formálnych náležitostiach závetov. Pri dedení zo závetu však Pravidlá po prvýkrát v krajinskom práve (v mestskom bol prítomný už skôr) upravili povinný diel. Na rozdiel napríklad od rakúskeho práva ho však priznávali nielen potomkom, ale aj predkom, a to vo výške jednej polovice ich zákonného dedičského nároku. Povinný diel pritom obmedzoval poručiťľľa už počas života – nemohol svoj majetok zmenšiť viac ako o polovicu, inak mohli jeho neopomenuteľní dedičia žiadať súdny sekvester (uzáveru), teda súdny zákaz adresovaný márnratnému vlastníkovi (budúcemu poručiťľovi) nakladať s majetkom v rozpore so záujmami dedičov. Opäť sa tu takto potvrdzuje snaha o právne zabezpečenie dedičského práva rodových príslušníkov, a to aj za cenu obmedzenia spôsobilosti voľne

nakladať s majetkom počas života vlastníka-poručiteľa pod zámenkou obvinenia z márnratnosti.⁵⁵

Obdobne po smrti poručiteľa, ak poručiť počas života daroval väčšiu časť svojho majetku, než akú zanechal ako pozostalosť v prospech dedičov, dedičia mohli požadovať doplnenie dedičstva od obdarovanej osoby tak, aby dedič dostal plnú hodnotu svojho povinného dielu vypočítaného z hodnoty dedičstva určenej po započítaní darov poskytnutých tretím osobám poručiťom počas jeho života. Dedič mal teda nárok na doplnenie svojho povinného dielu od obdarovaného. V prípade, že by obdarovaných bolo viac, boli povinní hradiť schodok v opačnom poradí, v akom boli obdarovaní, t. j. posledný obdarovaný doplnil povinný diel dedičov ako prvý, a iba ak by vrátenie daru (jeho hodnoty) nestačilo na doplnenie povinného dielu neopomenuteľného dediča, potom prechádza povinnosť doplniť dedičstvo na predposledného obdarovaného a následne späť až k prvému obdarovanému.

Inštitúty vydedenia a dedičskej nespôsobilosti v Pravidlách vychádzali z úpravy v Opus Tripartite, v tituloch I: 52 a 53. Odúmrt' pripadala fisku. V období dualizmu následne došlo k úprave formálnych náležitostí posledných poriadkov, resp. právnych úkonov *mortis causa* – závetu, privilegovaného závetu, kodicilu, dedičskej zmluvy a darovania *mortis causa* v zák. čl. XVI/1876 a naň nadväzujúcich vykonávacích právnych predpisoch (notársky poriadok z roku 1874, nariadenie ministra spravodlivosti č. 27564 z roku 1887).⁵⁶

Zákonný článok XVI z roku 1876 rozoznával závetu verejné (tie sa zriaďovali pred verejným notárom alebo okresným súdom) a súkromné. Súkromné delil na písomné, ústne a písomné súkromné závetu uložené u verejného notára. Osobitným druhom súkromných závetov boli závetu výsadné (privilegované) – v prospech potomkov alebo manžela. Tie bolo možné zriaďiť aj bez svedkov, ak bol závet holografný (vlastnoručne napísaný) a zriadený v prípade moru, plavby loďou na širom mori či v čase vojny. Privilegovaný závet však platil, iba ak poručiť zomrel do troch mesiacov od skončenia morovej nákazy či vojny alebo od dorazenia do prístavu.

Kodicily na rozdiel od závetov neobsahovali ustanovenie dediča, ale len iné opatrenia – napríklad zriadenie odkazu. Platné právo totiž rozoznávalo dediča a odkazovníka – dedič bol univerzálnym právnym nástupcom poručiteľa, odkazovník iba singulárnym. Odkazovník neniesol bremená pozostalosti a za dlhy poručiteľa ručil len v druhom rade – pokiaľ ich nebolo

⁵⁵ GÁBRIŠ, T.: *Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861*. Wolters Kluwer (Iura Edition), 2014, s. 130 a nasl.

⁵⁶ Tamtiež, s. 207.

možné vymôcť od dedičov, a aj to len do výšky odkazu. Dedič, samozrejme, takisto zodpovedal za poručiteľove dlhy len do výšky dedičstva, prípadne vôbec nemusel dedičstvo prijať.⁵⁷

Osobitná bola úprava dedenia po cirkevných osobách – príslušníkoch katolíckej alebo pravoslávnej cirkvi, kde platil tzv. tretinový systém, podľa ktorého tretinu dedila cirkev, tretinu príbuzní a tretinu chudobní, prípadne v závislosti od postavenia v hierarchii a od vierovyznania sa tieto tretiny mohli priznávať rôznym subjektom (napr. tretina štátu).⁵⁸

Judexkuriálna konferencia v ustanoveniach § 1 – 18 Dočasných súdnych pravidiel, vytvorila celkom nový systém dedičského práva. Úprava dedičského práva daná Dočasnými súdnymi pravidlami upravovala dedičské právo na území Slovenska až do roku 1918 a po vzniku Česko-Slovenska v r. 1918 v podstate aj naďalej na základe recepcnej normy číslo 11/1918 Zb., podľa ktorej platilo na území Česko-Slovenska skoršie občianske právo: v Čechách platil Rakúsky všeobecný občiansky zákonník a na území Slovenska uhorské obyčajové právo, teda právna úprava daná Dočasnými súdnymi pravidlami.

5. Dedičské právo od roku 1861 do roku 1918

Napriek pôvodnému zámeru Dočasné súdne pravidlá neboli uzákonené a ich právna záväznosť sa odvodzovala z moci obyčajového práva, ktoré tieto pravidlá recipovalo. Tak sa obnovila platnosť starého uhorského feudálneho práva so zohľadnením zmien vyplývajúcich z obsahu zákonných článkov prijatých v marci 1848. Zo zavedeného rakúskeho práva zostali v platnosti ustanovenia Všeobecného rakúskeho občianskeho zákonníka, týkajúce sa prevodu nehnuteľností, pozemkovo-knižného práva zavedeného v r. 1855, ako aj banského práva. V r. 1861 tak v Uhorsku čiastočne znova platilo pôvodné právo. Pre úplnosť treba dodať, že v Sedmohradsku nenadobudli Dočasné súdne pravidlá platnosť, tam aj naďalej platil Všeobecný rakúsky občiansky zákonník.

V Uhorsku tak v tomto období platilo dvojaké súkromné právo, a to:⁵⁹

1. v tzv. užšom Uhorsku platili staré uhorské zákony s doplnkami ustanovenými v Dočasných súdných pravidlách z judexkuriálnej konferencie a tie pravidlá Všeobecného rakúskeho občianskeho zákonníka, ktoré súviseli s nariadením o pozemkových knihách, a

⁵⁷ LUBY, Š.: *Základy všeobecného súkromného práva*. III. vydanie, Šamorín: Heuréka, 2002, ISBN 80-89122-00-0, s. 246.

⁵⁸ Luby, Š.: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*, s. 527–529.

⁵⁹ SVOBODA, E.: *Dědické právo*. Praha: Kompas 1946, s. 118.

2. v sedmohradských častiach Uhorska platil Rakúsky všeobecný občiansky zákonník.

Uhorské súkromné právo následne dopĺňali zákony súkromnoprávneho charakteru vydané po r. 1867, ktoré platili na celom území Uhorska.

Keď skúmame pramene úpravy dedičského práva v tomto období, je potrebné si uvedomiť, že staré uhorské súkromné právo nebolo kodifikované v jednotnom občianskom zákonníku napriek tomu, že na prípravách uhorského občianskeho zákonníka sa pracovalo už niekoľko rokov. Prvá úplná osnova vyšla už v r. 1900, druhá osnova v rokoch 1913, 1915, ale k jeho vydaniu nikdy nedošlo, a tak základným prameňom práva, a teda aj dedičského práva v tomto období, bolo stále uhorské obyčajové právo a zákony súkromnoprávneho charakteru vydané po r. 1867, a to najmä:

- zákonný čl. 16/1876 o formálnych náležitostiach závetov, dedičských zmlúv a darovaní pre prípad smrti,
- zákonný čl. 16/1894 o pozostalostnom pokračovaní.

Návrh z roku 1900 znamenal pre oblasť dedičského práva značný posun, a to najmä v tom, že sa nerozlišovalo medzi zdedeným a nadobudnutým majetkom, a aj to, že už neexistoval nekonečný rad dedičov, ale skupiny dedičov mali byť obmedzené iba po potomkov prastarých rodičov. Naďalej sa však zachovalo rozlišovanie závetov na verejné, súkromné a privilegované. Zachoval sa aj inštitút dedičskej zmluvy, tá sa však pripúšťala iba v prípade manželov a snúbencov. Samostatný inštitút kodicilu návrh nepoznal, upravoval iba legát (odkaz) ako konkrétny typ kodicilu. Návrh nepoznal vdovské dedenie a vdovské právo upravil do podoby povinného dielu vdovy spočívajúceho v užívanom práve na polovicu pozostalosti. Zároveň však rovnaké právo priznal aj vdovcovi. Dá sa teda konštatovať, že z roku 1900 vykazuje známky zásadnej modernizácie uhorského práva, a to nielen v porovnaní s tradičným uhorským právom pred roku 1848, ale aj v porovnaní s právom platným v období do roku 1900. Podstatnými zmenami vo vzťahu k právu platnému v roku 1900 boli poznačené hlavne oblasti dedičského práva a rodinného práva.⁶⁰

⁶⁰ Návrh Občianskeho zákonníka z roku 1900 obsahoval úpravu zákonného dedenia a dedenia podľa posledného poriadku (vrátane dedičských zmlúv). Jednotlivé triedy pri zákonom dedení predstavovali deti poručiteľa, manžel, rodičia a ich potomkovia, starí rodičia a ich potomkovia, prastarí rodičia a ich potomkovia. Navrhovalo sa teda obmedziť neobmedzené parentálne dedenie, ktoré zaviedli dočasné súdne pravidlá. V prípade, že žiaden zo zákonných dedičov nežil, pozostalosť mala pripadnúť fisku.

Tretí titul osnovy Občianskeho zákonníka o závetnom dedení upravoval problematiku zriaďovania závetu tak, že rozlišoval jednak verejný závet, ktorý mohli zriaďovať pred notárom vo forme notárskej zápisnice aj maloletí od veku 14 rokov, ďalej súkromný závet, ktorý však mohli zriaďovať až osoby od veku 18 rokov (pre súkromný závet uložený u notára sa používalo v návrhu označenie „verejný závet“), a, napokon, zachované boli aj prípady privilegovaných závetov, označených ako závety mimoriadnej formy, ktoré platili, len ak ich zriaďovateľ zomrel do troch mesiacov po ich zriadení. Ďalej návrh upravoval určenie dediča, náhradného dediča, problematiku odkazu, straty platnosti závetu, vykonania závetu a problematiku spoločného závetu. Spoločný závet bol prípustný len pre manželov alebo snúbencov – mohol mať buď písomnú súkromnú podobu, alebo mohol byť zriadený vo verejnej forme.

Medzi prameňmi práva mala významné miesto aj judikatúra (a to práve vzhľadom na to, že základom uhorského práva bolo obyčajového právo), a to konkrétne rozhodnutia kráľovskej kúrie, a to najmä občianskoprávne rozhodnutia. Úradná zbierka starých kuriálnych rozhodnutí *Planum Tabulare sive decisiones curiales* bola zostavená zvláštnou komisiou na základe nariadenia Marie Terézie zo dňa 14. novembra 1768 a obsahovala rozhodnutia od roku 1723. Hlavným prameňom práva v tomto období zostávajú najmä Dočasné súdne pravidlá judexkuriálnej konferencie z r. 1861.

Vzhľadom na to, že po reforme z roku 1848 zostali zo starého dedičského práva len celkom malé nepoužiteľné časti, judexkuriálna konferencia vytvorila v ustanoveniach Dočasných súdnych pravidiel celkom nový systém dedičského práva. Dočasné súdne pravidlá upravovali dedičské právo v ustanoveniach I. časti v § 1–18.⁶¹

Štvrtý titul upravoval problematiku dedičských zmlúv – tie sa po novom mali pripúšťať iba medzi manželmi alebo sňubencami. V piatom titule sa nachádzala úprava povinného dielu – ten mal v prípade potomka predstavovať polovicu jeho zákonného podielu, v prípade manžela mal spočívať v užívacom práve na polovicu dedičstva a v prípade rodičov predstavoval polovicu z toho, čo poručiteľ od nich alebo ich predkov dostal za posledných 32 rokov (typické stredoveké uhorské časové ohraňenie), maximálne však vo výške polovice dedičstva.

Záverečný titul poslednej časti návrhu Občianskeho zákonníka nakoniec upravoval právne účinky dedičskej postupnosti, konkrétne otázku, kedy dedičstvo prechádza na dediča – v tejto otázke návrh určil, že ide o okamih smrti poručiteľa. Návrh teda nepoznal *haereditas iacens*, ktorú nepoznalo uhorské právo ani v podobe zavedenej v Pravidlách. Napokon tento posledný titul upravoval aj právne postavenie dediča vo vzťahu k spoludedičom, veriteľom poručiteľa a k nepravému dedičovi, resp. neoprávnenému držiteľovi pozostalosti.

Typickým pre návrh z roku 1900 bolo najmä to, že vykazoval známky zásadnej modernizácie uhorského práva, a to nielen v porovnaní s tradičným uhorským právom pred roku 1848, ale aj v porovnaní s právom platným do roku 1900. V rámci pokračujúcich kodifikačných snáh bol po istých ďalších kompromisných úpravách v roku 1913 vydaný tzv. „druhý text“ návrhu zákonníka, pozostávajúci zo štyroch častí, spolu o 1980 paragrafoch: osobné a rodinné právo (štyri tituly), vecné právo (osem titulov), záväzkové právo (šestnásť titulov) a dedičské právo (šesť titulov).

Legislatívne zámery, resp. obdoba dôvodovej správy k druhému textu boli vydané v roku 1914. Výslovne vyhlásili snahu konzervovať stáročnú tradíciu krajiny, jednak v oblasti rodinného a dedičského práva, ale aj v otázkach nehnuteľností. Prítom však fakticky išlo už o zákonník s moderným „buržoáznym“ charakterom, odstraňujúci všetky stavovské rozdiely.

Vid': GÁBRIŠ, T. Snahy o kodifikáciu uhorského všeobecného súkromného práva v rokoch 1848–1918. In: *Stát a právo v letech 1848–1918 ve středoevropském kontextu*. Bratislava: Bratislavská vysoká škola práva, 2007, s. 62–76; rovnako GÁBRIŠ, T. *Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861*. s. 130 a nasl.; rovnako FAJNOR, V.–ZÁTURECKÝ, A.: *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi*, III. vyd. Šamorín: Heuréka, ISBN 80-967653-4-5, s. 506 a nasl. K problematike vývoja dedičského práva pozri napr. LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: Iura Edition, 2002, s. 509 a nasl.; rovnako PLANK, K.: *Dedičské právo*. Bratislava: Právnický ústav Ministerstva spravodlivosti, 1954, s. 5 a nasl.; BARTOŠEK, M.: *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*. Praha: Academia, 1988, s. 178 a nasl.

⁶¹ Dočasné súdne pravidlá:

1. §.

Občianske hmotné súkromnoprávne zákony sa obnovujú, avšak s nasledujúcimi doplnkami, vyžadovanými potrebou verejného kreditu, právnej kontinuity a danej situácie.

2. §. Dedičský poriadok.

Všetky ustanovenia aviticitného patentu zo dňa 29. novembra 1852, vzťahujúce sa na dedenie, sa zrušujú a na ich miesto sa do života uvádzajú nižšie uvedené pravidlá v súlade so zásadami dedičského práva uhorského, avšak prispôbené zák. čl. XV z roku 1848 o zrušení aviticity.

3. §.

Všetky rozdiely medzi majetkami kráľovskými donačnými a nedonačnými, medzi majetkami mužskej a ženskej vetvy, aj vzhľadom na z nich vyplývajúce právne vzťahy, ďalej právo na dievčenskú štvrtinu a právo vlasové, ktoré vyplývajú z výlučného dedenia príslušníkmi mužskej vetvy, treba pokladať v duchu zák. čl. XV z roku 1848 za zrušené.

Avšak inštitúcia zverenstva (*fideicomissum*) spolu s ním súvisiacim vlasovým právom zostáva nedotknutá.

4. §.

Dedičia nie sú síce oprávnení napadnúť žalobou zmluvy o prevode majetku uzavretú medzi živými, avšak v prípade márotnatosti priami potomkovia, a keď takých niet, ešte žijúci rodičia si môžu uzáverou zabezpečiť svoj zákonný dedičský podiel (*legitima*).

5. §. Formálne záležitosti závetu.

Vo veci formálnych náležitostí závetu a dodatku k závetu (*codicillus*) predpisy spočívajúce na uhorských zákonoch, štatútoch a súdnej praxi majú rovnakú účinnosť bez ohľadu na občianske postavenie; a závetu šľachticov z dôvodu, že boli urobené podľa predpisov vzťahujúcich sa na nešľachticov, a naopak, nemožno vyhlásiť za neplatné pre nedostatok formálnych náležitostí.

6. §.

Tie závetu, ktoré pochádzajú od poručiteľov, ktorí umreli do pol roka od znovuzavedenia účinnosti uhorského zákona, môžu byť z hľadiska formálnych náležitostí zriadené aj podľa pravidiel rakúskych zákonov.

7. §. Závetné právo.

V prípade, ak niet priamych dedičov zostupnej línie, ani rodičov, závetné právo sa vzťahuje na všetok zdedený a nadobudnutý majetok; pokiaľ však ešte žijú priami dedičia v zostupnej línii alebo rodičia, nemôže sa závetné právo dotýkať ich zákonného podielu. Tento zákonný podiel sa rovná polovici toho, čo by dedili dedičia v zostupnej línii po poručiteľovej smrti, keby zomrel bez závetu. Závet je teda v tejto časti neplatný a priami dedičia v zostupnej línii, a keď ich niet, tak žijúci rodičia, môžu požadovať doplnenie tejto polovice.

8. §.

Doplnenie podľa 7. § je prípustné aj v prípadoch darovania (4. §), ak priami dedičia v zostupnej línii, a keď ich niet, tak žijúci rodičia, môžu dokázať, že čistá pozostalosť poručiteľa činí menej ako polovicu hodnoty celého majetku v čase darovania, v ktorom prípade je obdarovaný povinný doplniť chýbajúcu časť.

9. §.

Keď niet závetu, pripadá celý majetok poručiteľa jeho zákonným deťom, ktorí sú jeho potomkami, a ak by niektorý z nich už nežil, ale ostali by po ňom zákonní potomkovia, títo zdedia podiel, ktorý by pripadol jemu; teda príslušníci prvého pokolenia dedia jednotlivu, príslušníci ostatných pokolení však podľa kmeňov.

10. §.

Keď niet potomkov, sú k dedeniu povolaní otec a matka, každý do výšky tej hodnoty, ktorá pripadla poručiteľovi od nich alebo z ich vetvy, či už na základe závetu alebo bez závetu; pritom sa majetok pochádzajúci z otcovskej vetvy navráti otcovi a majetok pochádzajúci z materskej vetvy matke.

Ak je pozostalosť menšia ako majetok, ktorý dostal poručiteľ z vetvy otcovskej i materskej, rozdelí sa pozostalosť medzi otcom a matkou v pomere hodnoty, ktorá pripadla poručiteľovi od nich alebo z ich vetvy.

Naopak, keď pozostalosť prevyšuje hodnotu, ktorá pripadla poručiteľovi z vetvy otcovskej a materskej, pripadne nadobudnutý majetok manželovi (manželke); ak ho (jej) niet, delí sa nadobudnutá časť medzi otcom a matkou rovnakým dielom.

11. §.

Ak otec alebo matka nežijú, alebo nežije ani jeden z nich, v zmysle uhorských zákonov vstupujú do práv otca z otcovskej a matky z materskej vetvy pochádzajúci boční príbuzní.

12. §.

Ak niet rodičov ani od nich pochádzajúcich bočných príbuzných, patrí dedenie podľa tých istých zásad, ktoré boli vyslovené v § 9., 10. a 11., starému otcovi a starej mame, resp. z nich pochádzajúcim bočným príbuzným, a keby ani títo nežili, prastarému otcovi a prastarej mame, resp. z nich pochádzajúcim bočným príbuzným, a tak rad-radom ďalším predkom, resp. z nich pochádzajúcim bočným príbuzným.

13. §. Právo na spolunadobudnutý majetok.

Ustanovenia skorších uhorských zákonov o majetkoch nadobudnutých manželmi spolu za trvania manželstva ostávajú nezmenené.

14. §. Manželské dedenie (*successio conjugalis*).

Podľa uhorských zákonov manželské dedenie nastupuje:

a) v nadobudnutom majetku, keď niet priamych dedičov v zostupnej línii;

b) v zdedenom majetku, keď niet dedičov ani v línii zostupnej, ani v línii vzostupnej, ani dedičov vetvy bočnej.

15. §. Vdovské dedenie (*successio vidualis*).

Uhorské zákony, upravujúce vdovské dedenie, zostávajú nezmenené.

16. §. Vdovské právo (*Jus viduale*).

Ustanovenia uhorských zákonov o vdovskom práve znovunadobúdajú účinnosť; avšak obmedzenie tohto (vdovského) práva môžu požadovať len priami dedičia v zostupnej línii.

17. §.

Dedenie po manželovi, vdovské dedenie a vdovské právo, obsiahnuté v 14., 15. a 16. §, sa v obvodoch jazygo-kumánskych aj v budúcnosti uskutoční podľa súčasných pravidiel; v iných ohľadoch sa však uplatní tu upravovaný dedičský poriadok aj na jazygo-kumánske obvody.

18. §. Dedenie svätej koruny.

Dedičské právo svätej koruny tam, kde niet ani zákonných, ani závetných dedičov, sa vzťahuje na všetok majetok bez rozdielu.

19. §. Rôzne ustanovenia.

Tieto ustanovenia nemajú spätnú účinnosť a dedičské alebo vdovské právo vzniknuté alebo zaniknuté podľa doterajších rakúskych zákonov a nariadení, takisto ako účinnosť závetov doposiaľ uložených podľa §-ov 5. a 6. aviticitného patentu zo dňa 29. novembra 1852 zostávajú nedotknuté. V ostatných prípadoch závetné právo a dedičské právo, okrem prípadov obsiahnutých v §-och 5. a 6. aviticitného patentu, sa posudzujú podľa zákonov účinných v čase poručiteľovej smrti.

20. §.

Charakteristické znaky pre túto úpravu boli:

- a) dedičské právo sa charakterizovalo ako tá časť majetkového práva, ktorá určovala, čo sa stane s majetkom človeka po jeho smrti;
- b) dedičstvo sa nadobúdalo momentom smrti poručiteľa;
- c) dedičské pomery sa posudzovali podľa právnych pravidiel toho štátu, ktorého občanom bol poručiteľ;⁶²
- d) majetok (pozostalosť) zomrelej osoby (poručiteľa) prechádzal titulom dedenia na jeho dedičov a odkazovníkov, ako aj na osoby majúce právo na povinný diel (tzv. neopomenuteľných dedičov);⁶³
- e) platná právna úprava poznala tieto tri druhy dedenia:
 - podľa zákona,
 - podľa posledného poriadku,
 - povinný diel proti poslednému poriadku urobeného poručiťom.

Ak neexistoval posledný poriadok, zákon ustanovoval, v akom poradí a na koho má pozostalosť prejsť. Osoby takto zákonom označené boli zákonnými dedičmi (dedičmi podľa zákona), a boli to: príbuzní (t. j. deti, resp. potomkovia), manžel (manželka), erár (štát). Tento druh dedenia sa nazýval dedením (postupnosťou) podľa zákona, pretože vychádzal priamo zo zákona.

Zákon dovoľoval, aby človek naložil so svojím majetkom v poslednom poriadku (v závetu alebo dedičskej zmluve), t. j. bez ohľadu na postupnosť podľa zákona. Toto bolo dedenie podľa posledného poriadku (závetu alebo dedičskej zmluvy), pričom prioritné postavenie malo dedenie zo závetu pred dedením zo zákona, teda len ak nebol poručiťom zriadený závet, nastupovali dedičia zo zákona.

Ostatné časti aviticitného patentu zo dňa 29. novembra 1852 zostávajú dočasne, a to do zákonodarnej činnosti snemu, zachované; avšak v tých častiach, kde sa patent odvoláva na občiansky súdny poriadok alebo iné procesné pravidlá, ktoré nadobudli účinnosť cis. kráľ. nariadením ministra spravodlivosti zo dňa 16. septembra 1852, majú sa použiť nižšie uvedené uhorské procesné predpisy.

21. §.

Taktiež sa dočasne, a to do zákonodarnej činnosti snemu, zachovávajú všetky tie ustanovenia rakúskeho občianskeho zákonníka, ktoré súvisia s nariadením o pozemkových knihách z 15. decembra 1855 a určujú pozemkovoknižné spôsoby nadobudnutia alebo scudzenia vecí.

22. §.

Občianske súkromné práva rozšírené počas panovania rakúskych zákonov, vyplývajúce z rôznorodosti vierovyznaní, sa zachovávajú v ich súčasnom znení.

23. §.

Nakoniec sa vyhlasuje, že ochrana zákona sa rozširuje aj na výsledky duševnej činnosti, ktoré predstavujú vlastníctvo.

⁶² Právo dedičské nastáva smrťou poručiťľa (Kúria, č. 5051/1899).

⁶³ Podľa stálej súdnej praxe sa dedičské nároky posudzujú podľa pravidiel, ktoré platia v mieste posledného riadneho bydliska poručiťľa, bez zreteľa na to, kde je pozostalostné imanie (Kúria, zásadné rozhodnutie č. 561).

Medzi dedičmi podľa zákona boli aj takí, ktorým chcel zákon zabezpečiť určitý podiel z majetku poručiteľa. Boli to osoby oprávnené na povinný diel, a to – potomkovia a rodičia poručiteľa. Podiel, ktorý im patril podľa zákona, sa nazýval povinný diel.⁶⁴

- f) dedič bol univerzálnym, odkazovník singulárnym právnym nástupcom. Bývalé právo (platné do roku 1950) teda nepoznalo pojem dediča jednotlivéj veci alebo práva, poznalo iba odkaz jednotlivéj veci alebo práva;
- g) na dediča prechádzal majetok poručiteľa ako celok, t. j. nielen veci a práva, ale i záväzky, ktoré nezanikli smrťou poručiteľa, ako aj pozostalostné bremená. Dedič bol povolaný, aby pozostalosť zbavil od bremien a splnil poslednú vôľu poručiteľa (aby vydal odkazy). Ak bolo viac dedičov, dedičstvo im prislúchalo v čiastkach; čiastku, ktorá sa dostala jednému dedičovi, nazývame aj dnes *dedičský podiel*;
- h) odkazovníkom bola osoba, ktorej pripadli z pozostalosti jednotlivé majetkové predmety bez toho, aby sa stala účastnou na všeobecných bremenách pozostalosti. Odkaz mohol byť stanovený tak, že odkazovník nadobudol voči dedičovi len právo požadovať vydanie odkazu (*legatum per damnationem*), alebo tak, že predmet odkazu prešiel z poručiteľa na odkazovníka bezprostredne (*legatum per vindicationem*);
- i) aby niekto mohol byť dedičom, musel byť vo chvíli smrti poručiteľa živý, musel ho prežiť. Dieťa počaté vo chvíli smrti poručiteľa, ak sa neskoršie narodilo živé, sa pokladalo za dediča, akoby bolo bývalo v dobe počatia už nažive.

Jednotlivé spôsoby dedenia do prijatia Občianskeho zákonníka z roku 1950

A. Dedenie podľa zákona

Staršie právo uhorské rozoznávalo v zásade dva spôsoby zákonnej postupnosti:

- ak poručiteľ zanechal potomkov, a
- ak potomkov nemá.⁶⁵

Zákonná dedičská postupnosť v prípade, že poručiteľ zanechal potomkov

Všetko, o čom poručiteľ neurobil posledný poriadok, dedili jeho deti rovnakým dielom.

Ak by niektoré z detí poručiteľa už v dobe jeho smrti nežilo a zanechalo by svojich potomkov,

⁶⁴ Z judikatúry:

Ak sa dedič dedičstva vzdá alebo ho odmietne, nastáva zákonná postupnosť (Kúria, č. P I 9772/1915).

Ak sa posledný poriadok nevzťahuje na celú pozostalosť, nastáva čo do zvyšku zákonná postupnosť (Kúria, č. 1962/1912).

Ak posledný poriadok bol s úspechom napadnutý, nastáva zákonná postupnosť (Kúria, č. 1178/1895).

Dedenie z titulu následného dedičského práva nenastáva, ak právo prírastku čo do podielu, ktorý bol určený pre vypadnúvšieho spoludediča, dosiaľ trvá k dobru druhého dediča (RV III 229/1920).

⁶⁵ FAJNOR, V.–ZATURECKÝ, A.: *Nástin súkromného práva platný na Slovensku a Podkarpatskej Rusi*. Bratislava, Právnická jednota 1924, s. 495.

títo by potom dedili podiel, ktorý by na dediča pripadol. To znamená, v prvom pokolení dedil každý rovnakým dielom a v ostatných pokoleniach sa dedilo to, čo na takéhoto dediča pripadlo (t. j. ak zomrel syn poručiťa, to, čo na neho pripadá z dedičstva po poručiťovi – z tohto celku – dedia jeho deti, každé rovnakým dielom). Vtedajšie právo zvýrazňovalo dedičský príbuzenský zväzok a pri dedení zo zákona dedili spravidla iba osoby, ktoré spájali zväzok zákonného príbuzenstva. Pri dedení sa rozlišovalo manželské dieťa a dieťa narodené mimo manželstva. Dieťa narodené mimo manželstva bolo vo vzájomnom príbuzenskom vzťahu len so svojou matkou a jej príbuznými, nie však s otcom a jeho príbuznými. Potomkovia poručiťa, ktorí dedili zo zákona, museli dať do deľby celú majetkovú hodnotu, ktorú za života poručiťa od neho dostali (napr. ako veno). Do deľby nemuseli dať iba to, čo im za života poručiť poskytol výslovne ako dar.

Zákonná dedičská postupnosť v prípade, že poručiť nezanechal potomkov

Ak po poručiťovi nebolo potomkov, rozoznával sa v pozostalosti majetok zdedený (vetvový) na jednej strane a majetok nadobudnutý na strane druhej. Pre každý z týchto majetkov platila osobitná dedičská postupnosť:

- a) Zdedeným majetkom bola tá hodnota, ktorá pripadla poručiťovi ako dedičstvo po predkoch otcovských a materských, a tá, ktorú dostal darom počas života od niektorého svojho predka či už z otcovej alebo matkinej strany. Ďalej sem patrila tá hodnota, ktorú poručiť zdedil od niektorého svojho bočného príbuzného v otcovskej vetve, ak bol tento majetok už aj pre tohto bočného príbuzného majetkom vetvovým v dotyčnej vetve. Rozlišovanie dotyčnej vetvy (rozlíšenie, či bol majetok zdedený z matkinej alebo otcovej strany) malo zásadný význam na posúdenie, z ktorej vetvy majetok pochádza. Pretože v prípade, ak poručiť nezanechal potomkov, pripadol tento vetvový majetok vždy naspäť na najbližšieho predka dotyčnej vetvy, z ktorej ho poručiť získal, a ak tento už nežil, delili sa oň potomkovia podľa kmeňov. To znamená, že ak už nežil najbližší predok v dotyčnej vetve a nebolo po ňom ani potomkov, vetvový majetok pripadol predkovi o jeden stupeň vzdialenejšiemu (resp. jeho potomkom), nakoľko tento majetok bol aj pre neho majetkom vetvovým, t. j. tento vzdialenejší predok zdedil len tú hodnotu, ktorá pripadla z neho priamo alebo prostredníctvom bližšieho predka na poručiťa. Ak nebolo v dotyčnej vetve príbuzného, ktorý by bol povolaný na vetvové dedenie, strácal takýto majetok svoj vetvový charakter a čo do dedenia mal osud majetku nadobudnutého.

b) Nadobudnutým majetkom bola tá časť pozostalosti, ktorá zostáva nad hodnotou majetku vetvového. Nadobudnutý majetok dedil v prvom rade manžel, ktorý prežil poručiťa. Toto bolo tzv. dedenie manželské, ktoré sa vzťahovalo nielen na majetok nadobudnutý za manželstva, ale aj na majetok nadobudnutý pred jeho uzavretím. Ak žili manželia oddelene, ale ich manželstvo nebolo súdne rozlúčené, prípustné bolo medzi nimi dedenie manželské. Ak nebolo manžela, po poručiťovi dedili jeho nadobudnutý majetok jeho pokrvní príbuzní vo vzostupnej a bočnej vetve (otcovskej a materskej) spoločne a skupinovo. Dokiaľ tu bol hoci len jeden príbuzný zo skupiny bližšej, vylučoval z dedenia všetkých príbuzných, ktorí patrili do skupiny vzdialenejšej.⁶⁶

B. Dedenie podľa posledného poriadku

Posledný poriadok bol opatrením poručiťa o jeho majetku pre prípad jeho smrti. Poručiť mohol urobiť posledný poriadok len osobne, nikdy nie zástupcom. Najdôležitejším obsahom posledného poriadku bolo: určenie dediča, určenie následného dediča, zriadenie odkazu. Posledný poriadok mohol obsahovať: určenie poručníka, vylúčenie niektorej osoby z radu dedičov podľa zákona, vydedenie neopomenuteľného dediča, určenie vykonávateľa závetu atď.

Posledný poriadok bol dvojaký:⁶⁷

- závet,
- dedičská zmluva.

Závet

Závet bol jednostranný právny úkon poručiťa o jeho majetku pre prípad jeho smrti. Závet sa stal platným, len čo ho závetca urobil, ale závetca ho mohol za svojho života kedykoľvek odvolať alebo nahradiť iným. Vtedajšie právo poznalo i spoločný závet manželov. Ak sa manželia v spoločnom závete navzájom ustanovili za dedičov a pre prípad smrti oboch jednotnou vôľou urobili odkaz, ten sa stal platným len smrťou preživšieho manžela. Ak odkazovník zomrel pred preživším manželom, odkaz stratil účinnosť. Spoločný závet mohol byť za života manželov ktorýmkoľvek z nich, aj bez vedomia druhého manžela a bez jeho upovedomenia, jednostranne odvolaný. V takom prípade jeho obsah stratil účinnosť. Ak sa

⁶⁶ SIVÁK, F.: Dejiny štátu a práva na území Slovenska do roku 1918. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského. 1998, s. 146.

⁶⁷ LUBY, Š.: Československý a „slovenský“ právny poriadok. in *Právny obzor* č. 30, roč. XXX., 1947.

manželia zriekli práva odvolať závet ešte aj medzi živými, takýto spoločný závet sa stal dedičskou zmluvou.

Odvolanie závetu sa mohlo stať mlčky (napr. roztrhaním, spálením, prečiarknutím podpisu), alebo prejavom urobeným v novom (ústnom alebo písomnom) poslednom poriadku, pokiaľ mu odporoval.

Podľa zákonného článku XVI/1876 o formálnych náležitostiach závetov, dedičských zmlúv a darovaní pre prípad smrti, ktorý upravoval formálne náležitosti závetov, existovali závety súkromné a verejné. Súkromné závety boli písomné, ústne a písomné súkromné závety uložené u verejného notára. Osobitným druhom súkromných závetov boli závety privilegované. Verejný závet bolo možné spísať u verejného notára na okresnom súde.

Formy závetu

a) Súkromné závety

Písomný súkromný závet bez svedkov bolo možné zriadiť v prospech potomkov poručiteľa alebo jeho manžela (manželky). V tomto prípade musel poručiteľ závet sám vlastnou rukou napísať a podpísať a uviesť miesto a čas zriadenia. Každé iné opatrenie vykonané v takomto závete bez svedkov bolo neúčinné. V ďalších prípadoch sa na platnosť súkromného závetu vyžadovali dvaja svedkovia, ak poručiteľ závet v plnom rozsahu sám napísal a podpísal, a štyria svedkovia v každom inom prípade. Svedkovia museli byť pri spisovaní závetu súčasne prítomní a museli byť spôsobilí dosvedčiť, že v osobe poručiteľa niet podvodu ani omylu. Svedkami nemohli byť osoby, ktoré nedosiahli 18 rokov veku, osoby slepé, hluché alebo nemé, osoby neschopné užívať svoj rozum a osoby, ktoré boli pre krivú prísahu alebo zločin spáchaný zo ziskuchtivosti právoplatne odsúdené. Ďalej pri týchto závetoch bolo potrebné, aby bolo označené miesto a čas, keď bol závet spísaný. Závet dvoch alebo viacerých osôb nebolo možné pojať do tej istej listiny, výnimkou boli iba manželia. Ak sa listina, do ktorej sa pojal závet, skladala z viacerých hárkov, tieto bolo potrebné zošiť niťou a oba konce nite pripevniť pečaťou poručiteľa a aspoň jedného svedka.⁶⁸

Ústny súkromný závet mal platnosť len vtedy, ak poručiteľ zomrel do troch mesiacov po jeho ústnom vykonaní. Ak poručiteľ zomrel po tejto lehote, ústny závet bol platný len vtedy, ak ten, kto chcel uplatňovať práva zo závetu, preukázal, že poručiteľ bol od trojmesačnej lehoty do smrti v takom stave, že nemohol vykonať nový závet. Na platnosť ústneho závetu sa vyžadovala prítomnosť štyroch svedkov, ktorí rozumeli jazyku používanému poručiteľom.

⁶⁸ ROUČEK, F.–SEDLÁČEK, J.: *Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. Právnícká knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, Praha, 1936, s. 74.

Poručiteľ musel svoje vyjadrenie vykonať pred svedkami zrozumiteľne a v celom obsahu ústne, nielen odpoveďou áno alebo nie na otázky mu kladené, a musel zároveň vyhlásiť, že si praje, aby sa jeho vyjadrenie pokladalo za jeho ústny závet. Ústny závet sa skončil skončením vyjadrenia poručiteľa. Svedkovia museli byť pri vykonaní závetu spoločne prítomní a spôsobilí dosvedčiť, že v osobe poručiteľa nebolo ani podvodu ani omylu. Na osoby svedkov zákon kládol tie isté požiadavky ako na svedkov pri písomných súkromných závetoch.

Zákon poznal dva druhy privilegovaných (výsadných) závetov:

- a) výsadné závety prvého druhu, ktoré mohli byť vykonané kedykoľvek a mali trvalý účinok,
- b) výsadné závety druhého druhu, ktoré mohli byť vykonané len za istých okolností a ich účinnosť trvala len istú dobu.

V prípade závetu prvého druhu poručiteľ vykonal opatrenie v prospech svojich potomkov alebo svojho manžela (manželky), bol platný, čo sa týka opatrení vykonaných v prospech týchto osôb aj bez prítomnosti svedkov, ak bol spísaný a podpísaný vlastnou rukou poručiteľa. Každé iné opatrenie vykonané v takomto vlastnoručne napísanom a podpísanom závete bez prítomnosti svedkov bolo neúčinné. Okolnosť, že takéto opatrenie vykonané v prospech niektorej privilegovanej osoby poškodzuje inú privilegovanú osobu, sa nedotýka platnosti takéhoto opatrenia. Avšak také opatrenie, ktoré by viedlo priamo k ujme niektorej privilegovanej osoby, t. j. ktoré by ju zbavilo jej dedičského práva, by v takejto forme nemalo účinok.

Privilegované závety druhého druhu bolo možné vykonať v prospech alebo na ujmu ktorejkoľvek osoby za týchto okolností:

- a) v prípade moru (*pestis*) alebo iných životu nebezpečných, prudko prebiehajúcich epidémií na území tej obce, kde takáto epidémia panovala,
- b) na lodi na šírom mori,
- c) v čase vojny, a to:
 - členovia mobilizovaných zoskupení mohli vykonať takýto závet kedykoľvek,
 - iné osoby, ktoré sa združovali na bojisku, alebo na vojensky obliehanom mieste, alebo v obvode ležiacom od takéhoto miesta nie ďalej než 8 km.

Privilegovaná forma pri takomto závete spočívala v tom, že pri jeho vykonaní bolo potrebné o dvoch svedkov menej než pri riadnom závete, t. j. vlastnoručne spísaný a podpísaný závet mohol byť vykonaný aj bez svedkov, iný závet – aj ústny – mohol byť vykonaný v prítomnosti dvoch svedkov, v prípade bodu a) nemuseli byť svedkovia (vzhľadom na nebezpečenstvo nákazy) naraz prítomní, časová platnosť takýchto závetov bola obmedzená. Boli platné len pod tou podmienkou, že poručiteľ zomrel do troch mesiacov počítaných

odvtedy, čo pominuli okolnosti slúžiace ako základ privilégia. Ak zomrel porúčiteľ neskôr, zostal takýto privilegovaný závet v platnosti len v tom prípade, ak sa dokázalo, že porúčiteľ bol od plynutia týchto troch mesiacov až do svojej smrti nepretržite v takom stave, že nemohol vykonať nový závet.

b) Verejné závet

Závetmi verejnými sa nazývali závet vykonané na okresnom súde alebo pred verejným notárom. Osoby nemé a hluchonemé, aj keď vedeli písať a čítať, ako aj osoby neplnoleté, mladšie ako 18 rokov, pokiaľ boli spôsobilé vykonať posledný poriadok, mohli zriadiť len verejný závet. Pri závetoch, ktoré verejní notári mohli spísať, bolo okrem náležitostí predpísaných pre verejné notárske listiny potrebné, aby:

- porúčiteľ pred verejným notárom osobne vyslovil svoju poslednú vôľu,
- počas celého postupu boli stále prítomní dvaja svedkovia alebo ešte jeden verejný notár,
- zachovanie týchto ustanovení bolo dosvedčené priamo v tejto listine.

Ak sa verejnému notárovi odovzdal hotový otvorený písomný závet za tým účelom, aby mu bola daná povaha verejnej listiny, boli okrem náležitostí predpísaných pre verejné notárske listiny potrebné ešte tieto náležitosti:⁶⁹

- závet sa prijal len od takej osoby, ktorá vedela čítať a písať v jazyku listiny a listinu podpísala vlastnou rukou, o čom sa mal verejný notár presvedčiť,
- osoba musela listinu osobne odovzdať v prítomnosti dvoch svedkov alebo ešte jedného verejného notára s tým jasným vyslovením, že obsahuje jej poslednú vôľu,
- celom postupe sa spísala zápisnica, ku ktorej sa pripojil odovzdaný závet s poznámkou, že uvedený postup bol zachovaný; postup v prípade uzavretých závetov upravovali predpisy o depozitoch.

Verejný závet bolo možné vykonať pred verejným notárom alebo na okresnom súde. Spisovanie verejných závetov sa vykonávalo v oboch prípadoch podľa pravidiel zákonného článku XXXV/1874 o verejných notároch.

Dedičská zmluva

Ako už bolo konštatované, uhorské obyčajové právo poznalo nadobúdanie dedičstva titulom dedenia zo zákona, titulom závetného dedenia ako aj titulom dedičských zmlúv. Dedičskú zmluvu uzatvárali porúčiteľ a niektorý z dedičov a upravovali ňou práva a povinnosti

⁶⁹ ROUČEK, F.–SEDLÁČEK, J.: *Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. Právnická knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, Praha, 1936, s. 102.

tohto dediča na čas po smrti poručiteľa. Medzi takéto zmluvy patrila aj darovacia zmluva s darovaním pre prípad smrti (s plnením až po darovej smrti) – *donatio mortis causa*.⁷⁰ Ak bola uzavretá platná (perfektná) dedičská zmluva, musela sa rešpektovať pri odovzdaní dedičstva. Dedičské konanie sa skončilo uznesením o odovzdaní dedičstva, a to či už v súlade s dohodou dedičov o rozdelení dedičstva, alebo v súlade so zisteným dedičským právom toho ktorého dediča. Právo neopomenuteľných dedičov bolo chránené inštitútom povinného (po)dielu, na ktorý mali nárok potomkovia poručiteľa, a ak prichádzali do úvahy ako dedičia rodičia poručiteľa, tak aj oni. Povinný (po)diel zakladal len právo na výplatu, a to vo výške polovice dedičského podielu zo zákona "opomenutého" dediča.

Dedičská zmluva bol dvojstranný právny úkon, v ktorom jedna strana svoj posledný poriadok záväzne prejavovala voči druhej zmluvnej strane a tá ho prijala. Bolo možné aj to, aby v dedičskej zmluve obe strany záväzne prejavili svoje posledné poriadky navzájom jedna voči druhej – tzv. vzájomná dedičská zmluva. Dedičskú zmluvu v dôsledku jej povahy nemohla ani jedna strana jednostranne odvolať (s výnimkou dovoleného odvolania pre prípad nevďaku). Dedičskú zmluvu mohli uzavrieť len svojprávne osoby.

Podľa § 33 zákonného článku XVI/1876 boli, čo do formálnych záležitostí, dedičské zmluvy platné len vtedy, ak mali náležitosti predpísané zák. čl. XVI/1876.⁷¹

Povinný diel

Dedenie podľa zákona sa uplatňovalo len vtedy, keď poručiteľ posledným poriadkom neustanovil inak. Medzi dedičmi zo zákona boli aj takí príbuzní, ktorých nemohol poručiteľ opomenúť ani vo svojom poslednom poriadku, ale musel im nechať určitý zákonný podiel. V prípade, keby im nenechal nič alebo menej ako tento podiel, mohli títo oprávnení dedičia požadovať, aby im bol ich zákonný podiel, tzv. povinný podiel vydaný alebo doplnený. Na povinný podiel mali právo potomkovia a rodičia.⁷²

Potomok, ktorý by dedil po poručiteľovi, keby po ňom nezostal posledný poriadok, ak bol opomenutý, mohol požadovať polovicu toho, čo by bol dostal, keby bol poručiteľ zomrel bez posledného poriadku. Tento povinný podiel mohol žiadať od dedičov v hotových peniazoch, ale do neho musel započítať všetko, čo dostal vopred, za života poručiteľa na svoje dedičstvo, alebo čo by musel dať do deľby, keby nebolo posledného poriadku. Aj rodič mohol požadovať, aby mu bola v peniazoch vyplatená, ako povinný podiel, polovica toho, čo by sa

⁷⁰ KRČMÁŘ, J.: *Právo dědické*. Praha, Všechn, 1919, s. 47.

⁷¹ KRČMÁŘ, J.: *Právo dědické*. Praha, Všechn, 1919, s. 49.

⁷² Pozri: LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: Právnická jednota v Bratislave 1946, s. 438.

mu bolo dostalo, keby nebol závet. Ak nebolo potomkov po poručiteľovi, ale zostal manžel, v takomto prípade mohol rodič požadovať ako povinný podiel len polovicu vetvového majetku, pochádzajúceho z jeho vetvy, ak však nezostala vdova, mohol okrem toho požadovať ešte aj polovicu nadobudnutého majetku ako povinný podiel.

Rodič z vetvy, ktorého nebolo v pozostalosti vetvového majetku, nedostal z pozostalosti nič, ak tu bola po poručiteľovi vdova, a to ani vtedy, keď poručiteľ svoju manželku tiež opomenul v závete. Pri vypočítaní povinného podielu bolo treba vziať za základ čistú hodnotu pozostalosti (zbavenú dlhov), ktorú mala v čase smrti poručiteľa.

Odkazy, ktoré mali byť vyplatené, nebolo možné odpočítať z hodnoty pozostalosti, lebo povinný podiel predstihoval odkazy, k tejto hodnote bolo treba pripočítať:

- všetky hodnoty, ktoré poručiteľ daroval za svojho života,
- hodnotu, ktorú musela osoba oprávnená na povinný diel konferovať (započítať) do svojho povinného dielu.

Ak prežila osoba oprávnená na povinný podiel poručiteľa, ale zomrela skôr, než uplatnila svoje právo na povinný podiel, mohli jej dedičia – tak dedičia podľa zákona, ako aj dedičia zo závetu – toto právo uplatniť. Ak sa osoba oprávnená na povinný podiel zadlžila, jej veritelia ju nemohli prinútiť, aby si uplatnila svoje právo.

Poručiteľ mal právo osobu oprávnenú na povinný podiel vydediť zo zákonného dôvodu. V prípade, ak poručiteľ v poslednom poriadku osobe oprávnenej na povinný podiel neodkázal nič, nešlo o vydedenie, ale o opomenutie. O vydedenie išlo vtedy, ak závetca v poslednom poriadku výslovne prejavil, že vydeduje osobu oprávnenú na povinný podiel z určitého zákonného dôvodu, že jej upiera povinný podiel. Rozdiel medzi opomenutím a vydedením spočíval práve v tom, že osoba oprávnená na povinný podiel mohla požadovať svoj povinný podiel v prípade opomenutia; naproti tomu v prípade vydedenia, ak bol dôvod vydedenia opodstatnený, stratila právo na svoj povinný podiel.

Rodič mohol vydediť svoje dieťa, ak sa mu (alebo druhému rodičovi) usiloval o život alebo ak s ním (alebo s druhým rodičom) zle zaobchádzal, alebo viedol tvrdošijne nemravný alebo márnotrpný život. Dieťa mohlo vydediť svojho rodiča, ak ho tento “hrozne a ukrutne trestá bez spravodlivej príčiny a bez väčšieho previnenia”.⁷³

Aj keď sa vydedenie stalo v zákonnej forme, dedičia museli žalobou v spore dokázať pravdivosť vydedovacieho dôvodu, inak nemohli vyvodiť práva z vydedenia.

⁷³ Pozri: LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: Právnická jednota v Bratislave 1946, s. 442.

6. Dedičské právo od roku 1918 do roku 1950

Prvý zákon novovzniknutej Česko-Slovenskej republiky (ČSR) 28. októbra 1918 č. 11 Zb. stanovil v článkoch II. a III., že všetky doterajšie zemské a ríšske zákony zostávajú v platnosti. Týmto zákonom recipovala ČSR právny poriadok rakúsky a uhorský, a to tak, že na území kedysi rakúskom – teda v Čechách, na Morave a v Sliezku – platilo bývalé právo rakúske a na území kedysi uhorskom bývalé právo uhorské.⁷⁴ To znamená, že až do vydania nového občianskeho zákonníka nebolo dedičské právo v Česko-Slovensku jednotne upravené. V českých krajinách bolo upravené Všeobecným rakúskym zákonníkom občianskym z r. 1811, a to v § 531 až 824; tieto ustanovenia boli v určitých smeroch reformované neskoršími právnymi predpismi, z ktorých treba uviesť najmä čiastkovú novelu z r. 1914 a čiastkovú novelu z r. 1916. Popri Všeobecnom rakúskom občianskom zákonníku bol v českých krajinách dôležitým prameňom dedičského práva patent o nespоровom konaní z r. 1854. V Čechách platil aj osobitný samostatný zákon z r. 1908 o delení dedičstva pri roľníckych usadlostiach strednej veľkosti.⁷⁵

Na Slovensku nebolo občianske právo a teda ani dedičské právo kodifikované a v podstate bolo obsiahnuté vo Verböczyho Tripartite z r. 1514, ako aj v Dočasných súdnych pravidlách, prijatých na judexkuriálnej konferencii r. 1861. Okrem súdnej praxe a v nej pretrvávajúceho obyčajového práva treba poukázať na jednotlivé dôležité zákony, spadajúce do oblasti dedičského práva. Boli to najmä: zák. čl. VIII/1840 o dedení poddaných, ktorý prax aplikovala aj na osoby slobodné; zák. čl. XVI/1876 o náležitostiach závetu, dedičských zmlúv a darovania pre prípad smrti, ako aj zák. čl. XVI/1894 o pozostalostnom konaní.

Z uvedených prameňov vyplýva, že na vznik dedičského práva sa odjakživa vyžadovalo naplnenie základných predpokladov dedenia, ktorými sú: smrť fyzickej osoby, existencia pozostalosti, spôsobilý subjekt a dedičské tituly. Kým všeobecné predpoklady dedenia boli upravené veľmi podobným spôsobom ako v slovenskom obyčajovom práve, tak aj vo Všeobecnom rakúskom občianskom zákonníku, spôsob nadobúdania dedičstva bol upravený na Slovensku zásadne odlišne od právnej úpravy platnej v Čechách.

Pojem a všeobecné predpoklady dedenia

Všeobecnými predpokladmi dedenia podľa obidvoch spomínaných právnych úprav na území bývalej ČSR boli:

⁷⁴ VANEČEK, V.: *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*. Praha: Orbis 1975, s. 405.

⁷⁵ MALÝ, K.: *Dějiny Českého a Česko-slovenského práva do roku 1945*. Praha: Linde 1997, s. 320–321.

- a) smrť osoby,
- b) pozostalostné imanie (pozostalosť),
- c) spôsobilý subjekt,
- d) dedičský titul (delačný dôvod).

Tieto predpoklady boli v podstate zhodné podľa oboch právnych úprav, ale spôsob nadobudnutia dedičstva podľa Všeobecného rakúskeho občianskeho zákonníka a právne účinky dedenia podľa uhorského práva boli podstatne odlišné.

Dedenie je, a vždy aj bolo, nadobúdanie majetku pre prípad smrti. Z toho vyplýva, že nastáva len po poručiteľovej smrti alebo po jeho vyhlásení za mŕtveho. Smrť osoby je preto skutočnosťou, ktorá mala a má z hľadiska práva veľký význam. Vždy ide o smrť osoby fyzickej. Ak zanikne osoba právnická, neplatia ustanovenia dedičského práva. Najprv teda musí nastať smrť fyzickej osoby (a to či už skutočná alebo domnelá – t. j. prípad vyhlásenia za mŕtveho). Kým smrť nenastala, nemôžeme vôbec hovoriť o dedičoch, resp. o dedičskom práve.

Smrťou fyzickej osoby dochádza k nápadu pozostalosti – k tzv. delácii, čo znamená, že pozostalosť sa určitým osobám ponúka (deferuje), tieto osoby potom nazývame deláti. Nápadom dedičstva (*delatio hereditas*) rozumieme taký právny stav, keď od istej doby existuje niečia oprávnenosť dediť. *Delatio hereditas* teda ešte neznamená samo dedenie, delácia je len nutnou podmienkou dedenia, vzhľadom na to, že ide vlastne o moment, keď sa dedenie zo strany oprávneného stalo možným. Okamih delácie nastáva v momente smrti poručiteľa.

Ako už bolo povedané, na dedenie nestačí smrť fyzickej osoby a pozostalosť, ale vyžadovalo sa, aby tu bola ešte osoba, ktorá je spôsobilá dediť, t. j. spôsobilý subjekt.⁷⁶

Existencia spôsobilého subjektu bola teda ďalšou z podstatných a nevyhnutných predpokladov dedenia. Spôsobilý subjekt znamená, že:

- a) V momente dedenia je delát živý (delát musí byť živý v dobe delácie), pretože ak sa delát nedožije momentu dedenia, nie je mu deferované. Aj podľa vtedajšieho práva nenarodenec, v dobe smrti poručiteľovej už počatý, ak sa narodil neskôr živý, pokladal sa vzhľadom na dedičstvo za takého, akoby bol v čase počatia už nažive.
- b) Ďalej sa vyžadovalo, aby to bol subjekt určitý, t. j. subjekt, ktorému svedčí niektorý delačný dôvod.⁷⁷

Ako podľa rakúskeho práva, tak aj podľa uhorského obyčajového práva platila zásada poručiteľovej voľnosti pri voľbe dediča, pretože poručiteľ si mohol sám určiť dediča, a to buď

⁷⁶ ROUČEK, F.: *Československý občanský zákoník občanský a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi*. vydané v edícii Komentované zákony Československé republiky, svazek XVI., II. doplněné vydání, Praha 1932, s. 308–312.

⁷⁷ Tamtiež, s. 317 až 322.

jednostranným prejavom (testamentom), alebo zmluvou (dedičskou zmluvou). Ak dedič nebol určený, určoval ho zákon.

Právo účinné na Slovensku do r. 1950 poznalo nadobúdanie dedičstva titulom dedenia zo zákona a titulom dedenia zo závetu, ako aj titulom dedičských zmlúv. Dedičskú zmluvu uzatvárali poručiteľ a dedič a upravovali ňou práva a povinnosti dediča na čas po smrti poručiteľa. Medzi takéto zmluvy patrila aj darovacia zmluva s darovaním pre prípad smrti (s plnením až po darovacej smrti) – *donatio mortis causa*. Ak bola uzavretá platná dedičská zmluva, musela sa rešpektovať pri odovzdaní dedičstva. Právo ostatných dedičov bolo chránené inštitútom povinného (po)dielu, na ktorý mali nárok potomkovia poručiteľa, a ak prichádzali do úvahy ako dedičia, tak aj jeho rodičia. Povinný (po)diel zakladal len právo na výplatu, a to vo výške polovice dedičského podielu zo zákona „opomenutého dediča“. V rakúskom aj uhorskom dedičskom práve neplatila rímska zásada *nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest* („po nikom nemožno dediť sčasti na základe závetu a sčasti na základe zákona“).

Preto bolo v zásade možné, že si rôzne delačné dôvody navzájom konkurovali, čo znamená, že rôzne osoby mohli byť povolané k tomu istému podielu buď z rôznych, alebo rovnakých delačných dôvodov – t. j. dedenie podľa zákona a dedenie podľa posledného poriadku mohli existovať aj popri sebe a bolo možné dediť aj zo zákona aj zo závetu. Bolo to najmä v tých prípadoch, keď bol posledný poriadok sčasti neplatný, sčasti bezúčinný alebo nevyčerpal celú pozostalosť. Potom pozostalosť dedil jeden dedič zo zákona, druhý podľa testamentu, tretí podľa dedičskej zmluvy.

Ďalej sa vyžadovalo, že subjekt musel byť spôsobilý. To znamená, nestačilo, aby existoval subjekt, aby to bol subjekt určitý, ale bolo nevyhnutné, aby to bol subjekt spôsobilý. Táto tzv. *dedičská spôsobilosť* znamenala, že delát musel mať spôsobilosť k právam a povinnostiam a nebol nespôsobilý dediť. Nespôsobilý dedič bol ten, kto sa zriekol dedičského práva alebo ho z dedičského práva vylúčil poručiteľ, resp. bol „nehodný“ dedičského práva. „Nehodný“ dedičského práva bol ten, kto sa previnil proti poručiteľovi, napr. ohrozoval jeho život, alebo poručiteľovu poslednú vôľu úmyselne zatajil, alebo prekazil, aby poručiteľ mohol závet urobiť alebo zmeniť.⁷⁸

Nehodný dedič nemohol dediť ani na základe závetu poručiteľa.

⁷⁸ ROUČEK, F.: *Československý občanský zákoník občanský a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi*. vydané v edícii Komentované zákony Československej republiky, svazek XVI., II. doplněné vydání, Praha 1932, s. 407 a nasl.

Ten, kto bol nespôsobilý dediť, vypadol z okruhu možných dedičov, teda akoby v momente nápadu ani nebol živý. Dedičská nespôsobilosť pôsobila *ex offio*, prihliadalo sa na ňu z úradnej povinnosti.

Spôsob nadobúdania dedičstva

Pri splnení uvedených rovnakých predpokladov dedenia podľa rakúskeho práva i uhorského obyčajového práva je potrebné následne poukázať na podstatný rozdiel medzi spomínanými právnymi úpravami. Základný rozdiel spočíval v tom, že podľa uhorského práva dochádzalo k prechodu pozostalosti na dediča *ipso iure*, t. j. dedič nadobúda dedičstvo smrťou poručiteľa z moci zákona, bez akéhokoľvek svojho ďalšieho pričinenia (princíp delačný),⁷⁹ kým rakúske právo bolo budované na princípe adičnom, čo znamená, že sa vyžadoval prejav deláta, či chce byť dedičom alebo nie.

Inými slovami, spôsobilému dedičovi nevzniká deláciou ešte možnosť vykonávať dedičské právo, ale deláciou mu vzniklo len právo deferovanú pozostalosť prijať alebo odmietnuť. Niekedy sa to formuluje aj tak, že deláciou sa dedičstvo určitým osobám (dedičom) len ponúkalo. Vstup do práv zomretého sa realizoval až prijatím ponúkaného dedičstva.

Keď aj dedič prijal pozostalosť, to ešte neznamenalo, že sa mohol ihneď aj ujať držby dedičstva. Naopak dedič nemal právo ujať sa držby dedičstva, pretože pozostalosť musela byť v každom prípade ešte súdne prejednaná a oprávnenému dedičovi súdne odovzdaná. To znamená, že možnosť vykonávať právo k dedičstvu bola viazaná na súdne odovzдание pozostalosti. Z uvedeného vyplýva, že v rakúskom práve neplatilo *le mort saisit le vi*, t. j. aby nápad a nadobudnutie spadali v jedno. Práva a povinnosti tvoriace pozostalosť teda nepatrili od poručiteľovej smrti už poručiteľovi, ale až do nadobudnutia dedičom nepatrili ešte ani dedičovi – t. j. od poručiteľovej smrti až do nadobudnutia dedičom nemali subjekt. Nepatrili totiž už poručiteľovi, ale nepatrili ešte ani dedičovi. V tomto medziobdobí, počas ktorého sa nevedelo, kto je dedičom, vedelo sa iba to, komu sa dedičstvo ponúklo, dedičstvo – ako sa hovorí – leží, odpočíva (*iacet*), odtiaľ názov ležiace dedičstvo, ležiaca pozostalosť (*hereditas iacens*).⁸⁰ Podľa Všeobecného rakúskeho občianskeho zákonníka sa po delácii, t. j. od smrti poručiteľa až do okamihu prijatia dedičstva hľadalo na pozostalosť tak, akoby bola stále v držbe zomretého. To znamená, že pred prijatím dedičstva dedičom sa pozeralo na pozostalosť tak, akoby sa stále upínala na osobu zomretého. V čase od prijatia dedičstva dedičom až do nadobudnutia dedičstva dedičom „dedič predstavuje poručiteľa“, k čomu zákon ešte dodáva, že „smerom

⁷⁹ FAJNOR, V.–ZÁTURECKÝ, A.: dielo citované v pozn. č. 11, s. 421.

⁸⁰ Bolo sporné, koho treba v tomto medziobdobí považovať za subjekt (vlastníka) pozostalosti.

(voči) tretej osobe považujú sa v tomto období – t. j. od prijatia dedičstva dedičom – za jednu osobu“. Tým je určené rovnaké právne postavenie obidvoch.⁸¹

Na povedané sa však v literatúre vyskytujú rôzne názory. Predovšetkým sú to konštrukcie, ktoré ležiacu pozostalosť personifikujú a vidia v nej právnickú osobu, t. j. hovoria, že ide o samostatný majetok s osobitným určením. Na druhej strane sú tu názory, ktoré nesúhlasia s konštrukciou, že *hereditas iacens* je právnická osoba, pretože tu neexistuje štatút a nie sú tu ani orgány právnickej osoby, sú tu len osoby povolané podľa potreby na opatrovanie a správu a tým aj na zastupovanie vo verejnom záujme, alebo v záujme budúcich osôb.⁸² Prevalu získal názor, že *hereditas iacens* je v záujme zachovania jednoty a integrity pozostalosti právnickou osobou.

Keď hovoríme, že pozostalosť „odpočíva – leží“, je potrebné upozorniť na riešenie otázky udržiavania, správy a zastupovania ležiacej pozostalosti. Ako už bolo povedané, okamihom smrti poručiteľa sa pozostalosť deferuje – ponúka povolaným osobám a povolanej osobe (delátovi), vzniká len právo deferovanú pozostalosť prijať – obyčajne tzv. dedičskou prihláškou, alebo ju odmietnuť. Aj keď prijme pozostalosť, nesmie sa svojvoľne deferovanej pozostalosti ujať, ale jeho dedičské právo musí byť ešte zistené súdom a až potom je mu súdom pozostalosť odovzdaná. Tým bude prechod dedičstva na dediča skončený. To znamená, že pred dedičskou prihláškou sa o zachovanie dedičstva budúcim dedičom stará súd.

Po dedičskej prihláške (čo ešte, samozrejme, neznamená, že tomu, kto podal prihlášku, bude skutočne súdom pozostalosť odovzdaná) tvorí niekoľko dedičov spoločne povolaných k tej istej pozostalosti tzv. spoločenstvo dedičov. Ide o dedičov spoločne povolaných k pozostalosti, ktorí sa už prihlásili a ich prihlášky si neodporujú, vzhľadom na to, že majú dohromady nárok na pozostalosť *in natura*. Po podaní prihlášky a pred odovzdaním im pozostalosti súdom, takéto spoločenstvo dedičov vystupuje navonok (najmä voči veriteľom a dlžníkom dedičstva) dohromady ako jedna osoba, pričom dedičia spravujú pozostalosť ako cudzí majetok. Spoločenstvo dedičov takto (ako jedna osoba):

- zastupovalo pozostalosť navonok,
- spravovalo pozostalosť (čo mohli síce dedičia, ale len všetci spoločne, prenechať jednej osobe z nich). Platila pritom zásada, že vo veciach úpravy (hospodárenia) rozhodovala väčšina počítaná podľa podielov, pričom opatrenia nevyhnutné na držanie veci mohol urobiť každý sám z dedičov,

⁸¹ ROUČEK, F.–SEDLÁČEK, J.: *Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi*. díl III, Praha 1936, s. 826.

⁸² ROUČEK, F.–SEDLÁČEK, J.: *Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi*. díl III, Praha 1936, s. 830.

– disponovalo pozostalosťou, na čo však bol potrebný súhlas všetkých.

Z uvedeného jasne vyplýva, že od odovzdania dedičskej prihlášky až do odovzdania pozostalosti dedičovi súdom je dedič (dedičia) len akýmsi „zástupcom“ alebo „správcom“ pozostalosti.

Až po odovzdaní pozostalosti súdom dedičovi majetok už nie je *hereditas iacens*, ale patrí dedičom, ktorým bola súdom pozostalosť odovzdaná.⁸³

Zásadou slovenského dedičského práva na rozdiel od úpravy platnej v českých zemiach bolo, že dedič nadobúdal dedičstvo *ipso iure*. Z toho vyplýva, že právne účinky dedenia podľa práva platného na Slovensku sa podstatne odlišovali od českej úpravy. Konkrétne to znamenalo, že na nadobudnutie dedičstva nebola potrebná osobitná prihláška. Stačilo, keď dedič dedičstvo neodmietol. Dedič nadobudol dedičstvo smrťou poručiteľa z moci zákona, t. j. bez akéhokoľvek svojho ďalšieho pričinenia. Zákony platné na Slovensku a Podkarpatskej Rusi nepoznali spočívajúcu pozostalosť *hereditas iacens*. Dedenie prebiehalo *ipso iure*, a tak možnosť vykonávať dedičské právo nebolo viazané na súdne odovzdanie pozostalosti, t. j. podľa uhorského práva prevedenia pozostalostného konania nebolo podmienkou, aby bolo dedičstvo nadobudnuté.⁸⁴

Vykonanie pozostalostného konania (ktoré bolo upravené v zák. čl. XVI z r. 1894) bolo potrebné len na to, aby zmena práv nastávajúca smrťou poručiteľa bola v záujme zachovania týchto práv súdne usporiadaná. Súd zároveň zabezpečil ochranu prechádzajúcich práv pred narušením podstaty majetku. Cieľom pozostalostného konania nebolo preto zakladanie práva, ale len usporiadanie práv už nadobudnutých. Toto usporiadanie plnilo účel vierohodnej legitimácie nadobudnutého dedičského práva. Iným spôsobom nebolo možné mimo sporu vierohodne a jednoznačne dokázať, kto je výlučným oprávneným dedičom poručiteľa.

Vzhľadom na uvedené pozostalostný súd začínal konanie spravidla len na žiadosť záujemcov. Všeobecne bolo tiež vecou osôb na pozostalosti zainteresovaných, či pokladali za potrebné vzhľadom na ochranu svojich záujmov, aby sa pozostalostné konanie realizovalo. Je však potrebné upozorniť na tú skutočnosť, že dedič mal úplnú voľnosť, aby také dedičstvo, ktoré mu napadlo z moci zákona bez vlastného pričinenia, odmietol. Oprávnený dedič nemohol odmietnuť dedičstvo len vtedy, ak ho už raz výslovne prijal, alebo keď sa z okolností dalo s určitosťou usudzovať, že ho prijal. Keď bolo dedičov viac, stala sa pozostalosť ich spoločným

⁸³ BÍLEK, J.–SEŠINA, R.: *Dědické právo v předpisech let 1925–2001*. Praha: C. H. Beck 2001, s. 3–5.

⁸⁴ MOSNÝ, P.: *Dejiny štátu a práva na Slovensku po roku 1918*. Košice: Právnická fakulta UPJŠ v Košiciach 1997, s. 217 a nasl.

majetkom v pomere ich dedičských podielov. Toto spoločenstvo majetku znamenalo, že jeho členovia disponovali s majetkom len spoločne.

Každý spoludedič bol účastný na úžitkoch i bremenách pozostalosti v pomere svojho dedičského podielu. Spôsob užívania a manipulácie s dedičstvom určovali si spoludedičia väčšinou hlasov. Toto spoločenstvo trvalo, dokým dedičia neuskutočnili deľbu. Rozdelenie majetku medzi spoludedičmi sa dialo potom podľa pravidiel o zrušení majetkového spoločenstva, a to buď spoločnou dohodou, alebo sporom o deľbu.

Samozrejme, na dediča prechádzali smrťou poručiteľa nielen práva poručiteľa, ale aj jeho dlhy. Dedič ručil za všetky tieto pozostalostné dlhy len do výšky nadobudnutého dedičstva. Keď zomrel dlžník a jeho pozostalosť nebola ešte súdne odovzdaná, veriteľ bol povinný pri uplatňovaní svojej pohľadávky žalovať všetkých známych dedičov. Veriteľ musel v spore dokazovať, že na osobu, ktorú žaluje ako dediča svojho dlžníka, dedičstvo skutočne pripadlo a tiež aké. Ak veriteľ nedokázal, že dedič dedičstvo skutočne obdržal, nemohol mu súd jeho pohľadávku prisúdiť. Na druhej strane, dedič musel byť pri uspokojovaní pozostalostných veriteľov náležite opatrný. Ak totiž mohol odôvodnene predpokladať, že pozostalosť je dlhmi predĺžená, čiže dedičstvo je predĺžené, nesmel vyplácať jednotlivých veriteľov ľubovoľne, ale musel žiadať, aby bol na pozostalosť uvalený konkurz. Inak by neuspokojeným veriteľom zodpovedal osobne a celým svojím majetkom. Keď bolo viac dedičov, ručili pozostalým veriteľom solidárne. Vo vzťahu medzi sebou ručili spoludedičia za pozostalostné dlhy jeden voči druhému len v pomere svojich dedičských podielov.

Podľa vtedy platného práva v Čechách aj na Slovensku (s výnimkou vecného odkazu) bolo dedenie vždy univerzálnou sukcesiou po poručiteľovi. Dedič sa povolával k pozostalosti ako celku. Pozostalosť sa javila ako súhrn majetku a prechádzala na dediča buď v celku, alebo v určitom podiele z celku. Ak sa povolávalo k dedičstvu viac dedičov, mohli sa ich podiely určiť iba týmito pomernými podielmi so zreteľom na celok. Nebolo známe dedenie jednotlivých vecí alebo práva. Odkazovník – *legáto*, nebol singulárnym sukcesorom poručiteľa, lebo nenadobúdal odkázané veci alebo práva priamo po ňom, ale stal sa veriteľom dediča s obligáčnym nárokom voči nemu na vydanie alebo výplatu odkazu. Výnimkou bol odkazovník tzv. vecného odkazu na Slovensku, ktorý sa stal vlastníkom odkázanej veci priamo poručiteľovou smrťou.

Zákonné dedenie – rozdiely v právnej úprave na Slovensku a v Čechách

Ďalší z podstatných rozdielov medzi právnou úpravou dedičského práva v českých zemiach a na Slovensku sa týkal zákonného dedenia. Pôvodne Občiansky rakúsky zákonník z r. 1811, platný v období právneho dualizmu v Čechách, umožňoval dedenie až v šiestich parentelách (skupinách). Novela z 12. októbra 1914 zaviedla 4 parentely. Podľa tejto novely boli k dedičskej postupnosti povolávaní:⁸⁵

- a) V prvej skupine: poručiťovi descendentí (prvého a druhého stupňa), teda poručiťove deti – synovia, dcéry, vnuci a vnučky atď.
- b) V druhej skupine: rodičia poručiťa (ascendentí prvého stupňa), teda matka a otec poručiťa a ich potomkovia, teda tiež bratia a synovci.
- c) V tretej skupine: starí rodičia otca a matky poručiťa (teda ascendentí druhého stupňa).
- d) Vo štvrtej skupine: prarodičia poručiťa.

Platilo pritom pravidlo, že dedičstvo sa deferuje najskôr v prvej skupine, a len, keď jej niet, druhej skupine atď., pričom každá osoba zo skupiny bližšej vylučuje všetky osoby zo skupín vzdialenejších.

Ak neboli zákonní dedičia ani v prvom ani v druhom pokolení a nebolo ani starých rodičov, celú pozostalosť obdržal manžel (manželka) poručiťa.

Ak nebolo osoby oprávnenej k dedeniu, pripadla pozostalosť ako odumrť štátu.

Treba upozorniť, že Všeobecný rakúsky občiansky zákonník nepoznal na rozdiel od právnej úpravy dedenia na Slovensku rozdiely medzi majetkom zdedeným, čiže vetvovým, a majetkom nadobudnutým. Na rozdiel od popísanej právnej úpravy zákonného dedenia v Čechách (podľa Všeobecného rakúskeho občianskeho zákonníka), na Slovensku bol okruh zákonných dedičov fakticky neobmedzený. Dediť sa v zásade mohlo potiaľ, pokiaľ sa dalo príbuzenstvo ešte preukázať. Vychádzajúc z právnej úpravy obsiahnutej v článku 9 Dočasných súdnych pravidiel judexkuriálnej konferencie z roku 1861, ak neexistoval platný závet, slovenské právo rozoznávalo zásadne dva prípady zákonnej postupnosti, a to pre prípad, že poručiť zanechal potomkov, a pre prípad, že potomkov nemá.⁸⁶

V prvom prípade dedili potomkovia poručiťa, a to každý rovnakým dielom. Ak niektoré z detí nežilo a zanechalo potomkov, dedili potom títo – každý rovnakým dielom. To znamená, že namiesto skôr zomretého dieťaťa dedili časť, ktorá by mu pripadla, rovnakým dielom jeho deti (vnukovia poručiťa). Namiesto skôr zomretého vnuka, časť ktorá by mu

⁸⁵ BÍLEK, J.–SEŠINA, R.: *Dědické právo v předpisech let 1925–2001*. Praha: C. H. Beck 2001, s. 11 až 12.

⁸⁶ FAJNOR, V.–ZATURECKÝ, A.: *Nástin súkromného práva platný na Slovensku a Podkarpatskej Rusi*. Bratislava: Právnická jednota 1924, s. 501.

pripadla, zasa deti vnuka atď. (t. j. dedenie kmeňové). V tejto skupine je potrebné osobitne zdôrazniť, že pri dedení zo zákona všeobecne dedili spravidla len osoby, ktoré spájal zväzok „zákonného príbuzenstva“. V tejto súvislosti treba podčiarknuť, že podľa vtedajšieho dedičského práva sa rozlišovalo manželské dieťa od dieťaťa narodeného mimo manželstva. Dieťa narodené mimo manželstva bolo vo vzájomnom príbuzenskom zväzku len so svojou matkou a jej príbuznými, nie však s otcom a jeho príbuznými. To znamená, že podľa práva platného na Slovensku bolo treba skúmať otázku manželského pôvodu detí pri prejednávaní dedičstva, pričom za manželské bolo možno pokladať iba také dieťa, ktoré sa narodilo po uzavretí zákonného manželstva. V prípade, ak nezostali potomkovia po poručiťovi (čiže dedičia kol. skupiny), nastupovalo pomerne zložité dedenie ďalšieho okruhu dedičov. Tu sa už rozoznávalo v pozostalosti – majetok zdedený, čiže vetvový na jednej strane a majetok nadobudnutý na strane druhej. Rozlíšenie je veľmi dôležité, pretože pre každý z týchto majetkov platila osobitná dedičská postupnosť.

Už zo samotného pojmu „zdedený majetok“ vyplýva, že ide o hodnoty, ktoré poručiťel nadobudol zdedením alebo aj darom od svojich predkov, či už z otcovej alebo matkinej strany. Rozlišovanie zdedeného majetku, či bol nadobudnutý z matkinej a či z otcovej strany, mal zásadný význam preto, aby mohlo byť posúdené, z ktorej vetvy majetok pochádza. Ak nebolo totiž potomkov (t. j. dedičov z I. skupiny), pripadol tento zdedený, resp. vetvový majetok naspäť dedičom z tej vetvy, z ktorej ho poručiťel nadobudol. Ak by dedičia z vetvy vymreli a nezostali by ani potomkovia, stráca takýto majetok vetvový charakter a nakladá sa s ním ako s nadobudnutým majetkom.

Toto je hlavná zásada, podľa ktorej (t. j. ak by dedičia z vetvy vymreli a nezostali by ani potomkovia) majetok poručiťela stráca vetvový charakter a ďalej sa ním nakladá ako s nadobudnutým majetkom.

Podľa § 10 Dočasných súdnych pravidiel judexkuriálnej konferencie v prípade, ak poručiťel nezanechal potomkov, prichádzali do úvahy ako dedičia zo zákona otec a matka poručiťela, a to len na hodnotu toho majetku, ktorú poručiťel nadobudol z ich vetvy. Zásadou pritom bolo, že majetok pochádzajúci z otcovej vetvy prechádza na otca a majetok pochádzajúci z matkinej strany prejde naspäť na matku. Ak by nežili ani tí, potom prichádzajú do úvahy ako dedičia starí rodičia, resp. prarodičia a ich potomkovia. Ak v dotyčnej vetve už vôbec nebolo príbuzného, ktorý by bol povolaný k vetvovému dedeniu, strácal takýto majetok svoj vetvový charakter a v prípade dedenia nakladalo sa ďalej s ním ako s nadobudnutým majetkom.

Na rozdiel od zdedeného, čiže vetvového majetku, za nadobudnutý majetok je treba považovať tú hodnotu z pozostalosti, ktorá zostáva po odpočítaní vetvového majetku. To znamená, že za nadobudnutý majetok treba považovať to, čo zostalo z hodnoty dedičstva po odpočítaní vetvového majetku.

V prípade, že po poručiteľovi nezostali deti, nadobudnutý majetok dedil v prvom rade manžel, ktorý prežil poručiteľa. To znamená, že nadobudnutý majetok manželov dedila manželka, manželkin dedil manžel. Ak nebolo ani manžela (manželky) po poručiteľovi, dedili jeho nadobudnutý majetok jeho pokrvní príbuzní. Dokiaľ je hoci len jediný príbuzný zo skupiny bližšej, vylučuje z dedenia všetkých príbuzných, ktorí patria do skupiny vzdialenejšej.

V tejto súvislosti je potrebné ešte upozorniť na nutnosť rozlišovania medzi nadobudnutým majetkom (ako bol už popísaný) a tzv. koakvizíciou. Pod pojmom koakvizícia treba chápať v zmysle zák. čl. XIV. z roku 1894 majetok, ktorý poručiteľ nadobudol spoločne s pozostalým manželom počas trvania manželstva, resp. tú hodnotu, o ktorú bol zväčšený majetok v čase trvania manželstva s tým, že z majetku patriaceho do koakvizície patrí pozostalému manželovi vždy polovica. Práve vzhľadom na túto skutočnosť bolo dôležité rozlišovať medzi nadobudnutým majetkom a tzv. koakvizíciou (t. j. majetkom, ktorý poručiteľ nadobudol spoločne s pozostalým manželom), pretože koakvizícia bola možná aj tam, kde nezostal nadobudnutý majetok.

K manželskému dedeniu dochádzalo podľa § 14 Dočasných súdnych pravidiel judexkuriálnej konferencie:

- a) k nadobudnutému majetku, a to len vtedy, ak nebolo priamych potomkov,
- b) k zdedenému – vetvovému majetku, ak nebolo priamych potomkov, ani dedičov z vetvy vzostupnej ani pobočnej.

Z uvedeného jednoznačne vyplýva, že pozostalý manžel prichádzal do úvahy ako dedič len vtedy, ak po poručiteľovi nezostali potomkovia. Inými slovami to znamená, že manželka poručiteľa sa nepovažovala za rovnakého dediča ako jeho deti. Keďže manželka poručiteľa bola obmedzená pri dedení, vtedajší zákon ju zabezpečoval vdovským právom. Toto právo prislúchalo výslovne len vdove a v praxi znamenalo, že vdova, pokiaľ nosila meno poručiteľa, čiže sa nevydala po druhý raz, mohla zostať v držbe celého poručiteľovho majetku, užívať ho, brať z neho úžitky a prírastky, pričom vlastníkom majetku boli dedičia v zmysle zásad, ktoré boli skôr popísané.⁸⁷

⁸⁷ GRONSKÝ, J.: *Dějiny československého státu a práva*. Praha 1971, s. 200 a nasl.

Už v prvých rokoch Česko-Slovenskej republiky sa začalo v rámci unifikačných a kodifikačných prác s prípravou nového občianskeho zákonníka platného na celom území republiky. Vládny návrh tohto kódexu bol pripravený v r. 1937. Konceptne, a najmä obsahovo vychádzal z Všeobecného rakúskeho občianskeho zákonníka. Jeho prijatiu parlamentom zabránilo rozbitie Československa, a následný vznik Protektorátu Čechy a Morava a Slovenského štátu. Pôvodný stav z roku 1918 tak trval až do konca r. 1950, keď bol vydaný prvý Občiansky zákonník z. č. 141/1950 Zb., ktorý zjednotil občianske právo na celom území Česko-Slovenska. Prijatím Občianskeho zákonníka č. 141/1950 Zb. sa tak skončila historická etapa dualizmu rakúskeho občianskeho práva v Čechách a uhorského obyčajového práva na Slovensku.

7. Dedičské právo podľa občianskeho zákonníka z roku 1950

Občiansky zákonník č. 141/1950 Zb., ktorý nadobudol účinnosť dňa 1. januára 1950, zjednotil občianske právo na celom území Česko-Slovenska a po tridsiatich rokoch existencie Česko-Slovenského štátu sa tak vytvoril prvý unifikovaný kódex občianskeho práva, ktorého pôsobnosť sa vzťahovala už na celé územie Česko-Slovenska.⁸⁸ Tento Občiansky zákonník opustil skorší jednotný a všeobecný pojem vlastníctva a nahradil ho podľa sovietskeho vzoru vlastníckym systémom, v ktorom socialistické vlastníctvo malo nadradenosť nad vlastníctvom individuálnym a vnútri socialistického vlastníctva malo dominantné postavenie štátne socialistické vlastníctvo, ktoré bolo považované za vrchol vlastníckej sústavy.

Prijatím Občianskeho zákonníka z r. 1950 došlo v oblasti právnej úpravy dedičského práva oproti predošlému stavu k podstatnému zjednodušeniu. Zjednodušenie umožnilo aj to, že v dôsledku novej funkcie dedičského práva sa dostalo do popredia dedenie zo zákona. Nová úprava priniesla podstatné zjednodušenie zákonného dedenia a obmedzenie okruhu zákonných dedičov na osoby blízke poručiťovi. Pokiaľ ide o nadobudnutie dedičstva, neprevzal tento Občiansky zákonník inštitút tzv. ležiacej pozostalosti, ktorý považoval v právnej teórii za umelý inštitút v podrobnostiach nevyjasnený.

Keďže do vydania tohto Občianskeho zákonníka nebolo ani dedičské právo v Česko-Slovensku jednotne upravené – v českých krajinách bolo upravené Všeobecným rakúskym občianskym zákonníkom z r. 1811 a na Slovensku bolo dedičské právo v podstate obsiahnuté vo Verböczyho Tripartite z r. 1514 ako aj v Dočasných súdnych pravidlách judexkuriálnej

⁸⁸ BEŇA, J.: *Vývoj Slovenského právneho poriadku*. Banská Bystrica: Právnicka fakulta UMB 2001, s. 300 a nasl.

konferencie z r. 1861, Občiansky zákonník zák. č. 141/1950 Zb. znamenal aj zjednotenie právnej úpravy dedičského práva na celé územie štátu. Dedičské právo tvorilo piatu časť Občianskeho zákonníka a jeho právna úprava tu bola rozdelená do štyroch hláv (XXXIV.–XXXVII., § 509–561). Prejednanie dedičstva a vyporiadanie záväzkov poručiťa bolo upravené v zákone o občianskom súdnom poriadku (ZOSP č. 142/1950 Zb.), ktorý je ďalším dôležitým prameňom dedičského práva. Prejednanie dedičstva bolo upravené v VI. hlavne druhej časti tohto zákona (§ 310–342).

Okrem týchto základných noriem patrilo do oblasti prameňov dedičského práva ešte celý rad iných predpisov, ktoré dopĺňali určité oblasti hmotného a procesného dedičského práva.

Treba spomenúť najmä zákon č. 116/1951 Zb. o štátnom notárstve, ďalej zákon č. 139/1947 Zb. o rozdelení pozostalosti s poľnohospodárskymi podnikmi a o zamedzení drobenia poľnohospodárskej pôdy, zákon č. 115/1953 Zb. o autorskom práve a zákon č. 6/1952 Zb. o vynálezoch a zlepšovacích návrhoch a zákon o práve rodinnom, t. j. zákon č. 265/1949 Zb. Zákon o práve rodinnom nadobudol účinnosť 1. 1. 1950. Dôležité pre súvislosť s dedičským právom sú ustanovenia § 22 až 29, ktoré do nášho právneho poriadku zakotvili dovtedy neznámy inštitút zákonného majetkového spoločenstva (ďalej ZMS). Do 31. 3. 1950 všeobecný Občiansky zákonník neupravoval špeciálne majetkové pomery manželov.

Uvedené predpisy dedičského práva upravovali predovšetkým prechod majetku poručiťa na jeho dedičov. Dedičstvom sa rozumie súbor práv a záväzkov poručiťa, ktoré jeho smrťou nezaniakajú. V súlade s Ústavou 9. mája išlo prevažne o poručiťov osobný majetok.

Podľa vtedy platného práva bol dedič univerzálnym sukcesorom poručiťa a dedičská postupnosť bola vždy univerzálnou sukcesiou po poručiťovi. Dedič nastupoval vždy do dedičstva ako celku, na neho prechádzali bezprostredne z poručiťa všetky práva a záväzky, z ktorých sa dedičstvo skladalo. Platné právo teda nepoznalo pojem dedičia jednotlivej veci alebo práva, ale poznalo iba odkaz jednotlivej veci alebo práva. Odkazovník, čiže legatár bol veriteľom dediča, celé dedičstvo prechádzalo rukami dediča a od dediča žiadal odkazovník vyplatenie odkazu. Výnimku pripúšťalo právo platné na Slovensku, ktoré poznalo tzv. vecný odkaz, pri ktorom sa odkazovník nestával veriteľom dediča, ale stával sa priamo smrťou poručiťa vlastníkom odkázanej veci.⁸⁹

Občiansky zákonník z r. 1950 vychádzal z úplnej inej koncepcie a pripúšťal, aby sa dedičstvo mohlo medzi spoludedičov rozdeliť nielen pomernými dielmi, ale aj podľa

⁸⁹ KNAPP, V.: *Učebnica občianskeho a rodinného práva III. – Dedičské právo a Rodinné právo*. Praha 1953, s. 320 a nasl.

jednotlivých vecí a práv. Paragraf 511 Občianskeho zákonníka ustanovoval, že „dedič môže nadobudnúť buď všetok poručiteľov majetok, alebo jeho pomerný diel, alebo i len jednotlivé veci, alebo práva“.

Občiansky zákonník poznal teda nielen univerzálnu sukcesiu vo vyložennom zmysle, ale i dedenie iba určitej veci alebo práva (singulárnu sukcesiu). Dôvodom nového ustanovenia, podľa ktorého môže byť niekto aj dedičom jednotlivé veci alebo práva (čo bolo predchádzajúcemu právu úplne neznáme) je, aby ten, kto podľa nariadenia poručiteľa dostal z dedičstva jednotlivé veci alebo práva, participoval aj na dlhoch poručiteľa. Podľa § 514 Občianskeho zákonníka bol totiž dedič povinný hradiť náklady primeraného pohrebu poručiteľa, ako aj plniť záväzky, ktoré na neho prešli poručiteľovou smrťou, pravda, iba do výšky ceny nadobudnutého dedičstva. Aj ten, kto podľa nariadenia poručiteľa dostal z dedičstva iba jednotlivé veci alebo práva, musel podľa § 514 Občianskeho zákonníka participovať na záväzkoch poručiteľa. Odkazovník neznášal podľa predtým platného práva záväzky poručiteľa a dostal vždy čistý odkaz. Nebolo spravodlivé, keď odkazovník, ktorý dostal z dedičstva vysoké hodnoty, nemusel ničím prispieť k plneniu záväzkov poručiteľa a keď tieto záväzky musel plniť iba dedič, poprípade niekoľkí dedičia. Občiansky zákonník z r. 1950 odstránil túto nespravodlivosť. Aj ten, kto z dedičstva dostal iba jednotlivé veci alebo práva, bol ako dedič povinný znášať záväzky poručiteľa.⁹⁰

Odkaz sa teda odlišoval od dedenia určitej veci iba svojou formou a objektom. Nelíšil sa však zásadne čo do právnych dôsledkov a spravidla sa nelíšilo ani právne postavenie dediča určitej veci od postavenia odkazovníka.

Všeobecné predpoklady dedenia

Všeobecnými predpokladmi dedenia podľa práva platného po roku 1950 boli smrť poručiteľa, existencia dedičstva, dedičský titul a spôsobilý dedič.

- a) Dedičská postupnosť nastala smrťou človeka. Dedičská postupnosť nenastala, ak zanikla právnická osoba; o likvidácii majetku právnickej osoby platili iné ustanovenia než predpisy dedičského práva.
- b) Druhým predpokladom dedičskej postupnosti bolo, aby tu boli práva a záväzky, ktoré prechádzali na dediča, inými slovami, aby existovalo nejaké dedičstvo. Na dediča neprechádzali a do dedičstva nepatrili osobné práva. Dedičstvo tvorili iba majetkové

⁹⁰ KNAPP, V.: *Učebnica občianskeho a rodinného práva III. – Dedičské právo a Rodinné právo*. Praha 1953, s. 325 a nasl.

práva a záväzky poručiťa, pokiaľ poručiťovou smrťou nezaniknú. Majetkové práva sú zásadne dediteľné a ich nedediteľnosť je výnimkou.

Medzi zdediteľnými právami zaujímalo i vtedy najdôležitejšie miesto vlastnícke právo. Je potrebné uvedomiť si, že právo platné od r. 1950 rozlišovalo osobné vlastníctvo a súkromné vlastníctvo ako formy vlastníctva, a preto na dediča smrťou poručiťa prechádzalo najmä osobné vlastníctvo poručiťa k predmetom jeho osobnej a domácej potreby, k jeho rodinnému domu a úsporám nadobudnutým prácou. Smrťou poručiťa sa dedič stal vlastníkom týchto vecí. Umožňovalo sa aj dedenie vecí patriacich do súkromného vlastníctva, ale len s obmedzením, že sa tým neprekročia medze dané vtedy platným právom pre súkromné vlastníctvo. Súkromné vlastníctvo ako forma vlastníctva sa vyskytovalo hlavne v sektore poľnohospodárstva, a to vo dvoch formách, išlo o súkromné vlastníctvo drobných a stredných roľníkov a súkromné vlastníctvo kulaka. V tejto súvislosti treba poukázať na zákon č. 139/1947 Zb. o rozdelení pozostalosti s poľnohospodárskymi podnikmi a o zamedzení drobenia poľnohospodárskej pôdy. Tento zákon sa stal dôležitým prameňom dedičského práva tohto obdobia, jeho účelom bolo zamedziť drobenie poľnohospodárskych podnikov, ak poľnohospodársky majetok nepresahoval určitú minimálnu výmeru poľnohospodárskej pôdy, a umožniť, aby poľnohospodársky podnik prešiel v tomto prípade na jedného dediča, ktorý sám pracoval v poľnohospodárstve alebo mal záujem pracovať v poľnohospodárstve. Tento zákon sa aplikoval, aj pokiaľ išlo o dedenie po roľníkoch – členoch jednotných roľníckych družstiev, pretože pri vstupe roľníka do JRD nestrácal roľník vlastníctvo k svojim pozemkom, ktoré združil do spoločného hospodárenia družstva, a preto bolo potrebné, aby sa dedičia dohodli na prenajímateľovi poľnohospodárskeho podniku.⁹¹

Aby určitá osoba nadobudla dedičstvo, musela mať predovšetkým dedičský titul; ďalej musela byť táto osoba v čase poručiťovej smrti nažive, alebo ak ide o právnickú osobu,

⁹¹ Uskutočnenie dedičskej postupnosti: Podľa § 509 OZ „nadobúda sa dedičstvo poručiťovou smrťou“. Poručiťovou smrťou prechádzajú teda na dediča všetky prevoditeľné práva a povinnosti, ktorých subjektom bol poručiť. Dedič je od toho okamihu vlastníkom poručiťových vecí, veriteľom jeho pohľadávok a dlžníkom jeho záväzkov. Podľa predtým platného práva v českých krajinách (nie podľa práva platného na Slovensku) nenadobúdala dedič dedičstvo už poručiťovou smrťou, ale až súdnym odovzdaním. Súbor aktív a pasív poručiťa, ktorý mal dedičskou postupnosťou prejsť na dediča, tvoril osobitnú masu, samostatný subjekt práv a záväzkov, ktorý bol spôsobilý na súde žalovať a byť žalovaný, bol teda právnickou osobou – išlo o tzv. ležiacu pozostalosť (hereditas iacens). Pozostalosť predstavovala ako personifikovaný majetok osobu poručiťa aj po jeho smrti.

Podľa OZ z r. 1950 dedič teda nadobúda poručiťov majetok bez toho, že by urobil nejaký právny úkon a zásadne bez ohľadu na to, či ho chce nadobudnúť, alebo nie. Avšak keďže nikto nemôže byť nútený k tomu, aby proti svojej vôli nadobúdala majetok, umožňoval Občiansky zákonník dedičovi odmietnuť dedičstvo.

Ďalej sa k uskutočneniu dedičskej postupnosti vyžadovalo ešte potvrdenie dedičstva súdom (§ 559 OZ), ktoré má však iba deklaratórny význam. Pozri: SCHELLEOVÁ–SCHELLE: *Civilní kódexy 1811-1950-1964*. Brno: Masarykova univerzita 1993, s. 28.

musela táto právnická osoba v dobe poručiteľovej smrti existovať; konečne tu nesmel byť nijaký dôvod, ktorý nadobudnutie dedičstva vylučoval.⁹²

c) Dedičský titul

„Kto je dedičom, ustanovuje zákon (dedenie zo zákona), alebo poručiteľ svojím závetom (dedenie zo závetu). Obidva tieto nadobúdacie dôvody (dedičské tituly) môžu sa však uplatniť aj vedľa seba“ (§ 512 OZ).

Iné dedičské tituly Občiansky zákonník z r. 1950 nepoznal. Dedičským titulom teda nebola dedičská zmluva, ktorá bola známa predtým platnému právu.

Vtedy právo poznalo teda dedenie zo zákona a dedenie zo závetu. Vo vzájomnom pomere týchto dvoch dedičských titulov dával *Občiansky zákonník z r. 1950 zjavne a zámerne prednosť dedeniu zo zákona*. Táto prednosť poskytovaná dedeniu zo zákona sa prejavovala najmä v ustanoveniach, ktoré bránili poručiteľovi v tom, aby závetom vylúčil z dedenia svojich najbližších príbuzných alebo ukrátil ich zákonný dedičský podiel, buď vôbec, alebo viac ako o štvrtinu, ako aj v tom, že pri *dedení zo závetu bola vylúčená tzv. akrescencia* (prirastanie podielov).

d) Existencia dediča

Právo dediť priznával zákon každej osobe, ktorá má spôsobilosť na práva (§ 4 a 18 OZ), za ďalšieho predpokladu, že jej v tom nebráni dedičská nespôsobilosť podľa § 522 OZ. Dediť mohla teda ako osoba fyzická, tak aj osoba právnická (§ 510 OZ). Právo dediť mal aj československý štát, ktorý mohol byť v závete platne ustanovený za dediča.

Ak má určitá fyzická osoba nadobudnúť dedičstvo, musí však v dobe poručiteľovej smrti byť už nažive, alebo musí byť aspoň počatá. Z § 5 OZ totiž vyplývalo, že dediť môže aj dieťa ešte nenarodené (*nasciturus*), ak bolo v dobe poručiteľovej smrti už počaté a ak sa potom živé narodí. Z povahy veci vyplýva, že dedičstvo môže nadobudnúť iba taká fyzická osoba, ktorá je v dobe poručiteľovej smrti ešte nažive, t. j. musí poručiteľa prežiť.

Ak dedičstvo mala nadobudnúť právnická osoba, musela v dobe poručiteľovej smrti bezpodmienečne existovať, pretože existencia dediča v dobe poručiteľovej smrti je nevyhnutným predpokladom nadobudnutia dedičstva. Podľa vtedy platného práva teda nebolo možné za dediča ustanoviť napr. nadáciu, ktorá sa má podľa ustanovenia závetu ešte len zriadiť.

Čo bolo povedané o dedičovi, platí primerane aj o odkazovníkovi (§ 537 OZ).

⁹² SCHELLEOVÁ–SCHELLE: *Civilní kódexy 1811-1950-1964*. Brno: Masarykova univerzita 1993, s. 58–60.

Ďalším predpokladom nadobudnutia dedičstva bolo, aby na strane dediča neboli dôvody, ktoré vylučujú nadobudnutie dedičstva. Takýmito dôvodmi boli: dedičská nespôsobilosť, zrieknutie sa dedičstva a vydedenie.

Dedenie zo zákona a jeho význam

Ak nebol platný závet, alebo ak dedičia zo závetu nemohli dediť (neboli na to spôsobilí), alebo nechceli dediť (zriekli sa dedičstva alebo ho odmietli), a ak na ich miesto nenastúpil náhradný dedič (§ 539 OZ), nastávalo dedenie zo zákona, t. j. zákon povolával k dedeniu určitý okruh osôb, ktoré sa nazývali zákonnými dedičmi.

Bolo však možné, aby popri dedení zo zákona došlo aj k dedeniu zo závetu. To bolo vtedy, ak závet bol iba čiastočne neplatný (napr. podľa § 551 OZ upravujúceho dedenie neopomenuteľných dedičov), alebo ak sa nevyčerpal celý poručiteľov majetok (§ 536 OZ), alebo ak niektorý z dedičov zo závetu dedičstvo odmietol a pod. V týchto prípadoch nastávalo dedenie zo zákona popri dedení zo závetu.

Zákonnými dedičmi boli len osoby, ktoré boli poručiteľovi najbližšie. Tvorili poručiteľovu rodinu. Boli členmi jeho domácnosti a prispievali tak k rodinnej súdržnosti.

Z toho, čo bolo uvedené, je možné konštatovať, že okruh zákonných dedičov bol upravený na novom podklade a bol v porovnaní s predošlým okruhom zákonných dedičov jednak užší, jednak širší. Zúženie sa týkalo pokrvných príbuzných poručiteľa. Tí boli podľa predtým platného práva v českých krajinách volaní k dedeniu zo zákona v štyroch dedičských triedach až po pradedov a prababky poručiteľa. Okrem dedičských tried dedil zo zákona aj poručiteľov pozostalý manžel. Na Slovensku nebol okruh zákonných dedičov vôbec obmedzený, pokiaľ sa príbuzenstvo dalo dokázať.⁹³

Zákonní dedičia

Podľa Občianskeho zákonníka z r. 1950 boli zákonní dedičia rozvrhnutí do dvoch skupín (§ 526–530 OZ). Do oboch je pojatý pozostalý poručiteľov manžel.

1. Prvá skupina zákonných dedičov:

V prvej skupine dedili rovnakým dielom pozostalý manžel a poručiteľove deti, a to aj deti narodené mimo manželstva (porov. § 11 ods. 2 Ústavy 9. mája), aj deti osvojené. Osvojenec nededil vo svojej pôvodnej rodine. Dedenie v pôvodnej rodine sa však obnoví, ak sa zruší

⁹³ KNAPP, V.: *Učebnica občianskeho a rodinného práva III. – Dedičské právo a Rodinné právo*. Praha 1953, s. 327.

osvojenecký pomer; tu potom zase zanikne dedičské právo osvojenca v rodine bývalého osvojiteľa (§ 532 OZ).

Ak poručiťove dieťa nededí buď preto, že predtým zomrelo, alebo je nespôsobilé dediť, keď dedičstvo odmietlo alebo sa ho zrieklo len za seba, alebo keď sa vydedilo, nadobúdajú jeho podiel rovnakým dielom jeho potomkovia (poručiťovi vnuci, pravnuci, poprípade ďalší potomkovia). Je tu teda dedenie podľa kmeňov (*in stirpes*). To, že potomkovia odpadlého dediča nastupujú na jeho podiel, že teda spolu reprezentujú jednu osobu, nazýva sa právom reprezentačným.

2. Druhá skupina zákonných dedičov:

Druhá skupina zákonných dedičov nastupuje vtedy, ak poručiť nezanechal žiadnych potomkov. V druhej skupine dedia vedľa seba:

- a) Pozostalý manžel;
- b) Poručiťovi rodičia (a to aj vtedy, ak neboli manželmi), poprípade osvojiteľ, resp. osvojiteľia. Pôvodná rodina osvojeného po osvojencovi nededí.

Dedenie v pôvodnej rodine sa však obnoví, ak sa osvojenecký pomer zruší, čím zanikne dedičské právo osvojiteľa po osvojencovi.

Ak sa poručiťovej smrti nedožije niektorý z rodičov (osvojiteľov) alebo ak z nejakého iného dôvodu nededia, nadobúdajú podiel tohto rodiča (osvojiteľa) rovnakým dielom jeho deti, t. j. poručiťovi súrodenci (a to – pretože tu zákon nerozlišuje – aj nevlastní), poprípade osvojenci zomretého rodiča, ak osvojenecký pomer nebol zrušený. Ak sa nedožil smrti poručiťa, ktorý nemá potomkov, ani jeden z jeho rodičov, ale sú tu súrodenci poručiťa, pripadne dedičstvo im.

- c) Napokon dedia v tejto skupine osoby, ktoré žili s poručiťom v spoločnej domácnosti ako členovia rodiny najmenej počas jedného roku pred jeho smrťou a z toho dôvodu sa starali o spoločnú domácnosť alebo boli odkázané výživou na poručiťa.

Bola to väčšinou poručiťova družka (druh poručiťky), vzdialenejší príbuzní poručiťa, ktorí podľa príbuzenského pomeru už nededili, ďalej deti umiestnené do starostlivosti poručiťa (§ 8 a 9 zák. č. 69/1952 Zb. o sociálnoprávnej ochrane mládeže) a pod., ak sú u týchto osôb splnené uvedené predpoklady.

O pozostalého manžela, ktorý bol poručiťovi po deťoch najbližší, bolo v druhej skupine zákonných dedičov postarané ustanovením, že pozostalý manžel dedil okrem *praecipua* vždy najmenej polovicu poručiťovho majetku (§ 529 OZ). Poručiťova družka

ako zákonná dedička nebola v tomto smere postavená manželke na roveň (porov. Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR z 20. 8. 1951, Cz 55/1951).

Ostatní dedičia, ktorí boli v tejto skupine v prvom rade povolaní (poručiteľovi rodičia a osoby, ktoré s ním žili v spoločnej domácnosti), dedili rovnakým dielom druhú polovicu poručiteľovho majetku. Dedičia, ktorí sú v tejto skupine zákonných dedičov povolaní až v druhom rade (poručiteľovi súrodenci a poprípade starí rodičia), nadobúdajú rovnakým dielom iba podiely skôr zomretých rodičov, takže počet týchto ďalších dedičov nemal vplyv na výšku podielov, ktoré pripadli osobám, povolaným v prvom rade.

Ak v druhej skupine zákonných dedičov okrem pozostalého manžela nebolo iných dedičov, dedí pozostalý manžel celý poručiteľov majetok.

Dedenie zo závetu

Občiansky zákonník z r. 1950 definoval závet ako jednostranný prejav poručiteľovej vôle, ktorým poručiteľ osobne robí poriadok o svojom majetku (§ 534 OZ).

Zákon zdôrazňoval, že poručiteľ musí tento prejav urobiť osobne. Poručiteľ teda nemôže niekoho iného zmocniť, aby za neho urobil posledný poriadok.

Závet je jednostranný prejav vôle; poručiteľ môže preto závet kedykoľvek odvolať alebo zrušiť. Nie sú teda už prípustné dedičské zmluvy, ako tomu bolo podľa bývalého občianskeho práva. Zákon ďalej výslovne ustanovuje, že jedným závetom môže urobiť poriadok len jediný závetca (§ 535 OZ). Tento platný právny poriadok nepoznal teda spoločné závety, ktoré boli skôr prípustné.

Závet je každý prejav vôle, v ktorom sa robí poriadok o majetku pre prípad smrti. Poručiteľ mohol ustanoviť jedného alebo viac dedičov na celý majetok, alebo jedného dediča, prípadne viacerých dedičov, na podiely svojho majetku (napr. na jednu tretinu, na jednu štvrtinu a pod.), alebo na jednotlivú vec alebo právo (§ 511, 536 OZ).

Ak poručiteľ neurobil v závete poriadok o celom svojom majetku, nastávalo ohľadne zvyšku majetku dedenie zo zákona (§ 536 OZ). Občiansky zákonník z r. 1950 nerozlišoval medzi závetom a kodicilom, ako tomu bolo podľa platného práva v českých krajinách, kde poručiteľ musel ustanoviť v závete dediča a urobiť poriadok alebo o celom majetku, alebo o podiele. Ak urobil poriadok iba o časti majetku, ktorá nebola určená podielom k celému majetku, alebo iba o jednotlivé veci, išlo o kodicil. Občianske právo platné na Slovensku nepoznalo rozdiel medzi závetom a kodicilom.

Formy závetu

Občiansky zákonník č. 141/1950 Zb. upravoval dedenie zo závetu v § 534–553. Podľa obsiahnutej právnej úpravy závet bolo možné zriadiť len v písomnej forme. Obligatórnou náležitosťou každého závetu bolo uvedenie dňa, mesiaca a roka, keď bol spísaný. Jedným závetom mohol urobiť poriadok len jediný poručiteľ. Zákon poznal holografný závet, ktorý musel poručiteľ vlastnoručne napísať a podpísať. Závet, ktorý poručiteľ nenapísal vlastnou rukou, musel vlastnou rukou podpísať a pred dvoma súčasne prítomnými svedkami výslovne prejavíť, že listina obsahuje jeho poslednú vôľu. Svedkovia sa museli na závet podpísať. Poručiteľ, ktorý nemohol čítať alebo písať, musel prejavíť svoju poslednú vôľu pred tromi súčasne prítomnými svedkami do zápisnice, ktorá mu musela byť prečítaná. Potom musel pred nimi potvrdiť, že listina obsahuje jeho pravú vôľu. Pisateľom a predčitateľom mohli byť aj svedkovia. Pisateľ však nesmel byť zároveň predčitateľom. V zápisnici muselo byť uvedené, že poručiteľ nemôže čítať alebo písať, kto zápisnicu napísal a kto ju prečítal, a akým spôsobom poručiteľ potvrdil, že listina obsahuje jeho pravú vôľu. Zápisnicu museli svedkovia podpísať.

Každý mohol prejavíť svoju poslednú vôľu do úradnej zápisnice na súde alebo pred notárom. V tom prípade svedkov nebolo treba. Maloletí, ktorí dovŕšili 15 rokov veku, ako aj slepí, hluchí, ktorí nemohli čítať, a nemí, ktorí nemohli písať, mohli urobiť posledný poriadok len na súde alebo pred notárom. Ak hluchý poručiteľ nemohol čítať alebo nemý nemohol písať, bolo treba pribrať tlmočníka, ktorý sa s ním mohol dorozumieť a mal spôsobilosť byť svedkom závetu.

Najdôležitejšie zmeny v oblasti dedičského práva, ktoré priniesol Občiansky zákonník z roku 1950 v porovnaní s predchádzajúcou právnou úpravou

Občiansky zákonník č. 141/1950 Zb. platil od 1. 1. 1951 do 31. 3. 1964. Tento zákonník v oblasti dedičského práva priniesol, ako sme už uviedli, podstatné zjednodušenie právnej úpravy (Všeobecný rakúsky občiansky zákonník venoval dedičskému právu 293 paragrafov, tento zákonník sa uspokojil s 52 paragrafmi), ale tiež aj určité zmeny. Najzákladnejšia zmena bola proklamovaná už v úvode, kde bolo v § 509 stanovené, že dedičstvo sa nadobúda poručiteľovou smrťou. Tým bola zlikvidovaná inštitúcia ležiacej pozostalosti.

Nový Občiansky zákonník priniesol aj ďalšie zmeny, najmä tieto:

- obmedzil odkazy (nebolo už možné odkázať právo, pohľadávku ani nehnuteľnosť), odkazovník za určitých predpokladov (pozri § 537) zodpovedal za záväzky poručiteľa a vzťahovali sa naňho primerané ustanovenia o dedičstve a o dedičovi,
- bol zrušený inštitút dedičskej zmluvy medzi manželmi,
- bol zrušený inštitút darovania pre prípad smrti,

- bola ustanovená zásada preferovania dedenia zo zákona oproti dedeniu zo závetu (pozri § 513 – ak nadobudne dedičstvo dedič zo závetu, nadobúdajú dedičstvo dedičia zo zákona; nedochádzalo teda k prirastaniu uvoľneného dielu ostatným dedičom zo závetu),
- podstatne sa zasiahlo do zriaďovacej (testovacej) voľnosti poručiteľa v tom smere, že poručiteľ nemohol pod hrozbou sankcie neplatnosti uviesť v záвете podmienky obmedzujúce dedičov, ustanovenie o tom, že dedič zo závetu má dedičstvo nadobudnúť na určitú dobu alebo, naopak, až po určitej dobe od úmrtia poručiteľa, ustanovenie o tom, na koho má dedičstvo prejsť po smrti dediča, ani príkaz uložený dedičovi, aby dedičstvo alebo jeho časť použil určitým spôsobom, alebo aby niečo vykonal (pozri § 550). To všetko však paradoxne posilnilo postavenie dediča zo závetu, ktorý nadobudol neobmedzenú moc nad zdedeným majetkom, oslobodenú od záväzkov, okrem zodpovednosti za záväzky poručiteľa, ktoré prechádzajú na dediča, ktorá bola ešte znížená (v dôvodovej správe zákonodarca deklaroval záujem na tom, aby dedič nebol obmedzovaný v slobodnom nakladaní so zdedeným majetkom),
- nebol zakotvený inštitút zvereneckého náhradníctva,
- nebol upravený spoločný závet manželov,
- boli zrušené niektoré formy závetu – tzv. privilegované testamenty,
- bolo zrušené rozlišovanie medzi závetom a dodatkom,
- obmedzil sa počet dedičských skupín: do prvej skupiny zákon zaradil potomkov a manžela, do druhej skupiny manžela, rodičov, súrodencov, prarodičov a nových členov spoločnej domácnosti,
- zákon čo do postavenia dedičov zrovnoprávnil manželské a nemanželské deti.

Zákonodarca napriek tomu, že prevzal niektoré predchádzajúce inštitúty dedičského práva (ako napr. prijatie a odmietnutie dedičstva, úpravu závetu, dedičské skupiny, zodpovednosť za záväzky poručiteľa, odkazy, zásady prejednávania dedičstva a pod.), podstatne ich však zjednodušil, spoliehajúc zrejme na to, že pretrvávajúce právne vedomie si bude vykladať jednotlivé inštitúty s použitím doterajšej praxe bez toho, aby určil zložité pravidlá výkladu, či podrobnejšiu úpravu jednotlivých inštitútov tak, ako ich obsahoval Všeobecný rakúsky občiansky zákonník z r. 1811. Vzhľadom na to, že došlo k rozsiahlemu znárodneniu majetku a aj iným spôsobom k jeho odňatiu, spadol do dedičstva len tzv. osobný majetok menšieho rozsahu, ktorého nadobúdanie a správa si podľa mienky zákonodarcu nevyžadovali rozsiahlejšiu právnu úpravu.

8. Dedičské právo po roku 1964

Občiansky zákonník z r. 1964, ktorým bol až na niekoľko paragrafov zrušený Občiansky zákonník č. 141/1950 Zb., bol výsledkom rozsiahlych kodifikačných prác zo začiatku 60. rokov spolu s ďalšími významnými kódexmi civilného práva (Občiansky súdny poriadok, Notársky poriadok, zákon o rodine, zákon o medzinárodnom práve súkromnom atď.). Nadobudol účinnosť dňom 1. 4. 1964 a platí s mnohými novelami dodnes. Jeho aktuálna podoba je však výsledkom množstva čiastkových aj zásadných zmien prijatých v priebehu doby jeho platnosti.

Právna úprava dedičského práva v r. 1964 prevzala základné princípy dedenia podľa zák. č. 141/1950 Zb., najmä nadobúdanie dedičstva ku dňu smrti poručiteľa.

V čiastkových otázkach však došlo k týmto významným zmenám:

- zrušeniu inštitútu zmluvného zrieknutia sa dedičstva,
- rozdielnej koncepcii 2. a 3. dedičskej skupiny pri dedení zo zákona,
- obmedzeniu foriem závetu,
- zrušeniu inštitútu vydedenia,
- odlišnej koncepcii potvrdenia dedičstva a vyporiadania dedičstva.

Z hľadiska dedenia v oblasti vecných práv došlo k týmto zásadným zmenám: zákonom č. 94/1963 Zb. (zákon o rodine) bol zrušený zákon č. 265/1949 Zb. (o práve rodinnom), ktorý upravoval inštitút tzv. zákonného majetkového spoločenstva manželov, a vlastnícke vzťahy medzi manželmi boli upravené novým spôsobom v Občianskom zákonníku v rámci spoluvlastníctva formou novovytvoreného inštitútu tzv. bezpodielového spoluvlastníctva manželov; potreba vyporiadania bezpodielového spoluvlastníctva po zániku manželstva úmrtím jedného z manželov sa premietla do procesnej úpravy a jeho vyporiadanie sa stalo súčasťou dedičského konania.

Občiansky zákonník z roku 1964 bol významnejším spôsobom zmenený a doplnený zákonom č. 131/1982 Zb. Účelom novely Občianskeho zákonníka bolo vyhovieť naliehavým potrebám praxe v tom, že boli v zákone výslovne upravené aj také vzťahy, ktoré doterajší Občiansky zákonník vôbec neupravoval alebo neupravoval v potrebnej šírke, aj keď spoločenská potreba takúto úpravu vyžadovala. Aby touto úpravou bolo možné pokryť aj obdobie od 1. 4. 1964 (keď nadobudol účinnosť Občiansky zákonník) do 1. 4. 1983, bola do ôsmej časti OZ zahrnutá špeciálna úprava prechodných ustanovení. Všeobecne platí, že ustanoveniami tejto novely sa spravujú aj vzťahy vzniknuté v čase od 1. apríla 1964 do 1. apríla 1983. Novela Občianskeho zákonníka zaviedla opätovne inštitút vydedenia v § 469a. Poručiteľ

mohol vydediť potomka, ak v rozpore s pravidlami socialistického spoluzitia neposkytol poručiteľovi potrebnú pomoc v chorobe, starobe alebo iných závažných prípadoch. Skutočnosť, že inštitút vydedenia bol dodatočne zaradený do úpravy dedičského práva hmotného, svedčí o tom, že v praxi chýbal prostriedok, ktorým by poručiteľ mohol vyvodiť majetkovoprávne dôsledky z morálne odsúdeniahodného správania, ľahostajnosti neopomenuteľného dediča (potomka poručiteľa) k náhlemu alebo dlhšie trvajúcemu stavu poručiteľa, pri ktorom sa nezaobišiel bez cudzej pomoci.

Testovacia voľnosť poručiteľa bola obmedzená v tom zmysle, že maloletí potomkovia museli dostať aspoň toľko, koľko tvoril ich dedičský podiel zo zákona, a plnoletí potomkovia aspoň toľko, koľko tvorili tri štvrtiny ich dedičského podielu zo zákona. Ak tomu závet odporoval, bol v tej časti neplatný, ak nedošlo k vydedeniu potomkov. Doplnenie ustanovenia § 479 bolo dôsledkom vzťahu k novému ustanoveniu § 469a.

Politické a najmä ekonomické zmeny, ku ktorým u nás došlo od novembrovej revolúcie v roku 1989, si vynútili rozsiahly posun v oblasti dovedy nazývanej hospodárskoprávna, ktorý vyústil do vypracovania nového Obchodného zákonníka. To vyžadovalo, aby boli v zhodnej časovej nadväznosti vykonané i nadväzujúce potrebné zmeny v Občianskom zákonníku. Po roku 1989 bolo potrebné uviesť do súladu Občiansky zákonník aj s Listinou základných práv a slobôd. Prvý krok bol v tomto smere urobený práve prijatím novely Občianskeho zákonníka v r. 1991 – zákona č. 509/1991 Zb. s účinnosťou od 1. januára 1992. Táto novelizácia Občianskeho zákonníka priniesla v oblasti dedičského práva nasledujúce zmeny:

- rozšírenie tretej zákonnej dedičskej skupiny,
- zavedenie štvrtej zákonnej dedičskej skupiny,
- upresnenie úpravy vydedenia,
- rozšírenie foriem závetov – znovuzavedenie alografného závetu,
- zmenšenie zákonného podielu plnoletých neopomenuteľných dedičov z troch štvrtín na jednu polovicu ich zákonného dedičského podielu, umožnenie zriadiť závetom nadáciu – táto možnosť poručiteľa zriadiť závetom nadáciu však bola neskôr novelou č. 34/2002 Z. z. zrušená,
- zmena v oblasti majetkových práv medzi manželmi, súvisiaca s problematikou dedičského práva – zavedenie možnosti zmluvných modifikácií rozsahu a vzniku bezpodielového spoluvlastníctva manželov.

Záver

Zánik Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky znamenal súčasne vznik nových európskych štátov – Slovenskej republiky a Českej republiky. Pri svojom zrode oba nástupnícke štáty prevzali do svojho právneho poriadku právne predpisy bývalej federácie. Došlo k recepcii právneho poriadku, ktorý platil na našom území do 31. 12. 1992.

Z hľadiska uvedeného je nutné posudzovať aj recepciu občianskoprávných predpisov do právneho poriadku Slovenskej republiky. Občiansky zákonník z roku 1964 vo svojom novelizovanom znení sa stal Občianskym zákonníkom Slovenskej republiky a je po niekoľkých novelizáciách platný v Slovenskej republike stále, zatiaľ čo v Českej republike je od 1. 1. 2014 účinný nový občiansky zákonník, čím sa v Čechách zavŕšili dvanásťročné práce na rekodifikácii ich súkromného práva, ktoré boli zahájené v r. 2000 (nový občiansky zákonník ČR vstúpil do platnosti 22. 3. 2012). Úprava dedičského práva v novom českom OZ všeobecne vychádza z pôvodných zásad dedičského práva, ako je zásada zachovania hodnôt, zásada rovnosti, univerzálnej sukcesie, voľnosti dediča dedičstvo prijať či odmietnuť, princíp ingerencie verejnej moci pri nadobúdaní vlastníctva, zostáva tiež naďalej zachovaný princíp individualistického poňatia dedičského práva, ale rozsah právnej úpravy je dnes podstatne rozšírený od pôvodnej právnej úpravy v OZ a tiež obsah je obohatený o viaceré osvedčené staronové inštitúty dedičského práva, známe v minulosti a stále zachované v zahraničí.

V súčasnosti platná právna úprava dedenia obsiahnutá v siedmej časti Občianskeho zákonníka SR stojí z hľadiska historických koreňov na základoch vytvorených najmä predchádzajúcimi právnymi úpravami účinnými na území Slovenskej republiky, popisu ktorých sme sa venovali v predchádzajúcom texte, ale aj na princípoch, ktoré poznalo už staroveké rímske právo. V období stále prebiehajúcich rekodifikačných prác súkromného práva v Slovenskej republike sa vytvára i nový priestor na prípadné zmeny či doplnenie súčasnej právnej úpravy dedenia v novom Občianskom zákonníku. Poznávanie právo-historických koreňov právnej úpravy dedenia so zameraním sa na úpravu štandardných a osvedčených inštitútov dedičského práva v minulosti u nás (ale aj v zahraničí) sa tak stáva pri procese rekodifikácie súkromného práva stále viac aktuálnym a prípadne aj inšpiratívnym.

Zoznam bibliografických odkazov

1. Knihy / Monografie

BARDACH–LESNODORSKI–PIETRZAK: *Historia państwa i prawa polskiego*. Warszawa: PWN, 1979, 654 s.

- BARTOŠEK, M.: *Dějiny římského práva: Ve třech fázích jeho vývoje*. Praha: Academia, 1988, 280 s., ISBN 9788020005458.
- BARTOŠEK, M.: *Encyklopedie římského práva*. Praha: Panorama, 1981, 507 s.
- BEŇA, J.: *Vývoj slovenského právního poriadku*. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 2001, 391 s., EAN 8080554773.
- BÍLEK, J.–SEŠINA, R.: *Dědické právo v předpisech let 1925–2001*. Praha: C. H. Beck 2001, 508 s., ISBN 978-80-7179-590-2.
- BOGUSZAK, J. a kol.: *Teorie státu a práva*. I. a II. Praha: Orbis, 1967 – 1968, 475 a 304 s.
- BOGUSZAK, J.–ČAPEK, J.: *Teorie práva*. Praha: Codex Bohemia, 1997, 257 s., ISBN 80-85963-38-8.
- CIRÁK, J. a kol.: *Ochrana a vymožitelnost subjektivních občianskych práv po vstupe do Európskej únie*. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 2009, 443 s., ISBN 978-80-8083-912-3.
- CIRÁK, J.: *Dědické právo*. Ostrava: Key Publishing, 2010, 237 s., ISBN 978-80-7818-056-9.
- CIRÁK, J. a kol.: *Dědické právo*. Vyd. Heuréka, 2009, 237 s. ISBN 978-80-89122-55-4.
- COING, H (ed.): *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte*. Bd. III. München: C. H. Beck, 1986, ISBN 9783406314735, s. 2843–4311.
- CSIZMADIA, A.–KOVÁČZ, K.: *Die Entwicklung des Zivilrechts in Mitteleuropa: (1848–1944)*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1970, 460 s.
- ČÁDA, F.: *Vybrané prameny k právním dějinám středoevropským. Studijní příručka*. Brno: Čs. akad. spolek Právník, 1931, 196 s.
- K návrhu slovenského občianskeho zákonníka. In: *Dies Luby iurisprudentiae*. Nr. 5. Bratislava: Právnická fakulta UK, 1999, 276 s., ISBN 80-7160-112-8.
- ECCHER, B.: *Bürgerliches Recht VI. Erbrecht*. Wien–New York: Springer Verlag, 2002, 134 s., ISBN 9783211837559.
- ELIÁŠ, K.: K některým diskutabilním problémům rekonstrukce občanského zákoníku. In: *Právní praxe: časopis české justice*. Roč. 45, č. 3/1997, s. 150–160, ISSN 1211-0825.
- ELIÁŠ, K.–ZUKLÍNOVÁ, M.: *Principy a východiska nového kódexu soukromého práva*. Praha: Linde Praha, a. s., 2001, 304 s., ISBN 8072013030.
- ERLER, A. a kol.: *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*. Berlin: Schmidt, 1971, s. 972, ISBN 0350300151.

- FAJNOR, V.–ZÁTURECKÝ, A.: *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi*. III. vydanie pôvodného diela. Šamorín: Heuréka, 1998, 608 s., ISBN 80-967653-4-5.
- FAJNOR, V.–ZÁTURECKÝ, A.: *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi*. Bratislava: Právnická jednota, 1924, 256 s.
- FAJNOR, V. a kol.: *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi so zreteľom aj na banské právo a na právne predpisy o pozemkovej reforme... 2.* prepracované, judikatúrou siahajúcou do r. 1935 doplnené vydanie. Právnická jednota na Slovensku a Podkarpatskej Rusi, Generálny komisionár: V. Linhart, 601 s.
- FEKETE, I.: *Občiansky zákonník – komentár*. Bratislava: Epos, 2007, 1063 s., ISBN 978-80-8057-688-2.
- FIALA, J.–MATES, P.: Poznámky chystané k úpravě dědického práva. In: *Právo a zákonnost: časopis pro právní praxi*. 1992, roč. 37, č. 7, s. 408–413, ISSN 1210–0900.
- FIALA, J.–ŠVESTKA, J.: Občanské právo a jeho postavení v systému československého práva. In: *Právník*, č. 12, 1969, ISSN 0231–6625.
- FLOSSMANN, U.: *Österreichische Privatrechtsgeschichte*. Wien: Springer-Verlag, 1983, 369 s., ISBN 0387817654.
- GÁBRIŠ, T.: *Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861. Monografická štúdia a historickoprávny komentár*. Wolters Kluwer (Iura Edition), 2014, ISBN 9788080786014.
- GÁBRIŠ, T.: Snahy o kodifikáciu uhorského všeobecného súkromného práva v rokoch 1848–1918. In: *Stát a právo v letech 1848–1918 ve střeoevropském kontextu*. Bratislava: Bratislavská vysoká škola práva, 2007, ISBN 978-80-969332-9-7.
- GRONSKÝ, J.: *Dějiny československého státu a práva 1938–1948*. Praha: Fakulta právnická UK, 1971, 226 s.
- HATTENHAUER, H.: *Europäische Rechtsgeschichte*. Heidelberg: C. F. Müller, 1994, 825 s., ISBN 9783811438941.
- HOFFMANN, J.: "Československý" a "slovenský" právní řád. In: *Právník*, 1946, ISSN 0231–6625.
- HOLÁK, J.: Vznik mestského práva na Slovensku a jeho pramene. In: *Zborník Matice slovenskej, 1938–1939*.
- HOLUB, O.: Formální a obsahové náležitosti usnesení v řízení o dědictví. In: *Ad Notam*, č. 4/1995, s. 75 a č. 6/1995, s. 123, C. H. Beck, ISSN 1211–0558.

- HRUŠKOVIČOVÁ, E.: Dedičské právo – jeho vývoj v Česko-Slovensku a úpravy dedičského práva v štátoch angloamerického právneho systému. In: *Juris Index*, č. 9, 1991.
- HRUŠKOVIČOVÁ, E.: O problematike dedičského práva. In: *Justičná revue*, roč. 43, 1991, č. 8–9, Bratislava: Wolters Kluwer, ISSN 1335–6461.
- HUBENÁK, L.–MOSNÝ, P.: *Dejiny štátu a práva na Slovensku*. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, Banská Bystrica, 2005, ISBN 8070976004.
- HUBENÁK, L.: *Právne dejiny Slovenska do r. 1945*. I. diel, Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, Banská Bystrica, 2002, ISBN 80-8055-529-X.
- HURDÍK, J. – FIALA, J. – HRUŠÁKOVÁ, M.: *Úvod do soukromého práva*. Brno: Masarykova univerzita, 1997, 140 s., ISBN 80-210-1722-8.
- IMBERT, J.: *Histoire du droit privé: Que sais-je?* VII. vyd. Paris: Presses Universitaires de France, 1992, 128 s., ISBN 978-2130445937.
- JINDŘICH, M.: Závěť a další listiny pro případ smrti. In: *Právní rádce*, roč. 4, č. 5/1996, s. 14–15, ISSN 1210–4817.
- KADLEC, K.: Verbóczyovo Tripartitum a soukromé právo uherské a chorvatské šlechty v něm obsažené. 1902, 309 s., Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa.
- KANDA, A.: K problematice nového čs. občanského práva. In: *Právník*, 1991, s. 518 n., ISSN 0231–6625.
- KANDA, A.: Úvaha o nové koncepci soukromého práva. In: *Právník*, 1993, s. 1040 n., ISSN 0231–6625.
- KARPAT, J.: *Corona regni Hungariae v dobe Arpádovskej*. Bratislava, 1937.
- KINCL, J. – URFUS, V.: *Římské právo*. Praha: Panorama, 1990, 469 s., ISBN 80-7038-134-5.
- KINCL, J. a kol.: *Všeobecné dějiny státu a práva*. Praha: Panorama, 1983, 464 s.
- KINCL, J.–URFUS, V.–SKŘEJPEK, M.: *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, 386 s., ISBN 80-7179-031-1.
- KNAPP, V. a kol.: *Teoretické problémy tvorby československého práva*. Praha: Academia, 1983, 276 s.
- KNAPP, V. a kol.: *Občanské právo hmotné. Svazek I., Díl 1: Obecná část, Díl 2: Věcná práva*. Praha: Codex, 1997, 343 s., ISBN 8090168310.
- KNAPP, V.: O dědických titulech a o povinném dílu. In: *Socialistická zákonnost*, č. 5/84, s. 271.

- KNAPP, V.: Poznámky o fideikomisárni substitucii. In: *Ad Notam*, č. 5/1995, ISSN 1211–0558.
- KNAPP, V.–LUBY, Š.: *Československé občianske právo*. 2. zv. Bratislava: Obzor, 1974, 586 s.
- KNAPPOVÁ, M.–KNAPP, V.–LAZAR, J.–ŠVESTKA, J.: Nad koncepci československého občianskeho práva. In: *Právnik*, č. 8/1990, ISSN 0231–6625.
- KÖBLER, G.: *Deutsche Rechtsgeschichte*. München: Vahlen Franz GmbH, 1990, ISBN 9783800613878.
- KOZIOL, H.–WELSER, R.: *Bürgerliches Recht. Band II. Schuldrecht Allgemeiner Teil. Schuldrecht Besonderer Teil. Erbrecht*. 12. Auflage. Wien, Manz, 2001, ISBN 9783214147099.
- KRČMÁŘ, J.: *Právo občanské I–V* Praha: Všeohrd, 1. vydanie, 1929–1930, 3. vydanie, 1936–1937.
- KRČMÁŘ, J.: *Základy přednášek o právu občanském. Právo dědické*. Praha: Vyšehrad, 1926.
- KRČMÁŘ, J.: *Právo občanské. Část všeobecná*. 1. vyd. 1929, 2. vyd. 1932, 3. vyd. Praha: Všeohrd, 1936; *Práva věcná*. 1. vyd. 1928, 2. vyd. 1934; *Právo obligační*. 1. vyd. 1929, 2. vyd. 1932, 3. vyd. 1936; *Právo rodinné*. 1. vyd. 1930, 2. vyd. 1932, 3. vyd. 1936; *Právo dědické*. 1. vyd. 1930, 2. vyd. 1933.
- KUČERA, R.: *Dědictví*. Praha: Linde Praha, a. s., 2001, 280 s., ISBN 80-7201-271-1.
- LAZAR, J. a kol.: *Občianske právo hmotné I. a 2. zväzok*. IURA EDITION, Bratislava, 2010, 1415 s., ISBN 978-80-8078-346-4.
- LAZAR, J.: *Návrh legislatívneho zámeru kodifikácie súkromného práva*. Žilina: EURO KODEX, 2008, 295 s., ISBN 978-80-89363-14-8.
- LEHOTSKÁ, D.: Vývoj mestského práva na Slovensku. In: *Historica X. Zborník Filozofickej fakulty UK v Bratislave*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1959, s. 65–110.
- LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: Knižnica právnickej jednoty, 1946, 536 s.
- LUBY, Š.: Nové československé občianske právo na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. In: *Právny obzor*, roč. 20, č. 12/1937, Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1937, 31 s.
- LUBY, Š.: *Obyčajové práva a súdna prax. Civilistická štúdia zo slovenského práva*. Bratislava: Knižnica Právnickej fakulty, zv. 2, 1939, 132 s.

- LUBY, Š.: *Základy všeobecného súkromného práva*. 2. vydanie (pozmienené a doplnené podľa nových právnych ustanovení), Bratislava: Ústav všeobecného práva súkromného Právnickej fakulty SU, 1947, 287 s.
- MALÝ, K. a kol.: *Dějiny českého a česko-slovenského práva do roku 1945*. Praha: Linde, 1997, 572 s.
- MALÝ, K.–SIVÁK, F.: *Dějiny státu a práva v Československu. Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku*. Sv. 1., Vydavatel HK, 1992, 533 s., ISBN 9788085467611.
- MIKEŠ, J.: *Dědictvé právo*. Praha: Panorama, 1981, 213 s.
- MIKEŠ, J.: *Dědictví a právo*. 1. vydání, Praha, 1993.
- MIKEŠ, J.–MUZIKÁŘ, L.: *Dědictvé právo*. Praha: Linde, právnické a ekonom. nak., 2005, 350 s., ISBN 9788072015528.
- PLANK, K.: *Dědictvé právo*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1954.
- RAUSCHER, R.: *Přehled dějin soukromého práva ve střední Evropě – nástin přednášek*. Praha: Typus, 1934, 159 s.
- RAUSCHER, R.: *Slovenské právní dějiny v rámci dějin práva ve střední Evropě*. Bratislava: Typos, 1927.
- REBRO, K.–BLAHO, P.: *Rímske právo*. II. doplnené vyd. Bratislava: Manz, 1997, 388 s., ISBN 80-85719-08-8.
- ROUČEK, F.: *Československý obecní zákoník občanský a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. Komentované zákony Československé republiky, svazek XVI., 2. doplnené vydanie, Praha: Československý kompas, 1932, 1736 s.
- SIVÁK, F.: *Dejiny státu a práva na území Slovenska do roku 1918*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského. 1998, 190 s., ISBN 978-8071601005.
- ŠTEFANKO, J.: *Prvý občiansky zákonník platný od roku 1951 do roku 1964: s dôvodovou správou a so súvisiacimi predpismi zameranými na vecné právo*. Bratislava: Heuréka, 1999, 352 s., ISBN 978809675379.

Marcela Karman¹

Európske záruky vo väzobných veciach

Kľúčové slová

Väzba, Európsky súd pre ľudské práva, Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, Ústavný súd, európske záruky, väzobné záruky, Trestný poriadok

Abstrakt

Článok sa zaoberá judikatúrou Európskeho súdu pre ľudské práva a jej vplyvom na trestné konania vedené podľa právneho poriadku Slovenskej republiky. Článok rozoberá niektoré nosné témy väzby z pohľadu judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva, ktoré na území Slovenskej republiky najviac rezonujú. Autorka v článku poukazuje na potrebu súladu slovenskej právnej úpravy väzby najmä s čl. 5 Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd.

Keywords

Detention, European Court of Human Rights, Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Constitutional Court, European guarantees, binding guarantees, Penal code

Abstract

The article deals with the jurisprudence of the European Court of Human Rights and its influence on criminal proceedings conducted according to the legal order of the Slovak Republic. The article discusses some key themes of detention from the point of view of the jurisprudence of the European Court of Human Rights, which resonate the most in the territory of the Slovak Republic. In the article, the author points out the need for compliance with the Slovak legal regulation of custody, especially with Art. 5 of the European Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

1. Väzba v právnom poriadku Slovenskej republiky

Väzba predstavuje dočasné obmedzenie niektorých občianskych práv a slobôd garantovaných zákonom č. 460/1992 Zb., Ústavou SR (ďalej aj ako „*Ústava*“) a Európskym dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej aj ako „*Dohovor*“), pričom, s výnimkou trestu odňatia slobody sa jedná o najzávažnejší zásah do výkonu týchto práv, a to predovšetkým práva na osobnú slobodu. S poukazom na uvedenú skutočnosť, môže väzba trvať len nevyhnutne potrebnú dobu a vybavovanie tzv. väzobných trestných vecí musí byť nielen urýchlené, ale musí mať tiež prednosť pred ostatnými trestnými vecami². Väzba sa vyznačuje

¹ Mgr. Marcela Karman je externou doktorandkou na Právnickej fakulte UMB, katedra Trestného práva, kriminológie, kriminalistiky a forentných disciplín. Pôsobí ako sudkyňa na Okresnom súde Žilina.

² V zmysle ustanovenia § 2 ods. 6 Trestného poriadku „*väzobné veci sú povinné vybavovať prednostne a urýchlene*“.

fakultatívnu povahou, tzn. aj v prípade, ak existujú dôvody väzby, osoba nemusí byť vzatá do väzby.

Väzba ako zabezpečovací a ultima ratio prostriedok, je zákonodarcom v Slovenskej republike právne reglementovaná v ustanovení § 71 a násl. zákona č. 301/2005 Z.z., Trestného poriadku (ďalej aj ako „*Trestný poriadok*“). Trestný poriadok v § 71 ods. 1 rozlišuje v zásade tri dôvody väzby, a to tzv. útekovú väzbu³, kolúznú väzbu⁴ a preventívnu (predstihovú) väzbu⁵.

Dĺžka zákonom prípustného trvania väzby obvineného je stanovená v § 76 ods. 6 Trestného poriadku, pričom reflektuje na typovú závažnosť trestného činu, pre ktorý sa zo strany orgánov činných v trestnom konaní voči obvinenému vedie trestné stíhanie, a to tak, že väzba v prípade prečinu nesmie presiahnuť celkovú lehotu 12 mesiacov, v prípade zločinu nesmie presiahnuť celkovú lehotu 36 mesiacov a v prípade obzvlášť závažného zločinu celkovú lehotu 48 mesiacov. Márnym uplynutím celkovej lehoty trvania väzby obvineného musí byť obvinený prepustený z väzby na slobodu, a to bez ohľadu na to, že predmetná trestná vec nie je ešte právoplatne skončená. Z celkovej lehoty väzby pripadá na prípravné konanie v zmysle § 76 ods. 7 Trestného poriadku lehota 7 mesiacov pri prečine, 19 mesiacov pri zločine a 25 mesiacov pri obzvlášť závažnom zločine.

S trvaním väzby obvineného vyvstáva legitímna otázka súladu maximálnej lehoty trvania väzby, napríklad so zásadou primeranosti a zdržanlivosti v trestnom konaní uvedenou v § 2 ods. 2 Trestného poriadku, ako aj so zásadou oficiality v trestnom konaní uvedenou v § 2 ods. 6 Trestného poriadku. Nielen dĺžkou trvania väzby sa opakovane vo svojich rozhodnutiach zaoberal Európsky súd pre ľudské práva.

³ Podľa § 71 ods. 1 písm. a) Trestného poriadku, *Obvinený môže byť vzatý do väzby len vtedy, ak doteraz zistené skutočnosti nasvedčujú tomu, že skutok, pre ktorý bolo začaté trestné stíhanie, bol spáchaný, má znaky trestného činu, sú dôvody na podozrenie, že tento skutok spáchal obvinený a z jeho konania alebo ďalších konkrétnych skutočností vyplýva dôvodná obava, že ujde alebo sa bude skrývať, aby sa tak vyhol trestnému stíhaniu alebo trestu, najmä ak nemožno jeho totožnosť ihneď zistiť, ak nemá stále bydlisko alebo ak mu hrozí vysoký trest a ak vzhľadom na osobu obvineného, povahu alebo závažnosť trestného činu, pre ktorý je trestne stíhaný, nie je v čase rozhodovania o väzbe možné väzbu nahradiť podľa § 80 alebo § 81.*

⁴ Podľa § 71 ods. 1 písm. b) Trestného poriadku, *Obvinený môže byť vzatý do väzby len vtedy, ak doteraz zistené skutočnosti nasvedčujú tomu, že skutok, pre ktorý bolo začaté trestné stíhanie, bol spáchaný, má znaky trestného činu, sú dôvody na podozrenie, že tento skutok spáchal obvinený a z jeho konania alebo ďalších konkrétnych skutočností vyplýva dôvodná obava, že bude pôsobiť na svedkov, znalcov, spoluobvinených alebo inak mariť objasňovanie skutočností závažných pre trestné stíhanie a ak vzhľadom na osobu obvineného, povahu alebo závažnosť trestného činu, pre ktorý je trestne stíhaný, nie je v čase rozhodovania o väzbe možné väzbu nahradiť podľa § 80 alebo § 81.*

⁵ Podľa § 71 ods. 1 písm. c) Trestného poriadku, *Obvinený môže byť vzatý do väzby len vtedy, ak doteraz zistené skutočnosti nasvedčujú tomu, že skutok, pre ktorý bolo začaté trestné stíhanie, bol spáchaný, má znaky trestného činu, sú dôvody na podozrenie, že tento skutok spáchal obvinený a z jeho konania alebo ďalších konkrétnych skutočností vyplýva dôvodná obava, že bude pokračovať v trestnej činnosti, dokoná trestný čin, o ktorý sa pokúsil, alebo vykoná trestný čin, ktorý pripravoval alebo ktorým hrozil a ak vzhľadom na osobu obvineného, povahu alebo závažnosť trestného činu, pre ktorý je trestne stíhaný, nie je v čase rozhodovania o väzbe možné väzbu nahradiť podľa § 80 alebo § 81.*

2. Väzba a Európsky súd pre ľudské práva

Inštitút väzby je zaist'ovací procesný úkon mimoriadnej povahy zabezpečujúci proporcionalitu záujmu spoločnosti na ochrane spoločenských vzťahov po spáchaní trestného činu a rešpektovanie osobnej slobody jednotlivca, o ktorého vine ešte nebolo právoplatne rozhodnuté súdom, tzn. k obmedzeniu osobnej slobody jedinca dochádza ešte v čase, kedy je voči danému obvinenému nevyhnutné aplikovať princíp prezumpcie neviny. S poukazom na uvedené skutočnosti sú limity väzby upravované Ústavou SR, ako aj medzinárodnými zmluvami, ktorými je Slovenská republika viazaná.

Podľa článku 17 ods. 2 prvá veta Ústavy *nikoho nemožno stíhať alebo pozbaviť slobody inak, ako z dôvodov a spôsobom, ktorý ustanoví zákon*. Uvedeným ustanovením sa priznáva generálna ochrana osobnej slobody bez ohľadu na dôvod jej obmedzenia.

Podľa článku 17 ods. 5 Ústavy *do väzby možno vziať iba z dôvodov a na čas ustanovený zákonom a na základe rozhodnutia súdu*.

Z hľadiska medzinárodného má na slovenský právny poriadok zrejme najväčší vplyv rozhodovanie Európskeho súdu pre ľudské práva (ďalej aj ako „ESLP“), a to o individuálnych sťažnostiach týkajúcich sa rozhodnutí o väzbe (či prípadných zadržaní) a o súlade vykonávaných zásahov do osobnej slobody jednotlivcov vo vzťahu k ustanoveniam Dohovoru. Predmetným Dohovorom, ako aj samotnými rozhodnutiami ESLP vo vzťahu k podaným sťažnostiam je Slovenská republika viazaná.

Značná časť rozhodovacej činnosti ESLP sa týka práve individuálnych sťažností na nezákonné obmedzenie osobnej slobody pri zadržaní, resp. následnom nariadení väzby, prípadne na neprimerane dlhé a neodôvodnené trvanie väzby. ESLP posudzuje takéto podané sťažnosti najmä z hľadiska naplnenia čl. 5 Dohovoru a to predovšetkým pokiaľ sa týka čl. 5, ods. 1 písm. c), podľa ktorého *každý má právo na slobodu a osobnú bezpečnosť. Nikoho nemožno pozbaviť slobody okrem nasledujúcich prípadov, pokiaľ sa tak stane na základe postupu stanového zákonom: zákonné zatknutie alebo pozbavenie slobody za účelom predvedenia pred príslušný súdny orgán pre dôvodné podozrenie zo spáchania trestného činu, alebo ak je to dôvodne považované za potrebné za účelom zabránenia spáchaniu trestného činu alebo úteku po jeho spáchaní*, ako aj podľa ods. 3, v zmysle ktorého *každý, kto je zatknutý alebo pozbavený slobody v súlade s ustanovením odseku 1 písm. c) tohto článku, musí byť ihneď predvedený pred sudcu alebo inú úradnú osobu splnomocnenú zákonom na výkon súdnej moci a má právo, aby jeho vec bola prejednaná v primeranej lehote, alebo byť prepustený počas konania. Prepustenie sa môže podmieniť zárukou, že sa takáto osoba dostaví na pojednávanie*

a podľa ods. 4 predmetného článku, podľa ktorého *každý, kto je zatknutý alebo inak pozbavený slobody, má právo podať návrh na začatie konania, v ktorom súd urýchlene rozhodne o zákonnosti pozbavenia jeho slobody a nariadi prepustenie, ak je pozbavenie slobody nezákonné*. ESĽP ďalej pri ich posudzovaní berie do úvahy aj čl. 6⁶ Dohovoru, spolu s ustanoveniami čl. 2, 3 a 4.

Podľa vysvetliviek⁷ k Charte základných práv EÚ (ďalej aj ako „Charta“), ktorá je súčasťou primárneho práva Európskej únie sú práva, ktoré sú garantované článkom 5 Dohovoru, chránené podľa článku 6 Charty⁸.

Ústavný súd SR v náleze I. ÚS 100/04 uviedol, že *„súdne konanie v súvislosti s rozhodovaním o zákonnosti väzby musí poskytovať určité garancie procesnej povahy, ktoré sú vyjadrené v čl. 6 ods. 1 dohovoru. So zreteľom na to, že čl. 6 ods. 1 dohovoru sa nevzťahuje na konanie a rozhodovanie o väzbe, procesné záruky uvedené v odseku 1 nemožno bez ďalšieho uplatniť aj v prípade čl. 5 ods. 4. Z doterajšej judikatúry však vyplýva, že určité základné procesné záruky sa musia poskytovať aj v konaní podľa čl. 5 ods. 4 dohovoru, i keď nemusia byť nutne rovnaké ako tie, ktoré vyplývajú z čl. 6 ods. 1 dohovoru pri rozhodovaní vo veci samej*⁹. Európsky súd pre ľudské práva sa opakovane vyjadruje k otázke väzobných vecí, kde podrobuje sťažnosťami napádané vzťahy kontrole dodržiavania Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv. Európska únia potom pri tvorbe trestno-procesných noriem vychádza z judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva. S poukazom na tieto skutočnosti, ako aj s poukazom na právnu záväznosť rozhodnutí ESĽP v individuálnych veciach a faktickú

⁶ Podľa čl. 6 Dohovoru (1.) *Každý má právo na to, aby jeho vec bola spravodlivo, verejne a v primeranej lehote prejednaná nezávislým a nestranným súdom zriadeným zákonom, ktorý rozhodne o jeho občianskych právach alebo záväzkoch alebo o akomkoľvek trestnom čine, z ktorého je obvinený. Rozsudok musí byť vyhlásený verejne, ale tlač a verejnosť môžu byť vylúčené buď po dobu celého alebo časti procesu v záujme mravnosti, verejného poriadku alebo národnej bezpečnosti v demokratickej spoločnosti, keď to vyžadujú záujmy maloletých alebo ochrana súkromného života účastníkov alebo, v rozsahu považovanom súdom za úplne nevyhnutný, pokiaľ by vzhľadom na osobitné okolnosti mohla byť verejnosť konania na ujmu záujmom spravodlivosti.*

(2.) *Každý, kto je obvinený z trestného činu, považuje sa za nevinného, dokiaľ jeho vina nebola preukázaná zákonným spôsobom.*

(3.) *Každý, kto je obvinený z trestného činu, má tieto minimálne práva: a) byť bez meškania a v jazyku, ktorému rozumie, podrobne oboznámený s povahou a dôvodom obvinenia vzneseného proti nemu; b) mať primeraný čas a možnosti na prípravu svojej obhajoby; c) obhajovať sa osobne alebo prostredníctvom obhajcu podľa vlastného výberu, alebo pokiaľ nemá dostatok prostriedkov na zaplatenie obhajcu, aby sa mu poskytol bezplatne, ak to záujmy spravodlivosti vyžadujú; d) vypočúvať alebo dať vypočúvať svedkov proti sebe a dosiahnuť predvolanie na vypočúvanie svedkov vo svoj prospech za rovnakých podmienok, ako v prípade svedkov proti nemu; e) mať bezplatnú pomoc tlmočníka, ak nerozumie jazyku používanému pred súdom, alebo ak týmto jazykom nehovorí.*

⁷ eur-lex.europa.eu. Vysvetlivky k Charte základných práv. 2007/C 303/02. online. [cit. 13.11.2022]. Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX%3A32007X1214%2801%29>

⁸ Podľa čl. 6 Charty, *každý má právo na slobodu a osobnú bezpečnosť.*

⁹ Nález Ústavného súdu, sp. zn. I. ÚS 100/04-126, zo dňa 08.10.2004

záväznosť v už raz rozhodnutých veciach, je nutné konštatovať potrebu poznania a rešpektovania judikatúrnych záverov Európskeho súdu pre ľudské práva.

Európsky súd pre ľudské práva vo svojich rozhodnutiach¹⁰ konštatoval, že otázka, či je väzba zákonná, má byť vyriešená nielen s poukazom na vnútroštátny zákon, ale aj na znenie Dohovoru¹¹, všeobecné zásady v ňom obsiahnuté a účel obmedzení, ktoré pripúšťa čl. 5 ods. 1 Dohovoru. Podľa Európskeho súdu pre ľudské práva pojem zákonnosti väzby podľa čl. 5 ods. 4 Dohovoru má ten istý význam ako v odseku 1 tohto článku. V zmysle čl. 5 ods. 4 Dohovoru je osoba vo väzbe oprávnená na preskúmanie procesných a hmotných podmienok, ktoré sú podstatné pre zákonnosť tejto väzby v zmysle Dohovoru. Zároveň podľa EŠLP je čl. 5 ods. 3 Dohovoru aplikovateľný na situáciu prvotnej súdnej kontroly zákonnosti obmedzenia osobnej slobody nasledujúcej bezprostredne po „zatknutí“¹² (t. j. na prvotné rozhodovanie o vzatí do väzby).

Vzhľadom na skutočnosť, že Európsky súd pre ľudské práva vyslovil svoje stanoviská vo vzťahu ku viacerým aspektom väzby, ďalej v texte rozoberám niektoré vyslovené závery EŠLP, ktoré v konečnom dôsledku poskytujú záruku, že v podobnej veci rozhodne EŠLP o sťažnosti jednotlivca rovnako. Potom je možné konštatovať, že predmetné rozhodnutia predstavujú tiež predpoklad pre legislatívne úpravy právnych poriadkov.

2.1. Dôvodnosť vzatia do väzby

Európsky súd pre ľudské práva opakovane v otázke naplnenia dôvodov legalizujúcich zatknutie alebo iné pozbavenie osobnej slobody rozhodol, že podozrenie zo spáchania trestného činu je *conditio sine qua non* zákonnosti zatknutia a iného pozbavenia osobnej slobody a táto podmienka musí byť prítomná od začiatku až po ukončenie pozbavenia osobnej slobody¹³, pričom konanie musí vykazovať znaky, ktoré v danom čase podľa platného vnútroštátneho práva napĺňa skutkovú podstatu trestného činu¹⁴ a musí byť jasné, o aký konkrétny trestný čin ide¹⁵. Ústavný súd¹⁶ Slovenskej republiky následne v súlade s judikatúrou EŠLP prijal záver, že v prípade rozhodovania o vzatí do väzby musia byť splnené tieto podmienky: po formálnej

¹⁰ Rozsudok EŠLP vo veci Brogan and Others vs. Anglicko, no. 11209/84, 11234/84, 11266/84, 11386/85 zo dňa 29.11.1988; rozsudok EŠLP vo veci Jecius vs. Litva no. 34578/97, zo dňa 31.07.2000

¹¹ Pozn. ktorý je na území SR riadne ratifikovaný, záväzný a má prednosť pred zákonom

¹² Nález Ústavného súdu, sp. zn. II. ÚS 86/2019, zo dňa 07.11.2019

¹³ Rozsudok EŠLP vo veci Stögmüller vs. Rakúsko, no. 1602/62, zo dňa 10. 11.1969

¹⁴ Rozsudok EŠLP vo veci Lukanov vs. Bulharsko, no. 21915/93, zo dňa 20.03.1997

¹⁵ Rozsudok EŠLP vo veci Berktaş vs. Turecko, no. 22493/93, zo dňa 01.03.2001

¹⁶ Napr. uznesenie Ústavného súdu, sp. zn. I. ÚS 141/04, zo dňa 08.09.2004, nález Ústavného súdu SR, sp. zn. III. ÚS 417/2011, zo dňa 14.12.2011

stránke musí existovať uznesenie o vznesení obvinenia, po materiálnej stránke musia existovať skutočnosti osvedčujúce kvalifikované podozrenie, že sa obvinený trestného činu, ktorý sa mu v uznesení o vznesení obvinenia kladie za vinu, dopustil. Napokon musí existovať niektorý z väzobných dôvodov uvedených v § 71 Trestného poriadku.

Požiadavka preskúmania hmotných podmienok („*substantive requirement*“) znamená povinnosť preskúmať okolnosti svedčiace pre a proti väzbe a s poukazom na právne kritériá rozhodnúť, či sú dané dôvody opodstatňujúce väzbu, ako aj povinnosť prepustiť osobu na slobodu, pokiaľ také dôvody neexistujú.¹⁷ Táto povinnosť zahŕňa aj preskúmanie odôvodnenosti podozrenia zo spáchania trestného činu, na základe ktorého došlo k zadržaniu, a preskúmanie, či zadržanie a následná väzba sledujú legitímny účel.¹⁸ Odôvodnenosť podozrenia predpokladá existenciu skutočností alebo informácií, ktoré objektívnemu pozorovateľovi umožnia urobiť záver, že daná osoba mohla spáchať trestný čin.¹⁹

Európsky súd pre ľudské práva vyslovene uviedol, že „*dôvodnosť podozrenia, o ktorej sa musí zatknutie opierať, je základným prvkom ochrany poskytovanej čl. 5 odst. 1 písm. c) proti svojvoľnému zatknutiu a inému pozbaveniu slobody*“.²⁰

Veľmi dôležitým je v súvislosti s vyššie uvedenými skutočnosťami záver Európskeho súdu pre ľudské práva vyslovený v rozsudku *Labita vs. Italy*²¹ v zmysle ktorého dôvody, ktoré postačujú na vzatie do väzby, sa po dlhšej dobe môžu stať nedostatočnými na jej ďalšie trvanie. Dôvody, je vzhľadom na charakter väzby, teda nutné skúmať v každom štádiu/čase trvania väzby.

2.2. Otázka nahradenia väzby

Otázka nahradenia väzby bola najmä v minulom roku nosnou témou uplynulých dní. Ich záverom bola prijatá novela Trestného poriadku²², ktorou došlo k rozšíreniu § 71 ods. 1 Trestného poriadku a k zadefinovaniu možnosti vziať obvineného do väzby iba v tom prípade, *ak vzhľadom na osobu obvineného, povahu alebo závažnosť trestného činu, pre ktorý je trestne*

¹⁷ Napr. rozsudok ESELP vo veci *Schiesser vs. Švajčiarsko*, no. 7710/76, zo dňa 04.12.1979

¹⁸ Rozsudok ESELP vo veci *Ilijkov vs. Bulharsko*, no. 33977/96, zo dňa 26.07.2001

¹⁹ Rozsudok ESELP vo veci *Michalko vs. Slovenská republika*, no. 35377/05, zo dňa 21.12.2010, rozsudok ESELP vo veci *Labita vs. Taliansko*, no. 26775/95, zo dňa 06.04.2000

²⁰ Rozsudok ESELP vo veci *Fox, Campbell and Hartley vs. The United Kingdom*, no. 12244/86, 12245/86, 12383/86, zo dňa 30.08.1990

²¹ Rozsudok ESELP vo veci *Labita vs. Italy*, no. č. 26772/95, zo dňa 06.04.2000

²² Zákon č. 308/2021 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov

stíhaný, nie je v čase rozhodovania o väzbe možné väzbu nahradiť podľa § 80 alebo § 81. “. Povinnosť skúmania možnosti nahradenia väzby sa však nevzťahuje na kolúznú väzbu.²³

Európsky súd pre ľudské práva opakovane rozhodol²⁴, že vylúčenie prijatia záruky za väzbu priamo zo zákona (bez ohľadu na to, o aký druh väzby ide) pokladá ESELP za rozpor s čl. 5, ods. 3 Dohovoru. Vo veci Krejčíř vs. Česká republika²⁵ ESELP upozornil okrem iného aj na to, že k porušeniu článku 5 ods. 3 Dohovoru podľa rozsudkov S. B. C. a Boicenco dôjde aj vtedy, ak právne predpisy dopredu vylúčia akýkoľvek súdny prieskum väzby, a teda možnosť domôcť sa počas jej trvania prepustenia na peňažnú záruku. K záveru o neporušení článku 5 ods. 3 Dohovoru v prípade Krejčíř dospel ESELP aj z dôvodu, že po ukončení kolúznej väzby sťažovateľ sa mohlo rozhodnúť o prijatí záruk. Tiež Ústavný súd svojím veľmi jednoznačným zdôvodnením nálezu z roku 2004²⁶ ustálil, že kolúznú väzbu je možné v súlade s čl. 5 ods. 3 Dohovoru nahrádzať alternatívnymi prostriedkami napriek tomu, že Trestný poriadok to priamo vylučuje.

Právna úprava, v zmysle ktorej nie je možné nahrádzať všetky druhy väzby akýmkoľvek prostriedkom prípustným podľa vnútroštátneho práva, ktorý je miernejší ako obmedzenie osobnej slobody, nie je zlučiteľná s Dohovorom.

2.3. Posudzovanie neprimeranosti dĺžky trvania väzby a dĺžky rozhodovania o väzbe

Z judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva vyplýva, že väzba má mať striktné obmedzené trvanie, a preto má byť zaručená možnosť jej kontroly v krátkych intervaloch. V texte čl. 5 ods. 4 Dohovoru použitý anglický výraz „speedily“ (v slovenskom preklade „urýchlene“) jasne indikuje, čo musí byť v danom prípade hlavným predmetom záujmu. Aké časové obdobia budú akceptovateľné a aké nie, bude zrejme závisieť od konkrétnych okolností²⁷. Aj z judikatúry²⁸ Európskeho súdu pre ľudské práva vyplýva, že opodstatnenosť každej doby väzby, nech je akokoľvek krátka, musí byť príslušnými orgánmi presvedčivo zdôvodnená.

²³ Bližšie zrov. § 80 a § 81 Trestného poriadku

²⁴ Rozsudok ESELP vo veci Michalko vs. Slovenská republika, no. 35377/05, zo dňa 21.12.2010, rozsudok ESELP vo veci Piruzyan vs. Arménsko, no. 33376/07, zo dňa 26.06.2012

²⁵ Rozsudok ESELP vo veci Krejčíř vs. Česká republika, no. 39298/04, 8723/05, zo dňa 26.03.2009

²⁶ Nález Ústavného súdu, sp. zn. I. ÚS 100/04 -126, zo dňa 08.10.2004

²⁷ Rozsudok ESELP vo veci Neumeister vs. Rakúsko, no. 1936/63, zo dňa 27.06.1968 a rozsudok ESELP vo veci Sanchez-Reisse vs. Švajčiarsko, no. 9862/82, zo dňa 21.10.1986

²⁸ Rozsudok ESELP vo veci Shishkov vs. Bulharsko, no. 3822/97, zo dňa 09.04.2003

Vo vzťahu k neprimeranosti dĺžky rozhodovania o väzbe vyhlásil Európsky súd pre ľudské práva v ostatnom čase rozsudky v prípadoch Šerifi proti Slovenskej republike²⁹ a Bešina proti Slovenskej republike³⁰, v ktorých oboch prípadoch sťažovatelia podľa článku 5 ods. 4 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd namietali neprimeranú dĺžku preskúmania ich väzby. EŠLP v obidvoch prípadoch skonštatoval porušenie článku 5 ods. 4 Dohovoru a priznal každému zo sťažovateľov 1 600 EUR ako náhradu nemajetkovej ujmy. Aj podľa judikatúry Ústavného súdu³¹, ktorý vychádza z kritérií EŠLP, v zásade požiadavke prednostného a urýchleného rozhodovania vo väzobných veciach v zmysle čl. 17 ods. 2 a 5 Ústavy a čl. 5 ods. 3 Dohovoru nezodpovedá lehota počítaná na mesiace, ale na týždne. Tejto požiadavke preto spravidla nemôže zodpovedať lehota konania presahujúca na jednom stupni súdu dobu jedného mesiaca a ani nečinnosť trvajúca niekoľko týždňov.

2.4. Zásada prezumpcie nevinoty vo väzobných veciach

Európsky súd pre ľudské práva, ktorého judikatúru Ústavný súd vo svojej rozhodovacej činnosti štandardne zohľadňuje, zvykne rozumiť obsah uvedenej zásady v dvoch rovinách. V prvom prípade ide o uplatňovanie zásady *in dubio pro reo*, predstavujúcej podľa EŠLP špecifický výraz zásady prezumpcie nevinoty, ktoré uplatňovanie si vyžaduje, aby sudcovia rozhodujúci vec obvineného nevychádzali z vopred prijatého presvedčenia, že obvinený spáchal trestný čin, ktorý je mu kladený za vinu, pričom uplatňovanie prezumpcie nevinoty v uvedenej rovine presahuje do práva na nestranný súd. Druhú rovinu napĺňania zásady prezumpcie nevinoty judikatúra EŠLP prezentuje v požiadavke, aby sa orgány verejnej moci, či už orgány činné v trestnom konaní a súdy, alebo aj iní verejní činitelia, zdržali nevhodných vyjadrení smerovaných k osobe obvineného, ktoré odrážajú názor o vine obvineného ešte predtým, než bola jeho vina preukázaná zákonným spôsobom – právoplatným odsudzujúcim rozsudkom.

Európsky súd pre ľudské práva judikoval, že účelom zásady prezumpcie nevinoty je chrániť každého, kto bol obvinený z trestného činu, pred vyslovením výroku o vine bez toho, aby bola jeho vina preukázaná v súlade so zákonom.³² Jej hlavným účelom je chrániť obvineného pred akýmkoľvek súdnym rozhodnutím alebo inými výrokmi príslušných úradných

²⁹ Rozsudok EŠLP vo veci Šerifi vs. Slovenská republika, no. 50377/17, zo dňa 15.04.2021

³⁰ Rozsudok EŠLP vo veci Bešina vs. Slovenská republika, no. 63770/17, zo dňa 15.04.2021

³¹ Nález Ústavného súdu, sp. zn. III. ÚS 255/03-41, zo dňa 14.01.2004

³² Rozsudok EŠLP vo veci Nölkenbockhoff vs. Nemecko, no. 10300/83, zo dňa 25.08.1987

osôb („State officials“), ktoré sa rovnajú vysloveniu jeho viny bez toho, aby bola táto predtým preukázaná v súlade so zákonom.³³ K jej porušeniu dôjde, ak výroky príslušnej úradnej osoby („public official“), ktoré sa týkajú osoby obvinenej z trestného činu, odrážajú alebo vyjadrujú názor, že je vinná, a to ešte predtým, ako bola jej vina preukázaná v súlade so zákonom. Postačuje, dokonca aj pri absencii formálneho konštatovania, aj argumentácia nasvedčujúca tomu, že úradná osoba považuje obvineného za vinného.³⁴ Európsky súd pre ľudské práva pritom zdôraznil³⁵, že ani nedostatok úmyslu nemôže porušenie zásady prezumpcie nevinu podľa čl. 6 ods. 2 dohovoru, vylúčiť.

2.5. Kontradiktórnosť vo väzobných veciach

Zásada kontradiktórnosti je v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva považovaná za podstatu spravodlivého procesu, preto je logické, že jej uplatnenie musíme nájsť aj v otázke väzobného rozhodovania. V projekte Corpus Juris³⁶ bol zadefinovaný kontradiktórny proces ako taký proces, v ktorom sa rešpektujú zásady rovnosti zbrání, ktorý zaisťuje, aby mali strany prístup k akýmkoľvek dôkazom a argumentom, ktoré boli predložené a ktoré by mohli mať vplyv na prejednanie veci a súdne rozhodnutie. Podľa ESLP³⁷ zabezpečenie reálnej kontradiktórnosti konania znamená napríklad právo na prístup ku spisom, bez ktorého obvinený nemôže dostatočne prezentovať svoje argumenty.

Možnosť väzobne stíhanej osoby predložiť argumenty a dôvody proti svojmu ponechaniu vo väzbe, ako aj možnosť reagovať na „protiargumenty“ zástupcu štátu (prokurátora) súvisí s požiadavkou kontradiktórnosti konania a s ňou súvisiacou „rovnosťou zbrání“, ktoré z hľadiska kvality súdneho preskúmania zákonnosti pozbavenia osobnej slobody musia byť v zmysle judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva, ako aj judikatúry Ústavného súdu ako základné procesné záruky vyplývajúce z čl. 17 ústavy a čl. 5 Dohovoru garantované. *V každom prípade musí mať osoba vo väzbe možnosť predložiť argumenty a dôvody proti*

³³ Rozsudok ESLP vo veci Rushiti vs. Rakúsko, no. 28389/95, zo dňa 21.03.2000

³⁴ Napr. rozsudok ESLP vo veci Daktaras vs. Litva, no. 42095/98, zo dňa 10.10.2000, rozsudok ESLP vo veci Allenet de Ribemont vs. Francúzsko, no. 15175/89, zo dňa 10.02.1995

³⁵ Rozsudok ESLP vo veci Avaz Zeinalov vs. Azerbajdžan, no. 37816/12, 25260/14, zo dňa 22.04.2021

³⁶ FENYK, J. Projekt Evropského veřejného žalobce (Nová podoba mezinárodní justiční spolupráce v rámci členských států Evropské unie?). [cit. 15.11.2022]. Dostupné na internete: www.ok.cz/iksp/docs/aidp_101007f.doc

³⁷ Rozsudok ESLP Trzaska vs. Poľsko, no. 25792/94, zo dňa 11.07.2000, rozsudok ESLP vo veci Lanz vs. Rakúsko, no. 24430/94, zo dňa 31.01.2002, rozsudok ESLP vo veci Wloch vs. Poľsko, no. 27785/95, zo dňa 19.10.2000

svojmu ponechaniu vo väzbe, pričom judikatúra sa prikláňa k tomu, že obvinený musí byť súdom vypočutý. Vždy musí byť zaručená kontradiktórnosť konania a rovnosť zbrani“³⁸.

3. Záver

Ako vyplýva z článku, Európsky súd pre ľudské práva na základe sťažností v individuálnych veciach vydáva rozhodnutia vo veciach väzobných, ktoré sú, pokiaľ sa týka Slovenskej republiky podkladom pre rozhodovanie Ústavného súdu, všeobecných súdov, ako aj v konečnom dôsledku základom pre ďalšie smerovanie v oblasti legislatívy.

Podľa čl. 46 ods. 1 Dohovoru, *vysoké zmluvné strany sa zaväzujú, že sa budú riadiť právoplatným rozsudkom súdu vo všetkých prípadoch, ktorých sú stranami.* Z uvedeného je možné konštatovať, že rozhodnutia ESĽP sú právne záväzné len inter partes, pokiaľ sa teda Slovenskej republiky týka, záväzné sú pre ňu len tie, ktoré boli vydané proti Slovenskej republike. Je však nutné konštatovať, že *„záväzná sila rozhodnutí Súdu je založená na zaväzujúcej sile Dohovoru vo všeobecnosti, aj ako medzinárodnej zmluvy o ľudských právach. Povinnosť národných súdov brať do úvahy celé case-law je odvodená od ich povinnosti rešpektovať Dohovor ako súčasť právneho poriadku. Čím ľudské práva v ňom v skutočnosti sú, je judikované Súdom ad hoc ako jediným orgánom oprávneným interpretovať Dohovor. Samotné rozhodnutia ESĽP čerpajú svoju „silu“ (materiálnu) práve z Dohovorom, ktorý je conditio sine qua non pre ich vydávanie.³⁹ Európsky súd pre ľudské práva sám konštatoval, že „rozsudky neslúžia len pre rozhodovanie jednotlivých prípadov pred Súdom, ale chápané širšie, pre objasnenie, zaistenie a zdokonalenie pravidiel vytvorených Súdom, a tým prispievajú k dodržiavaniu záväzkov, ktoré štáty zobrali na seba ako zmluvné strany“⁴⁰. Štát, ktorý nesleduje stále viac sa rozširujúcu judikatúru ESĽP a primerane na ňu nereaguje zmenou legislatívy, resp. aplikačnej praxe, vystavuje sa riziku, že jeho orgány verejnej moci budú porušovať Dohovor. Lebo v prípade vzniku totožných (podobných) skutkových okolností ako v konaniach, ktoré už raz boli predmetom konania pred ESĽP (kde ESĽP napr. konštatoval, že iné štáty porušili Dohovor), je veľká pravdepodobnosť, že ESĽP ich posúdi obdobne. Ako sám ESĽP uvádza: *„obvykle (ESĽP) nasleduje a aplikuje vlastné precedensy, keďže také konanie je v záujme právnej istoty a systematického vývoja case-law Dohovoru“⁴¹.**

³⁸ Nález Ústavného súdu., sp. zn. I. ÚS 100/04-126, zo dňa 08.10.2004, pozri napr. aj uznesenie Ústavného súdu, sp. zn. III. ÚS 259/2015, zo dňa 02.06.2015

³⁹ ĽALÍK, T. Vplyv judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva na rozvoj ľudských práv v Slovenskej republike. Justičná revue, 61, 2009, č. 12, s. 1305 – 1324.

⁴⁰ Rozsudok ESĽP vo veci Karner vs. Rakúsko, no. 40016/98, zo dňa 24.07.2003

⁴¹ Rozsudok ESĽP vo veci Cossey vs. Spojené kráľovstvo, no. 10843/84, zo dňa 27.09.1990

Ústavný súd dáva opakovane do pozornosti záväzky vyplývajúce pre Slovenskú republiku z Dohovoru. V náleze I ÚS 100/04-126 zo dňa 08.10.2004 sa Ústavný súd vyjadril, že judikatúra ESELP vydaná na základe Dohovoru má aplikačnú prednosť pred zákonom a tým sa z hľadiska právnej sily dostáva vo vzťahu k zákonom a iným podzákonným právnym predpisom na úroveň ústavných zákonov. Európsky súd pre ľudské práva sám zároveň konštantne judikuje, že zmluvné štáty si majú právny poriadok organizovať tak, aby konajúce súdy mohli naplniť rôzne požiadavky, ktoré z Dohovoru vyplývajú.

Rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva vo veciach väzobných je potom nutné chápať ako určité záruky, ktoré Európsky súd pre ľudské práva obvineným poskytuje.

Zoznam bibliografických odkazov

1. Právne predpisy

Zákon č. 460/1992 Zb., Ústava SR

Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd

Charta základných práv EÚ

Zákon č. 301/2005 Z.z., Trestný poriadok v platnom znení

Zákon č. 308/2021 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov

2. Súdne rozhodnutia

Nález Ústavného súdu, sp. zn. I. ÚS 100/04-126, zo dňa 08.10.2004

Nález Ústavného súdu, sp. zn. II. ÚS 86/2019, zo dňa 07.11.2019

Nález Ústavného súdu, sp. zn. III. ÚS 417/2011, zo dňa 14.12.2011

Nález Ústavného súdu, sp. zn. III. ÚS 255/03-41, zo dňa 14.01.2004

Uznesenie Ústavného súdu, sp. zn. I. ÚS 141/04, zo dňa 08.09.2004

Uznesenie Ústavného súdu, sp. zn. III. ÚS 259/2015, zo dňa 02.06.2015

Rozsudok ESELP vo veci Brogan and Others vs. Anglicko, no. 11209/84, 11234/84, 11266/84 11386/85, zo dňa 29.11.1988

Rozsudok ESELP vo veci Krejčíř vs. Česká republika, no. 39298/04, 8723/05, zo dňa 26.03.2009

Rozsudok ESELP vo veci Jecius vs. Litva 34578/97 zo dňa 31.07.2000

Rozsudok ESELP vo veci Stögmüller vs. Rakúsko, no. 1602/62, zo dňa 10. 11.1969

Rozsudok ESELP vo veci Schiesser vs. Švajčiarsko, no. 7710/76 , zo dňa 04.12.1979

Rozsudok EŠLP vo veci Ilijkov vs. Bulharsko, no. 33977/96, zo dňa 26.07.2001

Rozsudok EŠLP vo veci Lukanov vs. Bulharsko, no. 21915/93, zo dňa 20.03.1997

Rozsudok EŠLP vo veci Michalko vs. Slovenská republika, no. 35377/05, zo dňa 21.12.2010

Rozsudok EŠLP vo veci Labita vs. Taliansko, no. 26772/95, zo dňa 06.04.2000

Rozsudok EŠLP vo veci Berktaş vs. Turecko, no. 22493/93, zo dňa 01.03.2001

Rozsudok EŠLP vo veci Fox, Campbell and Hartley vs. The United Kingdom, no. 12244/86 12245/86 12383/86, zo dňa 30. 8. 1990

Rozsudok EŠLP vo veci Piruzyan vs. Arménsko, no. 33376/07, zo dňa 26.06.2012

Rozsudok EŠLP vo veci Neumeister vs. Rakúsko, no. 1936/63, zo dňa 27.06.1968

rozsudok EŠLP vo veci Sanchez–Reisse vs. Švajčiarsko, no. 9862/82, zo dňa 21.10.1986

Rozsudok EŠLP vo veci Shishkov v. Bulharsko No. 3822/97, zo dňa 09.04.2003

Rozsudok EŠLP vo veci Šerifi vs. Slovenská republika, no. 50377/17, zo dňa 15.04.2021

Rozsudok EŠLP vo veci Bešina vs. Slovenská republika, no. 63770/17, zo dňa 15.04.2021

Rozsudok EŠLP vo veci Nölkenbockhoff vs. Nemecko, no. 10300/83, zo dňa 25.08.1987

Rozsudok EŠLP vo veci Rushiti vs. Rakúsko, no. 28389/95, zo dňa 21.03.2000

Rozsudok EŠLP vo veci Daktaras vs. Litva, no. 42095/98, zo dňa 10. 10.2000

Rozsudok EŠLP vo veci Allenet de Ribemont v. Francúzsko, no. 15175/89, zo dňa 10. 02.1995

Rozsudok EŠLP vo veci Avaz Zeynalov vs. Azerbajdžan, no. 37816/12, 25260/14, zo dňa 22.04.2021

Rozsudok EŠLP vo veci Trzaska vs. Poľsko, no. 25792/94, zo dňa 11.07. 2000

Rozsudok EŠLP vo veci Lanz vs. Rakúsko, no. 24430/94, zo dňa 31.01.2002

Rozsudok EŠLP vo veci Wloch vs. Poľsko, no. 27785/95, zo dňa 19.10.2000

Rozsudok EŠLP vo veci Karner vs. Rakúsko, no. 40016/98, zo dňa 24.07.2003

Rozsudok EŠLP vo veci Cossey c. Spojené kráľovstvo, no. 10843/84, zo dňa 27.0 9. 1990

3. Články

LALÍK, T. Vplyv judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva na rozvoj ľudských práv v Slovenskej republike. *Justičná revue*, 61, 2009, č. 12, s. 1305 – 1324.

FENYK, J. Projekt Evropského verejného žalobce (Nová podoba mezinárodní justiční spolupráce v rámci členských států Evropské unie?). online. [cit. 15.11.2022]. Dostupné na internete: www.ok.cz/iksp/docs/aidp_101007f.doc

4. Internetové odkazy

Eur-lex.europa.eu. Vysvetlivky k Charte základných práv. 2007/C 303/02. online. [cit. 13.11.2022]. Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX%3A32007X1214%2801%29>

Nikola Kočiščáková¹

Ukladanie trestu domáceho väzenia v podmienkach slovenskej republiky

Kľúčové slová

trest domáceho väzenia, premena trestu odňatia slobody na trest domáceho väzenia, podmienené prepustenie z výkonu trestu odňatia slobody, restoratívna justícia

Abstrakt

Napriek rekodifikácii trestného práva a postupnému zavádzaniu alternatívnych trestov aj v podmienkach Slovenskej republiky, u nás stále prevláda v súvislosti s aplikačnou praxou ukladania alternatívnych trestov punitivnosť a potenciál restoratívnej justície, ako koncepcie novej trestnej politiky, nie je využitý v dostatočnej miere. Účelom uplatňovania alternatívnych trestov by malo byť predovšetkým chápanie trestu odňatia slobody ako ultima ratio, a to najmä v prípadoch menej závažných trestných činov.

Keywords

house arrest sentence, conversion of a prison sentence into a house arrest sentence, conditional release from serving a prison sentence, restorative justice

Abstract

Despite the recodification of criminal law and the gradual introduction of alternative punishments also in the conditions of the Slovak Republic, punitiveness still prevails in connection with the application practice of imposing alternative punishments, and the potential of restorative justice, as a concept of a new criminal policy, is not used to a sufficient extent. The purpose of applying alternative punishments should primarily be the understanding of imprisonment as an ultima ratio, especially in cases of less serious crimes.

Úvod

Už od druhej polovice 20. storočia sa začalo uvažovať o efektívnejších alternatívach trestov, ktoré by nahradili alebo doplnili niektoré tradičné, avšak už nie celkom efektívne trestnoprávne inštitúty. V trestnej politike väčšiny vyspelých štátov sa postupne prejavuje trend obmedzovať ukladanie trestu odňatia slobody a jeho nahradenie trestami nespojenými s odňatím slobody, medzi ktoré zaradzujeme aj trest domáceho väzenia. Na túto ideu tak nadväzujú medzinárodné dohody, rezolúcie a odporúčania týkajúce sa danej problematiky. Jednou zo zásadných je rezolúcia č. 16 zo VII. kongresu OSN v roku 1985 v Miláne „*k redukcii*

¹ JUDr. Nikola Kočiščáková. Autorka je externou doktorandkou Právnickej fakulty UMB v Banskej Bystrici, je lektorkou Úradu pre verejné obstarávanie Slovenskej republiky, a v praxi sa orientuje na odbornú pomoc a vzdelávanie subjektov pôsobiach vo verejnom obstarávaní.

väzenskej populácie, alternatívne uväznenia a sociálnej integrácii páchatel'ov“, v ktorej je obsiahnutá hlavná idea nového trendu ukladania trestných sankcií, a to „... ukladanie trestu odňatia slobody ako sankcie poslednej inštancie...“.²

Napriek všetkému je nepopierateľná skutočnosť, že trest odňatia slobody predstavuje v určitých prípadoch nezastupiteľný prostriedok ochrany spoločnosti, a vždy bude dominovať pri trestaní páchatel'ov závažnej trestnej činnosti, avšak sekundárne presadzovanie ukladania trestu domáceho väzenia tomuto konštatovaniu neodporuje, ale zameriava sa najmä na nahradenie krátkodobých trestov odňatia slobody. Skúsenosti z praxe totiž preukázali, že v priebehu realizácie krátkodobých trestov odňatia slobody nebolo možné úspešne rozvinúť reedukačné a resocializačné procesy, kým na druhej strane izolácia páchatel'a od spoločnosti v prostredí iných páchatel'ov mala často negatívny dopad na samotného odsúdeného.³

I. Súčasný stav ukladania trestu domáceho väzenia

K zavádzaniu a aplikácii trestu domáceho väzenia v súvislosti s rozvojom restoratívnej justície sa zrealizovanou rekodifikáciou trestných kódexov prihlásila aj Slovenská republika, a novelou Trestného zákona č. 300/2005 Z. z. účinnou odo dňa 01.01.2006 do svojho právneho poriadku zakomponovala „Front-end“ typ trestu domáceho väzenia. Možno konštatovať, že právna úprava tohto druhu alternatívneho trestu prešla od jeho zavedenia do právneho poriadku Slovenskej republiky, až po jeho súčasné znenie výraznými zmenami. Jednu z najdôležitejších zmien Trestného zákona vo vzťahu k trestu domáceho väzenia predstavovala novela zákonom č. 78/2015 Z. z. o kontrole výkonu niektorých rozhodnutí technickými prostriedkami a o zmene a doplnení niektorých zákonov zo dňa 19. marca 2015 s účinnosťou od 01.01.2016, v súvislosti so zavedením elektronického monitoringu osôb aj v rámci ukladania a výkonu trestu domáceho väzenia, a do praxe sa spolu s ostrou prevádzkou Elektronického systému monitoringu osôb (ESMO), dostal aj inštitút premeny trestu odňatia slobody na domáce väzenie. Zároveň bola rozšírená možnosť ukladať trest domáceho väzenia aj mladistvým páchatel'om, čo dovtedy možné nebolo.

²MADLIAK, J. a kol. *Základy penológie*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2010. 31 s. ISBN: 978-80-7097-789-7.

Medzi ďalšie významné zaradzujeme aj dokumenty Rady Európy: odporúčanie č. R (92)17 k jednotnému postupu pri ukladaní trestov, odporúčanie č. R (98)1 k mediácii v rodinných veciach a ďalšie. Z aktivít Organizácie spojených národov (OSN) je významná napr. rezolúcia č. 6 o alternatívnych opatreniach v trestných veciach (VI. Kongres, Caracas, 1980) a rezolúcia č. 16 o znížení počtu väzňov, o alternatívach trestu odňatia slobody a o spoločenskej reintegrácii páchatel'ov (VII. Kongres, Miláno, 1985).

³ČENTĚŠ, J. *Trest domáceho väzenia*. Bratislava : Generálna prokuratúra SR. [online]. 2014, [cit. 2022-11-17]. Dostupné na internete: <http://www.ok.cz/iksp/docs/121123Centes.pdf>

Ďalšou novelou, ktorá sa dotkla trestu domáceho väzenia, bola novela zákonom č. 321/2018 Z. z. s účinnosťou od 01.01.2019, ktorý zakotvil možnosť premeny trestu domáceho väzenia na trest odňatia slobody aj vtedy, ak odsúdený marí výkon kontroly technickými prostriedkami. Poslednou významnou novelou, ktorá sa dotkla trestu domáceho väzenia, bola novela zákonom č. 214/2019 Z. z. s účinnosťou od 01.08.2019, ktorá zakotvila možnosť ukladať trest domáceho väzenia aj za zločiny s hornou hranicou trestnej sadzby 10 rokov a dolnou hranicou 4 roky. Zároveň sa zvýšila výmera trestu domáceho väzenia, ktorú súd môže uložiť až na 4 roky. Túto novelu zatiaľ možno považovať za najzásadnejšiu, čo do zásahu do základných atribútov tohto trestu, pretože od prijatia Trestného zákona v roku 2005 bol trest domáceho väzenia primárne určený ako alternatívny k iným trestom len pri prečinoch. Toto možno považovať za významný medzník vo vývoji sankčného mechanizmu v SR za posledné roky. Rovnako sa zaviedlo aj podmienené upustenie od výkonu zvyšku trestu domáceho väzenia.⁴

Z údajov získaných z aplikačnej praxe⁵ je zrejmé, že z hľadiska počtu ukladaných trestov prevládajú nepodmienené tresty odňatia slobody a podmienené tresty odňatia slobody, za ktorými nasledujú alternatívne tresty a teda, trest povinnej práce, peňažný trest a trest domáceho väzenia. Tabuľka nižšie zobrazuje počty uložených trestov za posledných päť rokov, za ktoré sú k dispozícii relevantné štatistické údaje. Z tabuľky vyplýva, že v roku 2019 sa počet uložených trestov domáceho väzenia oproti roku 2018 viac ako zdvojnásobil, a v rokoch 2020 a 2021 sa počet uložených trestov domáceho väzenia na podobnej hranici ustálil.

⁴ KURILOVSKÁ, L. a kol. *Hodnotenie implementácie a budúceho vývoja sankčného mechanizmu po 10 rokoch účinnosti trestných kódexov v Slovenskej republike*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2020. 31 s. ISBN: 978-80-223-5030-3.

⁵ ANALYTICKÉ CENTRUM MINISTERSTVA SPRAVODLIVOSTI SR. *Štatistické ročenky*. [online]. 2016-2021, [cit. 2022-11-12]. Dostupné na internete: <http://web.ac-mssr.sk/statisticke-rocenky/>

Tabuľka č. 1: Počet uložených trestov za roky 2016 - 2021

Rok	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Počet uložených trestov	28 334	26 331	36 232	35 581	32 483	30 985
Trest NEPO ⁶	4 871	4 801	5 939	5 722	5 140	5 076
Trest PO ⁷	16 927	16 639	18 133	17 264	15 576	14 357
Trest domáceho väzenia	23	14	28	68	64	51
Trest povinnej práce	1 599	1 393	1 085	1 196	1 152	922
Peňažný trest	1 147	1 161	3 000	3 016	2 554	2 413

Podiel uložených trestov domáceho väzenia na počte všetkých uložených trestov predstavoval v roku 2016 podiel 0,08 %, v roku 2017 podiel 0,05 %, v roku 2018 podiel 0,08 %, no v roku 2019 sa tento podiel viac ako zdvojnásobil, a to na hranicu 0,19 % oproti roku 2018, čo považujeme okrem iného aj za dôsledok účinnosti novely zákonom č. 214/2019 Z. z. od 01.08.2019, ktorá zakotvila možnosť ukladať trest domáceho väzenia aj za zločiny s hornou hranicou trestnej sadzby 10 rokov a dolnou hranicou 4 roky. Následne sa tento trend udržal, v roku 2020 sa podiel uložených trestov domáceho väzenia na počte všetkých uložených trestov zvýšil na 0,20%, a v roku 2021 podiel uložených trestov domáceho väzenia na počte všetkých uložených trestov predstavoval 0,17%.

Avšak aj napriek nárastu ukladania trestu domáceho väzenia, spôsobenému aj vyššie spomínanými legislatívnymi zmenami, je potrebné kriticky konštatovať, že trest domáceho väzenia bol aj za účinnosti právnej úpravy spred 1. augusta roku 2019 považovaný za alternatívu ku krátkodobému trestu odňatia slobody. Ak si však zoberieme štatistiku odsúdených, tak len za roky 2016 – 2021, bolo uložených 31 549 nepodmienečných trestov odňatia slobody, zatiaľ čo alternatívny trest domáceho väzenia za to isté časové obdobie, bol uložený len v 248 prípadoch, čo predstavuje len 0,79 % mieru ukladania trestu domáceho väzenia k pomeru ukladania nepodmienečného trestu odňatia slobody. Otázkou teda ostáva, či sa situácia v ďalších rokoch po účinnosti novej právnej úpravy trestu domáceho väzenia výraznejšie zmení, a či stále bude trest domáceho väzenia preukázateľne alternatívnym trestom k trestu odňatia slobody v naznačených medziach restoratívnej justície.

⁶ nepodmienečný trest odňatia slobody

⁷ podmienečný trest odňatia slobody

II. Inštitút premeny trestu odňatia slobody na trest domáceho väzenia ako alternatíva k podmiennečnému prepusteniu z výkonu trestu odňatia slobody

Inštitút premeny trestu odňatia slobody na domáce väzenie by mohol byť ďalším efektívnym prostriedkom štátu, ktorého uplatnením by významne prispel k rozvoju restoratívnej justície. Avšak na základe štatistických údajov uvedených nižšie v tabuľke č. 2, je nutné konštatovať, že od jeho zavedenia bol efektívne využitý len v prípade 79 odsúdených, pričom počet návrhov riaditeľov ústavov na výkon väzby a ústavov na výkon trestu odňatia slobody na súd predstavoval 143 návrhov a podmienky premeny trestu odňatia slobody na trest domáceho väzenia splňalo až 768 odsúdených.

Avšak aj napriek pomerne nízkym číslam je tiež nevyhnutné zohľadniť aj subjektívne skutočnosti, na základe ktorých nedôjde k premene trestu odňatia slobody na trest domáceho väzenia, ktorými sú reálne podmienky spôsobu života, aký dotknutí odsúdení vedú, a z toho vyplývajúce nespĺnenie materiálno-technických podmienok na výkon trestu domáceho väzenia, ale tiež nesúhlas a nezáujem odsúdeného o takúto premenu, prípadne nesúhlas osôb, ktoré s ním žijú v spoločnej domácnosti s jeho prítomnosťou v domácnosti, v ktorej by mal trest domáceho väzenia vykonávať.

Napriek uvedenému je miera využiteľnosti inštitútu premeny trestu odňatia slobody na trest domáceho väzenia na hladine 12,63 %⁸, avšak pozitívom je fakt, že v roku 2020 sa podiel odsúdených, ktorých trest odňatia slobody bol úspešne premenený na trest domáceho väzenia takmer stonásobil oproti roku 2019, a podobný stav je možno pozorovať aj v roku 2021.

⁸ Pomer odsúdených spĺňajúcich podmienky premeny trestu odňatia slobody na trest domáceho väzenia k pomeru odsúdených, u ktorých bol trest odňatia slobody premenený na trest domáceho väzenia

Tabuľka č. 2: Podiel trestov odňatia slobody premenených na trest domáceho väzenia za obdobie 2016-2021 - vlastné spracovanie a výpočet⁹

Rok	Počet odsúdených, ktorí spĺňajú podmienky premeny TOS ¹⁰ na TDV ¹¹	Počet návrhov riaditeľov ÚVV ¹² , ÚVTOS ¹³ na súd	Počet premenených TOS na TDV	Percentuálny podiel premenených TOS na TDV k počtu odsúdených, ktorí spĺňajú podmienky premeny TOS na TDV	Percentuálny podiel premenených TOS na TDV k počtu návrhov
2016	102	26	2	1,96 %	7,69 %
2017	92	25	7	7,61 %	28 %
2018	43	10	10	23,26 %	100 %
2019	101	27	11	10,89 %	40,74 %
2020	202	27	25	12,38 %	92,59 %
2021	228	28	24	10,53 %	85,71 %

Jedným z dôvodov zvýšenia počtu premien trestov odňatia slobody na tresty domáceho väzenia od roku 2019 je aj skutočnosť, že novelou zákonom č. 321/2018 Z. z. s účinnosťou od 01.01.2019 bola zmenená jedna z podmienok uplatnenia predmetného inštitútu v zmysle ustanovenia § 65a ods. 1 písm. c) Trestného zákona, a teda, podmienka, že zvyšok nevykonaného trestu odňatia slobody **nepresahuje tri roky**. Do účinnosti tejto legislatívnej zmeny bol zvyšok nevykonaného trestu odňatia slobody vymedzený tak, že nemohol presahovať dva roky. Týmto sa často dostával inštitút premeny trestu odňatia slobody na trest domáceho väzenia do kolízie s inštitútom podmieňného prepustenia z výkonu trestu odňatia slobody. V začiatkoch zavedenia inštitútu premeny trestu odňatia slobody na trest domáceho väzenia sa ukázalo, že hlavným problémom nevyužívania tohto inštitútu je absencia súhlasu

⁹ Zbor väzenskej a justičnej stráže. *Štatistiky*. [online]. 2016-2021, [cit. 2022-11-12]. Dostupné na internete: <https://www.zvjs.sk/sk/statistiky>

¹⁰ trest odňatia slobody

¹¹ trest domáceho väzenia

¹² Ústavy na výkon väzby

¹³ Ústavy na výkon trestu odňatia slobody

odsúdeného s podaním návrhu. Z dostupných vyjadrení odsúdených¹⁴ vyplýva, že hlavným dôvodom odopretia súhlasu je kolízia premeny s inštitútom podmiennečného prepustenia (tento dôvod uviedlo až 84 % odsúdených, ktorí konkretizovali dôvod odopretia súhlasu). Napríklad pri treste odňatia slobody s dĺžkou štyri mesiace bolo možné navrhnúť premenu len o necelý mesiac skôr, ako môže odsúdený požiadať o podmiennečné prepustenie, pri treste odňatia slobody s dĺžkou 13 mesiacov bolo možné navrhnúť premenu len o vyše dva mesiace skôr, ako mohol odsúdený požiadať o podmiennečné prepustenie. Pri trestoch nad 49 mesiacov už dochádzalo k tomu, že termín podmiennečného prepustenia uplynul dokonca skôr ako termín na premenu.

Novela preto pripustila možnosť vykonať zvyšok nevykonaného trestu odňatia slobody vo forme trestu domáceho väzenia v dĺžke 3 rokov, čím sa vytvoril motivačný priestor pre efektívnejšie využitie premeny trestu odňatia slobody na trest domáceho väzenia, a uprednostnenie tohto inštitútu ako alternatívy pred využitím podmiennečného prepustenia aj pre páchatel'ov odsúdených za prečin pri trestných sadzbách v dĺžke 37 až cca 60 mesiacov. V tabuľke č. 3 môžeme pozorovať, že v rokoch 2020 a 2021 dochádza oproti predchádzajúcim rokom k zníženiu počtu prípadov, v ktorých bol uplatnený inštitút podmiennečného prepustenia, a súčasne sa zvyšuje počet využití inštitútu premeny zvyšku trestu odňatia slobody na trest domáceho väzenia.

Okrem iného môžeme v tabuľke č. 3 pozorovať aj fakt, že od zavedenia inštitútu podmiennečného prepustenia s nariadenou technickou kontrolou (01. 01. 2019) bolo do 31. 12. 2021 podmiennečne prepustených s nariadenou technickou kontrolou 306 odsúdených. Ešte zaujímavejším zistením reflektujúcim legislatívne zmeny účinné od 01. 08. 2019 (Trestný poriadok umožnil podmiennečne prepusteným po 2/3 pôvodného trestu požiadať o ukončenie technickej kontroly) je skutočnosť, že kým v roku 2019 z 264 odsúdených, ktorí splnili určené podmienky (s výnimkou technických podmienok monitorovania, ktoré sa posudzujú až v neskoršom štádiu tohto procesu), nesúhlasilo s podaním návrhu riaditeľa ústavu 121 odsúdených (cca 45 % prípadov), v roku 2020 z 209 odsúdených, ktorí splnili určené podmienky, nesúhlasilo s podaním návrhu riaditeľa ústavu už iba 40 odsúdených (cca 20 % prípadov). V nadväznosti na uplatnenie predmetných inštitútov začal referát aplikovaného penologického výskumu odboru výkonu väzby a výkonu trestu Generálneho riaditeľstva ZVJS dlhodobo sledovať 98 odsúdených, ktorí boli do 31. 12. 2019 podmiennečne prepustení, resp.

¹⁴ Generálne riaditeľstvo Zboru väzenskej a justičnej stráže. *R O Č E N K A Zboru väzenskej a justičnej stráže za rok 2016*. [online]. 2016, [cit. 2022-11-08]. Dostupné na internete: <https://www.zvjs.sk/file/cdeabf10-2327-4e56-96bc-a946edd75129.pdf>

ktorým bol zvyšok trestu odňatia slobody premenený na trest domáceho väzenia. Cieľom sledovania uvedenej vzorky je vyhodnotiť vplyv uvedených inštitútov na penologickú recidívu v šesť, dvanásť a dvadsaťštyri mesačných vlnách od prepustenia (plus desať mesiacov – priemerná dĺžka trestného konania). Z posledných zverejnených výsledkov vyplýva, že z 58 odsúdených, ktorí boli prepustení s využitím vyššie uvedených inštitútov a od ich prepustenia uplynulo 16 mesiacov, sa do výkonu trestu vrátili len dvaja odsúdení, pričom len jeden z nich sa dopustil nového trestného činu počas výkonu trestu domáceho väzenia.¹⁵

Tabuľka č. 3: Porovnanie využívania vybraných inštitútov výkonu trestu v rokoch 2016 až 2021¹⁶

Inštitút výkonu trestu	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Podmienečné prepustenie	1 951	1 766	1 593	1 645	1 485	1514
z toho podmienečné prepustenie s nariadenou technickou kontrolou	0	0	0	72	129	105
Premena zvyšku trestu odňatia slobody na trest domáceho väzenia	2	7	10	11	25	24

Uplatnenie premeny zvyšku trestu odňatia slobody na trest domáceho väzenia by bolo možné niekoľko násobne zvýšiť v prípade, že by bolo umožnené uplatniť daný inštitút aj na odsúdených recidivistov, prípadne rozšíriť možnosť premeny trestu odňatia slobody na trest domáceho väzenia aj na páchatel'ov vybraných zločinov, nad rámec súčasnej právnej úpravy, keďže súčasná legislatíva sa nedotýka ustanovenia § 65a Trestného zákona, ktorý upravuje tzv. back – end typ trestu domáceho väzenia, keď dochádza k premene zvyšku trestu odňatia slobody na trest domáceho väzenia. **Ak je v súčasnosti možné uložiť trest domáceho väzenia aj za zločiny, bolo by vhodné aby aj premena zvyšku trestu odňatia slobody na trest domáceho väzenia v prípade zločinov bola možná, nakoľko Trestný zákon v ustanovení § 65a používa výlučne pojem prečin.** Významným argumentom za zrušenie tohto

¹⁵ Generálne riaditeľstvo Zboru väzenskej a justičnej stráže. *R O Č E N K A Zboru väzenskej a justičnej stráže za rok 2020*. [online]. 2020, [cit. 2022-11-08]. Dostupné na internete: <https://www.zvjs.sk/file/79aff245-9d9b-4e95-bdc2-95a7fc7fbfd2.pdf>

¹⁶ Zbor väzenskej a justičnej stráže. *Štatistiky*. [online]. 2016-2021, [cit. 2022-11-12]. Dostupné na internete: <https://www.zvjs.sk/sk/statistiky>

obmedzenia, aj bez zmeny uskutočnenej vo vzťahu k závažnosti trestného činu je skutočnosť, že nie je dôvod, aby bola vylúčená premena v prípadoch zločinov, ak osoba odsúdená za zločin môže byť podmienične prepustená v zmysle ustanovenia § 66 ods. 1 písm. b) a c) Trestného zákona. Uvedené platí o to viac, že pri premene sa osoba neocitá na slobode bez obmedzení, ale naďalej podlieha obmedzeniam v podobe pevného denného harmonogramu a elektronického monitorovania.¹⁷

Zároveň ustanovenie § 65a Trestného zákona nestanovuje postup v prípade, že po premene trestu odňatia slobody na trest domáceho väzenia odsúdený poruší podmienky domáceho väzenia, čo by bolo vhodné v rámci ustanovenia § 65a Trestného zákona zakomponovať obdobne, ako je v prípade ustanovenia § 53 ods. 6 Trestného zákona.

Záver

Trest domáceho väzenia predstavuje miernejšiu formu obmedzenia osobnej slobody odsúdeného, a teda miernejšiu alternatívu trestu odňatia slobody, ktorá umožňuje, aby páchatel' trestného činu bol ponechaný „na slobode“, v jeho prirodzenom prostredí (sú zachované jeho sociálne, rodinné a ekonomické väzby), ale zároveň čiastočne obmedzuje jeho osobnú slobodu, jeho slobodný pohyb, pričom je vykonávaný dozor nad jeho správaním. Dôvodom, prečo by sa Slovenská republika mala uberať cestou väčšieho aplikovania alternatívnych trestov a inštitútu premeny trestu odňatia slobody na trest domáceho väzenia je okrem zabezpečenia efektívnejšieho výkonu trestu pre odsúdených, aj širšia aplikácia prvkov restoratívnej justície a jej vplyvu na spoločnosť. Súčasne je aplikácia opatrení v oblasti väzenstva aj záväznou povinnosťou, ktorá nám plynie z členstva v EÚ. V neposlednom rade, je dôvodom pre aplikáciu alternatívnych trestov, ako aj širšie uplatnenie premeny trestu odňatia slobody na trest domáceho väzenia aj úspora finančných prostriedkov zo štátneho rozpočtu, vzhľadom na skutočnosť, že priemerné náklady na jedného odsúdeného predstavujú na deň viac ako 45 eur, čo je ročne čiastka viac ako 16 800 eur.¹⁸ Neopomenuteľným je tiež fakt, že spomínané inštitúty pomôžu znížiť obsadenosť väzníc, ktoré sú z roka na rok viac a viac preplnené, čo prispeje k zvýšeniu životnej úrovne odsúdených na nepodmienečný trest odňatia slobody, u ktorých trest domáceho väzenia alebo iný alternatívny trest nie je možné uplatniť.

¹⁷ BELEŠ, A.: *Problematika premien trestu odňatia slobody na trest domáceho väzenia*. In: Trestné sankcie: Progresívne trendy vo výkone trestných sankcií, Zborník príspevkov z 13. sekcie medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum 2016. ISBN: 978-80-7160-437-2.

¹⁸ Vyplýva to z údajov Zboru väzenskej a justičnej stráže (ZVJS), ktoré agentúre SITA poskytol tlačový odbor ZVJS v roku 2019.

V budúcnosti by bolo potrebné upriamiť pozornosť okrem iného, aj na prácu probačných a mediačných úradníkov, ktorí zohrávajú významnú úlohu pri ukladaní trestu domáceho väzenia a využívaní inštitútu premeny trestu odňatia slobody na trest domáceho väzenia. Ich činnosť, ktorá vyúsťuje do vypracovania správy pre súd, totiž smeruje k zisteniu dôležitých okolností pre uloženie trestu domáceho väzenia alebo premenu, to znamená aktuálnych bytových a sociálnych pomerov páchatel'a, prípadne ďalších okolností, ktoré majú na prípadné uloženie trestu podstatný vplyv. Smerodajným by bolo tiež realizovať kriminologický výskum, v rámci ktorého by sa kládol dôraz najmä na zisťovanie štatistických ukazovateľov, vedúcich k záverom, u akých páchatel'ov a pri akom druhu trestnej činnosti je naozaj trest domáceho väzenia možné považovať za efektívny a plniaci svoj účel.

Zoznam bibliografických odkazov

1. Odborné publikácie

MADLIAK, J. a kol. *Základy penológie*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2010. ISBN: 978-80-7097-789-7.

KURILOVSKÁ, L. a kol. *Hodnotenie implementácie a budúceho vývoja sankčného mechanizmu po 10 rokoch účinnosti trestných kódexov v Slovenskej republike*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2020. ISBN: 978-80-223-5030-3.

BELEŠ, A.: *Problematika premien trestu odňatia slobody na trest domáceho väzenia*, In: *Trestné sankcie: Progresívne trendy vo výkone trestných sankcií*, Zborník príspevkov z 13. sekcie medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum 2016. ISBN: 978-80-7160-437-2.

2. Elektronické zdroje

ČENTĚŠ, J. *Trest domáceho väzenia*. Bratislava : Generálna prokuratúra SR. [online]. 2014, [cit. 2022-11-17]. Dostupné na internete: <http://www.ok.cz/iksp/docs/121123Centes.pdf>

ANALYTICKÉ CENTRUM MINISTERSTVA SPRAVODLIVOSTI SR. *Štatistické ročenky*. [online]. 2016-2021, [cit. 2022-11-12]. Dostupné na internete: <http://web.ac-mssr.sk/statisticke-rocenky/>

Zbor väzenskej a justičnej stráže. *Štatistiky*. [online]. 2016-2021, [cit. 2022-11-12]. Dostupné na internete: <https://www.zvjs.sk/sk/statistiky>

Generálne riaditeľstvo Zboru väzenskej a justičnej stráže. *R O Č E N K A Zboru väzenskej a justičnej stráže za rok 2016*. [online]. 2016, [cit. 2022-11-08]. Dostupné na internete: <https://www.zvjs.sk/file/cdeabf10-2327-4e56-96bc-a946edd75129.pdf>

Generálne riaditeľstvo Zboru väzenskej a justičnej stráže. *R O Č E N K A Zboru väzenskej a justičnej stráže za rok 2020*. [online]. 2020, [cit. 2022-11-08]. Dostupné na internete: <https://www.zvjs.sk/file/79aff245-9d9b-4e95-bdc2-95a7fc7fbfd2.pdf>

3. Právne predpisy

Zákon č. č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon

Zákon č. č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok

Zákon č. 78/2015 Z. z. o kontrole výkonu niektorých rozhodnutí technickými prostriedkami a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Viktória Kol'vecková¹

Odklony pri uplatňovaní procesnej preklúzie v civilnom sporovom konaní²

Kľúčové slová

Civilný sporový proces, Civilný sporový poriadok, strana sporu, sudcovská koncentrácia konania, procesná diligencia, odvolanie

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá najzásadnejším inštitútom zabezpečujúcim procesnú disciplínu sporových strán v súdnom konaní a možnosťami jeho neuplatňovania, a to s cieľom formulovať názor na prípustnosť zavádzania a akceptovania takýchto „odklonov“ od inštitútu sudcovskej koncentrácie konania súdom, ako aj s cieľom vysloviť názor na prípustnosť odvolania sa voči rozhodnutiu súdu, ktorý skutkový stav zisťoval z procesných úkonov strán, ktoré mali byť sankcionované procesnou preklúziou podľa ustanovení o sudcovskej koncentracii konania.

Keywords

Civil procedural law, The code of the civil contentious proceedings, party to the dispute, Judicial concentration of proceedings, procedural due diligence, appeal

Abstract

The article deals with the most fundamental institution ensuring the procedural discipline of litigants in court proceedings and the possibilities of its non-application, with the aim of formulating an opinion on the admissibility of introducing and accepting such "deviations" from the institution of judicial concentration of proceedings by the court, as well as with the aim of expressing an opinion on the admissibility of an appeal against the decision of the court, which ascertained the facts from the procedural actions of the parties, which should have been sanctioned by procedural preclusion according to the provisions on judicial concentration of proceedings.

ÚVODNÉ POZNÁMKY

Úvodom do problematiky príspevku sa nevyhneme konštatovaniu, že základným výstavbovým prvkom sporového súdneho konania v jeho aktuálnej koncepcii, legislatívne normovanej v zákone č. 160/2015 Z. z. Civilný sporový poriadok (ďalej len „CSP“ alebo „*Civilný sporový poriadok*“), je procesná zodpovednosť sporových strán za priebeh a výsledok sporového súdneho konania³. Pre bližšie vysvetlenie tvrdenia, že spory sú v súčasnosti

¹ JUDr. Viktória Kol'vecková, PhD. je odbornou asistentkou na Katedre občianskeho práva, Právnickej fakulty UPJŠ v Košiciach. Vedecky a pedagogicky sa zameriava na civilné právo procesné a oblasť exekučného práva.

² Príspevok je publikovaný v rámci riešenia výskumného projektu VEGA č. 1/0765/20 s názvom „*Ochrana ľudských hodnôt v súkromnom práve v kontexte moderných trendov a prebiehajúcej rekodifikácie súkromného práva*“.

³ Pre teóriu a prax procesného práva sporového vyznieva povzbudzujúco (s ohľadom na nastavenie sporového konania) konštatovanie Krajského súdu Banská Bystrica, ktorý uvádza, že „ako je zrejmé z praxe všeobecných

vystavané najmä na procesnej zodpovednosti žalobcu a žalovaného, je potrebné zdôrazniť, že konaniu podľa CSP dominuje práve možnosť (či dokonca v niektorých prípadoch *de lege lata* povinnosť) súdu „rešpektovať“ aj procesnú pasivitu strany a jej nezáujem o konanie, a to s dôsledkami prejavujúcimi sa v rovine výsledného, najmä však meritórneho verdiktu súdu. Zákon totiž zaväzuje sporové strany k takému procesnému postupu, ktorý bude síce v ideálnom prípade smerovať k zisteniu skutkového stavu prejednávaneho prípadu v čo najširšom rozsahu, ideálne čo najviac zodpovedajúcom reálnemu hmotnoprávnemu stavu, nezáujem o spor však naopak vyústi do čo najskoršieho ukončenia konania vychádzajúc pritom zo skutkového stavu v rozsahu predostretom sporovými stranami a vybudovanom na podklade ich dôkaznej iniciatívy, či dokonca aj bez potreby čo i len čiastočného zodpovedania otázky o skutkovom stave veci, aplikujúc pritom sporové princípy, najmä princíp formálnej pravdy, koncentračný princíp, prejednací princíp, princíp arbitrárneho poriadku, a od nich odvodené a na ne naviazané procesné inštitúty. Medzi ideálom zisťovania skutkového stavu veci v čo najširšom (nie však nevyhnutne) rozsahu podmieneným vysokou mierou procesnej aktivity sporových strán, a rýchlym skončením konania bez ohľadu na zisťovanie skutkového stavu (napr. pri rozhodovaní kontumačným rozsudkom), stoja procesné inštitúty, ktoré majú za cieľ zabezpečiť a udržiavať v sporoch poriadok a potrebnú úroveň účasti rovnako oboch sporových strán, a k takémuto procesnému správaniu zároveň sporové strany motivovať. V naznačenom významne je aktuálne v CSP prevalentným inštitút sudcovskej koncentrácie konania⁴, ktorá svojou povahou zaväzuje strany sporu k včasnému (skorému, hospodárnemu) uplatňovaniu prostriedkov procesnej obrany a procesného útoku, čím tento inštitút prispieva k zabezpečeniu rýchleho a bezprieťahového chodu súdneho konania s **možnosťou** neprihliadnuť na oneskorené úkony strán, čo spôsobí, že ich realizácia nevyvolá v konaní želané účinky.

súdov, za dobu účinnosti Civilného sporového poriadku sa sporové strany už prispôbili nárokom, efektívnosti a hospodárnosti civilného sporového procesu a je úlohou súdov, aby v súlade s princípom procesnej ekonomie postupovali v konaní tak, aby bola vec čo najrýchlejšie prejednaná a rozhodnutá. Sporové strany, rovnako ako súd majú byť na pojednávaní pripravené tak, aby bolo možné rozhodnúť rýchlo a hospodárne spravidla na jedinom pojednávaní s prihliadnutím na povahu veci.“ Pozri Rozsudok Krajského súdu Banská Bystrica, sp. zn. 43Cob/18/2022 zo dňa 16.6.2022

⁴ Podľa § 153 CSP

ods. 1 *Strany sú povinné uplatniť prostriedky procesného útoku a prostriedky procesnej obrany včas. Prostriedky procesného útoku a prostriedky procesnej obrany nie sú uplatnené včas, ak ich strana mohla predložiť už skôr, ak by konala starostlivo so zreteľom na rýchlosť a hospodárnosť konania.*

ods. 2 *Na prostriedky procesného útoku a prostriedky procesnej obrany, ktoré strana nepredložila včas, nemusí súd prihliadnuť, najmä ak by to vyžadovalo nariadenie ďalšieho pojednávania alebo vykonanie ďalších úkonov súdu.*

ods. 3 *Ak súd na prostriedky procesného útoku alebo prostriedky procesnej obrany neprihliadne, uvedie to v odôvodnení rozhodnutia vo veci samej.*

Hoci je povaha sudcovskej koncentrácie konania *de lege lata* **fakultatívna**, predsa len je potrebné zotrvať na jej čo naj dôslednejšom uplatňovaní súdom za súčasného zachovania možnosti výnimočne pripustiť aj odôvodnene oneskorené prostriedky procesnej obrany a útoku.⁵ Vyhnálik uvádza, že súčasná právna úprava sudcovskej koncentrácie konania je zneužívateľná, pričom je len na sudcovi, či „oneskorene“ uplatnený prostriedok procesného útoku alebo obrany akceptuje, pričom svoje rozhodnutie nemusí nijako odôvodniť.⁶ Zákon⁷ explicitne počíta iba s potrebou odôvodnenia postupu, kedy súd neprihliadne na zrealizované prostriedky procesného útoku a obrany, teda v prípade, kedy na ne uplatní procesnú preklúziu⁸. V určitých procesných situáciách však možno polemizovať o dodržiavaní a akceptovaní zákonodarcom prezumovaného významu existencie sudcovskej koncentrácie konania súdom, a to práve pri neodôvodnenom neuplatňovaní tohto inštitútu v procese aplikácie práva. Či je zavádzanie takýchto „odklonov“ od pomerne prísnej koncepcie CSP do sporového konania akceptovateľné, to je otázka, na ktorú sa budeme usilovať uspokojivo zodpovedať v nasledujúcom texte. Svoju úvahu teda smerujeme rovinnou posudzovania miery a možností voľnej úvahy súdu pri neaplikovaní sudcovskej koncentrácie konania s ohľadom na potrebu odôvodnenia naznačeného postupu súdu v konečnom rozhodnutí. Zároveň sa zaoberáme možnosťou zvrátenia výsledku takto „procesovaného“ sporového konania v odvolacom konaní.

Ako sme naznačili, § 153 ods. 3 CSP upravuje, že *ak súd na prostriedky procesného útoku alebo prostriedky procesnej obrany neprihliadne, uvedie to v odôvodnení rozhodnutia vo veci samej*. Zákon teda poskytuje jednoznačnú odpoveď ohľadom potreby presvedčivého a preskúmateľného odôvodnenia v prípade, ak súd na stranou uplatnené prostriedky procesného útoku a obrany neprihliadne, teda uplatní na zrealizované prostriedky procesného útoku a procesnej obrany sudcovskú koncentráciu a postihne ich sankciou procesnej preklúzie.⁹ Ide o špeciálne ustanovenie k § 220 ods. 2 CSP upravujúcemu náležitosti odôvodnenia rozsudku. Hoci podľa judikatúry EŠLP povinnosť súdu odôvodniť rozsudok neznamena povinnosť

⁵ K sudcovskej koncentracii konania a k úvahe nad zavedením jej obligatórnej formy bližšie pozri KOLVEKOVÁ, V. Sudcovská koncentrácia konania vo svetle budovania skutkového základu súdneho rozhodnutia v civilnom sporovom konaní. In: *Studia Iuridica Cassoviensia*, [online]. 2021, roč. 9, č. 1, s. 34-43

⁶ VYHNÁLIK, D. Nadmerná procesná aktivita súdu pri zisťovaní skutkového stavu v konaniach podľa Civilného sporového poriadku v kontexte porušenia práva „na rovnosť zbraní“ a kontradiktórnosť konania. In: *Paneurópske právnické listy*. 2021, roč. IV., č. 1

⁷ Pozri § 153 ods. 3 CSP

⁸ Pozn.: uvedené platí pre štandardný sporový proces. V konaniach so slabšou sporovou stranou sa zákonná a sudcovská koncentrácia konania v štandardnej podobe neuplatňujú. K tomu pozri napríklad: KUŠNÍRIKOVÁ, M. Osobitosti právnej úpravy sporov s ochranou slabšej strany oproti štandardnému priebehu civilného sporového procesu. In.: *Studia Iuridica Cassoviensia* [online]. 2019, roč. 7, č. 1, s. 97 – 107

⁹ K nedostatočnému odôvodneniu rozhodnutia pozri MOLNÁR, P. On violation of the right to a fair trial by insufficient reasoning of the decision. In: *Studia Iuridica Cassoviensia* [online]. 2022, roč. 10, č. 1, s. 71

automaticky poskytnúť podrobnú odpoveď na každý nastolený argument¹⁰, konajúci súd by však mal poskytnúť odpoveď na všetky argumenty, ktoré majú pre výsledok konania rozhodujúci význam.¹¹ Situáciu, kedy by sa súdne konanie nemalo ďalej „rozvíjať“ z dôvodov zapríčinených niektorou sporovou stranou (t.j. omeškanie so skutkovými tvrdeniami a dôkaznými návrhmi), jednoznačne možno podľa nášho názoru vyhodnotiť ako taký procesný stav, ktorého kvalifikované posúdenie má rozhodujúci význam pre ďalšie pokračovanie konania, a teda aj pre jeho výsledok, preto súhlasíme so zákonodarcom, že si predmetná situácia vyžaduje presvedčivé odôvodnenie.

Čo však v prípade, ak súd v konaní prihliadne a pri budovaní skutkového stavu zohľadní aj také úkony, pri ktorých sa objektívne javí, že boli uplatnené oneskorene? Je takýto postup prípustný s ohľadom na fakultatívnosť inštitútu sudcovskej koncentrácie konania? Máme na mysli situáciu, kedy napríklad žalovaný až na pojednávaní vznesie námietku započítania žalobou uplatňovanej pohľadávky, ktorú (námietku) súd, napriek tomu, že mala a mohla byť uplatnená už skôr, pripustí a bude vykonávať dokazovanie vo vzťahu k započítaniu. Uvedený prístup bezpochyby spôsobí predĺženie konania, rozšírenie dokazovania, možno sa tiež nazdávať, že pravdepodobne bude potrebné pred rozhodnutím vo veci nariadiť za účelom dokazovania v takomto širšom rozsahu ďalšie pojednávanie, a navyše, očakávať tiež možno iný výsledok sporu ako bez pripustenia námietky započítania. Zamýšľame sa preto nad tým, či uvedený prístup súdu je akceptovateľný, a najmä, či by súd mal vysvetliť a zodpovedať otázku, prečo konanie neskoncoval. Na neposlednom mieste sa zaoberáme úvahou, či možno postup súdu efektívne napadnúť v rámci odvolania niektorým z odvolacích dôvodov podľa § 365 CSP? Za hlavnú myšlienkovú tézu príspevku je teda možné označiť otázku, či je možné efektívne sa brániť proti postupu súdu, ktorý pripustil do konania také tvrdenia a dôkazné návrhy, ktoré, ak by ich do konania nepripustil, malo by ich „nepripustenie“ za následok pravdepodobne iný meritórny výsledok sporu.

Pripustenie oneskorených prostriedkov procesnej obrany a procesného útoku do konania

Produkovanie skutkových tvrdení a dôkazných návrhov stranami sporu predstavuje pre súd najdôležitejší zdroj poznania skutkového stavu prejednávaného prípadu, a to s prihliadnutím na sporový princíp dokazovania, ktorým je prejednací princíp. Práve pre tento

¹⁰ Rozhodnutie ESEP vo veci Van de Hurk c. Holandsko z 19. 4. 1994

¹¹ Rozhodnutie ESEP vo veci Higgins c. Francúzsko z 19. 2. 1998

princíp je charakteristické, že dôkazná iniciatíva súdu v sporoch je minimálna. Súd prispieva k zisťovaniu skutkového stavu najmä v procese dokazovania, a to nielen pri hodnotení dôkazov, ale tiež v procese rozhodovania o pripustení či nepripustení vykonania navrhnutého dôkazu posúdením nielen relevantnosti, ale aj včasnosti realizácie dôkazného návrhu, pritom, obdobne je včasnosť základným kritériom vyhodnocovania účinnosti skutkových tvrdení v konaní. Z koncepcie CSP, osobitne z ustanovení upravujúcich inštitút vyjadrenia k žalobe, repliku a dupliku, je zrejmé, že rozhodujúce množstvo „materiálu“ by strany súdu mali poskytnúť v tomto písomnom štádiu konania. Svedčí o tom aj obligatórne poučenie o následkoch sudcovskej koncentrácie konania vo výzve na repliku a dupliku. Uvedené znamená, že na pojednávaní by v zásade len výnimočne mali zaznieť nové skutočnosti a nové dôkazné návrhy, čomu korešponduje aj požiadavka zákona na skončenie konania spravidla na jedinom pojednávaní s prihliadnutím na povahu konania a účel zákona. Na uvedené logicky nadväzuje aj úprava sudcovskej koncentrácie konania, kde použiteľnosť nových prostriedkov procesnej obrany a procesného útoku je limitovaná posúdením „včasnosti“ ich realizácie. Zákon zároveň demonštratívne uvádza, že na prostriedky procesného útoku a procesnej obrany, ktoré strana nepredložila včas, nemusí súd prihliadnuť, najmä ak by to vyžadovalo nariadenie ďalšieho pojednávania alebo vykonanie ďalších úkonov súdu, čím zákonodarca apeluje na rýchlosť a hospodárnosť sporového procesu, ktoré sú spolu so spravodlivosťou, výstavbovým prvkom rekonštruovaného sporového konania.

Pre úplnosť uvádzame, že objektívna časová hranica uvádzania skutkových tvrdení a dôkazných návrhov v štandardnom sporovom konaní je daná zákonnou koncentráciou konania, ktorá je aktivovaná vyhlásením uznesenia o skončení dokazovania. V odvolacom konaní sa možnosť uplatňovania prostriedkov procesnej obrany a útoku obmedzuje len na také, ktoré zodpovedajú tzv. novotám podľa § 366 CSP, pričom vo vzťahu k množine prostriedkov procesnej obrany a procesného útoku realizovateľných v rámci prvoinštančného konania sú v odvolacom konaní prípustné len tie novoty, ktoré odvolateľ nemohol bez svojej viny uplatniť v konaní pred súdom prvej inštancie.

Žiada sa však podotknúť, že zákon nezakazuje stranám predkladať nové skutočnosti a dôkazy v neskoršom štádiu konania, a procesné vysporiadanie sa s takýmito úkonmi strán sporu v rovine ich pripustenia, či nepripustenia do konania je vždy úlohou súdu¹². Pokiaľ však

¹² Ako uvádza Ústavný súd SR, *keďže sudcovskú koncentráciu konania uplatňuje príslušný sudca podľa vlastnej úvahy, spadá do jeho kompetencie rozhodnúť, či na prostriedok procesného útoku či obrany, ktorý strana mohla predložiť už skôr, ak by konala starostlivo so zreteľom na rýchlosť a hospodárnosť konania, bude prihliadať.* Pozri Uznesenie Ústavného súdu SR, sp. zn. II. ÚS 530/2018 zo dňa 15.11.2018

zákon kladie dôraz na včasnosť a hospodárnosť sporového procesu, tak si dovoľíme vysloviť názor, že každý „nový“ prostriedok procesnej obrany alebo útoku strany by mal byť zo strany súdu podrobený posúdeniu vyššie spomínanými kritériami, a len záver o dôvodnosti oneskorenia sa s procesným úkonom by mal zakladať ich pripustenie do konania. To napríklad znamená, že akýkoľvek dôkazný návrh zrealizovaný na predbežnom pojednaní sporu, či prvom a v poradí ďalšom pojednávaní by súd mal posúdiť a vyhodnotiť cez kritérium včasnosti, a jeho pripustenie do konania presvedčivo vysvetliť tak, aby bolo jasné, čo viedlo súd k pozitívnemu záveru o pripustení vykonania aj oneskoreného dôkazného návrhu, či pripustení oneskoreného skutkového tvrdenia. Štandardne by ospravedlnenie oneskorenia malo byť dané reakciou na nové skutočnosti plynúce napr. z dokazovania, či získaním nového dôkazného prostriedku, ktorý doposiaľ strana nemala k dispozícii, resp. o ňom nemala vedomosť, a teda ho bez svojho zavinenia nemohla uplatniť skôr. V tejto situácii dokonca, zdá sa, ani nemožno hovoriť o omeškaní. Ako vysvetľuje Krajský súd Banská Bystrica, *v zásade platí, že nie je prípustné, aby strana sporu predkladala ďalšie prostriedky procesného útoku alebo procesnej obrany až na pojednávaní, čo by znamenalo zmarenie už nariadeného a prebiehajúceho pojednávania a potrebu vytýčiť ďalšie pojednávanie vo veci. Vykonané dokazovanie však môže priniesť zmenu skutkových okolností; ak v takom prípade strana sporu predloží nové dôkazy (doposiaľ súdu neznáme) ako reakciu na skutočnosti, ktoré vyplynuli z dokazovania a o ktorých strana nevedela a ani ich nemohla predvídať, súd musí tieto prostriedky procesného útoku a procesnej obrany považovať za uplatnené včas, ak nové skutočnosti vyšli najavo až potom, ako mala strana sporu povinnosť označiť a predložiť dôkazy.*¹³ Domnievame sa však, že súd by nemal do konania pripustiť také nové skutkové tvrdenia a dôkazné návrhy, u ktorých je objektívne zrejmá ich oneskorenosť, a to aj napriek tomu, že inštitút sudcovskej koncentrácie konania je *de lege lata* fakultatívny a je výlučne v decíznej právomoci súdu rozhodnúť, či ho v konaní uplatní alebo nie. Fakultatívnosť sudcovskej koncentrácie konania však nesmie sklzánuť do arbitrárnosti v konaní zo strany súdu, a preto sme toho názoru, že súd by mal na otázku „včasnosti“ uplatnenia prostriedkov procesnej obrany a procesného útoku poskytnúť odpoveď v každom jednotlivom prípade, a to ideálne v odôvodnení rozsudku. V tomto smere je potrebné zdôrazniť zásadu zákazu prekvapivých súdnych rozhodnutí, ktorej súčasťou by malo byť aj vylúčenie „prekvapivého postupu“ súdu, ktoré následne podľa nášho názoru nevyhnutne vedie k prekvapivému rozhodnutiu. To znamená, že ak súčasný procesný kódex dbá vo veľkej miere na procesnú ekonómiu, súdna prax by tejto tendencii mala zodpovedať

¹³ Rozsudok Krajského súdu Banská Bystrica, sp. zn. 11Co/14/2022 zo dňa 24.3.2022

a podporovať ju nastavením takeého trendu v posudzovaní oneskorených procesných úkonov, ktorý okrem iného bude pôsobiť výchovne vo vzťahu k sporovým stranám a verejnosti. Je preto kontraproduktívne akceptovať postupy, ktoré idú v rozpore s vyššie vymedzenými požiadavkami CSP.

Hoci je samozrejmosťou, že v zmysle kontradiktórnosti sporového procesu, majú strany sporu zachovanú možnosť nielen oboznámiť sa, ale aj reagovať na každé vyjadrenia, návrhy a dôkazy protistrany, domnievame sa však, že táto možnosť by nemala byť argumentom pre akceptáciu pripustenia oneskorených procesných úkonov. Zjednodušene povedané, ak sporový kódex apeluje na čo najrýchlejšie a hospodárne skončenie konania, tomu musia strany prispôbiť aj svoje procesné správanie sa a prípadnú procesnú taktiku. Opačný prístup by potenciálne mohol spôsobiť neželané predlžovanie súdneho konania hraničiace s priet'ahmi v konaní, čomu rekodifikácia sporov chcela zabrániť, ba priam ich vylúčiť zo súdnej praxe.

Záverom tejto časti sa preto prikláňame k názoru, že aj napriek zneniu ust. § 153 ods. 3 CSP, ktoré počíta len s odôvodnením postupu súdu, kedy nepripustí do konania zrealizované prostriedky procesného útoku a obrany skrze inštitút sudcovskej koncentrácie konania, by súd mal odôvodniť aj postup, kedy pripustí do konania zjavne oneskorené úkony strany, nakoľko sa domnievame, že by mal poskytnúť presvedčivé vysvetlenie svojho rozhodnutia (o ich pripustení), ktoré je v protiklade s rýchlosťou a hospodárnosťou sporového procesu. Navyše, s ohľadom na znenie ust. § 220 CSP¹⁴ sa domnievame, že pre zachovanie požiadavky na presvedčivosť a preskúmateľnosť rozsudku je žiaduce ustáliť dôvody prihliadnutia na objektívne oneskorené prostriedky procesného útoku a procesnej obrany, čo v podstate znamená, že súd by mal vysvetliť dôvody, pre ktoré považuje oneskorenie strany za ospravedlniteľné a strane odpustí omeškanie sa. Ako je totiž zrejmé, z riadneho odôvodnenia by malo byť možné vyvodiť, že rozhodnutie bolo vydané pri zachovaní pravidiel spravodlivého procesu, rešpektovaní požiadavky zákonnosti a že súd náležite zvažil všetky relevantné skutkové i právne okolnosti prejednávaneho sporu.¹⁵

¹⁴ v odôvodnení rozsudku súd uvedie, čoho sa žalobca domáhal, aké skutočnosti tvrdil, aké dôkazy označil, aké prostriedky procesného útoku použil, ako sa vo veci vyjadril žalovaný a aké prostriedky procesnej obrany použil. Súd jasne a výstižne vysvetlí, ako posúdil podstatné skutkové tvrdenia a právne argumenty strán, ktoré skutočnosti považuje za preukázané a ktoré nie, ktoré dôkazy vykonal, z ktorých dôkazov vychádzal a ako ich vyhodnotil, prečo nevykonal ďalšie navrhnuté dôkazy a ako vec právne posúdil, prípadne odkáže na ustálenú rozhodovaciu prax. *Súd dbá, aby odôvodnenie rozsudku bolo presvedčivé.*

¹⁵ DUDITŠ, L. Odôvodnenie. In ŠTEVČEK, M. a kol. Civilné právo procesné. Úvod do civilného procesu a sporové konanie. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2022, s. 355

Odvolanie voči rozhodnutiu z dôvodu pripustenia oneskorených prostriedkov procesnej obrany a procesného útoku do konania

Zo zákonom prezumovaných odvolacích dôvodov možno pri súčasnej úprave CSP v nami prezentovanom prípade usudzovať zrejme výlučne na dôvod podľa § 365 ods. 1 písm. d) CSP, a síce existenciu „inej vady konania, ktorá mohla mať za následok nesprávne rozhodnutie vo veci“¹⁶. Je však otázkou, či neaplikovanie fakultatívneho inštitútu v podobe sudcovskej koncentrácie možno označiť za vadu konania, a to aj napriek tomu, že tento odvolací dôvod je formulovaný pomerne abstraktne a mal by byť spôsobilý subsumovať také vady, ktoré nespádajú pod ostatné odvolacie dôvody. Súčasná fakultatívna povaha sudcovskej koncentrácie konania však súdu iba umožňuje, neprikazuje tento inštitút využiť. Okresný súd Piešťany sa vyslovil, že „sudcovskú koncentráciu konania môže súd „iba“ využiť, nemôže ju však porušiť, pretože je iba na zvážení súdu, či sudcovskú koncentráciu konania využije alebo nevyužije.“¹⁷ Tomu korešponduje aj názor Ústavného súdu SR, ktorý uviedol, že je plne v diskrečnej právomoci súdu, či omeškaný procesný úkon strany ospravedlnení alebo nie.¹⁸ Krajský súd Žilina sa prikláňa k názoru, že nevyužitie sudcovskej koncentrácie konania nemožno považovať za nesprávny procesný postup súdu, keď tvrdí, že „ak okresný súd využil svoje oprávnenie a neaplikoval sudcovskú koncentráciu konania na dodatočne produkované skutkové tvrdenia žalobcu, tak vzhľadom na zákonné oprávnenie, ktoré okresnému súdu umožňuje takýto postup, nie je možné krajským súdom konštatovať, že by zo strany okresného súdu bola sudcovská koncentrácia konania nesprávne aplikovaná“¹⁹.

Naproti tomu stojí argument teleologického výkladu ustanovení o sudcovskej koncentracii konania, pričom v tejto súvislosti sa domnievame, že vzhľadom na požiadavky kladené na sporový proces, a osobitne na charakter koncentrácie konania, by nevysvetlený postup súdu idúci v rozpore s účelom koncepcie CSP a osobitne koncepcie sudcovskej koncentrácie konania, mal byť zvrátiteľný. Opačný záver by znamenal, že súd nemá pri neuplatňovaní koncentrácie konania nad sebou kontrolu, a jeho procesný postup v tomto aspekte je nepreskúmateľný, a teda je koniec koncov na ľubovôli súdu, či v konaní koncentráciu uplatní.

¹⁶ K tomu pozri MOLNÁR, P. § 365 Odvolacie dôvody. In ŠTEVČEK, M. a kol. *Civilný sporový poriadok. Komentár*. Praha: C. H. BECK, 2016. s. 1240

¹⁷ Rozsudok Okresného súdu Piešťany, sp. zn. 7C/18/2012 zo dňa 13.7.2020, bod 80

¹⁸ Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky č. k. I. ÚS 33/2021 z 26. januára 2021

¹⁹ Pozri Rozsudok Krajského súdu Žilina, sp.zn 14Cob/89/2020 zo dňa 28.10.2020, bod 26

Aj s ohľadom na vyššie uvedené možno pripustiť, že úvahy odbornej verejnosti o potrebe zavedenia obligatórnej formy sudcovskej koncentrácie konania, s ktorými sa však aktuálne nestotožňujeme²⁰, majú v teórii procesného práva svoje miesto, nakoľko po porušení zákonného príkazu spočívajúceho v povinnosti súdu konanie skoncentrovať, by bol postup súdu napadnuteľný v odvolacom konaní. *De lege ferendae* možno uvažovať nad zavedením obligatórnej formy sudcovskej koncentrácie konania s nadväzujúcou možnosťou súdu odpustiť omeškanie sa s procesným úkonom. Porušenie naznačeného prístupu súdom by zakladalo vadu konania, napadnuteľnú v odvolacom konaní, na druhej strane by takto nastavený koncept sudcovskej koncentrácie neuberal z kompetencií súdu a obligatórna forma koncentrácie by bola zjemnená možnosťou súdu zmeškanie strane odpustiť.

Záver

Aktuálna *de lege lata* úprava sudcovskej koncentrácie konania môže vyznievať nebezpečne z pohľadu strany, ktorá si riadne plní svoje zákonom prezumované procesné povinnosti oproti strane, ktorá predkladá skutkové tvrdenia a dôkazné návrhy oneskorene, ak tento prístup procesne nedisciplinovanej sporovej strany je zo strany súdu bez bližšieho zdôvodnenia akceptovaný. Domnievame sa, že v súčasnosti nie je možné efektívne v rámci odvolacieho konania napadnúť rozhodnutie súdu z dôvodov, že súd pripustil oneskorené tvrdenia a návrhy na vykonanie dôkazov, hoci objektívne vzaté spadajú pod režim sudcovskej koncentrácie konania, a to práve s ohľadom na fakultatívnu povahu sudcovskej koncentrácie, ktorej neaplikovanie súd nemusí zdôvodniť. *De lege ferendae* možno uvažovať nad „zjemnenou obligatórnou formou“ sudcovskej koncentrácie konania, ktorej podstata by spočívala v povinnosti súdu uplatniť koncentráciu, avšak so zachovanou možnosťou omeškanie strany ospravedlniť, a tým pripustiť aj oneskorený úkon.

²⁰ Pozn.: zavedením obligatórnej formy sudcovskej koncentrácie konania bez akejkoľvek možnosti prihliadnúť na oneskorený procesný úkon by došlo k oslabeniu pozície silného sudcu, čo je krok späť oproti aktuálnej koncepcii CSP

Zoznam použitej literatúry:

1. Knihy a články v časopise

KOŤVEKOVÁ, V. Sudcovská koncentrácia konania vo svetle budovania skutkového základu súdneho rozhodnutia v civilnom sporovom konaní. In: *Studia Iuridica Cassoviensia*, ročník 9, číslo 1, 2021, s 34-43

KUŠNÍRIKOVÁ, M. Osobitosti právnej úpravy sporov s ochranou slabšej strany oproti štandardnému priebehu civilného sporového procesu. In.: *Studia Iuridica Cassoviensia* [online]. 2019, roč. 7, č. 1. s. 97 – 107. ISSN: 1339-3995. Dostupné na: <https://doi.org/10.33542/SIC2019-1-10>

MOLNÁR, P. On violation of the right to a fair trial by insufficient reasoning of the decision. In: *Studia iuridica cassoviensia* [online]. 2022, roč. 10, č. 1, s. 34-43. ISSN 1339-3995. Dostupné na <https://doi.org/10.33542/SIC2022-1-05>

ŠTEVČEK, M. a kol. *Civilné právo procesné. Úvod do civilného procesu a sporové konanie*. Praha: Nakladateľství C. H. Beck, 2022, 632 s. ISBN: 978-80-7400-876-4

ŠTEVČEK, M. a kol. *Civilný sporový poriadok. Komentár*. Praha: C. H. BECK, 2016. 1544 s. ISBN: 978-80-7400-629-6

VYHNÁLIK, D. Nadmerná procesná aktivita súdu pri zisťovaní skutkového stavu v konaniach podľa Civilného sporového poriadku v kontexte porušenia práva „na rovnosť zbrání“ a kontradiktórnosť konania. In *Paneurópske právnické listy*. 2021, roč. IV., č. 1

2. Súdne rozhodnutia

Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. II. ÚS 530/2018, zo dňa 15.11.2018

Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. I. ÚS 33/2021, zo dňa 26.1.2021

Rozsudok Krajského súdu Banská Bystrica sp. zn. 11Co/14/2022, zo dňa 24.3.2022

Rozsudok Krajského súdu Banská Bystrica sp. zn. 43Cob/18/2022, zo dňa 16.6.2022

Rozsudok Krajského súdu Žilina sp.zn 14Cob/89/2020, zo dňa 28.10.2020

Rozsudok Okresného súdu Piešťany sp. zn. 7C/18/2012, zo dňa 13.7.2020

Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Van de Hurk c. Holandsko zo dňa 19.4.1994

Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Higgins c. Francúzsko zo dňa 19.2.1998

3. Právne predpisy:

zákon č. 160/2015 Z.z. Civilný sporový poriadok v znení neskorších predpisov

Štěpán Kořínek¹

Úřad evropského veřejného žalobce a jeho potenciál v ochraně životního prostředí

Klíčová slova

Evropský veřejný žalobce, Evropská unie, životní prostředí, ochrana životního prostředí, ekoterorismus, evropské hodnoty

Abstrakt

V souvislosti s činností ÚEVŽ se nabízí uvažovat nad možností extenzivního rozšíření pravomocí a působnosti Úřadu o další závažnou trestnou činnost, která dopadá na zájmy EU. Na politické scéně, stejně jako v odborné obci, se již několikrát hovořilo o tom, že by Úřad mohl stíhat třeba teroristické trestné činy či se právě podílet na ochraně životního prostředí. Jaká jsou kompetenční východiska rozšíření pravomocí Úřadu o ochranu životního prostředí? Tento příspěvek si proto klade za cíl odhalit perspektivy účasti Úřadu na ochraně životního prostředí, zejména z hlediska jejich (ne)výhod.

Keywords

European Public Prosecutor, European Union, environment, environmental protection, ecoterrorism, european values

Abstract

In accordance to the operations of the EPPO is offered to consider about a possibility of extension of the competences and scope of the Office about other serious crime against the interests of the EU. On the politic and academic field, there were many of discussions about a possibility of the Office to prosecute the terrorism or to participate on the environmental protection. Are there any competences about the extension of jurisdiction of the Office in the environmental protection? The aim of this contribution can be seen in revelation of participation of the Office in the environmental protection in particular to its (dis)advantage.

Úvod

„Law without proper enforcement is just a good advice.“ Abraham Lincoln

Úřad evropského veřejného žalobce (dále jen „ÚEVŽ“)² alias Evropská prokuratura je nezávislou a nestrannou institucí EU s vlastní právní osobností.³ ÚEVŽ vystupuje jako

¹ JUDr. Bc. Štěpán Kořínek, doktorand Katedry trestného práva, kriminologie, kriminalistiky a forenzních disciplín Právnické fakulty UMB v Banské Bystrici; student Právnické fakulty UK v Praze

² Čl. 86 odst. 1 SFEU: „Pro boj proti trestným činům poškozujícím nebo ohrožujícím finanční zájmy Unie může Rada zvláštním legislativním postupem formou nařízení vytvořit z Eurojustu Úřad evropského veřejného žalobce. Rada rozhoduje jednomyslně po obdržení souhlasu Evropského parlamentu.“

³ Čl. 3 nařízení Rady (EU) 2017/1939 ze dne 12. 10. 2017, kterým se provádí posílená spolupráce za účelem zřízení Úřadu evropského veřejného žalobce.

nadnárodní justiční orgán veřejné žaloby nadaný represivní pravomocí vůči jednotlivcům. Úřad bude decentralizované struktury, ovšem s organizací na ústřední a národní úrovni. EU se snaží přinést aktivním bojem proti závažné trestné činnosti, většinou mezinárodního významu, vyšší míru bezpečnosti a spravedlnosti v rámci legislativně vymezeného prostoru svobody, bezpečnosti a práva.⁴ Unijní regulativy boje proti trestné činnosti dopadající na její zájmy jsou přitom kaskádovitého charakteru. EU přitom od doby svého vzniku vykazuje ve všech svých činnostech a politikách fragmentární povahu, zejména co se týče integračního procesu. Konečně i samotný ÚEVŽ vznikl na základě zvláštní platformy posílené spolupráce. Nicméně, i přes všechny polovičaté fragmentární konjunkce lze vyvodit, že ÚEVŽ vystupuje jako insignie postupujících integračních změn EU. Jedná se snad o jakýsi "leviathan" na cestě k postupné federalizaci EU?

Účel zřízení ÚEVŽ tkvěl v zefektivnění ochrany finančních zájmů EU. Evropská komise (dále jako „EK“) několikrát upozorňovala na skutečnosti, že ochrana unijních financí je nedostatečná, vymáhání práva je v EU slabé, absentuje zde společná politika evropského trestního procesu společně chráněných zájmů, ale i že donucovací mechanismy jsou nerovnoměrně rozloženy napříč jednotlivé členské státy EU.⁵ Následné finanční ztráty jsou způsobeny dopadem protiprávní a nežádoucí činnosti, ale i nedbalými či nevhodnými způsoby nakládání s unijními finančními prostředky ze strany jednotlivé činných aktérů. Latentní komplikace však spočívá i v něčem jiném, což nebude chtít řada představitelů justičních autorit slyšet. Nedostatečnost ochrany finančních zájmů EU a potřeba přijetí unijního orgánu jejich ochrany byla totiž dána i neochotou či nevěli postihovat trestnou činnost namířenou proti EU. *In concreto* v nedostatečném vyvozování trestní odpovědnosti za harmonizovanou skutkovou podstatu trestného činu „poškození finančních zájmů Evropské unie“.⁶

Rozsah působnosti ÚEVŽ se dotýká výlučně ochrany finančních zájmů EU. Evropský normotvůrce si však ponechal přístupovou cestu k rozšíření kompetenčního rámce Úřadu plně

⁴ Čl. 67 odst. 1 SFEU: „Unie tvoří prostor svobody, bezpečnosti a práva při respektování základních práv a různých právních systémů a tradic členských států.“ Tento prostor se potom řadí mezi sdílené pravomoci Unie a členských států podle čl. 4 odst. 2 SFEU.

⁵ KORÍNEK, Š. Zásada subsidiarity ve vztahu k Úřadu evropského veřejného žalobce. *Časopis pro právní vědu a praxi*, XXVIII, 1/2020, s. 8.

⁶ § 260 odst.1 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, vzpp: „Kdo vyhotoví, použije nebo předloží nepravdivé, nesprávné nebo neúplné doklady nebo uvede nepravdivé nebo hrubě zkreslené údaje anebo zatají doklady nebo podstatné údaje, a tím umožní neoprávněné použití nebo zadržování finančních prostředků pocházejících z rozpočtu Evropské unie nebo rozpočtů spravovaných Evropskou unií nebo jejím jménem anebo zmenšení zdrojů některého takového rozpočtu nebo umožní neoprávněné použití nebo zadržování majetku pořízeného z rozpočtu Evropské unie nebo rozpočtů spravovaných Evropskou unií nebo jejím jménem, bude potrestán odnětím svobody až na tři léta, zákazem činnosti nebo propadnutím věci.“

v souladu s právním rámcem EU. Smlouva o fungování Evropské unie sama totiž předpokládá rozšíření pravomocí a působnosti ÚEVŽ o další závažnou trestnou činnost, která může mít dopad na chráněné zájmy EU.⁷ O možnosti rozšíření věcné působnosti Úřadu už hovořil francouzský prezident Emmanuel Macron při svém projevu na půdě univerzity Sorbonny v Paříži roku 2017.⁸ Idea rozšíření pravomocí byla sdílena i tehdejšími předsedou Evropské komise Jean-Claude Junckerem, ale rovněž i ze strany francouzského rezortního představitele Clémenta Beaune.⁹ ÚEVŽ by tak mohl být teoreticky oprávněn stíhat další závažnou trestnou činnost, která poškozuje nebo ohrožuje unijní zájmy. Takovou činností je exemplárně třeba terorismus nebo trestné činy namířené proti životnímu prostředí.¹⁰ No, a právě možnostmi environmentální ochrany ve vztahu k ÚEVŽ se budeme zabývat v dalším textu tohoto příspěvku.

Životní prostředí bývá vymezováno v řadě formální pramenů, od mezinárodních smluv, přes unijní akty, až po vnitrostátní legislativu. V juristické rovině se jedná o chráněný zájem státu a společnosti, což vyplývá z jednotlivých rovin jeho právní ochrany, které se linou od ústavněprávní¹¹, k občanskoprávní, posléze k administrativněprávní, až po trestněprávní.

⁷ Čl. 86 odst. 4 SFEU: „Evropská rada může současně nebo následně přijmout rozhodnutí pozměňující odstavec 1, kterým se rozšíří pravomoci Úřadu evropského veřejného žalobce tak, aby zahrnovaly boj proti závažně trestné činnosti s přeshraničním rozměrem, a odpovídajícím způsobem pozměňující odstavec 2, pokud jde o pachatele a spolupachatele závažných trestných činů dotýkajících se několika členských států. Evropská rada rozhoduje jednomyslně po obdržení souhlasu Evropského parlamentu a po konzultaci s Komisí.“. Toto ustanovení však předpokládá jednomyslný politický konsensus v podobě přijetí Evropskou radou, po schválení Evropským parlamentem, při konzultaci s Evropskou komisí. V současné době však může být dosaženo jednomyslnosti značně problematické, neboť naráží na silný odpor částí legislativních orgánů. Například evropský poslanec Peter Jahr (Německo) přednesl obavu toho, že pokud by ÚEVŽ převzal další pravomoci k vyšetřování a stíhání environmentální trestné činnosti, tak by se zvýšilo riziko zanedbání jiných oblastí jeho působnosti, ve kterých se prozatím jeví jeho činnost jako efektivní. Ve své podstatě by tak mohlo dojít ke snížení efektivity ÚEVŽ, obzvláště při jeho krátkém působení. Viz. GUILLOT, L. MEP's want EU public prosecutor to tackle green crimes. In *Politico* [online]. Zveřejněno dne 17.06.2022. Dostupné z: <https://www.politico.eu/article/meps-want-eu-public-prosecutor-to-tackle-green-crimes-timber-trade-wildlife-trafficking/>.

⁸ DI FRANCESCO MAESA, C. Repercussions of the Establishment of the EPPO via Enhanced Cooperation. EPPO's Added Value and the Possibility to Extend Its Competence. In *EUCRIM – The European Criminal Law Association's Forum*, Issue 2017/3, s. 158.

⁹ Clément Beaune z instituce *Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères* (angl. Ministry for Europe and Foreign Affairs) prohlásil, že útoky namířené proti Francii a Rakousku nebyly směřované pouze proti těmto zemím, ale proti evropskému způsobu života v obecné rovině, jakož i jeho hodnotám. Z toho je třeba usuzovat o potřebě společné reakce v podobě rozšíření jurisdikce ÚEVŽ, zejména o terorismus. Viz. BAAB, F. Will the European Public Prosecutor's Office be a stab to the heart? *RED*, vol. 2, Issue 1, 2021, s. 61-62.

¹⁰ Virginijus Sinkevicius jako člen Evropské komise ("komisař pro životní prostředí") zdůraznil závažnost trestné činnosti proti životnímu prostředí: „*Environmental crimes cause irreversible and long-term damage to people's health and the environment.*“ Viz. APELBLAT, M. European Commission steps up the fight against environmental crimes in the EU. *The Brussels Times*. Zveřejněno dne 15.12.2021. Dostupné z: <<https://www.brusselstimes.com/198013/european-commission-steps-up-the-fight-against-environmental-crimes-in-the-eu>>.

¹¹ Ústavní dimenze životního prostředí je v podmínkách ČR obsažena v rámci ústavního pořádku. Ústava ČR ve svém čl. 7 upravuje elementární povinnost toho, že stát dbá o šetrné využívání přírodních zdrojů a ochranu přírodního bohatství. Vedle toho je životní prostředí zmíněno už v preambuli Ústavy, kde jest deklarováno, že

Samotný pojem životního prostředí je neustále skloňován v souvislosti s moderními světovými pochody a zájmy. Proaktivní přístup k ochraně životního prostředí můžeme spatřovat na mezinárodní scéně. Vedle toho velmi hojně bují na regionálních scénách (typicky unijní tendence k ochraně životního prostředí), no a konečně i na národních jevištích jednotlivých států. V rámci tohoto příspěvku se budeme zabírat především unijní dimenzí životního prostředí s dopady na přístupy České republiky. Životní prostředí je konkrétně vymezeno jako vše, co vytváří přirozené podmínky existence organismů včetně člověka a je předpokladem jejich dalšího vývoje. Jednotlivými složkami životního prostředí jsou voda, ovzduší, půda, horniny, organismy, ekosystémy a energie.¹² Český zákon tak za životní prostředí předpokládá hmotný svět formovaný přírodou, kterou tvoří její složky a ekosystémy.¹³

Národní a mezinárodní ochrana životního prostředí a potřeba jejího neustálého zefektivňování

Životní prostředí je chráněno prostřednictvím jednotlivých institutů různých právních odvětví. Soukromé (civilní) právo například upravuje otázky náhrady majetkové újmy (škody) způsobené na životním prostředí skrze obecný institut náhrady škody obsažený v občanském zákoníku.¹⁴ Naopak, veřejné právo upravuje rozličné množství právních vztahů, které se dotýkají nebo souvisejí se životním prostředím, přičemž úprava se týká i správní a trestní odpovědnosti. Správní právo upravuje přístupy a podmínky k jednotlivým složkám životního prostředí.¹⁵ Trestní právo potom chrání životní prostředí před nejzávažnějším protiprávním jednáním člověka či jinou nezákonnou lidskou činností. Trestní zákoník upravuje ochranu životního prostředí v rámci své zvláštní části, přesněji Hlavy VIII, která upravuje Trestné činy proti životnímu prostředí a obsahuje sedmáct skutkových podstat trestných činů. Za zmínku stojí novelizace provedená v roce 2020, kdy byla k této množině trestných činů přidána nová skutková podstata trestného činu „chov zvířat v nevhodných podmínkách“, který reagoval na negativní fenomén tzv. množírny, a kterým došlo k posílení ochrany zvířat.¹⁶

občané ČR jsou odhodláni společně střežit a rozvíjet zděděné přírodní a kulturní, hmotné a duchovní bohatství. Detailněji se životnímu prostředí, respektive právu na životní prostředí, věnuje čl. 35 Listiny základních práv a svobod ČR, který v obecné rovině tvrdí, že každá má právo na příznivé životní prostředí a že nikdo jej nesmí ohrožovat či poškozovat nad míru stanovenou zákonem.

¹² § 2 zákona č. 17/1992 Sb., o životním prostředí, ve znění pozdějších předpisů.

¹³ DAMOHORSKÝ, M. a kol. *Právo životního prostředí*. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 3 an.

¹⁴ § 2894 an. zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁵ Například zákon č. 254/2001 Sb., o vodách (vodní zákon), vzpp; zákon č. 201/2012 Sb., o ochraně ovzduší, vzpp; a mnohé další.

¹⁶ JELÍNEK, J. K nové trestněprávní ochraně zvířat aneb trefit kozla. In *advokatnidenik.cz* [online]. Zveřejněno dne 19. 08. 2020. Dostupné z: <https://advokatnidenik.cz/2020/08/19/k-nove-trestnepravni-ochrane-zvirat-aneb-trefit-kozla/>.

Životní prostředí představuje ústředí zájem mezinárodního společenství. Hlavním aktérem je především Organizace spojených národů (dále jen „OSN“), která na poli ochrany životního prostředí za dlouhá léta přijmula již řadu právních dokumentů.¹⁷ Mezinárodní právo životního prostředí je velmi živou disciplínou, která má značné dopady na vnitrostátní legislativu světových států. Je nasnadě se zaměřit na unijní dimenzi ochrany životního prostředí v Evropské unii. V posledních letech se EU hojně angažuje v ochraně životního prostředí, zejména v nastolení tzv. zelené politiky po vzoru USA. V souvislosti s tím je nutné připomenout tzv. Zelenou dohodu pro Evropu (angl. *The European Green Deal*), která stanovuje obecný cíl toho, že Evropa, potažmo EU, bude do roku 2050 klimaticky neutrální.¹⁸ Nad rámec řečeného však Zelená dohoda pro Evropu volá po kvalitnější implementaci a vynutitelnosti ochrany životního prostředí, což se jeví klíčové ve vztahu k dalšímu rozšiřování pravomocí ÚEVŽ.

Primární právo EU řadí životní prostředí mezi sdílené pravomoci mezi členskými státy EU a samotnou EU.¹⁹ To je velice významné, poněvadž otevírá možnost EU regulovat ochranu životního prostředí a v souladu se zásadou subsidiarity jít nad rámec členských států. Ochrana životního prostředí spadá do jedné z oblastí unijních politik, respektive ji lze označit za evropskou politiku ochrany životního prostředí.²⁰ Konkrétně se primární právo EU věnuje životnímu prostředí v rámci Hlavy XX Smlouvy o fungování EU (dále jen „SFEU“), když stanovuje, že politika životního prostředí musí přispívat ke sledování naplnění cílů EU v oblasti životního prostředí, zejména zachování, ochranu a zlepšování kvality životního prostředí; ochranu lidského zdraví; uvážlivé a racionální využívání přírodní zdrojů a efektivní řešení environmentálních problémů.²¹ Politika ochrany životního prostředí tak v podmínkách

¹⁷ Nejvýznamnějšími jsou například Úmluva o biologické rozmanitosti z Rio de Janeiro 1992 (ratifikována 1993). Tato Úmluva skýtá tři hlavní cíle, kterými jsou ochrana biologické rozmanitosti (organismů a systémů životního prostředí), udržitelnost využívání jednotlivých složek životního prostředí a konečně i spravedlivé a rovnocenné rozdělování přínosů plynoucích z genetických zdrojů. Viz. Úmluva o biologické rozmanitosti (Convention on Biological Diversity) přijatá v roce 1992 v Rio de Janeiro. Dostupná na oficiálních stránkách: <https://www.cbd.int/>. Dále třeba Úmluva o mezinárodním obchodu s ohroženými druhy volně žijících živočichů a rostlin z roku 1973 přijatá ve Washingtonu D.C., spíše známá jako Úmluva CITES. Vedle toho je možné zmínit třeba Úmluvu o mořském právu z roku 1982 přijatou v Montego Bay na Jamajce. Viz. Úmluva o mořském právu (Convention on the Law of the Sea) přijatá v Montego Bay na Jamajce v roce 1982. Dostupná z: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf.

¹⁸ Obecný cíl Green Dealu se však dále člení na koncepční cíle jako minimalizování klimatických změn a environmentální degradace, strategická biodiverzita, ale především přísná redukce emisí (do roku 2030), což má největší dopady na automobilový průmysl v podobě jeho elektrifikace. Víze Green Dealu vyzdvihuje význam životního prostředí a jeho existenčních hrozeb, proto volá po zajištění ochrany, zachování a obnovitelnosti přírodních zdrojů a ekosystémů.

¹⁹ Čl. 4 odst. 2 písm. e) SFEU.

²⁰ Čl. 11 SFEU říká: „Požadavky na ochranu životního prostředí musí být zahrnuty do vymezení a provádění politik a činností Unie, zejména s ohledem na podporu udržitelného rozvoje.“

²¹ Čl. 191 an. SFEU.

evropského integračního procesu prošla dynamickým vývojem. V současné době lze mít za to, že EU zastává vedoucí postavení v ochraně životního prostředí, a to i na světové úrovni. Vliv EU je tak velice znatelný, což vychází z jejího legislativního rámce, ale i skutečností toho, že EU danou oblast reguluje (ne)závaznými instrumenty.²² Tento fakt jde potom v ústřety rozšíření působnosti ÚEVŽ o ochranu životního prostředí.

Primární právo EU stanovuje požadavek toho, aby ochrana životního prostředí byla integrována do všech politik EU ve výhledu zásady trvale udržitelného rozvoje. Právně závaznými jsou povinnosti plynoucí z primárního a sekundárního práva EU, které regulují obecné či dílčí oblasti ochrany životního prostředí. Vedle doposud zmíněného, je vhodné udat příklad unijního sekundárního aktu, který se věnuje ochraně životního prostředí, může jít třeba o směrnici č. 2008/99/ES o trestněprávní ochraně životního prostředí²³, směrnici 2009/147/ES o ochraně volně žijících ptáků, nebo směrnici 92/43/EHS o ochraně přírodních stanovišť.²⁴ Mezi nezávazné akty řadíme různé akční plány, doporučení, programy či strategie, které sice nejsou právně závazné, ale slouží jako vhodná vodítka při realizaci ochrany životního prostředí. Na ochraně životního prostředí EU participuje řada unijních orgánů, institucí a agentur. Explicitně je možné uvést Generální ředitelství pro životního prostředí; Evropskou agenturu pro životní prostředí, která představuje informační centrálu a komunikační kanál o stavu životního prostředí, zejména tím, že spravuje síť „Eionet“ (Evropská informační a pozorovací síť pro životního prostředí).

²² Explicitně je vhodné zmínit rozhodnutí Evropské komise (EU) 2022/591 o všeobecném akčním programu Unie pro životní prostředí do roku 2030, ze dne 06.04.2022. V návaznosti na tento akt potom osmý akční program životního prostředí (8th Environmental Action Programme), který přednáší několik aspektů k urychlení zeleného přechodu k dosažení klimatické neutrality, když se jedná o udržitelnost, netoxicitu, obnovitelnost, pružnost a soutěživost ekonomiky, ale i třeba ochranu biodiverzity.

²³ Uvedená směrnice zavedla v době přijetí efektivnější trestní opatření k ochraně životního prostředí. V současné době však došlo k její evaluaci z hlediska dosahování cílů a požadavků k ochraně životního prostředí, přičemž se zjistilo, že již adekvátně neodpovídá modernímu vývoji a požadavkům takové efektivní ochrany. Při jejím hodnocení byla identifikována řada problémů, mezi které můžeme řadit nízké počty vyšetřování a stíhání trestné činnosti namířené proti životnímu prostředí, avšak i nízké a nedostatečné tresty, jakož i další mezery v úrovni trestní represe a prevence. Ve světle modernizace byla stanovena potřeba revidování uvedené směrnice, alespoň do doby přijetí nového aktu. Taková revize má mj. zavést nové kategorie trestných činů, a to například nelegální obchod se dřevem (*illegal timber trade*), nelegální odběr vody způsobující značné škody na vodních zdrojích (*illegal water abstraction causing substantial damage to water resources*), závažná porušení právních předpisů EU o chemikáliích způsobující značné škody na životním prostředí nebo lidském zdraví (*serious breaches of EU chemicals legislation causing substantial damage to the environment or human health*) a několik dalších.

²⁴ V poslední době však rezonují zvěsti ohledně snahy k vytvoření nové směrnice k ochraně životního prostředí prostředky trestního práva (angl. *The Environmental Crime Directive*). Podporu pak vysílají další subjekty, jako třeba WWF (angl. *World Wide Fund for Nature*). Viz: <https://www.wwf.eu/?6109916/A-new-EU-Environmental-Crime-Directive>.

Proč je potřebné věnovat pozornost ochraně životního prostředí, obzvláště na mezinárodní scéně?²⁵ Životní prostředí není možné rozlišovat podle územního rozložení jednotlivých států, existuje jako jediný, neoddelitelný a komplexně provázaný systém. Mnohé vnitrostátní hrozby či poruchy životního prostředí nemají územně omezený dopad, ale znamenají riziko i pro další státy, čímž nabývají přeshraničního rozměru. Z tohoto důvodu je potřebné ochranu životního prostředí především koncipovat na mezinárodní úrovni, která bude určující, přičemž vnitrostátní ochrana bude vyvíjena v přímé souvislosti s celosvětovým stavem a potřebami životního prostředí. Dosavadní nástroje ochrany životního prostředí se jeví jako nedostatečné a přežití²⁶, a to pro omezenost jejich stanoveného rozsahu, který neodpovídá požadavku efektivní ochrany životního prostředí ve světle moderního vývoje. *In concreto* je rovněž kritizována nedostatečná úroveň přeshraniční spolupráce a její koordinace při poskytování ochrany životnímu prostředí skrze prostředky trestního práva.²⁷ Tato přesvědčení nebo spíše uvědomění potom podporují tendence rozšíření pravomocí a působnosti ÚEVŽ o oblast nj. životního prostředí.

Pravomoc Úřadu evropského veřejného žalobce v rovině *de lege lata*

Úřad evropského veřejného žalobce odpovídá za vyšetřování a vedení trestního stíhání pachatelů trestných činů, které ohrožují nebo poškozují finanční zájmy EU a jejich postavení před soudní mocí.²⁸ Hmotněprávní základ vychází z nařízení 2017/1939 o ÚEVŽ a ze směrnice 2017/1371 ze dne 05. 07. 2017 o boji vedeném trestněprávní cestou proti podvodům poškozujícím finanční zájmy EU (dále jen „Směrnice“). Finanční zájmy EU představují veškeré příjmy, výdaje a aktiva, které jsou kryty z unijních rozpočtů, přímo z nich pocházející nebo do

²⁵ Podle některých názorů je dosavadní nedostatečná regulace projevem mezinárodní intolerance a přetrvávajících morálních ústupků pod lobbistickým vlivem obchodních vztahů a jejich subjektů. Tlaky ekologických aktivistů a protagonistů přitom neutuchají, takže je potřeba brát v úvahu možnost, že do budoucna se takové právní regulace dočkáme. Viz. LEVANTESI, S. Ecocide is a crime against peace, and it must be stopped. In *Lifegate* [online]. Zveřejněno dne 05. 10. 2020. Dostupné z: <https://www.lifegate.com/ecocide-crime-definition>. Logicky lze proto předpokládat, že by EU musela na takový stav reagovat a přijmout patřičnou odpověď v podobě redefinice evropských trestných činů, kam by ekocidu mohla také zahrnout. Posléze by se tak přímo otevřela cesta k tomu, aby toto protiprávní jednání spadalo do působnosti ÚEVŽ.

²⁶ Nedostatečnost se projevuje v podobě slabé a neefektivní přeshraniční spolupráce, v nepřiměřeně nízkých a neefektivních sankcích, ale i v nízkých počtech úspěšně vyšetřovaných a stíhaných případů trestné činnosti proti životnímu prostředí.

²⁷ Jinými slovy dochází ke kritice neefektivní vymožitelnosti, když nemá docházet k náležitě a odpovídající pozornosti, detekci, vyšetřování, stíhání a trestání ilegální činnosti namířené proti životnímu prostředí. Možným východiskem je přijetí nových a moderních nástrojů regulujících danou oblast, když EU již předesílá úvahy o přijetí nové směrnice k ochraně životního prostředí prostředky trestního práva, která by měla nahradit onu stávající směrnici 2008/99/EC.

²⁸ KOŘÍNEK, Š. Úřad evropského veřejného žalobce. KLIMEK, L. (ed.) *Trestné právo Európskej únie v teórii a praxi*. Brno: Tribun EU, 2020, s. 435.

nich odváděné.²⁹ Protiprávní jednání bude spočívat v různých útocích na chráněné zájmy, především se může jednat o podvody, legalizaci výnosů z trestné činnosti (právní špinavých peněz), korupci, zpronevěru a mnohé další projevy.³⁰ Všechny tyto trestné činy bychom mohly označit za tzv. evropské trestné činy (euro-zločiny). ÚEVŽ bude vystupovat v trestním řízení jako orgán unijní (veřejné) žaloby, čímž bude hájit oprávněné zájmy EU před vnitrostátními justičními orgány (soudy). Obrovský přínos lze spatřit v tom, že se bude jednat o tzv. komprehenzivní (obsáhlou) žalobu, kterou bude ÚEVŽ disponovat. Úřad tak bude obtěžkán povinnostmi stíhat všechny trestné činy bez formální těžkostí, řešit dané kauzy v jejich komplexnosti a na základě jednotného vyšetřování a vedení trestního stíhání z nadnárodní úrovně.³¹

Směrnice stanovuje minimální pravidla týkající se vymezení trestných činů a trestních sankcí s ohledem na boj proti podvodům a jinému protiprávnímu jednání poškozujícím finanční zájmy EU, a to s cílem posílit ochranu před nelegální trestnou činností, která tyto zájmy poškozuje.³² Směrnice nadále upravuje jednotlivé příklady protiprávních jednání, která spadají do věcné působnosti ÚEVŽ.³³ Směrnice příhodně kriminalizuje jednání projevující se jako trestné činy v oblasti podvodů poškozujících finanční zájmy EU.³⁴ Daná ustanovení pak detailně formulují podvodné jednání, které může nabýt mnoha projevů od nakládání s nepravdivými, nesprávnými či neúplnými údaji, přes neposkytnutí informací, až po nesprávné užití prostředků. Příznivě a přiměřeně byla zvolena kriminalizace protiprávního jednání vztahujícího se k daním z přidané hodnoty (dále „DPH“), které budou z hlediska jejich chráněného významu také spadat do kompetenčního rozsahu působnosti ÚEVŽ, avšak se zřetelem k prahovým hodnotám. Musí se jednat o závažnou trestnou činnost proti společnému unijnímu systému DPH a vzniku škody minimální hranice deseti milionů euro. Směrnice pak kriminalizuje i další protiprávní jednání jako legalizaci příjmů z trestné činnosti (praní špinavých peněz), korupci (aktivní i pasivní) či zpronevěru. Ve vztahu k ÚEVŽ však neustále platí premisa, že se musí výlučně jednat o ilegální trestnou činnost ekonomicko-hospodářského

²⁹ Čl. 2 odst. 1 písm. a) směrnice EP a Rady (EU) 2017/1371 ze dne 05. 07. 2017 o boji vedeném trestněprávní cestou proti podvodům poškozujícím finanční zájmy EU.

³⁰ KOŘÍNEK, Š. Evropský veřejný žalobce. *AUCI*, 2019, roč. I.XV, č. 4, s. 16.

³¹ WADE, M. L. A European public prosecutor: potential and pitfalls. *Crime Law and Social Change*, 2013, vol. 59, is. 4, s. 455.

³² Čl. 1 směrnice EP a Rady (EU) 2017/1371 ze dne 05. 07. 2017 o boji vedeném trestněprávní cestou proti podvodům poškozujícím finanční zájmy Unie.

³³ KOŘÍNEK, Š. Úřad evropského veřejného žalobce. KLIMEK, L. (ed.) *Trestné právo Európskej únie v teórii a praxi*. Brno: Tribun EU, 2020, s. 437.

³⁴ Čl. 3 odst. 1 směrnice EP a Rady (EU) 2017/1371 ze dne 05. 07. 2017 o boji vedeném trestněprávní cestou proti podvodům poškozujícím finanční zájmy Unie, jako: „Členské státy přijmou opatření nezbytná k zajištění toho, aby podvody poškozující finanční zájmy Unie byly považovány za trestný čin, pokud byly spáchány úmyslně.“

charakteru namířenou proti EU.³⁵ V legislativní úpravě však byly ponechány přístupové body k rozšířeni věcné působnosti ÚEVŽ o další závažnou trestnou činnost namířenou proti EU.³⁶

Aktuální kompetenční nastavení ÚEVŽ lze hodnotit jako příznivé, přičemž plně odpovídá uplatňování zásady subsidiarity, neboť EU aspiruje na to, že bude mnohem vhodnějším subjektem pro efektivní ochranu svých finančních zájmů namísto jednotlivých členských států. Konečně, unijní rozpočet je svébytná kategorie finančních zdrojů plně nezávislá na rozpočtech členských států. To však nemění nic na skutečnosti, že unijní finance jsou reálně zhmotněny finančními prostředky odvedenými z veřejných rozpočtů členských států, proto je lze s plným přesvědčením označit za hybatele unijní politiky a integračního procesu. Finanční prostředky EU jsou přeneseně považovány za jeden z nejdůležitějších komponentů evropské politiky. Přitom se zdá být přirozené, že by EU měla mít vlastní nástroje a mechanismy k jejich ochraně. ÚEVŽ tak představuje první krok na této cestě. *Obiter dictum* nařízení ÚEVŽ uvádí, že dlouhodobě nedochází k dostatečnému vymáhání spravedlnosti v oblasti ekonomické trestné činnosti namířené proti EU na vnitrostátní úrovni ochrany.³⁷ Tento závěr nesčetněkrát opakovala i Evropská komise skrze své výstupy o nedostatečné ochraně evropských financí a slabé vymahatelnosti práva a spravedlnosti v EU.³⁸ Odborná obec také poukazuje na to, že se ochrana i vymahatelnost práva v oblasti ekonomické kriminality postihující EU v jednotlivých členských státech významně rozchází.³⁹

Možnost extenzivního rozšíření pravomocí Úřadu evropského veřejného žalobce o ochranu životního prostředí v rovině *de lege ferenda*

Na odborné i politické scéně se názory, že oblast ochrany životního prostředí se jeví jako adekvátní možnost pro rozšíření věcné působnosti ÚEVŽ.⁴⁰ Tato úvaha se jeví jako opodstatněná hned z několika hledisek. Prvně jde o to, že právní úprava ochrany životního

³⁵ KOŘÍNEK, Š. Úřad evropského veřejného žalobce. KLIMEK, L. (ed.) *Trestné právo Európskej únie v teórii a praxi*. Brno: Tribun EU, 2020, s. 438.

³⁶ FOJT, D. Projekt evropského veřejného žalobce v současnosti. In FRYŠTÁK, M., HRUŠÁKOVÁ, M. (eds.) *Nové jevy v hospodářské kriminalitě se zaměřením na kriminalitu finanční: Sborník příspěvků z konference*. Brno: MU, Právnická fakulta, 2017, s. 169.

³⁷ ORIOLLO, A. The European Public Prosecutor's Office: A Revolutionary Step in Fighting Serious Transnational Crimes. In *ASIL Insights. The American Society of International Law*, vol. 22, issue 4.

³⁸ ZARIVNIJ, P. Správné načasování jako alfa omega pro zřízení a fungování Úřadu evropského veřejného žalobce. In *Státní zastupitelství*. Wolters Kluwer, 2017, roč. 15, č. 1, s. 32.

³⁹ JELÍNEK, J. Evropský veřejný žalobce v evropském prostoru. In *Kriminalistika*, 2018, roč. 51, č. 1, s. 62.

⁴⁰ V dopise adresovaném Evropskému parlamentu uvedla předsedkyně Evropské komise Ursula von der Leyen následující: „*The Commission stands ready to explore, in close cooperation with the European Parliament, the need and feasibility to extend the EPPO's competence in the medium term so as to cover serious cross-border environmental crime.*“, čímž předslala, že Evropská komise je připravena k jednání o takové možnosti, ale zároveň dodala, že prozatím nemá ambice k blízkému uskutečnění takového kroku („*There are no plans to add environmental protection to the EPPO competences.*“).

prostředí spadá do jednoho ze základních politických směrování EU. Dokonce i Soudní dvůr EU (dále jen „SDEU“) zastává tezi toho, že životní prostředí představuje jeden ze základních a klíčových objektů zájmu a politik EU.⁴¹ Evropské právo životního prostředí (anglicky „*EU environmental law*“) by se dalo označit za projev europeizace a harmonizace jednotlivých vnitrostátních právních norem členských států ve výhledu sjednocení právní ochrany životního prostředí na unijní úrovni.⁴² V užším smyslu chápání se může Evropské právo životního prostředí jevit i jako soubor právních norem, které zakládají jednu z mimořádných právních oblastí evropské integrace.⁴³ Nicméně, samotný pojem životního prostředí je poměrně obsáhlý, což komplikuje jakékoliv legislativní vymezení, ale i snahy o harmonizování jeho ochrany. To jest dáno především tím, že tento pojem referuje celé spektrum přírodních, ale i umělých elementů života. Právo životního prostředí někdo úzce chápe jako legislativní úpravu cílenou na boj proti znečišťování jednotlivých biosfér jako znečišťování ovzduší, vodní proliferaci a znečištění, způsobování negativních klimatických změn, ale i dalším negativním dopadům na životní prostředí, či ve výhledu ochrany biodiversity.⁴⁴

Obecně se lze přidržit domněnky, že trestná činnost postihující životní prostředí, respektive ohrožující či přímo poškozující životní prostředí, je poměrně závažného charakteru, obzvláště v rovině celé EU (všech členských států EU). Navíc, trestná činnost namířená proti životnímu prostředí má velmi často komplexnější ráz a zasahuje do více chráněných zájmů, jakož i přesahuje vícero území a státních jurisdikcí. Některé zdroje hovoří o tom, že trestná činnost dopadající na životní prostředí představovala méně jak 1 % aktivity Eurojustu v období od roku 2014 do 2018.⁴⁵ Je proto nasnadě, že mnohé z trestných činů páchaných na životním prostředí mají přesah i do finanční sféry jednotlivého státu či jiných (ne)státních aktérů, čímž

⁴¹ SD EU, dříve však ESD, takový závěr vyslovil v rozsudku ze dne 07.02.1985 ve věci 240/83 ADBHU, dále pak v rozsudku ze dne 20.09.1988 ve věci 302/86 *Commission v. Denmark*, no a konečně i v rozsudku ze dne 11.06.1991 ve věci 300/89 *Commission v. Council*.

⁴² Jeho projevem může být za příklad vzpomenuta směrnice 2008/99/ES o trestněprávní ochraně životního prostředí.

⁴³ DE ANGELIS, F. The European Public Prosecutor's Office (EPPO). Past, Present, and Future. In *EU CRIM – The European Criminal Law Associations Forum*. Issue 2019/4, s. 274.

⁴⁴ Tamtéž, s. 275.

⁴⁵ Kromě toho Interpol poukazuje na to, že trestná činnost proti životnímu prostředí tvoří čtvrtou největší skupinu na světě, přičemž v současné době vykazuje rostoucí tempo v procentuální výměře 5 až 7 % za rok. Viz. APPELBLAT, M. European Commission steps up the fight against environmental crimes in the EU. *The Brussels Times*. Zveřejněno dne 15.12.2021. Dostupné z: <<https://www.brusselstimes.com/198013/european-commission-steps-up-the-fight-against-environmental-crimes-in-the-eu>>. V konkrétních číslech generuje ilegální obchod s volně žijícími zvířaty mezi 7 až 9 biliony euro každoročně. Nelegální nakládání s odpady se pak pohybuje v částkách od 4 do 15 bilionů euro každý rok a ilegální obchod se dřevem okolo 6 bilionů euro. Viz. GUILLOT, L. MEP's want EU public prosecutor to tackle green crimes. In *Politico* [online]. Zveřejněno dne 17.06.2022. Dostupné z: <https://www.politico.eu/article/meps-want-eu-public-prosecutor-to-tackle-green-crimes-timber-trade-wildlife-trafficking/>.

vzrůstá jejich společenská škodlivost, když příjmy z takové trestné činnosti dosahují výše od milionů po biliony euro.⁴⁶ V obecné teorii práva životního prostředí se rozlišuje mezi škodou, kterou se rozumí materiální a individualizovaná škoda na majetku osob, a to fyzických i právnických, mezi které můžeme řadit i stát. Naopak pojem újma, respektive ekologická újma, bývá spjat s imateriálním charakterem celospolečenské škodlivosti, jež postihuje společnost jako celek.⁴⁷ Hovoříme-li tedy v této souvislosti s finančními dopady či přesahy trestné činnosti na životní prostředí, tak tím rozumíme spáchání materiální škody, a to buď státu či jinému subjektu (EU). Na druhou stranu, dojde-li k ekologické újmě, tak ta má znatelnější ráz na životní prostředí, neboť došlo k narušení jeho základních složek, které mohou být i nevratně poškozeny. V konečném důsledku bude takový stav znamenat poškození životního prostředí v konkrétně zasažených členských státech, ale i v evropském prostoru EU.

V souvislosti s ochranou životního prostředí a možností rozšíření kompetencí ÚEVŽ o postih trestné činnosti namířené proti životnímu prostředí, na jehož ochraně a zachování má EU jednoznačný zájem, je možné uvažovat ve dvou perspektívách. Rozšíření pravomocí ÚEVŽ může být učiněno na základě vážnosti trestné činnosti a jejího přeshraničního rozměru, nebo může být učiněno v neoddelitelné souvislosti vztahující se k zasažení (ohrožení či poškození) finančních zájmů EU.⁴⁸ ÚEVŽ by tak byl nově nadán prerogativy, které byly přiznané vnitrostátním orgánům veřejné žaloby, což je ovšem přirozenou podstatou ÚEVŽ. Z hlediska toho, že lze často identifikovat úzké spojení alias konvergenci finanční trestné činnosti a trestné činnosti namířené proti životnímu prostředí, tak lze dojít k závěru, že takové rozšíření pravomocí ÚEVŽ by spadalo i pod rozsah ekonomické kriminality v širším slova smyslu.⁴⁹ Jiné formy trestné činnosti totiž velmi často vystupují jako iniciátory trestné činnosti proti životnímu

⁴⁶ EUROPOL. SOCTA 2013 – EU Serious and Organised Crime Threat Assessment, 2013, s. 6.

⁴⁷ Toto rozlišování vyplývá i z české právní úpravy ochrany životního prostředí, tak jak upravuje český právní řád. Respektive, škoda jako taková je obecně upravena v občanském zákoníku, tedy v generálním právním předpisu. Naopak, ekologická újma je definována ve dvou právních předpisech, přičemž obě definice se vzájemně doplňují a tvoří tak obecnou a speciálnější úprava v užším smyslu. Zákon č. 17/1992 Sb., o životním prostředí, vzpp, definuje ekologickou újmu v § 10 jako: „*Ekologická újma je ztráta nebo oslabení přirozených funkcí ekosystémů, vznikající poškozením jejich složek nebo narušením vnitřních vazeb a procesů v důsledku lidské činnosti.*“. Naopak, zákon č. 167/2008 Sb., o předcházení ekologické újmy a o její nápravě a o změně některých zákonů, vzpp, upravuje ekologickou újmu v § 2 písm. a) jako „*ekologickou újmou nepřiznivá měřitelná změna přírodního zdroje nebo měřitelné zhoršení jeho funkcí, která se může projevit přímo nebo nepřímo.*“

⁴⁸ Čl. 22 odst. 3 nařízení EPO: „*Úřad je rovněž příslušný pro jakýkoli jiný trestný čin, který je neoddelitelně spjatý s trestným jednáním spadajícím do působnosti odstavce 1 tohoto článku. Příslušnost k těmto trestným činům lze vykonávat pouze v souladu s čl. 25 odst. 3.*“ K tomu více viz. NATO, A. The European Public Prosecutor's Office between counter-terrorism and strengthening of the European citizens safety. *Civitas Europa*, 2016/2, N. 37, s. 317 an.

⁴⁹ Takové závěry se objevují i v oficiálních zdrojích Interpolu, k čemuž lze odkázat na Environmental Security Programme z roku 2015 vydaný Interpolem. Viz. INTERPOL. Environmental Crime and its Convergence with Other Serious Crimes. *Environmental Security Programme*, 2015, s. 3.

prostředí, neboť se nezřídka stávají součástí spletitého mechanismu zločinných syndikátů.⁵⁰ S odkazem na výstupy Interpolu lze konstatovat, že trestná činnosti proti životnímu prostředí mívá komplexnější spojitost s jinou trestnou činností.⁵¹ Charakteristické znaky přeshraniční trestné činnosti proti životnímu prostředí příhodně demonstrují represivní separaci, která neodpovídá komplexnosti a konvergenci s dalšími trestnými činy, a to zejména organizovaným zločinem⁵², praním špinavých peněz či korupcí⁵³.

V souvislosti s úvahami o rozšíření pravomocí ÚEVŽ můžeme hovořit i o zločinu tzv. ecocidy (z anglického „*ecocide*“).⁵⁴ Jedná se o koncept, který znamená jakékoliv lidské počínání s destruktivními dopady na životní prostředí v podobě masivního poškození či destrukce ekosystémů, čímž se narušuje přirozená báze životního prostředí. Zločinu ecocidy je možné se dopustit víceméně plně vědomě a s úmyslem, proto je namístě jeho formy označit i jako ekoterorismus. Nicméně, zpět k termínu ecocidy, který nebývá dostatečně, jasně a vyčerpávajícím způsobem definován.⁵⁵ Pokusů o vymezení ecocidy může dohledat nespočet, kupříkladu se jí rozumějí veškerá protiprávní lidská činnost, která porušuje principy environmentální spravedlnosti. Ecocida se nejčastěji projevuje jako podstatné poškození (devastace) či přímé ničení (destrukce) ekosystémů se závažnými dopady pro život a zdraví organismů.⁵⁶ Jednotná právní definice ecocidy přitom stále absentuje. Evropská komise také

⁵⁰ Takové zločinné a intrikářské sítě zahrnují i politicky či veřejně angažované osoby nebo činitele, což vykazují korupční praktiky, ale i mnohé korporátní struktury, které pak trestnou činností usnadňují či zprostředkovávají, nebo jí alespoň napomáhají.

⁵¹ BAAB, F. Will the European Public Prosecutor's Office be a stab to the heart? *RED*, vol. 2, Issue 1, 2021, s. 62-63.

⁵² Víceméně platí, že všechny formy trestné činnosti proti životnímu prostředí jsou organizované v globální a rozsáhlé rovině, přičemž jejich složitost se projevuje právě rozsáhlým obchodováním s přírodními artikly napříč kontinenty, což nachází podstatu ve finančních a logistických zdrojích.

⁵³ CAZENEUVE, B., SELLAL, P. Il faut corriger l'asymétrie entre l'Europe et les États-Unis dans la lutte contre la corruption. *Le Monde*. Zveřejněno dne 07.07.2018. Dostupné z: <https://www.lemonde.fr/idees/article/2018/07/07/il-faut-corriger-l-asymetrie-entre-europe-et-etats-unis-dans-la-lutte-contre-la-corruption_5327743_3232.html>.

⁵⁴ DE ANGELIS, F. The European Public Prosecutor's Office (EPPO). Past, Present, and Future. In *EUCRIM – The European Criminal Law Associations Forum*. Issue 2019/4, s. 275.

⁵⁵ Pojem ecocidy se poprvé objevil v 70 letech minulého století v souvislosti s environmentálními dopady války ve Vietnamu. Ecocida byla původně zařazena do návrhu Římského statutu Mezinárodního trestního soudu, ale pro silný odpor Nizozemí, Francie a Velké Británie musela být z něho vyřazena. Ecocida se tak nestala mezinárodním zločinem, který by bylo možné subsumovat pod Římský statut. Nicméně, do dnešních dob se znovobjevují volání po rozšíření jurisdikce Mezinárodního trestního soudu o zločin ecocidy. Řada odborných kruhů přitom ecocidu považuje za zločin proti lidskosti. Otázka mezinárodního kriminalizování ecocidy se přitom opírá o celou řadu důvodů, přičemž je především poukázáno na její destruktivní účinky projevující se v antropogenní environmentální degradaci a trvalém poškození životního prostředí. Viz. TAM, C. Why Ecocide Should be an International Crime. In *earth.org* [online]. Zveřejněno dne 30. 12. 2020. Dostupné z: <https://earth.org/ecocide-should-be-a-crime-in-international-law/>.

⁵⁶ SARLIEVE, M. ICL and Environmental Protection Symposium: Which Future for the Crime of Ecocide? In *opiniojuris.org* [online]. Zveřejněno dne 06. 03. 2020. Dostupné z: <http://opiniojuris.org/2020/06/03/icl-and-environmental-protection-symposium-which-future-for-the-crime-of-ecocide/>.

upozorňuje na mezinárodní povahu zločinu ecocidy, přičemž zdůrazňuje i jeho potencionální přesah ke kodifikaci na unijní úrovni.⁵⁷ Některé i evropské státy se uchýlily ke kriminalizaci ecocidy na vnitrostátní úrovni, příkladně ve Francii.⁵⁸ Unijní kriminalizace ecocidy by znamenala posílení ochrany životního prostředí a dala by se tak vnímat jako příznivý krok kupředu.

Zásadně si však lze představit, že by se působnost ÚEVŽ rozšířila tak, že by nezahrnovala pouze trestnou činnost vycházející ze směrnice 2017/1371, ale i trestnou činnost spadající do regulace směrnice 2008/99/ES o trestněprávní ochraně životního prostředí. Přímo by se tak jednalo o nezákonnou činnost, kterou jednotlivá ustanovení zmíněné směrnice označují jako trestné činy spočívající ve vypouštění či uvolňování emisí do ovzduší, vody či půdy, které mají nepříznivé následky na život či zdraví organismů či jiné škodlivé účinky na chráněné zájmy. Dále pak širokou škálu neoprávněného nakládání s odpady či s jinými nebezpečnými látkami (jaderný či vysoce nebezpečný biologický materiál), případně i nezákonné obchodování s volně žijícími či chráněnými živočichy nebo planě rostoucími nebo chráněnými rostlinami.⁵⁹ Konečně i v preambuli předmětné směrnice jest uvedeno, že cíle zajištění účinnější ochrany životního prostředí nemůže být uspokojivě dosaženo na úrovni členských států, a proto je na základě zásady subsidiarity žádoucí, aby jej bylo lépe dosaženo na úrovni unijní.⁶⁰ Evropská komise má zájem na zefektivnění ochrany životního prostředí tím, že by zavázala členské státy k přijetí striktnějších trestních opatření. Na konci minulého kalendářního roku byl předložen návrh směrnice o trestněprávní ochraně životního prostředí (angl. *The Environmental Crime Directive*), ve kterém je zahrnuta i role ÚEVŽ.⁶¹ Rozšíření pravomocí ÚEVŽ o organizovanou trestnou činnost, stejně jako kybernetickou kriminalitu či trestnou činnost namířenou proti životnímu prostředí, je možné založit v gesci kolektivního zájmu na vyšší formě ochrany životního prostředí z úrovně EU.⁶²

⁵⁷ APELBLAT, M. European Commission steps up the fight against environmental crimes in the EU. *The Brussels Times*. Zveřejněno dne 15.12.2021. Dostupné z: < <https://www.brusselstimes.com/198013/european-commission-steps-up-the-fight-against-environmental-crimes-in-the-eu>>.

⁵⁸ TOUSSAINT, M. Ecocide: Towards International Recognition. In *Green European Journal* [online]. Zveřejněno dne 21. 12. 2020. Dostupné z: <https://www.greeneuropeanjournal.eu/ecocide-towards-international-recognition/>.

⁵⁹ Čl. 3 směrnice 2008/99/ES o trestněprávní ochraně životního prostředí.

⁶⁰ Bod 14 preambule směrnice 2008/99/ES o trestněprávní ochraně životního prostředí.

⁶¹ Návrh směrnice Evropského parlamentu a Rady o trestněprávní ochraně životního prostředí a o nahrazení směrnice 2008/99/EC ze dne 15.12.2021, COM(2021) 851 Final, 2021/0422 (COD). Některé oficiální zdroje již volání po nové úpravě obsahují, a to studie Evropského parlamentu *Environmental crime affecting EU financial interests, the economic recovery and the EU's Green Deal objectives*. PE 737.869.

⁶² BAAB, F. Will the European Public Prosecutor's Office be a stab to the heart? *RED*, vol. 2, Issue 1, 2021, s. 62.

Vzhledem na výše vyřčené závěry a úvahy máme proto za to, že mnohé zločiny proti životnímu prostředí by bylo možné s plným uvědoměním označit za tzv. euro-zločiny, tedy evropské trestné činy, avšak pouze v případě jejich kriminalizace na evropské (unijní) úrovni. Z právní základny EU přitom vyplývá, že v současné době se mezi euro-zločiny řadí jenom terorismus.⁶³ Polemickou otázkou proto zůstává, jestli lze pod kategorii terorismu podřadit i subkategorii ekologického terorismu?⁶⁴ Podle našeho názoru je to možné, neboť určité formy ekologického terorismu je možné vnímat jako pouhou součást klasifikace terorismu jako takového.⁶⁵ Nad to i věcnost extenzivního rozšíření pravomocí ÚEVŽ o ochranu životního prostředí přichází podle našeho názoru v úvahu, neboť opět platí, že na základě zásady subsidiarity je možné dosahovat efektivnější ochrany životního prostředí právě z unijní úrovně. Je přitom nutné mít na paměti, že stejně jako v případě dosavadních kompetencí ÚEVŽ, ten by měl být nadán jen ke stíhání takové trestné činnosti proti životnímu prostředí, která dosahuje požadované celospolečenské (unijní) závažnosti s přítomností přeshraničního prvku, tedy že se dotýká území minimálně dvou členských států. Taková vize rozšíření pravomocí ÚEVŽ je potom řádně odůvodněná a plně v souladu s legálními požadavky, podmínkami a zájmy, které

⁶³ Čl. 83 odst. 1 SFEU: „*Jsou to tyto oblasti trestné činnosti: terorismus, obchod s lidmi a sexuální vykořisťování žen a dětí, nedovolený obchod s drogami, nedovolený obchod se zbraněmi, praní peněz, korupce, padělání platebních prostředků, trestná činnost v oblasti výpočetní techniky a organizovaná trestná činnost.*“

⁶⁴ Ekologický (environmentální) terorismus bývá někdy označován epitetony jako ekoterorismus či bioterorismus, pod kterým si lze představit hrozbu nebo cílenou destrukci životního prostředí způsobenou státy, teroristickými skupinami či jedinci, v úmyslu zastrážit vládu či civilní obyvatelstvo nebo je donutit k tomu, aby něco konali, strpěli či se něčeho zdrželi.⁶⁴ Ekoterorismus je tak buď motivován bojem za ochranu životního prostředí, ale může být naopak i motivován směrem k poškozování životního prostředí. Viz. VLACHOVÁ, H. Zvířata a terorismus. In *Vojenské rozhledy*, 2010, roč. 19 (51), č. 1, s. 160. Velká řada eco-teroristických útoků je vedena anarchistickými, často polo-militantními, skupinami, které prosazují vlastní zájmy dosti nevybíravým způsobem, přesněji pácháním různé trestní činnosti jako násilí, sabotáže, vandalismus, infiltrace, kyberútoky, blokády a jiné. Mezi tyto skupiny můžeme řadit například AELM (The Animal and Earth Liberation Movement), ALF (The Animal Liberation Front), ELF (The Earth Liberation Front) či DGR (The Deep Green Resistance). Samozřejmě zůstává otázkou, nakolik jsou jejich motivy skutečně vedeny pouze snahou chránit životní prostředí a nakolik vlastními ziskuchtivými popudy. Viz. SPADARO, A. P. Climate Change, Environmental Terrorism, Eco-Terrorism and Emerging Threats. In *Journal of Strategic Security*, vol. 13, no. 4, p. 63-65.

⁶⁵ Poněkud svébytně vymezil ekologický terorismus Federální úřad vyšetřování (anglicky FBI – *Federal Bureau of Investigation*) jako použití či hrozba použití násilí proti lidem (nevinným obětem) či majetku environmentálně orientovanými nadnárodními skupinami z environmentálně-politických důvodů nebo zaměřené na diváky za hranicemi terče často se symbolickou hodnotou. Viz. LONG, D. *Ecoterrorism*. New York: Facts on File, 2004. Ekologický terorismus (ecoterrorism) v anglickém originále: „*the use or threatened use of violence of a criminal nature against people (innocent) or property by an environmentally-oriented, sub-national group for environmental-political reasons or aimed at an audience beyond the targeted, often of a symbolic nature*“. Ekoterorismus vykazuje svébytné charakteristické znaky. Prvním z nich je neexistence legitimních lidských cílů tak, jak je tomu v případě „běžného“ terorismus. Ekoterorismus záměrně cílí pouze na majetkové cíle, což však nevylučuje vedlejší oběti. Druhý znak spočívá ve vědomé volbě cílů, které zastupuje majetek toho, kdo životnímu prostředí škodí (škůdce). Na tomto místě však dochází k další diferenciaci, kdy tyto majetkové cíle jsou rozdělovány na primární (přímého škůdce) a sekundární (nepřímého škůdce). Třetím znakem jest decentralizace činnosti spolu s absencí hierarchické struktury a organizační infrastruktury. Viz. KULKOVÁ, T. *Eko-terorismus v současném světě. Diplomová práce*. Olomouc: Právnická fakulta UP, 2018, s. 19.

stanovuje unijní právní řád, ale zároveň i koreluje s vnitrostátními zájmy a právními řády (zásadou subsidiarity trestní represe).⁶⁶

Zásada subsidiarity jako klíčové východisko rozšíření působnosti ÚEVŽ o ochranu životního prostředí

V obecné rovině představuje zásada subsidiarity regulační mechanismus výkonu a dělby pravomocí mezi EU a členské státy. Zásada subsidiarity bývá pojmována jako normativní princip k zajištění optimální a efektivní dělby pravomocí mezi nadnárodní úrovní (EU) a národní úrovní (členskými státy). Zásada subsidiarity tak značí mantinely možného excesivního výkonu pravomocí z jednostrannosti EU.⁶⁷ Zásada subsidiarity vlastně odpovídá na otázku „*Kdo má jednat, jestli EU nebo členské státy?*“.⁶⁸ A priori se přitom uplatňuje premisa toho, že primárně mají vždy jednat členské státy jako originární původci unijních pravomocí. Zásada subsidiarity přitom vyplývá přímo z textu Smlouvy o Evropské unii. *In abstracto* se jí rozumí přímé jednání EU v oblastech, které nespádají do výlučných pravomocí Unie a pouze za jasného předpokladu, že daných cílů nemůže být dosaženo z národní úrovně členských států.⁶⁹ Respektive, takových cílů může být snáze a efektivněji dosaženo na unijní úrovni. Aplikační rovina zásady subsidiarity tak skýtá kumulativní naplnění několika kritérií a předpokladů, zejména s ohledem ke sledovanému unijnímu cíli. Obzvláště je třeba věnovat náležitou pozornost tzv. testu komparativní účinnosti (*comparative efficiency test*), ve kterém dochází k porovnání všech dostupných prostředků a metod vhodných k dosažení cílů a vzájemnému vyhodnocení jejich relativní účinnosti.⁷⁰ Vedle toho se je třeba řídit i kritériem přidané hodnoty, kdy se zkoumá skutečný přínos jednání EU namísto jednání členských států. Některé zdroje hovoří o tom, že přidaná hodnota z rozšíření pravomocí ÚEVŽ se může odrazit i v tom, že by mohla evokovat

⁶⁶ Takové snahy o rozšíření pravomocí ÚEVŽ mají mnoho zastánců, a to i na půdě Evropského parlamentu. Vedle evropského poslance Vlada Gheorgheva, pak třeba evropská poslankyně Sirpa Pietikäinen, nebo Marie Toussaint, která uvedla: „*Environmental crimes are often linked to financial crimes. That's why we really need to work on a stronger cooperation and coordination at the European level ... and the European Public Prosecutor's Office is the right place to address that fight.*“ Viz. GUILLOT, L. MEP's want EU public prosecutor to tackle green crimes. In *Politico* [online]. Zveřejněno dne 17.06.2022. Dostupné z: <https://www.politico.eu/article/meps-want-eu-public-prosecutor-to-tackle-green-crimes-timber-trade-wildlife-trafficking/>.

⁶⁷ KOŘÍNEK, Š. Zásada subsidiarity ve vztahu k Úřadu evropského veřejného žalobce. *Časopis pro právní vědu a praxi*, XXVIII, 1/2020, s. 9-10.

⁶⁸ SIMAN, M., SLAŠŤAN, M. *Právo Európskej únie*. Bratislava: EUROIURIS, 2013, s. 87.

⁶⁹ Čl. 5 odst. 3 SEU: „*Podle zásady subsidiarity jedná Unie v oblastech, které nespádají do její výlučné pravomoci, pouze tehdy a do té míry, pokud cílů zamýšlené činnosti nemůže být dosaženo uspokojivě členskými státy na úrovni ústřední, regionální či místní, ale spíše jich, z důvodu jejího rozsahu či účinků, může být lépe dosaženo na úrovni Unie.*“

⁷⁰ HERLIN-KARNELL, E. The Establishment of a European Public Prosecutor's Office: Between Better Regulation and Subsidiarity Concerns. In GEELHOED, W. et al. *Shifting Perspectives on the European Public Prosecutor's Office*. Hague: T.M.C. Asser Press/Springer, 2018, Ch. No. 5, s. 53.

snahy o kreaci dalšího orgánu tzv. European anti-terrorist prosecutor's office.⁷¹ Zmíněné zůstává v rovině politické debaty, kdy i člen Evropské parlamentu Vincze Loránt zastává přesvědčení, že EU by měla využít současných nástrojů k posílení přeshraniční spolupráce k řešení trestné činnosti proti životnímu prostředí.⁷² Za současný nástroj je přitom možné považovat ÚEVŽ, čímž je odpověď nasnadě.

Zásada subsidiarity se tedy v praxi projevuje co nejzdrženlivějším přístupem EU v souladu s co možná neoptimálnějšími rozhodovací praxí. Z hlediska možných excesů ze strany Unie je přitom korekce dělbý pravomocí v prohlubování unijní integrace zcela zásadní. Zásada subsidiarity přináší pouze východiska toho, že činnost nižších jednotek (členských států) se upřednostňuje namísto předčasné aktivizace činnosti vyšších jednotek (EU), což má za následek regulaci přenosu kompetencí nad nutný rozsah a posilování legitimacy činnosti EU.⁷³ Vyšší jednotka (EU) tak má být činná až ve chvíli, kdy na řešení nepostačuje výkon nižší jednotky (členských států). Zabezpečovací mechanismy v podobě zásady subsidiarity jsou přitom namístě, protože vyšší jednotky (EU) mají téměř vždy tendence k vyšší míře centralizace, čímž dochází k extenzivnímu rozšiřování jejich pravomocí nad originární rozsah jim svěřených pravomocí.⁷⁴ Znovu se vrátíme k vymezení toho, co bylo cílem zřízení ÚEVŽ? Odpovědí jest zabezpečení efektivnější ochrany finančních zájmů EU, což se empiricky projevuje. Zásada subsidiarity tak přináší jasnou deklaraci toho, že takový postup je zcela v souladu s legislativním rámcem EU, ale i potřebou dosahování cílů EU. ÚEVŽ jako orgán trestní represe s nadnárodní působností přispěje k ochraně finančních zájmů EU mnohem efektivněji, než by tomu bylo na úrovni členských států. Rozšíření pravomocí ÚEVŽ o trestnou činnost proti životnímu prostředí by mělo být učiněno za účelem zvýšení efektivity ochrany životního prostředí skrze instrumenty trestního práva. Vedle toho však i pro zajištění vyšší míry harmonizace pravidel vyšetřování a trestního stíhání tohoto druhu trestné činnosti.

Trestná činnost proti životnímu prostředí dosahuje takové míry závažnosti, zejména s ohledem na své nežádoucí následky, ale také i kvůli skutečnosti, že se ve většině případů jedná

⁷¹ Evropská komise. *Protiteroristická agenda pro EU: předvidání, prevence, ochrana a reakce*. Brusel, 09.12.2020, COM(2020) 795 final.

⁷² Tento názor je podpořen více členy Evropského parlamentu, např. i Vladem Gheorghevem, jež oponuje v tom smyslu, že současný kompetenční rámec ÚEVŽ nevyžaduje novou instituci, ale pouze to, aby existující instituce měla odlišné kompetenční zázemí. Viz. GUILLOT, L. MEP's want EU public prosecutor to tackle green crimes. In *Politico* [online]. Zveřejněno dne 17.06.2022. Dostupné z: <https://www.politico.eu/article/meps-want-eu-public-prosecutor-to-tackle-green-crimes-timber-trade-wildlife-trafficking/>.

⁷³ DRULÁKOVÁ, R. *Subsidiarita v Evropské unii: právní princip anebo užitečný symbol?* Praha: Oeconomica, 2010, s. 11.

⁷⁴ KOŘÍNEK, Š. Zásada subsidiarity ve vztahu k Úřadu evropského veřejného žalobce. *Časopis pro právní vědu a praxi*, XXVIII, 1/2020, s. 9.

o transnacionální zločiny přesahující území a jurisdikce více členských států EU. Navíc zůstává problematickým faktorem to, že trestná činnost proti životnímu prostředí je vysoce výdělečnou a latentní činností.⁷⁵ Podle stávající úrovně jejího postihu máme přitom za to, že bude stále nabývat na intenzitě, a to dokud bude profíťace z ní převyšovat její rizika. Vedle toho může být takové rozšiřování podmíněné i rostoucím zintenzivňováním "zelené" politiky a pravidel EU.⁷⁶ Právní a operacionální nástroje ochrany práva se přitom i přes částečnou harmonizaci v EU stále více či méně odlišují. Současné unijní instituce a mechanismy přitom není možné považovat za plně dostačující z hlediska jejich omezených pravomocí. Respektive, EU nedisponuje žádnými kompetentními mechanismy oplývajícími administrativní či už vůbec ne trestní pravomocí v oblasti ochrany životního prostředí.⁷⁷ Rozšíření pravomocí a působnosti ÚEVŽ by tak představovala institucionálně-funkční řešení vyplnění této mezery, neboť by nebylo v budoucnu zapotřebí uvažovat nad případným zřízením zvláštní instituce či orgánu věnovaného čistě ochraně životního prostředí v EU. Úvahy ohledně rozšíření kompetenčního rámce ÚEVŽ se jeví souladně s principem subsidiarity, neboť by znamenaly, že nedotčené či ztracené (míněno nezahájené) trestní kauzy by se přesunuly pod autoritativní diki EU.⁷⁸

Závěr

Představený příspěvek se věnuje otázce rozšíření pravomocí a věcné působnosti ÚEVŽ ve vztahu k ochraně životního prostředí, přičemž zkoumá a přibližuje jednotlivé aspekty přípustnosti takové možnosti. První úsek se věnuje osvětlení obecných východisek národní a mezinárodní právní regulace životního prostředí, přesněji ochrany životního prostředí. Životní prostředí představuje důležitý právní statek, který je hodný té nejvyšší možné ochrany, neboť zhoršování jeho stavu může mít velice silný dopad na život všech organismů na planetě. Druhá část se zabývá představením pravomocí a působnosti ÚEVŽ *de lege lata*, a to pro vhodné uchopení a připuštění úvah nad jejich rozšířením o další věcný rozsah. Třetí sekce se *in concreto*

⁷⁵ Člen Evropského parlamentu Vlad Gheorghe (Rumunsko), který se hojně zasazuje o prosazení možnosti rozšíření pravomocí ÚEVŽ k tomu uvedl: „*We know that green crime is high-pay, low-risk.*“, přičemž ještě dodal: „*How many billions of euros, how many trees illegally cut? How many lives lost because of pollution do we need to wait before the Commission acts?*“ Na závěr spatřuje postoj Evropské komise jako frustrující: „... *they sit in the offices and often do not see the reality on the ground and how much destruction environmental crime brings.*“ Viz. GUILLOT, L. MEP's want EU public prosecutor to tackle green crimes. In *Politico* [online]. Zveřejněno dne 17.06.2022. Dostupné z: <https://www.politico.eu/article/meps-want-eu-public-prosecutor-to-tackle-green-crimes-timber-trade-wildlife-trafficking/>.

⁷⁶ GUILLOT, L. MEP's want EU public prosecutor to tackle green crimes. In *Politico* [online]. Zveřejněno dne 17.06.2022. Dostupné z: <https://www.politico.eu/article/meps-want-eu-public-prosecutor-to-tackle-green-crimes-timber-trade-wildlife-trafficking/>.

⁷⁷ DE ANGELIS, F. The European Public Prosecutor's Office (EPPO). Past, Present, and Future. In *EUCRIM – The European Criminal Law Associations Forum*. Issue 2019/4, s. 275.

⁷⁸ GIUFFRIDA, F. Cross-Border Crimes and the European Public Prosecutor's Office. In *EUCRIM – The European Criminal Law Associations Forum*. Issue 2017/3, s. 151.

věnuje otázkám extenzivního rozšíření pravomocí a působnosti ÚEVŽ o ochranu životního prostředí. Předmětně o jednotlivé formy protiprávního jednání, které by mohly být stíhatelné ÚEVŽ jako evropské trestné činy. Čtvrtý oddíl představuje zásadu subsidiarity jako klíčové východisko pro ono rozšíření o ochranu životního prostředí.

Ze všech výše zmíněných důvodů proto spatřujeme oblast ochrany životního prostředí jako zcela vhodnou pro potencionální rozšíření kompetenčního rámce ÚEVŽ.⁷⁹ Navíc se dá předpokládat, že rozšíření kompetencí ÚEVŽ by spíše jen upevnilo unijní moc a postavení. Vlastně by takový stav přispěl k větší legitimitě EU a snad i ke snížení demokratického deficitu EU. Konečně by se mohlo jednat i o prohlubující krok evropské integrace v oblasti europeizace trestních justičních systémů ve světle společných potřeb a zájmů. Odpověď na otázku, zdali je představa extenzivního rozšíření pravomocí a působnosti ÚEVŽ reálnou možností nebo jen fiktivní bublinou je nasnadě.⁸⁰ *Nota bene* se dá usuzovat, že protiprávních činností, které mohou potencionálně destabilizovat ekonomickou rovnováhu EU (ohrozit nebo narušit ekonomicko-finanční zájmy EU) je nespočetně.⁸¹ EU tak potřebuje výkonné a efektivní instituce a orgány, které nebudou jen bezzubými hlídacími psy, ale spíše dobře nasycenými vlky, kteří dokáží v případě potřeby vycenit zuby, zakousnout se a už nepustit. Budoucnost ÚEVŽ se možná jeví jako nejistá, ale budoucnost posílené spolupráce je zcela jasná, a to plná integrace. Ze strany evropských prokurátorů (*largo sensu*) opakovaně rezonuje, že třeba směřovat ke kompletnímu přenosů pravomocí na ÚEVŽ ve vybraných oblastech působnosti.⁸²

V podmínkách ČR je životnímu prostředí pochopitelně věnována náležitá pozornost v souladu se společenskými požadavky a nároky. Toto přesvědčení plyne z ústavního zakotvení ochrany životního prostředí, ale i jednotlivých právních předpisů, které se věnují ochraně životního prostředí, přesněji jednotlivých složkových zákonů. Tato národní legislativa potom vykazuje kvalitativní rysy moderního přístupu k ochraně životního prostředí, což pramení jednak z toho, že příhodně reflektuje mezinárodní standardy a požadavky ochrany životního

⁷⁹ DE ANGELIS, F. The European Public Prosecutor's Office (EPPO). Past, Present, and Future. In *EUCRIM – The European Criminal Law Associations Forum*. Issue 2019/4, s. 275.

⁸⁰ Vlad Gheorghe z Evropského parlamentu spatřuje zátěž a výsledky ÚEVŽ jako signifikantní známku jeho efektivní činnosti v případě trestněprávního postihu přeshraniční trestné činnosti, a to se slovy: „*This is exactly the body that needs to work on cross-border environmental cases.*“ Viz. GUILLOT, L. MEP's want EU public prosecutor to tackle green crimes. In *Politico* [online]. Zveřejněno dne 17.06.2022. Dostupné z: <https://www.politico.eu/article/meps-want-eu-public-prosecutor-to-tackle-green-crimes-timber-trade-wildlife-trafficking/>.

⁸¹ KOŘÍNEK, Š. Evropský veřejný žalobce. *AUCI*, 2019, roč. I.XV, č. 4, s. 18.

⁸² Frédéric Baab je evropským prokurátorem za Francii, ale i bývalý člen Eurojustu zabývající se bojem proti terorismu. Více viz. BAAB, F. Will the European Public Prosecutor's Office be a stab to the heart? *RED*, vol. 2, Issue 1, 2021, s. 57.

prostředí, ale zejména i ty unijní. Právo životního prostředí proto můžeme označit za jedno z nejdynamičtějších právních odvětví, neboť se musí neustále přizpůsobovat potřebám životního prostředí, které se každým dnem mění. Tomu musejí souběžně odpovídat i asimilační kroky dalších právních odvětví, přičemž trestní právo v tomto nemůže zaostávat. Samozřejmě, otázka zostřování trestní odpovědnosti je velice citlivou z hlediska zachování základních právních principů a garantovaných práv a svobod. Zkvalitňování trestní odpovědnosti na úsecích vybraných zájmů je přitom společensky žádoucí, neboť kupříkladu k životnímu prostředí platí, že účinnost trestního práva k ochraně životního prostředí je stále nízká. Podle statistik totiž počty stíhaných a odsouzených pachatelů trestných činů proti životnímu prostředí ani zdaleka neodpovídají skutečnému výskytu závažné protiprávní činnosti proti životnímu prostředí, která přitom páchá velice citlivé škody či jinou újmu.⁸³ Samotná směrnice 2008/99/ES o trestněprávní ochraně životního prostředí uvádí, že Společenství (míněno EU) je znepokojeno nárůstem trestných činů proti životnímu prostředí, jakož i jejich účinky, které přitom nejsou dostatečně postihovány.⁸⁴

Rozšíření pravomocí a působnosti ÚEVŽ o ochranu životního prostředí se jeví jako příznivé. Podle našeho názoru není zapotřebí hned zavrhnout myšlenky o takové změně, ale spíše se zabývat nastavením vhodných a adekvátních podmínek toho, aby taková změna byla skutečně přínosná a odpovídala požadavkům jednotlivých subjektů, tedy jak členských států, tak ale i EU. Máme přitom za to, že evropské právo disponuje dobře fungujícími mechanismy limitace přenášení přílišné moci na EU. Zásada subsidiarity proto působí jako garant optimální dělby pravomocí mezi EU a členské státy, čímž vlastně zabraňuje uzurpování nadměrného množství kompetencí, než je nezbytně nutné k dosažení proklamovaných cílů.⁸⁵ ÚEVŽ by se tak mohl zabývat i trestním stíháním závažné trestné činnosti namířené proti životnímu prostředí na území EU, respektive členských států EU. Trestná činnost by však musela dosahovat určité intenzity, aby byla dána pravomoc ÚEVŽ. Příkladně by se muselo jednat o závažné poškození životního prostředí na území více členských států, hranice škody by dosahovala výše několika milionů euro a ochrana v jednotlivých členských státech by byla neefektivní. V takovém případě nevidíme jedinou překážku toho, aby se EU ujala přímé ochrany životního prostředí, čímž by došlo k posílení prostoru svobody, bezpečnosti a práva

⁸³ TUHÁČEK, M., JELÍNKOVÁ, J. a kol. *Právo životního prostředí. Praktický průvodce*. Praha: GRADA, 2015, s. 89.

⁸⁴ Bod 2 preambule směrnice 2008/99/ES o trestněprávní ochraně životního prostředí.

⁸⁵ KOŘÍNEK, Š. Zásada subsidiarity ve vztahu k Úřadu evropského veřejného žalobce. *Časopis pro právní vědu a praxi*, XXVIII, 1/2020, s. 20.

(přeneseně vyšší bezpečnosti občanů EU). Jaký však bude skutečný postoj unijních autorit k posílení trestní ochrany životního prostředí skrze ÚEVŽ nelze nikterak předjímat.⁸⁶ ÚEVŽ je sám velmi zdrženlivý a obezřetný před možností "převzetí" pravomocí k stíhání environmentální trestné činnosti.⁸⁷

Seznam použitých zdrojů

APELBLAT, M. European Commission steps up the fight against environmental crimes in the EU. *The Brussels Times*. Zveřejněno dne 15.12.2021. Dostupné z: < <https://www.brusselstimes.com/198013/european-commission-steps-up-the-fight-against-environmental-crimes-in-the-eu>>.

BAAB, F. Will the European Public Prosecutor's Office be a stab to the heart? *RED*, vol. 2, Issue 1, 2021, pp. 55-63. ISSN 2386-8562.

CAZENEUVE, B., SELLAL, P. Il faut corriger l'asymétrie entre l'Europe et les États-Unis dans la lutte contre la corruption. *Le Monde*. Zveřejněno dne 07.07.2018. Dostupné z: < https://www.lemonde.fr/idees/article/2018/07/07/il-faut-corriger-l-asymetrie-entre-europe-et-etats-unis-dans-la-lutte-contre-la-corruption_5327743_3232.html>.

DAMOHORSKÝ, M. a kol. *Právo životního prostředí*. Praha: C. H. Beck, 2010, 629 s. ISBN 978-80-7400-338-7.

DE ANGELIS, F. The European Public Prosecutor's Office (EPPO). Past, Present, and Future. In *EUCRIM – The European Criminal Law Associations Forum*. Issue 2019/4, s. 272-276.

DI FRANCESCO MAESA, C. Repercussions of the Establishment of the EPPO via Enhanced Cooperation. EPPO's Added Value and the Possibility to Extend Its Competence. In *EUCRIM – The European Criminal Law Associations Forum*. Issue 2017/3, s. 156-161.

⁸⁶ Ursula von der Leyen k přítomnosti a budoucnosti uvedl: „*The EPPO has started operations only a year ago and is already handling a high number of cases to investigate and prosecute crimes affecting the EU budget. The priority is to continue to support the EPPO's successful operation following its launch last year.*“

⁸⁷ Podle oficiálních vyjádření ze strany ÚEVŽ je třeba být pragmaticky obezřetný, protože vyšetřování a stíhání environmentální trestné činnosti je dosti odlišné od stávajících kompetencí: „*It is not the same job to investigate financial fraud and terrorism, or environmental crime. You are not talking about the same tools, the same laws, the same methods and resources.*“ Viz. GUILLOT, L. MEP's want EU public prosecutor to tackle green crimes. In *Politico* [online]. Zveřejněno dne 17.06.2022. Dostupné z: <https://www.politico.eu/article/meps-want-eu-public-prosecutor-to-tackle-green-crimes-timber-trade-wildlife-trafficking/>.

DRULÁKOVÁ, R. *Subsidiarita v Evropské unii: právní princip anebo užitečný symbol?* Praha: Oeconomica, 2010, 234 s. ISBN 978-80-245-1666-0.

ELLIOTT, L. Ecoterrorism. In *Encyclopedia Britannica*. Zveřejněno dne 13. 12. 2013. Dostupné z: < <https://www.britannica.com/topic/ecoterrorism>>.

FRYŠTÁK, M., HRUŠÁKOVÁ, M. (eds.) *Nové jevy v hospodářské kriminalitě se zaměřením na kriminalitu finanční: Sborník příspěvků z konference*. Brno: MU, Právnická fakulta, 2017. 172 s. Spisy Právnické fakulty MU, řada teoretická, edice Scientia, sv. č. 596. ISBN 978-80-210-8675-3 (brož.), 978-80-210-8676-0 (online).

GIUFFRIDA, F. Cross-Border Crimes and the European Public Prosecutor's Office. In *EUCRIM – The European Criminal Law Associations Forum*. Issue 2017/3, s. 149-156.

GUILLOT, L. MEP's want EU public prosecutor to tackle green crimes. In *Politico* [online]. Zveřejněno dne 17.06.2022. Dostupné z: <https://www.politico.eu/article/meps-want-eu-public-prosecutor-to-tackle-green-crimes-timber-trade-wildlife-trafficking/>.

HERLIN-KARNELL, E. The Establishment of a European Public Prosecutor's Office: Between Better Regulation and Subsidiarity Concerns. In GEELHOED, W. et al. *Shifting Perspectives on the European Public Prosecutor's Office*. Hague: T.M.C. Asser Press/Springer, 2018, Ch. No. 5, s. 41-57. ISBN 978-94-6265-215-6.

JELÍNEK, J. Evropský veřejný žalobce v evropském prostoru. In *Kriminalistika*, 2018, roč. 51, č. 1, s. 59-74. ISSN 1210-9150.

JELÍNEK, J. K nové trestněprávní ochraně zvířat aneb trefit kozla. In *advokatnidenik.cz* [online]. Zveřejněno dne 19. 08. 2020. Dostupné z: <https://advokatnidenik.cz/2020/08/19/k-nove-trestnepravni-ochrane-zvirat-aneb-trefit-kozla/>.

KOŘÍNEK, Š. *Terorismus a jeho trestněprávní aspekty. Rigorózní práce*. Praha: Právnická fakulta UK, 2017. 110 s.

KOŘÍNEK, Š. Evropský veřejný žalobce. *AUCI*, 2019, roč. LXV, č. 4, s. 9-25. ISSN 0323-0619.

KOŘÍNEK, Š. Úřad evropského veřejného žalobce. KLIMEK, L. (ed.) *Trestné právo Európskej únie v teórii a praxi*. Brno: Tribun EU, 2020, s. 421-493. ISBN 978-80-263-1563-6.

KOŘÍNEK, Š. Zásada subsidiarity ve vztahu k Úřadu evropského veřejného žalobce. *Časopis pro právní vědu a praxi*, XXVIII, 1/2020, s. 7-20. ISSN 1210-9126.

KULKOVÁ, T. *Eko-terorismus v současném světě. Diplomová práce*. Olomouc: Právnická fakulta UP, 2018. 87 s.

LEVANTESI, S. Ecocide is a crime against peace, and it must be stopped. In *Lifegate* [online]. Zveřejněno dne 05. 10. 2020. Dostupné z: <https://www.lifegate.com/ecocide-crime-definition>.

LONG, D. *Ecoterrorism*. New York: Facts on File, 2004, 300 s. ISBN 978-0816055258.

NATO, A. The European Public Prosecutor's Office between counter-terrorism and strengthening of the European citizens safety. *Civitas Europa*, 2016/2, N. 37, pp. 317-338. ISSN 1290-9653.

ORIOLO, A. The European Public Prosecutor's Office: A Revolutionary Step in Fighting Serious Transnational Crimes. In *ASII. Insights. The American Society of International Law*, vol. 22, issue 4.

SARLIEVE, M. ICL and Environmental Protection Symposium: Which Future for the Crime of Ecocide? In *opiniojuris.org* [online]. Zveřejněno dne 06. 03. 2020. Dostupné z: <http://opiniojuris.org/2020/06/03/icl-and-environmental-protection-symposium-which-future-for-the-crime-of-ecocide/>.

SIMAN, M., SLAŠŤAN, M. *Právo Európskej únie*. Bratislava: EUROIURIS, 2013, 1232 s. ISBN 978-80-89406-12-8.

SPADARO, A. P. Climate Change, Environmental Terrorism, Eco-Terrorism and Emerging Threats. In *Journal of Strategic Security*, vol. 13, no. 4, pp. 58-80.

TAM, C. Why Ecocide Should be an International Crime. In *earth.org* [online]. Zveřejněno dne 30. 12. 2020. Dostupné z: <https://earth.org/ecocide-should-be-a-crime-in-international-law/>.

TOUSSAINT, M. Ecocide: Towards International Recognition. In *Green European Journal* [online]. Zveřejněno dne 21. 12. 2020. Dostupné z: <https://www.greeneuropeanjournal.eu/ecocide-towards-international-recognition/>.

TUHÁČEK, M., JELÍNKOVÁ, J. a kol. *Právo životního prostředí. Praktický průvodce*. Praha: GRADA, 2015, 288 s. ISBN 978-80-247-5464-2.

VILARINHO, C. The material competence of the European Public Prosecutor's Office and its extension to organized crime as terrorism, human and drug trafficking. *UNIO EU Law Journal*. Zveřejněno dne 03.05.2022. Dostupné z: <<https://officialblogofunio.com/2022/05/03/the-material-competence-of-the-european-public-prosecutors-office-and-its-extension-to-organized-crime-as-terrorism-human-and-drug-trafficking/>>.

VLACHOVÁ, H. Zvířata a terorismus. In *Vojenské rozhledy*, 2010, roč. 19 (51), č. 1, s. 155-163. ISSN 1210-3292.

WADE, M. L. A European public prosecutor: potential and pitfalls. In *Crime Law and Social Change*, 2013, vol. 59, issue 4, s. 439-486. ISSN 0925-4994.

ZARIVNIJ, P. Správné načasování jako alfa omega pro zřízení a fungování Úřadu evropského veřejného žalobce. In *Státní zastupitelství*. Wolters Kluwer, 2017, roč. 15, č. 1, s. 29-36. ISSN 1214-3758.

2. Právní předpisy a jiné zdroje

EUROPOL. *SOCTA 2013 – EU Serious and Organised Crime Threat Assessment*, 2013, 48 s. ISBN 978-92-95078-79-6.

European Parliament. *Environmental crime affecting EU financial interests, the economic recovery and the EU's Green Deal objectives*. PE 737.869, EU: Brussels, 2022. 129 s. ISBN 978-92-846-9821-9.

Evropská komise. *Protiteroristická agenda pro EU: předvídání, prevence, ochrana a reakce*. Brusel, 09.12.2020, COM(2020) 795 final.

INTERPOL. *Environmental Crime and its Convergence with Other Serious Crimes. Environmental Security Programme*, 2015, 13 s.

Nařízení Rady (EU) 2017/1939 ze dne 12. 10. 2017, kterým se provádí posílená spolupráce za účelem zřízení Úřadu evropského veřejného žalobce.

Návrh směrnice Evropského parlamentu a Rady o trestněprávní ochraně životního prostředí a o nahrazení směrnice 2008/99/EC ze dne 15.12.2021, COM(2021) 851 Final, 2021/0422 (COD).

Směrnice EP a Rady (EU) 2017/1371 ze dne 05. 07. 2017 o boji vedeném trestněprávní cestou proti podvodům poškozujícím finanční zájmy EU.

Směrnice EP a Rady (EU) 2008/99/ES ze dne 19. 11. 2008 o trestněprávní ochraně životního prostředí.

Smlouva o Evropské unii.

Smlouva o fungování Evropské unie.

Usnesení č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

Úmluva o biologické rozmanitosti z roku 1992.

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky, v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 17/1992 Sb., o životním prostředí, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Aneta Kšenzíghová¹

Právne aspekty hospodárenia štátneho podniku

Kľúčové slová

Štátny podnik, hospodárenie štátneho podniku, štátny rozpočet, rozdelenie zisku, osobitný odvod.

Abstrakt

Štátne podniky, vzhľadom na významnú časť majetku štátu, ktorú spravujú, možno aj v súčasnosti považovať za dôležité podnikateľské subjekty pôsobiace v slovenskom podnikateľskom prostredí. Predložený príspevok poskytuje popis zákonného rámca finančného postavenia štátnych podnikov v podmienkach aktuálnej právnej úpravy zákona o štátnom podniku. Cieľom príspevku je analyzovať súčasnú právnu úpravu hospodárenia štátnych podnikov, poukázať na jej nedostatky a zároveň ponúknuť návrhy *de lege ferenda* vo vzťahu k problematickým častiam právnej úpravy, pri súčasnom využití a aplikovaní metódy komparácie s právnou úpravou platnou v Českej republike.

Keywords

State owned enterprise, economy of state owned company, the state budget, distribution of profits, special payment.

Abstract

State-owned enterprises, due to the significant part of the state property they manage, can be considered important business entities operating in the Slovak business environment. This paper provides a description of the legal framework of the financial status of state-owned enterprises in the conditions of the current legislation of the State Enterprise Act. The aim of the paper is to analyse the current legal regulation of the management of state-owned enterprises, to point out its shortcomings and at the same time to offer *de lege ferenda* proposals in relation to the problematic parts of the legal regulation, while using and applying the method of comparison with the legal regulation in force in the Czech Republic.

Úvod

Štátny podnik predstavuje špecifickú organizačno-právnu formu podnikania. Jeho činnosť vo významnej miere ovplyvňuje zakladateľ podniku, ktorým je ústredný orgán štátnej správy.² Túto právnu formu nie je možné označiť za typický subjekt trhovej ekonomiky, hoci v nej má svoje stabilné miesto. Už zo samotného jeho pomenovania ho možno vnímať ako podnik vo vlastníctve štátu alebo podnik, ktorý je štátom riadený.

¹ JUDr. Aneta Kšenzíghová, MBA, interná doktorandka, Katedra obchodného a finančného práva, Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

² V komparácii so slovenskou právnou úpravou, poľská právna úprava zaradila medzi subjekty oprávnené založiť štátny podnik okrem najvyšších a ústredných orgánov štátnej správy aj Národnú banku Poľska, štátne banky a v odôvodnených prípadoch aj iné štátne orgány, po predchádzajúcom prerokovaní s najvyšším alebo ústredným orgánom štátnej správy.

Hoci počet štátnych podnikov po roku 1989 výrazne poklesol, aj napriek tejto skutočnosti štátne podniky v súčasnosti spravujú významnú časť majetku štátu, najmä vodné toky a vodné stavby, majoritnú časť lesných pozemkov, oblasť výstavníctva, správy hydromelioračných zariadení, posudzovanie zhody výrobkov, poskytovanie kúpeľnej starostlivosti, či šľachtenia a chovu koní so zameraním na zachovanie ich génovej základne. Štátny podnik možno preto aj v súčasnosti považovať za významný podnikateľský subjekt v štruktúre právnických osôb pôsobiacich v slovenskom podnikateľskom prostredí.

Právne postavenie a právne pomery štátneho podniku sú v právnom poriadku upravené Zákonom č. 111/1990 Zb. z 19. apríla 1990 o štátnom podniku (ďalej ako „zákon o štátnom podniku“ alebo „zákon“), ktorý štátny podnik definuje ako výrobcu tovaru, predstavujúceho výrobky, práce a služby, ktorý svoju podnikateľskú činnosť prevádzkuje samostatne na základe hospodárenia na vlastný účet. V rámci toho berie na seba primerané hospodárske riziko.

Vzťah štátneho podniku k štátnemu rozpočtu, miera jeho ekonomickej samostatnosti ako aj záujmy štátu, ktorých plnenie je mu zverené, sú odzrkadlením spôsobu riadenia hospodárstva v konkrétnom štáte. V podmienkach slovenskej právnej úpravy je štátny podnik pri svojej podnikateľskej a hospodárskej činnosti samostatným subjektom. Zároveň však musí pri výkone svojej podnikateľskej činnosti rešpektovať záujmy štátu. Podstatným prvkom vzájomného vzťahu podniku so štátom je jeho majetkové postavenie, pretože napriek tomu, že štátny podnik prevádzkuje podnikateľskú činnosť na základe hospodárenia na vlastný účet, všetky veci a majetkové práva, ktoré spravuje, teda veci a majetkové práva zverené mu pri jeho založení, ale aj veci a majetkové práva nadobudnuté v priebehu podnikania sú v konečnom dôsledku majetkom štátu. Pri správe tohto majetku koná podnik v mene vlastníka zverého majetku, a teda v mene štátu. Práve právna nemožnosť podniku vlastniť majetok ho výrazne odlišuje od iných druhov právnických osôb, najmä obchodných spoločností.

1. Finančné postavenie štátneho podniku

Finančná stabilita a kladný hospodársky výsledok podniku predstavujú ekonomické ciele, ktoré sú v centre pozornosti nielen štatutárneho zástupcu štátneho podniku, ale najmä samotného zakladateľa podniku. Finančné postavenie štátneho podniku je taktiež predmetom osobitnej právnej úpravy zákona o štátnom podniku³.

Financiám štátnych podnikov nemožno uprieť ich osobitný charakter. Tieto sa vo väčšine odbornej literatúry týkajúcej sa finančného práva zaraďujú medzi verejné financie,

³ Upravené §7 až § 9 zákona o štátnom podniku

pretože štátne podniky spravujú a hospodária s majetkom štátu.⁴ Niektorí autori však medzi verejné financie radia finančné prostriedky podľa zákona o rozpočtových pravidlách verejnej správy, finančné prostriedky zo zahraničia poskytnuté na základe medzinárodných zmlúv, z rozpočtov členských štátov EÚ a z rozpočtov iných štátov ako členských štátov EÚ.⁵

Štátny podnik je v zmysle zákona subjektom vzťahov k štátnemu rozpočtu a štátnym fondom. Základným právnym predpisom, ktorý upravuje tvorbu štátneho rozpočtu je Zákon č. 523/2004 Z. z. o rozpočtových pravidlách verejnej správy v znení neskorších predpisov (ďalej ako „zákon o rozpočtových pravidlách verejnej správy“). Zákon o rozpočtových pravidlách verejnej správy ustanovuje konkrétne princípy hospodárenia s verejnými prostriedkami, ktoré možno použiť v súlade so zásadou účelovosti použitia verejných prostriedkov, hospodárnosti, efektívnosti a účinnosti nakladania s verejnými prostriedkami, čo zabezpečuje, aby sa verejné prostriedky uvoľňovali iba v takej výške, aká zodpovedá rozsahu plnenia úloh zahrnutých v rozpočte subjektu verejnej správy, ako aj iné obmedzenia⁶. Je potrebné poukázať na to, že s účinnosťou od 1. mája 2014 bol § 19 ods. 12 tohto zákona doplnený o nové znenie, v zmysle ktorého „*Subjekt verejnej správy, ktorým sú Železnice Slovenskej republiky, štátny podnik a obchodná spoločnosť, môže prijímať úvery alebo pôžičky, pričom ak ich celková suma prijatá v príslušnom rozpočtovom roku presiahne sumu 1 milión EUR, len po predchádzajúcom písomnom súhlase ministerstva financií*“. Z uvedeného vyplýva, že povinnosti vyplývajúce zo zákona o rozpočtových pravidlách verejnej správy sa v súčasnosti vzťahujú len na štátne podniky, ktoré sú subjektami verejnej správy podľa § 3 predmetného zákona. Zákon o rozpočtových pravidlách verejnej správy sa uplatňuje na subjekty verejnej správy, ktorými sú právnické osoby zapísané v štatistickom registri organizácií, ktoré sú zaradené v sektore verejnej správy v súlade s európskou metodikou ESA 2010 ustanovenou Nariadením EP a Rady (EÚ) č. 549/2013 o európskom systéme národných a regionálnych účtov v Európskej únii (ďalej ako „štatistický register organizácií“). V uvedenom registri⁷ nachádzame zapísané

⁴ KUBINCOVÁ S., LEITNEROVÁ L.: Finančné právo I. časť. Belianum, Banská Bystrica, r. 2015, s. 35.

⁵ Bližšie pozri: BABČÁK, V. a kolektív, 2017. *Finančné právo na Slovensku*. Bratislava: EPOS. s. 130. ISBN 978-80-562-0191-6.

⁶ KUBINCOVÁ S.: Postavenie a hospodárenie verejnoprávnych inštitúcií v Slovenskej republike. In *Finančné právo, daňové právo a správne právo, recenzovaný zborník*. 2020, Banská Bystrica. s. 74.

⁷ *Subjekty verejnej správy*. [online]. 2022. [cit. 2022.10.18.] Dostupné na internete: <https://slovak.statistics.sk/wps/portal/ext/Databases/administration!/ut/p/z1/7VTLcpswFP0Vd8HWujxiSHYCPIME9sQv9h4ZFAdGhIREHHcv8m3dPpflSBN7T5sL7soA0jcc87V5R4BitACRR15TjdEpDwjTD4vo84KTyaT0J_NYDAzjA09QHcT6cAfRvNa8LEHjqqu2Nw7oMeDB_weBDcWtpYVyiSsDfAt5btAzj4AqGHYaxE9Mc9S13vQnCErfD8cGvrYGXjeYyfUfPMMJ_Y4BoJ_WAzZr_dn64S8Hhsv0Jwq8SHCEJ0ub46iUy2uO3AuR3SuyXc02jCbvbDoxD5jQY7a7H7drretO1YBxUZUaJQU8SOKPl02KPFt1fx9VvK1bOkyx9uljOeWERYvyCS1lgzVzB_bbBpYAG271x33OmaIigUNVfrxdWmw0t1c7tZWtNaLIkaJbQQuaQJJXRuW9ngmaiXue0GM05jkdJr_H3iOabruabhiMrCITE003sRpnmu5daTrWqXjaywB8SQriTYUw1NjQsu4SHNV2mVKKCVkarqreJAXdaxq6G6vwXD3mQgJeJaKEcVlEcMqPHvDrw9LSOPjteXV3WlGtltkX2rZ5JUT5pXbxYEcbam_TjUbbkMJe0sLaydrH>

množstvo štátnych podnikov „v likvidácii“, ale aj stále aktívne štátne podniky ako napríklad Národný žrebčín Topoľčianky, štátny podnik, AGROTECHNIKA ZVOLEN, ŠTÁTNY PODNIK, Rudné bane, štátny podnik, HYDRONION, štátny podnik, SLOVENSKÝ VODOHOSPODÁRSKY PODNIK, štátny podnik, či Špecializovaný liečebný ústav Marina, štátny podnik. Ostatné štátne podniky, ktoré nie sú subjektmi verejnej správy, nepodliehajú dikcii zákona o rozpočtových pravidlách verejnej správy napriek tomu, že spravujú majetok štátu. Štátne účelové fondy, rozpočtové a príspevkové organizácie, obce, vyššie územné celky a iné subjekty verejnej správy musia, naopak, ustanovenia tohto zákona plne rešpektovať. O dôvodoch zaradenia len niektorých konkrétnych štátnych podnikov medzi subjekty verejnej správy sa však nedozvedáme z dôvodovej správy k novele zákona o rozpočtových pravidlách verejnej správy ani z iných právne relevantných zdrojov.

Domnievame sa, že ak mal zákonodarca za cieľ zaviesť povinnosť schvaľovania úverov alebo pôžičiek prijímaných štátnymi podnikmi nad 1 milión eur ročne, mohol tak urobiť novelizáciou zákona o štátnom podniku, čím by túto povinnosť zaviedol *en bloc* pre všetky štátne podniky bez výnimky. V súčasnosti sa táto povinnosť dotýka len štátnych podnikov zapísaných v štatistickom registri organizácií, čo spôsobuje roztrieštenosť povinností štátnych podnikov a zároveň tieto vybrané štátne podniky podliehajú dikcii a ďalším povinnostiam ustanoveným zákonom o rozpočtových pravidlách verejnej správy. *De lege ferenda* navrhujeme odstrániť roztrieštenosť a zjednotiť schvaľovacie povinnosti pri nadobúdaní úverov alebo pôžičiek štátnymi podnikmi novelizáciou zákona o štátnom podniku, čím by sa vniesla do tejto problematiky jednotnosť a rovnaké povinnosti pre všetky štátne podniky na Slovensku.

V kontexte mnohých zákonných povinností⁸ schvaľovacích (nie iba kontrolných) kompetencií dozornej rady štátneho podniku, ale aj kontrolných mechanizmov štátu⁹ a s prihliadnutím na povahu štátneho podniku, ktorý je podnikateľským subjektom a jeho povinnosťou je dosahovanie čo najvyššieho zisku prostredníctvom realizácie podnikateľskej činnosti v konkurenčnom prostredí iných podnikateľských subjektov zastávame názor, že štátne podniky by mali mať legislatívne vytvorené podmienky taktiež na rozvoj ich podnikateľských aktivít a to spôsobom, ktorý im umožní byť konkurencieschopnými

dqNrY91fhaBp4vfC4FTEjBU08RsryMIkKPNCEPYjQ11EO1T3hmh3IS3xTwwR8kAV1qqWJzHplySoCW8_jf wH_GwKpI0bKhNGbdNL8LCTGy59UZa1tjGWRUtoZplvDdH7_t5gNu0i5__QtJK2Rr6dqmMB6Xg7d4QD5 tY5PvGH79_QCFA!/>dz/d5/L2dJQSEvUUt3QS80TmxFL1o2X1ZMUDhCQjFBMDBGNTEwQUFTUTVLMtk yNE01/>

⁸ Bližšie pozri napr. Zákon č. 343/2015 Z. z. o verejnom obstarávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov a Zákon č. 92/1991 Zb. o podmienkach prevodu majetku štátu na iné osoby.

⁹ napríklad kontrola realizovaná zriaďovateľom štátneho podniku, Národným kontrolným úradom SR, či Úradom vládneho auditu.

podnikateľskými subjektmi, motivuje manažment podniku dosahovať stanovené hospodárske ciele a zatriktívni štátny podnik ako zamestnávateľa, čo dopomôže dosiahnuť štátnym podnikom čo najefektívnejšie nakladanie s majetkom štátu.

2. Hospodárenie a hospodársky výsledok štátneho podniku

Rovnako ako u kapitálových obchodných spoločností, aj v prípade štátnych podnikov je údaj o výsledku hospodárenia jedným z najdôležitejších údajov podnikových finančných výkazov. Upiera sa naň najväčšia pozornosť zriaďovateľa štátneho podniku. V jeho výške sa v súhrne odráža kvalita a efektívnosť všetkých podnikových procesov a podieľa sa na vyjadrení súhrnného efektu činností podniku v danom období.¹⁰ Výsledok hospodárenia je možné vyčíslieť ako rozdiel medzi nákladmi, ktoré štátny podnik vynakladá na svoje činnosti a výnosmi, získanými za tieto činnosti. Pre výsledok hospodárenia je tiež dôležité, aký rozsah a charakter hospodárskej činnosti podnik vykonáva. V prípade, že je rozdiel výnosov a nákladov kladný, výsledok hospodárenia má formu zisku, naopak ak je rozdiel záporný, podnik vykazuje stratu.¹¹

Účtovný zisk je povinnou súčasťou výkazov finančného účtovníctva podniku prezentovaných v účtovnej závierke (súvaha, výkaz ziskov a strát). Ekonomická literatúra charakterizuje zisk ako kvantitatívny aj kvalitatívny ukazovateľ výsledkov hospodárskej činnosti. „*Kvalitatívnym ukazovateľom je zisk v tom smere, že sa v ňom odráža všetka (teda akákoľvek) hospodárska činnosť podniku, napríklad odráža vplyv pohybu objemu výroby, realizácie výnosov, zmeny v nákladoch, pohyb cien, zmeny v štruktúre vyrábanej a realizovanej produkcie, rast (pokles) produktivity práce, zavádzanie novej techniky, zvýšenie nepodarkov, spomalenie obratu obežných prostriedkov, zhoršenie využívania základných prostriedkov a pod.*“¹²

Zisk ako finančný výsledok činnosti štátneho podniku charakterizuje efektívnosť používania podnikového kapitálu a je dôležitým zdrojom financovania rozvoja podniku. V rámci financovania podniku jeho vlastnými zdrojmi má najväčší význam predovšetkým jeho financovanie zo zisku, resp. samofinancovanie. Pri činnosti štátneho podniku sa zisk využíva nielen ako zdroj financovania, ale zároveň predstavuje jeden z najdôležitejších ukazovateľov úspešnosti a efektívnosti jeho podnikania, najmä vo vzťahu k vloženému kapitálu štátu. „*Je to*

¹⁰ Bližšie pozri: KOTULIČ, Rastislav; KIRÁLY, Peter; RAJČÁNIOVÁ, Miroslava; Finančná analýza podniku, Iura Edition, Bratislava 2010, 238 s, ISBN 978-80-8078-342-6, str. 128.

¹¹ Bližšie pozri: SEDLÁK, M a kol.; Podnikové hospodárstvo, Iura Edition, Bratislava 2010, 352 s, ISBN 978-80-8078-317-4

¹² ŠLOSÁR, R., A. ŠLOSÁROVÁ, S. MAJTÁN, 1992. *Výkladový slovník ekonomických pojmov*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. s. 108. ISBN 80-08-01609-4.

*tak preto, lebo vyjadruje mieru účelovosti vyrábanej produkcie, mieru efektívnosti vynakladania živej a zhmotnenej práce, mieru využitia vloženého kapitálu.*¹³ Ak však náklady prevyšujú výnosy, hovoríme o strate podniku. O platobnej schopnosti podniku však rozhoduje stav pohotových peňazí.

Zákon o štátnom podniku umožňuje štátnemu podniku poskytnúť zo zisku po zdanení dary. V súlade so zákonnou limitáciou je tieto štátny podnik oprávnený poskytnúť iba obciam, iným štátnym podnikom, štátnym rozpočtovým a štátnym príspevkovým organizáciám. Ich výška však zákonom ohraničená nie je. Česká právna úprava v komparácii so slovenskou nelimituje poskytovanie darov štátnym podnikom z hľadiska subjektu. Ohraničuje však túto oblasť účelom a rozsahom ich poskytovania, keď podnik oprávňuje poskytovať dary výlučne za účelom a v rozsahu v akom osobitná právna úprava umožňuje odpočítať hodnotu daru od základu dane z príjmu právnických osôb.¹⁴

Hospodársky výsledok štátneho podniku vychádza z jeho účtovnej evidencie a vypočíta sa ako rozdiel medzi sumou dosiahnutých výnosov a nákladov za určité obdobie najčastejšie rok. Podnik teda môže dosiahnuť zisk, stratu, alebo aj vyrovnané hospodárenie. Prehľad výnosov a nákladov za určité obdobie sumarizuje výkaz ziskov a strát, z ktorého možno určiť, aký hospodársky výsledok dosiahol podnik v sledovanom období. Platí, že štátny podnik uhrádza svoje potreby a náklady predovšetkým z príjmov, t.j. výnosov získaných zo svojej podnikateľskej činnosti, ako aj ďalších príjmov. Náklady, ktoré má štátny podnik, je povinný hradiť zo svojej podnikateľskej činnosti. Ďalšími zdrojmi, ktorými podnik uhrádza svoje potreby a náklady, môžu byť napríklad úvery, dary, alebo podpory formou dotácie¹⁵. Štátnemu podniku by mohli byť poskytnuté peňažné prostriedky zo štátneho rozpočtu, iba ak by tak ustanovil osobitný zákon. Ďalším zdrojom štátneho podniku môžu byť aj prostriedky Európskej únie zo štrukturálnych fondov. Príjem štátneho podniku môže byť peňažnej aj nepeňažnej povahy. Zákon o štátnom podniku neupravuje striktné, čo môže byť jeho príjmom, preto možno hovoriť, že ním môže byť všetkom, čo zvýši majetok štátneho podniku. Výdavkom podniku je vo všeobecnosti všetko, čo hodnotu jeho majetku znižuje.

¹³VLACHYNSKÝ, K. a kolektív, 2002. *Podnikové financie*. Bratislava: Súvaha. s. 112. ISBN 80-88727-48-0.

¹⁴ V zmysle znenia ustanovenia § 16 ods. 6 Zákona o štátnom podniku: „*Podnik může z majetku podniku poskytnout dary jen k účelům a v rozsahu, v jakém lze podle zvláštního zákona odečíst hodnotu daru od základu daně z příjmů právnických osob.*“

¹⁵ Bližšie pozri Výnos Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka Slovenskej republiky z 5. mája 2011 č. 536/2011-100 o podrobnostiach pri poskytovaní podpory v pôdohospodárstve a pri rozvoji vidieka v znení neskorších predpisov.

Vo vzťahu k daňovým povinnostiam štátneho podniku možno spomenúť, že v zmysle zákona o štátnom podniku svoje daňové povinnosti podnik zahŕňa do nákladov. Uvedené ustanovenie zákon možno ale považovať za nadbytočné, pretože ak by táto povinnosť v zákone o štátnom podniku ustanovená nebola, je nesporné, že štátny podnik je napriek tomu povinný rešpektovať zákonnú úpravu daňových právnych predpisov.

Zákon o štátnom podniku neopomína ani oblasť odpisov, pričom uvádza, že odpisy hmotného a nehmotného majetku tvoria vlastný zdroj financovania podniku a súčasne stanovuje, že sa tieto odpisy použijú na obstaranie hmotného a nehmotného majetku. V tejto súvislosti však zákon odkazuje na už viac ako 17 rokov zrušený § 28 Zákona č. 286/1992 Zb. o dani z príjmov. Odpisy možno vo všeobecnosti charakterizovať ako peňažné vyjadrenie postupného opotrebovania základných prostriedkov. Sú súčasťou materiálových nákladov výroby podniku. Majetok podniku a zdroje jeho krytia vyjadruje súvaha podniku. Tým, že sa hodnota investičného majetku odpismi postupne prenáša do nákladov, znižuje sa jednak hodnota tohto majetku a jednak sa zabezpečujú zdroje na financovanie obnovy investičného majetku podniku. *„Ku koncu doby životnosti investičného majetku podnik odpismi sústredí peňažný fond, ktorý bude za predpokladu stabilných cien postačujúci na nákup investičného majetku rovnakých parametrov. Ak podnik v priebehu doby životnosti použije odpisy na iné účely, prípadne, ak sa zvyšujú ceny hmotného a nehmotného investičného majetku, musí pri obnove vyradeného investičného majetku v zodpovedajúcom rozsahu zapojiť iné zdroje financovania.“*¹⁶ Odpisy sú pre štátne podniky významnou nákladovou položkou, ktorá ovplyvňuje výšku celkových nákladov podniku a tým aj výšku cien ich výrobkov a poskytovaných služieb, čo vplýva na výšku dosiahnutého zisku. Česká právny úprava na rozdiel od slovenskej otázku odpisov štátnych podnikov vôbec neupravuje.

3. Rozdelenie zisku štátneho podniku

Dosiahnutý hospodársky výsledok podniku, a teda zisk alebo strata, zistený z účtovnej závierky podnik rozdelí alebo vyrovná podľa rozhodnutia dozornej rady. Zisk sa rozdelí na doplnenie rezervného fondu a ďalej na prídely podľa osobitného predpisu. Aj stratu podnik rozdelí podľa osobitného predpisu. Odkaz na tento osobitný právny predpis však v zákone absentuje. Nakoľko takýto osobitný právny predpis, ktorý by upravoval ďalšie podmienky

¹⁶KUBINCOVÁ, S.: Majetkové postavenie a hospodárenie štátnych podnikov. In: MAMOJKA, M. – KUBINCOVÁ, S. – MAMOJKA, M. ml. a kol.: Postavenie a hospodárenie štátnych podnikov. Praha: C. H. Beck, 2018, s. 142

rozdelenia zisku, či straty priamo zo zákona nevyplýva, možno sa v úprave tejto otázky opierať o normatívny právny akt, a to Nariadenie vlády Slovenskej republiky č. 175/1993 Z. z. o finančnom hospodárení štátnych podnikov (ďalej ako „nariadenie o finančnom hospodárení podnikov“), ktoré ustanovuje štátnemu podniku, na rozdiel od obchodnej spoločnosti, presné poradie použitia zisku podniku. V prvom rade sa zisk podniku použije na doplnenie rezervného fondu. Následne sa použije na poskytnutie príspevku alebo jeho pomernej časti pracovníkovi, ak tak ustanovuje osobitný predpis, pričom tu nariadenie odkazuje na § 8 zákona NRSR č. 14/1993 Z. z. o štátnom rozpočte SR na rok 1993 a o zmene zákonov v oblasti sociálneho zabezpečenia a niektorých ďalších zákonov. Toto ustanovenie nariadenia v minulosti možno splňalo svoj účel, no v súčasnosti ho možno považovať spolu s ďalším právnym aktom, na ktorý odkazuje, za obsolétne, a teda v poradí druhý spôsob rozdelenia zisku podniku je v súčasnosti v praxi neuplatniteľný a nevykonateľný. V poradí tretím spôsobom použitia zisku podniku je jeho použitie na prídely do fondov vytváraných podľa § 9 ods. 3 zákona o štátnom podniku, a v poslednom rade sa zisk použije na prevody nerozdeleného zisku do ďalšieho roka.

K problematike rozdelenia straty štátneho podniku nariadenie o finančnom hospodárení podnikov ustanovuje taktiež presné poradie vyrovnania straty podniku zistenej z účtovnej závierky, a to v prvom rade z nerozdeleného zisku minulých rokov, následne z rezervného fondu, zo zostatkov ďalších fondov vytvorených podľa § 9 ods. 3 zákona o štátnom podniku a ako poslednú možnosť, zo základného imania.

Zákon v ustanovení § 8 ods. 4 uvádza, že zisk podniku sa rozdelí alebo strata vyrovná podľa rozhodnutia dozornej rady, čo zároveň podporuje § 21 ods. 1 písm. a) zákona¹⁷. Zo znenia § 19 zákona o štátnom podniku vyplýva, že riaditeľ podniku po prerokovaní v rade predkladá zakladateľovi na schválenie návrh na rozdelenie zisku. Ustanovenie § 25 tohto zákona zakotvuje, že zakladateľ na návrh riaditeľa schvaľuje ročnú účtovnú závierku a rozhoduje o rozdelení použiteľného zisku. Zákon v jednom ustanovení hovorí o tom, ako podnik delí svoj zisk, resp. stratu tak, že ich poradie ustanovuje nariadením vlády, pričom tomuto procesu predchádza schválenie návrhu jeho rozdelenia dozornou radou, no zároveň v inom ustanovení zákona sa explicitne uvádza, že o rozdelení použiteľného zisku rozhoduje samotný zakladateľ, čo pôsobí zmätočne.

¹⁷ Podľa § 21 ods. 1 Zákona o štátnom podniku: „Rada prerokúva ročnú a mimoriadnu účtovnú závierku a rozhoduje o rozdelení zisku a úhrade strát.“

Rozdelenie zisku je zásadným inštitútom ovplyvňujúci činnosť a samotnú existenciu štátnych podnikov, dokonca aj tých, ktoré boli založené na plnenie verejnoprospešných záujmov. Zastávame názor, že ak mal zákonodarca v úmysle hierarchicky určiť spôsob schvaľovania rozdelenia zisku a vyrovnania, resp. úhrady straty podniku, mal túto schvaľovací postupnosť explicitne uviesť v zákone, čím by sa predišlo možným nezrovnalostiam pri postupe schvaľovania rozdelenia zisku a úhrady straty podniku.

4. Odvod do štátneho rozpočtu

Za špecifikum právnej úpravy štátnych podnikov v komparácii s kapitálovými obchodnými spoločnosťami s majetkovou účasťou štátu možno vnímať skutočnosť, že štátny podnik je povinný vykonať osobitný odvod do štátneho rozpočtu zo zisku po zdanení, ak tak ustanoví osobitný zákon. Týmto osobitným zákonom je zákon o štátnom rozpočte na príslušný rozpočtový rok. V zmysle zákona¹⁸ Vodohospodárska výstavba, š.p. je ako jediný štátny podnik povinný odvieť za rok 2022 do štátneho rozpočtu osobitný odvod zo zisku po zdanení v sume 200 000 Eur. Rovnakú povinnosť v rovnakom rozsahu mal tento štátny podnik uloženú aj v roku 2021¹⁹ a v roku 2020²⁰. Úhradu osobitného odvodu za rok 2022 je štátny podnik Vodohospodárska výstavba, š.p. povinná realizovať na príjmový rozpočtový účet kapitoly štátneho rozpočtu Ministerstva životného prostredia Slovenskej republiky a to formou preddavku do 31. októbra 2022. Povinný odvod štátny podnik vykoná teda ešte v období, keď nemá k dispozícii výsledky svojho hospodárenia za príslušné rozpočtové obdobie.

Poukazujeme taktiež na to, že v roku 2019²¹ (a aj v predchádzajúcich rokoch) mali odvodovú povinnosť zo zisku po zdanení vo vzťahu k štátnemu rozpočtu uloženú okrem Vodohospodárskej výstavby, š.p., aj LESY Slovenskej republiky, štátny podnik, a to v sume 5 000 000 Eur. Príjmovým rozpočtovým účtom kapitoly štátneho rozpočtu je účet zriaďovateľa štátneho podniku. Na úhradu osobitného odvodu za rok 2019 boli LESY Slovenskej republiky, štátny podnik preto povinné vykonať odvod na príjmový rozpočtový účet kapitoly štátneho rozpočtu Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka Slovenskej republiky, v lehote do 31. októbra 2019, v období kedy podnik nemal k dispozícii výsledky svojho hospodárenia za príslušné rozpočtové obdobie.

¹⁸ Bližšie pozri Zákon č. 534/2021 Z. z. o štátnom rozpočte na rok 2022

¹⁹ Bližšie pozri Zákon č. 425/2020 Z. z. o štátnom rozpočte na rok 2021

²⁰ Bližšie pozri Zákon č. 468/2019 Z. z. o štátnom rozpočte na rok 2020

²¹ Bližšie pozri Zákon č. 370/2018 Z. z. o štátnom rozpočte na rok 2019

Zákon o štátnom rozpočte na príslušný rozpočtový rok sa schvaľuje na nasledujúce rozpočtové obdobie v čase, kedy nie je vopred zrejmé, či štátny podnik zisk v rozsahu, v akom by ho mal odviesť do štátneho rozpočtu v nasledujúcom kalendárnom roku aj skutočne dosiahne. Štátny podnik je povinný vykonať odvod do štátneho rozpočtu formou preddavku. Ak však na osobitný odvod do štátneho rozpočtu nepostačujú prostriedky nerozdeleného zisku podniku, zákon o štátnom rozpočte na príslušný rozpočtový rok ukladá podniku povinnosť znížiť prídeľy do svojich fondov za podmienky, že minimálna tvorba a minimálny zostatok rezervného fondu musia zostať nedotknuté. Uvedená zákonná povinnosť však vo vzťahu k štátnemu rozpočtu svojou obligatórnosťou a nepružnosťou neodzrkadľuje výsledky hospodárenia štátneho podniku, ktorý by mohol v nasledujúcom kalendárnom roku dosiahnuť omnoho vyšší alebo nižší zisk po zdanení a vykonať tak odvod do štátneho rozpočtu vo vyššej či nižšej výške ako ukladá zákon. Zároveň zákonom o štátnom rozpočte ukladané odvodové povinnosti nereflektujú na prípadné nepriaznivé trhové podmienky, kedy štátny podnik nemusí dosiahnuť zisk, či dostatočne vysoký zisk po zdanení. Zákon o štátnom rozpočte v takomto prípade v praxi núti štátny podnik podriadiť svoju činnosť dosiahnutiu zisku vo výške, ktorá umožní splniť podniku jeho odvodovú povinnosť, a to aj za cenu znižovania mzdových nákladov podniku, či rozsahu investícií, ktoré nepochybne vplývajú na jeho ďalší ekonomický rozvoj. Z tohto dôvodu možno dlhodobo využívaný legislatívny nástroj stanovovania odvodovej povinnosti štátnych podnikov na nasledujúce rozpočtové obdobie považovať za nepružný a spôsobilý závažným spôsobom negatívne ovplyvniť ekonomický rozvoj štátneho podniku a tým aj jeho konkurencieschopnosť v podnikateľskom prostredí. Za vhodnejšie a účelnejšie považujeme ukládanie odvodovej povinnosti štátnych podnikov po vyhodnotení ich hospodárenia za príslušné rozpočtové obdobie.

V súvislosti s uvedeným je vhodné poukázať na právnu úpravu Českej republiky, ktorá umožňuje zriaďovateľovi podniku rozhodnúť, že podnik je povinný vytvoriť a spravovať fond zakladateľa²², vrátane pravidiel jeho tvorby a použitia, ich implementovaním do štatútu podniku. Podnik následne prevádza do fondu zakladateľa časť nerozdeleného zisku minulých rokov, použiteľného zisku podniku a fondov podniku. Pružnosť tohto inštitútu sa prejavuje najmä v tom, že finančné prostriedky tohto fondu možno previesť do štátneho rozpočtu, do rozpočtu štátnych fondov na realizáciu činností podľa iných právnych predpisov, alebo poskytnúť na krytie odôvodnených potrieb podniku na základe rozhodnutia zakladateľa. Pri nakladaní s prostriedkami tohto fondu zakladateľ prihliada na vládou alebo zakladateľom

²² Bližšie pozri § 19 ods. 4 Zákona č. 77/1997 Sb. o štátnom podniku

podniku schválené dokumenty súvisiace s činnosťou podniku, čo v slovenskej právnej úprave absentuje. Ak sa zakladateľ rozhodne vytvoriť fond zakladateľa, podnik bez zbytočného odkladu prispôbi tejto skutočnosti svoju plánovacia dokumentáciu a koncepciu rozvoja. Česká právna úprava tzv. odvodovej povinnosti štátneho podniku reflektuje na s ňou súvisiace plánovanie a celkovú koncepciu rozvoja podniku, ktorú odvod do fondu zakladateľa nepochybne ovplyvňuje.

Záver

Štátny podnik je pri svojej podnikateľskej a hospodárskej činnosti samostatným subjektom, ktorého činnosť vo významnej miere ovplyvňuje zakladateľ podniku personálnym obsadzovaním jeho obligatórných orgánov. Štátny podnik napriek svojej zákonom deklarovanej samostatnosti musí pri výkone svojej podnikateľskej činnosti rešpektovať záujmy štátu, ktorého majetok spravuje a hospodári s ním. Jeho činnosť je upravená osobitnou právnou úpravou zákona o štátnom podniku. Niektoré jeho ustanovenia, týkajúce sa finančného postavenia a hospodárenia štátneho podniku majú charakter ustanovení patriacich do oblasti finančnoprávných noriem.

Príspevok poukazuje na skutočnosť, že finančné postavenie niektorých vybraných podnikov ovplyvňujú ďalšie povinnosti vyplývajúce zo zákona o rozpočtových pravidlách verejnej správy. Nejednotnosť v oblasti aplikácie zákona o rozpočtových pravidlách verejnej správy, ktorý sa vzťahuje len na vybrané štátne podniky navrhujeme *de lege ferenda* zjednotiť novelizáciou zákona o štátnom podniku.

Rozdelenie zisku je významným inštitútom, ktorý podľa nášho názoru musí mať striktné stanovené pravidlá jeho rozdelenia a schvaľovania. Právnú úpravu tejto oblasti však možno označiť za nekoncepčnú a v mnohých oblastiach za obsolétnu. Obsolétne normy nie sú uplatniteľné a vykonateľné, sú neprijateľným stavom právnej úpravy štátnych podnikov, preto v tejto súvislosti navrhujeme novelizáciu právnej úpravy v súlade s aktuálnymi požiadavkami legislatívy a praxe.

Dlhodobo využívaný legislatívny nástroj stanovovania odvodovej povinnosti štátnych podnikov na nasledujúce rozpočtové obdobie možno považovať za nepružný a spôsobilý závažným spôsobom negatívne ovplyvniť ekonomický rozvoj štátneho podniku a tým aj jeho konkurencieschopnosť v podnikateľskom prostredí. Za vhodnejšie a účelnejšie považujeme ukládanie odvodovej povinnosti štátnych podnikov po vyhodnotení ich hospodárenia za príslušné rozpočtové obdobie.

S poukazom na celospoločenský význam štátneho podniku keďže majetok, ktorý spravuje, je vo vlastníctve štátu, a teda všetkých jeho občanov, je potrebné klásť dôraz na efektívnosť, transparentnosť a prehľadnosť jeho podnikateľskej a hospodárskej činnosti, na realizáciu ktorej by mal mať legislatívne vytvorené jasné a stabilné pravidlá.

Zoznam bibliografických odkazov

1. Knihy

BABČÁK, V. a kolektív. 2017. *Finančné právo na Slovensku*. Bratislava: EPOS, 2017. 512 s. ISBN 978-80-5620-191-6.

KOTULIČ, R. - KIRÁLY, P. - RAJČÁNIOVÁ, M. 2010. *Finančná analýza podniku*, Iura Edition, Bratislava 2010, 238 s. ISBN 978-80-8078-342-6.

KUBINCOVÁ, S. – LEITNEROVÁ, L. 2015. *Finančné právo I. časť*. Banská Bystrica: Belianum, r. 2015. 402 s. ISBN 978-80-5570-877-5.

SEDLÁK, M a kol. 2010. *Podnikové hospodárstvo*. Bratislava: Iura Edition, 2010, 352 s. ISBN 978-8080-78-317-4.

ŠLOSÁR, R. - ŠLOSÁROVÁ, A. – MAJTÁN, S. 1992. *Výkladový slovník ekonomických pojmov*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1992. 254 s. ISBN 800-8033-34-7.

VLACHYNSKÝ, K. a kol. 2002. *Podnikové financie*. Bratislava: Súvaha, 2002. 482 s. ISBN 808-0780-29-3

2. Články zo zborníka

KUBINCOVÁ, S. Majetkové postavenie a hospodárenie štátnych podnikov. In *Postavenie a hospodárenie štátnych podnikov*. Praha: C. H. Beck, 2018, s. 142.

KUBINCOVÁ S. Postavenie a hospodárenie verejnoprávnych inštitúcií v Slovenskej republike. In *Finančné právo, daňové právo a správne právo, recenzovaný zborník*. 2020, Banská Bystrica, s. 74.

3. Elektronické dokumenty

Subjekty verejnej správy. [online] 2022. [cit. 2022.10.18.] Dostupné na internete: https://slovak.statistics.sk/wps/portal/ext/Databases/administration!/ut/p/z1/7VTLcpswFP0Vd8HWujxiSHYCPIME9sQv9h4ZFAdGhIREHHcv8m3dPpflISBN7T5sL7soA0jcc87V5R4BitACRRl5TjdEpDwjTD4vo84KTyaT0J_NYDAzjA09QHcT6cAfRvNa8LEHjquq2Nw7oMeDB_weBDcWTPYVyiSsDfAt5btAzj4AqGHYAXE9Mc9S13vQnCErfD8

cGvrYGXjcYyfUfPMMJ Y4BoJ WAzZr dn64S8Hhsv0Jwq8SHCEJ0ub46iUy2uO3A
uR3SuyXco2jCbvbDoxD5jQYa7Ha7drretmO1YBxUZUaIJQU8SOKPle02KPFt1fx9V
Vk1bOkyx9uljOeEwYRYvyCS1lgzVzB_bbBpYAG271x33OmaIigUNVfrxdWmw0t1c
7tZWTNaLIKaJbQQuaQIJXRuW9ngmaiXue0GM05jkdJr H3iOabruabhiMrCITE003s
Rpnmu5daTrWqXjaywB8SQriTYUw1NjQsu4SHNV2mVKKCVkarqreJAXdaxq6G6v
wXD3mQgJeJaKEcVieCmqPHvDrw9LSOPjteXV3WIGtItkX2rZ5JUT5pXbxYEcbam
_TjUbbkMJe0sLaydrHdqNrY91fhaBp4vfC4FTEjBU08RsryMIkkPNCEPYjQ11EO1T
3hnh3lS3xTwvR8kAV1qqWJzHplySoCW8_jfwH_GwKpI0bKhNGbdNL8LCTGy59U
Za1tjGWRUtoZplvDdH7_t5gNu0i5_QtJZK2Rr6dqmMB6Xg7d4QD5tY5PvGH79_Q
CFA!/dz/d5/L2dJQSEvUUt3QS80TmxFL1o2X1ZMUDhCQjFBMDBGNTEwQUFTU
TVLMTkyNE01/>

4. Právne predpisy

Zákon č. 111/1990 Zb. o štátnom podniku v platnom znení

Zákon č. 534/2021 Z. z. o štátnom rozpočte na rok 2022 v platnom znení

Zákon č. 425/2020 Z. z. o štátnom rozpočte na rok 2021

Zákon č. 468/2019 Z. z. o štátnom rozpočte na rok 2020

Zákon č. 370/2018 Z. z. o štátnom rozpočte na rok 2019

Zákon č. 77/1997 Sb. o štátnom podniku

Zákon č. 343/2015 Z. z. o verejnom obstarávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov
v platnom znení

Zákon č. 92/1991 Zb. o podmienkach prevodu majetku štátu na iné osoby v platnom znení

Výnos Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka Slovenskej republiky z 5. mája
2011 č. 536/2011-100 o podrobnostiach pri poskytovaní podpory v pôdohospodárstve a
pri rozvoji vidieka v znení neskorších predpisov

Miroslava Kušnířiková¹

Dovolanie z pohľadu práva novôt²

Kľúčové slová

dovolanie, novoty, prípustnosť, právny prieskum

Abstrakt

Mimoriadne opravné prostriedky, na rozdiel od opravných prostriedkov riadnych, sa vyznačujú prísnejšími podmienkami pripúšťajúcimi ich uplatnenie, nakoľko smerujú voči rozhodnutiam, ktoré už právoplatnosť nadobudli. Uvedené platí aj vo vzťahu k rozsahu práva novôt, ktoré je pre dovolacie konanie upravené na pravidle ich generálneho zákazu uplatňovania, s výnimkou preukázania prípustnosti a včasnosti podania dovolania. Rozsah práva novôt je však vo vzťahu k dovolaniu podaného z niektorej vady konania a vo vzťahu k dovolaniu podaného z dôvodu nesprávneho právneho posúdenia, rozdielny.

Keywords

extraordinary appeal, novelties, admissibility, legal research

Abstract

Extraordinary remedies, in contrast to regular remedies, are characterized by stricter conditions allowing their application, as they are aimed at decisions that have already become final. The above also applies in relation to the scope of the right of novelty, which for appeal proceedings is adjusted to the rule of their general prohibition, with the exception of proving the admissibility and timeliness of the appeal. However, the scope of the right of novelty is different in relation to an appeal due to some reason of confusion and in relation to an appeal due to an incorrect legal assessment

ÚVOD

Rekodifikácia civilného procesu sa v oblasti opravných prostriedkov najviac dotkla práve mimoriadneho opravného prostriedku, ktorým je dovolanie. Dovolanie je „po novom“ precíznejšie upravené tak, aby ho strany nemohli uplatňovať ako ďalší opravný prostriedok, ak nebudú úspešné v odvolacom konaní a teda nezneužívali existenciu tohto mimoriadneho

¹ JUDr. Miroslava Kušnířiková, PhD. absolvovala magisterské štúdium na Právnickej fakulte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Pôsobí na Katedre občianskeho práva tejto fakulty. Vedecky a pedagogicky sa zameriava na civilné právo procesné a občianske právo hmotné. Zároveň pôsobí ako advokátska koncipientka v Advokátskej kancelárii GOGA a spol., s. r. o.

² Príspevok je publikovaný v rámci projektu VEGA č. 1/0765/20 s názvom Ochrana ľudských hodnôt v súkromnom práve v kontexte moderných trendov a prebiehajúcej rekodifikácie súkromného práva.

opravného prostriedku. Z určitých hľadísk možno hovoriť aj o celkových koncepčných zmenách tohto inštitútu.³

V dovolacom konaní dovolací súd nie je súdom skutkovým, čo odôvodňuje výrazne reštriktívnu úpravu možnosti uvádzania novôt dovolateľom. S prihliadnutím na § 435 CSP v dovolacom konaní platí všeobecné pravidlo zákazu prípustnosti novôt, ibaže sa jedná o skutočností a dôkazy, ktoré smerujú k preukázaniu včasnosti a prípustnosti podaného dovolania.

Rozsah práva novôt je v dovolacom konaní previazaný s úpravou prípustnosti dovolania, a z uvedeného dôvodu nasledujúci príspevok bude zameraný v prvej časti na analýzu prípustnosti dovolania podľa § 420 CSP a § 421 CSP a následne *de lege lata* úpravu novôt v dovolacom konaní s cieľom zodpovedať hypotézu, či aktuálna úprava obmedzenia novôt je vyhovujúca pre potreby civilného sporového procesu.

1. Všeobecne k novotám a ich úprave v dovolacom konaní

Novou skutočnosťou je všeobecne skutočnosť, ktorú v konaní pred prvostupňovým súdom neuviedol žiadny z účastníkov, a nevyplynula ani z vykonávania iných dôkazných prostriedkov.⁴ Nové skutočnosti sa môžu vzťahovať tak na právne pomery upravené hmotným právom, ako aj na právne pomery upravené procesným právom.⁵ Novotami označujeme nielen skutočnosti, ale aj dôkazy alebo rozhodnutia, ktoré účastník uvádza až v opravnom konaní, avšak s podmienkou, že sa nimi majú preukázať skutočnosti, existujúce v predchádzajúcom konaní.

Rozsah práva uvádzať novoty sa líši v opravných konaniach tak z pohľadu toho, či sa jedná o opravný prostriedok v civilnom sporovom alebo mimosporovom procese, ako aj v ich rozsahu s prihliadnutím na uplatnenie v tom-ktorom opravnom prostriedku (najmiernejšie reštrikcie zaťažujú rozsah práva novôt v odvolacom konaní a najprísnejšie v dovolacom konaní).

Zákonný rámec novôt v dovolacom konaní je explicitne upravený v ustanovení § 435 CSP, ktoré je koncipované na pravidle ich generálneho zákazu uvádzania (t.j. uplatňovanie

³ ŠTEVČEK, M. a kol. *Prednášky a texty z (nového) civilného procesu*. Skriptá. 1. Vydanie. Bratislava: C.H. Beck. 2017. str.138

⁴ MAZÁK, J. a kol. *Učebnica občianskeho procesného práva*. Košice: Iuris Libri. 2012, str. 461

⁵ FICOVÁ, S. *Systém opravných prostriedkov v civilnom procese*. Bratislava: MANZ.1998, str. 38

nových prostriedkov procesného útoku a procesnej obrany je v zásade vylúčené), ibaže sa novoty týkajú skutočností a dôkazov na preukázanie toho, že dovolanie je prípustné a podané dovolateľom včas. Z tohto reštriktívneho obmedzenia možnosti uplatniť novoty v dovolaní ich dovolateľ môže úspešne uplatniť len v dvoch prípadoch, a to (i) ak nimi preukazuje prípustnosť a/alebo (ii) včasnosť podaného mimoriadneho opravného prostriedku. Dovolacie konanie má prieskumnú povahu, s ohľadom na ktorú v dovolaní nemožno uplatniť také „nové“ skutočnosti alebo dôkazy vo veci samej, ktoré pri rozhodovaní nemali možnosť vziať do úvahy už súdy nižších stupňov; pri posudzovaní prípustnosti dovolania sú bez významu okolnosti, ktoré nastali až po právoplatnom skončení konania.⁶

Vzhľadom k tomu, že za novoty v konaniach o opravných prostriedkoch je podľa nášho názoru, potrebné považovať tie prostriedky procesného útoku a obrany, ktoré doteraz neboli uplatnené a majú smerovať k preukázaniu skutočností, ktoré existovali v predchádzajúcom konaní, preukázanie včasnosti podania dovolania, ako prvej výnimky zo zákazu ich uvádzania, podľa nášho názoru nespadá pod novoty v opravných konaniach v ich vlastnom slova zmysle. Prípadná potreba preukazovať skutočnosť, že dovolanie bolo dovolateľom podané včas, môže vyvstať až v samotnom dovolacom konaní. Preto sa domnievame, že ak vznikne pochybnosť, či dovolanie bolo alebo naopak nebolo podané dovolateľom včas, túto skutočnosť by dovolateľ mal mať právo preukázať aj bez toho, že to zákonodarca výslovne pripúšťa v zmysle výnimky z ustanovenia § 435 CSP. Zároveň poukazujeme na to, že včasnosť je podmnožinou samotnej prípustnosti dovolania, a preto jej prípadné preukazovanie novotami je podľa nášho názoru zahrnuté už pod možnosťou preukázať novotami samotnú prípustnosť dovolania.

V súvislosti s rozsahom práva novôt v dovolacom konaní vo vzťahu k preukázaniu prípustnosti, ako druhej výnimke, je potrebné sa bližšie zaoberať jej vzťahom k dôvodnosti. Úprava obsiahnutá v Civilnom sporovom poriadku síce rozlišuje medzi prípustnosťou a dôvodnosťou dovolania, čo zdôrazňuje aj Najvyšší súd SR vo svojej rozhodovacej činnosti,⁷ avšak v prípade § 420 CSP dochádza k ich vzájomnému splývaniu, resp. k tomu, že dovolací súd ich posudzuje jednofázovo a nie v dvoch po sebe nadväzujúcich oddelených fázach. Naproti tomu, pri § 421 CSP je posudzovanie prípustnosti a dôvodnosti dvojfázové (postupné). Uvedená odlišnosť je podľa nášho názoru rozhodujúca pre výklad § 435 CSP, t.j. určenie rozsahu práva novôt a ich (ne)zákazu vo vzťahu k preukázaniu dôvodnosti.

⁶ Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 08. februára, sp. zn. 6Cdo 227/2011

⁷ pozri napríklad Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 14. marca 2019, sp.zn. 3Cdo/27/2019

2. K prípustnosti dovolania podľa § 420 CSP a § 421 CSP

Prvým dovolacím dôvodom sú tzv. vady zmätočnosti (vady konania) podľa § 420 CSP. Dôvody zmätočnosti možno vo všeobecnosti nazvať ako v zákone taxatívne vymedzené prípady, ktoré predstavujú vážne procesné nedostatky a pre existenciu ktorých je potrebné rozhodnutie zrušiť, bez ohľadu na to, či táto procesná vada (nedostatok) mala za následok nesprávne rozhodnutie vo veci.⁸ Prípustnosť dovolania z jednotlivých dôvodov zmätočnosti je daná len voči rozhodnutiu vo veci samej alebo ktorým sa konanie končí. Ustanovenie § 420 CSP⁹ tak upravuje prípustný predmet tohto mimoriadneho opravného prostriedku a zároveň jednotlivé vady zmätočnosti, ktoré predstavujú dovolací dôvod v zmysle § 431 CSP. Je potrebné poznamenať, že znenie § 420 CSP v sebe kumuluje tak prípustnosť, ako aj dôvodnosť, čo znamená, že hoci z hľadiska civilnej procesualistiky sú prípustnosť a dôvodnosť dve rovnocenné množiny, osobitné vymedzenie prípustnosti podľa § 420 CSP robí z dôvodnosti *de facto* jej podmnožinu¹⁰ a za prípustné dovolanie považuje len také, ktoré je zároveň dôvodným¹¹.

Prípustnosť dovolania podľa § 421 ods. 1 CSP je voči potvrdzujúcemu aj pozmeňujúcemu rozhodnutiu odvolacieho súdu, ak jeho rozhodnutie bolo závislé od vyriešenia právnej otázky, pri ktorej sa odvolací súd odklonil od ustálenej rozhodovacej praxe dovolacieho súdu, alebo dovolacím súdom v jeho rozhodovacej praxi ešte nebola vyriešená alebo je ním rozhodovaná rozdielne.¹² Predpoklady prípustnosti podľa § 421 CSP nezahŕňajú aj samotné nesprávne právne posúdenie, a teda k splyvaniu prípustnosti a dôvodnosti v tomto prípade nedochádza. S podmienkami prípustnosti podľa § 421 ods. 1 CSP je späté ustanovenie § 432 ods. 1 CSP, ktoré umožňuje takto prípustné dovolanie odôvodniť iba tým, že rozhodnutie dovolacieho súdu spočíva v nesprávnom právnom posúdení veci.

⁸ BAJÁNKOVÁ, J. GEŠKOVÁ, K. In: ŠTEVČEK M. a kol. Civilný sporový poriadok. Komentár. Paha: C. H. Beck, 2016, str.1357

⁹ V zmysle § 420 CSP je dovolanie prípustné proti každému každému rozhodnutiu odvolacieho súdu vo veci samej alebo ktorým sa konanie končí, ak a) sa rozhodlo vo veci, ktorá nepatrí do právomoci súdov, b) ten kto v konaní vystupoval ako strana, nemal procesnú subjektivitu, c) strana nemala spôsobilosť samostatne konať pred súdom v plnom rozsahu a nekonal za ňu zákonný zástupca alebo súdom ustanovený procesný opatrovník, d) v tej istej veci sa už prv právoplatne rozhodlo alebo v tej istej veci už prv začalo konanie, e) rozhodoval vylúčený sudca alebo nesprávne obsadený súd, f) súd nesprávnym procesným postupom znemožnil strane, aby uskutočňovala jej patriace procesné práva v takej miere, že došlo k porušeniu práva na spravodlivý proces.

¹⁰ pre porovnanie pozri úpravu prípustnosti odvolania podľa § 365 CSP

¹¹ k uvedenému pozri aj MOLNÁR, P. Niekoľko poznámok k prípustnosti dovolania z dôvodu nesprávneho právneho posúdenia veci. In. *Košické dni súkromného práva III. Recenzovaný zborník vedeckých prác*. Košice ŠafárikPress. 2021, str. str. 271

¹² pri prípustnosti je potrebné prihliadnuť na výnimky v § 421 ods. 2 CSP a tiež v § 422 CSP

Či sú tieto taxatívne vymedzené predpoklady prípustnosti dovolania naplnené, rozhoduje výlučne dovolací súd. Z uvedeného nám jednoznačne vyplýva, že v tejto súvislosti je dovolací súd výhradne súdom právnym a nikdy nie skutkovým a právna úprava dovolania spočíva na dvoch skupinách dovolacích dôvodov.¹³

3. Dôsledky splývania prípustnosti a dôvodnosti dovolania na rozsah práva novôt

Autorka Michalska pod obsahom pojmu prípustnosť chápe okolnosti, od ktorých spoločnej existencie závisí samotná podstata vzneseného opravného prostriedku, ktorá spočíva vo vykonaní opravného konania s cieľom preskúmať napadnuté rozhodnutie.¹⁴ Dôvodnosť dovolania môžeme vymedziť ako jednoznačný kladný záver o tom, že dovolací dôvod tvrdený dovolateľom v podanom dovolaní bol v dovolacom konaní skutočne preukázaný. Tak posudzovanie prípustnosti, ako aj dôvodnosti je v plnom rozsahu zverené dovolaciemu súdu. Dovolanie bude výkladom § 447 CSP *a contrario* prípustným, ak:

1. je podané oprávnenou osobou,
2. je splnená podmienka povinného právneho zastúpenia (okrem výnimky § 429 ods. 2 CSP),
3. je podané v zákonom stanovenej lehote,
4. smeruje proti rozhodnutiu, voči ktorému je prípustné,
5. má predpísané náležitosti a
6. je podávané z niektorého dovolacieho dôvodu, ktorý je vymedzený stanoveným spôsobom.

Pozitívny záver o tom, že sú splnené všetky podmienky prípustnosti by vyústil do toho, že dovolací súd podané dovolanie neodmietne v zmysle § 447 CSP (t.j. vybaví procesným rozhodnutím), ale bude podrobené vecnému prieskumu, výsledkom ktorého bude záver o dôvodnosti alebo nedôvodnosti podaného dovolania spojený so zamietnutím tohto mimoriadneho opravného prostriedku. Štandardne, ak by podmienky prípustnosti boli naplnené bez pozitívneho záveru o existencii vady alebo o tom, že rozhodnutie skutočne spočíva

¹³ k úvahe nad potrebou zavedenia tzv. štvrtého kvadrantu dovolacieho dôvodu podľa § 421 CSP pozri MOLNÁR, P. Nesprávne právne posúdenie veci v dôsledku neodklonenia sa od (prekonanej) judikatúry. In: *Košické dni súkromného práva IV*. Recenzovaný zborník vedeckých prác. Košice. Typopress s.r.o. 2022. str. 207

¹⁴ MICHALSKA, M. Rozstrzygnięcia sądu kasacyjnego w procesie cywilnym. Krakow: Zakamycze Kantor Wydawniczy, 2004, str. 62

v nesprávnom právnom posúdení veci, podané dovolanie by malo byť vyhodnotené ako prípustné, čo *a contrario* vylučuje jeho odmietnutie podľa § 447 CSP. Posúdenie toho, či naozaj existoval dovolací dôvod vymedzený dovolateľom, by mal dovolací súd realizovať až vo vecnom prieskume, ktorý realizuje po pozitívnom závere o tom, že dovolanie je prípustné (t.j. v druhej fáze).

Pri skúmaní dôvodnosti dovolania súd teda skúma, či tu existuje uplatnený dovolací dôvod podľa § 431 alebo § 432¹⁵ CSP. Skutočnosť, že sa nepreukázal dovolací dôvod, ktorý uviedol dovolateľ, by nemal mať vplyv na prípustnosť samotného dovolania, ale výlučne len na záver o tom, že podané dovolanie bolo nedôvodné. Ak by záver o existencii dovolacieho dôvodu bol negatívny, postup súdu by mal vyústiť do meritórneho rozhodnutia podľa § 448 CSP, kedy ho dovolací súd zamietne. Nedôvodnosť dovolania by sa teda nemala prejavovať účinkami „spätne“ vo vzťahu k prípustnosti a k následnému vydaniu procesného rozhodnutia o odmietnutí dovolania ako neprípustného.

Pri vymedzení prípustnosti dovolania podľa § 420 CSP, t.j. z niektorej vady zmätočnosti a podľa § 421 ods. 1 CSP, t.j. z dôvodu nesprávneho právneho posúdenia, tak ako sme naznačili vyššie, sú však zásadné rozdiely, nakoľko dikcia § 420 CSP upravuje splyvanie prípustnosti a dôvodnosti, čím posúdenie dovolania ako nedôvodného nekončí rozhodnutím o zamietnutí podľa § 448 CSP, ale spôsobí *ex tunc* (spätne) neprípustnosť podaného mimoriadneho opravného prostriedku, a podané dovolanie bude odmietnuté podľa § 447 písm. c) CSP.

Na splyvanie medzi prípustnosťou a dôvodnosťou podaného dovolania poukazuje aj Komentár k Civilnému sporovému poriadku k ustanoveniu § 420 CSP, podľa ktorého „*vada, o ktorú sa opiera dovolateľ, odôvodňuje prípustnosť takéhoto dovolania len za predpokladu, že skutočne existuje,*“¹⁶ a rovnako tak aj Najvyšší súd SR v jednom zo svojich rozhodnutí uvádza, „*osobitne ale treba zdôrazniť, že pre záver o prípustnosti dovolania v zmysle § 420 C.s.p. nie je významný subjektívny názor účastníka konania tvrdiaceho, že došlo k vade vymenovanej v tomto ustanovení; rozhodujúcim je výlučne zistenie (záver) dovolacieho súdu, že k tejto procesnej vade skutočne došlo.*“¹⁷ Je potrebné podotknúť, že takto postavená koncepcia dovolania platila aj za účinnosti Občianskeho súdneho poriadku v súvislosti s prípustnosťou dovolania z niektorého dôvodu zmätočnosti podľa § 237 OSP, kedy „*prípustnosť dovolania pri*

¹⁵ BAJÁNKOVÁ, J. GEŠKOVÁ, K. In: ŠTEVČEK M. a kol. Civilný sporový poriadok. Komentár. Paha: C. H. Beck, 2016, str.1435

¹⁶ BAJÁNKOVÁ, J. GEŠKOVÁ, K. In: In: ŠTEVČEK M. a kol. Civilný sporový poriadok. Komentár. Paha: C. H. Beck, 2016, s. 1356

¹⁷ Uznesenie Najvyššieho súdu SR z 23. mája 2018, sp. zn. 4 Cdo 210/2017

*uplatnení týchto dovolacích dôvodov však nenastáva len tvrdením navrhovateľa, že napadnuté rozhodnutie je postihnuté niektorou z týchto väd, ale završí sa až vtedy, keď dovolací súd zistí, že rozhodnutie takouto vadou objektívne trpí.*¹⁸

Podľa nášho názoru je diskutabilným, či takto nastavená právna úprava, kedy súd neposudzuje osobitne najskôr prípustnosť a až následne dôvodnosť dovolania, t.j. v dvoch osobitných, po sebe nasledujúcich fázach, ale v rámci jednej fázy, kedy dochádza k ich splývaniu, je tou správnou. Z hľadiska civilnej procesualistiky je takto nastavená koncepcia jednoznačne neštandardnou. Na druhej strane je však potrebné zdôrazniť, že aj napriek posudzovaniu prípustnosti a dôvodnosti dovolania dovolacím súdom v jednej fáze, uvedený postup v konečom dôsledku negatívne neovplyvňuje dovolateľa, nakoľko dovolací súd realizuje vecný prieskum už pri posudzovaní samotnej prípustnosti dovolania. Máme ale za potrebné zdôrazniť, že tým pádom procesné rozhodnutie o odmietnutí dovolania napríklad v dôsledku podania dovolania po lehote alebo jeho podanie neoprávnenou osobou a situácie, kedy nebude zistená objektívna existencia dovolacieho dôvodu je na prvý pohľad „postavené“ na jednu úroveň, čo podľa nás nie je žiaducim stavom, nakoľko zákon nezistenie existencie dovolacieho dôvodu upravuje tak, že súd by mal dovolanie zamietnuť (rozhodnúť meritórne) a nie odmietnuť (§ 448 CSP).

Ustanovenie § 421 CSP medzi prípustnosťou¹⁹ a dôvodnosťou riadne rozlišuje, t.j. medzi predpoklady prípustnosti nesprávne právne posúdenie relevantnej otázky nezaradzuje, čo znamená, že nepreukázanie dovolacieho dôvodu dovolania podaného podľa § 421 CSP nebude mať za následok jeho odmietnutie, ale zamietnutie podľa § 448 CSP, čo je v súlade aj z pohľadu civilnej procesualistiky.

Rozdielna úprava prípustnosti a dôvodnosti dovolania podľa § 420 CSP a § 421 CSP, ktorá v prípade tzv. väd zmätočnosti splýva a nie je posudzovaná v dvoch na seba logicky naväzujúcich fázach (čím dôvodnosť je podmienkou prípustnosti dovolania), avšak v prípade

¹⁸ MAZÁK, J. a kol. Učebnica občianskeho procesného práva. Košice: Iuris Libri. 2012, s. 486

¹⁹ Pri posudzovaní podmienok prípustnosti dovolania podľa § 421 CSP, ktoré sa týkajú dovolacieho dôvodu a jeho vymedzenia zákonom predpokladaným spôsobom, bude pozornosť dovolacieho súdu zameraná najmä na to, či sa dovolateľ napríklad nepokúša cez dovolací dôvod nesprávneho právneho posúdenia podľa § 421 CSP „skryť“ v skutočnosti nesprávne skutkové zistenia, čo nie je možné namietat' v dovolacom konaní, kde je dovolací súd výlučne súdom právnym a jeho úlohou tak nie je dotvárať skutkový stav zistený odvolacím súdom. Na uvedené poukázal Najvyšší súd SR vo svojom rozhodnutí,¹⁹ kde dovolateľ síce argumentoval nesprávnym právnym posúdením podľa § 421 ods. 1 písm. b) CSP, avšak len v tom zmysle, že ak by odvolací súd vychádzal zo správne zisteného skutkového stavu, nevyhnutne by musel dospieť k odlišnému právnemu posúdeniu. Uvedené dovolací súd posúdil tak, že dovolateľ v skutočnosti nenamietal právne okolnosti prípadu, ale práve skutkové okolnosti a namietanie skutkových zistení dovolateľom nemôže založiť prípustnosť dovolania podľa § 421 CSP.

§ 421 CSP predstavuje prípustnosť a dôvodnosť dve rovnocenné množiny, má priamy dopad na právo dovolateľa uvádzať novoty.

Kým v prípade dovolania podaného z niektorého dôvodu zmätočnosti je dôvodnosť podmnožinou prípustnosti, dovolateľovi tak vzniká právo uplatniť novoty aj na preukázanie dôvodnosti podaného dovolania, keďže v dôsledku dikcie § 420 CSP je dôvodnosť súčasťou prípustnosti, a v zmysle § 435 CSP na preukázanie prípustnosti dovolania, neplatí zákaz ich uvádzania dovolateľom.

Ak je však dovolanie podané z niektorého dôvodu nesprávneho právneho posúdenia, s prihliadnutím na znenie § 421 CSP dôvodnosť nie je súčasťou prípustnosti, a teda uvádzanie novôt na preukázanie dôvodnosti podaného dovolania dovolateľovi umožnené nie je, nakoľko táto nie je podmnožinou prípustnosti, ale ďalšou rovnocennou množinou.

Hoci dôvod zákazu dokazovania v dovolacom konaní je s prihliadnutím na § 442 CSP zrejmý a jeho zmysel spočíva v zamedzení dotvárania skutkového základu nad rámec toho, ako bol zistený a uzatvorený odvolacím súdom, zamýšľame sa nad situáciou, ak by dovolateľ podal dovolanie podľa § 421 CSP a namietal nesprávne právne posúdenie v dôsledku neaplikovania cudzieho práva. V naznačenom prípade sa domnívame, že hoci dovolateľ argumentuje tým, že došlo k nesprávnemu právnomu posúdeniu, cudzie právo nespadá pod rozsah *iura novit curia*, a teda argumentácia spojená s dôkaznými návrhmi v tomto smere zaťažuje stranu sporu. Dôkazné návrhy k zisteniu a aplikácii cudzieho práva až v dovolacom konaní však narážajú na limit vyjadrený v § 435 CSP, pri ktorého doslovnom, a čisto gramatickom výklade dospievame k záveru, že takáto novota uvádzaná dovolateľom by prípustná byť nemala, nakoľko smeruje práve k preukázaniu dôvodnosti podaného dovolania²⁰. V naznačenom prípade tak dovolateľ naplnenie tvrdeného dovolacieho dôvodu sa snaží preukázať práve novotami, ktoré sú v prípade dovolania podľa § 421 CSP vo vzťahu k dôvodnosti podaného dovolania, neprípustné.

Musíme tak konštatovať, že kým v prípade dovolania podľa § 420 CSP zákaz uplatňovania novôt vo vzťahu k preukázaniu dôvodnosti neplatí, pri dovolaní podľa § 421

²⁰ V tejto súvislosti sa zamýšľame nad tým, či by sa koncentrácia konania mala vzťahovať aj na právnu argumentáciu, v kontexte toho, že právne posúdenie je „výsadou súdu“. V tejto súvislosti poukazujeme na § 185 ods. 2 CSP, v zmysle ktorého jednou z výnimiek, kedy súd v sporovom konaní môže vykonať dôkaz nenavrnutý žiadnou stranou sporu je tá, kedy zisťuje cudzie právo. Z uvedeného vyvodzujeme, že nakoľko samotný sporový kódex pripúšťa v tomto prípade prelomenie prísnej viazanosti súdu prejednacím princípom, následky zavinennej neargumentácie potrebou zistenia a aplikácie cudzieho práva spojenej so zavineným nenavrnutím dôkazných návrhov stranou sporu by nemali bezvýnimčne zaťažovať len stranu (práve kvôli možnosti vykonať aj nenavrnutý dôkaz na zistenie cudzieho práva), čo považujeme za podporný argument k tomu, aby dôkazné návrhy na zistenie cudzieho práva, ktoré smerujú k preukázaniu dôvodnosti dovolania, boli prípustné.

CSP uplatňovanie novôt za účelom preukázania dôvodnosti prípustné nie je. Neprichádzame k takému argumentu, ktorý by odôvodňoval pripustenie novôt k preukázania dôvodnosti vady konania podľa § 420 CSP a naopak neodôvodňoval ich pripustenie na preukázanie dôvodnosti v prípade tvrdeného nesprávneho právneho posúdenia v zmysle § 421 CSP.

Uvedené nás teda vedie k záveru o vhodnosti zmeny ustanovenia § 435 CSP tak, aby boli novoty prípustné vo vzťahu k prípustnosti, ako aj dôvodnosti podaného dovolania a nie smerujúce na preukázanie prípustnosti a včasnosti, kde zastávame názor, že včasnosť je samotnou podmnožinou prípustnosti. Máme za to, že na preukázanie vecnej odôvodnenosti, ktorú v konečnom dôsledku posudzuje dovolací súd, by mal mať dovolateľ právo argumentovať aj novotami. Vzhľadom na vyššie uvedené by § 435 CSP bolo vhodné pozmeniť tak, že *„V dovolaní nemožno uplatňovať nové prostriedky procesného útoku a prostriedky procesnej obrany okrem skutočností a dôkazov na preukázanie prípustnosti a dôvodnosti podaného dovolania“*

Takisto sme toho názoru, že úpravu vymedzenia prípustnosti dovolania normovanú v § 420 CSP by bolo vhodné upraviť tak, aby jej podmnožinou nebola dôvodnosť. Uvedeným by tak nedochádzalo k splývaniu dôvodnosti a prípustnosti a dovolací súd by posudzoval prípustnosť a dôvodnosť v dvoch po sebe idúcich a oddelených fázach. V prípade záveru, že dovolanie nie je dôvodné, došlo by k jeho zamietnutiu a nie odmietnutiu tak, ako je tomu pri aktuálnej právnej úprave. Hoci ani *de lege lata* dovolateľ nie je „poškodený“ posudzovaním dôvodnosti a prípustnosti v jednej fáze, nepovažujeme za správne vybavenie nedôvodného dovolania uznesením o odmietnutí evokujúcim záver o tom, že o podanom dovolaní bolo rozhodnuté len „procesným rozhodnutím“.

Vzhľadom na vyššie uvedenú analýzu *de lege lata* úpravu práva novôt v dovolacom konaní podľa § 435 CSP, nepovažujeme za vyhovujúcu.

Záver

Vzhľadom na skutočnosť, že včasnosť je podmnožinou samotnej prípustnosti dovolania (§ 447 písm. a) CSP), úpravu podľa § 435 CSP týkajúcu sa práva uvádzať novoty dovolateľom na preukázanie prípustnosti a separátne včasnosti nepovažujeme za potrebnú, nakoľko právo dovolateľa novotami preukazovať včasnosť je subsumované pod jeho právom novotami preukazovať prípustnosť dovolania.

Keďže analýzou sme dospeli k záveru, že vzhľadom na dikciu § 420 CSP má dovolateľ pri podaní dovolania z niektorého dôvodu vád zmätočnosti, napriek zneniu § 435 CSP právo uvádzať novoty aj na preukázanie dôvodnosti (táto je podmnožinou prípustnosti v dôsledku jednofázového posudzovania prípustnosti a dôvodnosti), pričom v prípade dovolania podaného z dôvodu nesprávneho právneho posúdenia vzhľadom na znenie § 421 CSP dôvodnosť nie je podmnožinou prípustnosti ako v prvom prípade, ale inou rovnocennou (samostatnou) množinou, následkom čoho dovolateľovi nie je umožnené uplatniť novoty na preukázanie dôvodnosti podaného dovolania, formulujeme návrh *de lege ferenda*, ktorým by sa zákaz novôt nevzťahoval ani na uvádzanie skutočností a dôkazov na preukázanie dôvodnosti podaného dovolania podľa § 421 CSP.

Takisto sa domnievame, že by bolo vhodné upraviť prípustnosť dovolania podľa § 420 CSP tak, aby jeho podmnožinou nebola dôvodnosť, čím by rozhodnutie o nedôvodne podanom dovolaní vyústilo do jeho zamietnutia podľa § 448 CSP a nie jeho odmietnutia podľa § 477 písm. c) CSP. Vyššie uvádzaným návrhom *de lege ferenda* by zároveň zostalo zachované právo uvádzania novôt smerujúcich k preukázaniu dôvodnosti dovolania v prípade § 420 CSP tak, ako je tomu v zmysle aktuálne platnej právnej úpravy.

Zoznam bibliografických odkazov

1. Knihy / Monografie

FICOVÁ, S. *Systém opravných prostriedkov v civilnom procese*. 1 vydanie. Bratislava: MANZ. 1998. ISBN 80-85719-19-3

MAZÁK, J. – JÁNOŠÍKOVÁ, M. – MOLNÁR, P. *Učebnica občianskeho procesného práva*. 1. Košice: Iuris Libri. 2012. 802 s. ISBN 978-80-8963-500-9.

MICHALSKA, M. *Rozstrzygnięcia sądu kasacyjnego w procesie cywilnym*. Krakow: Zakamycze Kantor Wydawniczy, 2004, 275 s. ISBN 83-7333-361-4

ŠTEVČEK, M. a kol. *Prednášky a texty z (nového) civilného procesu*. Skriptá. 1. Vydanie. Bratislava: C.H. Beck. 2017. 164 s. ISBN 978-80-8960-351-0.

ŠTEVČEK, M. a kol.: *Civilný sporový poriadok. Komentár*. Praha. C. H. Beck, 2016. ISBN 978-80-7400-629-6

2. Článok zo zborníka

MOLNÁR, P. Nesprávne právne posúdenie vecí v dôsledku neodklonenia sa od (prekonanej) judikatúry. In: *Košické dni súkromného práva IV. Recenzovaný zborník vedeckých prác*. Košice. Typopress s.r.o. 2022. str. 201-210, ISBN 978-80-574-0098-1

MOLNÁR, P. Niekoľko poznámok k prípustnosti dovolania z dôvodu nesprávneho právneho posúdenia vecí. In: *Košické dni súkromného práva III. Recenzovaný zborník vedeckých prác*. Košice ŠafárikPress. 2021, str. 270-284, ISBN 978-80-574-0024-0.

3. Súdne rozhodnutia

Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 4 Cdo/148/2018, zo dňa 30.7.2019

Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp.zn. 3Cdo/27/2019, zo dňa 14.3.2019

Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 4 Cdo 210/2017, zo dňa 23.5. 2018

Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 6Cdo 227/2011, zo dňa 08.02. 2015

4. Právne predpisy

zákon č. 160/2015 Z.z. Civilný sporový poriadok v znení neskorších predpisov

Mikuláš Lévai¹

Neoprávnené nakladanie s odpadmi podľa §302 Trestného zákona- hmotnoprávne a procesnoprávne aspekty

Kľúčové slová

trestný čin, odpad, nakladanie s odpadom, vyšetrovanie

Abstrakt

Cieľom tohto príspevku je najmä odbornej verejnosti priblížiť aktuálny stav problematiky vyšetrovania trestného činu Neoprávnené nakladanie s odpadmi podľa §302 Trestného zákona. Hlavným dôvodom je v poslednom období prudko rastúci nápad páchania tohto trestného činu. Ďalším dôvodom sú rozpory vo výklade tohto ustanovenia, najmä k naplneniu objektívnej stránky trestného činu.

Keywords

criminal offense, waste, disposal of waste, investigation

Abstract

The aim of this article is to bring the professional public closer to the current state of the investigation of the criminal offense Unauthorized disposal of waste according to §302 of the Criminal Code. The main reason is the recently rapidly growing idea of committing this crime. Another reason is the contradictions in the interpretation of this provision, in particular on the fulfilment of the objective aspect of the offence.

Úvod

Opad v tom najširšom možnom význame slova predstavuje pre životné prostredie problém. Ako na medzinárodnej, tak aj na vnútroštátnej úrovni už dnes existuje prísna regulácia v oblasti odpadov. A pokiaľ je nakladanie s odpadom v rozpore s týmito prísnyimi normami, predstavuje to pre spoločnosť závažný problém.

Začlenením trestného činu Neoprávnené nakladanie s odpadmi do slovenského právneho poriadku Slovenská republika splnila svoj záväzok vyplývajúci z Bazilejského dohovoru o riadení pohybov nebezpečných odpadov cez hranice štátov a ich zneškodňovaní z roku 1989. Rovnako je kriminalizácia nelegálneho nakladania s odpadmi v súlade s niektorými záväzkami, ktoré má Slovenská republika voči Európskej únii (ďalej len „EÚ“).

¹ JUDr. Mikuláš Lévai. Externý doktorand Katedry trestného práva a kriminológie Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. Zároveň vyšetrovateľ Policajného zboru Slovenskej republiky oddelenia Bratislava odboru Odhaľovania nebezpečných materiálov a environmentálnej kriminality Národnej centrály osobitných druhov kriminality Prezídia Policajného zboru.

Jedným z týchto záväzkov bola implementácia smernice Európskeho parlamentu a rady 2008/99/ES z 19. novembra 2008 o ochrane životného prostredia prostredníctvom trestného práva do právneho poriadku SR.

Podľa tejto smernice mali členské štáty zabezpečiť, aby *zber, preprava, zhodnocovanie alebo zneškodňovanie odpadu vrátane dohľadu nad takýmito operáciami a následnej starostlivosti o zariadenia na odstraňovanie odpadu a vrátane akcie, ktorú uskutočňujú obchodníci alebo sprostredkovatelia (odpadové hospodárstvo), ktoré spôsobujú alebo môžu spôsobiť smrť alebo vážnu ujmu na zdraví, alebo podstatnú škodu na kvalite ovzdušia, na kvalite pôdy, na kvalite vody alebo na živočíchoch alebo rastlinách a preprava odpadu, pokiaľ táto činnosť patrí do rozsahu pôsobnosti článku 2 ods. 35 nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 1013/2006 zo 14. júna 2006 o preprave odpadu a uskutočňuje sa v nezanedbateľnom množstve, či už v rámci jednej prepravy, alebo v rámci viacerých zdanlivo prepojených preprav* boli považované za trestný čin pokiaľ je konanie protiprávne a došlo k nemu úmyselne alebo aspoň z hrubej nedbanlivosti.

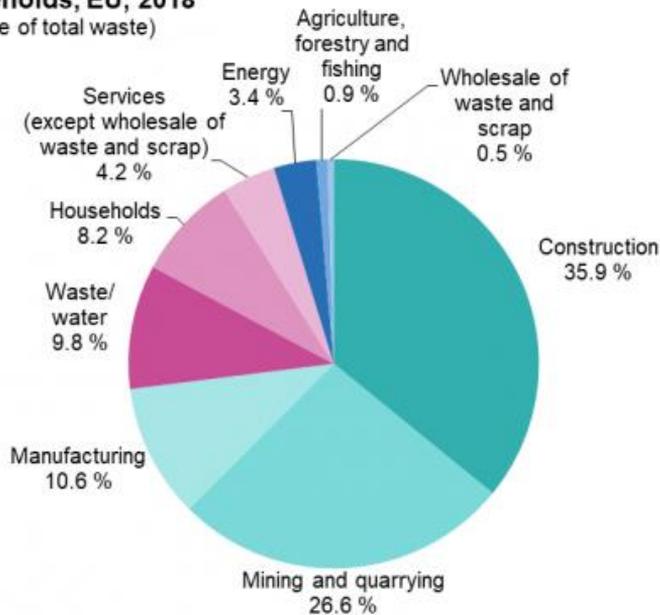
Väčšina ľudí si pod pojmom „odpad“ zvyčajne predstaví odpad, ktorý produkuje doma v kuchyni a ktorý následne vyhadzujeme do zberných nádob pred domom. Skutočne ide o odpad, avšak podľa Eurostatu je najväčším zdrojom odpadu v EÚ vyťažaná zemina (väčšinou v stavebníctve alebo z ťažby).

Podiel rôznych ekonomických činností a domácností na celkovej produkcii odpadov za rok 2018 je znázornený na nasledujúcom grafe. V EÚ sa stavebníctvo podieľalo na 35,9 % celkovom objeme za ním nasledovala ťažba a dobývanie (26,6 %), výroba (10,6 %), odpadové a vodárenské služby (9,8 %) a domácnosti (8,2 %); zvyšných 9,1 % tvoril odpad z iných ekonomických činností, najmä služieb (4,2 %) a energetiky (3,4 %).²

² Eurostat: Waste statistic. Dostupné online tu: [www. ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Waste_statistics](http://www.ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Waste_statistics) (citvané dňa 3.7.2022)

Waste generation by economic activities and households, EU, 2018

(% share of total waste)

Source: Eurostat (online data code: env_wasgen)

1. Postup, ktorý predchádza vyšetrovaniu

Samotnému vyšetrovaniu trestného činu Neoprávnené nakladanie s odpadmi podľa §302 ods. 1 Trestného zákona predchádza postup upravený v zákone číslo 79/2015 Z. z. Zákon o odpadoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej len „zákon o odpadoch“), ktorý sa začína oznámením o umiestnení odpadu. To môže podľa §15 ods. 1 Zákona o odpadoch urobiť akákoľvek fyzická osoba alebo právnická osoba príslušnému orgánu štátnej správy odpadového hospodárstva alebo obci, v ktorej územnom obvode sa táto nehnuteľnosť nachádza. Zákona ale uvádza, že musí ísť o umiestnenie odpadu na nehnuteľnosti, ktoré je v rozpore so Zákonom o odpadoch (ďalej len „nezákonné umiestnenie odpadu“).

Ak ide o vlastníka, správcu alebo nájomcu nehnuteľnosti, platí osobitná a prísnejšia oznamovacia povinnosť, keďže ide o osoby, ktoré sú povinné oznámiť nezákonne uložený odpad. Podľa §15 ods. 2 Zákona o odpadoch je vlastník, správca alebo nájomca nehnuteľnosti povinný do troch pracovných dní po zistení, že na jeho nehnuteľnosti bol nezákonne

umiestnený odpad, oznámiť túto skutočnosť orgánu štátnej správy odpadového hospodárstva alebo obci, v ktorej územnom obvode sa táto nehnuteľnosť nachádza.

Zákon o odpadoch to síce explicitne neuvádza, ale skutočnosti nasvedčujúce o umiestnení odpadu v rozpore so Zákonom o odpadoch môže prešetrovať príslušný orgán štátnej správy alebo obec aj na základe vlastného podnetu. Oznámenia podľa ods. 1 a podľa ods. 2 nie sú návrhom na začatie konania podľa zákona o správnom konaní.

Ako z vyššie načrtnutého vyplýva, pri posudzovaní konkrétneho skutku je nevyhnutné zodpovedať si na otázky či ide o odpad a či je s ním nakladané v rozpore so zákonom o odpadoch.

V §2 ods. 1 Zákona o odpadoch je pozitívne vymedzenie pojmu „odpad“. Odpadom je hnuťelná vec alebo látka, ktorej sa jej držiteľ zbavuje, chce sa jej zbaviť alebo je v súlade s týmto zákonom alebo osobitnými predpismi povinný sa jej zbaviť.

Definícia pojmu „odpad“ je do Zákona o odpadoch prevzatá z čl. 3 ods. 1 smernice Európskeho parlamentu a Rady 2008/98/ES z 19. novembra 2008 o odpade a o zrušení určitých smerníc („ďalej len Smernica o odpade“), ktorý definuje, že „odpad“ je každá látka alebo vec, ktorej sa držiteľ zbavuje, chce sa jej zbaviť, alebo je povinný sa jej zbaviť.

Odpad sa v odbornej literatúre³ vymedzuje z dvoch hľadísk:

a) subjektívne ako hnuťelná vec alebo látka, ktorej sa jej držiteľ zbavuje alebo sa jej chce zbaviť, teda ide o individuálne uváženie konkrétnej osoby. Nie je rozhodujúce, či bude zbavenie sa veci odplatné alebo bezodplatné (napr. pôvodca predá svoj odpad na účel zhodnotenia ako druhotnú surovinu), dôležité je, že sa vec ďalej nepoužije na pôvodný účel, na ktorý bola určená,

b) objektívne, ak od držiteľa odpadu požaduje právny predpis, aby sa určitej hnuťelnej veci alebo látky zbavil (napr. potravinárske výrobky po záručnej lehote, ktoré ich držiteľ musí zneškodniť z dôvodu ochrany zdravia ľudí) alebo aby vyradil opakovane použiteľný obal podľa § 52 ods. 7. Za odpad sa považujú niektoré veci priamo zo zákona, napr. podozrivé elektrozariadenia podľa § 88 ods. 5.

V prípade pochybností, či vec alebo látka je alebo nie je odpadom, rozhoduje o tom okresný úrad v sídle kraja podľa § 107 písm. c) Zákona o odpadoch. Na rozdiel od rozhodnutia okresného úradu v sídle kraja nie je podľa § 113 ods. 2 písm. g) Zákona o odpadoch rozhodovanie inšpekcie rozhodnutím podľa zákona č. 71/1967 Zb. o správnom konaní (správny poriadok) v znení neskorších predpisov.

³ GAŠPARÍKOVÁ, B.- TAKÁČ, P. *Zákon o odpadoch, Komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer SR s.r.o., 2019 s. 11

Vymedzeniu pojmu odpad v zmysle rámcovej smernice o odpade sa venuje aj judikatúra Európskeho súdneho dvora. Pri posudzovaní otázky, či ide alebo nejde o odpad treba podľa Európskeho súdneho dvora vždy zvážiť konkrétne okolnosti prípadu a zároveň ciele smernice o odpade ktorými sú najmä ochrana životného prostredia a bezpečné nakladanie s odpadmi. Rozhodovanie na báze prípad od prípadu však vedie k tomu, že judikatúra Európskeho súdneho dvora k pojmu odpad netvorí koherentný celok. Ako príklady možno uviesť rozsudky v prípade Palin Granit C-9/00, v prípade Niselli C-457/02 alebo Saetti C-235/02. Judikatúra Európskeho súdneho dvora k pojmu odpad tvorila východisko k vymedzeniu pojmov vedľajší produkt a stav konca odpadu v aktuálnom znení smernice o odpade.

V ods. 2 §2 Zákona o odpadoch je negatívne vymedzenie odpadu, ktoré hovorí, že odpadom nie je:

- látka alebo hnuiteľná vec, ktorá je vedľajším produktom,
- špecifický odpad, ktorý dosiahol stav konca odpadu,
- odpad, ktorý prešiel procesom prípravy na opätovné použitie a spĺňa požiadavky na výrobok uvádzaný na trh ustanovené osobitným predpisom, alebo
- odpad odovzdaný na použitie do domácnosti.

Zákon o odpadoch v nadväznosti na Smernicu o odpade tak upravuje viacero prípadov, keď sa vec alebo látka, ktorá spadá pod definíciu odpadu, za odpad podľa zákona o odpadoch nepovažuje. Prvé tri prípady vychádzajú z rámcovej smernice o odpade, štvrtý prípad - odovzdanie odpadu na použitie do domácnosti, nadväzuje na doterajšiu právnu úpravu a nemožno ho považovať za stav konca odpadu v zmysle rámcovej smernice o odpade. Znenie písmena d) nie je zosúladené so znením §14 ods. 5 a §97 ods. 1 písm. n).

K otázke nakladania s odpadmi je potrebné upriamiť pozornosť na tretiu časť Zákona o odpadoch, ktorá upravuje povinnosti fyzických osôb a právnických osôb. V §12 sú upravené všeobecné povinnosti spojené s nakladaním s odpadmi. Ods. 1 predmetného ustanovenia možno označiť za generálnu klauzulu nakladania s odpadmi, ktoré hovorí, že každý je povinný nakladať s odpadmi alebo inak s nimi zaobchádzať v súlade s týmto zákonom; ten, komu vyplývajú z rozhodnutia vydaného na základe tohto zákona povinnosti, je povinný nakladať s odpadmi alebo inak s nimi zaobchádzať aj v súlade s týmto rozhodnutím.

V §13 Zákona o odpadoch sú taxatívne vymenované zákazy, resp. konkrétne spôsoby manipulovania s odpadom, ktoré sú zakázané. Sú tu však uvedené len niektoré zákazy. Možno ich označiť za generálne zákazy. Ďalšie, špeciálne zákazy sú uvedené v ďalších častiach Zákona o odpadoch.

Je však dôležité poznamenať, že nie všetky zákazy uvedené v Zákone o odpadoch je možné subsumovať aj pod pojem „nakladanie s odpadmi“ podľa § 131 ods. 2 Trestného zákona. Zo zákazov uvedených §13 Zákona o odpadoch nebude možné pod tento pojem subsumovať činnosti uvedené v písmenách f) . Aj pri písmene d) bude potrebné dôkladne zhodnotiť, na akú činnosť bol súhlas vydaný.

V Zákone o odpadoch sa nachádza ešte celý rad ďalších špeciálnych zákazov nakladania s odpadom, ktoré je možné subsumovať pod pojem „nakladanie s odpadmi“ v zmysle § 131 ods. 2 Trestného zákona .

V prípade, ak je dodatočne zistené, že ide o odpad a nakladanie s ním je v rozpore so zákonom, nasleduje postup upravený v ustanovení podľa §15 ods. 5 Zákona o odpadoch, ktorý upravuje postup po prijatí oznámenia resp. vlastného zistenia. Po oznámení nezákonného umiestnenia odpadu príslušný orgán štátnej správy odpadového hospodárstva vykoná miestnu ohliadku. Po vykonaní miestnej ohliadky overí, či rozsah nezákonne umiestneného odpadu nasvedčuje tomu, že bol spáchaný trestný čin, a vydá o tom odborné vyjadrenie.

Z dikcie tohto odseku vyplýva, že overenie, či rozsah nezákonne umiestneného odpadu nasvedčuje spáchaniu trestného činu je okresný úrad povinný vykonať len na základe oznámení urobených podľa §15 ods. 1 alebo ods. 2 Zákona o odpadoch, teda už nie z vlastného podnetu alebo z podnetu iného orgánu štátnej správy. V praxi ale okresný úrad overuje rozsah nezákonného odpadu aj pokiaľ ide o jeho vlastný podnet alebo ide o podnet z iného orgánu štátnej správy.

Toto zisťovanie má zároveň prednosť pred zisťovaním, kto je pôvodcom uloženého odpadu. V prípade, ak z oznámenia a z odborného vyjadrenia podľa §15 ods. 5 Zákona o odpadoch možno predpokladať, že ide o skutočnosť nasvedčujúcu tomu, že bol spáchaný trestný čin, príslušný orgán štátnej správy odpadového hospodárstva vykoná jej oznámenie podľa §3 ods. 2 Trestného poriadku (§15 ods. 6 a 7 Zákona o odpadoch). Ide tak o kvalifikované podanie.

Nie len zo zákonného, ale najmä z taktického hľadiska sa konanie (ktoré by bol inak príslušný orgán štátnej správy podľa §15 ods. 8 Zákona o odpadoch povinný vykonať) o určenie zodpovednej osoby za nezákonné umiestnenie odpadu nezačne.

Odborné vyjadrenie vydáva, ako príslušný orgán štátnej správy odpadového hospodárstva miestne príslušný Okresný úrad, odbor starostlivosti o životné prostredie, oddelenie ochrany prírody a vybraných zložiek životného prostredia.

Predmetom odborného vyjadrenia je spravidla určenie druhu odpadu určeného Vyhláškou Ministerstva životného prostredia Slovenskej republiky č. 365/2015 Z. z., ktorou sa

ustanovuje katalóg odpadov a množstvo odpadu, ktoré sa uvádza v objemových a hmotnostných jednotkách.

Na základe zistených premenných druh a množstvo sa následne určí cena, za ktorú sa odpad v čase a v mieste zistenia činu obvykle zbiera, prepravuje, vyváža, dováža, zhodnocuje, zneškodňuje alebo ukladá, a cena za odstránenie odpadu z miesta, ktoré na jeho uloženie nie je určené (§124 ods. 3 Trestného zákona), inak povedané, určí sa rozsah činu. Prílohou odborného vyjadrenia je spravidla fotodokumentácia.

Síce to nie je povinnosťou Okresného úradu, v odbornom vyjadrení by však podľa nášho názoru malo byť aj uvedenie konkrétneho ustanovenia zákona, ktoré bolo konaním osoby porušené. Je to z toho dôvodu, že existuje obrovské množstvo zákazov pri nakladaní s odpadmi. Taktiež je potrebné aj zadefinovanie formy činnosti (zber, preprava, vývoz, dovoz, zhodnocovanie, zneškodňovanie a ukladanie odpadov), akou došlo k nakladaniu s odpadmi.

V tejto súvislosti sa javí ako vhodné poukázať aj na rozhodnutie Najvyššieho súdu SR 10Asan/5/2017 zo dňa 27.04.2018, v ktorom posudzoval prípad, kde žalovaný Okresný úrad Trenčín, odbor starostlivosti o životné prostredie, rozhodnutím č. OU-TN-OSZP3-2014/023964-005 TBD zo dňa 07.10.2014 uložil pribratému účastníkovi pokutu 650,- € za porušenie ustanovenia § 18 ods. 4 písm. a) zákona o odpadoch, pretože uložil stavebné odpady na iné miesto ako na miesto na to určené v súlade so zákonom o odpadoch. Rozhodnutie Okresného úradu bolo napadnuté protestom prokurátora (žalobca) z dôvodu, že rozsah skutku bol 2365,-€ eur a skutok mal byť právne kvalifikovaný ako trestný čin, nie ako správny delikt a vo veci sa malo viesť trestné stíhanie.

Najvyšší súd SR, ako súd kasačný tak uviedol, že *pri riešení otázky či protiprávne konanie sťažovateľa je možné posúdiť podľa predpisov správneho práva ako správny delikt alebo podľa predpisov trestného práva ako trestný čin je potrebné podľa názoru kasačného súdu zásadne vychádzať z predpokladu, že každé protiprávne konanie je potrebné prioritne podriaďiť pod tú právnu úpravu, ktorá postihuje najzávažnejšiu formu protispoločenského konania. Pri vyvodzovaní zodpovednosti za protiprávne konanie je potrebné každý takýto skutok posúdiť podľa všetkých zákonných ustanovení či už správneho alebo trestného práva, ktorého znaky môže konanie napĺňať. Preto ak vo veci konajúci orgán dospeje k záveru, že spáchaný skutok je predmetom úprav rozdielnych oblastí práva, prednosť má vždy tá právna úprava, právna kvalifikácia, ktorá vystihuje skutkovú podstatu najzávažnejšej formy tohto konania. Žalovaný po tom, čo začal vo veci konať, mal najneskôr pred vydaním meritórneho rozhodnutia vo veci dôsledne preskúmať a zobrať do úvahy rozsah reálnych nákladov, v akom je možné nelegálnu skládku odstrániť. V prípade dodržania náležitého postupu však mohol*

žalovaný dospieť na základe uvedeného k dôvodnému podozreniu zo spáchania trestného činu neoprávneného nakladania s odpadmi podľa § 302 ods. 1 Trestného zákona. Aj napriek odstráneniu predmetnej skládky sťažovateľom, sa na takéto protiprávne konanie, ktoré napĺňa všetky formálne znaky trestného činu, účinná ľútosť v zmysle príslušných ustanovení Trestného zákona, nevzťahuje.

2. Vyšetrovanie

Nelegálne nakladanie s odpadmi patrí medzi tie oblasti kriminality, ktoré sú z hľadiska výnosov vysoko lukratívne. A to najmä vtedy, pokiaľ ide o odpad, ktorý je kategorizovaný ako nebezpečný a ktorého likvidácia je z hľadiska financií oveľa nákladnejšia, než odpad kategorizovaný ako obyčajný. Pre orgány štátu je náročné odhaliť páchatel'ov tejto trestnej činnosti, keďže jej páchanie nie je na prvý pohľad vždy vidno.

Ak sa páchatel'a aj podarí odhaliť a nakoniec aj potrestať, hroziace tresty sú zároveň príliš nízke na to, aby páchatel'a odradili od jej páchania. Uvedené faktory pôsobia vysoko atraktívne na to, aby táto trestná činnosť prekvitala a bola naďalej páchaná.

Tieto faktory sa v súčasnosti snažia orgány činné v trestnom konaní snažiť dorovnávať najmä využívaním finančného vyšetrovania voči páchatel'om a následného zaisťovania majetku či už cestou zaisťovania výnosov z trestnej činnosti, nástrojov trestnej činnosti alebo zaistenia nároku poškodeného. Okrem toho sa v tejto súvislosti pomerne často využíva aj zákon o trestnej zodpovednosti právnických osôb, ktorý umožňuje stíhanie právnických osôb. V aplikačnej praxi sa neraz stretávame s prípadmi, v ktorých je obvinenie vznesené právnickej osobe s doposiaľ nestotožnenou fyzickou osobou.

Pre ilustráciu, aký problém v súčasnosti Neoprávnené nakladanie s odpadmi predstavuje v podmienkach Slovenskej republiky, pozrime sa na nasledujúce grafy. Z dostupných štatistík Policajného zboru Slovenskej republiky za roky 2012 až 2021 možno pozorovať takmer súvislý stúpajúci trend nápadu trestnej činnosti. Oproti roku 2012, kedy bolo zistených 66 skutkov neoprávneného nakladania s odpadmi, pozorujeme v roku 2021 638% nárast páchania tejto trestnej činnosti. V roku 2021 bolo zistených 421 skutkov, čo bolo najviac od roku 2012 (*tabuľka č. 1*).

Za pozorované obdobie došlo k spáchaniu celkovo 1977 skutkov Neoprávneného nakladania s odpadmi, z toho bolo políciou objasnených 196 prípadov, čo predstavuje 15,62%

objasnenosť (tabuľka č. 2). Rovnako ako nápad trestnej činnosti stúpala aj výška spôsobenej škody resp. rozsahu, ktorý bol neoprávneným nakladaním s odpadom spáchaný.

Štatistický ukazovateľ výšky spôsobenej škody, resp. rozsahu, ktorý vedie Policajný zbor však nie je výpovedný, nakoľko reálny stav je diametrálne odlišný. Len na oddelení Bratislava odboru odhaľovania nebezpečných materiálov a environmentálnej kriminality Prezídia Policajného zboru sa vyšetrojú skutky, ktorých rozsah je spolu cez 30 000 000 eur. Z toho dôvodu štatistický graf výšky rozsahu spracovaný nebol. Rovnako nie je možné z dostupných štatistických údajov oddeliť skutky, v ktorých bola sťažovaná fyzická osoba a v ktorých aj právnická.

Tabuľka č. 1

Tabuľka č. 2

Vyšetrovanie neoprávneného nakladania s odpadmi, ako aj mnohé iné trestné činy, má svoje úskalia, s ktorými sa orgány činné v trestnom konaní pravidelne stretávajú. Ako je pri trestných činoch proti životnému prostrediu bežné, celé prípravné konanie sa vyznačuje úzkou

spoluprácou s inými subjektmi, najmä štátnymi orgánmi, zncalmi resp. znaleckými inštitúciami a geodetmi.

Táto spolupráca, obzvlášť so zncalmi, do veľkej miery spomaľuje trestné konanie, pretože vypracovávanie znaleckých posudkov je v mnohých prípadoch niekoľkomesačné. Tento stav je spôsobený najmä obrovským nedostatkom zncalov, ktorí pôsobia na tomto úseku znaleckého skúmania. Ku dňu písania tohto článku⁴ bolo v zozname zncalov, odbor ochrana životného prostredia, odvetvie Priemyselný a komunálny odpad zapísaných, ktorý vedie Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky zapísaných osem zncalov.

Takmer každé miesto činu je potrebné počas obhliadky miesta činu zdokumentovať aj v spolupráci s geodetom, ktorý o úkone vypracuje správu. V správe zhrnie rozlohu a objem uloženého odpadu. Počas obhliadky miesta činu je vhodné, aby bola prizvaná aj osoba, ktorá na základe svojich odborných znalostí a skúseností dokáže kategorizovať odpad v zmysle prílohy č. 1 k vyhláske č. 365/2015 Z. z., ktorou sa ustanovuje Katalóg odpadov. Spravidla ide o pracovníka okresného úradu, odboru starostlivosti o životné prostredie alebo pracovníka spoločnosti, ktorá sa vo svojej podnikateľskej činnosti venuje odvozu a likvidácii odpadov, poprípade takou osobou môže byť aj znalec z príslušného odvetvia.

Kategorizácia odpadu je dôležitým bodom samotného vyšetovania. Každá kategória odpadu totiž spĺňa iné požiadavky na *zber, prepravu, vývoz, dovoz, zhodnocovanie, zneškodňovanie a ukladanie*, čo sa prejaví najmä na výške rozsahu skutku. Odpady sa zároveň delia na obyčajné a nebezpečné, pričom najmä pri neoprávnenom nakladaní s nebezpečným odpadom dochádza minimálne k ohrozeniu životného prostredia.

Pri vyšetovaní prípadov neoprávneného nakladania s odpadmi sa okrem už spomenutých metód využívajú aj celkom nové kriminalistické metódy, najmä pri skládkach odpadov, ktoré sú obrovských rozmerov. Ide o 3D skener, snímanie dronom, atmochemické a geofyzikálne merania a satelitné snímkovanie (najmä kvôli ustáleniu času vzniku skládky odpadov).

Uvedené kriminalistické metódy stoja nemalé finančné prostriedky, ktoré v niektorých menej závažných prípadoch niekoľkonásobne prekračujú rozsah samotného trestného činu. Na tomto mieste sa javí ako vhodné poukázať na to, že vyšetovanie takýchto trestných činov nie je veľmi hospodárne. Trestné konanie zásadu hospodárnosti nepozná, platí zásada legality a tak sú orgány činné v trestnom konaní povinné stíhať všetky skutky, o ktorých sa dozvedeli. Problém by sa dal vyriešiť aj tak, že sa zväčší hranica medzi trestným činom a priestupkom,

⁴ 20.06.2022

pretože spáchať trestný čin Neoprávnené nakladanie s odpadmi v rozsahu prevyšujúcom sumu 266 eur dnes už naozaj nie je problém.

Ustálenie rozsahu činu však niekedy nie je vôbec možné resp. je ho možné ustáliť len veľmi ťažko. Deje sa tak najmä v prípadoch, kedy je odpad premiešaný s iným materiálom napr. so zeminou alebo s materiálom, ktorý odpadom nie je alebo s odpadom, s ktorým však je nakladané v súlade so všeobecne záväzným právnym predpisom. V aplikačnej praxi sa v takom prípade postupuje zvyčajne tak, že sa vypočíta rozsah „najlacnejšieho materiálu“ nachádzajúcom sa na mieste činu, s ktorým bolo nakladané v rozpore so zákonom a to sa následne kladie za vinu páchatelovi.

3. Hmotnoprávne východiská

Prečinu Neoprávnené nakladanie s odpadmi podľa § 302 ods. 1 Trestného zákona sa dopustí ten, *kto čo aj z nedbanlivosti, nakladá s odpadmi v malom rozsahu v rozpore so všeobecne záväznými právnymi predpismi.*

Z pohľadu teórie práva ide pri trestnom čine Neoprávnené nakladanie s odpadmi podľa § 302 Trestného zákona o blanketové ustanovenie, ktoré vo svojom obsahu (objektívna stránka skutkovej podstaty) odkazuje na inú právnu normu (všeobecne záväzný právny predpis). Napríklad zákon č.79/2015 Z. z. Zákon o odpadoch (ďalej len „zákon o odpadoch“) je takýmto všeobecne záväzným právnym predpisom. Je nevyhnutné poznamenať, že všeobecne záväzných právnych predpisov na úseku odpadového hospodárstva je viac⁵. *Zákon o odpadoch je základným zákonom regulujúcim celý systém odpadového hospodárstva a tvorí zároveň významnú súčasť práva životného prostredia*⁶. Z dôvodu previazanosti prípadu na zákon o odpadoch sa budeme v tomto článku venovať práve zákonu o odpadoch.

Ústredným pojmom skutkovej podstaty trestného činu Neoprávnené nakladanie s odpadmi je však bezpochyby pojem „odpad“. V §2 ods. 1 Zákona o odpadoch je pozitívne

⁵ Ďalšími všeobecne záväznými právnymi predpismi sú napríklad zákon č. 541/2004 Z. z. o mierovom využívaní jadrovej energie (atómový zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov, zákon č. 39/2007 Z. z. o veterinárnej starostlivosti v znení neskorších predpisov, nariadenie Európskeho Parlamentu a Rady (ES) č. 1013/2006 o preprave odpadu, nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 1069/2009, ktorým sa ustanovujú *zdravotné predpisy týkajúce sa vedľajších živočíšnych produktov a odvodených produktov neurčených na ľudskú spotrebu*, Bazilejský dohovor o riadení pohybov nebezpečných odpadov cez hranice štátov a ich zneškodňovaní alebo zákon č. 39/2016 Z. z. zákon o integrovanej prevencii a kontrole znečisťovania životného prostredia a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

⁶ GAŠPARÍKOVÁ, B.- TAKÁČ, P. *Zákon o odpadoch, Komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer SR s.r.o., 2019 s. 11

vymedzenie pojmu „odpad“. Odpadom je *hnutelná vec alebo látka, ktorej sa jej držiteľ zbavuje, chce sa jej zbaviť alebo je v súlade s týmto zákonom alebo osobitnými predpismi povinný sa jej zbaviť*. Namietanie toho, či hnutelná vec alebo látka, ktorá je predmetom vyšetrovania, je odpadom sa v aplikačnej praxi využíva ako najčastejší spôsobom obhajoby. Je to logické, pretože ak hnutelná vec alebo látka nespĺňa definíciu odpadu, nemôže sa jednáť o trestný čin.

Definícia pojmu „odpad“ je do Zákona o odpadoch prevzatá z čl. 3 ods. 1 smernice Európskeho parlamentu a Rady 2008/98/ES z 19. novembra 2008 o odpade a o zrušení určitých smerníc („ďalej len Smernica o odpade“), ktorý definuje, že „odpad“ je každá látka alebo vec, ktorej sa držiteľ zbavuje, chce sa jej zbaviť, alebo je povinný sa jej zbaviť.

Odpad sa v odbornej literatúre⁷ vymedzuje z dvoch hľadísk:

a) *subjektívne ako hnutelná vec alebo látka, ktorej sa jej držiteľ zbavuje alebo sa jej chce zbaviť, teda ide o individuálne uváženie konkrétnej osoby. Nie je rozhodujúce, či bude zbavenie sa veci odplatné alebo bezodplatné (napr. pôvodca predá svoj odpad na účel zhodnotenia ako druhotnú surovinu), dôležité je, že sa vec ďalej nepoužije na pôvodný účel, na ktorý bola určená,*

b) *objektívne, ak od držiteľa odpadu požaduje právny predpis, aby sa určitej hnutelnej veci alebo látky zbavil (napr. potravinárske výrobky po záručnej lehote, ktoré ich držiteľ musí zneškodniť z dôvodu ochrany zdravia ľudí) alebo aby vyradil opakovane použiteľný obal podľa § 52 ods. 7. Za odpad sa považujú niektoré veci priamo zo zákona, napr. podozrivé elektrozariadenia podľa § 88 ods. 5.*

V prípade pochybností, či vec alebo látka je alebo nie je odpadom, rozhoduje o tom okresný úrad v sídle kraja podľa § 107 písm. c) Zákona o odpadoch.

Vymedzeniu pojmu odpad v zmysle rámcovej smernice o odpade sa venuje aj judikatúra Európskeho súdneho dvora. Pri posudzovaní otázky, či ide alebo nejde o odpad treba podľa Európskeho súdneho dvora *vždy zvážiť konkrétne okolnosti prípadu a zároveň ciele smernice o odpade ktorými sú najmä ochrana životného prostredia a bezpečné nakladanie s odpadmi. Rozhodovanie na báze prípad od prípadu však vedie k tomu, že judikatúra Európskeho súdneho dvora k pojmu odpad netvorí koherentný celok. Ako príklady možno uviesť rozsudky v prípade Palin Granit C-9/00, v prípade Niselli C-457/02 alebo Saetti C-235/02. Judikatúra Európskeho súdneho dvora k pojmu odpad tvorila východisko k vymedzeniu pojmov vedľajší produkt a stav konca odpadu v aktuálnom znení smernice o odpade.*⁸

⁷ GAŠPARÍKOVÁ, B.- TAKÁČ, P. *Zákon o odpadoch, Komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer SR s.r.o., 2019 s. 11

⁸ Tamže.

V ods. 2 §2 Zákona o odpadoch je negatívne vymedzenie odpadu, ktoré hovorí, že odpadom nie je:

- látka alebo hnuiteľná vec, ktorá je vedľajším produktom,
- špecifický odpad, ktorý dosiahol stav konca odpadu,
- odpad, ktorý prešiel procesom prípravy na opätovné použitie a spĺňa požiadavky na výrobok uvádzaný na trh ustanovené osobitným predpisom, alebo
- odpad odovzdaný na použitie do domácnosti.

Zákon o odpadoch v nadväznosti na Smernicu o odpade tak upravuje viacero prípadov, keď sa vec alebo látka, ktorá spadá pod definíciu odpadu, za odpad podľa zákona o odpadoch nepovažuje. Prvé tri prípady vychádzajú z rámcovej smernice o odpade, štvrtý prípad - odovzdanie odpadu na použitie do domácnosti, nadväzuje na doterajšiu právnu úpravu a nemožno ho považovať za stav konca odpadu v zmysle rámcovej smernice o odpade. Znenie písmena d) nie je zosúladené so znením §14 ods. 5 a §97 ods. 1 písm. n).

Pojem „*nakladanie s odpadmi*“ pre účely Trestného zákona definuje ustanovenie § 131 ods. 2 Trestného zákona. Podľa tohto ustanovenia sa za nakladanie s odpadmi považuje *zber, preprava, vývoz, dovoz, zhodnocovanie, zneškodňovanie a ukladanie odpadov*. Iné formy nakladania s odpadmi tak nie je možné posudzovať ako trestný čin.

Pri definovaní týchto činností je potrebné vychádzať najmä z §3 zákona o odpadoch. Odsek 5 tohto ustanovenia definuje, že *zber odpadu je zhromažďovanie odpadu od inej osoby vrátane jeho predbežného triedenia a dočasného uloženia odpadu na účely prepravy do zariadenia na spracovanie odpadov*.

Podľa ods. 13 je *zhodnocovanie odpadu činnosť, ktorej hlavným výsledkom je prospešné využitie odpadu za účelom nahradiť iné materiály vo výrobnej činnosti alebo v širšom hospodárstve, alebo zabezpečenie pripravenosti odpadu na plnenie tejto funkcie*.⁹

Zneškodňovanie odpadu podľa ods. 16 je činnosť, ktorá nie je zhodnocovaním, a to aj vtedy, ak je druhotným výsledkom činnosti spätné získanie látok alebo energie.¹⁰

Ukladanie odpadov zákonom definované nie je. Podľa odbornej literatúry¹¹ je to akékoľvek umiestňovanie odpadu kamkoľvek s cieľom nechať ho tam trvale alebo aspoň dlhodobo, nielen umiestňovanie odpadov na oficiálnu skládku odpadov.

⁹ Zoznam činností zhodnocovania odpadu je uvedený v prílohe č. 1 Zákona o odpadoch

¹⁰ Zoznam činností zneškodňovania odpadu je uvedený v prílohe č. 2. Zákona o odpadoch

¹¹ BURDA, E. a kol. *Trestný zákon. Všeobecná časť. Komentár*. I. diel. Praha : C. H. Beck, 2010, 1130 s.

V §3 Zákona o odpadoch sa v tejto súvislosti nachádza niekoľko foriem nakladania s odpadom, ktorú sú zároveň ukladaním a bude z nich potrebné vychádzať aj pri vykladaní pojmu „*ukladanie odpadov*“:

- podľa ods. 3 *skladovanie odpadu je dočasné uloženie odpadu pred niektorou z činností zhodnocovania odpadu alebo zneškodňovania odpadu v zariadení, v ktorom má byť tento odpad zhodnotený alebo zneškodnený,*

- podľa ods. 4 *zhromažďovanie odpadu je dočasné uloženie odpadu u držiteľa odpadu pred ďalším nakladaním s ním, ktoré nie je skladovaním odpadu. Podľa ods. 5 zber odpadu je zhromažďovanie odpadu od inej osoby vrátane jeho predbežného triedenia a dočasného uloženia odpadu na účely prepravy do zariadenia na spracovanie odpadov,*

- podľa ods. 17 *skládkovanie odpadov je ukladanie odpadov na skládku odpadov a*

- podľa ods. 19 *skladovanie výkopovej zeminy je dočasné uloženie odpadu – výkopovej zeminy mimo staveniska pred jej využitím na spätné zasypávanie v mieste, ktoré nie je zariadením na zhodnocovanie odpadov alebo zariadením na zneškodňovanie odpadov a ktoré nie je miestom vzniku výkopovej zeminy.*

Preprava, vývoz a dovoz odpadu taktiež nie sú v zákone o odpadoch definované. Zákon o odpadoch vo svojej siedmej časti, ktorá upravuje Cezhraničný pohyb odpadov v ustanovení §84 ods. 1 odkazuje *pri cezhraničnej preprave odpadov z iného členského štátu do Slovenskej republiky, cezhraničnej preprave odpadov zo Slovenskej republiky do iného členského štátu, dovoze odpadov z iného ako členského štátu do Slovenskej republiky, vývoze odpadov zo Slovenskej republiky do iného ako členského štátu a tranzitu odpadov cez územie Slovenskej republiky* na osobitné predpisy.

Tým sa v tomto prípade myslí Nariadenie Európskeho parlamentu (ES) č. 1013/2006 zo 14. júna 2006 o preprave odpadu. V zmysle článku 2 sa na účely tohto nariadenia dovozom rozumie akýkoľvek vstup odpadu do Spoločenstva okrem prípadu tranzitu cez Spoločenstvo (30. bod), vývozom výstup odpadu zo Spoločenstva okrem prípadu tranzitu cez Spoločenstvo (31. bod) a prepravou doprava odpadu určeného na zhodnotenie alebo zneškodnenie, pričom sa preprava plánuje alebo uskutočňuje podľa taxatívne vymenovaných alternatívnych podmienok¹² (34. bod).

¹² Medzi krajinou a inou krajinou alebo medzi krajinou a zámorskými krajinami a územiaми alebo inými oblasťami pod ochranou tejto krajiny, alebo medzi krajinou a inou pozemskou oblasťou, ktorá nie je časťou žiadnej krajiny podľa medzinárodného práva, alebo medzi krajinou a Antarktídou, alebo z jednej krajiny cez ktorúkoľvek z hore uvedených oblastí, alebo v rámci krajiny cez ktorúkoľvek z hore uvedených oblastí a má pôvod a končí sa v tej istej krajine, alebo zo zemepisnej oblasti, ktorá nie je pod jurisdikciou žiadnej krajiny, a smeruje do krajiny.

K otázke nakladania s odpadmi je potrebné upriamiť pozornosť na tretiu časť Zákona o odpadoch, ktorá upravuje povinnosti fyzických osôb a právnických osôb. V §12 sú upravené všeobecné povinnosti spojené s nakladaním s odpadmi. Ods. 1 predmetného ustanovenia možno označiť za generálnu klauzulu nakladania s odpadmi, ktoré hovorí, že každý je povinný nakladať s odpadmi alebo inak s nimi zaobchádzať v súlade s týmto zákonom; ten, komu vyplývajú z rozhodnutia vydaného na základe tohto zákona povinnosti, je povinný nakladať s odpadmi alebo inak s nimi zaobchádzať aj v súlade s týmto rozhodnutím.

V §13 Zákona o odpadoch sú taxatívne vymenované zákazy, resp. konkrétne spôsoby manipulovania s odpadom, ktoré sú zakázané. Sú tu však uvedené len niektoré zákazy, ale možno ich označiť za generálne zákazy.

Je však dôležité poznamenať, že nie všetky zákazy uvedené v Zákone o odpadoch je možné subsumovať aj pod pojem „nakladanie s odpadmi“ podľa § 131 ods. 2 Trestného zákona. Zo zákazov uvedených §13 Zákona o odpadoch nebude možné pod tento pojem subsumovať činnosti uvedené v písmenách f) . Aj pri písmene d) bude potrebné dôkladne zhodnotiť, na akú činnosť bol súhlas vydaný.

Ďalšie, špeciálne zákazy, ktoré je možné subsumovať pod pojem „nakladanie s odpadmi“ v zmysle § 131 ods. 2 Trestného zákona sú ktoré sú uvedené v iných častiach Zákona o odpadoch. Ich vyčerpávajúci výpočet nie je pre potreby tohto článku potrebný, spomeňme však aspoň napr. *zákaz rozoberania starých vozidiel pokiaľ nejde o spracovateľa starých vozidiel* (§62 ods. 6 Zákona o odpadoch) alebo *zákaz vypúšťania odpadových olejov a zostatkov po ich spracovaní do povrchových vôd, podzemných vôd a do kanalizácie* (§ 76 ods. 4 písm. b) Zákona o odpadoch).

Pri trestných činoch proti životnému prostrediu platí generálna klauzula o výške škody, podľa ktorej sa táto výška škody určuje podľa §124 ods. 3 Trestného zákona. Podľa prvej vety tohto ustanovenia sa pri trestných činoch proti životnému prostrediu škodou rozumie *súhrn ekologickej ujmy a majetkovej škody, pričom majetková škoda v sebe zahrnuje aj náklady na uvedenie životného prostredia do predošlého stavu.*

Pri trestnom čine Neoprávnené nakladanie s odpadmi podľa § 302 Trestného zákona, ktorý je so systematického hľadiska tiež zaradený medzi trestné činy proti životnému prostrediu, sa však vychádza z osobitnej kategórie určenia výšky škody, ktorou je rozsah činu. Druhá veta §124 ods. 3 Trestného zákona určuje, že rozsahom činu sa rozumie *cena, za ktorú sa odpad v čase a v mieste zistenia činu obvykle zbiera, prepravuje, vyváža, dováža, zhodnocuje, zneškodňuje alebo ukladá, a cena za odstránenie odpadu z miesta, ktoré na jeho uloženie nie je určené.*

Tento vzťah medzi pojmovým vymedzením škody pri trestných činoch proti životnému prostrediu vyjadrených v trestnom zákone je možné označiť ako vzťah *lex specialis derogat legi generali*. Preto, ako už bolo skôr spomenuté, k skutočnej škode tak ako si ju väčšina z nás predstavuje, vôbec nemusí dôjsť a pri kvalifikácii skutku sa bude vychádzať len z ceny, za ktorú sa odpad v čase a v mieste zistenia činu obvykle zbiera, prepravuje, vyváža, dováža, zhodnocuje, zneškodňuje alebo ukladá, a cena za odstránenie odpadu z miesta, ktoré na jeho uloženie nie je určené. Je preto potrebné nahliadať na trestný čin Neoprávnené nakladanie s odpadmi oveľa viac abstraktne, než je tomu možno pri iných trestných činoch, pri ktorých sa predpokladá spôsobenie škody.

V prípade, ak v dôsledku spáchania trestného činu Neoprávnené nakladanie s odpadmi v malom rozsahu dôjde súčasne aj k ohrozeniu alebo poškodeniu životného prostredia v miere väčšej škody, je potrebné trestný čin kvalifikovať aj podľa §302 ods. 2 písm. a) Trestného zákona¹³ a priznať mu tak prísnejšiu trestnú sadzbu.

Podľa §125 ods. 1 prvá veta Trestného zákona sa škodou malou rozumie *suma prevyšujúca sumu 266 eur*, pričom podľa poslednej vety tohto odseku platí, že *toto hľadisko sa použije rovnako na určenie výšky rozsahu činu*. Pre zaujímavosť, český trestní zákonník vyžaduje v základnej skutkovej podstate tohto trestného činu rozsah spáchania v značnom rozsahu, čo je najmenej 1 000 000,- Kč (39 977,61,-€).

Konštrukcia skutkovej podstaty medzi odborníkmi požíva viacmenej jednotu v tom, čo je objektom tohto trestného činu. Záhora¹⁴ napríklad tvrdí, že *objektom trestného činu je ochrana životného prostredia pred neoprávneným nakladaním s odpadmi*. Sepeši a Feník¹⁵ tvrdia, že *tento trestný čin primárne chráni záujem spoločnosti na tom, aby bolo s odpadmi nakladané v súlade s právnym poriadkom*. Dodávajú však, že *sekundárne chráni aj životné prostredie, pretože ak je nakladanie s odpadmi v rozpore s právnym poriadkom, takmer vždy dochádza minimálne k ohrozeniu niektorej zo zložiek životného prostredia*.

Obdobne aj Toman¹⁶ uvádza, že *objektom tohto trestného činu je záujem na ochrane spoločnosti pred nedovoleným nakladaním s odpadmi*. *Trestné je samo nedovolené nakladanie s odpadmi, bez spôsobenia následku, t. j. majetkovej alebo ekologickej ujmy*.

¹³ Odňatím slobody na šesť mesiacov až tri roky sa páchatel potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 a vydá životné prostredie do nebezpečenstva vzniku väčšej škody

¹⁴ IVOR, J.- POLÁK, P.- ZÁHORA, J.: *Trestné právo hmotné. Osobitná časť 2*. Bratislava: Wolters Kluwer SR s.r.o., 2017 s. 289.

¹⁵ SEPEŠI, P. a FENÍK, A. in ČENTÉŠ a kolektív. *Trestný zákon Veľký komentár*. Bratislava: Eurokódex, 2016, s. 639.

¹⁶ SAMÁŠ, O.- STIFFEL, H.- TOMAN, P.: *Trestný zákon. Stručný komentár*. Bratislava: IURA EDITION, 2006, s. 884.

Kučerová¹⁷ ale pri analyzovaní objektívnej stránky skutkovej podstaty trestného činu Neoprávnené nakladanie s odpadmi dospela k záveru, že táto je *jednou z najväčších slabín predmetnej skutkovej podstaty*. Zároveň sa pýta, *akú hodnotu chráni trestný zákon, keď konanie páchatel'a nie je spôsobilé poškodiť a ani ohroziť životné prostredie ako také, resp. niektorú z jeho zložiek?* Odkazuje na trestnoprávnu vedu, že *tá správne predpokladá, že Neoprávnené nakladanie s odpadmi by malo byť trestné len v prípade, ak by nakladanie s odpadmi bolo spôsobilé minimálne ohroziť životné prostredie*.

*Týmto spôsobom dochádza ku kriminalizovaniu konaní, ktoré sú v obdobných prípadoch priestupkami alebo inými správnymi deliktami, čo popiera postavenie trestného práva ako prostriedku ultima ratio.*¹⁸

Rovnaké otázky, ako si kladie Kučerová pri Neoprávnenom nakladaní s odpadmi možno položiť aj pri mnohých iných trestných činoch. Napr. pri trestnom čine Nedovolená výroba omamných a psychotropných látok, jedov alebo prekurzorov, ich držanie a obchodovanie s nimi. Tento trestný čin je zaradený medzi trestné činy proti životu a zdraviu. Chráni však priamo život a zdravie? Trestné je iba prechovávanie, výroba, kúpa, predaj atď. drogy, jedu alebo prekurzora. Sú tieto formy spôsobilé čo i len ohroziť život alebo zdravie človeka? Nie sú, lenže dokazuje sa to v trestnom konaní? Uplatňuje sa princíp *ultima ratio* pri marihuane, ktorá sa dá zohnať dokonca ako predpísané liečivo? Prax je jednoducho taká, že sa nepreukazuje možný účinok drogy na ľudské zdravie, pretože k naplneniu skutkovej podstaty tohto trestného činu postačuje prechovávanie, výroba, kúpa, predaj atď.

Ďalším príkladom takejto hypotetickej úvahy by mohol byť trestný čin Nedovolené ozbrojovanie a obchodovanie so zbraňami. Ten je zaradený medzi trestné činy všeobecne nebezpečné. Trestné je, ak niekto *vyrobí, dovezie, vyvezie, prevezie, prepraví, zadováži alebo drží strelivo bez povolenia, alebo takú činnosť sprostredkuje*. Sú tieto formy nedovoleného ozbrojovania spôsobilé niekoho ohroziť? Preukazuje sa to v trestnom konaní? Uplatňuje sa princíp *ultima ratio* v prípade, pokiaľ zbraň nie je nabitá „ostrým“ nábojom? Aj v tomto prípade je prax taká, že postačuje preukázať, že ide o zbraň alebo strelivo a je s nimi manipulované v rozpore so zákonom. Presne tak, ako to vyžaduje objektívna stránka skutkovej podstaty tohto trestného činu.

¹⁷ KUČEROVÁ, D.: *Ochrana životného prostredia prostriedkami trestného práva*. Dizertačná práca. Trnavská univerzita v Trnave. Právnická fakulta. Katedra trestného práva a kriminológie. Trnava, 2019, s. 46.

¹⁸ Tamže.

Záver

Na základe analýzy skutkovej podstaty trestného činu Neoprávnené nakladanie s odpadmi, analýzou odbornej literatúry k tomuto trestnému činu, dôvodových správ k zákonom, právnou komparatistikou a súdnou praxou som dospel k záveru, že tento trestný čin predovšetkým chráni záujem spoločnosti na tom, aby bolo s odpadmi nakladané v súlade s právnym poriadkom.

Zaradenie tohto trestného činu zo systematického hľadiska medzi trestné činy proti životnému prostrediu prezumuje, že sekundárne chráni aj životné prostredie. Je tomu tak aj preto, že sa vychádza z premisy, ktorá hovorí, že pokiaľ je s odpadom nakladané v súlade so zákonom, dopady na životné prostredie sú minimálne. V aplikačnej praxi sa možno stretnúť aj s názormi, že chráni aj hospodársku súťaž, pretože ak sa nakladá s odpadmi oprávnene, zvyčajne je to aj finančne nákladnejšie. Na druhej strane, pokiaľ sa s odpadmi nakladá neoprávnené, môže to byť finančne výhodnejšie, pretože subjekt nakladajúci s odpadmi nemusí spĺňať prísne legislatívne požiadavky a získava tak konkurenčnú výhodu.

Záujem spoločnosti na tom, aby s odpadmi, (vrátane zeminy, resp. výkopovej zeminy) bolo nakladané v súlade so zákonom tu je. Tento záujem sa pri neustále zvyšujúcom sa počte ľudí a ekonomických činností, ktoré odpad produkujú, stáva vo svete čoraz naliehavším. Z toho dôvodu je potreba prísnej regulácie manipulovania s odpadom priam nevyhnutná. A presne z toho istého dôvodu je na mieste aj ochrana pred neoprávneným nakladaním s odpadmi, ktoré sekundárne chráni aj životné prostredie.

Zoznam bibliografických odkazov

BURDA, E. a kol. *Trestný zákon Všeobecná časť Komentár*. I. diel. Praha : C. H. Beck, 2010. ISBN 978-80-7400-324-0

GAŠPARÍKOVÁ, B.- TAKÁČ, P.: *Zákon o odpadoch Komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer SR s.r.o., 2019. ISBN 978-80-571-0076-8

IVOR, J.- POLÁK, P.- ZÁHORA, J.: *Trestné právo hmotné. Osobitná časť 2*. Bratislava: Wolters Kluwer SR s.r.o., 2017. 2. vydanie. ISBN 978-80-8168-586-6

KUČEROVÁ, D.: *Ochrana životného prostredia prostriedkami trestného práva*. Dizertačná práca. Trnavská univerzita v Trnave. Právnická fakulta. Katedra trestného práva a kriminológie. Trnava, 2019.

SAMAŠ, O.- STIFFEL, H.- TOMAN, P.: *Trestný zákon. Stručný komentár*. Bratislava: IURA EDITION, 2006, ISBN 80-8078-078-1

ČENTĚŠ a kolektív: *Trestný zákon Veľký komentár*. Bratislava: Eurokódex, 2016. 3. vydanie. ISBN 978-80-8155-066-9

Bazilejský dohovor o riadení pohybov nebezpečných odpadov cez hranice štátov a ich zneškodňovaní

Nariadenie Európskeho parlamentu (ES) č. 1013/2006 zo 14. júna 2006 o preprave odpadu

Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 1069/2009, ktorým sa ustanovujú zdravotné predpisy týkajúce sa vedľajších živočíšnych produktov a odvodených produktov neurčených na ľudskú spotrebu

Smernica Európskeho parlamentu a rady 2008/99/ES z 19. novembra 2008 o ochrane životného prostredia prostredníctvom trestného práva

Vyhláška Ministerstva životného prostredia číslo 365/2015 Z. z., ktorou sa ustanovuje Katalóg odpadov

Zákon číslo 300/2005 Z. z. Trestný zákon

Zákon číslo 301/2005 Z. z. Trestný poriadok

Zákon číslo 39/2007 Z. z. o veterinárnej starostlivosti

Zákon číslo 39/2016 Z. z. zákon o integrovanej prevencii a kontrole znečisťovania životného prostredia

Zákon číslo 541/2004 Z. z. o mierovom využívaní jadrovej energie (atómový zákon)

Zákon číslo 79/2015 Z. z. Zákon o odpadoch

Rozsudok Európskeho súdneho dvora Palin Granit C-9/00 z 18. apríla 2002

Rozsudok Európskeho súdneho dvora Niselli C-457/02 z 11. novembra 2004

Rozsudok Európskeho súdneho dvora Saetti C-235/02 z 15. januára 2004

Eurostat: Waste statistic. Dostupné [online] na: www.ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Waste_statistics [citované dňa 3.7.2022]

Dušan Lovich¹

K otázke významu a dôsledkov priznania v trestnom konaní

Kľúčové slová

priznanie, zákaz sebaobviňovania, odklony v trestnom konaní, vyhlásenie obžalovaného, zásada náležitého zistenia skutkového stavu vecí

Abstrakt

Príspevok sa zameriava na problematiku priznania páchatel'a v trestnom konaní a to v procesnom postavení obvineného a obžalovaného. Príspevok sa spočiatku venuje priznaniu v kontexte zásady zákazu sebaobviňovania a následne sa koncentruje na rôzne formy a špecifiká inštitútu priznania ako podmienky pre aplikáciu odklonov v trestnom konaní. V ďalších častiach príspevok poukazuje na dôkazný význam priznania v kontexte zásady náležitého zistenia skutkového stavu vecí, vybrané špecifiká priznania v určitých fázach hlavného pojednávania a na súvisiace aplikačné problémy.

Keywords

Confession, privilege against self-incrimination, criminal proceedings diversions, accurate fact finding principle

Abstract

This Article focuses on the issue of the confession in criminal proceedings and that specifically confession of offenders in procedural position of the accused and the defendant. In the opening sections this Article deals with the confession in the light of the privilege against self-incrimination and then concentrate more on various forms and specifics of the confession as one of the conditions for the application of possible criminal proceedings diversions. This Article further points out the evidential importance of confession in the context of application of accurate fact-finding principle, selected specifics of the confession in certain stages of the main trial as well as points out related application problems.

Úvod

Priznanie je jedným z najstarších dôkazov, ktoré trestné právo a trestnoprávna veda pozná, pričom najmä v dobách inkvizičných procesov bolo priznanie dôkazom absolútnym a to bez ohľadu na skutočnosť, či takéto priznanie bolo dobrovoľné alebo vynútené. Inštitút

¹ JUDr. Dušan Lovich. Autor článku je externým doktorandom na fakulte práva Paneurópskej vysokej školy práva, Ústave verejného práva, Oddelení trestného práva, kriminalistiky a kriminológie a zároveň je advokátom, zapísaným v zozname advokátov Slovenskej advokátskej komory, poskytujúcim právne služby klientom okrem iného aj v oblasti obhajoby v trestnom konaní a zastupovania poškodených v trestnom konaní.

priznania bol v minulosti tak zásadný, že odsúdenie označeného páchatel'a za trestný čin, ktorý mu bol kladený za vinu, bolo možné už iba na základe samotného priznania.²

Doboví právnicki v tom čase považovali priznanie za *regina probatorum*, kráľovnú všetkých dôkazov, pričom priznanie sa vymáhalo najmä presvedčaním, väznením a od r. 1254 bolo priznanie, v zmysle v tom čase platných a účinných všeobecne záväzných trestnoprávných noriem, vymáhané dokonca aj prostredníctvom mučenia.³

Niet pochýb o tom, že v priebehu času sa vyvíjal a menil význam priznania, jeho dôkazná hodnota, ale aj práva a garancie vo vzťahu k osobe samotného obvineného a spôsobu zadováženia jeho priznania zo strany orgánov činných v trestnom konaní na jednej strane a s tým súvisiacim vývojom a posilňovaním práv obvineného na obhajobu na strane druhej.

1. Zákaz donucovania k sebaobviňovaniu a procesný význam priznania

Súčasnú modernú trestnú právo garantuje obvinenému, že k priznaniu nesmie byť žiadnym spôsobom nútený.

Ako totiž vyplýva z konštantnej judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva, ani verejný záujem na odhaľovaní, stíhaní trestného činu a potrestaní páchatel'a nemôže ospravedlniť taký postup, ktorý zasahuje do samotnej podstaty práva obvineného na obhajobu, vrátane práva nebyť nútený obviňovať seba samého.⁴

S prihliadnutím na rozhodovaciu činnosť Európskeho súdu pre ľudské práva možno konštatovať, že judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva odvodzuje zásadu zákazu donucovania k sebaobviňovaniu priamo od práva na spravodlivý proces, garantovaného v čl. 6 ods. 1 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd.⁵ Poskytovanie ochrany obvinenému pred nedovoleným donútením zo strany štátnych orgánov prispieva

² BURDA, E. Dohoda o vine a treste alebo aké je nebezpečné zahrávať sa s pojmom priznanie. In *Comenius časopis*: [online]. 2017. [cit. 2022-11-01] Dostupné na internete: <<https://comeniuscasopis.flaw.uniba.sk/2017/06/19/dohoda-o-vine-a-treste-alebo-ake-je-nebezpecne-zahravat-sa-s-pojmom-priznanie>>

³ THAMAN, S. *World Plea Bargaining: Consensual Procedures and the Avoidance of the Full Criminal Trial, Typology of Consensual Criminal Procedures: An Historical and Comparative Perspective on the Theory and Practice of Avoiding the Full Trial* (2010). North Carolina : Carolina Academic Press, 2010. s. 369

⁴ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Heaney a McGuinness vs. Írsko no. 34720/97, zo dňa 21.12.2000, Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Jalloh vs. Nemecko no. 54810/00 zo dňa 11.07.2006, Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Saunders vs. Veľká Británia no. 19187/91 zo dňa 17.12.1996

⁵ čl. 6 ods. 1 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd v znení protokolov č. 11, 14 a 15, s dodatkovým protokolom č 4, 6, 7, 12, 13 a 16

k predchádzaniu justičných omylov, čo vedie k dosahovaniu cieľov podľa čl. 6 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd.⁶

V kontexte vyššie uvedeného možno vo všeobecnosti uzavrieť, že primárnym účelom zákazu sebaobviňovania je chrániť obvineného pred bezprávnym donucovaním zo strany štátnych orgánov a tým prispievať k zaisteniu spravodlivého procesu, súčasťou ktorého je aj obligatórne poučenie osoby o spôsobe obrany mlčaním.⁷

Právo neprispievať k vlastnému obvineniu sa ale netýka iba rešpektovania vôle obvineného mlčať, ale aj jeho práva neprispievať ku svojmu obvineniu a usvedčeniu iným aktívnym konaním. V tejto súvislosti sa však žiada uviesť, že obvineného možno podrobiť strpeniu dôkazných úkonov, ktoré predpokladajú len jeho pasívnu účasť, a to aj s použitím určitého stupňa nátlaku, ktorý však nesmie byť zneužitý jeho neprimeranosťou. Od obvineného možno požadovať, aby napr. strpel odňatie vecí, odobratie vzorky dychu, moču, krvi, pachu, vlasov alebo tkanív pre účely testu DNA – a to i za pomoci donútenia, napriek skutočnosti, že ho tieto dôkazy usvedčujú.⁸

V podmienkach Slovenskej republiky nachádza zásada zákazu donucovania k sebaobviňovaniu svoje vyjadrenie v Listine základných práv a slobôd, konkrétne v čl. 37 ods. 1, v zmysle ktorého: „Každý má právo odoprieť výpoveď, ak by ňou spôsobil nebezpečenstvo trestného stíhania sebe alebo blízkej osobe“, ako aj v čl. 40 ods. 4, podľa ktorého: „Obvinený má právo odoprieť výpoveď; tohto práva ho nemožno nijakým spôsobom pozbaviť“. Zákaz donútenia k priznaniu je zároveň jedným z elementárnych ústavných princípov, vyplývajúcich z čl. 47 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky⁹, ktorý zahŕňa nie len právo nevypovedať, ale aj už spomenuté právo neprispievať žiadnym aktívnym spôsobom, či už priamo alebo nepriamo, k svojmu obvineniu.¹⁰

V trestnoprocesných kódexoch v rámci právneho poriadku Slovenskej republiky je zakotvená obligatórna povinnosť orgánov činných v trestnom konaní a súdu poučiť obvineného o jeho procesných právach, vrátane významu priznania, pričom v prípade potreby sú orgány činné v trestnom konaní a súd povinné tieto informácie obvinenému primerane vysvetliť. Táto

⁶ ZÁHORA, J. Právo neprispievať k vlastnému obvineniu. In *Zborník medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum 2015 – Dokazovanie v konaní – prax a nové výzvy*. Bratislava : Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva, 2015. s. 462

⁷ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. III. ÚS 561/2021 zo dňa 21.12.2021

⁸ Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 5 Tdo 71/2014 zo dňa 27.11.2014

⁹ ako vyplýva z čl. 47 ods. 1 zákona č. 460/1992 Zb. Ústavy Slovenskej republiky v znení neskorších ústavných zákonov: „Každý má právo odoprieť výpoveď, ak by ňou spôsobil nebezpečenstvo trestného stíhania sebe alebo blízkej osobe.“

¹⁰ ZÁHORA, J. Právo neprispievať k vlastnému obvineniu. In *Zborník medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum 2015 – Dokazovanie v konaní – prax a nové výzvy*. Bratislava : Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva, 2015. s. 462

povinnosť orgánov činných v trestnom konaní a súdu je explicitne zakotvená v ust. § 34 ods. 5 Trestného poriadku, v rámci ktorého zákonodarca upravuje základný legislatívny rámec práv a povinností obvineného.

Zákaz donucovania obvineného k priznaniu zákonodarca akcentuje aj v ust. § 121 ods. 1 TP, upravujúcom procesný inštitút výsluchu obvineného, v zmysle ktorého: „*Výsluch obvineného vykonáva orgán činný v trestnom konaní alebo súd tak, aby zistil podstatné skutočnosti dôležité pre trestné konanie. K výpovedi ani k priznaniu nesmie byť obvinený nijakým nezákonným spôsobom donucovaný a pri výsluchu treba rešpektovať jeho osobnosť.*“¹¹

V druhom odseku tohto zákonného ustanovenia zákonodarca upravuje aj konkrétne slovné vyjadrenie poučenia obvineného, ktoré musí byť obvinenému zo strany orgánov činných v trestnom konaní a súdu pred prístupím k samotnému výsluchu poskytnuté a to v nasledovnej podobe: „*Pred výsluchom musí byť obvinený poučený: „Ako obvinený máte právo vypovedať alebo odoprieť vypovedať. K priznaniu vás nikto nesmie nútiť. Máte právo zvoliť si obhajcu. Ak nemáte prostriedky na zaplatenie obhajcu, máte právo žiadať, aby vám bol obhajca ustanovený. Máte právo žiadať, aby sa obhajca zúčastnil na vašom výsluchu a bez jeho prítomnosti nevypovedať.*“¹²

V tejto súvislosti je však potrebné dôsledne diferencovať spôsob a formu priznania obvineného k spáchaniu trestného činu, ktoré môže byť realizované v rôznych podobách a v rôznych štádiách trestného konania, s čím následne zákonodarca spája rozdielne procesné a v niektorých prípadoch aj hmotnoprávne dôsledky takéhoto priznania. V aplikačnej praxi sa tak možno stretnúť so situáciami, kedy sa obvinený už v rámci svojho výsluchu v prípravnom konaní prizná k spáchaniu trestného činu, ktorý je mu kladený za vinu a to výlučne v domnení, že takéto priznanie bude použité pre účely niektorého z odklonov v trestnom konaní, prípadne bude neskôr subsumované z pohľadu hmotného práva pod poľahčujúcu okolnosť podľa ust. § 36 písm. l) Trestného zákona¹³, prípadne ust. § 36 písm. n) Trestného zákona¹⁴, k čomu ale v neskoršej fáze trestného konania nemusí dôjsť.

Je pravdou, že z hľadiska významu priznania sa v Trestnom poriadku nachádza viacero procesných inštitútov, ktoré predpokladajú určitú formu priznania obvineného ako predpoklad konkrétneho procesného postupu v trestnom konaní, pričom v prevažnej miere ide o tzv.

¹¹ § 121 ods. 1 zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov

¹² § 121 ods. 2 zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov

¹³ ako vyplýva z § 36 písm. l) zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov: „*Poľahčujúcou okolnosťou je to, že páchatel priznal sa k spáchaniu trestného činu a trestný čin úprimne oľutoval*“

¹⁴ ako vyplýva z § 36 písm. n) zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov: „*Poľahčujúcou okolnosťou je to, že páchatel napomáhal pri objasňovaní trestnej činnosti príslušným orgánom.*“

odklony v trestnom konaní. Priznanie obvineného je obligatórnou zákonnou podmienkou pre začatie konania o dohode o vine a treste podľa ust. § 232 Trestného poriadku, v zmysle ktorého: „*Ak výsledky vyšetrovania alebo skráteného vyšetrovania dostatočne odôvodňujú záver, že skutok je trestným činom a spáchal ho obvinený, ktorý sa k spáchaniu skutku priznal, uznal vinu a dôkazy nasvedčujú pravdivosti jeho priznania, môže prokurátor začať konanie o dohode o vine a treste na podnet obvineného alebo aj bez takého podnetu.*“¹⁵

Ani v prípade konania o dohode o vine a treste by ale priznanie nemalo byť vnímané ako „koruna dôkazov“, ale malo by byť podporené aj inými dôkazmi, spôsobilými potvrdiť pravdivosť priznania obvineného.¹⁶

V tejto súvislosti zvolil zákonodarca v ust. § 232 Trestného poriadku vhodnú formuláciu, v rámci ktorej expresívne vyžaduje, aby dôkazy nasvedčovali pravdivosti priznania obvineného. Zmyslom a účelom takejto formulácie bezpochyby je predísť situácii, kedy by bolo konanie o dohode o vine a treste, ako forma odklonu v trestnom konaní, začaté na podklade priznania obvineného, ktoré sa nejaví ako pravdivé vo svetle ďalších dôkazov, zadovážených v priebehu trestného konania.

K identickým záverom sa prikláňa aj súčasná judikatúra Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, v zmysle ktorej síce priznanie obvineného je podmienkou začatia konania o dohode o vine a treste, avšak priznaniu musí v zmysle dikcie ust. § 232 ods. 1 Trestného poriadku zodpovedať aj celková dôkazná situácia. V konaní o dohode o vine a treste je predbežný záver o vine len východiskom pre uzavretie dohody o vine a treste, ale ak ku konaniu o dohode o vine a treste nedôjde, alebo ak v jeho rámci nedôjde k uzavretiu dohody o vine a treste ako výsledného produktu takéhoto konania (ust. § 232 ods. 9 Trestného poriadku), pôvodné priznanie obvineného je procesne použiteľné ako podklad pre rozhodovanie prokurátora a súdu. Dôkazná nepoužiteľnosť priznania obvineného učineneho v konaní o dohode o vine a treste (ust. § 331 ods. 1 písm. b), ods. 4, ust. § 333 ods. 4 Trestného poriadku) sa totiž netýka procesne relevantného priznania, ku ktorému došlo mimo dohodovacieho konania.¹⁷

Je žiaduce poukázať na skutočnosť, že v rámci legislatívnej úpravy podmienok na začatie konania o dohode o vine a treste zákonodarca výslovne používa slovné spojenie „*priznal k spáchaniu skutku*“, kým pri ďalších odklonoch a to podmiennečnom zastavení trestného stíhania podľa ust. § 216 Trestného poriadku a pri zmieri podľa ust. § 220 Trestného

¹⁵ § 232 ods. 1 zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov

¹⁶ ČENTĚŠ, J., KURILOVSKÁ, L., ŠIMOVČEK, I. BURDA, E. a kol. Trestný poriadok II. § 196 – 569. Bratislava : C. H. Beck, 2021, s. 279

¹⁷ Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn.: 2 Tdo/35/2014 zo dňa 08.07.2014

poriadku zvolil inú formuláciu a síce predpoklad, aby obvinený „vyhlásil, že spáchal skutok, za ktorý je stíhaný, a nie sú odôvodnené pochybnosti o tom, že jeho vyhlásenie bolo vykonané slobodne, vážne a zrozumiteľne.“¹⁸

Z vyššie citovanej formulácie je zrejmé, že v týchto prípadoch, na rozdiel od konania o dohode o vine a treste, sa obvinený nepriznáva k trestnému činu, resp. k prečinu s ohľadom na druh trestného činu, ktorý sa mu kladie za vinu a pri ktorom je možné pristúpiť k predmetným odklonom v trestnom konaní, ale vykoná vyhlásenie, že spáchal skutok, za ktorý je stíhaný. Trestný zákon a ani Trestný poriadok pritom neobsahujú legálnu definíciu pojmu „skutok“, pričom takúto definíciu skôr vymedzuje teória trestného práva a to ako jedinečný dejový príbeh, ktorý má svoj začiatok, priebeh a koniec.¹⁹

Vyhlásenie obvineného sa však musí z obsahovej stránky vzťahovať na celý skutok, na všetky jeho skutkové okolnosti napĺňajúce znaky trestného činu, ktorý je obvinenému kladený za vinu, teda aj na zavinenie a protiprávnosť činu, pričom toto vyhlásenie musí byť podporené aj ostatnými dôkazmi, zadováženými v priebehu prípravného konania tak, aby zodpovedalo požiadavke zásady zistenia skutkového stavu veci, o ktorom nie sú dôvodné pochybnosti podľa ust. § 2 ods. 10 Trestného poriadku. Tento druh prejavu vôle obvineného a aj samotné použitie pojmu „vyhlásenie“ namiesto „priznanie“ má pre obvineného skôr psychologický aspekt, pretože osoba, voči ktorej je vedené trestné stíhanie, je spravidla prístupnejšia s menšími zábránami vyhlásiť, že spáchala skutok, ktorý jej je kladený za vinu, ako keby sa mala priznať k spáchaniu konkrétneho trestného činu vo forme prečinu.²⁰

Aj v týchto prípadoch je však z pohľadu obvineného potrebné byť obozretný pri realizácii svojich procesných práv, nakoľko súdna prax sa prikláňa k záveru, že v prípade, ak sa obvinený prizná k spáchaniu skutku okrem svojho vyhlásenia pre účely podmieneného zastavenia trestného stíhania podľa ust. § 216 Trestného poriadku aj vo výsluchu vyhotovenom v prípravnom konaní procesne bezchybným spôsobom, toto jeho priznanie je použiteľné pre všetky štádiá trestného konania, a to bez ohľadu na to, ako obvinený pri výsluchu subjektívne svoje vyjadrenie chápal.²¹

Z pohľadu taktiky obhajoby je preto bezpodmienečne nevyhnutné, aby obvinený chápal význam a dôsledky svojho priznania k spáchaniu skutku, ktorý je mu kladený za vinu, prípadne

¹⁸ § 216 ods. 1, § 220 ods. 1 zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov

¹⁹ IVOR J., POLÁK P., ZÁHORA J.: Trestné právo hmotné I. Všeobecná časť I. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r.o. 2010, s. 299

²⁰ ČENTĚŠ, J., KURILOVSKÁ, L., ŠIMOVČEK, I. BURDA, E. a kol. Trestný poriadok II. § 196 – 569. Bratislava : C. H. Beck, 2021, s. 235

²¹ Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. II. ÚS 772/2016 zo dňa 27.10.2016

vyhlásenia o spáchaní skutku, pokiaľ sa ich rozhodne uskutočniť a nebol tak v ďalších štádiách trestného konania prekvapený z neskoršieho postupu orgánov činných v trestnom konaní alebo súdu, ktoré na jeho priznanie môžu prihliadnuť v inom štádiu trestného konania. Za týmto účelom a s prihliadnutím na konkrétnu taktiku obhajoby by mal obvinený dbať na formuláciu svojho prejavu, ktorý by mal byť subsumovaný pod priznanie alebo vyhlásenie o spáchaní skutku, ako aj o procesnú formu, v rámci ktorej k takémuto kroku pristúpi.

Ani v prípade konania o dohode o vine a treste podľa ust. § 232 Trestného poriadku, podmieneného zastavenia trestného stíhania podľa ust. § 216 Trestného poriadku a zmiernu podľa ust. § 220 Trestného poriadku však obvinený nesmie byť žiadnym spôsobom nútený, aby priznanie alebo vyhlásenie vykonal, keďže aj v týchto prípadoch prichádza do úvahy analogická aplikácia ust. § 121 ods. 1 Trestného poriadku, v ktorom zákonodarca upravuje zákaz nezákonného nútenia obvineného k výpovedi a k priznaniu.

V súvislosti s inštitútom priznania a jeho významom sa osobitne žiada poukázať na vyhlásenie obžalovaného podľa ust. § 257 Trestného poriadku, ktoré má obžalovaný právo vykonať v rámci prvej etapy hlavného pojednávania a to po prednesení obžaloby zo strany prokurátora. Z pohľadu formulácie tohto zákonného ustanovenia zvolil zákonodarca pomerne jednoznačnú formuláciu, v zmysle ktorej *„po prednesení obžaloby predseda senátu poučí obžalovaného o jeho práve urobiť niektoré z vyhlásení, že a) je nevinný, b) je vinný zo spáchania skutku alebo niektorého zo skutkov uvedených v obžalobe, c) nepopiera spáchanie skutku alebo niektorého zo skutkov uvedených v obžalobe“*.²²

Ako vyplýva z vyššie citovaného zákonného ustanovenia a z rozhodovacej činnosti súdov vo vzťahu k otázke vyhlásenia obžalovaného, aplikácia tohto inštitútu prichádza obligatórne do úvahy ešte pred začatím dokazovania na hlavnom pojednávaní. Uvedené vyplýva nielen zo systematického zaradenia tohto inštitútu pred samotné dokazovanie a to do druhého dielu tretej hlavy Trestného poriadku, ale aj z toho, že jeho podstatou je zistenie, či medzi obžalovaným a prokurátorom je v konaní pred súdom spor ohľadne otázky viny. Pokiaľ medzi týmito dominantnými stranami konania pred súdom žiadny spor ohľadne viny nie je, pretože obžalovaný sa cíti byť vinným zo skutku, či skutkov uvedených v obžalobe, potom nie je nutné ani vykonať dokazovanie ohľadne tejto otázky a súd môže zamerať pozornosť na výrok o treste, výrok o ochrannom opatrení, či náhrade škody. Vzhľadom k uvedenému je povinnosťou súdu umožniť urobiť obžalovanému vyhlásenie ihneď potom ako prokurátor prednesie obžalobu, t. j. ešte pred začatím fázy dokazovania na hlavnom pojednávaní.²³

²² § 257 ods. 1 zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov

²³ Uznesenie Krajského súdu v Bratislave sp. zn.: 4To/10/2017 zo dňa 16.02.2017

V tejto súvislosti je potrebné zdôrazniť, že vyhlásenie obžalovaného podľa ust. § 257 Trestného poriadku je právom obžalovaného a nie jeho povinnosťou, čo je zrejmé už z logického a gramatického výkladu dotknutého zákonného ustanovenia.

Obžalovaný sa teda môže rozhodnúť, či svoje právo urobiť vyhlásenie využije a ak áno, tak ktoré z možných vyhlásení vykoná, pričom rozhodnutie obžalovaného závisí od ním zvolenej taktiky a stratégie obhajoby v trestnom konaní. Úlohou súdu je iba vytvoriť obžalovanému priestor a umožniť mu vykonať niektoré z vyhlásení, ale obžalovaný nesmie byť žiadnym spôsobom k vyhláseniu nútený.

V každom prípade však ide o osobné právo obžalovaného, pri výkone ktorého nemôže byť zastúpený žiadnou treťou osobou a to ani svojim obhajcom. Obžalovaný sa však môže pred vykonaním vyhlásenia s obhajcom poradiť o tom, ktoré z vyhlásení vykonať, ako aj o procesnoprávných a hmotnoprávných následkoch takéhoto vyhlásenia, avšak samotné vyhlásenie musí vždy vykonať sám. Ako pozitívum však možno hodnotiť skutočnosť, že zákonodarca v ust. § 257 ods. 3 Trestného poriadku explicitne zakotvuje možnosť obžalovaného poradiť sa s obhajcom pred vyhlásením, čo znižuje riziko nesprávneho procesného postupu súdu v tejto súvislosti. Dôvodom tohto prístupu zákonodarca je zrejme aj značná závažnosť dôsledkov súdom prijatého vyhlásenia obžalovaného, ktoré sa premieta do procesnej ale aj hmotnoprávnej sféry.²⁴

Vo vzťahu k vyhláseniu obžalovaného možno určitú paralelu k tomuto inštitútu vidieť pri práve obhajcu k zaujatiu stanoviska k obžalobe podľa ust. § 256 ods. 1 Trestného poriadku, podľa ktorého súd vyzve obhajcu na zaujatie stanoviska po prednese obžaloby zo strany prokurátora za predpokladu, ak obžalovaný obhajcu má. V prípade stanoviska k obžalobe naopak pôjde o výlučné právo obhajcu, ktoré obhajca môže a nemusí využiť, čo opätovne záleží od zvolenej taktiky obhajoby obžalovaného. Obhajca spravidla v rámci svojho stanoviska uvádza postoj obžalovaného k podanej a prednesenej obžalobe prokurátora, naznačuje smer, akým sa bude obhajoba uberať, ako aj ciele obhajoby vo vzťahu k výsledku samotného konania.²⁵

Zastávame názor, že obhajca by sa v rámci stanoviska k obžalobe mal predovšetkým vyhnúť hodnoteniu dôkazov z prípravného konania, ktoré napokon v tejto etape hlavného pojednávania ešte neboli a ani nemohli byť vykonané, pričom v rámci aplikačnej praxe je žiaduce, aby bolo stanovisko obhajcu stručné a jednoznačné. Stanovisko obhajcu k obžalobe

²⁴ ČENTÉŠ, J., KURILOVSKÁ, L., ŠIMOVČEK, I. BURDA, E. a kol. Trestný poriadok II. § 196 – 569. Bratislava : C. H. Beck, 2021, s. 422

²⁵ Tamtiež, s. 414

totiž nie je a ani nemôže byť záverečnou rečou, z čoho vyplýva, že obhajcu môže súd počas prednášania stanoviska prerušiť a rovnako môže napríklad neúmernú dĺžku stanoviska namietat' aj prokurátor. V praxi spravidla prokurátor k tomuto kroku pristupuje za predpokladu, ak je obsahom stanoviska obhajcu hodnotenie dôkazov, ktoré ešte neboli na hlavnom pojednávaní vykonané.²⁶

V praxi sa však možno stretnúť aj s prípadmi, kedy samosudca alebo predseda senátu neumožní obhajcovi uviesť stanovisko k obžalobe, resp. po prednesení obžaloby zo strany prokurátora nevyzve obhajcu na prednesenie stanoviska. Aj keď Najvyšší súd Slovenskej republiky ako dovolací súd označil vo svojej rozhodovacej praxi nerešpektovanie ust. § 256 ods. 1 Trestného poriadku za nežiaduce, nepovažuje ho za zásadné porušenie práva na obhajobu.²⁷

Pri komparácii procesných inštitútov vyhlásenia obžalovaného podľa ust. § 257 Trestného poriadku a stanoviska obhajcu podľa ust. § 256 ods. 1 Trestného poriadku však možno uzavrieť, že ide o dva rozdielne procesné inštitúty, patriace dvom rôznym osobám. Kým pri stanovisku obhajcu k obžalobe ale zákonodarca s týmto inštitútom nespája výraznejšie procesnoprávne a hmotnoprávne dôsledky, v prípade vyhlásenia obžalovaného tomu tak nie je.

V prípade, ak sa obžalovaný rozhodne, že svoje právo vykonať vyhlásenie nevyužije, alebo ak podľa ust. § 257 ods. 1 písm. a) Trestného poriadku vyhlási, že je nevinný, súd vykoná na hlavnom pojednávaní dokazovanie v plnom rozsahu, t. j. v otázke viny, trestu a ďalších súvisiacich otázkach, potrebných pre meritórne rozhodnutie vo veci.

Odlíšná situácia však nastáva za predpokladu, ak obžalovaný vyhlási, že je vinný zo spáchania skutku alebo niektorého zo skutkov uvedených v obžalobe podľa ust. § 257 ods. 1 písm. b) Trestného poriadku, resp. ak vyhlási, že nepopiera spáchanie skutku alebo niektorého zo skutkov uvedených v obžalobe podľa ust. § 257 ods. 1 písm. c) Trestného poriadku, pokiaľ mu súd takéto vyhlásenie povolí s prihliadnutím na ust. § 257 ods. 4 Trestného poriadku²⁸. Zákonodarca s takýmto vyhlásením obžalovaného spája zásadné procesné, ale aj hmotnoprávne dôsledky.

²⁶ ŠAMKO, P. *Kontradiktórnosť hlavného pojednávania (niektoré teoretické a praktické problémy)*. [online]. 2013. [cit. 2022-11-04] Dostupné na internete: <<http://www.pravnelisty.sk/clanky/a206-kontradiktornost-hlavneho-pojednavania-niektore-teoreticke-a-prakticke-problemy>>

²⁷ Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 2 Tdo V 8/2012 zo dňa 07.08.2012

²⁸ ako vyplýva z § 257 ods. 4 zákona č. 301/2005 Z. z. Trestného poriadku v znení neskorších predpisov: „ Ak to vyžadujú okolnosti prípadu, záujem verejnosti alebo obžalovaného, môže súd obžalovanému povoliť, aby namiesto vyhlásenia, že je vinný, vyhlásil, že nepopiera spáchanie skutku uvedeného v obžalobe, ktoré súd pre potreby ďalšieho konania a rozhodnutia bude považovať za priznanie spáchania skutku. O tom musí byť obžalovaný poučený.“

V prípade, ak sa obžalovaný rozhodne vykonať niektoré z dvoch vyššie uvedených vyhlásení, je súd povinný postupovať podľa ust. § 257 ods. 5 Trestného poriadku, v ktorom zákonodarca upravuje presný procesný postup pre tieto prípady, vrátane povinnosti súdu poučiť obžalovaného o tom, že súdom prijaté vyhlásenie obžalovaného je neodvolateľné a v tomto rozsahu nenapadnuteľné odvolaním ani dovolaním, okrem dovolania podľa ust. § 371 ods. 1 písm. c) Trestného poriadku, t. j. na podklade dovolacieho dôvodu pre zásadné porušenie práva na obhajobu. Je však potrebné poukázať na skutočnosť, že vyhlásenie obžalovaného podľa ust. § 257 Trestného poriadku sa týka len uznania viny a s tým spojenej nenapadnuteľnosti rozhodnutia súdu odvolaním a dovolaním, ale pokiaľ ide o výrok o treste, tak uplatnenie postupu podľa ust. § 257 Trestného poriadku nezavaruje obžalovanému oprávnenia podať odvolanie a prípadne potom aj dovolanie proti výroku o treste.²⁹

Procesný postup súdu, nadväzujúci na vyhlásenie obžalovaného, pozostáva z taxatívne vymedzených procesných úkonov, na ktoré nadväzuje rozhodnutie súdu o prijatí alebo neprijatí vyhlásenia obžalovaného. Súd v rámci tohto postupu kladie obžalovanému otázky podľa ust. § 333 ods. 3 písm. c), d), f), g), h) Trestného poriadku, poučí obžalovaného o už spomínanej neodvolateľnosti súdom prijatého vyhlásenia a nenapadnuteľnosti prijatého rozsudku v časti uznania viny, zisťuje stanovisko prokurátora, poškodeného a zúčastnenej osoby k prijatiu vyhlásenia obžalovaného a následne formou uznesenia rozhodne, či vyhlásenie obžalovaného prijíma alebo neprijíma.

V aplikáčnej praxi sa možno stretnúť so zaujímavou otázkou a sice, či obžalovaný môže vykonať vyhlásenie o vine aj v priebehu dokazovania na hlavnom pojednávaní, keďže tento procesný inštitút prichádza do úvahy pred začatím fázy dokazovania na hlavnom pojednávaní, čo vyplýva nie len z jeho systematického zaradenia ale aj z už spomínanej skutočnosti, že jeho účelom je ustáliť, či medzi obžalovaným a prokurátorom existuje v konaní spor ohľadom viny. Z rozhodovacej činnosti trestných súdov vyplýva, že vyhlásenie viny zo strany obžalovaného nie je vylúčené ani v priebehu dokazovania na hlavnom pojednávaní, čo vyplýva z formulácie ust. § 257 ods. 5 Trestného poriadku, kde zákonodarca *expressis verbis* uvádza, že obžalovaný je takéto vyhlásenie oprávnený vykonať „na hlavnom pojednávaní“. Pri gramatickom výklade tohto ustanovenia možno ustáliť, že obžalovaný je oprávnený vykonať vyhlásenie počas celého hlavného pojednávania. V takomto prípade však už nepôjde o obligatórny postup súdu podľa tohto ustanovenia, nakoľko súd musí dať možnosť obžalovanému urobiť niektoré z vyhlásení len pred začatím dokazovania po prednesení obžaloby, avšak už nie aj počas vedenia

²⁹ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. II. ÚS 143/2020 zo dňa 07.07.2020

dokazovania. Pokiaľ teda obžalovaný až počas vykonávania dokazovania na hlavnom pojednávaní vyhlási, že chce zmeniť svoje prvotné vyhlásenie na vyhlásenie o vine, môže, ale aj nemusí mu to súd umožniť. V zásade však neexistuje relevantný dôvod, ktorý by súdu bránil pristúpiť k takejto zmene vyhlásenia obžalovaného, pretože dôkazné bremeno ohľadne otázky viny ťaží v konaní pred súdom iba prokurátora a pokiaľ obžalovaný počas dokazovania na hlavnom pojednávaní uvedie, že chce uznať svoju vinu, dáva tým najavo, že prokurátor toto dôkazné bremeno uniesol a nie je nevyhnutné pokračovať vo vykonávaní dokazovania. Úlohou súdu by tu mala byť, okrem kladenia otázok v zmysle ust. § 333 písm. c) až h) Trestného poriadku, najmä starostlivosť o dôsledné poučenie obžalovaného v zmysle relevantných ustanovení Trestného poriadku, ktoré sa k vyhláseniu viny viažu.³⁰

Zaujímavým aplikačným problémom, ku ktorému sa súdy v rámci svojej rozhodovacej činnosti nestavajú jednotne je situácia, kedy v priebehu odvolacieho konania dôjde k zmene Trestného zákona v čase, kedy už bol vyhlásený odsudzujúci rozsudok prvostupňového súdu na podklade vyhlásenia obžalovaného podľa ust. § 257 ods. 1 písm. b) Trestného poriadku, v dôsledku čoho prvostupňový súd vykonal dokazovanie iba čo do výroku o treste, event. v otázke ochranného opatrenia a náhrady škody.³¹

Autor článku zastáva názor, že v prípade, ak bola zákonodarcom prijatá taká zmena Trestného zákona, ktorá je pre obžalovaného priaznivejšia, je aj v týchto prípadoch nevyhnutné prihliadnuť na ust. 2 ods. 1 Trestného zákona, v zmysle ktorého: „*Trestnosť činu sa posudzuje a trest sa ukladá podľa zákona účinného v čase, keď bol čin spáchaný. Ak v čase medzi spáchaním činu a vynesením rozsudku nadobudnú účinnosť viaceré zákony, trestnosť činu sa posudzuje a trest sa ukladá podľa zákona, ktorý je pre páchatela priaznivejší.*“³²

V takýchto špecifických prípadoch je podľa názoru autora potrebné zrušiť všetky výroky napadnutého rozsudku prvostupňového súdu, vrátane výroku o vine a to napriek tomu, že tento výrok má svoj podklad v prijatom vyhlásení obžalovaného podľa ust. § 257 ods. 1 písm. b) Trestného poriadku a to bez ohľadu na skutočnosť, či sa obžalovaný takejto zmeny domáhal, resp. či podal odvolanie výlučne prokurátor. Autor článku súhlasí s názorom, že ust. § 2 ods. 1 Trestného zákona tvorí tzv. „tvrdé jadro“ Trestného zákona a preto je nevyhnutné ho

³⁰ Uznesenie Krajského súdu v Bratislave sp. zn. 4To/10/2017 zo dňa 16.02.2017

³¹ napr. Rozsudok Krajského súdu v Bratislave sp. zn. 3To/49/2019 zo dňa 06.08.2019 v porovnaní s Rozsudkom Krajského súdu v Bratislave sp. zn. 4To/36/2019 zo dňa 12.09.2019

³² § 2 ods. 1 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov

rešpektovať a vychádzať z toho, že má prednosť pred procesným ustanovením podľa ust. § 257 Trestného poriadku.³³

Zákonodarca totiž v rámci vyššie citovaného zákonného ustanovenia upravuje časovú pôsobnosť právnej normy, ktorá vyjadruje najmä neprípustnosť spätnej účinnosti Trestného zákona za činy spáchané pred jeho účinnosťou okrem prípadu, ak by predchádzajúce právo bolo pre páchatel'a priaznivejšie. Naproti tomu činy spáchané za účinnosti Trestného zákona nemožno nikdy posudzovať podľa zákonov účinných skôr a to bez ohľadu na skutočnosť, či by to bolo pre páchatel'a priaznivejšie.³⁴

S vyhlásením obžalovaného napokon zákonodarca spája aj určité hmotnoprávne dôsledky a to možné priznanie poľahčujúcich okolností podľa ust. § 36 písm. l) Trestného zákona a ust. § 36 písm. n) Trestného zákona. Pri rekodifikácii trestných kódexov zaviedol zákonodarca do Trestného zákona explicitný výpočet poľahčujúcich a priťažujúcich okolností, ktoré boli v predchádzajúcej právnej úprave uvedené v Trestnom zákone č. 140/1961 Zb. účinnom do 31.12.2005 vymenované iba demonštratívne. Predchádzajúci Trestný zákon takisto neobsahoval žiadne explicitné ustanovenia, ako sa má súd pri existencii poľahčujúcich a priťažujúcich okolností s nimi vysporiadať, pričom v zásade bol súd povinný na tieto okolnosti iba prihliadnuť, ale otázka toho, akú veľkú váhu a význam im súd prisúdi pri určovaní druhu a výmery trestu ostávala na sudcovi.³⁵

V tomto prípade sa však stále možno stretnúť s nejednotnou rozhodovacou praxou súdov napriek skutočnosti, že Najvyšší súd Slovenskej republiky vydal k predmetnej otázke zjednocujúce stanovisko vo veciach trestných č. 44, uverejnené v Zbierke stanovísk Najvyššieho súdu a rozhodnutí súdov Slovenskej republiky 5/2017 (R 44/2017).

V rámci vyššie uvedeného stanoviska Najvyšší súd Slovenskej republiky konštatuje, že samotné priznanie obžalovaného nemôže zakladať priznanie poľahčujúcej okolnosti podľa ust. § 36 písm. n) Trestného zákona, nakoľko aby bolo možné obžalovanému túto poľahčujúcu okolnosť priznať, musí k samotnému priznaniu obžalovaného pristúpiť aj uvedenie údajov, ktoré umožnia vytvoriť si komplexnejší obraz o okolnostiach trestného činu, o účasti ďalších osôb na jeho spáchaní, prípadne aktívna účasť obžalovaného na iných dôkazných úkonoch, ako je jeho výsluch (napr. rekonštrukcia, previerka výpovede na mieste, vyšetrovací pokus a d.).

³³ ŠAMKO, P. *Zmena zákona v prospech obžalovaného a vyhlásenie o vine* [online]. 2021. [cit. 2022-11-04] Dostupné na internete: < <http://www.pravnelisty.sk/clanky/a934-zmena-zakona-v-prospech-obzalovaneho-a-vyhlasenie-o-vine>>

³⁴ BURDA, E., ČENTĚŠ, J., KOLESÁR, J., ZÁHORA, J. a kol. *Trestný zákon. Všeobecná časť. Komentár. I. diel.* 1. vydanie. Praha : C. H. Beck, 2010, s. 8

³⁵ BLAŽEK, R. Aplikčné problémy súvisiace s poľahčujúcimi a priťažujúcimi okolnosťami. In *Milníky práva v StredoEurópskom priestore*. Bratislava : Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2018. s. 388

Pre účely priznania poľahčujúcej okolnosti podľa ust. § 36 písm. n) Trestného zákona je nevyhnutné, aby takáto súčinnosť zo strany obžalovaného bola poskytnutá ešte v priebehu prípravného konania orgánom činným v trestnom konaní, nakoľko práve tie objasňujú skutok v rozsahu, potrebnom pre podanie obžaloby.³⁶

Obdobne je tomu tak aj v prípade poľahčujúcej okolnosti podľa ust. § 36 písm. l) Trestného zákona, kedy k samotnému priznaniu páchatel'a musí pristúpiť aj úprimné oľutovanie trestného činu. Či k takému úprimnému oľutovaniu zo strany páchatel'a došlo, je potrebné posúdiť podľa konkrétnych okolností dotknutej trestnej veci, vrátane procesných prejavov páchatel'a (procesne ako obžalovaného). V prípade, ak obžalovaný vykoná vyhlásenie o vine podľa ust. § 257 ods. 1 písm. b), písm. c) Trestného poriadku, je túto skutočnosť možné posúdiť najmä pri využití práva záverečnej reči a posledného slova.

Vzhľadom na vyššie uvedené je zrejmé, že samotné priznanie páchatel'a bez ďalších prístupujúcich okolností na jeho strane ešte nie je žiadnou poľahčujúcou okolnosťou, čo by mal obvinený (prípadne vo fáze po podaní obžaloby už obžalovaný) brať na zreteľ.

Z pohľadu hmotného práva však môžu byť obžalovanému priznané poľahčujúce okolnosti podľa ust. § 36 písm. l) Trestného zákona a ust. § 36 písm. n) Trestného zákona súbežne, keďže v rámci každej z nich zákonodarca upravuje diferentný predpoklad pre ich priznanie³⁷, pričom v situácii, kedy obžalovaný vykoná vyhlásenie podľa ust. § 257 ods. 1 písm. b), písm. c) Trestného poriadku je možné, aby súd pristúpil k mimoriadnemu zníženiu trestu. Ako totiž vyplýva z už spomínaného zjednocujúceho stanoviska Najvyššieho súdu Slovenskej republiky (R 44/2017): *„Ak možno páchatel'ovi trestného činu pri uzavretí a schválení dohody o vine a treste mimoriadne znížiť trest podľa § 39 ods. 2 písm. d/, ods. 4 Trestného zákona, teda v situácii vopred dohodnutého trestu, možno (teda nie obligatórne) naposledy označené ustanovenie per analogiam a pri použití argumentu a minori ad maior (od menšieho k väčšiemu) použiť aj v prípade uznania viny podľa § 257 ods. 1 písm. b/, c/ Trestného poriadku (po prijatí takého vyhlásenia súdom), keďže páchatel' (procesne ako obžalovaný) neodvolateľne prijal všetky právne účinky uznania viny (dokonca) bez toho, aby bolo akýmkoľvek spôsobom predznamenané rozhodnutie súdu o druhu a výške uloženého trestu.“*³⁸

V tejto súvislosti tak možno uzavrieť, že vyhlásenie obžalovaného podľa ust. § 257 ods. 1 písm. b), písm. c) Trestného poriadku ako forma priznania k spáchaniu trestného činu môže

³⁶ Stanovisko Najvyššieho súdu Slovenskej republiky vo veciach trestných č. 44, uverejnené v Zbierke stanovísk Najvyššieho súdu Slovenskej republiky a rozhodnutí súdov Slovenskej republiky 5/2017 (R 44/2017)

³⁷ Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 4Tdo/63/2016 zo dňa 25.10.2016

³⁸ Stanovisko Najvyššieho súdu Slovenskej republiky vo veciach trestných č. 44, uverejnené v Zbierke stanovísk Najvyššieho súdu Slovenskej republiky a rozhodnutí súdov Slovenskej republiky 5/2017 (R 44/2017)

obžalovanému priniesť určité benefity ako protihodnotu za to, že obžalovaný týmto spôsobom podstatne uľahčí súdu dokazovanie trestnej činnosti.³⁹ Na druhej strane je potrebné prihliadnúť na definitívnosť a neodvolateľnosť tohto inštitútu, pri ktorom obžalovaný stratí aktívnu legitimáciu na podanie odvolania a dovolania v časti ním priznanej viny, ako aj na skutočnosť, že súd nevykoná dokazovanie v rozsahu, v akom obžalovaný priznal spáchanie skutku.

2. Dôkazný význam priznania

Popri procesnom význame a vybraných hmotnoprávných aspektoch priznania, na ktoré autor poukazuje v prvej kapitole tohto článku, je potrebné nahliadať na priznanie obvineného aj ako na dôkaz v trestnom konaní.

Ako totiž vyplýva z ust. § 119 ods. 2 Trestného poriadku: „*Za dôkaz môže slúžiť všetko, čo môže prispieť na náležité objasnenie veci a čo sa získalo z dôkazných prostriedkov podľa tohto zákona alebo podľa osobitného zákona. Dôkaznými prostriedkami sú najmä výsluch obvineného, svedkov, znalcov, posudky a odborné vyjadrenia, previerka výpovede na mieste, rekognícia, rekonštrukcia, vyšetrovací pokus, obhliadka, veci a listiny dôležité pre trestné konanie, oznámenie, informácie získané použitím informačno-technických prostriedkov alebo prostriedkov operatívno-pátracej činnosti.*“⁴⁰

Z vyššie citovaného zákonného ustanovenia vyplýva, že zápisnicu o výsluchu obvineného je potrebné subsumovať pod všeobecný dôkazný prostriedok v trestnom konaní, na rozdiel od špecifického inštitútu, ktorým je napr. vyhlásenie obvineného v prípade odklonu formou podmieneného zastavenia trestného stíhania, realizované procesným postupom podľa ust. § 216 Trestného poriadku.⁴¹

Ako navyše vyplýva z judikatúry, uvedenej už v prvej kapitole tohto článku, priznanie obvineného v rámci výsluchu v prípravnom konaní, vyhotovenom procesne bezchybným spôsobom, je použiteľné pre všetky štádiá trestného konania.⁴²

V aplikačnej praxi sa však možno stretnúť so situáciou, kedy orgány činné v trestnom konaní rezignujú na ďalšie dokazovanie po tom, ako sa obvinený prizná k spáchaniu trestného činu, ktorý je mu kladený za vinu a to z dôvodu, že priznaniu býva v niektorých prípadoch prisudzovaný vyšší dôkazný význam, ako ostatným dôkazom, zadováženým v priebehu

³⁹ Rozsudok Krajského súdu Trenčín sp. zn. 23To/52/2013 zo dňa 15.07.2013

⁴⁰ § 119 ods. 2 zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov

⁴¹ Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 3 Tdo 48/2015 zo dňa 11.11.2015

⁴² Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. II. ÚS 772/2016 zo dňa 27.10.2016

trestného konania. Po priznaní zo strany obvineného sa následne orgány činné v trestnom konaní spoliehajú na to, že vec bude uzavretá dohodou o vine a treste, prípadne niektorým z iných odklonov, resp. že obvinený (už v procesnom postavení obžalovaného) vykoná vyhlásenie podľa ust. § 257 ods. 1 písm. b), písm. c) Trestného poriadku. Priznanie tak častokrát býva neprípustne považované za absolútny dôkaz a to bez ohľadu na to, že skutočnosť, že sa niekto k spáchaniu trestného činu priznal ešte sama o sebe neznamena, že sa skutok skutočne stal, resp. sa stal spôsobom, uvedeným zo strany obvineného v rámci jeho priznania. Priznanie sa tak v určitých prípadoch neprípustne stotožňuje s pravdou, t. j. so skutočným stavom veci o ktorom nie sú dôvodné pochybnosti. Skutkový stav je pritom potrebné ustáliť na základe riadne vykonaného dokazovania a nie len na základe priznania obvineného.⁴³

Už zo staršej judikatúry najvyšších súdnych autorít pritom vyplýva, že obsah priznania možno považovať za vierohodný iba vtedy, ak je možné vierohodnosť priznania preukázať aj ďalšími vierohodnými dôkazmi, keďže s poukazom na zásadu voľného hodnotenia dôkazov podľa ust. § 2 ods. 12 Trestného poriadku sa žiadnemu dôkazu nepriznáva osobitný význam, resp. špeciálna alebo inak výraznejšia dôkazná sila.⁴⁴ Záver o zavinení je v zásade možné dokazovať akýmkoľvek zákonnými dôkaznými prostriedkami, súčasne vykonanými zákonne súladným spôsobom, pričom priznanie obvineného nemožno nie len podceňovať, ale ani preceňovať.⁴⁵

Aj aktuálna rozhodovacia činnosť Najvyššieho súdu Slovenskej republiky ostáva v tejto otázke konštantná s kladením dôrazu na skutočnosť, že priznanie obvineného ako dobrovoľný prejav vôle nepostačuje samo o sebe ani len ako podklad pre iniciovanie konania o dohode o vine a treste medzi obvineným a prokurátorom, nakoľko je nevyhnutné, aby bolo priznanie obvineného reflektované v celkových výsledkoch vykonaného dokazovania, resp. vyšetrovania. Najvyšší súd Slovenskej republiky vo svojom rozhodnutí sp. zn. 1Tdo/6/2021 zo dňa 04.07.2022 vyslovene uvádza, že: *„priznanie obvineného nemožno považovať za dôkaz takej „sily“, ktorý by v zásade úplne „zatiel“ napríklad objektívne verifikované skutočnosti preukazujúce nevinu obvineného, resp. negujúce prijatie záveru, že vôbec k trestnému činu došlo. Prijatím opačného výkladu by tak bolo možné ad absurdum dospieť k právne*

⁴³ ŠAMKO, P. *Priznanie obvineného ako "koruna dôkazov" a podanie obžaloby "za každú cenu"* [online]. 2022. [cit. 2022-11-04] Dostupné na internete: < <http://www.pravnelisty.sk/clanky/a1119-priznanie-obvineneho-ako-koruna-dokazov-a-podanie-obzaloby-za-kazdu-cenu> >

⁴⁴ ako vyplýva z § 2 ods. 12 zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov: *„Orgány činné v trestnom konaní a súd hodnotia dôkazy získané zákonným spôsobom podľa svojho vnútorného presvedčenia založeného na starostlivom uvážení všetkých okolností prípadu jednotlivo i v ich súhrne nezávisle od toho, či ich obstaral súd, orgány činné v trestnom konaní alebo niektorá zo strán.“*

⁴⁵ Rozsudok Najvyššieho súdu ČSSR sp. zn. 7 TZ 11/68 zo dňa 09.04.1968 (R 38/1968), Rozsudok Najvyššieho súdu ČSSR sp. zn. 2 Tzf 1/72 (R 60/1972)

*neudržateľnému záveru, ktorý by umožňoval potrestanie súc objektívne nevinného, avšak „dobrovoľne vinného“ podozrivého s prihliadnutím na jeho vlastné (hoci vôbec nekorešpondujúce s ostatnými predbežne ustáleným skutkovými závermi) vyhlásenie o tom, že spáchal skutok, pre ktorý sa vedie trestné stíhanie“.*⁴⁶

Ako ďalej vyplýva z vyššie uvedeného rozhodnutia: „*Orgány činné v trestnom konaní a súdy však mali prihliadnuť na všetky dostupné a v konaní použiteľné dôkazy a zistené skutočnosti, nakoľko priznanie obvineného (ktoré neskôr obvinený navyše poprel a na tomto postoji zotrval prakticky doposiaľ) ich v žiadnom prípade nezabavuje úradnej povinnosti zistiť skutkový stav, o ktorom nie sú dôvodné pochybnosti v rozsahu potrebnom pre ich rozhodnutie“.*⁴⁷

Autor článku zastáva názor, že ukončenie fázy dokazovania po tom, ako sa obvinený prizná k spáchaniu trestného činu, resp. nevykonanie dokazovania v takej miere a rozsahu, v akých by bolo vykonané v prípade, ak by k priznaniu zo strany obvineného nedošlo, je nežiaducim a neprípustným prvkom v aplikačnej praxi.

Niet pochyb o tom, že primárnou úlohou orgánov činných v trestnom konaní je náležite zistiť skutkový stav veci, o ktorom nie sú dôvodné pochybnosti a to zákonom stanoveným spôsobom v rozsahu nevyhnutnom na ich rozhodnutie, v súlade so základnou zásadou trestného konania podľa ust. § 2 ods. 10 Trestného poriadku. Z takto zisteného skutkového stavu sú orgány činné v trestnom konaní povinné vychádzať pri každom ďalšom procesnom i hmotnoprávnom rozhodnutí, vrátane rozhodnutia o zániku trestnosti alebo naplnení znakov event. niektorého iného trestného činu, uvedeného v osobitnej časti Trestného zákona, než pre ktorý bolo vznesené obvinenie.⁴⁸

Tejto povinnosti nie sú orgány činné v trestnom konaní zbavené po tom, ako sa obvinený v niektorej fáze trestného konania prizná k spáchaniu skutku, ktorý je mu kladený za vinu, keďže aj po takomto priznaní je nevyhnutné vykonať dokazovanie za účelom ustálenia skutkového stavu veci. Rovnako tak by nemalo byť cieľom trestného konania získať priznanie od obvineného a už vôbec nie za cenu využívania, resp. nadužívania ďalších prostriedkov trestného práva, ako napr. inštitútu väzby.

V aplikačnej praxi totiž nemožno vylúčiť situácie, kedy sa domnelý páchatel' prizná z rôznych dôvodov k spáchaniu trestného činu, ktorý sa mu kladie za vinu a to aj napriek skutočnosti, že trestný čin nespáchal. Ako napr. vyplýva z verejne dostupného Národného

⁴⁶ Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 1 Tdo/6/2021 zo dňa 04.07.2022

⁴⁷ Tamtiež

⁴⁸ Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 3 Tz 15/2001 zo dňa 20.09.2001

registra rehabilitácií v Spojených štátoch amerických, ktorý je aktualizovaný na dennej báze, od roku 1989 do 13.11.2022 bolo udelených 3291 rehabilitácií, z ktorých 12 % (t. j. 392) predstavujú práve falošné priznania. Najväčší podiel falošných priznaní bol zaznamenaný v prípadoch vražd (22 %), pričom nasledujú sexuálne útoky (9 %), sexuálne zneužívanie detí (7 %), držba alebo predaj drog (2 %) a pri ostatných trestných činoch predstavuje podiel falošných priznaní 6 %.⁴⁹

Vyššie uvedený podiel falošných priznaní v tejto štatistickej vzorke nie je zanedbateľný a bezpochyby odôvodňuje potrebu priznanie páchatel'a verifikovať aj ďalšími dôkazmi.

V podmienkach trestného procesu Slovenskej republiky môže špecifická situácia nastať v prípade, ak sa obžalovaný prizná k spáchaniu trestného činu v rámci svojej záverečnej reči v priebehu záverečnej fázy hlavného pojednávania. V tejto súvislosti je v prvom rade nevyhnutné vyriešiť otázku, či záverečnú reč obžalovaného možno subsumovať pod dôkazný prostriedok. Ako totiž vyplýva z tzv. zásady bezprostrednosti trestného konania, ktorú zákonodarca upravuje v ust. § 2 ods. 19 Trestného poriadku: „*Pri rozhodovaní na hlavnom pojednávaní, na verejnom zasadnutí alebo na neverejnom zasadnutí smie súd prihliadnuť len na tie dôkazy, ktoré boli v tomto konaní vykonané, ak zákon neustanovuje inak*“.⁵⁰

Dotknutá základná zásada trestného konania stanovuje pravidlo, že súd musí pri rozhodovaní (t. j. posudzovaní viny alebo nevinu, druhu a výmery trestu, ochranného opatrenia, či pri posudzovaní náhrady škody v rámci adhézneho konania) vychádzať výlučne z výsledkov dokazovania, vykonaného na hlavnom pojednávaní, z čoho možno vyabstrahovať, že skutkový stav, z ktorého vyplýva aj právna kvalifikácia, možno ustáľovať len dôkazmi, vykonanými počas dokazovania na hlavnom pojednávaní.⁵¹

Zákonodarca legislatívne upravuje problematiku dokazovania na hlavnom pojednávaní v treťom diele tretej hlavy Trestného poriadku, t. j. v rozmedzí ust. § 258 až 273 Trestného poriadku, pričom fáza dokazovania je ukončená momentom vyhlásenia uznesenia o ukončení dokazovania zo strany samosudcu alebo predsedu senátu procesným postupom podľa ust. § 274 ods. 1 Trestného poriadku. Ako totiž vyplýva z dikcie ust. § 274 ods. 1 Trestného poriadku: „*Ak niet ďalších dôkazných návrhov alebo ak súd rozhodol, že sa ďalšie dôkazy vykonávať nebudú, vyhlási predseda senátu dokazovanie za skončené a udelí slovo na záverečné reči*“.⁵²

⁴⁹ The National Registry of Exonerations [online]. 2022. [cit. 2022-11-13] Dostupné na internete: <<https://www.law.umich.edu/special/exoneration/Pages/ExonerationsContribFactorsByCrime.aspx>>

⁵⁰ § 2 ods. 19 zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov

⁵¹ ŠAMKO, P. *Je záverečná reč obžalovaného dôkazný prostriedok?* [online]. 2022. [cit. 2022-11-06] Dostupné na internete: < <http://www.pravnelisty.sk/clanky/a1119-priznanie-obvineneho-ako-koruna-dokazov-a-podanie-obzaloby-za-kazdu-cenu>>

⁵² § 274 ods. 1 zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov

Už z formulácie vyššie citovaného zákonného ustanovenia je zrejmé, že vyhlásením uznesenia o ukončení dokazovania sa formálne uzatvára priestor na vykonávanie dôkazov na hlavnom pojednávaní s tým, že nasledujú už iba argumentácie strán obsiahnuté v ich záverečných rečiach, čím sa zároveň ohraničuje priestor a v ňom vykonané dôkazy, ktoré bude súd hodnotiť ako podklad pre svoje meritórne rozhodnutie.⁵³

Keďže priestor na prednesy záverečných rečí dostávajú strany až po ukončení dokazovania na hlavnom pojednávaní, nemožno záverečnú reč považovať za dôkazný prostriedok a jej obsah za dôkaz podľa ust. § 119 ods. 3 Trestného poriadku.⁵⁴ Tento záver podporuje aj systematika Trestného poriadku, v rámci ktorej zákonodarca zaraďuje inštitút záverečných rečí do osobitnej – štvrtej časti tretej hlavy Trestného poriadku, t. j. do ust. § 274 až 276 Trestného poriadku.

K identickým záverom sa prikláňa aj rozhodovacia činnosť všeobecných súdov, v zmysle ktorej: *„Záverečné vystúpenia strán a ich zástupcov prebiehajú po skončenom dokazovaní, preto ich obsah nemožno použiť ako dôkaz. Argumentácia uplatnená v záverečných rečiach, ale môže viesť k doplneniu výsledkov dokazovania, alebo môže ovplyvniť súd pri hodnotení vykonaných dôkazov. Skutočnosť, že záverečná reč obžalovaného nie je dôkazný prostriedok, nakoľko je „mimo“ dokazovania vyplýva aj z ustanovenia § 276 ods. 1 Trestného poriadku, ktoré stanovuje, že ak súd zistí, so zreteľom na záverečné reči alebo pri záverečnej porade, že treba ešte niektorú okolnosť objasniť, rozhodne uznesením, že dokazovanie bude doplnené a v hlavnom pojednávaní pokračuje. Predmetné ustanovenie zvyrazňuje fakt, že záverečné reči nie sú súčasťou dokazovania s tým, že ak je nevyhnutné vykonať ďalšie dôkazy, musí súd formálne rozhodnúť o návrate do dokazovania a až potom môže pokračovať v ďalšom vykonávaní dôkazov na hlavnom pojednávaní. Krajský súd uzatvára, že záverečná reč (akejkol'vek strany) nie je dôkaz (a ani v rámci priestoru na jej prednesenie nie je možné vykonávať dôkazy), ale ide o argumentáciu, ktorá sa týka hodnotenia už vykonaných dôkazov, skutkových okolností, právneho posúdenia, prípadne aj otázky trestu, ochranného opatrenia, či náhrady škody.“*⁵⁵

⁵³ ŠAMKO, P. *Je záverečná reč obžalovaného dôkazný prostriedok?* [online]. 2022. [cit. 2022-11-06] Dostupné na internete: < <http://www.pravnelisty.sk/clanky/a1119-priznanie-obvineneho-ako-koruna-dokazov-a-podanie-obzaloby-za-kazdu-cenu> >

⁵⁴ ako vyplýva z § 119 ods. 2 Trestného poriadku v znení neskorších predpisov: *„Za dôkaz môže slúžiť všetko, čo môže prispieť na náležité objasnenie veci a čo sa získalo z dôkazných prostriedkov podľa tohto zákona alebo podľa osobitného zákona. Dôkaznými prostriedkami sú najmä výsluch obvineného, svedkov, znalcov, posudky a odborné vyjadrenia, preverka výpovede na mieste, rekognícia, rekonštrukcia, vyšetrovací pokus, obhliadka, veci a listiny dôležité pre trestné konanie, oznámenie, informácie získané použitím informačno-technických prostriedkov alebo prostriedkov operatívno-pátracej činnosti.“*

⁵⁵ Uznesenie Krajského súdu v Bratislave sp. zn. 4To/116/2016 zo dňa 13.12.2016

Prednesy záverečných rečí sú samostatnou fázou hlavného pojednávania, pričom ide o právo strán a nie o ich povinnosť. Na záverečné reči je vždy potrebné nahliadať ako na argumentáciu strán, produkovanú s cieľom ovplyvniť rozhodnutie súdu pred momentom meritórneho rozhodnutia.⁵⁶

Autor článku zastáva názor, že argumentácia strán o dôkazoch a argumentoch druhej strany je elementárnym výrazom uplatňovania zásady kontradiktórnosti v trestnom konaní a za žiadnych okolností nemôže byť považovaná za dôkaz. Keďže odsúdenie obžalovaného je možné založiť iba na základe dôkazov, ktoré boli zákonom predpokladaným spôsobom vykonané v rámci fázy dokazovania na hlavnom pojednávaní, obžalovaného nie je možné odsúdiť na podklade jeho záverečnej reči, ktorú nemožno subsumovať pod dôkazný prostriedok.

Určítym procesne prípustným riešením takejto situácie by bol postup súdu, kedy by vo veci konajúci súd po usvedčujúcej záverečnej reči zo strany samotného obžalovaného postupoval podľa dikcie ust. § 276 ods. 1 Trestného poriadku a uznesením rozhodol o doplnení dokazovania, na podklade ktorého by mohol pokračovať v hlavnom pojednávaní. Po tomto úkone a po opätovnom poučení obžalovaného by bolo procesne prípustné umožniť obžalovanému vypovedať v rámci procesného postavenia obžalovaného, pričom ako bolo uvedené v predchádzajúcich častiach tohto článku, výsluch obžalovaného je plnohodnotným dôkazným prostriedkom, obsah ktorého má povahu dôkazu. Následne musí súd opätovne ukončiť dokazovanie za predpokladu, ak strany vzhľadom na usvedčujúcu výpoveď obžalovaného nenavrhlí doplnenie dokazovania a opätovne udeliť priestor na záverečné reči, pričom až po týchto úkonoch zo strany súdu bude možné obsah výpovede obžalovaného hodnotiť ako dôkaz v zmysle základnej zásady voľného hodnotenia dôkazov v súlade s ust. § 2 ods. 12 Trestného poriadku.

Obdobne súd postupuje aj v prípadoch, kedy obžalovaný doručí súdu písomné vyjadrenie, v rámci ktorého sa prizná k spáchaniu trestného činu, ktorý je mu kladený za vinu. Keďže takéto písomné vyjadrenie nie je možné prečítať na hlavnom pojednávaní ako listinný dôkaz v trestnom konaní a to z dôvodu, že procesné vyjadrenie strany nie je listinným dôkazom, je nevyhnutné obžalovaného po riadnom poučení vypočúť k obsahu jeho písomného vyjadrenia.⁵⁷

⁵⁶ Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 1 Tdo 43/2008 zo dňa 10.02.2009

⁵⁷ ŠAMKO, P. *Je záverečná reč obžalovaného dôkazný prostriedok?* [online]. 2022. [cit. 2022-11-06] Dostupné na internete: < <http://www.pravnelisty.sk/clanky/a1119-priznanie-obvineneho-ako-koruna-dokazov-a-podanie-obzaloby-za-kazdu-cenu>>

V kontexte vyššie uvedeného nemožno poprieť, že priznanie páchatel'a k spáchaniu trestného činu nepochybne má dôkazný význam. Autor článku sa však prikláňa k názoru, že priznanie by v prostredí dnešného moderného trestného práva nemalo byť považované za tzv. „korunu dôkazov“ a zakaždým by malo byť verifikované aj ďalšími dôkazmi, získanými zo zákonne zadovaných dôkazných prostriedkov.

V aplikačnej praxi je preto viac ako nežiaduci postup orgánov činných v trestnom konaní, ktoré v niektorých prípadoch po priznaní zo strany domnelého páchatel'a rezignujú na svoju povinnosť náležite zistiť skutkový stav veci, o ktorom nie sú dôvodné pochybnosti a to zákonom stanoveným spôsobom v rozsahu nevyhnutnom na ich rozhodnutie. Keďže zákonodarca nepriznáva žiadnemu dôkazu osobitný dôkazný význam, nie je správne nadradovať priznanie páchatel'a z pohľadu jeho dôkazného významu nad ostatné dôkazy, pričom obsah priznania je potrebné verifikovať a považovať za vierohodný až v momente, kedy jeho vierohodnosť podporujú ďalšie zákonne získané dôkazy.

Záver

Aj keď je priznanie páchatel'a v trestnom konaní a v trestnoprávnej vede inštitútom starým ako samotné trestné právo, procesná forma a význam priznania je neustále diskutovanou otázkou a to nie len v podmienkach odbornej a laickej verejnosti, ale aj v rámci postupu orgánov činných v trestnom konaní a súdov v podmienkach aplikačnej praxe, kde v tejto súvislosti vyvstávajú rôzne aplikačné problémy.

Ambíciou tohto príspevku bolo poukázať na inštitút priznania v kontexte zákazu donucovania k sebaobviňovaniu a to s poukazom na relevantnú judikatúru Európskeho súdu pre ľudské práva, ako aj s poukazom na vnútroštátnu judikatúru najvyšších súdnych autorít Slovenskej republiky. Príspevok upriamuje pozornosť na vybrané procesné inštitúty prípravného konania, pri aplikácii ktorých zákonodarca vyžaduje od obvineného určitú formu priznania, ktorá má svoje legislatívne špecifiká a upozorňuje na aplikačné problémy, ktoré v tejto súvislosti vznikajú. V rovnakom kontexte poukazuje aj na vyhlásenie obžalovaného v úvodnej fáze hlavného pojednávania a jeho procesnoprávne a hmotnoprávne dôsledky, pričom úlohou príspevku je poukázať na dôsledky takéhoto vyhlásenia a relevantnú rozhodovaciu činnosť, na ktorú je vhodné v tejto súvislosti prihliadať.

Príspevok ďalej poukazuje na dôležitosť a význam priznania pri vybraných trestnoprávných inštitútoch a to nie len z pohľadu orgánov činných v trestnom konaní a ich

ďalšieho postupu, ale aj z pohľadu obhajoby v trestnom konaní s tým záverom, že formu a obsah priznania je potrebné v jednotlivých štádiách trestného konania diferencovať.

Primárnou úlohou príspevku bolo poukázať na skutočnosť, že na priznanie v trestnom konaní by nemalo byť nahliadané ako na tzv. „korunu dôkazov“. Priznanie totiž nezabavuje orgány činné v trestnom konaní povinnosti zistiť skutkový stav veci, o ktorom nie sú dôvodné pochybnosti v rozsahu potrebnom na rozhodnutie, pričom priznanie páchatel'a by bez ďalšieho nemalo byť stotožňované s pravdou, keďže skutkový stav je potrebné ustáliť na základe riadne vykonaného dokazovania a nie len na základe priznania obvineného.

Zoznam bibliografických odkazov

1. Knihy / Monografie

BURDA, E., ČENTĚŠ, J., KOLESÁR, J., ZÁHORA, J. a kol. *Trestný zákon. Všeobecná časť. Komentár. I. diel.* 1. vydanie. Praha : C. H. Beck, 2010, 1130 s. ISBN 978-80-7400-324-0

ČENTĚŠ, J., KURILOVSKÁ, L., ŠIMOVČEK, I. BURDA, E. a kol. *Trestný poriadok II. § 196 – 569.* Bratislava : C. H. Beck, 2021, 1336 s. ISBN 978-80-89603-88-6

IVOR J., POLÁK P., ZÁHORA J.: *Trestné právo hmotné I. Všeobecná časť I.* Bratislava: IURA EDITION, spol. s r.o. 2010, s. 532 s. ISBN 978-80-8078-308-2

THAMAN, S. *World Plea Bargaining: Consensual Procedures and the Avoidance of the Full Criminal Trial, Typology of Consensual Criminal Procedures: An Historical and Comparative Perspective on the Theory and Practice of Avoiding the Full Trial (2010).* North Carolina : Carolina Academic Press, 2010, 464 s. ISBN 978-1-59460-573-4

2. Články zo zborníkov

BLAŽEK, R. Aplikčné problémy súvisiace s poľahčujúcimi a priťažujúcimi okolnosťami. In *Mil'niky práva v Stredoeurópskom priestore.* Bratislava : Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2018. s. 388.

ZÁHORA, J. Právo neprispievať k vlastnému obvineniu. In *Zborník medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum 2015 – Dokazovanie v konaní – prax a nové výzvy.* Bratislava : Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva, 2015. s. 462.

3. Články v elektronických časopisoch, zborníkoch a iné príspevky

BURDA, E. Dohoda o vine a treste alebo aké je nebezpečné zahrávať sa s pojmom priznanie. In *Comenius časopis:* [online]. 2017. [cit. 2022-11-01] Dostupné na internete:

<<https://comeniuscasopis.flaw.uniba.sk/2017/06/19/dohoda-o-vine-a-treste-alebo-ake-je-nebezpecne-zahrvat-sa-s-pojmom-priznanie>>

ŠAMKO, P. *Kontradiktórnosť hlavného pojednávania (niektoré teoretické a praktické problémy)*. [online]. 2013. [cit. 2022-11-04] Dostupné na internete: <<http://www.pravnelisty.sk/clanky/a206-kontradiktornost-hlavneho-pojednavania-niektore-teoreticke-a-prakticke-problemy>>

ŠAMKO, P. *Zmena zákona v prospech obžalovaného a vyhlásenie o vine* [online]. 2021. [cit. 2022-11-04] Dostupné na internete: <<http://www.pravnelisty.sk/clanky/a934-zmena-zakona-v-prospech-obzalovaneho-a-vyhlasenie-o-vine>>

ŠAMKO, P. *Priznanie obvineného ako "koruna dôkazov" a podanie obžaloby "za každú cenu"* [online]. 2022. [cit. 2022-11-04] Dostupné na internete: <<http://www.pravnelisty.sk/clanky/a1119-priznanie-obvineneho-ako-koruna-dokazov-a-podanie-obzaloby-za-kazdu-cenu>>

ŠAMKO, P. *Je záverečná reč obžalovaného dôkazný prostriedok?* [online]. 2022. [cit. 2022-11-06] Dostupné na internete: <<http://www.pravnelisty.sk/clanky/a1119-priznanie-obvineneho-ako-koruna-dokazov-a-podanie-obzaloby-za-kazdu-cenu>>

4. Právne predpisy

Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd v znení protokolov č. 11, 14 a 15, s dodatkovým protokolom č 4, 6, 7, 12, 13 a 16

zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky v znení neskorších ústavných zákonov

zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov

zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov

5. Súdne rozhodnutia

Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Heaney a McGuinness vs. Írsko no. 34720/97, zo dňa 21.12.2000

Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Jalloh vs. Nemecko no. 54810/00 zo dňa 11.07.2006

Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Saunders vs. Veľká Británia no. 19187/91 zo dňa 17.12.1996

Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. III. ÚS 561/2021 zo dňa 21.12.2021

Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. II. ÚS 143/2020 zo dňa 07.07.2020

Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. II. ÚS 772/2016 zo dňa 27.10.2016

Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 1Tdo/6/2021 zo dňa 04.07.2022

Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 4Tdo/63/2016 zo dňa 25.10.2016

Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 3 Tdo 48/2015 zo dňa 11.11.2015

Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 5 Tdo 71/2014 zo dňa 27.11.2014

Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn.: 2 Tdo/35/2014 zo dňa 08.07.2014

Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 2 Tdo V 8/2012 zo dňa 07.08.2012

Rozsudok Najvyššieho súdu ČSSR sp. zn. 7 TZ 11/68 zo dňa 09.04.1968 (R 38/1968),

Rozsudok Najvyššieho súdu ČSSR sp. zn. 2 Tzf 1/72 (R 60/1972)

Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 1 Tdo 43/2008 zo dňa 10.02.2009

Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 3 Tz 15/2001 zo dňa 20.09.2001

Stanovisko Najvyššieho súdu Slovenskej republiky vo veciach trestných č. 44, uverejnené v Zbierke stanovísk Najvyššieho súdu Slovenskej republiky a rozhodnutí súdov Slovenskej republiky 5/2017 (R 44/2017)

Rozsudkom Krajského súdu v Bratislave sp. zn. 4To/36/2019 zo dňa 12.09.2019

Rozsudok Krajského súdu v Bratislave sp. zn. 3To/49/2019 zo dňa 06.08.2019

Uznesenie Krajského súdu v Bratislave sp. zn.: 4To/10/2017 zo dňa 16.02.2017

Uznesenie Krajského súdu v Bratislave sp. zn. 4To/116/2016 zo dňa 13.12.2016

Rozsudok Krajského súdu Trenčín sp. zn. 23To/52/2013 zo dňa 15.07.2013

6. Ostatné

The National Registry of Exonerations [online]. 2022. [cit. 2022-11-13] Dostupné na internete:

<<https://www.law.umich.edu/special/exoneration/Pages/ExonerationsContribFactorsByCrime.aspx>>

Anton Martvoň¹

Spoločné zariadenia v kontexte pozemkových úprav na Slovensku²

Kľúčové slová

pozemkové právo, pozemkové úpravy, spoločné zariadenia, územná samospráva.

Abstrakt

V tomto príspevku je venovaná pozornosť spoločným zariadeniam v kontexte pozemkových úprav v samospráve na Slovensku. Pozornosť je venovaná hlavne právnym aspektom umiestňovania týchto zariadení v rámci pozemkových úprav s akcentom na činnosť obce na tomto úseku.

Keywords

land law, land adjustments, common facilities, territorial self - government.

Abstract

In this article, the attention is paid to common facilities in the field of land use planning in territorial self - government. in Slovakia. Attention is paid mainly to the legal aspect of the location of these facilities in land use planning with an emphasis on the activities of the municipality in this section.

Úvod

Spoločné zariadenia, ich umiestňovanie a opatrenia súvisiace s nimi, plnia nezastupiteľnú úlohu v rámci pozemkových úprav v územnej samospráve v Slovenskej republike. Som toho názoru, že v súčasnosti platná právna úprava na Slovensku na jednej strane dáva riadny zákonný rámec a určuje základné pravidlá na ich umiestňovanie v rámci pozemkových úprav³, no na druhej strane sa čoraz častejšie v praxi objavujú prípady, že kedy v rámci územnej samosprávy je tento zákonný rámec obchádzaný na úkor starších obyvateľov obcí a miest v dôsledku ich právnej neznalosti tejto problematiky v danej oblasti, keď sú práve v pozícii účastníkov pozemkových úprav. Preto chcem v tomto mojom vedeckom príspevku poukázať na stav umiestňovania spoločných zariadení pri pozemkových úpravách v rovine *de lege lata* v rámci praxe, ako aj sa uvediem moje názory aj v rovine *de lege ferenda* s poukazom

¹ Mgr. Anton Martvoň, PhD., odborný asistent na Katedre správneho a environmentálneho práva Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave.

² Príspevok bol spracovaný v rámci riešenia grantu APVV evidenčné č. APVV-19-0494 s názvom „Efektívne pozemkové úpravy“ udeleného Agentúrou na podporu výskumu a vývoja (APVV).

³ Zákon SNR č. 330/1991 Zb. o pozemkových úpravách, usporiadaní pozemkového vlastníctva, pozemkových úradoch, pozemkovom fonde a o pozemkových spoločenstvách v platnom znení.

na to, že ako by to malo byť právne optimálne upravené, nastavené v praxi a tým by to mohlo byť i právne komfortné.

Úvodom je potrebné z mojej strany zadefinovať pre účely tohto vedeckého príspevku vymedzenie pojmu pozemkové úpravy, resp. ich obsah v rámci slovenskej právnej úpravy z môjho právneho uhla pohľadu na túto problematiku.

Obsahom pozemkových úprav je racionálne priestorové usporiadanie pozemkového vlastníctva v určitom území a ostatného nehnuteľného lesného a poľnohospodárskeho majetku s ním spojeného, vykonávané vo verejnom záujme v súlade s požiadavkami a podmienkami ochrany životného prostredia a tvorby územného systému ekologickej stability, funkciami poľnohospodárskej krajiny a prevádzkovo-ekonomickými hľadiskami moderného poľnohospodárstva a lesného hospodárstva a podpory rozvoja vidieka.⁴ Pozemkové úpravy ako rozhodovací proces predstavujú nevyhnutný predpoklad usporiadania a efektívneho využívania pozemkového vlastníctva, ako aj iných právnych vzťahov k pôde. Vzhľadom na mnohé historické predpoklady existuje všeobecná potreba vykonania pozemkových úprav na celom území Slovenska.⁵ Sú súčasťou pozemkového práva, ktoré je súčasťou verejnej správy v Slovenskej republike.⁶

Nové definitívne usporiadanie sa vypracúva podľa dokumentácie s označením *register obnovenej evidencie pozemkov* (ďalej len „ROEP“). Vo všeobecnosti platí zásada, že pozemková úprava sa môže začať iba tam, kde bol spracovaný ROEP. Obsahom procesu pozemkových úprav je teda vypracovanie a schválenie projektových prác pre každé katastrálne územie.

Pozemkové úpravy preto v zmysle § 1 odseku 2 zákona SNR č. 330/1991 Zb. o pozemkových úpravách, usporiadaní pozemkového vlastníctva, pozemkových úradoch, pozemkovom fonde a o pozemkových spoločenstvách v platnom znení (ďalej len „zákon o pozemkových úpravách“) zahŕňajú:

a) zistenie a nové usporiadanie vlastníckych a užívacích pomerov ako aj súvisiacich iných vecných práv v obvode pozemkových úprav a nové rozdelenie pozemkov (scelenie, oddelenie alebo iné úpravy pozemkov),

⁴ Ustanovenie § 1 ods. 1 zákona SNR č. 330/1991 Zb. o pozemkových úpravách, usporiadaní pozemkového vlastníctva, pozemkových úradoch, pozemkovom fonde a o pozemkových spoločenstvách v platnom znení.

⁵ MÁČAJ, E.: *Perspektívy pozemkových úprav na Slovensku z hľadiska poľnohospodárskej politiky a krajinného plánovania*. In: PAVLOVIČ, M. (zost.): *Analýzy a trendy v pozemkových úpravách*. Bratislava : Wolters Kluwer s. r. o., 2021, s. 117.

⁶ VRABKO, M. a kol.: *Správne právo hmotné. Všeobecná časť*. 2. vydanie. Bratislava: C.H. Beck, 2018, s. 3 a nasl.

b) technické, biologické, ekologické, ekonomické a právne opatrenia súvisiace s novým usporiadaním právnych pomerov.

Tieto vyššie spomenuté zákonné ustanovenia sa týkajú hlavne obsahu pozemkových úprav a to v nadväznosti na špeciálne predpisy. Zisťovanie vlastníckych vzťahov je dôležitým procesom, ale musí sa vykonávať v záujme jeho usporiadania, zistenia vlastníkov, identifikácie a určenia ich nehnuteľností.

Pozemkové úpravy sú aj novým prerozdelením a prípadne i novým usporiadaním pozemkov, a z tohto dôvodu pod pojem *pozemkové úpravy* zahŕňame aj scel'ovanie pozemkov, čo je podstatou komasácie, avšak súčasne sa delia pozemky v inej štruktúre a spadajú sem aj iné úpravy technického rázu, či usporadúvajú sa majetkové a vlastnícke vzťahy.⁷

Na tomto mieste je dôležité uviesť, že pozemkové úpravy sa vykonávajú spravidla naraz pre celé katastrálne územie, ktoré tvorí obvod pozemkových úprav a podliehajú im všetky pozemky v obvode pozemkových úprav. Ak to nebráni účelu pozemkových úprav alebo ak je to v záujme jeho dosiahnutia, môže sa obvod pozemkových úprav určiť inak. Zároveň, ak sa tým nezmarí účel pozemkových úprav, môžu byť z pozemkových úprav niektoré pozemky vyňaté, najmä pozemky vyhradené pre obranu štátu, vodohospodárske diela, pásma hygienickej ochrany vodných zdrojov, diaľnice, cesty, železnice, cintoríny, stavebné pozemky, dobývacie územia výhradných ložísk, chránené územia a ich ochranné pásma, archeologické lokality a významné časti územného systému ekologickej stability. Obvod projektu pozemkových úprav tvorí súhrn všetkých pozemkov určených na vykonanie pozemkových úprav, pričom do neho možno zahrnúť aj pozemky, ktoré svoju polohu, tvar a vlastníctvo nemenia, ak je to účelné pre vytvorenie súvislého mapového diela.

Zisťovanie priebehu hraníc obvodu pozemkových úprav a zisťovanie zmien druhov pozemkov podľa skutočného stavu v teréne vykonáva komisia, ktorú zriaďuje okresný úrad. Komisia je zložená z troch zamestnancov okresného úradu, jedného zástupcu obce a jedného zástupcu žiadateľa o pozemkové úpravy. Ak je to potrebné, počet členov komisie sa doplní po jednom zástupcovi správcov. Predsedu komisie vymenúva a odvoláva prednosta okresného úradu.⁸

Okresný úrad ako orgán štátnej správy na úseku pozemkových úprav môže zmeniť obvod projektu pozemkových úprav po rozhodnutí o nariadení alebo povolení pozemkových

⁷ ŠTEFANOVIČ, M.: *Pozemkové právo*. 2. aktualizované vydanie. Bratislava: EUROUNION, spol. s r. o., 2006, s. 115.

⁸ Ustanovenie § 3 ods. 3 zákona SNR č. 330/1991 Zb. o pozemkových úpravách, usporiadaní pozemkového vlastníctva, pozemkových úradoch, pozemkovom fonde a o pozemkových spoločenstvách v platnom znení.

úprav, ak ide o spresnenie hraníc obvodu projektu pozemkových úprav alebo z dôvodu neúčelnosti vykonania pozemkových úprav na pozemkoch vytvárajúcich ucelený blok vo výmere do 50 ha.⁹ Preto je potrebné rozlišovať povolenie pozemkových úprav (na žiadosť účastníka) a nariadenie pozemkových úprav (ex offa). Obec (resp. mesto) ako subjekt územnej samosprávy je tiež účastníkom pozemkových úprav, pričom je oprávnená podať žiadosť na začatie pozemkových úprav na jeho území, navrhuje umiestnenie spoločných zariadení a aj verejných zariadení v rámci projektu pozemkových úprav, ako aj komunikuje s geodetmi zameriavajúcimi všetko potrebné a vyhotovujúcimi podklady v rámci konania o pozemkových úpravách. Ak je menej ako 50 účastníkov konania, rozhodnutie o povolení alebo nariadení pozemkových úprav sa im doručí do vlastných rúk. V ostatných prípadoch sa takéto rozhodnutie oznamuje verejnou vyhláškou.

V prípravnom konaní okresný úrad následne v spolupráci s obcou zriadi na účely prípravného konania prípravný výbor; prípravný výbor sa nezriaďuje, ak nevzniká združenie účastníkov pozemkových úprav. Prípravný výbor potom spolupracuje s okresným úradom najmä pri určovaní obvodu pozemkových úprav, zisťovaní záujmu vlastníkov a vypracovaní návrhu stanov združenia účastníkov pozemkových úprav. Prípravný výbor zaniká zvolením predstavenstva združenia účastníkov pozemkových úprav. Ak predstavenstvo združenia účastníkov pozemkových úprav nie je zvolené, plní do zvolenia jeho funkciu v konaní o pozemkových úpravách prípravný výbor; pričom okresný úrad eviduje prípravný výbor v registri združení účastníkov pozemkových úprav.¹⁰

Je dôležité uviesť, že realizácia pozemkových úprav je dôležitá vzhľadom na zamedzenie prebiehajúcich negatívnych procesov na vidieku v rámci poľnohospodárskej časti Slovenska, či v rámci územnej samosprávy, ako sú: nezrovnalosti v evidencii pozemkového vlastníctva, čo vedie k tomu, že súčasní obhospodarovatelia pozemkov nemajú možnosť uzatvoriť korektné nájomné zmluvy k reálnym pozemkom; nízka podpora rozvoja malých podnikov a nevysporiadané vlastnícke vzťahy k pozemkom tvoriacich existujúcu infraštruktúru (väčšina súčasných poľných a lesných ciest nie je majetkovoprávne usporiadaná), či nachádzajúcimi sa pod obecnými nehnuteľnosťami, ako aj pod spoločnými a verejnými zariadeniami, hlavne v extraviláne obce.

⁹ Ustanovenie § 4 ods. 5 zákona SNR č. 330/1991 Zb. o pozemkových úpravách, usporiadaní pozemkového vlastníctva, pozemkových úradoch, pozemkovom fonde a o pozemkových spoločenstvách v platnom znení.

¹⁰ Ustanovenie § 7 ods. 8 zákona SNR č. 330/1991 Zb. o pozemkových úpravách, usporiadaní pozemkového vlastníctva, pozemkových úradoch, pozemkovom fonde a o pozemkových spoločenstvách v platnom znení.

Právna úprava spoločných zariadení a opatrení súvisiacich s nimi

Spoločné zariadenia a opatrenia súvisiace s nimi sú právne vymedzené a demonštratívne (iba príkladmo) uvedené v rámci ustanovení § 12 zákona o pozemkových úpravách.

V zmysle spomenutého § 12 tzv. **spoločné zariadenia a opatrenia, ktoré slúžia vlastníkovi pozemkov v obvode pozemkových úprav**, sú:

- a) cestné komunikácie (poľné cesty a lesné cesty) slúžiace na sprístupnenie pozemkov a súvisiace stavby (mosty, priepusty, železničné priecestia a pod.),
- b) protierózne opatrenia slúžiace na ochranu pôdy pred veternou eróziou a vodnou eróziou a súvisiace stavby (zatrávnenia, zalesnenia, vetrolamy, vsakovacie pásy, terasy, prehrádzky a priel'ahy),
- c) opatrenia na ochranu životného prostredia, ktoré spočívajú hlavne vo vytvorení ekologickej stability a podmienok biodiverzity krajiny (biokoridory, biocentrá, interakčné prvky, sprievodná zeleň),
- d) vodohospodárske opatrenia, ktoré zabezpečujú krajinu pred privalovými vodami a podmáčaním a zabezpečujú zdroj vody na krytie vlahového deficitu (nádrže, poldre, odvodnenia a závlahy),
- e) ďalšie spoločné zariadenia a opatrenia.

Spoločné zariadenia vrátane s nimi súvisiacich opatrení, sú na základe platnej legislatívy budované v súlade s požiadavkami a podmienkami ochrany životného prostredia a tvorby územného systému ekologickej stability.

V kontexte súčasnej doby je žiaduce do popredia klásť práve aj environmentálny rozmer budovania spoločných zariadení a opatrení. Ten by sa dal v rámci univerzálnosti preambuly zákona o pôde dekodovať v jej posledných slovách „*v súlade s požiadavkami na tvorbu krajiny a životného prostredia*“.¹¹

Podľa názoru Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR zastupujúceho SR a na základe Európskou komisiou schválenej Partnerskej dohody k dokumentu s názvom *Program rozvoja vidieka na programové obdobie 2014 až 2020* dokonca vybudovaním spoločných zariadení a opatrení dochádza k reálnemu predpokladu zníženia nákladov na prepravu materiálov (osív, sadív, hnojív a pod.); k optimálnej kultivácii a ošetrovaniu

¹¹ PAVLOVIČ, M.: *Budovanie spoločných zariadení a opatrení na rozdrobených pozemkoch*. In: HANÁK, J. (edit.): *Zemědělské právo v době klimatické krize - Sborník příspěvků z konference*. Brno: Masarykova univerzita, 2020, s. 122.

pozemkov vplyvom racionálnejšieho rozmiestnenia a tvaru parciel; k modernizácii a prispôsobeniu poľnohospodárstva a lesného hospodárstva vrátane lepšieho prístupu k poľnohospodárskej a lesnej pôde; čím okrem iného dochádza k úspore energií, najmä pohonných hmôt. Na základe doterajších praktických skúseností, spoločné zariadenia a opatrenia zaberajú približne 2 až 8 % územia, ktoré je predmetom pozemkových úprav.¹²

Zároveň v rámci Programu rozvoja vidieka na programové obdobie 2014 až 2020 je uvedené ďalšie rozdelenie spoločných zariadení a opatrení na:

- a) *komunikačné* (poľné a lesné cesty),
- b) *protierózne* (zariadenia i opatrenia zabraňujúce vodnej a veternej erózii),
- c) *protipovodňové* (zariadenia a opatrenia zabezpečujúce zadržiavanie vody v území a ochranu pre povodňami),
- d) *vodohospodárske* (úpravy vodných tokov a výstavba vodohospodárskych zariadení a opatrení),
- e) *ekologické* (výsadba zelene),
- f) *zrealizované* a
- g) *skolaudované*.¹³

Súčasťou projektu pozemkových úprav je aj tzv. **plán využitia súčasných a zriaďovania nových spoločných zariadení a opatrení** slúžiacich spoločným hospodárskym záujmom účastníkov pozemkových úprav a územnej samosprávy (ďalej len „plán spoločných zariadení a opatrení“). Plán spoločných zariadení a opatrení obsahuje najmä: usporiadanie jednotlivých druhov pozemkov primerane prírodným podmienkam a funkčnej spätosti prírodných procesov v určitom krajinnom priestore, úpravu cestnej siete a úpravu vodohospodárskych pomerov, zúrodňovanie, zachovanie a tvorbu krajinej zelene, ochranu archeologických nálezísk, podmienky pre poľovnú zver, spoločné pasienky a opatrenia potrebné na umožnenie obhospodarovania nových pozemkov, ich zveľadenie, ochranu pred škodlivými účinkami iných prírodných faktorov (napr. veternej a vodnej erózie) a civilizačných vplyvov, ako aj na ochranu životného prostredia pred škodlivými účinkami poľnohospodárskych technológií. Tento vyššie spomenutý plán spoločných zariadení a opatrení

¹² MPRV SR: *Program rozvoja vidieka na programové obdobie 2014 až 2020*. Piata modifikácia. In: Slovakia - Rural Development Programme (National). Dostupné na: <https://www.partnerskadohoda.gov.sk/program-rozvoja-vidieka-sr-na-programove-obdobie-2014-2020-5-modifikacia/> (cit. 29.11.2022).

¹³ MPRV SR: *Program rozvoja vidieka na programové obdobie 2014 až 2020*. Piata modifikácia. In: Slovakia - Rural Development Programme (National). Dostupné na: <https://www.partnerskadohoda.gov.sk/program-rozvoja-vidieka-sr-na-programove-obdobie-2014-2020-5-modifikacia/> (cit. 29.11.2022).

obsahuje aj návrh postupu realizácie navrhnutých spoločných zariadení a opatrení podľa ich potrebnosti a naliehavosti po ukončení pozemkových úprav. Potrebu pozemkov na spoločné zariadenia a opatrenia znášajú všetci účastníci okrem vlastníkov, ktorí súhlasili s vyrovnaním v peniazoch, a to podľa pomeru ich nárokov na vyrovanie k výmere všetkých pozemkov v obvode projektu pozemkových úprav. Obdobne sa postupuje pri prírastku alebo úbytku výmery pozemkov v dôsledku nového merania, pričom povinnosť podľa prvej vety sa vzťahuje aj na vlastníkov, ktorí súhlasili s vyrovnaním v peniazoch. Pozemky určené na spoločné zariadenia a opatrenia z dôvodu pre riešenie dôsledkov živelných pohrôm poskytuje priamo Slovenská republika ako štát. Na druhej strane, zasa pozemky určené na verejné zariadenia a opatrenia poskytuje ten, komu prejdú do vlastníctva alebo do správy nové pozemky určené na verejné zariadenia a s nimi súvisiace opatrenia.¹⁴

Rozdeľovací plán vo forme umiestňovacieho a vytyčovacieho plánu sa zostavuje podľa registra pôvodného stavu a zásad umiestnenia nových pozemkov. Rozdeľovací plán vo forme umiestňovacieho a vytyčovacieho plánu má grafickú časť (umiestnenie nových pozemkov) a písomnú časť (register nového stavu a zoznam vyrovaní v peniazoch). Projekt pozemkových úprav sa spracúva tak, aby bol dostatočným podkladom na spracovanie projektovej dokumentácie v projekte pozemkových úprav plánovaných spoločných zariadení a opatrení a aby obsahoval údaje potrebné na zápis do katastra nehnuteľností.

Dobre navrhnutý plán spoločných zariadení a opatrení je návrhom polyfunkčného charakteru, samozrejme s dôrazom na veľmi silnú pozíciu vlastníkov pozemkov.¹⁵

Dôležité je spomenúť, že okresný úrad doručí rozdeľovací plán združeniu účastníkov (resp. jeho predstavenstvu) a zverejní ho na obvyklom mieste v obci (resp. meste) na 30 dní. Súčasne doručí každému účastníkovi, ktorého miesto pobytu je známe, i výpis z rozdeľovacieho plánu. Účastníci a združenie účastníkov môžu podať okresnému úradu proti rozdeľovaciemu plánu a výpisu z rozdeľovacieho plánu námietky do 30 dní od ich zverejnenia alebo doručenia. Ak nie sú podané námietky, tak okresný úrad rozdeľovací plán a plán spoločných zariadení a opatrení projektu pozemkových úprav schváli. Ak sú podané námietky, tak okresný úrad prerokuje podané námietky do 90 dní odo dňa ich doručenia so združením účastníkov a priamo aj s jednotlivými účastníkmi. Ak sa námietky pri prerokúvaní nevybavia, okresný úrad ich predloží na rozhodnutie okresnému úradu v sídle kraja, ktorý o nich rozhodne. Rozhodnutie

¹⁴ Ustanovenie § 12 ods. 7 až 10 zákona SNR č. 330/1991 Zb. o pozemkových úpravách, usporiadaní pozemkového vlastníctva, pozemkových úradoch, pozemkovom fonde a o pozemkových spoločenstvách v platnom znení.

¹⁵ MUCHOVÁ, Z.: *Pozemkové úpravy vo vzťahu k protipovodňovej ochrane – 2.diel*. Dostupné na: <https://www.uzemneplany.sk/sutaz/pozemkove-upravy-vo-vztahu-k-protipovodnovej-ochrane-2-diel> (cit. 29.11.2022).

o schválení rozdeľovacieho plánu vo forme umiestňovacieho a vytyčovacieho plánu projektu pozemkových úprav sa oznamuje verejnou vyhláškou.¹⁶

V rámci projektu pozemkových úprav sú dôležité práve plány spoločných zariadení a opatrení v nadväznosti na návrh miestneho územného systému ekologickej stability územia na účel pozemkových úprav, ktoré sú v rámci spomenutého projektu súčasťou jeho tzv. návrhu nového usporiadania pozemkov v obvode pozemkových úprav, ktorý obsahuje ich geodetické a popisné údaje.

Po schválení rozdeľovacieho plánu vo forme umiestňovacieho a vytyčovacieho plánu projektu pozemkových úprav okresný úrad nariadi jeho vykonanie, pričom k nemu pripojí a spolu s ním zverejní so združením účastníkov dohodnutý postup prechodu na hospodárenie v novom usporiadaní. Dňom právoplatnosti rozhodnutia o schválení vykonania projektu pozemkových úprav alebo neskorším dňom určeným v rozhodnutí sa nadobudne vlastníctvo k novým pozemkom alebo právo na vyrovnanie v peniazoch podľa rozdeľovacieho plánu vo forme umiestňovacieho a vytyčovacieho plánu. Zároveň, dňom nadobudnutia vlastníctva k novým pozemkom alebo práva na vyrovnanie v peniazoch sa pozemkové úpravy považujú za ukončené.

Rozhodnutie o schválení vykonania projektu pozemkových úprav a rozdeľovací plán vo forme geometrického plánu alebo vo forme obnovy katastrálneho operátu novým mapovaním sú listinami, na ktorých základe sa vykonajú zmeny v katastri nehnuteľností. Rozhodnutie o schválení vykonania projektu pozemkových úprav oznámi verejnou vyhláškou okresný úrad. Proti rozhodnutiu o schválení vykonania projektu pozemkových úprav sa nemožno odvolať. Projekt pozemkových úprav je preto záväzný: a) pre všetkých účastníkov pozemkových úprav, b) pre rozhraničenie pozemkov medzi lesným pôdnym fondom a poľnohospodárskou pôdou, c) pre zmeny druhu pozemku.

Projekt pozemkových úprav je následne podkladom pre územnoplánovaciú dokumentáciu a tvorbu lesných hospodárskych plánov. Pre výstavbu spoločných zariadení a opatrení uvedených v § 12 ods. 4 písm. a) až d) zákona o pozemkových úpravách nahrádza schválený projekt pozemkových úprav rozhodnutie o využívaní územia a rozhodnutie o umiestnení stavby, ktoré bývajú vypracované v súlade so záväznou časťou územnoplánovacej dokumentácie, rozhodnutie o odňatí poľnohospodárskej pôdy a rozhodnutie o vyňatí lesného pozemku. V záujme plynulého prechodu hospodárenia v novom usporiadaní môže okresný úrad na žiadosť vlastníka schváliť umiestnenie nových pozemkov a začatie hospodárenia na nich už

¹⁶ Ustanovenie § 13 zákona SNR č. 330/1991 Zb. o pozemkových úpravách, usporiadaní pozemkového vlastníctva, pozemkových úradoch, pozemkovom fonde a o pozemkových spoločenstvách v platnom znení.

po schválení rozdeľovacieho plánu vo forme umiestňovacieho a vytyčovacieho plánu projektu pozemkových úprav, ak ide o vlastníka, ktorého nárok na vyrovnanie je nesporný alebo v jeho nespornej časti. Schválenie umiestnenia nových pozemkov sa oznamuje verejnou vyhláškou,¹⁷ pričom tu osobne vidím problém v prípade súdneho prieskumu vyhlášky, ktorý je podľa môjho názoru neprípustný vzhľadom na to, že ide o normatívny správny akt. Dá sa iba preskúmať zákonnosť postupu pri vydaní tejto vyhlášky, ktorý hoci bol zákonný, tak i napriek tomu môže ním podľa môjho názoru dôjsť k neprimeranému zásahu do práv účastníkov pozemkových úprav, či vlastníkov pozemkov.

Je dôležité na tomto mieste spomenúť, že v zmysle § 42s zákona o pozemkových úpravách pozemky určené pre spoločné zariadenia a opatrenia, ktoré prešli schválením vykonania projektu pozemkových úprav do vlastníctva Slovenskej republiky a sú v správe Slovenského pozemkového fondu, prejdú na základe rozhodnutia okresného úradu do vlastníctva obce (resp. mesta), v ktorej katastrálnom území sa nachádzajú. Ak ide o špecifické spoločné zariadenia a opatrenia, okresný úrad rozhodne o ich prechode do vlastníctva inej osoby ako obce, ktorá s ohľadom na predmet činnosti zabezpečí účel ich použitia.

Vybrané praktické problémy v územnej samospráve

Prvý praktický problém v reálnej praxi vidím v tom, že pozemkové úpravy sa spravidla vykonávajú mimo zastavaných území obcí a miest (v tzv. extraviláne), čím je zrejmé, že vtedy nedôjde k usporiadaniu vlastníckych vzťahov k pozemkom pod stavbami, či pod verejnými zariadeniami alebo pod spoločnými zariadeniami v zastavaných územiach obcí a miest (v tzv. intraviláne). V takýchto konaniach je možné usporiadať iba vlastnícke vzťahy k pozemkom mimo zastavaných území obcí a miest, teda prevažne napríklad pod pozemnými komunikáciami vo vlastníctve obcí, miest a samosprávnych krajov, pod lesnými a poľnými cestami, pod elektrickými trafostanicami, zádržnými nádržami, poldrami a jazierkami, pričom usporiadanie vlastníctva k pozemkom pod spoločnými a aj pod verejnými zariadeniami umiestnenými v zastavaných územiach obcí a miest na Slovensku v tzv. intraviláne (napr. pod čističkami odpadových vôd, pod zbernými dvormi, pod strediskami triedeného odpadu, pod malými obecnými skládkami, cintorínmi, domami smútku a urnovými hájmi, pod ihriskami, telocvičňami, štadiónmi, kúpaliskami, športoviskami, autokempami, zoologickými

¹⁷ Ustanovenie § 14 ods. 5 zákona SNR č. 330/1991 Zb. o pozemkových úpravách, usporiadaní pozemkového vlastníctva, pozemkových úradoch, pozemkovom fonde a o pozemkových spoločenstvách v platnom znení.

a botanickými záhradami, pod verejnými parkami a verejnou zeleňou, pod trafostanicami, malými kotoľňami, alebo pod miestnymi pozemnými komunikáciami, pod kruhovými objazdami, pod nadjazdami, pod cyklotrasami, pod chodníkmi, či pod nekrytými verejnými parkoviskami a pod ďalšími verejnoprospešnými zariadeniami územnej samosprávy), je tiež pre územnú samosprávu veľmi dôležité a potrebné, žiaľ na viacerých miestach neprebehlo a ťažko do budúcnosti i prebehne kvôli rôznym faktorom (napr. kvôli vysokým trhovým hodnotám pozemkov, kvôli neochote vedenia územnej samosprávy, či kvôli neexistencii vhodných pozemkov na zámenu vo vlastníctve územnej samosprávy) hlavne z dôvodu neuskutočnených alebo zle urobených pozemkových úprav v zastavaných územiach obcí a miest.

Zároveň je potrebné uviesť, že dokonca i mimo zastavaného územia obcí a miest, v tzv. extraviláne, častokrát ani len nemá záujem územná samospráva vysporiadavať a zamieňať pozemky pod niektorými spoločnými zariadeniami slúžiacimi ako protierózne opatrenia slúžiace: a) na ochranu pôdy pred veternou eróziou a vodnou eróziou a súvisiace stavby (zatrávnenia, zalesnenia, vetrolamy, vsakovacie pásy, terasy, prehrádzky a prielahy), b) či ako opatrenia na ochranu životného prostredia, ktoré spočívajú hlavne vo vytvorení ekologickej stability a podmienok biodiverzity krajiny (biokoridory, biocentrá, interakčné prvky, sprievodná zeleň).

Zákon č. 66/2009 o niektorých opatreniach pri majetkovoprávnom usporiadaní pozemkov pod stavbami, ktoré prešli z vlastníctva štátu na obce a vyššie územné celky v platnom znení síce pripúšťa možnosť obcí, miest a samosprávnych krajov požiadať o vykonanie pozemkových úprav formou jednoduchých pozemkových úprav (ďalej len „JPÚ“), ak bol do 1.7.2009 v katastrálnom území schválený projekt pozemkových úprav, no územná samospráva sa do toho veľmi nerada púšťa (resp. sa vôbec do toho nepustila), nakoľko nemá náhradné pozemky k zámene za pozemky pod stavbami v jej vlastníctve, ako aj nemá dostatok finančných prostriedkov na finančné vyrovnania s vlastníkmi pozemkov pod spoločnými a verejnými zariadeniami v jej vlastníctve, nakoľko chýba konkrétna právna úprava maximálnej výšky náhrady vlastníkom pozemkov pod takýmito zariadeniami, ba aj pod stavbami, ktoré prešli z vlastníctva štátu na obce, mestá a vyššie územné celky. Je to dôležitý faktor ovplyvňujúci to, že prečo pozemkové úpravy v mnohých obciach poriadne ani len nezačali.

Je potrebné však spomenúť to, že Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR sa pokúsilo v rokoch 2017 až 2018 zistiť, spočítať a vyčísliť potrebnú výmeru náhradných pozemkov na účely vysporiadania pozemkov pod stavbami, pod spoločnými zariadeniami

a pod verejnými zariadeniami vo vlastníctve územnej samosprávy, či pod príslušnými pozemkami vo vlastníctve obcí, miest a samosprávnych krajov. Vyšla nakoniec ministerstvu potrebná výmera náhradných pozemkov o veľkosti 23.161 hektárov¹⁸, čo pri odhadovanej priemernej cene 10 euro/m² (ktorá nemusí zodpovedať reálnej trhovej cene týchto pozemkov) predstavuje sumu 2,316 miliardy euro, čo je nepredstaviteľný výdaj i suma už aj pre štátny rozpočet Slovenskej republiky, a nieto ešte pre rozpočty obcí, miest a samosprávnych krajov.

Ako ďalší praktický problém v reálnej praxi si dovoľím uviesť častokrát subjektívne zásahy územnej samosprávy, hlavne obcí a miest, do návrhu a spôsobu umiestňovania spoločných zariadení v rámci pozemkových úprav práve v projektoch pozemkových úprav. V rámci projektu pozemkových úprav, tak ako bolo už vyššie spomenuté, sú ako jeho súčasť veľmi dôležité práve plány spoločných zariadení a opatrení v nadväznosti na návrh miestneho územného systému ekologickej stability územia na účel pozemkových úprav, ktoré sú v rámci spomenutého projektu súčasťou jeho tzv. návrhu nového usporiadania pozemkov v obvode pozemkových úprav, ktorý obsahuje ich geodetické a popisné údaje.

Na tomto mieste je dôležité spomenúť a vyjadriť súhlas s názormi odborníkov, že celý systém návrhu všeobecných zásad funkčného usporiadania územia, predstavuje základné vstupné informácie pre vymedzenie ekologických opatrení v obvode pozemkových úprav, je nutné riešiť tak, aby boli splnené požiadavky združenia účastníkov, aby bola zachovaná funkčnosť celého systému a to pri čo najmenších požiadavkách na potrebný záber pôdy.¹⁹

Práve v rámci týchto plánov pri pripravovanom návrhu nového usporiadania pozemkov v obvode pozemkových úprav dochádza ojedinele k situáciám, že geodeti vyhotovujúci tieto plány konzultujú umiestnenie spoločných zariadení iba s obcami a s mestami, akceptujú iba ich návrhy, no nekonzultujú to i s ďalšími účastníkmi pozemkových úprav - hlavne teda s aktívnymi jednotlivými vlastníkmi pozemkov v obvode pozemkových úprav, s predstavenstvami združení účastníkov pozemkových úprav, či ojedinele s predstavenstvami pozemkových spoločenstiev, urbárov alebo komposesorátov. A často krát úplne opomenú i samotné okresné úrady. Niektoré obce častokrát v okrajových častiach Slovenska (napr. na Orave – poznámka autora) si takto umiestnenie spoločných zariadení nastavujú a dajú geodetmi zamerať i zakresliť podľa svojich potrieb a predstáv, ktoré častokrát kvôli ochranným pásmam, hlavne niektorých typov

¹⁸ Bližšie pozri: Analýza stavu a návrh riešenia pozemkových úprav podľa zákona č. 66/2009 Z. z. o niektorých opatreniach pri majetkovoprávnom usporiadaní pozemkov pod stavbami, ktoré prešli z vlastníctva štátu na obce a vyššie územné celky a o zmene a doplnení niektorých zákonov schválená uznesením vlády SR pod č. 350/2018 a zverejnená na: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/23110/1> (odkaz platný ku dňu: 29.11.2022).

¹⁹ Bližšie pozri: MÜCHOVÁ, Z; PETROVIČ, F.: *Ekologické zariadenia a opatrenia v projektoch pozemkových úprav na príklade katastrálneho územia Lužianky*. In: *ACTA ENVIRONMENTALICA UNIVERSITATIS COMENIANAE, Vol. 16*. Bratislava: 2008, s. 73 a nasl.

spoločných a verejných zariadení, sú v rozpore s predstavami účastníkov pozemkových úprav ako vlastníkov pozemkov, na ktorých sa majú tieto zariadenia umiestniť a potom dochádza kvôli námietkam dotknutých vlastníkov pozemkov k výraznému spomaľovaniu celého procesu pozemkových úprav, nakoľko to zasa nie je podľa predstáv a požiadaviek týchto vlastníkov dotknutých pozemkov, alebo dokonca i príslušného združenia vlastníkov pozemkov v obvode pozemkových úprav. Samozrejme, nechcem tvrdiť, že sa to deje generálne, preto zdôrazňujem, že ide o individuálne prípady v praxi, na ktoré si dovoľujem preto v teoretickej rovine poukázať a ponúknuť analýzu tohto ojedinelého, no stále objavujúceho sa problému v praxi. Uvádzam to preto, lebo na jednej strane je prirodzené, keď obec alebo mesto, ktoré podá žiadosť o schválenie pozemkových úprav v jeho územnom obvode, tak že jeho starosta (resp. primátor) komunikuje s geodetmi, keďže najlepšie pozná dané územie a lokalitu, a preto možno najlepšie vie navrhnúť umiestnenie verejných zariadení (napr. trafostanice, malé vodárne, vysielacie, pozemné komunikácie, verejnú zeleň), no pri spoločných zariadeniach som na vážnych pochybnostiach, že či práve starosta obce (často krát bez príslušného odborného vzdelania na úseku pozemkového práva) je práve tá vhodná osoba, s ktorou konzultovať na odbornej úrovni umiestnenie protieróznych stavieb a vykonanie opatrení slúžiacie na ochranu pôdy pred veternou eróziou a vodnou eróziou, či stavby a opatrenia na ochranu životného prostredia, ktoré spočívajú hlavne vo vytvorení ekologickej stability a podmienok biodiverzity krajiny, alebo dokonca vodohospodárske stavby a opatrenia, ktoré zabezpečujú krajinu pred príválovými vodami a podmáčaním a zabezpečujú zdroj vody na krytie vlahového deficitu. Tam by som ako prirodzeného partnera považoval práve okresný úrad a jeho odbory.

Taktiež je nemysliteľné a podľa môjho názoru i v rozpore so zákonom o pozemkových úpravách, že niektorí starostovia obcí navrhnú a presadia si u geodetov naplánovanie a umiestnenie spoločných zariadení a verejných zariadení bez riadnej náhrady, či bez primeraného vyrovnania voči súkromným vlastníkom, a to priamo na novovznikajúcich pozemkoch súkromných vlastníkov ako účastníkov pozemkových úprav, čím im ich pozemky znehodnotia, zmenšia alebo ich obmedzia v ich užívaní, a to i napriek tomu, že sú v obvode pozemkových úprav obecné alebo štátne pozemky, na ktoré by sa dali tieto zariadenia navrhnúť a naplánovať ich umiestniť.

Stáva sa, že starostovia alebo primátori používajú podozrivo často argument, že v obvode pozemkových úprav sa nenachádzajú žiadne štátne alebo obecné pozemky, kde by sa dali spoločné zariadenia naplánovať a umiestniť, no som toho názoru, že vždy existuje ešte zákonná možnosť vytvorenia osobitných malých parciel z podielov všetkých účastníkov pozemkových úprav v danom obvode, na ktoré sa tieto spoločné zariadenia dajú potom

naplánovať a umiestniť, a to za prípadného korektného vyrovnania alebo na základe dohody s účastníkmi pozemkových úprav, aby sa tieto malé parcely určené na vybudovanie spoločných zariadení previedli bezodplatne do vlastníctva príslušných obcí a miest.

V Českej republike sa dokonca povinne zo zákona takéto spoločné zariadenia plánujú a umiestňujú v rámci pozemkových úprav prioritne na pozemky vo vlastníctve štátu a potom na pozemky územnej samosprávy, prípadne štát vykúpi alebo zamení v obvode pozemkových úprav na tento účel potrebné pozemky od súkromných vlastníkov.²⁰

Žiaľ, v Slovenskej republike, sa podľa mojich skúseností čoraz častejšie objavujú prípady (napr. na severe SR – pozn. autora), kedy takéto spoločné zariadenia a aj verejné zariadenia sú v rámci pozemkových úprav napláňované a umiestnené na novo-vymedzené parcely ľudí (častokrát dôchodcov – pozn. autora), ktorí sa nevyznajú v problematike pozemkových úprav, a to dokonca bez náležitej náhrady, či bez náležitého finančného vyrovnania. Prípadne, sú tieto spoločné zariadenia umiestnené na síce štátnych alebo obecných pozemkoch, no priamo na ich hraniciach s pozemkami súkromných vlastníkov, ktorí sú potom zákonnými ochrannými pásmami hlavne verejných zariadení (napr. trafostanice, stĺpy vysokého elektrického napätia) obmedzovaní pri užívaní ich novovzniknutých súkromných pozemkov (resp. parciel).

A to všetko za využitia napríklad § 11 ods. 5 a 6 zákona o pozemkových úpravách, kedy starostovia (resp. primátori) alebo ich spriaznení účastníci pozemkových úprav dajú bežným ľuďom (častokrát dôchodcov – pozn. autora) neznalým právnych predpisov, podpísať súhlasy a dohody, že ako vlastníci dotknutých novo-vytýčených pozemkov, na ktorých majú byť napláňované a umiestnené spoločné zariadenia v rámci pozemkových úprav, že súhlasia s tým, že nemusia byť pri vyrovnaní s nimi ako s vlastníkmi týchto pozemkov dodržané kritériá uvedené v §11 odsekoch 3 a 4 zákona o pozemkových úpravách. Týmto, niektorí starostovia a primátori (podotýkame, že nie je to generálne – pozn. autora) za využitia právnej neznalosti a za šikovního, no nekalého získania súhlasov od bežných obyvateľov ako účastníkov pozemkových úprav, si takto ponechajú alebo získajú pre svojich rodinných príbuzných, priateľov, či priamo pre svoje obce a mestá ako účastníkov pozemkových úprav práve tie pozemky, ktoré sú nezaťažené napláňovanými umiestneniami spoločných zariadení, či ich ochrannými pásmami, a to všetko častokrát na úkor bezbranných dôchodcov. Následne je projekt pozemkových úprav vrátane rozdeľovacieho plánu vo forme umiestňovacieho

²⁰ § 9 ods. 16 a 17 zákona č. 139/2002 Sb. o pozemkových úpravách a pozemkových úřadech a o změně zákona č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku, ve znění pozdějších předpisů.

a vytyčovacího plánu schválený nič netušiacimi účastníkmi pozemkových úprav a okresným úradom, ktorý neskôr potom vykoná projekt pozemkových úprav často krát bez prihladenia na ustanovenia § 11 zákona o pozemkových úpravách v domnienke, že všetci sú spokojní a že sa riadne dohodli, či vyrovnali. Pritom, už aj v minulosti sa verejne ozvali poškodení vlastníci pôdy pri novelách zákona o pozemkových úpravách, a to práve kvôli tomu, že boli poškodení v dôsledku konania štátu alebo samosprávy, takže nejde úplne o nové poukazovanie na tento problém z mojej strany.²¹ Samozrejme, občania verejne už v minulosti poukazovali aj na ďalšie problémy spájajúce sa s pozemkovými úpravami, napr. ohľadom spôsobu doručovania rozhodnutia o nariadení alebo povolení pozemkových úprav podľa §8 ods. 5 zákona o pozemkových úpravách, či pri nájomných vzťahoch v obvode pozemkových úprav.²²

Pritom, § 11 zákona o pozemkových úpravách v jeho ustanoveniach jasne zakotvuje, že za pozemky podliehajúce pozemkovým úpravám patrí vlastníkom pozemkov vyrovnanie zodpovedajúce hodnote ich pozemkov a trvalých porastov, ktoré sa na nich nachádzajú; vyrovnanie patrí aj vlastníkom spoluvlastníckych podielov, pričom okresný úrad musí zohľadniť úbytky pre spoločné zariadenia a opatrenia podľa § 12 ods. 8 zákona o pozemkových úpravách. Taktiež jasne zakotvuje, že ak je potrebné pre spoločné zariadenia a pre spoločné opatrenia vyčleniť nevyhnutnú výmeru poľnohospodárskej pôdy, lesných pozemkov alebo inej pôdy, použijú sa najprv pozemky vo vlastníctve štátu a potom pozemky územnej samosprávy. Ak nie je dostatok výmery pozemkov vo vlastníctve štátu a územnej samosprávy v uvedenom poradí, postupuje sa potom podľa § 12 ods. 8 zákona o pozemkových úpravách, pričom ak sú pozemkové úpravy povolené, tak štát a územná samospráva prispievajú v rozsahu neknihovaných pozemkov a následne sa postupuje podľa spomenutého § 12 ods. 8 zákona.²³

Spomenutý § 12 ods. 8 zákona o pozemkových úpravách následne upravuje potrebu a spôsob vymedzenia pozemkov na spoločné zariadenia v obvode pozemkových úprav. Potrebu pozemkov na spoločné zariadenia a opatrenia znášajú všetci účastníci okrem vlastníkov, ktorí súhlasili s vyrovaním v peniazoch, a to podľa pomeru ich nárokov na vyrovnanie k výmere všetkých pozemkov v obvode projektu pozemkových úprav v zmysle § 11 ods. 3 zákona o pozemkových úpravách. Obdobne sa postupuje aj pri prírastku alebo úbytku výmery

²¹<https://www.noviny.sk/496661-poskodeni-vlastnici-pody-ziadaju-od-prezidentky-vratenie-novely-zakona-o-pozemkovych-upravach> (cit. 29.11.2022).

²² Bližšie pozri: JULÉNY, A.: *Pozemkové úpravy: keď neznalosť znamená odmietnutie*. Dostupné na: <https://dennikn.sk/blog/1698302/poszemkove-upravy-keď-neznalosť-znamená-odmietnutie/> (cit. 29.11.2022).

²³ Ustanovenie § 11 ods. 7 zákona SNR č. 330/1991 Zb. o pozemkových úpravách, usporiadaní pozemkového vlastníctva, pozemkových úradoch, pozemkovom fonde a o pozemkových spoločenstvách v platnom znení.

pozemkov v dôsledku nového merania, pričom povinnosť podľa predchádzajúcej vety sa vzťahuje v tomto prípade aj na vlastníkov, ktorí už súhlasili s vyrovnaním v peniazoch.

Pozemky určené na spoločné zariadenia a opatrenia z dôvodu uvedeného v § 2 ods. 1 písm. g) zákona o pozemkových úpravách (t. j. ak je potrebné riešiť dôsledky živelných pohrôm) poskytuje štát, no všimol som si, že iba v tomto jedinom prípade je táto zákonná obligatórna povinnosť poskytnúť pozemky zo strany štátu, inak je prípustné za využitia ustanovenia §11 ods. 5 a 6 zákona o pozemkových úpravách získať súhlasy cez podpísané dohody na poskytnutie pozemkov práve zo strany bežných občanov (častokrát právne neznaých) ako vlastníkov a účastníkov pozemkových úprav.

Právna úprava zároveň zakotvuje, že ak zákon o pozemkových úpravách neustanovuje inak, tak nové pozemky majú byť svojím druhom, výmerou, bonitou, polohou a hospodárskym stavom primerané pôvodným pozemkom, pričom sa prihliada na výhody získané pozemkovými úpravami. Pri zmene druhu pozemku z dôvodov riešenia protieróznych opatrení a iných opatrení navrhnutých vo všeobecných zásadách funkčného usporiadania územia (teda ide o spoločné zariadenia) sa za pôvodný druh pozemku považuje navrhovaný stav. Nové určenie hodnoty tohto pozemku sa vykoná v rámci aktualizácie registra pôvodného stavu.²⁴

Podobne je to i v prípade štátu a okresných úradov, ktoré za využitia § 11 ods. 21 a 22 zákona o pozemkových úpravách určia síce za vlastníka pozemku pod spoločnými zariadeniami bežného občana ako vlastníka pozemku v obvode pozemkových úprav, napríklad pod odvodňovacím kanálom, no tento občan nevie, že v zmysle spomenutého § 11 ods. 21 nemusí dať na to súhlas, lebo následne tak či tak, správu takéhoto spoločného zariadenia vykonáva organizácia poverená štátom alebo organizácia podľa osobitných predpisov (napríklad Slovenský vodohospodársky podnik).

Záver

Som toho názoru, že vykonávané práce súvisiace s realizáciou navrhovaných spoločných zariadení a s nimi súvisiacimi opatreniami sú potrebné a časovo menej náročné ako je vypracovanie celej dokumentácie a vykonanie projektov pozemkových úprav, no sú pre štát i pre územnú samosprávu finančne podstatne náročnejšie. Pričom, je možné ich zrealizovať len na majetkovoprávne vysporiadaných pozemkoch, ktoré sa stanú vlastníctvom územnej samosprávy alebo štátu po zapísaní projektu pozemkových úprav do katastra nehnuteľností.

²⁴ Ustanovenie § 11 ods. 3 zákona SNR č. 330/1991 Zb. o pozemkových úpravách, usporiadaní pozemkového vlastníctva, pozemkových úradoch, pozemkovom fonde a o pozemkových spoločenstvách v platnom znení.

A to si vyžaduje zo strany štátu a vlády SR potrebu navýšenia finančných prostriedkov priamo určených na pozemkové úpravy a na s tým spojené vyrovnania, či na náhrady poskytované súkromným vlastníkom pozemkov nachádzajúcich sa pod spoločnými zariadeniami, či nachádzajúcimi sa v územných obvodoch, kde sú nutne potrebné uskutočniť pozemkové úpravy.

Na druhej strane je potrebné zákonnou cestou a pre bežných občanov zrozumiteľne, finančne adekvátne a právne komfortne majetkovoprávne vysporiadať spomenuté pozemky pod už v súčasnosti existujúcimi spoločnými zariadeniami, či už v zastavanom (v tzv. intraviláne) alebo v nezastavanom území obce (tzv. extraviláne).

Som preto toho názoru, že predmetnú právnu úpravu zákona o pozemkových úpravách je potrebné z vyššie uvedených dôvodov na viacerých miestach doplniť a upresniť o poučovacie povinnosti zo strany územnej samosprávy, či okresných úradov vo všetkých fázach pozemkových úprav voči bežným občanom (teda voči vlastníkom pozemkov) ako účastníkom pozemkových úprav. Ďalej je potrebné detailnejšie v zákone o pozemkových úpravách rozpracovať spôsob určovania náhrad a vyrovnaní za pozemky určené pre a pod spoločné zariadenia a s nimi súvisiace opatrenia, či sprecizovať sankčné mechanizmy za procesné porušenia niektorých ustanovení zákona o pozemkových úpravách zo strany územnej samosprávy (hlavne starostov obcí) a geodetov.

Pomohlo by aj vypustenie ustanovení o výnimkách cez rôzne súhlasy a dohody častokrát vylákane do vlastníkov pozemkov pri poskytovaní im vyrovnaní a náhrad v zmysle §11 odsekoch 5 a 6 zákona o pozemkových úpravách s tým, že akože súhlasia s tým, že nemusia byť pri vyrovnaní s nimi ako s vlastníkmi týchto pozemkov dodržané kritériá uvedené v §11 odsekoch 3 a 4 zákona o pozemkových úpravách. Určite je taktiež potrebné uvažovať do budúcnosti aj nad zmenou, ktorá sa dotkne nielen zákona o pozemkových úpravách, ale aj Správneho súdneho poriadku, aby sa umožnil súdny prieskum niektorých typov vydávaných vyhlášok okresných úradov v procese pozemkových úprav ako normatívnych správnych aktov, ktoré majú miestami povahu blížiacu sa povahe opatrenia obecnej povahy známeho hlavne z českej právnej úpravy.

Záverom, ja osobne plne podporujem plánovanie a umiestňovanie spoločných zariadení v rámci pozemkových úprav, no malo by to byť pod dôslednou kontrolou okresných úradov ako konajúcich správnych orgánov na tomto úseku a nemalo by to byť celé čisto pod vplyvom geodetov a územnej samosprávy, keďže územná samospráva je paradoxne tiež iba jedným z účastníkov pozemkových úprav, aj keď sa to deje v jej územných obvodoch.

Zoznam bibliografických odkazov:

1. Knihy/ monografie

ŠTEFANOVIČ, M.: *Pozemkové právo*. 2. aktualizované vydanie. Bratislava: EUROUNION, spol. s r. o., 2006, 299 s., ISBN 80-88984-92-0.

VRABKO, M. a kol.: *Správne právo hmotné. Všeobecná časť*. 2. vydanie. Bratislava: C.H. Beck, 2018, 338 s., ISBN 978-80-89603-68-8.

2. Článok zo zborníka

MÁČAJ, E.: *Perspektívy pozemkových úprav na Slovensku z hľadiska poľnohospodárskej politiky a krajinného plánovania*. In: PAVLOVIČ, M. (zost.): *Analýzy a trendy v pozemkových úpravách*. Bratislava : Wolters Kluwer s. r. o., 2021, s. 117-126, ISBN 978-80-571-0454-4.

PAVLOVIČ, M.: *Budovanie spoločných zariadení a opatrení na rozdrobených pozemkoch*. In: HANÁK, J. (edit.): *Zemědělské právo v době klimatické krize - Sborník příspěvků z konference*. Brno: Masarykova univerzita, 2020, 148 s., ISBN 978-80-210-9748-3.

3. Články v elektronických časopisoch, zborníkoch a iné príspevky

MUCHOVÁ, Z.; PETROVIČ, F.: *Ekologické zariadenia a opatrenia v projektoch pozemkových úprav na príklade katastrálneho územia Lužianky*. In: *ACTA ENVIRONMENTALICA UNIVERSITATIS COMENIANAE, Vol. 16*. Bratislava: 2008, s. 69 až 78, ISSN 1335-0285.

4. Právne predpisy

Zákon SNR č. 330/1991 Zb. o pozemkových úpravách, usporiadaní pozemkového vlastníctva, pozemkových úradoch, pozemkovom fonde a o pozemkových spoločenstvách v platnom znení.

Zákon č. 66/2009 o niektorých opatreniach pri majetkovoprávnom usporiadaní pozemkov pod stavbami, ktoré prešli z vlastníctva štátu na obce a vyššie územné celky v platnom znení.

Zákon č. 139/2002 Sb. o pozemkových úpravách a pozemkových úradoch a o zmene zákona č. 229/1991 Sb., o úprave vlastníckych vzťahů k půdě a jinému zemědělskému majetku, ve znění pozdějších předpisů.

5. Iné zdroje

Analýza stavu a návrh riešenia pozemkových úprav podľa zákona č. 66/2009 Z. z. o niektorých opatreniach pri majetkovoprávnom usporiadaní pozemkov pod stavbami, ktoré prešli z vlastníctva štátu na obce a vyššie územné celky a o zmene a doplnení niektorých zákonov schválená uznesením vlády SR pod č. 350/2018 a zverejnená na: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/23110/1> (cit. 29.11.2022).

MPRV SR: *Program rozvoja vidieka na programové obdobie 2014 až 2020*. Piata modifikácia. In: *Slovakia - Rural Development Programme (National)*. Dostupné na: <https://www.partnerskadohoda.gov.sk/program-rozvoja-vidieka-sr-na-programove-obdobie-2014-2020-5-modifikacia/> (cit. 29.11.2022).

JULÉNY, A.: *Pozemkové úpravy: keď neznalosť znamená odmietnutie*. Dostupné na: <https://dennikn.sk/blog/1698302/pozemkove-upravy-ked-neznalosť-znamená-odmietnutie/> (cit. 29.11.2022).

MUCHOVÁ, Z.: *Pozemkové úpravy vo vzťahu k protipovodňovej ochrane – 2.diel*. Dostupné na: <https://www.uzemneplany.sk/sutaz/pozemkove-upravy-vo-vztahu-k-protipovodňovej-ochrane-2-diel> (cit. 29.11.2022).

<https://www.noviny.sk/496661-poskodeni-vlastnici-pody-ziadaju-od-prezidentky-vratenie-novely-zakona-o-uzemkovych-upravach> (cit. 29.11.2022).

Rastislav Munk¹

Právo na vyjadrenie

Kľúčové slová

zákon o publikáciách, právo na vyjadrenie, právo na dodatočné oznámenie, spoločné znaky

Abstrakt

Autor analyzuje novú právnu úpravu základného právneho prostriedku ochrany pred tvrdeniami uverejnenými v periodickej publikácii, a to právnu úpravu práva na vyjadrenie podľa zákona o publikáciách, v komparácii s pôvodnou právnu úpravou práva na opravu a práva na odpoveď v periodickej tlači podľa tlačového zákona. Pre komplexnosť analýzy právnych prostriedkov ochrany pred tvrdeniami uverejnenými v periodickej publikácii, autor tiež analyzuje právnu úpravu práva na dodatočné oznámenie a spoločných znakov týchto právnych inštitútov.

Keywords

publications Act, right to expression, right to additional notice, common features

Abstract

The author analyzes the new legal regulation of the basic legal means of protection against claims published in a periodical publication, namely the legal regulation of the right to expression according to the Publications Act, in comparison with the original legal regulation of the right to correction and the right of reply in periodicals according to the Press Act. For the complexity of the analysis of the legal means of protection against claims published in a periodical publication, the author also analyzes the legal regulation of the right to additional notice and the common features of these legal institutes.

Úvod

Právo na vyjadrenie je v právnom poriadku z hľadiska svojho pomenovania síce novým právnym inštitútom, ale z hľadiska svojho obsahu v sebe zahŕňa právne inštitúty, ktoré v Slovenskej republike už boli súčasťou právneho poriadku – a to právny inštitút práva na opravu a právny inštitút práva na odpoveď.

Tieto právne inštitúty ako právny inštitút práva na opravu a právny inštitút práva na odpoveď boli právnymi prostriedkami ochrany pred skutkovými tvrdeniami uverejnenými v periodickej tlači, a to za podmienok zákona č. 167/2008 Z.z. o periodickej tlači a agentúrnom spravodajstve a o zmene a doplnení niektorých zákonov (tlačový zákon).

¹ Mgr. Rastislav Munk, PhD. pôsobí ako odborný asistent na Ústave práva informačných technológií a práva duševného vlastníctva na Právnickej fakulte, Univerzity Komenského v Bratislave. V rámci vedeckého výskumu sa venuje problémom správneho práva, mediálneho práva, práva duševného vlastníctva a práva informačných technológií.

Právo na vyjadrenie je právnym inštitútom, ktorý je v slovenskom právnom poriadku účinný od 1.8.2022, pričom právny inštitút práva na opravu a právny inštitút práva na odpoveď boli zrušené k 31.7.2022.

Právna úprava práva na opravu a práva na odpoveď bola do 31.7.2022 súčasťou zákona č. 167/2008 Z.z. o periodickej tlači a agentúrnom spravodajstve a o zmene a doplnení niektorých zákonov (tlačový zákon) (ďalej len „tlačový zákon“).

V súčasnej dobe prijatím zákona č. 265/2022 Z.z. o vydavateľoch publikácií a o registri v oblasti médií a audiovizíe a o zmene a doplnení niektorých zákonov (zákon o publikáciách) (ďalej len „zákon o publikáciách“), a to s účinnosťou od 1.8.2022 došlo k mnohým zmenám v právnej úprave printových médií v Slovenskej republike. Okrem iného došlo aj k zmenám v oblasti právnych prostriedkov ochrany pred skutkovými tvrdeniami uverejnenými v periodickej tlači podľa tlačového zákona.

Základnou otázkou je otázka právnych prostriedkov ochrany pred tvrdeniami uvedenými v periodickej tlači, ako ju v minulosti definoval tlačový zákon v komparácii s právnym inštitútom – právo na vyjadrenie ako novým právnym inštitútom podľa zákona o publikáciách. Tlačový zákon definoval tri právne prostriedky ochrany pre tvrdeniami uvedenými v periodickej tlači:

- právo na opravu podľa § 7 tlačového zákona,
- právo na odpoveď podľa § 8 tlačového zákona,
- právo na dodatočné oznámenie podľa § 9 tlačového zákona.

Na rozdiel od pôvodnej právnej úpravy tlačového zákona, nový zákon o publikáciách definuje dva právne prostriedky ochrany pre tvrdeniami uvedenými v periodických publikáciách:

- právo na vyjadrenie podľa § 8 zákona o publikáciách,
- právo na dodatočné oznámenie podľa § 8 zákona o publikáciách.

Hlavným cieľom autora je analyzovať novú právnu úpravu základného právneho prostriedku ochrany pred tvrdeniami uverejnenými v periodickej publikácii, a to právnu úpravu práva na vyjadrenie podľa zákona o publikáciách, v komparácii s pôvodnou právnou úpravou práva na opravu a práva na odpoveď v periodickej tlači podľa tlačového zákona. Pre komplexnosť analýzy právnych prostriedkov ochrany pred tvrdeniami uverejnenými

v periodickej publikácii, autor tiež analyzuje právnu úpravu práva na dodatočné oznámenie a spoločných znakov týchto právnych inštitútov.

Právo na vyjadrenie

V súčasnosti platné inštitúty práva na odpoveď a práva na opravu sa navrhujú nahradiť právom na vyjadrenie, právo na dodatočné oznámenie zostáva ponechané. Právo na vyjadrenie, ktoré má svoje opodstatnenie v demokratickej spoločnosti, sa vzťahuje na periodickú publikáciu a agentúrny servis a dáva dotknutej osobe právo na vyjadrenie sa voči skutkovému tvrdeniu, ktoré sa dotklo jej cti, dôstojnosti alebo súkromia v prípade fyzickej osoby alebo dobrej povesti v prípade právnickej osoby.²

Právo na vyjadrenie vychádza z pravidla „*audiatur et altera pars*“, teda z pravidla „nech je vypočutá tiež druhá strana“.³

Ako vyplýva z vyššie citovaného, právo na vyjadrenie je v právnom poriadku z hľadiska svojho pomenovania síce novým právnym inštitútom, ale z hľadiska svojho obsahu v sebe zahŕňa právne inštitúty, ktoré v Slovenskej republike už boli súčasťou právneho poriadku – a to právny inštitút práva na opravu a právny inštitút práva na odpoveď.

Zatiaľ čo právna úprava právneho inštitútu práva na opravu a právneho inštitútu práva na odpoveď bola aplikovateľná len v prípade periodickej tlače⁴, právny inštitút je aplikovateľný v prípade periodických publikácií⁵. Veľmi jednoducho možno charakterizovať základný rozdiel medzi periodickou tlačou a periodickou publikáciou v tom, že periodická tlač musela byť noviny, časopisy alebo iná tlač, t.j. musela byť tlačovinou, zatiaľ čo periodická publikácia môže byť periodická tlač alebo elektronická periodická publikácia alebo spravodajský webový portál. Spoločnou črtou týchto právnych prostriedkov ochrany pred tvrdeniami uverejnenými v periodickej tlači alebo v periodickej publikácii je skutočnosť, že majú chrániť fyzické osoby

² k § 8 dôvodovej správy k zákonu č. 265/2022 Z.z. o vydavateľoch publikácií a o registri v oblasti médií a audiovizíe a o zmene a doplnení niektorých zákonov (zákon o publikáciách)

³ tamtiež

⁴ § 2 ods. 1 tlačového zákona, cit. „*Periodická tlač sú noviny, časopisy alebo iná tlač, vydávaná pod rovnakým názvom, s rovnakým obsahovým zameraním a v jednotnej grafickej úprave, najmenej dvakrát v kalendárnom roku.*“

⁵ § 2 ods. 4 zákona o publikáciách, cit. „*Periodická publikácia je publikácia verejne rozširovaná alebo prístupňovaná verejnosti najmenej dvakrát ročne pod rovnakým názvom a označená medzinárodným štandardným číslom seriálu (ISSN), ak bolo pridelené, ktorou je*

a) *periodická tlač,*

b) *elektronická periodická publikácia; elektronická periodická publikácia prístupná vo viacerých formátoch súboru sa považuje za jednu elektronickú periodickú publikáciu,*

c) *spravodajský webový portál.*“

alebo právnické osoby pred skutkovými tvrdeniami uvádzanými v periodickej tlači alebo v periodickej publikácii.

V prípade práva na opravu, podľa § 7 ods. 1 tlačového zákona, cit. „*Ak periodická tlač alebo agentúrne spravodajstvo obsahuje nepravdivé skutkové tvrdenie o osobe, na základe ktorého možno osobu presne určiť, má táto osoba právo žiadať o uverejnenie opravy nepravdivého skutkového tvrdenia. Vydavateľ periodickej tlače a tlačová agentúra sú povinní opravu uverejniť bezodplatne.*“⁶ Z citovaného ustanovenia je zrejmé, že právo na opravu mohla využiť osoba, o ktorej bolo uverejnené skutkové tvrdenie, ktoré je nepravdivé a na základe ktorého bolo možné túto osobu presne určiť.

V prípade práva na odpoveď, podľa § 8 ods. 1 tlačového zákona, cit. „*Ak periodická tlač alebo agentúrne spravodajstvo obsahuje nepravdivé, neúplné alebo pravdu skresľujúce skutkové tvrdenie, ktoré sa dotýka cti, dôstojnosti alebo súkromia fyzickej osoby, alebo názvu alebo dobrej povesti právnickej osoby, na základe ktorého možno osobu presne určiť, má táto osoba právo žiadať uverejnenie odpovede. Vydavateľ periodickej tlače a tlačová agentúra sú povinní odpoveď uverejniť bezodplatne; uverejnením odpovede zaniká vo vzťahu k tomu istému skutkovému tvrdeniu právo na opravu.*“⁷ Z citovaného ustanovenia je zrejmé, že právo na odpoveď mohla využiť fyzická osoba, o ktorej bolo uverejnené skutkové tvrdenie, ktoré je nepravdivé, neúplné alebo pravdu skresľujúce, ktoré sa dotýka cti, dôstojnosti alebo súkromia fyzickej osoby, a na základe ktorého bolo možné túto osobu presne určiť alebo právnická osoba, o ktorej bolo uverejnené skutkové tvrdenie, ktoré je nepravdivé, neúplné alebo pravdu skresľujúce, ktoré sa dotýka názvu alebo dobrej povesti právnickej osoby, a na základe ktorého bolo možné túto osobu presne určiť.

V základnej skutkovej podstate sa právo na opravu a právo na odpoveď prekrývalo a bolo ich možné za istých okolností použiť obe, a to v základom prípade, keď bolo uverejnené skutkové tvrdenie o fyzickej osobe, ktoré je nepravdivé a na základe ktorého bolo možné túto osobu presne určiť (a samozrejme dotýkalo sa cti, dôstojnosti alebo súkromia fyzickej osoby). V tomto prípade sa mohla fyzická osoba rozhodnúť či využije právo na odpoveď alebo právo na opravu. V minulosti podľa tlačového zákona v jeho pôvodnom vyhlásenom znení dokonca v tomto prípade mohla fyzická osoba využiť aj právo na opravu aj právo na odpoveď, neskôr táto duplicita bola novelou tlačového zákona odstránená.

Na rozdiel od uvedeného, právo na vyjadrenie podľa § 8 ods. 1 zákona o publikáciách, cit. „*Ak bolo v periodickej publikácii alebo v agentúrnom servise uverejnené nepravdivé alebo*

⁶ § 7 ods. 1 tlačového zákona

⁷ § 8 ods. 1 tlačového zákona

*neúplné skutkové tvrdenie, ktoré zasahuje do cti, dôstojnosti alebo súkromia fyzickej osoby alebo do dobrej povesti právnickej osoby, na základe ktorého možno osobu presne určiť, má táto osoba právo na uverejnenie vyjadrenia.*⁸

S ohľadom na uvedené skutočnosti je tak zrejmé, že právo na opravu a právo na odpoveď bolo zlúčené do jedného právneho inštitútu, a to práva na vyjadrenie.

Právo na vyjadrenie možno aplikovať v prípade periodickej publikácie⁹ alebo v prípade agentúrneho servisu¹⁰, čo predstavuje výrazný posun v oblasti aplikácie oproti právu na opravu a právu na odpoveď, ktoré bolo aplikovateľné len na tlačoviny.

Ďalej právo na vyjadrenie možno aplikovať len v prípade skutkových tvrdení a nie v prípade hodnotiacich úsudkov. Predmetom práva na vyjadrenie je len skutkové tvrdenie. Vylučuje sa teda odpovedať na hodnotiace úsudky. Podstata práva na vyjadrenie je štandardný prvok ochrany v európskych krajinách.¹¹

Predmetom práva na vyjadrenie sú nepravdivé alebo neúplné skutkové tvrdenie o konkrétnej fyzickej alebo právnickej osobe. Oproti doterajšej právnej úprave sa vypustila možnosť uplatnenia inštitútu voči pravdu skresľujúcemu skutkovému tvrdeniu, čo na jednej strane možno chápať ako zúženie tohto právneho prostriedku ochrany proti skutkovým tvrdeniam, ale na strane druhej v praxi bolo veľmi náročné vyselektovať pravdu skresľujúce tvrdenie a zároveň toto pravdu skresľujúce tvrdenie sa v praxi pri práve na odpoveď využívalo len vo výnimočných prípadoch. S ohľadom na uvedené preto túto zmenu považujem za pozitívnu.

Zároveň oproti predchádzajúcej právnej úprave práva na odpoveď bola vypustená možnosť aplikovať právo na vyjadrenie v prípade skutkového tvrdenia (nepravdivého alebo neúplného), ktoré sa dotýka názvu právnickej osoby.

Podľa § 8 ods. 2 zákona o publikáciách, cit. *„Žiadosť o uverejnenie vyjadrenia sa musí doručiť vydavateľovi periodickej publikácie, prevádzkovateľovi spravodajského webového portálu alebo tlačovej agentúre do 30 dní od uverejnenia predmetného skutkového tvrdenia, inak právo na vyjadrenie zaniká.*¹² Stanovuje sa tým základná povinnosť, na základe ktorej pre uplatnenie práva na vyjadrenie je potrebné žiadosť o uverejnenie vyjadrenia doručiť do 30 dní od uverejnenia skutkového tvrdenia. Ide o prekluzívnu lehotu, preto v prípade ak uvedenej

⁸ § 8 ods. 1 zákona o publikáciách

⁹ periodická tlač alebo elektronická periodická publikácia alebo spravodajský webový portál

¹⁰ súbor komunikátov šírený tlačovou agentúrou, za ktorý tlačová agentúra redakčne zodpovedá

¹¹ k § 8 dôvodovej správy k zákonu č. 265/2022 Z.z. o vydavateľoch publikácií a o registri v oblasti médií a audiovizíe a o zmene a doplnení niektorých zákonov (zákon o publikáciách)

¹² § 8 ods. 2 zákona o publikáciách

lehote nie je žiadosť o uverejnenie vyjadrenia doručená vydavateľovi periodickej publikácie, právo na vyjadrenie zaniká. V tejto časti zostala právna úprava zachovaná ako v prípade predchádzajúcej právnej úpravy a to v prípade žiadosti o opravu alebo žiadosti o odpoveď. Takúto právnu úpravu považujem za čiastočne nedokonalú, pretože v praxi môže nastať a aj nastal prípad, že žiadateľ o uverejnenie vyjadrenia nedokáže určiť dátum uverejnenia predmetného skutkového tvrdenia. Podľa § 5 ods. 1 a ods. 2 zákona o publikáciách, vydavateľ periodickej publikácie je povinný zabezpečiť, aby každé vydanie periodickej tlače (každé vydanie elektronickej periodickej publikácie) obsahovalo dátum vydania. V praxi sa stávajú prípady, kedy periodická tlač alebo elektronickej periodickej publikácia neobsahuje dátum vydania. Z touto situáciou počíta aj samotný zákon o publikáciách, nakoľko podľa § 23 ods. 1 písm. c) zákona o publikáciách¹³ v spojení s § 23 ods. 4 zákona o publikáciách¹⁴ možno za porušenie tejto povinnosti uložiť pokutu do 3000,- EUR. Zákon o publikáciách teda počíta s alternatívou, že vydanie periodickej tlače (vydanie elektronickej periodickej publikácie) nebude obsahovať dátum vydania, a pre tento prípad stanovuje sankciu pre vydavateľa periodickej publikácie, ale na druhej strane už nepočíta pre tento prípad s uplatnením práva na vyjadrenie a určením lehoty na podanie žiadosti o uverejnenie vyjadrenia v tomto prípade. V tomto považujem právnu úpravu za nedokonalú, nakoľko účelom právneho inštitútu práva na vyjadrenie je potrebné zabezpečiť dodržanie pravidla „*audiatur et altera pars*“ a nie sankcionovanie vydavateľa periodickej publikácie. Na strane druhej pozitívne hodnotím snahu zákonodarcu motivovať vydavateľa periodickej publikácie na dodržiavanie povinností podľa zákona o publikáciách v tejto časti zvýšením hornej hranice pokuty, ktorú možno uložiť za takéto porušenie povinnosti vydavateľa periodickej publikácie neuvedenia dátumu vydania v periodickej tlači alebo v periodickej publikácia z 995,- EUR na 3000,- EUR.

Z hľadiska formálnych náležitostí žiadosti o uverejnenie vyjadrenia podľa § 8 ods. 3 a ods. 4 zákona o publikáciách, cit. *„Žiadosť o uverejnenie vyjadrenia musí byť písomná, podpísaná žiadateľom a musí obsahovať a) identifikáciu vydania alebo agentúrneho servisu, v ktorom bolo skutkové tvrdenie uverejnené, b) popis skutkového tvrdenia s uvedením, v čom je skutkové tvrdenie nepravdivé alebo neúplné a v čom zasahuje do cti, dôstojnosti alebo súkromia fyzickej osoby alebo dobrej povesti právnickej osoby. Súčasťou žiadosti o uverejnenie vyjadrenia musí byť jeho písomné znenie. Vyjadrenie sa obmedzí len na skutkové tvrdenie,*

¹³ § 23 ods. 1 písm. c) zákona o publikáciách, cit. *„Správneho deliktu sa dopustí ten, kto ako vydavateľ publikácie nezabezpečí, aby každé vydanie periodickej tlače alebo elektronickej periodickej publikácie obsahovalo údaje v rozsahu podľa § 5 ods. 1 alebo 2.“*

¹⁴ § 23 ods. 4 zákona o publikáciách, cit. *„Za správny delikt podľa odsekov 1 až 3 uloží ministerstvo kultúry pokutu do 3 000 eur.“*

ktorým sa poprie, doplní, spresní alebo vysvetlí napádané skutkové tvrdenie a z neho vyplývajúci hodnotiaci úsudok. Vyjadrenie musí byť rozsahom primerané napádanému skutkovému tvrdeniu a z neho vyplývajúcejmu hodnotiacemu úsudku.“¹⁵ Z hľadiska formálnych náležitostí žiadosti o uverejnenie vyjadrenia možno túto právnu úpravu hodnotiť ako správnu a v komparácii s predchádzajúcou právnou úpravou ako zhodnú. Ako zásadný rozdiel možno hodnotiť, že v prípade práva na opravu súčasťou žiadosti o uverejnenie opravy nebolo uvedenie „vyplývajúceho hodnotiaceho úsudku“. Táto náležitosť bola len súčasťou žiadosti o uverejnenie odpovede. Vytvorením jednotného inštitútu práva na vyjadrenie túto právnu úpravu a uvedenie „vyplývajúceho hodnotiaceho úsudku“ v žiadosti o vyjadrenie nehodnotím pozitívne, pretože to malo svoje opodstatnenie v prípade práva na odpoveď a nie v prípade práva na opravu. Právo na opravu bol právny inštitút, ktorý bolo možné využiť len v prípade nepravdivého skutkového tvrdenia, kde bolo súčasťou žiadosti o uverejnenie oprav len uvedenie tohto nepravdivého tvrdenia a následné uvedenie pravdivého tvrdenia zo strany žiadateľa. V tomto prípade išlo jednoznačne o nápravu uvedením pravdivého tvrdenia oproti nepravdivému tvrdeniu, kde neprípadá do úvahy žiadny vyplývajúci hodnotiaci úsudok. Nová zjednotená právna úprava žiadosti o uverejnenie vyjadrenia sa javí ako nadbytočná, nakoľko môže v praxi spôsobovať problémy v prípade, ak žiadateľ bude právom na vyjadrenie žiadať len vyjadrenie k nepravdivému skutkovému tvrdeniu, a to uvedením pravdivého skutkového tvrdenia.

V prípade povinnosti vydavateľa periodickej publikácie možno badať dve zmeny, resp. nové povinnosti v právnej úprave v prípade povinnosti vydavateľa periodickej publikácie uverejniť vyjadrenie, pričom ide o nasledovné zmeny:

1. pripojenie mena a priezviska alebo názvu žiadateľa
2. úprava lehoty na uverejnenie vyjadrenia

Vo vzťahu k povinnosti pripojenia mena a priezviska alebo názvu žiadateľa, táto povinnosť vyplýva z § 8 ods. 5 zákona o publikáciách, cit. „*Vydavateľ periodickej publikácie, prevádzkovateľ spravodajského webového portálu a tlačová agentúra sú povinní uverejniť vyjadrenie bezodplatne, s označením „vyjadrenie“, s pripojením mena a priezviska alebo názvu žiadateľa o uverejnenie vyjadrenia a bez súvisiaceho textu obsahujúceho hodnotiaci úsudok vydavateľa periodickej publikácie, prevádzkovateľa spravodajského webového portálu alebo*

¹⁵ § 8 ods. 3 a ods. 4 zákona o publikáciách

tlačovej agentúry. ¹⁶ V novej právnej úprave práva na vyjadrenie je aj povinnosť vydavateľa periodickej publikácie uverejniť vyjadrenie spolu s pripojením mena a priezviska alebo názvu žiadateľa. V pôvodnej právnej úprave práva na opravu táto povinnosť nebola, preto v praxi sa stalo že vydavateľ uverejnil opravu, ale čitateľ sa nikde nedočítal, vo vzťahu ku ktorej fyzickej osobe alebo právnickej osobe bola oprava uverejnená. V pôvodnej právnej úprave bola povinnosť vydavateľa periodickej tlače pripojiť meno a priezvisko alebo názov žiadateľa iba v prípade práva na odpoveď, preto novou právnou úpravou došlo k vhodnému zjednoteniu.

Vo vzťahu k úprave lehoty na uverejnenie vyjadrenia táto vyplýva z § 8 ods. 6 zákona o publikáciách, cit. „*Vyjadrenie sa zverejní zvyčajne do ôsmich dní odo dňa doručenia žiadosti o uverejnenie vyjadrenia alebo v inej primeranej lehote, ktorá zodpovedá periodicite vydávania periodickej publikácie a ktorá nesmie byť dlhšia ako 60 dní odo dňa doručenia žiadosti o uverejnenie vyjadrenia.*“¹⁷

Podľa pôvodnej právnej úpravy v prípade práva na opravu, bol vydavateľ periodickej tlače povinný opravu uverejniť do ôsmich dní odo dňa doručenia žiadosti o uverejnenie opravy alebo v najbližšom vydaní periodickej tlače a v prípade práva na odpoveď, bol vydavateľ periodickej tlače povinný odpoveď uverejniť do troch dní odo dňa doručenia žiadosti o uverejnenie odpovede alebo v najbližšom vydaní periodickej tlače.

Pozitívne hodnotím zjednotenie lehoty v prípade práva na vyjadrenie. Novú právnú úpravu však hodnotím ako nešťastne formulovanú z dvoch dôvodov.

Prvým dôvodom je samotné znenie, a to vyjadrenie sa zverejní zvyčajne do ôsmich dní odo dňa doručenia žiadosti o uverejnenie vyjadrenia alebo v inej primeranej lehote, ktorá zodpovedá periodicite vydávania periodickej publikácie a ktorá nesmie byť dlhšia ako 60 dní odo dňa doručenia žiadosti o uverejnenie vyjadrenia. Do pôvodného znenia bolo doplnené slovo „zvyčajne“, a teda „vyjadrenie sa zverejní zvyčajne do ôsmich dní...“. Nie je mi zrejmý zámer zákonodarcu, prečo pristúpil k takejto právnej úprave, nakoľko podľa pôvodnej právnej úpravy bola jednoznačne povinnosť uverejniť opravu do 8 dní alebo uverejniť odpoveď do 3 dní alebo v najbližšom vydaní periodickej tlače. Takú právnú úpravu hodnotím ako správnu a jednoznačne, zrozumiteľne a určito formulovanú povinnosť vydavateľa periodickej tlače uverejniť opravu do 8 dní alebo uverejniť odpoveď do 3 dní alebo v najbližšom vydaní periodickej tlače. Na rozdiel od toho použitím výrazu „zvyčajne“, a teda „vyjadrenie sa zverejní zvyčajne do ôsmich dní...“ to v praxi môže spôsobovať aplikačné problémy a priestor pre nejednoznačný výklad a možnosť zneužívania.

¹⁶ § 8 ods. 5 zákona o publikáciách

¹⁷ § 8 ods. 6 zákona o publikáciách

Druhým dôvodom je, že vyjadrenie sa zverejní zvyčajne do ôsmich dní odo dňa doručenia žiadosti o uverejnenie vyjadrenia alebo v inej primeranej lehote, ktorá zodpovedá periodicite vydávania periodickej publikácie a ktorá nesmie byť dlhšia ako 60 dní odo dňa doručenia žiadosti o uverejnenie vyjadrenia. Do pôvodného znenia bola doplnená povinnosť vydavateľa uverejniť vyjadrenie najneskôr v lehote, ktorá nesmie byť dlhšia ako 60 dní odo dňa doručenia žiadosti o uverejnenie vyjadrenia. V prípade pôvodného znenia v prípade práva na opravu a práva na odpoveď bola právna úprava „najneskôr v najbližšom vydaní periodickej tlače pripravovanom po doručení žiadosti“. Takáto právna úprava sa mi javí ako vhodnejšia, pretože samotný zákon o publikáciách ráta s tým, že periodickou publikáciou je publikácia verejne rozširovaná alebo sprístupňovaná verejnosti najmenej dvakrát ročne. To znamená za periodickú publikáciu je potrebné považovať aj publikáciu rozširovanú najmenej dvakrát do roka, t.j. v praxi to znamená, že za periodickú publikáciu sa považuje povedzme aj polročník alebo štvrťročník. Preto v prípade týchto periodických publikácií, vydavateľ periodickej publikácie nie je schopný dodržať zákonodarcom určenú absolútnu lehotu najneskôr do 60 dní od dňa doručenia žiadosti o uverejnenie vyjadrenia, nakoľko v tejto lehote nebude mať ďalšie vydanie periodickej tlače.

S ohľadom na uvedené skutočnosti hodnotím predchádzajúcu právnu ako správnu, jednoznačnejšiu a vhodnejšiu, ako tomu je v prípade novej právnej úpravy a vyjadrujem očakávanie, že v prípade tejto novej právnej úpravy bude dochádzať k aplikačným problémom.

Právo na dodatočné oznámenie

V prípade, práva na dodatočné oznámenie, podľa § 9 ods. 1 tlačového zákona, cit. *„Ak periodická tlač alebo agentúrne spravodajstvo obsahuje skutkové tvrdenie o konaní pred orgánom verejnej moci vedenom proti osobe, na základe ktorého možno osobu presne určiť, a toto konanie bolo ukončené právoplatným rozhodnutím, má táto osoba právo žiadať uverejnenie dodatočného oznámenia o konečnom výsledku tohto konania. Vydavateľ periodickej tlače a tlačová agentúra sú povinní dodatočné oznámenie uverejniť bezodplatne.“*¹⁸

V porovnaní s predchádzajúcou právnou úpravou práva na dodatočné oznámenie sa z materiálneho hľadiska zachováva toto právo na dodatočné oznámenie s výnimkou rozšírenia možnosti jeho uplatnenia v prípade periodickej publikácie alebo agentúrneho servisu obsahujúcich komunikáty novinárskej povahy alebo ktoré sú komunikátom novinárskej

¹⁸ § 9 ods. 1 tlačového zákona

povahy. Nakoľko s doterajšou právnou úpravou práva na dodatočné oznámenie neboli spojené žiadne praktické problémy, tak považujem zachovanie právnej úpravy za správne.

Aj v prípade práva na dodatočné oznámenie nová právna úprava prijala rovnaké pravidlá v prípade žiadosti žiadateľa, v prípade povinnosti vydavateľa periodickej tlače ako tomu je v prípade práva na vyjadrenie, pozitívne hodnotím povinnosť vydavateľa periodickej publikácie uverejniť dodatočné oznámenie spolu s pripojením mena a priezviska alebo názvu žiadateľa a negatívne hodnotím úpravu lehoty na uverejnenie dodatočného oznámenia, a to všetko z rovnakých dôvodov, ktoré už boli uvedené vyššie v tomto článku, v časti práva na vyjadrenie.

Spoločné práva a povinnosti

Vo vzťahu k spoločným práva a povinnostiam v prípade pôvodných právnych inštitútov – právo na opravu, právo na odpoveď a právo na dodatočné oznámenie v komparácii s novými právnymi inštitútmi – právo na vyjadrenie a právo na dodatočné oznámenie si dovoľujem uviesť pozitívna novej právnej úpravy.

Vo vzťahu k pozitívnej zmene si dovoľujem uviesť, že podľa novej právnej úpravy, ak vydavateľ periodickej publikácie, prevádzkovateľ spravodajského webového portálu alebo tlačová agentúra neuverejnia vyjadrenie alebo dodatočné oznámenie vôbec, rozhodne o povinnosti uverejniť vyjadrenie alebo dodatočné oznámenie na návrh osoby, ktorá o ich uverejnenie vydavateľa periodickej publikácie, prevádzkovateľa spravodajského webového portálu alebo tlačovú agentúru požiadala, súd, pričom žaloba sa musí podať na súd do 90 dní od uverejnenia skutkového tvrdenia, ktorého sa žiadosť o uverejnenie vyjadrenia týkala alebo od právoplatnosti rozhodnutia, ktorého sa týkala žiadosť o uverejnenie dodatočného oznámenia, inak právo domáhať sa na súde uverejnenia vyjadrenia alebo dodatočného oznámenia zaniká.

V prípade pôvodnej právnej úpravy bola lehota na podanie žaloby na súd len do 30 dní po uplynutí lehoty na uverejnenie opravy, odpovede alebo dodatočného oznámenia, a nakoľko ide o prekluzívnu lehotu, táto lehota bola príliš krátka.

Vo vzťahu k druhej pozitívnej zmene si dovoľujem uviesť, že podľa pôvodného tlačového zákona § 10 ods. 4, cit. *„Ak vydavateľ periodickej tlače alebo tlačová agentúra neuverejnia opravu, odpoveď alebo dodatočné oznámenie vôbec alebo ak nedodržia niektorú z podmienok na ich uverejnenie, má osoba, ktorá o ich uverejnenie vydavateľa periodickej tlače alebo tlačovú agentúru požiadala, právo na primeranú peňažnú náhradu od 1 660 eur do 4 980*

eur.¹⁹ Týmto bola limitovaná primeraná peňažná náhrada, čo bolo podľa nového zákona o publikáciách vypustené.

Záver

Prijatím zákona č. 265/2022 Z.z. o vydavateľoch publikácií a o registri v oblasti médií a audiovizie a o zmene a doplnení niektorých zákonov s účinnosťou od 1.8.2022 došlo k mnohým zmenám v právnej úprave printových médií v Slovenskej republike. Prijatím zákona o publikáciách došlo k veľmi očakávaným zmenám v oblasti printových médií, ktoré komplexne je potrebné hodnotiť veľmi pozitívne.

Ako najzásadnejšie zmeny je potrebné uviesť rozšírenie pôsobnosti na periodickú tlač, elektronickú periodickú publikáciu a spravodajský webový portál, úprava systému evidovania periodických publikácií, úprava povinností vydavateľov periodických publikácií a tlačovej agentúry pri šírení informácií, povinnosť vydavateľa periodickej publikácie a prevádzkovateľa spravodajského webového portálu zapísať sa do registra partnerov verejného sektora, transparentnosť financovania, povinnosti vydavateľov periodických publikácií vydavateľov neperiodických publikácií a prevádzkovateľov spravodajských webových portálov za účelom budovania konzervačného fondu a digitálneho depozitného fondu, zriadenie registra v oblasti médií a audiovizie s cieľom umožniť verejnosti ucelený a prehľadný prístup k aktuálnym informáciám o poskytovateľoch, službách a produktoch v oblasti médií a audiovizie, zavedenie samoregulácie zakotvujúcej zásadu *res iudicata*.

Okrem toho došlo k ďalším mnohým zmenám. Článok analyzoval vytvorenie zjednotenie dvoch právnych inštitútov a to práva na opravu a práva na odpoveď do jedného nového právneho inštitútu právo na vyjadrenie.

Článok komplexne analyzuje inštitút práva na vyjadrenie podľa nového zákona o publikáciách, vykonáva komparáciu s pôvodnou právnou úpravou práva na opravu a práva na odpoveď v periodickej tlači podľa tlačového zákona a hodnotí pozitíva a negatíva.

Pre komplexnosť analýzy právnych prostriedkov ochrany pred tvrdeniami uverejnenými v periodickej publikácii, článok tiež analyzuje právnú úpravu práva na dodatočné oznámenie a spoločných znakov týchto právnych inštitútov.

¹⁹ § 10 ods. 4 tlačového zákona

Zoznam bibliografických odkazov

zákon č. 167/2008 Z.z. o periodickej tlači a agentúrnom spravodajstve a o zmene a doplnení niektorých zákonov (tlačový zákon)

zákon č. 265/2022 Z.z. o vydavateľoch publikácií a o registri v oblasti médií a audiovizie a o zmene a doplnení niektorých zákonov (zákon o publikáciách)

Dôvodová správa k zákonu č. 265/2022 Z.z. o vydavateľoch publikácií a o registri v oblasti médií a audiovizie a o zmene a doplnení niektorých zákonov (zákon o publikáciách)

Juraj Panigaj¹

Ochrana životného prostredia počas ozbrojeného konfliktu s akcentom na Rusko-Ukrajinský konflikt

Kľúčové slová

Humanitárne právo, ozbrojený konflikt, životné prostredie

Abstrakt

Práca sa sústreďí na ochranu životného prostredia v rámci ozbrojených konfliktov. Hlavným cieľom je analýza a zhodnotenie súčasného stavu medzinárodnoprávnej ochrany životného prostredia v oblastiach, na ktorých ten ktorý ozbrojený konflikt prebieha, a to s ohľadom predovšetkým na súčasnú zmluvnú medzinárodnú úpravu. Závěry formuluje predovšetkým vo svetle aktuálneho ozbrojeného konfliktu na Ukrajine, a dáva odpovede na otázku možného vyvedenia medzinárodnoprávnej zodpovednosti štátu, prípadne jednotlivca, a to vo vzťahu k poškodzovaniu životného prostredia v rámci ozbrojeného konfliktu na Ukrajine.

Keywords

Humanitarian law, armed conflict, environment

Abstract

Article is focused on protection of the environment in relation to armed conflicts. The main goal is to analyze and evaluate current state of environmental protection in the areas where the armed conflicts are taking place, taking into account mostly the current international treaty law. Conclusions are formulated primarily in the light of the current armed conflict in Ukraine, and article tries to give answers to the question of international legal responsibility of state, and responsibility of individuals for crimes under international law as well, all of that in relation to the armed conflict in Ukraine.

Úvod

Nemožno poprieť fakt, že degradácia životného prostredia prebieha a stupňuje sa bez ohľadu na to, či vo svete prebieha nejaký ozbrojený konflikt. Ozbrojené konflikty však taktiež majú významný podiel na súčasnom globálnom stave životného prostredia, resp. prírody, krajiny či biodiverzity jednotlivých druhov. Napriek lokálnemu, regionálnemu charakteru väčšiny súčasných konfliktov, majú ozbrojené konflikty podiel aj na stave životného prostredia z globálneho hľadiska. Regulácia ozbrojených konfliktov má teda z pohľadu ochrany životného prostredia jednoznačne význam. Medzinárodné humanitárne právo upravuje, síce poskromne,

¹ Mgr. Juraj Panigaj je popri zamestnaní v advokácii zároveň interným doktorandom na Ústave medzinárodného a európskeho práva Právnickej fakulty, UPJŠ v Košiciach. Momentálne ide o jeho druhý rok doktorandského štúdia, pričom v rámci svojej činnosti sa zameriava predovšetkým na otázku medzinárodnoprávnych mechanizmov ochrany životného prostredia.

otázku ochrany životného prostredia najmä v Dodatkovom protokole I. k Ženevským dohovorom.

Práca sa v úvodnej časti sústreďí na medzinárodnoprávnu ochranu životného prostredia počas ozbrojeného konfliktu z všeobecného hľadiska, z pohľadu jednotlivých medzinárodnoprávnych inštitútov ochrany, predovšetkým v oblasti medzinárodného humanitárneho práva. Príspevok svoje závery reflektuje na už spomenutom Dodatkovom protokole I., Dohovore o zákaze vojenského alebo akéhokoľvek iného nepriateľského použitia techník na úpravu životného prostredia, či stále aktuálneho návrhu Komisie OSN pre medzinárodné právo z mája tohto roku (tzv. „*draft principles*“).

Následne príspevok dosiahnuté závery hodnotí v intenciách stále prebiehajúceho Rusko-Ukrajinského konfliktu. V samotnom závere sa pozornosť venuje ešte potenciálnemu vyvodzovaniu zodpovednosti ako vo vzťahu k zodpovednému štátu, tak jednotlivcom.

1. Ochrana z pohľadu medzinárodného práva vo všeobecnosti

Hoci medzinárodné humanitárne právo nevenuje ochrane životného prostredia nejaký rozsiahly priestor (väčšina zo zmluvnej úpravy pochádza zo 70. rokov 20. storočia ako reakcia na vojnu vo Vietname²), možno povedať, že štáty majú vo všeobecnosti pri svojom konaní postupovať tak, aby nepoškodzovali životné prostredie predovšetkým vo vzťahu k iným štátom alebo územiám mimo jurisdikcie akéhokoľvek štátu. Takáto povinnosť je v súčasnosti jadrom medzinárodného práva životného prostredia. Uvedené bolo vyslovené Medzinárodným súdnym dvorom v jeho poradnom posudku k otázke legality hrozby a použitia jadrových zbraní z roku 1996.³ Medzinárodný súdny dvor tu vyslovil názor, ktorý bude základným stavebným kameňom pre ďalšie riadky. Súdny dvor uviedol:

„Súdny dvor sa domnieva, že nejde o to, či zmluvy týkajúce sa ochrany životného prostredia sú alebo nie sú uplatniteľné počas ozbrojeného konfliktu. Skôr ide o to, či záväzky z týchto zmlúv vyplývajúce, boli zamýšľané ako záväzky absolútnych obmedzení vo vzťahu k ozbrojenému konfliktu. Súd nie je toho názoru, že by predmetné zmluvy mohli mať za cieľ zbaviť štát možnosti na výkon sebaobrany vzhľadom na jeho povinnosti chrániť životné prostredie. Štáty však musia brať ohľad na životné prostredie pri posudzovaní nevyhnutnosti a proporcionality pri sledovaní legitímnych vojenských cieľov. Rešpekt k životnému prostrediu

² VOENEKY, S. - WOLFRUM, R. Environment, Protection in Armed Conflict. In SSRN. [online]. 10.4.2019. bod 14. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na: <https://ssrn.com/abstract=3369593>

³ Legality of the threat or use of nuclear weapons (1996). I. C. J. Advisory opinion, 8 July 1996, str. 19-20

je jedným z elementov nevyhnutných na posúdenie, či je dané konanie v súlade so zásadami nevyhnutnosti a proporcionality. Uvedené je podporené aj v zásade č. 24 uvedenej v Deklarácii z Rio de Janeiro.“⁴

1.1. Dodatokový protokol I k Ženevským dohovorom

Medzinárodný súdny dvor následne uvádza, že články 35, ods. 3 a čl. 55 Dodatkového protokolu I poskytujú dodatočnú ochranu životného prostredia. V zmysle záveru súdu ide o „mocné“ obmedzenia pre štáty, ktoré sú zmluvnými stranami k Protokolu.⁵ V tejto stati z názoru Medzinárodného súdneho dvora vyjadreného v poradnom posudku vyplýva, že v čase ozbrojeného konfliktu sú štáty povinné dodržiavať ako všeobecné pravidlá medzinárodného práva životného prostredia, tak ustanovenia upravujúce jeho ochranu explicitne (ale aj implicitne, napr. v podobe princípov proporcionality či nevyhnutnosti) v čase ozbrojeného konfliktu.

Obdobne ako Súdny dvor, môžeme tu identifikovať dve kategórie ustanovení v rámci Dodatkového protokolu I. Ten poskytuje vhodný základ, a to ako prostredníctvom explicitných ustanovení, tak ustanovení, z ktorých možno implicitne vyčítať ich význam pre environmentálnu ochranu.⁶

Explicitná ochrana

V prípade explicitných ustanovení hovoríme predovšetkým o čl. 35 a 55, kým v prípade tých implicitných hovoríme o ustanoveniach upravujúcich základné princípy a síce princíp rozlišovania či proporcionality a niektoré ďalšie ustanovenia, ktorých demonštratívny výpočet uvádzame nižšie.

Čl. 35 Dodatkového protokolu, konkrétne jeho ods. 3 hovorí: „*Zakazuje sa používať spôsoby alebo prostriedky vedenia vojny, ktorých cieľom je spôsobiť alebo pri ktorých sa dá očakávať, že môžu spôsobiť rozsiahle, dlhodobé a vážne škody na životnom prostredí.*“⁷

Následne čl. 55 vo svojich dvoch odsekoch uvádza:

⁴ Legality of the threat or use of nuclear weapons (1996). I. C. J. Advisory opinion, 8 July 1996, str. 20

⁵ *Ibidem*

⁶ Oznamenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 168/1991 Zb. o viazanosti Českej a Slovenskej Federatívnej republiky Dodatokovými protokolmi I a II k Ženevským dohovorom z 12. augusta 1949 o ochrane obetí medzinárodných ozbrojených konfliktov a konfliktov nemajúcich medzinárodný charakter, prijatých v Ženeve 8. júna 1977

⁷ *Ibidem*

„1. Pri vedení vojenských akcií treba dbať na ochranu životného prostredia pred rozsiahlymi, dlhodobými a vážnymi škodami. Táto ochrana zahŕňa zákaz používania spôsobov alebo prostriedkov vedenia vojny, ktorých cieľom je spôsobiť také škody na životnom prostredí, alebo pri ktorých sa dá očakávať spôsobenie takých škôd, že tým ohrozia zdravie alebo prežitie obyvateľstva.

2. Útoky proti životnému prostrediu z dôvodov represálií sa zakazujú.“⁸

Spomenuté články explicitne regulujú ochranu životného prostredia v čase medzinárodného ozbrojeného konfliktu. Hneď na úvod je teda potrebné poznamenať, že tu vnímame isté negatívum v tom, že Dodatokový protokol II, ktorý sa vzťahuje na vnútroštátne konflikty, obdobnú úpravu neobsahuje.

Ak sa pozrieme na obe ustanovenia, môžeme pozorovať určitý rozdiel napriek podobnému zneniu (minimálne v prvej vete čl. 55). Článok 35, ods. 3 dôraznejšie chráni životné prostredie, pretože ochrana je tu poskytovaná priamo životnému prostrediu. Naopak, v čl. 55 môžeme vidieť značný antropocentrický charakter tohto ustanovenia. Predmetný článok vyjadruje zákaz poškodzovania životného prostredia za predpokladu, že by tým bolo ohrozené zdravie alebo prežitie obyvateľstva.⁹ Kým článok 35 zakazuje spôsobenie poškodenia, čl. 55 zakotvuje stupeň určitej starostlivosti.¹⁰

Následne čl. 55 vo svojom odseku 2 zakotvuje zákaz represálií v podobe útoku na životné prostredie. Represálie (mimo ozbrojeného konfliktu ich nazývame ako tzv. protiopatrenia) predstavujú jednu z okolností vylučujúcich protiprávnosť, kedy štát reaguje za iných okolností protiprávnym správaním voči predchádzajúcemu protiprávnemu aktu iného štátu. K obdobnej otázke sa vyjadril aj Medzinárodný súdny dvor v rozhodnutí týkajúcom sa sporu medzi Slovenskou republikou a Maďarskom v prípade Gabčíkovo-Nagymaros. možno vyvodit', že v prípade, ak je protiopatrením dotknuté životné prostredie, nie je nevyhnutné určiť, či išlo o proporcionálny zásah, keďže poškodenie životného prostredia pri výkone protiopatrení je vyslovene zakázané, pretože to nikdy nenaplní podmienku proporcionality.¹¹ Teda represálie

⁸ *Ibidem*

⁹ SCHMITT, N. M. Humanitarian Law and the Environment. In *Denver Journal of International Law & Policy*. [online]. 2000, vol. 28, no. 3, s. 277. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://digitalcommons.du.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1518&context=djilp>

¹⁰ *Ibidem*

¹¹ AKHTAR-KHAVARI, A. - ROTHWELL, D., R. The ICJ and the Danube Dam Case: A missed Opportunity for International Environmental Law. In: *Melbourne University Law Review*, [online]. 22, s. 516. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://eprints.qut.edu.au/201728/>

ako v čase ozbrojeného konfliktu, tak v čase mieru, nesmú negatívne zasahovať životné prostredie.

Oba články však majú spoločnú jednu negatívnu črtu, a tou je nevyhnutnosť kumulatívneho splnenia troch podmienok. Z oboch ustanovení totižto vyplýva, že k protiprávnemu konaniu zo strany štátu nedôjde, pokiaľ škody na životnom prostredí nie sú rozsiahle, dlhodobé a navyše aj vážne. Ani jeden z týchto termínov nie je Protokolom definovaný. Kumulatívne naplnenie všetkých týchto požiadaviek sa zdá byť nereálna. O tom, ako vykladať tieto tri podmienky, dodnes nepanuje jednoznačná zhoda. Časť odbornej obce je toho názoru, že v prípade dlhodobých škôd má byť časový interval v rozsahu dekád. Na porovnanie, v prípade Dohovoru o zákaze vojenského alebo akéhokoľvek iného nepriateľského použitia techník na úpravu životného prostredia, je interval definovaný v mesiacoch.¹² Čo sa zas týka príkladu rozsiahlosti škôd, niektorí odborníci zastávajú názor, že k naplneniu tejto podmienky je potrebné, aby škody boli spôsobené v rozsahu stoviek štvorcových kilometrov.¹³

Naplnenie jednotlivých skutkových podstát je takmer nereálne predstaviť si v súvislosti s ozbrojeným konfliktom vedeným konvenčnými prostriedkami a zbraňami. Navyše, viaceré zmluvné strany, či odborníci, sú toho názoru, že Dodatokový protokol sa vzťahuje výlučne na konvenčný spôsob boja. To naštrbuje zodpovedanie otázky napríklad v tom či tieto ustanovenia majú obyčajový charakter, alebo nie. V spojení s vyššie uvedeným tu môžeme pozorovať protiargument k ich obyčajovému charakteru, ktorý predstavuje napr. postoj USA, Francúzska a Veľkej Británie. Ich opinio juris totižto pozostáva z názoru, že tieto ustanovenia nezakazujú použitie nukleárnych zbraní.¹⁴

Implicitná ochrana

Ako sme už spomenuli, z Dodatokového protokolu I vyplýva aj implicitná ochrana životného prostredia, ktorú môžeme pozorovať predovšetkým pri ustanoveniach týkajúcich sa princípov rozlišovania, proporcionality či vojenskej nevyhnutnosti. Implicitne môžeme ochranu životného prostredia vyčítať aj z nasledovných čl.:

¹² SCHMITT, N. M. Humanitarian Law and the Environment. In *Denver Journal of International Law & Policy*. [online]. 2000, vol. 28, no. 3, s. 278. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://digitalcommons.du.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1518&context=djilp>

¹³ VOENEKY, S. - WOLFRUM, R. Environment, Protection in Armed Conflict. In SSRN. [online]. 10.4.2019. bod 27. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na: <https://ssrn.com/abstract=3369593>

¹⁴ Rule 45. Causing Serious Damage to the Natural Environment. In IHL DATABASE. [online]. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule45

„Čl. 51, ods. 4: Nerozlišujúce útoky sa zakazujú. K nerozlišujúcim útokom patria:

a) útoky, ktoré sa nezameriavajú na konkrétne vojenské objekty;

b) útoky, pri ktorých sa používajú bojové spôsoby alebo prostriedky, ktoré nemôžu byť zamerané na konkrétne vojenské objekty, alebo

c) útoky, pri ktorých sa používajú bojové spôsoby alebo prostriedky, ktorých účinky sa nemôžu obmedziť, ako požaduje tento Protokol, takže v každom takom prípade zasahujú vojenské objekty aj civilné osoby alebo objekty civilného rázu bez rozdielu.¹⁵

Čl. 54, ods. 2: Zakazuje sa útočiť na objekty a ničiť, odstraňovať alebo znehodnocovať objekty nevyhnutné na prežitie civilného obyvateľstva, ako sú zásoby potravín, poľnohospodárske oblasti slúžiace na produkciu potravín, zber, dobytok, zariadenie na dodávky vody a zásobovanie vodou a zavlažovacie zariadenia s cieľom nepripustiť ich používanie civilným obyvateľstvom alebo druhou stranou a to bez ohľadu na motív, či už sa to deje s úmyslom vyhladovania civilných osôb, prinútenia ich na odchod alebo z iných dôvodov.¹⁶

Čl. 56, ods. 1: Stavby alebo zariadenia obsahujúce nebezpečné sily, osobitne priehrady, hrádze a atómové elektrárne, nesmú byť predmetom útokov, aj keď sú vojenskými objektmi, pokiaľ taký útok môže spôsobiť uvoľnenie nebezpečných síl a viesť v dôsledku toho k vážnym stratám na civilnom obyvateľstve. Ostatné vojenské objekty umiestnené pri týchto stavbách alebo zariadeniach alebo v ich blízkosti nemôžu byť predmetom útoku, pokiaľ taký útok môže spôsobiť uvoľnenie nebezpečných síl z týchto stavieb alebo zariadení a viesť v dôsledku toho k vážnym stratám na civilnom obyvateľstve.¹⁷

Predmetné ustanovenie bolo odpoveďou na „obvinenia“, že USA vo vojne vo Vietname realizovali útoky na hrádze s úmyslom spôsobovať povodne.¹⁸

Napriek tomu, že tieto ustanovenia primárne chránia civilistov, teda ľudský život a zdravie, a takisto civilné objekty, dopĺňujúco z nich možno vyvodit' aj ochranu životného prostredia, podporujúcu jej explicitnú ochranu v čl. 35 a 55.

¹⁵ Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 168/1991 Zb. o viazanosti Českej a Slovenskej Federatívnej republiky Dodatkovými protokolmi I a II k Ženevským dohovorom z 12. augusta 1949 o ochrane obetí medzinárodných ozbrojených konfliktov a konfliktov nemajúcich medzinárodný charakter, prijatých v Ženeve 8. júna 1977

¹⁶ *Ibidem*

¹⁷ *Ibidem*

¹⁸ REYHANI, R. Protection of the Environment During Armed Conflict. In *Journal of Environmental and Sustainability Law*. [online]. 2006, vol. 14, no. 2, s. 332. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://scholarship.law.missouri.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1292&context=jesl>

1.2. Dohovor o zákaze vojenského alebo akéhokoľvek iného nepriateľského použitia techník na úpravu životného prostredia

Dohovor bol podpísaný v roku 1977, a teda v tom istom roku ako aj Dodatokové protokoly I a II k Ženevským dohovorom. Nie je náhodou, že k ich podpisu došlo v danom období, išlo svojím spôsobom o reakciu medzinárodného spoločenstva na udalosti odohrávajúce sa vo Vietname, predovšetkým s ohľadom na škody na životnom prostredí, ktoré tam boli páchané. Dohovor v čl. 1, ods. 1 zaväzuje zmluvné strany „*neuchyľovať sa k vojenskému alebo akémukoľvek inému nepriateľskému použitiu prostriedkov meniacich životné prostredie, ktoré majú rozsiahle, dlhodobé alebo vážne následky ako prostriedky ničenia, spôsobenia škody alebo ujmy ktorémukoľvek inému zmluvnému štátu.*“¹⁹ Kým Dodatkový protokol I chráni v čl. 35 a 55 životné prostredie ako také, Dohovor upravuje otázku použitia „životného prostredia vo forme zbrane.“ Rovnako platí, že kým Protokol poskytuje ochranu aj v prípade náhodných, neúmyselných škôd, v prípade Dohovoru hovoríme výlučne o úmyselných škodách v priebehu konfliktu (avšak aplikácia Dohovoru sa neobmedzuje výlučne na obdobie ozbrojených konfliktov).²⁰

Ako si taktiež možno všimnúť na predmetnej definícii, Dohovor upravuje otázku zákazu škôd benevolentnejšie, ako Protokol. Nevyžaduje sa tu totižto kumulatívne naplnenie rozsiahlych, dlhodobých a vážnych škôd, ale postačuje alternatívne naplnenie jednej z nich. Navyše, vo výklade k čl. 1 Dohovoru, ktorý je k nemu pripojený, sú pojmy „rozsiahle“, „dlhodobé“ a „vážne“ definované nasledovne:

„Rozsiahle“: Zahŕňajúce oblasť v rozlohe stoviek štvorcových kilometrov;

„Dlhodobé“: Trvajúce niekoľko mesiacov, alebo približne ročné obdobie;

„Vážne“: zahŕňajúce vážne alebo významné narušenie alebo poškodenie ľudského života, prírodných a ekonomických zdrojov alebo iného majetku.²¹

V ďalšom texte sa explicitne uvádza, že tieto definície platia výlučne pre účely Dohovoru, a nemožno ich uplatniť aj vo vzťahu k iným medzinárodným zmluvám.²² Aj to je

¹⁹ Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 77/1980 Zb. o Dohovore o zákaze vojenského alebo akéhokoľvek iného nepriateľského použitia prostriedkov meniacich životné prostredie, čl. 1, ods. 1

²⁰ REYHANI, R. Protection of the Environment During Armed Conflict. In *Journal of Environmental and Sustainability Law*. [online]. 2006, vol. 14, no. 2, s. 330. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://scholarship.law.missouri.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1292&context=jesl>

²¹ Convention on the Prohibition of Military or Any Hostile Use of Environmental Modification Techniques (1977), New York, 18 May 1977, 1108 UNTS 151. Understandings. V zbierke zákonov vyšiel v rámci Vyhlášky ministra zahraničných vecí č. 77/1980 Zb.

²² *Ibidem*

jeden z dôvodov, prečo sa daná definícia neuplatní aj vo vzťahu k týmto pojmom uvedeným v Protokole. Napriek tomu, že naplnenie skutkovej podstaty tu prichádza do úvahy na prvý pohľad jednoduchšie, s ohľadom na alternatívne, nie kumulatívne splnenie podmienok, nie je tomu celkom tak. Dohovor sa vzťahuje jedine na prípady manipulácie prírodných procesov a jedine za predpokladu, že dôsledkom toho dôjde k škodám na území zmluvnej strany. Ako uvádza Schmitt, panuje všeobecná zhoda v tom, že napríklad aktivity Iraku počas vojny v Perzskom zálive neporušili ustanovenia Dohovoru – prírodné procesy neboli manipulované tak, aby to bolo ponímané ako zbraň (napr. úmyselné podpaľovanie ropných Kuvajtských ropných vrto²³)²⁴.

Jednou z ďalších nevýhod Dohovoru je to, že jeho zmluvnými stranami je len niečo vyše 70 štátov. Rovnako, jeho použiteľnosť je málo pravdepodobná, pokiaľ hovoríme o konfliktoch majúcom konvenčný charakter. Pri prostriedkoch, ktorých použitie zakazuje/obmedzuje, je málo pravdepodobné očakávať, že sa štáty uchýlia k ich použitiu.²⁵

Rok 2022 priniesol v rámci oblasti ochrany životného prostredia počas ozbrojených konfliktov viaceré zlomových momentov, a to nie len vo vzťahu k Ruskej invázii na Ukrajinu. V súvislosti s rozvojom medzinárodného práva v tejto oblasti je tu však potrebné spomenúť skôr prácu Komisie OSN pre medzinárodné právo v podobe jej návrhu princípov ochrany životného prostredia vo vzťahu k ozbrojeným konfliktom.

1.3. Návrh princípov ochrany životného prostredia vo vzťahu k ozbrojeným konfliktom (A/CN.4/L.958)²⁶

Po takmer desiatich rokoch práce, v máji 2022, predstavila Komisia OSN pre medzinárodné právo výsledky týchto snáh vo vzťahu k úprave ochrany životného prostredia počas ozbrojených konfliktov. Výsledkom je preambula a 27 návrhov jednotlivých princípov.

Samozrejme, hneď na úvod je potrebné uviesť, že tento dokument nemá záväzný charakter. Ide o jeden z prvých stupňov kodifikačného procesu, tzv. prípravné štádium kodifikácie. Ďalším krokom bude predloženie výsledkov prác Valnému zhromaždeniu OSN, ktoré následne

²³ VOENEKY, S. - WOLFRUM, R. Environment, Protection in Armed Conflict. In SSRN. [online]. 10.4.2019. bod 10. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na: <https://ssrn.com/abstract=3369593>

²⁴ SCHMITT, N. M. Humanitarian Law and the Environment. In Denver Journal of International Law & Policy. [online]. 2000, vol. 28, no. 3, s. 280. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://digitalcommons.du.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1518&context=djilp>

²⁵ VOENEKY, S. - WOLFRUM, R. Environment, Protection in Armed Conflict. In SSRN. [online]. 10.4.2019. bod 39-40. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na: <https://ssrn.com/abstract=3369593>

²⁶ Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts (A/CN.4/L.968). International Law Commission, 20 May 2022

rozhodne o ďalšom osude Návrhu. Závaznú povahu obsah Návrhu nadobudne až za predpokladu, že na podklade ďalšej aktivity Valného zhromaždenia dôjde k iniciovaniu a následne aj uzavretiu medzinárodného dohovoru.²⁷ Komisia na zasadnutí na prelome júla a augusta 2022 rozhodla vydať nasledovné odporúčanie Valnému zhromaždeniu:

- Vziať na vedomie Návrh princípov v podobe rezolúcie, pripojiť princípy k rezolúcii a podporiť čo najrozsiahlejšie šírenie;
- Odporučiť Návrh princípov, spolu s komentármi k týmto princípom, do pozornosti štátov, medzinárodných organizácií a všetkých, ktorí môžu byť vyzvaní, aby sa touto témou zaoberali.²⁸

Už v samotnej preambule môžeme nájsť dôležitý odkaz na Deklaráciu z Rio de Janeiro o životnom prostredí a rozvoji (1992), a jej princíp č. 24. Odvolaním sa na toto ustanovenie Komisia zdôrazňuje, že štáty musia dodržiavať záväzky vyplývajúce z medzinárodného práva životného prostredia a to aj v čase ozbrojených konfliktov. Ako už bolo v tejto práci uvedené, ide o vyjadrenie povinnosti poskytovať environmentálnu ochranu nielen v rámci špecifických noriem vzťahujúcich sa na ozbrojené konflikty, ale aj v rámci všeobecného medzinárodného práva životného prostredia. K prevencii, zabráneniu a náprave škôd na životnom prostredí má v zmysle Návrhu dochádzať nie len počas ozbrojeného konfliktu (ako medzinárodného, tak vnútroštátneho), ale aj pred ním a po jeho skončení. Viaceré z princípov už majú svoje vyjadrenie v existujúcich medzinárodných normách, kým iné sú „novinkou“.²⁹

Je logické, že Návrh sa sústreďí predovšetkým na štáty, avšak jeho „personálny“ záber je širší, pretože vo svojom texte nezabúda ani na medzinárodné organizácie či iné neštátne subjekty, a to ako fyzické osoby, tak osoby právnické (napr. čl. 10 a 11 vo vzťahu k due diligence a zodpovednosti právnických osôb).³⁰ Na detailnú analýzu Návrhu tu vzhľadom na tematické zameranie článku nemáme priestor, avšak dôležité je zvýrazniť okrem vyššie spomenutých ešte nasledovné ustanovenia.

Princíp 12 spomína Martensovu klauzulu, významné pravidlo v oblasti medzinárodného humanitárneho práva. V tomto prípade sa klauzula vzťahuje na ochranu životného prostredia. Jej podstata spočíva v tom, že v prípadoch, ktoré nie sú medzinárodnými zmluvami upravené,

²⁷ KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*. Bratislava: vydavateľstvo právnickej literatúry Wolters Kluwer s.r.o., 2017, s. 147-148

²⁸ Analytical Guide to the Work of the International Law Commission. Protection of the environment in relation to armed conflicts. [online]. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: https://legal.un.org/ilc/guide/8_7.shtml

²⁹ Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts (A/CN.4/L.968). International Law Commission, 20 May 2022

³⁰ *Ibidem*

životné prostredie zostáva pod ochranou a vládou zásad medzinárodného práva odvodených od zavedených obyčají, princípov humanity a požiadaviek verejného svedomia.³¹ Táto klauzula je základným stavebným prvkom medzinárodného humanitárneho práva, pričom ak by sa princíp 12 stal súčasťou záväznej medzinárodnoprávnej normy, poskytoval by ochranu životnému prostrediu aj v prípade, ak by išlo o prípad, ktorý medzinárodné právo svojimi prameňmi neupravuje. Návrh tento princíp začleňuje pod pasáž o princípoch vzťahujúcich sa na časové obdobie, kedy ozbrojený konflikt prebieha.

S určitým nepochopením prijímame fakt, že v princípe 13 ohľadom všeobecnej ochrany životného prostredia počas ozbrojeného konfliktu, Komisia prevzala pri špecifikovaní environmentálnych škôd naratív vyjadrený v Dodatkovom protokole I., a teda aj v tomto prípade musia byť kumulatívne naplnené podmienky rozsiahlosti, vážnosti a dlhodobosti. Španielsko napríklad vo svojom komentári k Návrhu navrhovalo vylúčiť tieto na naplnenie nereálne vysoké požiadavky a to vložením slovíčka „alebo“ medzi jednotlivé podmienky, a teda zaviesť formu alternatívy.³²

Kým Dodatkový protokol I. to upravuje implicitne, princíp 14 následne explicitne upravuje, že princípy rozlišovania, proporcionality a prevencie sa aplikujú aj v rámci ochrany životného prostredia.³³

Ako uvádza Brodin, kodifikačné dohovory a návrhy článkov kompletizované Komisiou OSN pre medzinárodné právo, sú často, a stále častejšie, používané súdmi, tribunálmi, vládami a medzinárodnými organizáciami ako „odrazy“ medzinárodného obyčajového práva.³⁴ Bez ohľadu na ďalší postup Valného zhromaždenia, Návrh princípov môže v budúcnosti zabezpečiť omnoho kvalitnejšiu ochranu životného prostredia, ako je tomu v súčasnosti.

2. Ochrana životného prostredia a Rusko-Ukrajinský konflikt

Ako sme už uviedli, rok 2022 ukázal vo vzťahu k ochrane životného prostredia počas ozbrojeného konfliktu aj svoju odvrátenú tvár. Primárnym dôvodom je predovšetkým stále trvajúca invázia a agresia Ruskej federácie na území Ukrajiny. Už v máji tohto roku UNEP

³¹ *Ibidem*

³² State positions on the draft principles on the Protection of the environment in relation to armed conflicts after first reading. In Conflict and Environment Observatory. [online]. 2022. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://ceobs.org/state-positions-on-the-ilcs-draft-perac-principles-after-first-reading/>

³³ Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts (A/CN.4/L.968). International Law Commission, 20 May 2022

³⁴ HULME, K. – HESSAMI, B. E. New Legal Protections for the Environment in relation to Armed Conflict. In *IUCN*. [online]. 16.7.2022. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://www.iucn.org/story/202207/new-legal-protections-environment-relation-armed-conflict>

(oficiálne: *UN Environment Program*) odhadol, že minimálne 530 000 hektárov krajiny bolo ovplyvnených, poškodených alebo úplne zničených prebiehajúcim konfliktom.³⁵ Obavy sú o to opodstatnenejšie, pretože hoci Ukrajina zaberá len niečo okolo 6 % územia Európy, je zdrojom až 35 percent európskej biodiverzity. Navyše je domovom mnohých reliktných či endemických živočíšnych a rastlinných druhov, a až 16 % jej územia je pokryté lesmi.³⁶ Ukrajinské orgány odhadli (k júlu 2022), že agresia zo strany Ruska nepriaznivo ovplyvnila vyše 900 chránených prírodných oblastí a približne 1,2 milióna hektárov (alebo 30 %) chránených oblastí na Ukrajine, „trpí“ v dôsledku vojny.³⁷

Od útokov na rôzne továrne a výrobné zariadenia spôsobujúce šírenie nebezpečných zlúčenín do voľnej prírody, cez masívne požiare, až po utečeneckú krízu, Ruská invázia demonštruje, ako dôležité je vytvoriť kvalitný a silný právny rámec ochrany životného prostredia vo vzťahu k ozbrojeným konfliktom. Na to v konečnom dôsledku poukazuje aj otvorený list stoviek jednotlivcov a organizácií z environmentálnej oblasti, kde sa poukazuje na hrozbu, ktorú vyvolávajú ruské útoky vo vysoko industrializovaných zónach, rafinériách, chemických či metalurgických závodoch atď. Útoky na civilistov a civilné objekty spôsobujú masívne požiare v zásobníkoch plynu ohrozujúc okolité ovzdušie, pôdu, či podzemnú vodu (napr. počas bojov v Charkove, keď došlo k poškodeniu plynovodu.)³⁸ Ďalším veľkým problémom sú pozostatky (zbraní, vybavenia) a odpad, ktorý jednotlivé boje po sebe zanechávajú. Opustená vojenská technika a vybavenie, munícia a jej úlomky, civilné vozidlá, ruiny budov, zdravotnícke materiály, či iný odpad, sú všadeprítomné. Množstvo odpadu má toxické účinky nie len na ľudí, ale aj okolité prostredie, obsahujú azbest, ťažké kovy a iné prvky, ktoré vyžadujú špeciálne zaobchádzanie, transport a likvidáciu. Môžeme tu hovoriť napríklad o energetických prvkoch ako trinitrotoluén, či pohonné látky do rakiet.³⁹

³⁵ JANOVSKEY, I. Environmental Crimes Against Humanity: Russia's War On Ukraine Risks Present And Future. In *The Organization for World Peace*. [online]. 26.6.2022. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://theowp.org/reports/environmental-crimes-against-humanity-russias-war-on-ukraine-risks-present-and-future/>

³⁶ Fifth national report of Ukraine to the Convention on Biological Diversity. In *CBD*. [online]. 12.2.2014. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://www.cbd.int/kb/Results?FreeText=fifth%20national%20report&Country=ua>

³⁷ Environmental impacts of the war in Ukraine and prospects for a green reconstruction. In *OECD*. [online]. 1.7.2022. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/environmental-impacts-of-the-war-in-ukraine-and-prospects-for-a-green-reconstruction-9e86d691/#boxsection-d1e261>

³⁸ Open Letter on the Environmental Dimensions of the Russian Invasion of Ukraine (with signatures; 3MAR2022). In *Environmental PEACEBUILDING*. [online]. 3.3.2022. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://www.environmentalpeacebuilding.org/library/show/LibraryItem-6528>

³⁹ Environmental impacts of the war in Ukraine and prospects for a green reconstruction. In *OECD*. [online]. 1.7.2022. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/environmental-impacts-of-the-war-in-ukraine-and-prospects-for-a-green-reconstruction-9e86d691/#boxsection-d1e261>

Aké medzinárodnoprávne normy vo vzťahu k ochrane životného prostredia boli porušené počas tohto konfliktu? Možno dúfať vo vyvodenie náležitej zodpovednosti? V prvom rade sa je potrebné pozrieť na medzinárodné právo ozbrojených konfliktov a následne všeobecné medzinárodné normy, predovšetkým z prostredia medzinárodného práva životného prostredia.

Ruská federácia je zmluvnou stranou Ženevských dohovorov, a čo je podstatnejšie, aj Dodatkového protokolu I. Dôležité je uviesť, že Rusko v roku 2019 stiahlo vyhlásenie uskutočnené v roku 1989 Sovietskym zväzom ohľadom uznania príslušnosti Medzinárodnej vyšetrovacej komisie (čl. 90, ods. 2 Dodatkového protokolu I).⁴⁰ Túto skutočnosť nemožno stotožňovať s čl. 99 Protokolu, ktorý hovorí o vypovedaní Protokolu ako takeého, a teda Rusko je stále zmluvnou stranou, ergo sa naňho naďalej vzťahujú záväzky zakotvené v Protokole.

Ak už hovoríme o Dodatkovom protokole I a jeho ustanoveniach týkajúcich sa ochrany životného prostredia, je tu zrejme porušenie hneď viacerých. Samozrejme, je predčasné hovoriť o tom, či došlo k porušeniu čl. 35 ods. 3 a 55 Dodatkového protokolu vzhľadom na ich ťažko splniteľné podmienky, minimálne vo vzťahu k požiadavke dlhodobých škôd. Napriek tomu, že environmentálne škody sú evidentné, ich rozsah bude náročné „zmerať“. Nielen ukrajinská vláda, ale aj iné organizácie pracujú na zbere dôkazov a dát na zhodnotenie environmentálnych škôd. Rovnako sa pracuje na vytvorení náležitej metodológie za účelom peňažného vyčíslenia jednotlivých environmentálnych škôd.⁴¹ V nadväznosti na vyššie uvedené musíme zopakovať, že články 35 ods. 3 a 55 ods. 1 obsahujú takmer nerealisticky koncipované náležitosti na naplnenie príslušnej skutkovej podstaty. Podmienka rozsiahlosti sa v tomto prípade nezdá byť nesplniteľná, environmentálne škody rozhodne presahujú oblasť stoviek štvorcových kilometrov. Od reality nie je vzdialená ani požiadavka závažnosti, keďže už teraz sa prejavujú účinky konfliktu na prírodu, biodiverzitu a ďalšie zložky životného prostredia. Dlhodobý charakter týchto škôd sa však bude musieť ešte ukázať. Rovnako bude potrebné preukázať, že naplnenie týchto podmienok sa dalo očakávať pri využití toho ktorého spôsobu alebo prostriedku vedenia vojny.

responses/environmental-impacts-of-the-war-in-ukraine-and-prospects-for-a-green-reconstruction-9e86d691/#boxsection-d1e261

⁴⁰ *Notification to the Governments of the States parties to the Geneva Conventions of 12 August 1949 for the Protection of War Victims* (413-04-02-01/2019/7056 – GEN 2/19). Withdrawal of a declaration by the Russian Federation

⁴¹ Environmental impacts of the war in Ukraine and prospects for a green reconstruction. In OECD. [online]. 1.7.2022. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/environmental-impacts-of-the-war-in-ukraine-and-prospects-for-a-green-reconstruction-9e86d691/#boxsection-d1e261>

Ako sme už uviedli, čl. 56 ods. 1 nechráni životné prostredie explicitne, jeho porušenie však má aj environmentálny charakter, a jeho porušením môže dôjsť následne k porušeniu aj explicitných environmentálnych ustanovení Protokolu. Uvedené ustanovenie zakazuje (s určitými výnimkami) útoky voči atómovým elektrárnam. Rusko ho v tomto smere porušilo hneď dvakrát, a to útokom a obsadením Černobyľskej jadrovej elektrárne 24. februára, či najväčšej európskej jadrovej elektrárne v Záporoží dňa 4.3.2022.⁴² Ruské ozbrojené zložky vo vzťahu k ochrannému sarkofágu porušili viaceré bezpečnostné normy, ktoré vyvolali ohrozenie kontaminácie rieky Dneper a veľkej časti územia Ukrajiny. Elektráreň v Záporoží bola zase pod cieľnou paľbou ruských ozbrojených zložiek.⁴³ V stanovisku Medzinárodnej agentúry pre atómovú energiu k situácii na Ukrajine (27. februára 2022) sa uvádza, že ruský útok zasiahol zariadenie na likvidáciu rádioaktívneho odpadu v Kyjeve, avšak nedošlo k poškodeniu budovy či úniku nebezpečných látok.⁴⁴

Pod uvedený článok by sme mohli zaradiť napríklad aj bombardovanie železničného depa továrne Azot v Severodonecku, pričom Azot je jednou z najväčších chemických tovární v Európe a tretím najväčším výrobcom amoniaku na Ukrajine. Hrozil tu teda únik nebezpečných chemických zlúčenín.⁴⁵

V rámci prebiehajúceho konfliktu možno pozorovať aj porušenie základných princípov vyjadrených v Dodatkovom protokole I a síce princípov proporcionality, rozlišovania a prevencie. Ako sme už vyššie uviedli, kým z Protokolu je aplikáciu týchto princípov na environmentálnu ochranu vykladať implicitne, v Návrhu Komisie OSN pre medzinárodné právo Komisia explicitne uznáva/vyjadruje ich aplikáciu na ochranu životného prostredia.

Rovnako je potrebné opätovne spomenúť Poradný posudok Medzinárodného súdneho dvora vo veci legality hrozby a použitia jadrových zbraní z roku 1996. Súdny dvor skonštatoval, že štáty musia vziať do úvahy ochranu životného prostredia pri posudzovaní toho, čo je

⁴² PANASYTSKA, O. – KORROY, E. The Geneva Conventions: How Russia breaches them and blames Ukraine for it. *VoxCheck* explains. In *Vox Ukraine*. [online]. 14.3.2022. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://voxukraine.org/en/the-geneva-conventions-how-russia-breaches-them-and-blames-ukraine-for-it-voxcheck-explains/>

⁴³ AZAROV, D. et al. Genocide committed by the Russian Federation in Ukraine: Legal Reasoning And Historical Context. In *SSRN*. [online]. 1.8.2022. s. 42. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://ssrn.com/abstract=4217444> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4217444>

⁴⁴ Update 3 – IAEA Director General Statement on Situation in Ukraine. In *IAEA*. [online]. 27.2.2022. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://www.iaea.org/newscenter/pressreleases/update-3-iaea-director-general-statement-on-situation-in-ukraine>

⁴⁵ Briefing on the environmental damage caused by the Russia's war of aggression against Ukraine (4-10 May 2022). In *Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine*. [online]. 12.5.2022. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://mepr.gov.ua/en/news/39210.html>

nevyhnutné a primerané v snahe o dosiahnutie legitímnych vojenských cieľov.⁴⁶ Rešpekt k životnému prostrediu je jedným z prvkov, ktoré sa posudzujú, či je konanie v súlade so zásadami nevyhnutnosti a proporcionality.⁴⁷

Napríklad, ak hovoríme o princípe rozlišovania, jeho podstata je nasledovná: „*Pred uskutočnením vojenského útoku je nevyhnutné vykonať všetky dostupné opatrenia, ktorými sa verifikuje, že ciele útoku nie sú civilistami, civilnými objektmi, prípadne subjektmi požívajúcimi špeciálnu ochranu, ale sú subjektmi/objektmi vojenskými podľa čl. 52 ods. 2 Dodatkového protokolu č. I k Ženevským dohovorom.*“^{48,49}

S týmto princípom samozrejme súvisí aj to, aké zbrane či munície sú použité, a teda či je nimi možné zabezpečiť dodržanie predmetného princípu. K porušeniu princípu nedôjde za predpokladu, že napriek vykonaniu všetkých dostupných opatrení, dôjde k zásahu aj iných subjektov/objektov, ako tých vojenských. Rusko konalo v rozpore s týmto princípom viackrát, a to hovoríme len o dopadoch na životné prostredie. Dňa 2.3.2022 napríklad ruské ostreľovanie zasiahlo najväčšiu európsku hydínovú farmu v Európe, spôsobujúc úhyn takmer 5 miliónov kusov hydiny. Okrem úhynu obrovského množstva živočíchov (a teda aj obživy pre obyvateľstvo), nebezpečenstvo predstavoval aj fakt, že takéto množstvo uhynutých zvierat nebolo možné odpratať, resp. zabezpečiť okolitú pôdu či podzemnú vodu pred bakteriálnou kontamináciou.⁵⁰ Ďalším z mnohých prípadov je napr. zásah už spomenutej chemickej továrne Azot spôsobujúci únik amoniaku. Iným prípadom je marcové potopenie viacerých lodí neďaleko Odessy, prevážajúcich chemikálie a palivo, čo vyústilo ku kontaminácii okolitej morskej oblasti.⁵¹ Ruské útoky od počiatku invázie spôsobujú aj mnohé lesné požiare, ktoré ničia tamojšiu flóru a faunu. Podľa ukrajinských orgánov odvolávajúcich sa na Európsky

⁴⁶ Legality of Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, I. C. J. Reports 1996, p. 226

⁴⁷ JANKUV, J. *Environmentalizácia medzinárodného práva verejného a jej vplyv na právo Európskej únie a právny poriadok Slovenskej republiky*. Praha: Leges, 2021, s. 252

⁴⁸ Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 168/1991 Zb. o Dodatkových protokoloch I a II k Ženevským dohovorom z 12.8.1949

⁴⁹ *Základné znenie princípu je uvedené v čl. 48: Na zabezpečenie rešpektovania a ochrany civilného obyvateľstva a objektov civilného rázu budú strany v konflikte vždy robiť rozdiel medzi civilným obyvateľstvom a kombatanťami a medzi objektmi civilného rázu a vojenskými objektmi a v súlade s tým budú viesť svoje operácie len proti vojenským objektom.*

⁵⁰ GERRETSEN, I. Ukraine builds legal case against Russia for environmental damage. In *Climate Home News*. [online]. 16.5.2022. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete <https://www.climatechangenews.com/2022/05/16/ukraine-builds-legal-case-to-prosecute-russia-for-environmental-crimes/>

⁵¹ Environment and Conflict Alert Ukraine: A first glimpse of the toxic toll of Russia's invasion of Ukraine. In *PAX*. [online]. 9.3.2022. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://paxforpeace.nl/news/overview/environment-and-conflict-alert-ukraine-a-first-glimpse-of-the-toxic-toll-of-russias-invasion-of-ukraine>

informačný systém o lesných požiaroch, napr. len k máju 2022 boli v oblasti mesta Kreminna na Ukrajine pozorované lesné požiare na rozlohe viac ako 15 hektárov. Podľa ukrajinských orgánov, ruské vojenské zložky nepovolili Ukrajincom vstup do oblasti, aby mohli požiare uhasiť, pričom Ukrajina odhaduje, že obnova zničených lesných ekosystémov bude trvať desaťročia.⁵² Obdobné lesné požiare boli pozorované aj v oblasti Černobyľu, vyvolávajúce hrozbu rádioaktívnej kontaminácie.

Ďalším z princípov medzinárodného humanitárneho práva, ktorý má svoje uplatnenie aj v environmentálnej rovine, je princíp (vojenskej) nevyhnutnosti. Jej vyjadrenie môžeme nájsť napríklad v čl. 48 Dodatočného protokolu I. Zásada stanovuje, že počas ozbrojeného konfliktu môžu byť cieľom iba vojenské objekty. Každý nepriateľský akt, ktorý neprináša vojenskú (a legitímnu výhodu), je zakázaný.⁵³ Vo svojej podstate k jej porušeniu dochádza v tých istých prípadoch, kedy dôjde k porušeniu aj princípu rozlišovania, minimálne v tomto prípade.

Vo vzťahu k princípu proporcionality je potrebné uviesť to, že k súladu s týmto princípom nemožno dospieť, ak už bol porušený princíp rozlišovania a teda aj vojenskej nevyhnutnosti.

2.1. Porušenie všeobecných medzinárodnoprávných pravidiel

Ako sme už spomenuli na začiatku, štáty sú zodpovedné aj v čase ozbrojených konfliktov dodržiavať pravidlá všeobecného medzinárodného práva, v tomto prípade medzinárodného práva životného prostredia. V rámci predmetného ozbrojeného konfliktu môžeme vnímať aj porušovanie základných zásad medzinárodného práva životného prostredia. Najmä v priebehu 20. storočia vzniklo mnoho takýchto pravidiel, väčšina s nich so statusom zásady medzinárodného práva, pričom drvivá väčšina z nich nadobudla obyčajový charakter. Intenzita, akou Rusko porušuje medzinárodné pravidlá životného prostredia možno vnímať na zásade nepoškodzovania životného prostredia za hranicami jurisdikcie štátov. Táto zásada zakazuje také konanie, ktorým štát spôsobí poškodenie územia (životného prostredia) iného štátu (prípadne tzv. medzinárodného priestoru, ako je napr. Antarktída).⁵⁴ Deklarácia z Rio de Janeiro z roku 1992 upravuje túto obyčajovú zásadu v čl. 2 tak, a síce že štát má povinnosť zabezpečiť, že aktivity pod jeho jurisdikciou alebo kontrolou nespôsobia škody na životnom

⁵² Briefing on the environmental damage caused by the Russia's war of aggression against Ukraine (4-10 May 2022). In *Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine*. [online]. 12.5.2022. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://mepr.gov.ua/en/news/39210.html>

⁵³ JANKUV, J. *Environmentalizácia medzinárodného práva verejného a jej vplyv na právo Európskej únie a právny poriadok Slovenskej republiky*. Praha: Leges, 2021, s. 252

⁵⁴ Zásada bola potvrdená Medzinárodným súdnym dvorom v prípade Korfského prielivu v roku 1949. Pozri: Corfu Channel Case, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania (1949). I. C. J. Reports 1949, s. 4 a nasl.

prostredí iných štátov alebo území za hranicami jurisdikcie štátov.⁵⁵ V tomto prípade môžeme nájsť prepojenie medzi týmto obyčajovým pravidlom a ruskou agresiou v rámci aktivít vykonávaných pod kontrolou Ruska, ktorými dochádza k poškodzovaniu životného prostredia iných štátov, v prvom rade Ukrajiny.

Z oblasti všeobecného medzinárodného práva (životného prostredia) pochádza aj Dohovor o mokradiach majúcich medzinárodný význam predovšetkým ako biotopy vodného vtáctva z roku 1975 (tzv. Ramsarský dohovor). V priebehu invázie Ruska na Ukrajinu došlo k ohrozeniu a porušeniu viacerých mokradí majúcich medzinárodný význam. Z rezolúcie Medzinárodnej konferencie zmluvných strán k Ramsarskému dohovoru (COP14) vyplýva, že 16 lokalít spadajúcich pod Dohovor je priamo ohrozených a 33 % národných mokradí na Ukrajine bolo negatívne ovplyvnených ruskou agresiou. Predmetná rezolúcia predstavuje výnimočnú udalosť. Na popud Ukrajiny zmluvné strany Dohovoru predmetnou rezolúciou (prvýkrát za takmer 50 rokov existencie Dohovoru) obmedzili práva Ruska ako zmluvnej strany. Rozhodnutie má pomôcť nájsť efektívny spôsob, ako prekonať následky konfliktu vo vzťahu k mokradiam, posúdiť škody, zmierniť dopady a nájsť finančnú pomoc na obnovu.⁵⁶

Načrtli sme len niekoľko medzinárodnoprávných noriem v oblasti ochrany životného prostredia, v rámci ktorých môžeme pozorovať ich porušenie predmetným ozbrojeným konfliktom. Pri väčšine z nich tu teda možno pozorovať naplnenie ako objektívneho (protiprávne správanie), tak subjektívneho (pričítateľnosť správania danému štátu) prvku, čo vedie k vzniku medzinárodnoprávnej zodpovednosti.

2.2. Vyvodenie zodpovednosti alebo utópia?

Vo vzťahu k agresii Ruskej federácie prichádzajú do úvahy dva druhy zodpovednosti za protiprávne správanie, samozrejme, naďalej sa pohybujeme len v oblasti ochrany životného prostredia. Prvou je zodpovednosť Ruskej federácie ako štátu, teda pôjde o zodpovednosť štátu za protiprávne správanie. Druhým potenciálnym typom zodpovednosti, je zodpovednosť jednotlivcov za protiprávne konanie, resp. za zločiny podľa medzinárodného práva.

V prípade zodpovednosti štátu za porušenie medzinárodnej normy, zodpovedný štát je naďalej povinný plniť primárny záväzok. K tomu pristupujú akcesorické záväzky v podobe

⁵⁵ Rio Declaration on Environment and Development (1992). UN Doc. A/CONF.151/26 (vol. 1); 31 ILM 874 (1992)

⁵⁶ BELOUSOVA, K. Ukraine managed to limit Russia's international influence at COP14. In *EcoPolitic*. [online]. 14.11.2022. [cit 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://ecopolitic.com.ua/en/news/ukraina-na-cop14-domoglasya-obmezhennya-mizhnarodnogo-vplivu-rosii-2/>

povinnosti upustiť od protiprávneho správania (prípadne aj poskytnúť garancie, že sa uvedené konanie nebude opakovať), a rovnako tu nastupuje záväzok v podobe nahradenia spôsobenej škody (navrátením do pôvodného stavu, kompenzáciou alebo satisfakciou).⁵⁷ Ak to naviažeme na súčasný konflikt na Ukrajine, vidíme, že k upusteniu od protiprávneho konania, resp. plnenia si svojich primárnych záväzkov, tu nedochádza, ergo Rusko naďalej pokračuje v správaní poškodzujúcim životné prostredie, a to v konečnom dôsledku nie len vo vzťahu k Ukrajine. V takomto prípade prichádza do úvahy možnosť donútenia plnenia si svojich záväzkov, a to v podobe sankcií. Sankcie v medzinárodnom práve rozlišujeme na individuálne a kolektívne.

Vo vzťahu ku konfliktu na Ukrajine pozorujeme v zásade len uvalovanie sankcií za porušovanie kogentných noriem zo strany Ruska, predovšetkým zákazu použitia sily, agresie atď. Ide už svojím spôsobom o notoriu, keď hovoríme o individuálnych sankciách (predovšetkým v podobe tzv. protiopatrení), ktoré jednotlivé štáty uvalujú na Rusko, a to či už v podobe rôznych hospodárskych sankcií, či cielených, inteligentných sankcií.⁵⁸ Rovnako možno pozorovať sankcie aj zo strany Európskej únie. Hoci rozsah sankcií, ktoré boli na Rusko a niektorých jeho občanov (aj osoby ako V. Putin, či S. Lavrov) uvalené, je masívny, ich účinnosť na trvanie konfliktu a upustenie Ruska od porušovania medzinárodnoprávných noriem, nie je priamo úmerná, keďže prvé sankcie (spojené priamo s agresiou z februára tohto roku) boli uvalené už v prvých dňoch konfliktu, čo bolo pred vyše trištvrte rokom.⁵⁹

Čo sa týka kolektívnych sankcií, tie má „pod palcom“ Organizácia Spojených národov, a predovšetkým Bezpečnostná rada OSN. Ich aplikácia však v tomto konflikte neprichádza veľmi do úvahy. Hoci nie explicitne, ale za Charty OSN (čl. 27) a dlhodobej praxe vyplýva právo veta stálych členov Bezpečnostnej rady v prípade jej rozhodovania.⁶⁰ Na to, aby mohla byť presadená rezolúcia, ktorou by došlo k aktivácii kolektívnych opatrení pod záštitou OSN, je nutné jednomyselné rozhodnutie stálych členov, čo je nemysliteľné, keďže Rusko samotné je stálym členom Bezpečnostnej rady. Potvrdené to bolo už na začiatku invázie, kedy 25. februára Rusko vetovalo rezolúciu Bezpečnostnej rady, ktorou by bolo od Moskvy požadované

⁵⁷ KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*. Bratislava: vydavateľstvo právnickej literatúry Wolters Kluwer s.r.o., 2017, s. 187-197

⁵⁸ MICHAELSEN, CH. What are sanctions, do they ever work – and could they stop Russia's invasion of Ukraine?. In UNSW: *Australian Human Rights Institute*. [online]. 27.2.2022. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://www.humanrights.unsw.edu.au/research/commentary/what-are-sanctions-do-they-ever-work-and-could-they-stop-russias-invasion-ukraine>

⁵⁹ *Ibidem*

⁶⁰ Charter of the United Nations (1945), 1 UNTS XVI. V zberke Zákonov vyšla v rámci vyhlášky č. 30/1947 Zb. v znení vyhlášky č. 127/1965 Zb.

upustiť od útokov a agresie voči Ukrajine a stiahnuť všetky vojenské jednotky.⁶¹ Nedá sa tu teda spoliehať na obdobný prístup, aký zaujala Bezpečnostná rada počas Irackej invázie v Kuvajte v 90. rokoch, kedy bol Kuvajt kompenzovaný aj za škody na životnom prostredí.⁶²

Druhým typom zodpovednosti je tu už spomenutá zodpovednosť jednotlivcov za najzávažnejšie zločiny, tzv. zločiny podľa medzinárodného práva. Jednotlivé skutkové podstaty týchto zločinov sú vyjadrené v čl. 5 Rímskeho štatútu.⁶³ Na podklade Rímskeho štatútu ako medzinárodnej zmluvy, došlo k zriadeniu Medzinárodného trestného súdu, pričom Štatút upravuje aj otázku príslušnosti a výkonu jurisdikcie Súdu. Možno však niektoré z týchto zločinov využiť ako právny základ na stíhanie jednotlivcov za škody na životnom prostredí? Teoreticky áno, z praktického hľadiska skôr nie. Aby sme to v stručnosti zhrnuli, Rímsky štatút upravuje jednu jedinú skutkovú podstatu, ktorá sa vzťahuje priamo na škody na životnom prostredí. Nájdeme ju medzi tzv. vojnovými zločini. Rímsky štatút vymenúva viacero rôznych foriem vojnových zločinov, pričom vojnový zločin uvedený v čl. 8, ods. 2, písm. b), iv) je jediným zločinom podľa medzinárodného práva, ktorý má aj vyslovene environmentálny charakter. Jeho skutková podstata je nasledovná:

„Na účely tohto štatútu „vojnové zločiny“ znamenajú iné vážne porušenia zákonov a zvyklostí uplatniteľných v medzinárodných ozbrojených konfliktoch v rámci vytvoreného rámca medzinárodného práva, menovite akýkoľvek z týchto činov: úmyselné spustenie útoku s vedomím, že takýto útok spôsobí sprievodnú stratu na životoch civilistov alebo ich zranenie, alebo škody civilným objektom, alebo rozsiahlu, dlhodobú a vážnu škodu prírodnému prostrediu, ktorá je zjavne neprimeraná vzhľadom na konkrétnu a priamu celkovú vojenskú predpokladanú výhodu.“⁶⁴

Na prvý pohľad sa síce môže zdať, že ide o ideálnu skutkovú podstatu na účely stíhania konaní so závažnými environmentálnymi dôsledkami, no nie je tomu celkom tak. Táto skutková podstata totižto vyžaduje splnenie viacerých špecifických náležitostí (obdobne ako v prípade čl. 35 a 55 Dodatkového protokolu), čo značne limituje naše možnosti vo vzťahu k trestaniu

⁶¹ Russia blocks Security Council action on Ukraine. In *UN News*. [online]. 26.2.2022. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://news.un.org/en/story/2022/02/1112802>

⁶² Press Release: Governing Council of the United Nations Compensation Commission Holds Special Session to Mark the Fulfilment of its Mandate. In Office des Nations Unies á Genève. [online]. 9.2.2022. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://www.un Geneva.org/fr/news-media/press-release/2022/02/governing-council-united-nations-compensation-commission-holds>

⁶³ Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 333/2002 Z. z. o prijatí Rímskeho štatútu Medzinárodného trestného súdu

⁶⁴ Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 333/2002 Z. z. o prijatí Rímskeho štatútu Medzinárodného trestného súdu

páchateľov zodpovedných za environmentálne škody. Limitujúcimi faktormi sú tu teda kumulatívne požiadavky obdobné ako v už spomenutých čl. 35 a 55, požiadavka na úmyselné zavinenie, či napríklad vedomie páchatel'a, že predmetné škody sú zjavne neprimerané vzhľadom na konkrétnu a priamu celkovú vojenskú predpokladanú výhodu. Z teoretického hľadiska prichádza do úvahy aj aplikácia zločinu genocídy (napr. čl. 6, písm. c)) či zločinov proti ľudskosti (napr. čl. 7, písm. b)), avšak pri nich je vzhľadom na ich antropocentrický charakter, ochrana životného prostredia až druhoadá.

Do úvahy prichádza aj doplnenie Rímskeho štatútu o novú skutkovú podstatu zločinu podľa medzinárodného práva – ekocídu. Návrh znenia tejto skutkovej podstaty bol naposledy v roku 2021 predstavený Nezávislým panelom expertov. Hoci s navrhovanou definíciou sa úplne nestotožňujeme⁶⁵, bude zaujímavé sledovať ďalší priebeh, a teda či sa medzinárodnému spoločenstvu podarí presadiť o niečo silnejšiu ochranu životného prostredia aj v trestnej rovine. V decembri 2022 sa uskutoční Zhromaždenie zmluvných strán Štatútu, kde ktorákoľvek zo 123 zmluvných strán bude môcť navrhnúť koncept nového zločinu a tým pádom vypracovanie dodatku k Rímskemu štatútu. Ak sa nepodarí dospieť ku konsenzu ohľadom návrhu, tak sa v zmysle čl. 121 ods. 3 bude vyžadovať 2/3 väčšina štátov, zmluvných strán na zhromaždení zmluvných strán alebo hodnotiacej konferencii.⁶⁶

Čo je však najpodstatnejšie, je tá skutočnosť, že Ruská federácia nie je zmluvnou stranou Rímskeho štatútu⁶⁷, ergo Medzinárodný trestný súd nemôže vykonávať jurisdikciu nad jeho občanmi (keďže za zločiny podľa medzinárodného práva možno stíhať výlučne fyzické osoby). Určitú výnimku poskytuje skutočnosť, že Ukrajina v zmysle čl. 12, ods. 3 Štatútu, ad hoc prijala jurisdikciu Súdu na výkon jurisdikcie za zločiny spáchané na jej území⁶⁸, okrem zločinu agresie, pri ktorom nie je možné stíhať občanov nezmluvných strán.⁶⁹ Pozitívnym faktom je tu aj vysoká aktivita zo strany úradu prokurátora, ktorý sa situáciou na Ukrajine

⁶⁵ „*Ekocída znamená nezákonné a svojvoľné akty spáchané so znalosťou značnej pravdepodobnosti vážnych a buď rozsiahlych, alebo dlhodobých škôd na životnom prostredí v dôsledku takýchto aktov.*“ Pozri bližšie: Independent Expert Panel. Legal Definition and Commentary 2021. In *Ecocide Law*. [online]. 2021. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://ecocidelaw.com/legal-definition-and-commentary-2021/>

⁶⁶ DAWES, J. It is time to make ecocide an international crime. In: *Open Global Rights*. [online]. 2021 [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://www.openglobalrights.org/it-is-time-to-make-ecocide-an-international-crime/>

⁶⁷ The States Parties to the Rome Statute. [online]. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://asp.icc-cpi.int/states-parties>

⁶⁸ Situation in Ukraine (ICC-01/22). International Criminal Court. [online]. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://www.icc-cpi.int/ukraine>

⁶⁹ HATHAWAY, A. O. The Case for Creating an International Tribunal to Prosecute the Crime of Aggression Against Ukraine (Part I). In *Just Security*. [online]. 20.9.2022. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://www.justsecurity.org/83117/the-case-for-creating-an-international-tribunal-to-prosecute-the-crime-of-aggression-against-ukraine/>

intenzívne zaoberá.⁷⁰ Stíhanie vrcholných predstaviteľov zodpovedných za agresiu na Ukrajinu si je však v súčasnosti ťažké predstaviť si.

Existuje ešte jeden variant, ktorým sa odborníci na medzinárodné trestné právo zaoberajú. Ide o možnosť vytvorenia osobitného trestného tribunálu na spôsob ad hoc tribunálov v bývalej Juhoslávii či Rwande. Zároveň prevláda názor, aby predmetný ad hoc tribunál bol vytvorený len za účelom stíhania zločinu agresie, keďže na ten nemožno aplikovať akceptáciu jurisdikcie Medzinárodného trestného súdu zo strany Ukrajiny.⁷¹ V súčasnosti pod zločinom agresie možno v zmysle čl. 8 bis rozumieť plánovanie, prípravu, začatie alebo vykonanie aktu agresie osobou, ktorá je vo funkcii, v rámci ktorej môže účinne kontrolovať alebo riadiť politické alebo vojenské aktivity štátu. Takýto akt predstavuje svojou povahou, závažnosťou a rozsahom závažné porušenie Charty OSN. Kriminalizácia environmentálnych škôd v rámci koncepcie tohto zločinu je len hypotetická, pretože Štatút pod aktom agresie rozumie použitie ozbrojenej sily štátom proti suverenite, územnej celistvosti alebo politickej nezávislosti iného štátu, prípadne iným spôsobom v rozpore s Chartou OSN. Následne aj Štatút vymenúva príklady jednotlivých aktov agresie. Tento zločin sa skôr sústreďí na štátne zriadenie, zvrchovanosť a suverenitu štátu, resp. ich ohrozenie iným štátom použitím ozbrojenej sily, preto by sa prípadné environmentálne škody (samozrejme až od určitej miery závažnosti) spôsobené počas útoku subsumovali najskôr pod inú skutkovú podstatu, napr. vyššie spomenutý čl. 8, ods. 2, písm. b), iv). V konečnom dôsledku teda súhlasíme s tým, že za predpokladu vytvorenia ad hoc tribunálu, by sa takýto tribunál mal špecializovať len na stíhanie zločinu agresie. Zvyšné zločiny podľa medzinárodného práva môže momentálne Medzinárodný trestný súd stíhať vďaka čl. 12, ods. 3 Rímskeho štatútu. Aj napriek tomu však súčasné skutkové podstaty neposkytujú adekvátny právny rámec na stíhanie závažných environmentálnych škôd, a to či už kvôli ich primárne antropocentrickému charakteru a/alebo prísne nastaveným podmienkam na naplnenie skutkovej podstaty.

Uvedené ukazuje, že otázka vyvodenia zodpovednosti tu nemá jednoduché riešenie. V rámci zodpovednosti Ruskej federácie ako takej, tu možno hovoriť takmer výlučne len

⁷⁰ Office of the Prosecutor. Statement of the Prosecutor, Fatou Bensouda, on the conclusion of the preliminary examination in the situation in Ukraine. International Criminal Court. [online]. 11.12.2020. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://www.icc-cpi.int/news/statement-prosecutor-fatou-bensouda-conclusion-preliminary-examination-situation-ukraine>

⁷¹ HATHAWAY, A. O. The Case for Creating an International Tribunal to Prosecute the Crime of Aggression Against Ukraine (Part I). In *Just Security*. [online]. 20.9.2022. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://www.justsecurity.org/83117/the-case-for-creating-an-international-tribunal-to-prosecute-the-crime-of-aggression-against-ukraine/>

o sankciách individuálnych, keďže kolektívne sankcie v gescii OSN blokuje sám agresor. Navyše, súčasné sankcie momentálne nepostihujú Rusko za jeho porušovanie environmentálnych pravidiel medzinárodného práva, ale skôr kogentných pravidiel týkajúcich sa zákazu použitia sily či agresie, resp. majú skôr antropocentrické a ekonomické smerovanie. V prípade vyvodenia zodpovednosti za zločiny podľa medzinárodného vyvoláva pochybnosti o úspešnom stíhaní zodpovedných osôb status Ruskej federácie ako nezmluvnej strany Rímskeho štatútu a nedostatočnosti existujúcich skutkových podstatí na stíhanie páchatel'ov za škody na životnom prostredí.

Záver

Ako sme už spomenuli na začiatku, ochrane životného prostredia sa v posledných rokoch venuje čoraz väčšia pozornosť, a čo je hlavné, aj v rámci medzinárodného spoločenstva. Človek výrazným podielom prispieva k degradácii prírody, krajiny či biodiverzity, a to aj bez ingerencie ozbrojených konfliktov. Ozbrojeným konfliktom však nemožno uprieť značný podiel na stave životného prostredia, v akom sa v súčasnosti nachádza. Pekným príkladom týchto prvých riadkov je výsledok práce Komisie OSN pre medzinárodné právo, ktorá v máji tohto roku predstavila Návrh princípov ochrany životného prostredia vo vzťahu k ozbrojeným konfliktom (A/CN.4/L.958). Teraz je na ťahu Valné zhromaždenie, aby rozhodlo o potenciálnom budúcom kvalitnom právnom rámci a určilo, akým smerom sa bude osud ochrany životného prostredia počas ozbrojených konfliktov uberať. V článku sme spomenuli viacero medzinárodnoprávných noriem (z oblasti medzinárodného humanitárneho práva, ale aj všeobecného medzinárodného práva), ktoré upravujú predmetnú oblasť v súčasnosti, a to či už v zmluvnej, alebo obyčajovej podobe, explicitne, alebo implicitne. Samozrejme, nejde o ideálny stav, a je potrebné naďalej pracovať s výsledkami Komisie. S určitou dávkou nadhľadu možno popri Návrhu Komisie považovať aj súčasný konflikt na Ukrajine za pomyselnú iskru pri ďalšom rozvoji ochrany životného prostredia v medzinárodnom práve. Ako sme v článku poukazovali, Ruská federácia bezprecedentným spôsobom porušila viacero environmentálnych noriem, hoci ešte je predčasné hovoriť, či došlo k porušeniu aj základných noriem v podobe čl. 35, ods. 3 a čl. 55 Dodatkového protokolu I, vzhľadom na požiadavky, ktorých splnenie sa vyžaduje, aby sme mohli vyvodit' zodpovednosť. Vo vzťahu k zodpovednosti za porušenie medzinárodných noriem životného prostredia sme sa taktiež vyjadrili. Je potrebné skonštatovať, že doteraz uvalené sankcie (predovšetkým individuálneho charakteru) boli reakciou z drvivej väčšiny na porušovanie kogentných noriem zákazu použitia

sily či agresie, nie porušovanie noriem práva životného prostredia. Rovnako sa tu nemožno spoliehať na aplikáciu kolektívnych sankcií pod taktovkou Bezpečnostnej rady OSN, keďže Ruská federácia je jej stálym členom s právom veta. Nemožno teda očakávať obdobný scenár, ako to bolo pri vyvodzovaní zodpovednosti Iraku za inváziu Kuvajtu v 90. rokoch. Otázniky vyvoláva aj možnosť vyvodzovania zodpovednosti jednotlivcov za zločiny podľa medzinárodného práva. To, či bude prípadné stíhanie za takéto zločiny úspešné je otáznne, keďže súčasné skutkové podstaty zločinov podľa medzinárodného práva neposkytujú vhodný rámec na postihovanie závažných environmentálnych škôd, a v dohľadnej dobe nemožno, ak vôbec, očakávať ani doplnenie nového zločinu – ekocídy. Jurisdikcia Medzinárodného trestného súdu tu stojí na vratkých nohách len vďaka postupu Ukrajiny v zmysle čl. 12, ods. 3 Rímskeho štatútu. Vytvorenie osobitného ad hoc tribunálu by tu malo opodstatnenie skôr len za účelom stíhania zločinu agresie, na stíhanie ktorého nemožno využiť spomenutý čl. 12, ods. 3. A navyše, na účely trestania environmentálnych škôd poskytuje zločin agresie ešte menší priestor, ako vojnové zločiny, zločin genocídy či zločinov proti ľudskosti.

Zoznam použitej literatúry

AKHTAR-KHAVARI A. - ROTHWELL, D., R. The ICJ and the Danube Dam Case: A missed Opportunity for International Environmental Law. In: *Melbourne University Law Review*. [online]. 22, 507-536 s. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://eprints.qut.edu.au/201728/>

AZAROV, D. et al. Genocide committed by the Russian Federation in Ukraine: Legal Reasoning And Historical Context. In *SSRN*. [online]. 1.8.2022. 47 s. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://ssrn.com/abstract=4217444> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4217444>

Analytical Guide to the Work of the International Law Commission. Protection of the environment in relation to armed conflicts. [online]. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: https://legal.un.org/ilc/guide/8_7.shtml

BELOUSOVA, K. Ukraine managed to limit Russia's international influence at COP14. In *EcoPolitic*. [online]. 14.11.2022. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://ecopolitic.com.ua/en/news/ukraina-na-cop14-domoglasya-obmezhennya-mizhnarodnogo-vplivu-rosii-2/>

Briefing on the environmental damage caused by the Russia's war of aggression against Ukraine (4-10 May 2022). In *Ministry of Environmental Protection and Natural*

Resources of Ukraine. [online]. 12.5.2022. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://mepr.gov.ua/en/news/39210.html>

Corfu Channel Case, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania (1949). I. C. J. Reports 1949

Convention on the Prohibition of Military or Any Hostile Use of Environmental Modification Techniques (1977), New York, 18 May 1977, 1108 UNTS 151. Understandings. V zbirke zákonov vyšiel v rámci Vyhlášky ministra zahraničných vecí č. 77/1980 Zb.

DAWES, J. It is time to make ecocide an international crime. In: Open Global Rights. [online]. 2021 [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://www.openglobalrights.org/it-is-time-to-make-ecocide-an-international-crime/>

Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts (A/CN.4/L.968). International Law Commission, 20 May 2022

Environmental impacts of the war in Ukraine and prospects for a green reconstruction. In *OECD*. [online]. 1.7.2022. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/environmental-impacts-of-the-war-in-ukraine-and-prospects-for-a-green-reconstruction-9e86d691/#boxsection-d1e261>

Environment and Conflict Alert Ukraine: A first glimpse of the toxic toll of Russia's invasion of Ukraine. In *PAX*. [online]. 9.3.2022. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://paxforpeace.nl/news/overview/environment-and-conflict-alert-ukraine-a-first-glimpse-of-the-toxic-toll-of-russias-invasion-of-ukraine>

Fifth national report of Ukraine to the Convention on Biological Diversity. In *CBD*. [online]. 12.2.2014. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://www.cbd.int/kb/Results?FreeText=fifth%20national%20report&Country=ua>

GERRETSEN, I. Ukraine builds legal case against Russia for environmental damage. In *Climate Home News*. [online]. 16.5.2022. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete <https://www.climatechangenews.com/2022/05/16/ukraine-builds-legal-case-to-prosecute-russia-for-environmental-crimes/>

HATHAWAY, A. O. The Case for Creating an International Tribunal to Prosecute the Crime of Aggression Against Ukraine (Part I). In *Just Security*. [online]. 20.9.2022. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://www.justsecurity.org/83117/the-case-for-creating-an-international-tribunal-to-prosecute-the-crime-of-aggression-against-ukraine/>

HULME, K. – HESSAMI, B. E. New Legal Protections for the Environment in relation to Armed Conflict. In *IUCN*. [online]. 16.7.2022. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na

internete: <https://www.iucn.org/story/202207/new-legal-protections-environment-relation-armed-conflict>

Charter of the United Nations (1945), 1 UNTS XVI. V zbierke Zákonov vyšla v rámci vyhlášky č. 30/1947 Zb. v znení vyhlášky č. 127/1965 Zb.

Independent Expert Panel. Legal Definition and Commentary 2021. In *Ecocide Law*. [online]. 2021. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://ecocidelaw.com/legal-definition-and-commentary-2021/>

JANKUV, J. *Environmentalizácia medzinárodného práva verejného a jej vplyv na právo Európskej únie a právny poriadok Slovenskej republiky*. Praha: Leges, 2021. 388 s. ISBN 978-80-7502-580-7

JANOVSKY, I. Environmental Crimes Against Humanity: Russia's War On Ukraine Risks Present And Future. In *The Organization for World Peace*. [online]. 26.6.2022. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://theowp.org/reports/environmental-crimes-against-humanity-russias-war-on-ukraine-risks-present-and-future/>

KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*. Bratislava: vydavateľstvo právnickej literatúry Wolters Kluwer s.r.o., 2017, 524 s. ISBN: 978-80-8168-743-3

Legality of the threat or use of nuclear weapons (1996). I. C. J. Advisory opinion, 8 July 1996

MICHAELSEN, CH. What are sanctions, do they ever work – and could they stop Russia's invasion of Ukraine?. In *UNSW: Australian Human Rights Institute*. [online]. 27.2.2022. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://www.humanrights.unsw.edu.au/research/commentary/what-are-sanctions-do-they-ever-work-and-could-they-stop-russias-invasion-ukraine>

Notification to the Governments of the States parties to the Geneva Conventions of 12 August 1949 for the Protection of War Victims (413-04-02-01/2019/7056 – GEN 2/19). Withdrawal of a declaration by the Russian Federation

Office of the Prosecutor. Statement of the Prosecutor, Fatou Bensouda, on the conclusion of the preliminary examination in the situation in Ukraine. *International Criminal Court*. [online]. 11.12.2020. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://www.icc-cpi.int/news/statement-prosecutor-fatou-bensouda-conclusion-preliminary-examination-situation-ukraine>

Open Letter on the Environmental Dimensions of the Russian Invasion of Ukraine (with signatures; 3MAR2022). In *Environmental PEACEBUILDING*. [online]. 3.3.2022. [cit.

28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://www.environmentalpeacebuilding.org/library/show/LibraryItem-6528>

Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 168/1991 Zb. o viazanosti Českej a Slovenskej Federatívnej republiky Dodatkovými protokolmi I a II k Ženevským dohovorom z 12. augusta 1949 o ochrane obetí medzinárodných ozbrojených konfliktov a konfliktov nemajúcich medzinárodný charakter, prijatých v Ženeve 8. júna 1977

Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 168/1991 Zb. o Dodatkových protokoloch I a II k Ženevským dohovorom z 12.8.1949

Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 333/2002 Z. z. o prijatí Rímskeho štatútu Medzinárodného trestného súdu

PANASYTSKA, O. – KORROY, E. The Geneva Conventions: How Russia breaches them and blames Ukraine for it. VoxCheck explains. In *Vox Ukraine*. [online]. 14.3.2022. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://voxukraine.org/en/the-geneva-conventions-how-russia-breaches-them-and-blames-ukraine-for-it-voxcheck-explains/>

Press Release: Governing Council of the United Nations Compensation Commission Holds Special Session to Mark the Fulfilment of its Mandate. In *Office des Nations Unies á Genève*. [online]. 9.2.2022. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://www.ungeneva.org/fr/news-media/press-release/2022/02/governing-council-united-nations-compensation-commission-holds>

REYHANI, R. Protection of the Environment During Armed Conflict. In *Journal of Environmental and Sustainability Law*. [online]. 2006, vol. 14, no. 2, s. 324 – 338. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://scholarship.law.missouri.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1292&context=jesl>

Rio Declaration on Environment and Development (1992). UN Doc. A/CONF.151/26 (vol. 1); 31 ILM 874 (1992)

Rule 45. Causing Serious Damage to the Natural Environment. In *IHL DATABASE*. [online]. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule45

Russia blocks Security Council action on Ukraine. In UN News. [online]. 26.2.2022. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://news.un.org/en/story/2022/02/1112802>

SCHMITT, N. M. Humanitarian Law and the Environment. In *Denver Journal of International Law & Policy*. [online]. 2000, vol. 28, no. 3, s. 265-323. [cit. 28.11.2022].

Dostupné na internete:
<https://digitalcommons.du.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1518&context=djilp>
Situation in Ukraine (ICC-01/22). *International Criminal Court*. [online]. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://www.icc-cpi.int/ukraine>
State positions on the draft principles on the Protection of the environment in relation to armed conflicts after first reading. In *Conflict and Environment Observatory*. [online]. 2022. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://ceobs.org/state-positions-on-the-ilcs-draft-perac-principles-after-first-reading/>
The States Parties to the Rome Statute. [online]. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://asp.icc-cpi.int/states-parties>
Update 3 – IAEA Director General Statement on Situation in Ukraine. In IAEA. [online]. 27.2.2022. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://www.iaea.org/newscenter/pressreleases/update-3-iaea-director-general-statement-on-situation-in-ukraine>
Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 77/1980 Zb. o Dohovore o zákaze vojenského alebo akéhokoľvek iného nepriateľského použitia prostriedkov meniacich životné prostredie

Pavol Rak¹ - Barbora Švedová²

Konanie za zamestnávateľa s medzinárodným prvkom – kumulácia pozícií medzi koncernovými spoločnosťami a jej úskalia

Kľúčové slová

zamestnávateľ, zamestnanec, nadnárodná skupina, koncern, kumulácia

Abstrakt

Autori sa v predkladanom odbornom článku zamerali na problematiku kumulácie pozícií v spoločnostiach patriacich do štruktúr nadnárodných skupín. Svoju pozornosť takisto upriamili najmä na postupy zaužívané v aplikačnej praxi a vymedzili ich možné právne mantinely a úskalia. V rámci príspevku takisto formulujú návrhy riešení vzniknutých aplikačných problémov s ohľadom na pracovné právo.

Keywords

Employer, employee, transnational group, concern, cumulation

Abstract

In the present article, the authors focus on the issue of cumulation of positions in companies belonging to the structures of multinational groups. They have also focused their attention on the procedures used in the application practice and have defined their possible legal limits and pitfalls. In the course of the paper they also formulate proposals for solutions to the arising application problems with regard to labour law.

1. Úvod

Vo svete globalizovanej výroby a globálneho trhu sú aj slovenskí zamestnávateľia často súčasťou nadnárodných skupín spoločností, prípadne. tzv. koncernov. Aj keď nepriamo, resp. nie v právnom význame uvedeného pojmu, je u týchto zamestnávateľov imanentne prítomný medzinárodný prvok. V prípade takýchto spoločností ako zamestnávateľov je obvyklým javom, že osoby zamestnané v jednej koncernovej spoločnosti, vykonávajú úlohy aj pre ďalšiu spoločnosť patriacu do koncernu, prípadne pre viaceré koncernové spoločnosti súčasne. V aplikačnej praxi dochádza aj k vytváraniu zdieľaných koncernových oddelení, kde zamestnanci vykonávajú pracovné činnosti paralelne pre viaceré spoločnosti koncernu. Špecializované pracoviská na podporu viacerých alebo aj všetkých súčastí koncernu sa kreujú

¹JUDr. Pavol Rak, PhD – Katedra pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia, odborný asistent, Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Šafárikovo nám. 6, 810 00 Bratislava, Slovenská republika, paval.rak@flaw.uniba.sk

²Mgr. Barbora Švedová, LL.M. - Katedra pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia, študentka externého doktorandského štúdia, Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Šafárikovo nám. 6, 810 00 Bratislava, Slovenská republika

na základe rozhodnutí vedenia koncernu a bez ingerencie dotknutých spoločností. Riadiace spoločnosti koncernu majú často takpovediac posledné slovo pri vytváraní a určovaní pracovných postupov a kontrole výkonu práce. Oddelenia revízejnej kontroly koncernu sa zameriavajú na prešetrenie vzniku pracovných úrazov naprieč všetkými spoločnosťami patriacimi do danej nadnárodnej skupiny. Taktiež je skôr pravidlom ako výnimkou, že sa u slovenských zamestnávateľov z nadnárodných skupín uplatňujú interné smernice a vnútropodnikové predpisy vydávané na koncernovej úrovni. Vyššie opísané situácie uvádzame ako príklady na ilustráciu prepojenia jednotlivých spoločností koncernu, ku ktorým aj pod vplyvom globalizácie výroby a pracovného trhu v obchodnej praxi už dlhšiu dobu preukázateľne dochádza.

Napriek značnému zaužívaniu týchto praktík presahujúcich územné hranice jednotlivých jurisdikcií, ich výslovnú právnu úpravu v odvetví pracovného práva *de lege lata* nenachádzame. V nasledovných kapitolách predkladaného odborného článku sa zameriame na identifikáciu situácií, ktoré vzhľadom na ich povahu vnímame ako najviac problematické a pokúsime sa navrhnúť možné riešenia.

2. Konanie zamestnávateľa

V zmysle pracovného práva môže byť zamestnávateľ fyzická alebo právnická osoba. Podmienkou je zamestnávanie aspoň jednej fyzickej osoby v pracovnoprávnom vzťahu (t.j. na základe pracovnej zmluvy alebo jednej z dohôd o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru), alebo ak to stanovuje osobitný predpis, tak aj v obdobných pracovných vzťahoch (napr. služobná zmluva so štátnym zamestnancom).³ Pod definíciou zamestnávateľa teda rozumieme osobu, ktorá má spôsobilosť mať pracovnoprávne práva a povinnosti a na základe zmluvy zamestnáva aspoň jednu osobu. V tomto zmysle teda pod pojem zamestnávateľ nemožno podradiť spoločníkov zamestnávateľa, prípadne riadiace centrum koncernu alebo dokonca sesterské koncernové spoločnosti. Tieto totiž nespĺňajú podmienku právneho postavenia zamestnávateľa voči jednotlivým zamestnancom. Koncernové spoločnosti nie sú v žiadnom právnom vzťahu so zamestnancom, neuzavreli s ním pracovnú zmluvu a po právnej stránke taktiež nemajú oprávnenie vydávať vnútropodnikové predpisy ako formálne pramene pracovného práva záväzné pre zamestnanca. Pracovnú zmluvu s jednotlivými zamestnancami uzatvára len jeden subjekt, a to konkrétna samostatná spoločnosť ako právnická osoba, a nie nadnárodná skupina, resp. koncernové vedenie.

³ ŠVEC, M. - TOMAN, J. a kol.: Zákoník práce. Zákon o kolektívnom vyjednávaní. Komentár Zväzok II. Bratislava: Wolters Kluwer SR s.r.o., 2019, s. 168

To, čo v odbornej literatúre častokrát označujeme pojmom koncern, je vlastne len akési zoskupenie, v rámci ktorého je jedna alebo viacero samostatných entít, teda spoločností, podriadených spoločnému vedeniu. Koncern ako zoskupenie viacerých spoločností ako taký, však nemá právnu subjektivitu a nedisponuje ani spôsobilosťou na práve úkony. Z tohto dôvodu ani nemožno uvažovať nad tým či môže v pracovnoprávných vzťahoch vystupovať ako zamestnávateľ, a teda takisto v našom právnom prostredí nemožno hovoriť o tzv. koncernových zamestnancoch. Vždy sa totiž bude jednať o zamestnancov jednej z entít, ktorá disponuje právnu subjektivitou. Naš právny poriadok jednoznačne definuje kto je, resp. môže vystupovať ako zamestnávateľ a ktoré osoby sú oprávnené v jeho mene konať.

Zákonník práce neobsahuje ustanovenia, ktoré by umožňovali vedúcim zamestnancom inej, zväčša zahraničnej spoločnosti patriacej do nadnárodnej štruktúry, konať v mene slovenského zamestnávateľa. Napriek uvedenému sú v prípade takýchto zamestnávateľov patriacich do koncernových štruktúr alebo dokonca do nadnárodných holdingových štruktúr spoločností, dokonca v aplikačnej praxi vydávané koncernové predpisy s povinnou aplikáciou na viaceré alebo všetky spoločnosti patriace do koncernovej štruktúry. Táto prax nemá oporu v slovenskom pracovnom práve, ktoré priznáva účinky prameňa pracovného práva iba vnútropodnikovým predpisom vydávaným zamestnávateľom.

2.1 Kumulácia pozícií

Jedna fyzická osoba môže vystupovať súčasne vo viacerých právnych vzťahoch k viacerým právnym subjektom. Vedúci personálneho oddelenia môže byť súčasne konateľom dcérskej spoločnosti. Pokiaľ osoba na takýchto kumulovaných pozíciách je v rámci slovenského právneho poriadku súčasne na pozícii osoby oprávnenej konať v mene zamestnávateľa podliehajúceho slovenskému právnomu poriadku, situáciu nepovažujeme v zásade za problematickú, až na prípadný konflikt záujmov popísaný v bode 2.6 nižšie.

Ku kumulácii pozícií však môže dôjsť aj neformálnym spôsobom – zamestnanec zahraničnej spoločnosti je na pracovnej ceste u slovenského zamestnávateľa a z pokynu koncernovej centrály vedie v projekte v podniku slovenského zamestnávateľa. V rámci projektu vedie tím zamestnancov, udeľuje im pokyny, kontroluje ich činnosť a dáva hodnotenie. Po právnej stránke tu bez ďalšieho absentuje legitimita takejto fyzickej osoby na akékoľvek úkony voči členom tímu.

2.2 Právne úkony zamestnávateľa

Pre pracovné právo typickými právnymi úkonmi budú napr. dojednanie a podpis pracovnej zmluvy alebo dohody o zmene pracovnej zmluvy, ďalej sem možno zaradiť dojednanie a podpis dohôd o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru, alebo oznámenie o okamžitom skončení pracovného pomeru jednotlivých zamestnancov. Všetky tieto úkony vykonáva sám zamestnávateľ resp. iná osoba v jeho mene.

Ako sme už načrtli vyššie, zamestnávateľ, ktorý je právnickou osobou, zo svojej podstaty nemôže konať priamo sám. Právne úkony typické pre prostredie pracovného práva v jeho mene vykonáva Zákonníkom práce a inými právnymi predpismi legálne vymedzený okruh osôb, a to na základe určitého právneho vzťahu k danej právnickej osobe. V mene zamestnávateľa primárne koná štatutárny orgán právnickej osoby, teda osoba, ktorou spoločnosť prejavuje svoju vôľu navonok. V zmysle predpisov pracovného práva môžu ďalej za zamestnávateľa robiť právne úkony poverení zamestnanci alebo vedúci zamestnanci oprávnení na úkony, ktoré im vyplývajú z povahy ich funkcie v štruktúre zamestnávateľa. Nemožno však opomenúť ani osoby, ktorým oprávnenie konať v mene zamestnávateľa vyplýva z iného právneho predpisu, než je Zákoník práce. V zmysle judikatúry môže zamestnávateľ v súlade s ustanoveniami občianskeho práva na úkony súvisiace s pracovnoprávnym vzťahom zamestnávateľa splnomocniť aj tretie osoby. Rovnaké oprávnenie má podľa nášho názoru aj prokurista, a to z povahy samotnej prokúry ako osobitného druhu plnej moci podľa Obchodného zákonníka. Nakoniec považujeme za potrebné uviesť ešte osoby, ktorým oprávnenie konať nevyplýva ani zo Zákoníka práce či Občianskeho zákonníka. Za zamestnávateľa, ktorý je právnickou osobou, v určitých situáciách, konajú aj likvidátor alebo správca konkurznej podstaty. Všetky vyššie uvedené osoby spája fakt, že medzi nimi a zamestnávateľom ako právnickou osobou existuje istý druh vzťahu – výkon funkcie štatutárneho orgánu, pracovný pomer v spojení s poverením alebo pozíciou, splnomocnenie na právne úkony, atď. Z tejto osobitnej väzby na právnickú osobu sa vyvodzuje aj ich právo na konanie v mene zamestnávateľa.

V rámci koncernových štruktúr však nie je možné takéto oprávnenia odvodiť, nakoľko medzi zamestnancami jednej spoločnosti patriacej do koncernovej skupiny a zamestnancami, resp. osobami oprávnenými konať v mene druhej spoločnosti, absentuje priamy pracovnoprávny vzťah. V situáciách, pri ktorých sa tzv. „materská“ spoločnosť nadnárodnej skupiny rozhodne implementovať vo všetkých spoločnostiach jednotný postup ohľadom pracovnoprávných podmienok, nebude preto postačujúci len samotné rozhodnutie alebo právny úkon tejto spoločnosti. Na to, aby sa rozhodnutia a právne úkony „matky“ stali záväznými

a bolo možné ich priamo aplikovať aj na zamestnancov dcérskych spoločností, bude potrebné, aby ich tieto spoločnosti samé prijali resp. vykonali.

Aplikačná prax sa pri zamestnávateľoch patriacich do nadnárodných skupín spoločností, častokrát stretáva so situáciami, pri ktorých zamestnanci jednej koncernovej spoločnosti vykonávajú úlohy pre viaceré spoločnosti patriace do rovnakej koncernovej skupiny. Ich oprávnenie konať však nie je podľa našich aktuálne platných predpisov možné vyvodiť zo žiadneho ustanovenia, či už pracovného práva alebo iného právneho odvetvia. Keďže takéto osoby konajúce v záujme a v mene koncernových spoločností nie sú považované za zamestnávateľa, resp. oprávnené konať v mene zamestnávateľa, na ich právne úkony v pracovnoprávných vzťahoch by sa nemalo prihliadať. Na druhej strane však nachádzame záujmy koncernu a presadzovanie jednotných cieľov. Z tohto dôvodu sú úkony osôb patriacim do riadiacej spoločnosti koncernu častokrát duplikované aj na národnej úrovni, resp. dochádza k spoločnému podpisovaniu s osobou oprávnenou konať v mene národného zamestnávateľa. Pričom podpisom kreujúcim právo, záväzok alebo právny stav bude len podpis osoby, ktorá je k takémuto úkonu oprávnená z pohľadu slovenského právneho poriadku, t. j. napríklad štatutárny orgán, prokurista, vedúci zamestnanec, poverený zamestnanec alebo splnomocnenec.

2.3 Ukladanie pracovných pokynov a kontrola výkonu práce

Konanie zamestnávateľa v pracovno-právnych vzťahoch nie je limitované výlučne len na právne úkony – týkajúce sa dojednávania, uzatvárania, zmeny alebo skončenia pracovného pomeru. Zamestnanci jednej koncernovej spoločnosti častokrát zasahujú priamo do každodenného fungovania inej koncernovej spoločnosti ako takej. Ukladanie pracovných pokynov riadiacim centrom koncernu zamestnancom iných koncernových spoločností sa pri nadnárodných podnikateľských skupinách stalo bežnou zaužívanou praxou. Týmto priamym riadením *de facto* dochádza k vypusteniu potreby medzičlánku (zamestnancovho zamestnávateľa po právnej stránke) medzi riadiacim koncernom a zamestnancami ostatných spoločností patriacich do koncernu. Dôvodov, prečo sa tento postup v aplikačnej praxi stal a naďalej sa stáva viac a viac zaužívaným, sme identifikovali niekoľko.

Z pohľadu koncernu ako entity konajúcej v zhode za účelom dosiahnutia hospodárskeho súladu a maximalizácie celkového hospodárskeho výsledku, tým dochádza k zjednodušeniu celého procesu riadenia koncernovej skupiny. Zavádzanie jednotných postupov a procesov pre celú koncernovú skupinu predstavuje ďalší prínos pre centrálné riadenie a ukladanie pokynov. Takouto uniformitou pracovných postupov sa zároveň zjednodušuje kontrola pracovných

výkonov a porovnávanie výkonnosti jednotlivých koncernových spoločností. Výsledným efektom môže byť aj stanovovanie jednotných noriem spotreby práce.

Tento aplikačnou praxou zaužívaný spôsob riadenia koncernov, však nenachádza oporu v slovenskom právnom poriadku. Vrcholový manažment riadiaceho koncernu nemôže de lege lata ukladať pokyny a kontrolovať výkon práce zamestnancov podriadenej spoločnosti. Fyzická osoba, či už štatutár alebo vedúci zamestnanec inej entity, nemá oprávnenie vykonávať činnosti typické pre zamestnávateľa. Takéto oprávnenie má len sám zamestnávateľ a zákonom vymedzený okruh osôb.

2.4 Kolektívne vyjednávanie

Fungujúci sociálny dialóg je dôležitým nástrojom na dosiahnutie sociálneho zmiernu u zamestnávateľa. Zákonník práce, ako aj legislatíva Európskej Únie obsahujú pravidlá pre účinné a efektívne využitie práva na kolektívne vyjednávanie. Kolektívnu zmluvu môžu za zamestnávateľa v súlade s § 3 zákona č. 2/1991 Zb. o kolektívnom vyjednávaní, vyjednať a uzatvoriť štatutárny orgán, oprávnený zástupca zamestnávateľskej organizácie alebo *„zástupca príslušnej organizácie zamestnávateľov, ktorého oprávnenie na uzavretie kolektívnej zmluvy vypláva z vnútorného predpisu“*⁴.

Požiadavky a nároky uplatňované odborovými organizáciami počas kolektívneho vyjednávania zástupcovia zamestnávateľa bežne konzultujú s vedúcimi zamestnancami riadiacej spoločnosti koncernu. Výsledky každého jednotlivého kola vyjednávania sú odsúhlasované s „materskou“ spoločnosťou tak, aby v záujme centralizácie boli napĺňané rovnaké koncernové štandardy. V praxi sa stretávame aj so situáciami, kde sa na kolektívnom vyjednávaní priamo zúčastňujú osoby (vyjednávači) z iných koncernových spoločností. Nie je ani výnimkou, že sa takéto osoby priamo aktívne zapájajú do vedenia kolektívneho vyjednávania.

Obdobne ako v prípade právnych úkonov, aj v prípade kolektívneho vyjednávania budú mať síce argumenty, názory a návrhy zástupcu koncernovej centrály nepomerne silnejšiu váhu v rámci vyjednávania. Po právnej stránke však tieto osoby bez splnomocnenia nezastupujú zamestnávateľa. Legitimitu kolektívneho vyjednávania tak paradoxne zabezpečujú osoby účastné na kolektívnom vyjednávaní, ktoré spĺňajú požiadavky slovenských právnych predpisov na konanie v mene zamestnávateľa.

⁴§ 3 písm. d) zákona č. 2/1991 Zb. o kolektívnom vyjednávaní v platnom znení

2.5 Revízná činnosť, porušovanie pracovnej disciplíny

Ako uvádzame vyššie, nie je výnimkou, že interné smernice a pracovné postupy slovenských zamestnávateľov sú vytvárané jednotne na koncernovej úrovni pre celú skupinu zamestnávateľov. Nie je preto prekvapujúce, že presadzovanie týchto predpisov a prípadné prešetrovanie ich porušení je rovnako centralizované na úrovni koncernu. Školenia zamestnancov o jednotlivých pracovných postupoch, o otázkach dodržiavania bezpečnosti a ochrane zdravia pri práci, o ochrane osobných údajov a utajovaných skutočnosti alebo o kybernetickej bezpečnosti sú uskutočňované na základe podkladov vypracovaných jednotne pre všetky spoločnosti patriace do koncernovej štruktúry. Školenia sú následne vykonávané zahraničnými lektormi – poverenými zamestnancami riadiaceho koncernu.

Rovnako aj prešetrovania porušení pracovnej disciplíny, najmä v závažnejších prípadoch, prebiehajú za účasti zástupcov „materskej“ spoločnosti. Osoby bez pracovnoprávneho vzťahu k zamestnávateľovi vykonávajú úkony, ktoré prináležia zamestnávateľovi. Zamestnanec nemá právnu povinnosť komunikovať s takýmito osobami, ak nepreukážu, že konajú v mene zamestnávateľa. Opätovne aj tu je praktickým riešením zabezpečenie prítomnosti štatutára alebo povereného zamestnanca zamestnávateľa na zabezpečenie legitimacy takéhoto vyšetrovania. Pokiaľ teda k týmto jednotlivým úkonom dochádza aj za účasti osoby oprávnenej na konanie v mene slovenského zamestnávateľa, nebude možné úkony spochybníť. Diskutabilné, ba až priam sporné sú však situácie pri ktorých tieto osoby konajú samostatne, t.j. bez prítomnosti kompetentnej osoby. Legitímnosť takto vykonaných úkonov je prinajmenšom sporná.

Ďalšou problematickou otázkou je počítanie lehôt pre pracovnoprávne úkony podľa § 63 ods. 4 ako aj § 68 ods. 2 Zákonníka práce. Bude zrejme potrebné vykladať na ťarchu zamestnávateľa okamih, od ktorého plynie subjektívna lehota na danie výpovede resp. doručenia oznámenia o okamžitom skončení pracovného pomeru, a za tento okamih považovať už čas, kedy túto vedomosť získali zástupcovia koncernových vyšetrovacích orgánov.

2.6 Konflikt záujmov

Napriek príslušnosti ku koncernu, resp. k jednotnej skupine nadnárodných spoločností, záujmy zamestnávateľa a inej, najmä riadiacej koncernovej spoločnosti nemusia byť identické. Pri kumulácii pozícií môže jedna osoba byť viazaná povinnosťou lojality (t.j. nekonania v rozpore s oprávnenými záujmami zamestnávateľa) súčasne voči dvom zamestnávateľom. Ktorý záujem má v takomto prípade prevážiť? Posúdenie a zodpovedanie tejto otázky nie je predmetom našej analýzy. Cieľom je len poukázať na možný konflikt záujmov medzi

nadnárodnou entitou a slovenským zamestnávateľom. Vízie a plány vytvárané na koncernovej úrovni nie sú vzhľadom na potreby a možnosti slovenského právneho poriadku vždy naplniteľné.

2.7 Whistleblowing

S určitou možnou kumuláciou pozícií nepriamo ráta aj zákon č. 54/2019 Z.z. o ochrane oznamovateľov protispoločenskej činnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov pri úprave vnútorného systému preverovania oznámení. Podľa § 10 ods. 1 citovaného zákona môže byť na základe zmluvy so zamestnávateľom zodpovednou osobou aj osoba, ktorá nie je zamestnancom. Otvára sa tým priestor pre vytvorenie koncernového whistleblowerovského oddelenia.

3. Záver

Globalizácia trhov vedie k vytváraniu globálnych centralizovaných koncernov schopných konkurovať na globálnych trhoch. Súčasťou koncernového riadenia je vydávanie jednotných štandardov, predpisov a postupov záväzných pre všetky koncernové spoločnosti. Po personálnej stránke dochádza často ku kumulácii viacerých pozícií u jednej fyzickej osoby, ktorá je tak aktívna vo viacerých spoločnostiach. V prípade kumulácie pozícií je potrebné skúmať, či daná osoba má v zmysle slovenského právneho poriadku oprávnenie konať v mene slovenského zamestnávateľa vo vzťahu k jeho ostatným zamestnancom. Pokiaľ takéto oprávnenie absentuje, je potrebné zvážiť udelenie splnomocnenia alebo prizvanie k daným úkonom osoby, ktoré oprávnenie na zastupovanie zamestnávateľa v zmysle slovenského právneho poriadku majú.

Zoznam bibliografických odkazov

1. Knihy / Monografie

ŠVEC, M. - TOMAN, J. a kol. 2019. *Zákonník práce. Zákon o kolektívnom vyjednávaní. Komentár Zväzok II*. Bratislava: Wolters Kluwer SR s.r.o., 2019, 734 s. ISBN 978-80-571-0105-5

2. Právne predpisy

zákon č. 2/1991 Zb. o kolektívnom vyjednávaní v platnom znení

zákon č. 311/2001 Z.z. Zákonník práce v platnom znení

zákon č. 54/2019 Z.z. o ochrane oznamovateľov protispoločenskej činnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov pri úprave vnútorného systému preverovania oznámení v platnom znení

Martin Serfőző¹

Nahrádzanie informovaného súhlasu pacienta neodkladným opatrením súdu

Kľúčové slová

Informovaný súhlas, Nespôsobilý pacient, Neodkladné opatrenie

Abstrakt

Informovaný súhlas je dôležitou podmienkou poskytovania zdravotnej starostlivosti. Jeho zmyslom je ochrana práv fyzickej osoby, jej nedotknuteľnosti, súkromia, ako aj jej dôstojnosti. V niektorých prípadoch možno informovaný súhlas nahradiť rozhodnutím súdu. V praxi súdov Slovenskej republiky sa možno stretnúť s použitím inštitútov procesného zabezpečenia na nahradenie informovaného súhlasu. Podľa nášho názoru, neodkladné opatrenie nie je vhodným nástrojom na nahradenie informovaného súhlasu.

Keywords

Informed consent, Incapacitated patient, Urgent judicial measure

Abstract

Informed consent is an important condition for healthcare provision. Objective of informed consent is to protect individuals rights, including personal integrity, privacy and human dignity. In some cases, informed consent can be replaced by a court decision. In the practice of the courts of the Slovak Republic, procedural security institutes were used to replace informed consent. In our opinion, urgent judicial measure is not a suitable tool to replace informed consent.

Úvod

Poskytovanie zdravotnej starostlivosti je vysoko odbornou činnosťou, ktorej zmysel spočíva v ochrane najvýznamnejších spoločenských hodnôt, teda života a zdravia jednotlivca. Napriek tomu, že o potrebe poskytnutia zdravotnej starostlivosti a o jej parametroch je spôsobilý rozhodnúť výlučne lekár (profesionál), v súčasnosti sa kladie mimoriadny dôraz na

¹ Autor je študentom externej formy doktorandského štúdia na Právnickej fakulte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. V súčasnosti je právnikom siete poskytovateľov zdravotnej starostlivosti. Aktuálne žije a pracuje v Košiciach.

právo jednotlivca (laika) autonómne rozhodovať o svojej telesnej a duševnej integrite a o svojom súkromí. Každý má právo rozhodnúť sa, či podstúpi konkrétny zdravotný výkon alebo nie. V prípade zápornej odpovede je akýkoľvek zdravotný zásah považovaný za nelegálny, samozrejme, pokiaľ neexistuje zákonné zmocnenie na realizáciu výkonu aj proti vôli pacienta.

Pri kreovaní inštitútu informovaného súhlasu zákonodarca zohľadnil fakt, že u skupiny pacientov, ktorí nie sú spôsobilí na právne úkony v plnom rozsahu môže mať nedostatok vôľovej alebo rozumovej vyspelosti pri rozhodovaní o informovanom súhlase vážny dopad na život resp. zdravie, preto zveril toto rozhodovanie zákonným zástupcom. Keďže však ide o mimoriadne citlivú sféru, v ktorej môže mať aj navonok malé pochybenie zásadný dopad na jednotlivca, zákonodarca v otázke informovaného súhlasu stavia nad zákonného zástupcu orgán štátu – súd, ktorý môže na návrh poskytovateľa zdravotnej starostlivosti (ak sa tento domnieva, že zákonný zástupca koná v rozpore so záujmom pacienta) nahradiť rozhodnutie zákonného zástupcu, pokiaľ tento odmietol vyjadriť informovaný súhlas. S istou dávkou odvahy možno povedať, že napriek snahe o zmenu vertikálnej povahy vzťahu lekár-pacient na vzťah horizontálny nebolo nadradené postavenie poskytovateľa zdravotnej starostlivosti úplne eliminované. Totiž presvedčený o správnosti ním navrhovaných postupov môže poskytovateľ zdravotnej starostlivosti spochybníť slobodné rozhodnutie zákonného zástupcu pacienta a docieľiť súhlas s navrhovaným poskytnutím zdravotnej starostlivosti prostredníctvom súdu.

V praxi súdov Slovenskej republiky sa na nahradenie informovaného súhlasu využívali aj prostriedky procesného zabezpečenia. Ide napr. o uznesenie Okresného súdu Brezno zo dňa 08.06.2016, sp. zn.: 8P/122/2016 alebo uznesenie Okresného súdu Trebišov zo dňa 30.04.2012, sp. zn. 16P/110/2012 (toto uznesenie je zaujímavé tým, že súd nahradil informovaný súhlas rodičov maloletej, ktorí ako zákonní zástupcovia odmietli zdravotný výkon u svojho dieťaťa z náboženského presvedčenia). Už na prvý pohľad ide postup, ktorý má za cieľ urýchlene a bez rozvinutia celej štruktúry procesnoprávných vzťahov rozhodnúť kvázi spor medzi poskytovateľom zdravotnej starostlivosti a zákonným zástupcom pacienta, a tým vyvoláva otázky o svojej legitimitate.

Nakoľko s účinnosťou od 01.07.2016, teda nadobudnutím účinnosti Civilného sporového poriadku sa v podmienkach Slovenskej republiky radikálne zmenili parametre procesného zabezpečenia, cieľom tohto príspevku je analyzovať, či je za aktuálnej právnej hostavy možné vysloviť súhlas s poskytnutím zdravotnej starostlivosti, a teda nahradiť informovaný súhlas zákonného zástupcu pacienta formou neodkladného opatrenia. Domnievame sa, že neodkladné opatrenie nie je vhodným a zákonným prostriedkom na dosiahnutie tohto účelu.

Základnou výskumnou metódou je analýza právnych noriem regulujúcich inštitút informovaného súhlasu a inštitút neodkladného opatrenia ako osobitného procesného zabezpečovacieho inštitútu. Výsledkom skúmania bude potvrdenie alebo vyvrátenie záveru o nevhodnosti používania neodkladného opatrenia ako procesného zabezpečovacieho prostriedku pri nahrádzaní informovaného súhlasu pacienta.

1. Informovaný súhlas

Zdravotnú starostlivosť možno vnímať minimálne v dvoch rovinách. Prvou je formálno-právne vymedzenie obsahu tohto pojmu², ktoré je vo všeobecnosti založené na troch základných atribútoch, a to:

- Aktivita: musí ísť o pracovnú činnosť, teda o aktívny výkon konkrétnych úkonov. Preto napríklad samotné povolenie na prevádzkovanie zdravotníckeho zariadenia ešte nie je zdravotnou starostlivosťou
- Personálny prvok: o zdravotnú starostlivosť ide výlučne v prípade, ak aktivitu vykonávajú oprávnené osoby, ktorými sú spravidla zdravotnícki pracovníci kvalifikovaný podľa osobitných, všeobecne záväzných právnych predpisov
- Cieľ: každá aktivita spadajúca do rámca zdravotnej starostlivosti musí byť realizovaná so zámerom predĺžiť život fyzickej osobe, zvýšiť kvalitu jej života, zabezpečiť zdravý vývoj budúcich generácií³, pričom je irelevantné, či tento zámer je priamo prítomný v konkrétnej jednotlivjej aktivite alebo je abstrahovateľný zo súboru viacerých aktivít tvoriacich z realizačného hľadiska jeden celok. Podľa nášho názoru ide o alternatívne vymedzené ciele, preto ak aktivita alebo súbor aktivít nie je realizovaný za účelom naplnenia aspoň jedného z týchto cieľov, nepôjde o zdravotnú starostlivosť⁴

² Podľa § 2 ods. 1 zák. č. 576/2004 Z.z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení „ak tento zákon neustanovuje inak, zdravotná starostlivosť je súbor pracovných činností, ktoré vykonávajú zdravotnícki pracovníci, vrátane poskytovania liekov, zdravotníckych pomôcok a dietetických potravín s cieľom predĺženia života fyzickej osoby (ďalej len „osoba“), zvýšenia kvality jej života a zdravého vývoja budúcich generácií; zdravotná starostlivosť zahŕňa prevenciu, dispenzarizáciu, diagnostiku, liečbu, biomedicínsky výskum, ošetrovateľskú starostlivosť a pôrodnú asistenciu. Súčasťou poskytovania zdravotnej starostlivosti je aj preprava podľa § 14 ods. 1; pracovné činnosti pri preprave podľa prvej časti vety nemusia byť vykonávané zdravotníckymi pracovníkmi. Zdravotnou starostlivosťou nie je poskytovanie osobitného liečebného režimu osobám v detencii podľa osobitného predpisu“.³ Tamtiež

⁴ Typickým príkladom je poskytovanie kozmetických služieb zdravotníckym pracovníkom v režime remeselnej živnosti

V materiálnej rovine zdravotná starostlivosť predstavuje komplex právnych vzťahov medzi rôznymi subjektami, determinovaných individuálnymi záujmami pacienta, zdravotníckeho pracovníka a poskytovateľa zdravotnej starostlivosti. Týmto individuálnym záujmom je však nadradený všeobecný záujem štátu na zabezpečovaní dobrého zdravotného stavu svojich občanov a spoločnosti ako takej, ktorý zároveň pôsobí ako korektív individuálnych záujmov subjektov zúčastnených na systéme zdravotnej starostlivosti. Jedným z najvýraznejších prejavov tohto korektívu je inštitút informovaného súhlasu pacienta.

Informovaný súhlas je právnou vedou tradične vnímaný ako súčasť práva fyzickej osoby ma ochranu jej osobnosti. „Právo fyzickej osoby rozhodovať o tom, či príjme alebo neprijme zdravotnú starostlivosť, je súčasťou práva na súkromie.“⁵ Informovaný súhlas má právny základ má v katalógu základných ľudských práv a slobôd, pričom primárne ide o prejav práva ochranu súkromia fyzickej osoby, rovnako však aj práva na nedotknuteľnosť fyzickej osoby a na zachovanie jej ľudskej dôstojnosti⁶. Potvrzuje to aj čl. 1 Dohovoru o ľudských právach biomedicíne, podľa ktorého „zmluvné strany budú chrániť dôstojnosť a identitu všetkých ľudí zaručia každému bez diskriminácie rešpektovanie jeho integrity a iných práv a základných slobôd v súvislosti s aplikáciou biológie a medicíny“⁷.

Podstatou informovaného súhlasu je umožniť každej fyzickej osobe slobodne sa rozhodnúť, či umožní zásah do svojej integrity (telesnej, či duševnej) a súkromia, a teda, či sa podrobí príslušnému zdravotnému výkonu alebo nie (samozrejme, nemusí ísť len o invazívny výkon, ale napr. aj o podanie lieku, preventívnu prehliadku, psychologické vyšetrenie a pod.). Nevyhnutným predpokladom pre prijatie rozhodnutia o vyslovení súhlasu so zdravotným výkonom alebo o jeho odmietnutí je však poskytnutie kvalifikovaného poučenia, ktorým sa rozumie poskytnutie informácií o účele, povahe, následkoch a rizikách poskytnutia zdravotnej starostlivosti, o možnostiach voľby navrhovaných postupov a rizikách odmietnutia poskytnutia zdravotnej starostlivosti⁸, pričom tieto informácie musí poskytnúť zákonom určená osoba, t. j. ošetrojúci zdravotnícky pracovník. Príjemcom informácií musí byť taktiež zákonom určená

⁵ HUMENÍK, I., Kováč, P. a kol. Zákon o zdravotnej starostlivosti. Komentár. 1. vydanie. Bratislava : C. H. Beck, 2015, ISBN 978-80-89603-29-9, s. 120

⁶ Čl. 16 ods. 1 a čl. 19 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky.

⁷ Dohovor o ochrane ľudských práv a dôstojnosti človeka v súvislosti s aplikáciou biológie a medicíny – Dohovor o ľudských právach a biomedicíne z Ovieda zo 4. apríla 1997

⁸ § 6 ods. 1 zák. č. 576/2004 Z.z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení

osoba⁹. Za súčasť zákonných podmienok kvalifikovaného poučenia možno považovať aj predpísaný spôsob jeho realizácie, čiže povinnosť poskytovať informácie zrozumiteľne, ohľaduplne, bez nátlaku a primerane z hľadiska času na prijatie rozhodnutia, ako aj z hľadiska osobných a osobnostných predpokladov adresáta¹⁰.

Vzhľadom na aktuálne legislatívne parametre informovaného súhlasu možno súhlasiť s názorom, že „odmietnutie poučenia zo strany pacienta implikuje nemožnosť vykonania zákroku“¹¹. Pomerne jednoznačný zákaz vykonať zásah v oblasti zdravia pri absencii súhlasu vyplýva aj Dohovorom o ľudských právach a biomedicíne¹². Ševcová veľmi trefne poznamenáva, že informovaný súhlas sa stal „prirodzenou praxou, keď sa v modernom vývoji vyžadovalo opustenie paternalizmu ako paradigmy vzťahu lekár – pacient“¹³.

Je nesporné, že hlavným zmyslom a účelom inštitútu informovaného súhlasu je umožniť každej fyzickej osobe slobodne a autonómne rozhodnúť o svojom zdraví. Na jednej strane, z pohľadu absolutizácie základných práv a slobôd je toto riešenie vhodným. Na druhej strane však vzniká problém spočívajúci v možnej nízkej, až nulovej odbornej spôsobilosti fyzickej osoby – pacienta rozhodovať v medicínskych otázkach. Najmä v čase deregulovaného prístupu k informáciám šíreným masovo-komunikačnými prostriedkami a internetom je bežné, že človek pod vplyvom nesprávne zvolených alebo nesprávne interpretovaných informácií prijme rozhodnutie, ktoré môže mať negatívny dopad nie len na neho samého ale aj na iné subjekty. Relatívne čerstvým príkladom je odmietanie očkovania počas šíriaceho sa ochorenia COVID-19, kedy jednotlivец odmietnutím očkovania vystavil riziku nákazy nie len seba ale aj každého, s kým sa ako potenciálny šíriteľ vírusu mohol stretnúť, čím zároveň zvyšoval riziko zaťaženia a zrútenia celého systému zdravotnej starostlivosti s dopadom na relatívne veľkú časť spoločnosti a jej členov. Okrajovo sa žiada uviesť, že v tejto situácii je úlohou zdravotníckych pracovníkov prispievať trpezlivým, dôsledným a odborným prístupom k vytváraniu informačnej vyváženej.

⁹ Nemusi ísť pritom len o pacienta. Pozri § 6 ods. 1 písm. b) zák. č. 576/2004 Z.z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení

¹⁰ § 6 ods. 2 zák. č. 576/2004 Z.z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení

¹¹ ŠEVCOVÁ, K. Komentár zákona č. 576/2004 Z. z. (EPI) [online]. [cit. 27.11.2022]. Dostupné na internete: <https://www.epi.sk/komentovane-ustanovenie/Komentar-k-p-6-zakona-576-2004-Z-z-3.htm>

¹² Podľa čl. 5 Dohovoru o ochrane ľudských práv a dôstojnosti človeka v súvislosti s aplikáciou biológie a medicíny – Dohovor o ľudských právach a biomedicíne z Ovieďa zo 4. apríla 1997 zásah v oblasti zdravia sa môže vykonať iba vtedy, ak osoba, ktorej sa týka, bola informovaná a so zásahom vyjadřila súhlas

¹³ ŠEVCOVÁ, K. Komentár zákona č. 576/2004 Z. z. (EPI) [online]. [cit. 28.11.2022]. Dostupné na internete: <https://www.epi.sk/komentovane-ustanovenie/Komentar-k-p-6-zakona-576-2004-Z-z-3.htm>

1.1. Zdravotná starostlivosť bez informovaného súhlasu

Ako už bolo načrtnuté, existujú situácie, kedy sa na realizáciu zdravotného výkonu nevyžaduje informovaný súhlas pacienta. Ide o prípady:

- neodkladnej starostlivosti, ak nemožno včas získať informovaný súhlas, ale ho možno predpokladať
- ochranného liečenia uloženého súdom a poskytovania zdravotnej starostlivosti na základe rozhodnutia súdu podľa osobitného predpisu
- ústavnej starostlivosti, ak ide o osobu, ktorá šíri prenosnú chorobu, ktorá závažným spôsobom ohrozuje jej okolie
- ambulantnej starostlivosti alebo ústavnej starostlivosti, ak ide o osobu, ktorá v dôsledku duševnej choroby alebo s príznakmi duševnej poruchy ohrozuje seba alebo svoje okolie, alebo ak hrozí vážne zhoršenie jej zdravotného stavu¹⁴

Pri analýze všetkých uvedených situácií možno testom proporcionality dospieť k záveru, že právo na nedotknuteľnosť osoby, ochranu jej súkromia a zachovanie jej dôstojnosti vyjadrené autonómnym rozhodnutím o nepodstúpení zdravotného výkonu musí ustúpiť právam slobodám iných. Samozrejme, ide len o modifikáciu týchto práv spočívajúcu v odopretí práva rozhodovať o tom, či sa určitý zdravotný výkon uskutoční alebo nie. Vo zvyšku a vo svojej podstate však tieto práva musia ostať zachované a rešpektované.

Dohovor o ľudských právach a biomedicíne explicitne upravuje ako výnimku z potreby získania informovaného súhlasu len tzv. núdzovú situáciu¹⁵. Ostatné situácie, ktoré slovenský zákonodarca zakotvuje ako dôvody pre ospravedlnenú absenciu informovaného súhlasu pri realizácii zdravotného výkonu Dohovor o ľudských právach a biomedicíne výslovne nepozná. Napriek tomu však možno považovať za správne a súladné s princípmi právneho štátu, pokiaľ zákonodarca legitimizuje obmedzenie práva jednotlivca rozhodovať o zásahoch do svojej telesnej a duševnej integrity v prípadoch, kedy toto právo znamená podstatné ohrozenie práv iných¹⁶, napr. ak by pacient ohrozoval svoje okolie šírením prenosnej choroby.

¹⁴ § 6 ods. 9 zák. č. 576/2004 Z.z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení

¹⁵ Podľa čl. 8 Dohovoru o ochrane ľudských práv a dôstojnosti človeka v súvislosti s aplikáciou biológie a medicíny – Dohovor o ľudských právach a biomedicíne z Ovieďa zo 4. apríla 1997 ak v dôsledku núdze nie je možné získať zodpovedajúci súhlas, môže sa lekársky zákrok uskutočniť bezodkladne v záujme zdravia danej osoby.

¹⁶ Možno poukázať napr. aj na § 51 ods. ods. 1 písm. d) zák. č. 355/2007 Z.z. o ochrane, podpore a rozvoji verejného zdravia a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení, podľa ktorého fyzické osoby sú povinné podrobiť sa v súvislosti s predchádzaním prenosným ochoreniam lekárske vyšetreniam a diagnostickým skúškam, ktoré nie sú spojené s nebezpečenstvom pre zdravie, preventívne podávaniu protilátok a iných prípravkov, povinnému očkovaniu, liečeniu prenosných ochorení, izolácii, karanténe, zvýšenému zdravotnému dozoru a lekárske dohľadu.

Pre úplnosť však treba uviesť, že ani ospravedlnená absencia súhlasu pacienta nemôže byť dôvodom na odopretie kvalifikovaného poučenia podľa § 6 ods. 1 zák. č. 576/2004 Z.z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení, a to v rozsahu, v akom charakter konkrétnych informácií nesmeruje k vyvolaniu individuálneho rozhodovacieho procesu fyzickej osoby – pacienta.

1.2 Informovaný súhlas u nespôsobilých osôb

Informovaný súhlas možno charakterizovať ako špecifický druh právne relevantného konania, s ktorým sú spojené následky v podobe legitimizácie a legalizácie zásahov tretej osoby do telesnej alebo duševnej integrity jednotlivca¹⁷. Vzhľadom na tieto účinky informovaného súhlasu zákon č. 576/2004 Z.z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení vo svojom § 6 ods. 1 písm. b) implicitne predpokladá plnú spôsobilosť na právne úkony pre účinné vyjadrenie informovaného súhlasu. Naopak, informovaný súhlas nemôže účinne vyjadriť maloleté dieťa ani fyzická osoba pozbavená alebo obmedzená v spôsobilosti na právne úkony; v mene takýchto osôb rozhodujú o vyjadrení súhlasu v zmysle § 6 ods. 6 písm. b) zák. č. 576/2004 Z.z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení zákonní zástupcovia. Časť predmetnej právnej normy, slová za bodkočiarkou možno interpretovať tak, že zákonný zástupca nespôsobilého pacienta má v rozumnej miere, danej individuálnymi rozumovými schopnosťami pacienta zohľadniť jeho vôľu pri kreovaní rozhodnutia vyjadriť súhlas, avšak participácia nespôsobilého pacienta nie je kreovaná ako pozitívna ani negatívna podmienka účinnosti konania zákonného zástupcu.¹⁸

V praxi môžu nastať situácie, kedy zákonný zástupca odmietne vyjadriť súhlas s poskytnutím zdravotnej starostlivosti nespôsobilému pacientovi. V týchto situáciách zákonodarca, v súlade s čl. 6 Dohovoru o ľudských právach a biomedicíne kreuje „záchrannú brzdu“ a zveruje súdu právomoc zasiahnuť do výkonu práv zákonného zástupcu a nahradiť jeho

¹⁷ Zámerne nepoužívame pri charakterizácii informovaného súhlasu pojem „právny úkon“, nakoľko podľa nášho názoru informovaný súhlas nie je realizovaný so zámerom vyvolať vznik, zmenu alebo zánik konkrétnych práv alebo povinností tak, ako predpokladá § 34 Občianskeho zákonníka

¹⁸ Dohovor o ochrane ľudských práv a dôstojnosti človeka v súvislosti s aplikáciou biológie a medicíny – Dohovor o ľudských právach a biomedicíne z Ovidia zo 4. apríla 1997 však vo svojom čl. 6 ods. 3 výslovne požaduje účasť dospelého nespôsobilého pacienta na prijímaní rozhodnutia v závislosti od jeho možnosti, a to na rozdiel od maloletej osoby, kde sa jej názor má „len“ brať do úvahy.

súhlas s poskytnutím zdravotnej starostlivosti. Ingerencia súdu je však viazaná na 2 základné podmienky, a to:

- návrh podaný poskytovateľom zdravotnej starostlivosti
- ochrana záujmu nespôsobilého pacienta

2. Všeobecne o inštitúte neodkladného opatrenia

Jedným z najvýznamnejších prostriedkov súdnej ochrany dotknutých alebo ohrozenýchprávk jednotlivcov je inštitút neodkladného opatrenia. Patrí do skupiny akútnych súdnych prostriedkov ochrany a nahradilo predtým platný inštitút predbežného opatrenia. Teória radí neodkladné opatrenie medzi prostriedky procesného zabezpečenia, ktoré sú tradičnou súčasťoupráva na spravodlivý proces. Procesné zabezpečovacie prostriedky sa v systéme procesných inštitútov vyznačujú prioritou času. To znamená, že potreba ochrany ohrozených alebo porušených práv je zdánlivo taká akútna, že nie je vhodné trvať na úplnom zistení skutkovéhoostavu, a tým ani na dôslednom právnom posúdení veci. Význam neodkladného opatrenia spočíva najmä v tom, že nie je potrebné rozvinúť civilný proces v celej jeho šírke, ako aj v rýchlosti zásahu. Táto výhoda (v prospech žalobcu) je však vyvažovaná podmienkou, že musí existovať potreba bezodkladnej úpravy pomerov alebo existuje obava z ohrozenia výkonu exekúcie.

Doterajšia teória (a v konečnom dôsledku aj prax) procesného zabezpečenia bolabudovaná na dočasnosti resp. predbežnosti poskytovanej ochrany. Avšak neodkladné opatrenie atribút predbežnosti a dočasnosti postráda. Naopak. Jeho odstránenie bolo zjavným úmyslom acieľom zákonodarcu, čo deklaruje nie len normatívny text, ale tiež znenie dôvodovej správy k návrhu Civilného sporového poriadku. Týmto inštitútom má byť umožnené „meritórne“ rozhodovanie v niektorých veciach, pričom jeho aplikácia vôbec nemusí súvisieť s konaním voveci samej (v zmysle § 324 ods. 1 zák. č. 160/2015 Z.z. Civilný sporový poriadok v platnom znení možno neodkladné opatrenie nariadiť aj pred začatím konania, pričom podľa § 336 ods. 1 zák. č. 160/2015 Z.z. Civilný sporový poriadok v platnom znení súd nemusí navrhovateľovi pri nariadení neodkladného opatrenia uložiť povinnosť podať žalobu vo veci samej).

Neodkladné opatrenie sa stalo relatívne samostatným (autonómnym) právnymprostriedkom realizácie práva na súdnu a inú právnu ochranu.

2.1. Aplikovateľnosť inštitútu neodkladného opatrenia v prípade nahrádzania informovaného súhlasu pacienta

Pri analýze možností využitia neodkladného opatrenia pri nahrádzaní informovaného súhlasu zákonného zástupcu nespôsobilého pacienta je relevantné skúmať obsahové náležitosti návrhu na nariadenie neodkladného opatrenia.¹⁹ Návrh musí obsahovať zákonom predpísané náležitosti, ktorými sú:

- všeobecné náležitosti žaloby
- opísanie rozhodujúcich skutočností odôvodňujúcich potrebu neodkladnej úpravy pomerov alebo obavu, že exekúcia bude ohrozená
- opísanie skutočností hodnoverne osvedčujúcich dôvodnosť a trvanie nároku, ktorému sa má poskytnúť ochrana
- obsah požadovaného neodkladného opatrenia²⁰

Podstatné teda v prvom rade je, aby existovalo právo, ktoré sa má ochrániť, ako aj skutočnosť, že je potrebná bezodkladná úprava pomerov. V kontexte odmietnutia informovaného súhlasu zákonným zástupcom nespôsobilého pacienta možno ustáliť, že prváz podmienok nariadenia neodkladného opatrenia bude splnená v podobe existencie právapacienta na ochranu života a zdravia. Sporným však ostáva splnenie druhej podmienky, a teda potreba bezodkladnej úpravy pomerov.

Ako bolo uvedené v podkapitole 1.1, existujú situácie, kedy sa na realizáciu zdravotného výkonu nevyžaduje informovaný súhlas pacienta, pričom jednou z týchto situácií je poskytovanie neodkladnej starostlivosti pri nemožnosti včas získať informovaný súhlas, avšak s predpokladom jeho vyjadrenia.

Problematickým sa v tejto súvislosti javí byť právna norma systematicky zakotvená ustanovením regulujúcom právomoc súdu nahrádzať informovaný súhlas nespôsobilého pacienta rozhodnutím súdu, podľa ktorej „do rozhodnutia súdu možno vykonávať len také zdravotné výkony, ktoré sú nevyhnutné na záchranu života tejto osoby“²¹. Na prvý pohľad ide o normu *lex specialis* k norme zakotvenej v § 6 ods. 9 písm. a) zák. č. 576/2004 Z.z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o

¹⁹ Na účely tohto príspevku abstrahujeme od podmienky, že neodkladné opatrenie nemôže byť nariadené, pokiaľ by sledovaný účel bolo možné dosiahnuť zabezpečovacím opatrením, nakoľko v analyzovanej oblasti je aplikácia zabezpečovacieho opatrenia prakticky vylúčená

²⁰ § 326 ods. 1 zák. č. 160/2015 Z.z. Civilný sporový poriadok v platnom znení

²¹ § 6 ods. 7 tretia veta zák. č. 576/2004 Z.z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení

zmeny a doplnení niektorých zákonov v platnom znení, teda o *lex specialis* k dôvodu prípustnosti absencie informovaného súhlasu v prípade neodkladnej zdravotnej starostlivosti. Ak pripustíme správnosť tohto záveru, potom musí platiť, že akonáhle poskytovateľ zdravotnej starostlivosti podá na súd návrh na vyslovenie súhlasu s poskytnutím zdravotnej starostlivosti, ktorý zákonný zástupca odmietol, do rozhodnutia súdu možno vo vzťahu ku nespôsobilému pacientovi realizovať len také zdravotné výkony, ktoré smerujú k záchrane života, ale nie iné výkony, ktoré sú obsahom pojmu neodkladná zdravotná starostlivosť podľa § 2 ods. 3 zák. č. 576/2004 Z.z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení, a ktoré nemusia nevyhnutne smerovať k záchrane života. Tento záver však nepovažujeme za korektný. Dobrým príkladom môže byť plánovaná liečba onkologického ochorenia kedy by zákonný zástupca odmietol informovaný súhlas a poskytovateľ zdravotnej starostlivosti by podal súdu návrh na jeho nahradenie. Ak by u pacienta po istom čase (pred rozhodnutím súdu) došlo k náhlej zmene zdravotného stavu, ktorá by mu spôsobila neznesiteľnú bolesť, poskytovateľ zdravotnej starostlivosti by nemohol zasiahnuť a zrealizovať zdravotný výkon dôvodiac vyčkávaním na rozhodnutie súdu. To sa však celkom zjavne prieči ústavnému právu pacienta na ochranu zdravia²². Totiž potreba vykonania zdravotného výkonu môže byť determinovaná minútami, zatiaľ čo rozhodnutie súdu (vrátane splnenia formálnych náležitostí rozhodnutia), hoci aj formou procesného zabezpečenia spravidla netrvá menej ako niekoľko hodín. Teda naopak, v popísanom prípade by bolo možné, dokonca nutné poskytnúť zdravotnú starostlivosť aj bez informovaného súhlasu, keďže by išlo o neodkladnú zdravotnú starostlivosť, hoci by nešlo o bezprostrednú záchranu života.

Aj v teórii sa možno stretnúť s názorom, že „pri neodkladnej zdravotnej starostlivosti pôjde o náhlu zmenu zdravotného stavu, ktorá vedie aspoň k jednej z nižšie uvedených situácií:

a) bezprostredné ohrozenie života alebo niektorej zo základných životných funkcií, b) hrozba vážneho ohrozenia zdravia bez rýchleho poskytnutia zdravotnej starostlivosti, c) náhla alebo neznesiteľná bolesť, d) náhle zmeny správania a konania, pod ktorých vplyvom osoba bezprostredne ohrozuje seba alebo svoje okolie“²³. Teda neodkladnou zdravotnou starostlivosťou, na ktorú sa nemusí vyžadovať informovaný súhlas nie sú len také zdravotné výkony, ktoré bezprostredne smerujú k záchrane života.

²² Čl. 40 Ústavy Slovenskej republiky

²³ HUMENÍK, I., Kováč, P. a kol. Zákon o zdravotnej starostlivosti. Komentár. 1. vydanie. Bratislava : C. H. Beck, 2015, ISBN 978-80-89603-29-9, s. 19

Zastávame názor, že § 6 ods. 7 tretia veta zák. č. 576/2004 Z.z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení je obsolentnou. Jej zmysel totiž vidno len vo výslovnom upozornení na nemožnosť vykonávania tých zdravotných výkonov, na ktoré sa vyžaduje informovaný súhlas zákonného zástupcu, pričom tento nebol vyjadrený a bol podaný návrh na rozhodnutie súdu (vyplýva to zo systematiky zaradenia danej právnej normy, predovšetkým však zo slovného spojenia „do rozhodnutia súdu“ čo implikuje, že ide o zákaz vzťahujúci sa len k tým zdravotným výkonom, ktoré sú obsahom odopretého súhlasu predloženého súdu na nahradenie). Nemôže regulovať situácie, pri ktorých sa *a priori* informovaný súhlas nevyžaduje, teda ani prípady, kedy je potrebné poskytovať neodkladnú zdravotnú starostlivosť bez ohľadu na to, či jej potreba vznikla v súvislosti s odopretým informovaným súhlasom alebo nezávisle na ňom; o nahradení nepotrebného informovaného súhlasu totiž súd nemôže rozhodovať.

Ak teda predmetom návrhu poskytovateľa zdravotnej starostlivosti na vyslovenie súhlasu s poskytnutím zdravotnej starostlivosti nespôsobilému pacientovi súdom môže byť len taká zdravotná starostlivosť, ktorá nespĺňa parametre neodkladnej zdravotnej starostlivosti, domnievame sa, že nie je objektívne možné naplniť jeden z elementárnych predpokladov nariadenia neodkladného opatrenia, ktorým je potreba bezodkladnej úpravy pomerov. Bezodkladná úprava pomerov v kontexte zdravotného stavu totiž môže byť zabezpečená poskytnutím neodkladnej zdravotnej starostlivosti aj bez informovaného súhlasu.

Na podporu tohto záveru možno poukázať aj na čl. 6 ods. 4 Dohovoru o ľudských právach a biomedicíne, ktorý predpokladá, že súdu bude na účely nahradenia súhlasu zákonného zástupcu nespôsobilého pacienta poskytnuté rovnaké poučenie, aké má byť poskytnuté pacientovi resp. jeho zákonnému zástupcovi. Teda je evidentné, že úlohou súdu bude zvážiť všetky aspekty plánovaného zdravotného výkonu, a to v kontexte záujmu nespôsobilého pacienta. Keďže ide o odborné medicínske otázky, sú postupy typické pre neodkladné opatrenia (rozhodnutie do 30 dní od doručenia návrhu, možnosť upustiť od výsluchu a vyjadrenia strán, možnosť nenariadiť pojednávanie) prakticky nemožné. Ak by sa aj ukázali byť možnými, javí sa byť rozhodnutie formou neodkladného opatrenia neprimeraným zásahom do súkromia pacienta. Totiž neodkladné opatrenie by sa stalo vykonateľným jeho doručením, pričom by bolo objektívne nemožné zvrátiť jeho účinky riadnym opravným prostriedkom, keďže na základe vykonateľného rozhodnutia súdu by došlo k nezvratnému zrealizovaniu zdravotného výkonu. Tým by zákonný zástupca resp. ním zastúpený nespôsobilý pacient stratil možnosť brániť sa proti prípadnému nezákonnému rozhodnutiu súdu prvej

inštalácie (napr. ak by súd na základe kvalifikovaného poučenia zdravotníckeho pracovníka nesprávne vyhodnotil prínos zdravotného výkonu z hľadiska záujmu pacienta).

Vzhľadom na uvedené zastávame názor, že o súhlase s poskytnutím zdravotnej starostlivosti nespôsobilému pacientovi nemožno rozhodovať neodkladným opatrením. Žiada sa opätovne zdôrazniť, že predmetom súdneho konania môže byť len plánovaná, nie neodkladná zdravotná starostlivosť.

Záver

Informovaný súhlas ako inštitút sprevádzajú kontroverzie. Azda najvypuklejšie ich možno vnímať cez pohľady zdravotníkov a právnikov. Jedna stránka mince svedčí záverom o potrebe dôsledne využívať všetky dostupné poznatky medicíny, a to tak v záujme jednotlivca ako aj celej spoločnosti, druhá zdôrazňuje potrebu rešpektovať človeka ako individualitu s jeho výsostným právom rozhodovať o svojej telesnej, duševnej integrite a súkromí.

Analýzou sme dospeli k záveru, že nahradenie informovaného súhlasu rozhodnutím súdu je možné len v tých prípadoch, kedy ide o plánovanú zdravotnú starostlivosť. Teda v prípade neodkladnej zdravotnej starostlivosti, kedy sa informovaný súhlas nevyžaduje, nemôže byť súhlas s poskytnutím zdravotnej starostlivosti predmetom rozhodovania súdu. A keďže v prípadoch plánovanej zdravotnej starostlivosti nie je nevyhnutné prioritizovať čas rozhodnutia súdu na úkor plného využívania procesných práv, javí sa byť sa aplikácia neodkladného opatrenia pri nahrádzaní informovaného súhlasu zákonného zástupcu pacienta nevhodnou alternatívou. Potreba bezodkladnej úpravy pomerov (ako nevyhnutný predpoklad nariadenia neodkladného opatrenia) v prípade inej než neodkladnej zdravotnej starostlivosti je totiž ťažko predstaviteľná.

Zoznam bibliografických odkazov

HUMENÍK, I., Kováč, P. a kol. Zákon o zdravotnej starostlivosti. Komentár. 1. vydanie. Bratislava : C. H. Beck, 2015, ISBN 978-80-89603-29-9

ŠEVCOVÁ, K. Komentár zákona č. 576/2004 Z. z. (EPI) [online]. [cit. 27.11.2022]. Dostupné na internete: <https://www.epi.sk/komentovane-ustanovenie/Komentar-k-p-6-zakona-576-2004-Z-z-3.htm>

Dohovor o ochrane ľudských práv a dôstojnosti človeka v súvislosti s aplikáciou biológie a medicíny – Dohovor o ľudských právach a biomedicíne z Ovieda zo 4. apríla 1997

Unesenie Okresného súdu Trebišov zo dňa 30.04.2012, sp. zn. 16P/110/2012

Uznesenie Okresného súdu Brezno zo dňa 08.06.2016, sp. zn.: 8P/122/2016

Ústava slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v platnom znení

Zákon č. 355/2007 Z.z. o ochrane, podpore a rozvoji verejného zdravia a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení

Zákon č. 576/2004 Z.z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení

Zákon č. 160/2015 Z.z. Civilný sporový poriadok v platnom znení

Martin Skaloš¹

Vývoj inštitútu držby a vydržania v podmienkach právneho poriadku územia dnešného Slovenska

Kľúčové slová

držba, vydržanie, právny poriadok, občianske právo, Slovenská republika, Česká republika

Abstrakt

Inštitút držby prešiel v dejinách určitým vývojom, v podmienkach Uhorska i českých krajín bol prítomný už od najstarších čias. V najstaršom vnímaní uhorského i českého práva nebola držba od vlastníctva jednoznačne oddelená. Dnešné občianske právo dôsledne rozlišuje držiteľa veci a vlastníka veci. Preto cieľom tohto príspevku je analýza inštitútu držby v historickom a právnom kontexte územia súčasnej Slovenskej republiky i Českej republiky.

Keywords

possession, maintenance, legal order, civil law, Slovak Republic, Czech Republic

Abstract

The institution of possession has undergone a certain development in history, it has been present in the conditions of Hungary and the Czech lands since the earliest times. In the oldest perception of Hungarian and Czech law, possession was not clearly separated from ownership. Today's civil law consistently distinguishes between the holder of the thing and the owner of the thing. Therefore, the aim of this contribution is the analysis of the institution of possession in the historical and legal context of the territory of the current Slovak Republic and the Czech Republic.

Úvod

Držbu poznali, resp. určitý stupeň právnej ochrany držbe priznávali takmer všetky právne poriadky v dejinách. Inštitút držby má z hľadiska rozpracovania jeho pojmu a koncepcie (a to tak, ako tento inštitút vníma súčasná úprava občianskeho práva) svoj pôvod v rímskom práve.² Podľa rímskych prameňov je potrebné držbu odlišovať od vlastníctva.³ Vlastníctvom rozumieme právne panstvo nad vecou, držbou panstvo faktické.⁴ Držba je faktický stav

¹ Doc. JUDr. PhDr. Martin Skaloš, PhD., docent, Katedra dejín štátu a práva, Právnická fakulta UMB v Banskej Bystrici, Komenského 20, 974 01 Banská Bystrica.

² Držbu je možné považovať za príklad právneho inštitútu, ktorého základná forma bola vytvorená už v období klasického rímskeho práva. Tvorí významný stavebný kameň v súčasných systémoch súkromného práva, avšak praktické a teoretické dôsledky držby sú stále zdrojom právnych polemík a rozporov.

³ Podľa klasického rímskeho práva bola držba chápaná ako skutkový stav s právnymi účinkami, ktorý trvá od okamihu, kedy nastanú skutočnosti, ktoré držbu zakladajú, až do okamihu, kedy nastanú skutočnosti, ktoré držbu skončia.

⁴ VOJÁČEK, L. – SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. a kol. *Vývoj soukromého práva na území českých zemí. I. díl.* Brno : Masarykova univerzita, 2012. s. 31.

(faktické ovládanie veci), pri ktorom osoba odlišná od vlastníka má vec vo svojej moci, a to s úmyslom nakladať s touto vecou ako s vlastnou, t. j. správať sa k veci tak, ako keby bola jej vlastníkom. Významnou, z hľadiska vydržania, je doba, počas ktorej trvá faktické ovládanie veci spolu s vlastníckou vôľou.

Inštitút držby prešiel v dejinách určitým vývojom, v podmienkach Uhorska bol prítomný už od najstarších čias. V najstaršom vnímaní uhorského práva nebola držba od vlastníctva jednoznačne oddelená, a to ani obsahovo, ani terminologicky. V zmysle uvedeného najstaršie právo nerozlišovalo tieto inštitúty, ich obsah zamieňalo, predmetné inštitúty aj vzhľadom na ich charakter „splývali“. K oddeleniu pojmu, obsahu a ochrany vlastníckeho práva od držby došlo až v neskoršom období.⁵

V súvislosti s pojmom držby a jeho vzťahu ku vlastníckemu právu možno povedať, že tento sa vyvinul a používa sa v dvojakom význame:

A) držba je vnímaná ako čiastkové oprávnenie vlastníka, ktoré patrí k obsahu každého vlastníckeho práva. Právo vec držať (*ius possidendi*) je teda jedným z oprávnení subjektívneho vlastníckeho práva (spolu s právom vec užívať, požívať jej plody a úžitky a právom s vecou disponovať). V uvedenom zmysle sa teda právo držby vyvíjalo ako právna možnosť vlastníka veci, aby mal túto (vec) fakticky vo svojej moci;

B) držba však v neposlednom rade predstavuje aj samostatný inštitút práva, inštitút oddelený od vlastníckeho práva. Držiteľ je v tomto prípade osoba odlišná od vlastníka.⁶

1. Držba a vydržanie

Pojmové vymedzenie držby v sebe od najstarších čias tradične nesie dva základné znaky, ktoré musia byť splnené súčasne:

A) *corpus* (*possessionis*), a teda faktické ovládanie veci,

B) *animus* (*possidendi*), nakladanie s vecou ako s vlastnou, vôľu držiteľa mať vec pre seba, a to tak, akoby mu vec patrila.

Predmetné pojmové znaky držby musia byť splnené súčasne. Je však potrebné uviesť, že k naplneniu týchto znakov môže (a vždy v minulosti aj mohlo) dôjsť v súlade, ale aj v rozpore s objektívnym právom. Zánik držby nastával stratou jedného z jej prvkov (faktickej moci nad vecou alebo vôle držať vec pre seba), alebo stratou oboch prvkov súčasne.⁷

⁵ LUBY, Š. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava : Iura Edition, 2002. s. 423.

⁶ VOJČÍK, P. *Občianske právo hmotné I*. Košice : UPJŠ, 2002. s. 192.

⁷ Na rozdiel od držby detencií chýba úmysel nakladať s vecou ako s vlastnou. Detentor teda nakladá s vecou ako s cudzou (pôjde napr. o nájomcu, vypožičiavateľa a pod.).

Okrem toho, že existuje držba veci, rakúske občianske právo pozná aj pojem držby práva.⁸ Rozdiel medzi držbou veci a držbou práva je ten, že pre vznik a zánik držby veci je potrebná iba faktická skutočnosť, pre vznik alebo zánik držby práva skutočnosť právna. Superrevízná komisia zaviedla v ustanovení § 244 medzivojnového návrhu československého Občianskeho zákonníka z roku 1937 novú definíciu držby, podľa ktorej je „držiteľom ten, kto vykonáva právo pre seba“. Toto ustanovenie si sľubovalo vytvoriť jednotnú koncepciu držby, ako nadradeného pojmu, a nahradiť pojem držby veci pojmom držba vlastníckeho práva.⁹

*Autori českého Občianskeho zákonníka z roku 2012 nadviazali na medzivojnovú osnovu, čo vyplýva už zo samotných formulácií zákonných ustanovení. „Držiteľom je ten, kto vykonáva právo pre seba. Držať možno právo, ktoré možno právnym konaním previesť na iného a ktoré pripúšťa trvalý alebo opakovaný výkon. Vlastnícke právo drží ten, kto sa veci ujal, aby ju mal ako vlastník. Iné právo drží ten, kto ho začal vykonávať ako osoba, ktorej takéto právo podľa zákona patrí, a komu iné osoby v zhode s ním plnia“ (§ 981 - § 983 OZ z 2012).*¹⁰

Z uvedených ustanovení českého Občianskeho zákonníka z roku 2012 jasne vyplýva, že od dvojvejnej konštrukcie držby veci a držby práva,¹¹ tak ako bola vypracovaná rímskym a kanonickým právom a obsiahnutá v zákone č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov, sa upustilo a bola nahradená konštrukciou iba zdanlivo jednotnou. Z ust. § 983 vyplýva, že je potrebné rozlišovať držbu vlastníckeho práva na strane jednej a držbu iného práva na strane druhej.

Pod vydržaním sa rozumie nadobudnutie vlastníckeho práva v dôsledku oprávnenej, pokojnej a neprerušenej držby veci po dobu stanovenú zákonom. Vydržanie je osobitným, originárnym spôsobom nadobudnutia vlastníckeho alebo iného vecného práva. Právna úprava vydržania podľa § 134 nadväzuje na právnu úpravu držby.¹² Prostredníctvom vydržania sa poskytuje držiteľovi zákonná možnosť transformácie dlhotrvajúcich vzťahov oprávnenej držby na vlastnícke právo. Ďalej ním možno nadobúdať práva zodpovedajúce vecným bremenám.

⁸ Bližšie pozri: ROUČEK, F. – SEDLÁČEK, J. a kol. *Komentár k československému obecnému zákoníku občianskeho a občianske právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Díl druhý.* Praha : V. Linhart, 1935. s. 67 a násl.

⁹ BOHÁČEK, M. *K snahám o jednotnou konstrukci držby.* In KRČMÁŘ, J. (ed.). *Randův jubilejní památník.* Praha : Právnická fakulta University Karlovy, 1934. s. 348.

¹⁰ Bližšie pozri: VOJÁČEK, L. – SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. a kol. *Vývoj soukromého práva na území českých zemí. I. díl.* Brno : Masarykova univerzita, 2012. s. 43-44.

¹¹ Táto konštrukcia je založená na rímsko-právnej tradícii, ktorá bola prevzatá ako historickým právom rakúskym, tak historickým právom československým, bola súčasťou platného občianskeho práva v Českej republike do roku 2012 (na Slovensku je doposiaľ) a je nepochybne interpretovaná právnou vedou i aplikovaná súdmi.

¹² Právna úprava vydržania v ABGB vychádzala z modelu justiniánskeho práva. Napriek tomu, že zákonník priamo nepoužíval termíny riadne a mimoriadne vydržanie (hovoril len o riadnej a mimoriadnej dobe), dobové názory tieto dva druhy vydržania rozlišujú. Bližšie pozri: PETR, B. *Vydržení v českém právu. 2. vydání.* Praha : C. H. Beck, 2006. s. 11 a násl.

Subjektom vydržania môže byť fyzická aj právnická osoba. Na nadobudnutie vlastníckeho práva vydržaním musia existovať určité predpoklady ustanovené zákonom, a to spôsobilý predmet vydržania, oprávnenosť držby veci alebo práva a napokon nepretržitosť a dlhodobosť trvania držby.

Spôsobilým predmetom nadobudnutia vlastníckeho práva je vec, ktorá môže byť predmetom vlastníckeho práva. V súlade s celkovou koncepciou vydržania pri vymedzení predmetu vydržania neprichádza do úvahy vec, ktorá môže byť len vo vlastníctve štátu alebo zákonom určených právnických osôb (§ 125 OZ a § 134 ods. 2 OZ). Vec, ako predmet vydržania, musí byť taká, ktorá môže byť vo vlastníctve fyzickej osoby alebo právnickej osoby. Je zrejmé, že len vo vlastníctve štátu môže byť nerastné bohatstvo, jaskyne, podzemné vody, prírodné liečivé zdroje a vodné toky (čl. 4 Ústavy SR).

Vydržaním možno do vlastníctva nadobudnúť len celú vec a nie jej reálnu časť. Avšak vydržaním je možné nadobudnúť spoluvlastnícky podiel. Vzhľadom na to, že novelou k Občianskemu zákonníku z roku 1992 sa úplne zrušil inštitút osobného užívania, a tým aj osobné užívanie pozemkov, umožnil Občiansky zákonník nadobúdať do vlastníctva aj pozemky (čo pred 1. 1. 1992 bolo obmedzené iba na určité prípady).

Ďalším predpokladom vydržania je oprávnená držba nadobúdateľa veci podľa § 30 ods. 1. Držba je najzákladnejším elementom vydržania. Platí zásada, že „bez držby niet vydržania“. Nie každá držba je predpokladom vydržania. K vydržaniu vedie len oprávnená držba. To znamená, že ak niekto získa vec do faktickej moci protiprávne (napr. krádežou, lúpežou, násilím a pod.), nemôže k takto získanej veci nadobudnúť vlastnícke právo vydržaním, ani keby vec držal u seba v zákonom stanovenej lehote.

Už od čias Zákona XII. tabúl bola stanovená vydržacia lehota. Dĺžky lehôt aj v priebehu historického vývoja upravovali jednotlivé zákony.¹³ Podľa obyčajového práva platného na Slovensku pred 1. januárom 1951 platila všeobecná vydržacia doba 32-ročná bez ohľadu na to, či išlo o vydržanie hnutelnej alebo nehnuteľnej veci. Proti štátu sa mohlo vydržať za 100 rokov a proti cirkvi za 40 rokov. Podľa Občianskeho zákonníka z roku 1950 bola skrátaná doba pri hnutelnostiach na 3 roky a pri nehnuteľnostiach na 10 rokov. Podľa súčasnej právnej úpravy oprávnená držba musí trvať nepretržite po zákonom ustanovenú dobu, a to pri hnutelných veciach tri roky a pri nehnuteľných veciach desať rokov. Do tejto doby sa započítava aj doba, po ktorú mal vec v oprávnenej držbe právny predchodca (§ 134 ods. 3).

¹³ Zatiaľ čo vydržacia doba pri hnutelných veciach sa podľa ABGB zhoduje s právom justiniánskeho obdobia, teda predstavuje 3 roky (§ 1466 ABGB), pri nehnuteľnostiach je situácia odlišná, lebo ABGB počíta s dobou 30-ročnou, prípadne za určitých situácií ešte 40-ročnou (§ 1468, § 1469 a § 1472 - § 1477 ABGB).

Pre nadobudnutie vlastníckeho práva vydržaním sa napokon vyžaduje dobromyseľnosť vydržiteľa. Dobromyseľnosť ako subjektívna náležitosť vydržania musí existovať v čase nadobudnutia držby. Kým v rímskom práve platila zásada, že dodatočná nedobromyseľnosť neškodí vydržaniu, dnes v prípade, ak počas plynutia vydržacej doby sa držiteľ stane nedobromyseľným, preruší sa plynutie doby a k vydržaniu nedochádza.¹⁴

Právnym následkom splnenia uvedených predpokladov vydržania je nadobudnutie vlastníckeho práva. To znamená, že uplynutím vydržacej doby sa držiteľ stáva vlastníkom veci. K nadobudnutiu vlastníckeho práva dochádza posledným dňom vydržacej doby, nie je potrebná ďalšia právna skutočnosť vo forme konštitutívneho rozhodnutia štátneho orgánu.

V niektorých prípadoch však v záujme právnej istoty, vydržanie ako právnu skutočnosť spôsobujúcu zmenu v subjekte vlastníctva je potrebné verejne preukázať, osvedčiť a určitým orgánom deklarovat' – týka sa to najmä nehnuteľností. V nesporových veciach túto skutočnosť osvedčuje notár.

2. Vzťah uhorského vlastníckeho práva a držby

Stredoveké právo spočiatku nerozlišovalo držbu a vlastníctvo. K oddeleniu a presnejšiemu charakterizovaniu oboch inštitútov dochádza až pod vplyvom budovania modernej procesnej ochrany držby. V Tripartite bola jedinou možnou ochranou držby svojpomoc, až zákonné články z počiatku 19. storočia upravili osobitný druh konania – skrátené konanie späťuvedenia do držby (tzv. sumárnu repozíciu) s cieľom dočasnej úpravy držby veci až do definitívneho rozhodnutia sporu. Stredoveké právo predpokladalo na vznik držby corpus (nadobudnutie faktickej moci nad vecou) aj animus (vznik vôle držať vec). Zánik držby nastával faktickou stratou moci nad vecou alebo stratou držiteľovej vôle (derelictio).

V uhorskom právnom poriadku 16. storočia sa dostatočne nerozlišovalo vlastnícke právo od držby. Nerozvinulo sa ani neobmedzené individuálne vlastnícke právo, ktoré je známe z rímskeho práva ako dominium. Vlastnícke práva boli obmedzované jednak právom rodu a jednak štátom. Z tohto dôvodu bol vlastník skôr len akýmsi užívateľom s veľkým množstvom

¹⁴ Osudy inštitútu vydržania v období po roku 1948 boli veľmi pestré. Zatiaľ čo stredným kódexom z roku 1950 zmizlo de facto mimoriadne vydržanie, socialistický Občiansky zákonník č. 40/1964 Zb. inštitút vydržania odstránil úplne. Bol to aj dôsledok skutočnosti, že z právnej úpravy zmizla ako samostatný inštitút držba. Síce zákonom č. 131/1982 Zb. sa do právnej úpravy vracia ako držba, tak aj vydržanie, napriek tomu však tento zákon prináša kuriózne riešenie, podľa ktorého držiteľ nevydržal pre seba, ale pre štát (§ 135a zákona č. 40/1964 Zb. v znení zákona č. 131/1982 Zb.).

práv ako skutočným vlastníkom. Obzvlášť sa to prejavuje pri dedovizenských majetkoch, pri ktorých bol vlastník obmedzovaný právami členov rodiny a tiež aj právom fisku.¹⁵

Po postupnom oddelení držby od vlastníckeho práva zaznamenávame existenciu rôznych druhov držby, ktoré poznalo aj uhorské právo:

a) držba protiprávna (*possessio iniusta*) resp. držba neoprávnená, je držba v rozpore s právnym poriadkom. V podmienkach uhorského práva bola protiprávnou držba, ktorá bola nadobudnutá násilím alebo tajne. Následne po dokázaní protiprávneho nadobudnutia držby bola samotná držba teda automaticky považovaná za protiprávnu. V prípade ak čin, ktorým niekto nadobudol protiprávnu držbu, nebol dokázaný, platila prezumpcia, že dotyčná osoba je držiteľom podľa práva;

b) držba podľa práva (*possessio iusta*) je niekedy označovaná aj ako držba oprávnená.¹⁶ Ide o držbu, ktorá je v súlade s právnym poriadkom. V podmienkach uhorského práva ju bolo najčastejšie možné nadobudnúť tradíciou od osoby, ktorá vec predtým držala, alebo okupáciou veci, ktorú nedržal nik;

c) poctivá držba (*possessio bonae fidei*), nazývaná aj držbou dobromyseľnou, je držba, pri ktorej držiteľ nevedel o žiadnom dôvode protiprávnosti svojej držby. Predmetné rozlišovanie malo teda subjektívny charakter a každý držiteľ bol považovaný za poctivého až do okamihu, keď bol dokázaný opak;

d) nepoctivá držba (*possessio malae fidei*), resp. držba nedobromyseľná bola držbou, pri ktorej držiteľ vedel o nedostatku svojho práva k veci.¹⁷

Účinky držby boli nasledovné:

1. Držiteľ nemusel dokazovať právny titul svojej držby; platilo pravidlo rímskeho práva „*praesumptio pugnata pro possidente*“, podľa ktorého ak sa žalobca opieral o lepšie právo, musel ho dokázať.

2. Držiteľ mohol držať vec tak dlho, pokiaľ žalobca nedokázal lepšie právo, teda že vec patrí jemu.

3. Poctivý držiteľ (*bonae fidei possessor*) mal právo aj na plody veci. Toto právo mu patrilo aj vtedy, ak by zálohom za nepatrnú sumu držal také majetky, že by ich výnos ďaleko prevyšoval úroky z požičanej sumy. V takomto prípade plody nemusel vrátiť.

¹⁵ Keď porovnáme vlastníctvo podľa rímskeho práva a vlastníctvo podľa uhorského práva, tak môžeme povedať, že uhorské vlastníctvo sa prelína s držbou. Toto prelínanie vlastníckych práv a práv držby sa prejavilo napríklad pri záložnom práve.

¹⁶ Túto terminológiu resp. pojem oprávneného (a aj neoprávneného) držiteľa používa aj súčasná veda občianskeho práva.

¹⁷ Bližšie pozri: LUBY, Š. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava : Iura Edition, 2002. s. 423-424.

4. Držiteľ mohol na ochranu svojej držby, trvajúcej počas jedného roka, použiť svojpomoc proti tomu, kto ho v držbe rušil (Trip. I., čl. 68). Mohol tak urobiť len na odrazenie útoku uskutočneného na jeho držbu, pričom nemohol prekročiť hranicu nutnej obrany¹⁸ a sám si nemohol počínať agresívne a pomstychtivo. V prípade násilného vypudenia z držby mohol do jedného roka svojpomocne opäť uchopiť držbu.

5. Po uplynutí vydržacej lehoty nadobúda držiteľ bez ohľadu na to, či bol *possessor bonae* alebo *malae fidei*, výhody vydržania.¹⁹

Ochrana držby bola vykonávaná rozličnými spôsobmi. V podmienkach uhorského práva môžeme hovoriť o:

a) svojpomoci, kde sa podľa ustanovení *Tripartita* mohli osoby v lehote jedného roka silou brániť proti útoku, ktorý smeroval voči ich držbe. Podobne tak si mohli v stanovenej jednoročnej lehote odňatú nehnuteľnosť vziať späť a uzurpátora z nej vyhodiť;

b) procesnej ochrane, kde po uplynutí jednoročnej lehoty bolo možné uzurpátora žalovať za nespravodlivé zabratie nehnuteľnosti. Išlo o proces o právo na držbu. Podobne tak uhorské zák. čl. 22/1802 a 13/1807 upravovali možnosť zavedenia sumárneho procesu o späťvedenie do držby, resp. o zakázanie rušenia držby.²⁰

Uhorské právo poznalo aj inštitút vydržania (*praescriptio*), avšak celkom inej povahy ako rímske právo. Na dokonanie vydržania sa nevyžadovalo nič iné, len aby držiteľ mal vec v držbe bez prerušenia po dobu, ktorá bola stanovená zákonom. *Bona fides* ani *justus titulus* neboli nevyhnutnými podmienkami vydržania.²¹ Aj účinky vydržania boli v uhorskom práve celkom iné ako v rímskom práve.

Verbőczy definoval vydržanie ako uplynutie zákonom stanovenej doby, počas ktorej na jednej strane sa má vlastník domáhať opätovnej držby veci pod hrozbou straty svojho práva a na druhej strane po uplynutí tejto doby má vydržiteľ právo vydržanú vec držať aj naďalej. Pri vydržaní v uhorskom práve išlo o zánik nároku na strane vlastníka v podobe premlčania. Vydržanie a premlčanie boli spojené do jednej právnej skutočnosti.²²

¹⁸ *Tripartitum* pre pojem nutná obrana používalo pojem sebaobrana.

¹⁹ KADLEC, K. *Verbőczyovo Tripartitum a soukromé právo uherské i chorvatské šlechty v něm obsažené*. Praha : Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1902. s. 184.

²⁰ FICO, M. *Vývoj inštitútov vecných práv*. Košice : UPJŠ, 2013. s. 16-17.

²¹ Splnenie podmienky *bona fides* nebolo v uhorskom práve jednoznačné. Z *Verbőczyho* ustanovení *Tripartita* (Trip. I. 23, 24, 78 § 1 a okrem iného aj zo zák. čl. 37/1729) nevyplýva, že na vydržanie bolo potrebné aj *bona fides*. Podmienka *dobromyseľnosti* v týchto ustanoveniach nie je uvedená. Na druhej strane je potrebné povedať, že *bona fides* na vydržanie vyžadovalo cirkevné právo a žiadne svetské právo nemohlo byť v rozpore s cirkevným právom. Iba na vydržanie v prípade *poddanských* majetkov, kde vydržacia doba bola jeden rok a jeden deň, bola zavedená požiadavka *dobromyseľnosti*.

²² Podľa Trip. I. 78, § 1 premlčanie je uplynutím toho času, ktorý určuje zákon na udržanie a vrátenie majetkov v súlade s právom.

Podmienky na vydržanie v uhorskom práve boli dve:

1. držba veci v pokojnej a nerušenej držbe a
2. uplynutie vydržacej doby.

Čo sa týka doby potrebnej na vydržanie, vyžadovala sa v prípade fiskálnych majetkov doba 100 rokov, pri cirkevných majetkoch 40 rokov, pri šľachtických majetkoch 32 rokov, a v prípade poddanských majetkov doba jedného roka a jedného dňa (Trip. I., čl. 78, § 2 a § 4)²³. Mestské majetky sa mohli pred Verbóczym vydržať v dobe 12 rokov (Trip. I., čl. 78, § 2), za neho sa však zaužívala obyčaj, podľa ktorej aj v prípade mestských majetkov podobne ako poddanských stačila doba jedného roka a dňa.

Po uplynutí vydržacej doby musel vydržiteľ prostredníctvom námietky premlčania dokázať, že mal individuálne určenú vec v pokojnej a nerušenej držbe od začiatku i počas sporu. Držba sa predpokladá dovtedy, pokiaľ nie je odporcom podaný protidôkaz.

Za pokojnú držbu sa považovala taká držba, ktorá počas doby vydržania nebola prerušená a to buď faktickým spôsobom, t. j. mocou (vypudením držiteľa) alebo právnym, ako odporom (protestom, kontradikciou), zákazom (inhibíciou), napomenutím (admoníciou) alebo podaním žaloby.

Napriek splneným podmienkam na vydržanie, k vydržaniu, resp. premlčaniu nedošlo:

1. v nepokojných, búrlivých časoch, ako počas nepokojov Zápoľských, Bočkajovských a pod. Rovnako z premlčania, resp. vydržania boli vylúčené určité roky na základe snemových uznesení [22/1542, od 29. augusta 1526 do 1. marca 1542, celkom 15 rokov; 58/1622, od r. 1596 - do 1613, celkom 18 rokov; 93/1649, od 1642 - do 1649, celkom 7 rokov; 29/1681, od 1670 do 1681, celkom 11 rokov; 70/1715, od sv. Juraja 1703 - do sv. Juraja 1711, celkom 8 rokov];
2. v čase, kedy syn nasledoval otca do vyhnanstva (Trip. I., čl. 79, § 1);
3. v čase, kedy bol niekto v nepriateľskom zajatí (Trip. I., čl. 79; Trip. I., čl. 56, § 4);
4. (na základe neskoršieho práva), pokiaľ sirotky nedosiahli 16 rokov (36/1729, 37/1729).

V týchto prípadoch vydržacia doba bola prerušená, resp. neplynula, pokiaľ trvali zákonné prekážky. Ak určitá doba premlčania uplynula skôr, ako nastala zákonná prekážka, táto doba sa započítavala k dobe vydržania, ktorá plynula po skončení zákonnej prekážky. Naproti tomu, ak bola držba prerušená buď spôsobom faktickým alebo právnym, možno

²³ Vydržacia doba poddanských majetkov pred Tripartitom bola 12 rokov.

hovorí o pretrhnutí vydržania, t. j. pretrhnuté vydržanie muselo začať znovu, pokiaľ malo dôjsť k vydržaniu.²⁴

Uhorské právo pripúšťalo, aby si vydržací čas predchodcu pripočítal nový držiteľ. Takto potom mohol syn pokračovať v otcovej držbe, bočný príbuzný v držbe iného bočného príbuzného, po ktorom zdedil majetky, kupujúci v držbe predávajúceho a neskorší držiteľ v držbe predchádzajúceho držiteľa.

Ak zomrel držiteľ ešte pred skončením vydržacej doby a ak jeho statky pripadli fisku, fiskus nemohol pokračovať vo vydržaní. Bolo to z toho dôvodu, že inštitút vydržania bol len v prospech súkromných osôb a nie aj v prospech fisku.

Ak niekto nadobudol nejakú vec vydržaním a potom ako deficiens (t. j. ten, kto nemal oprávnených dedičov) zomrel bez testamentu, všetok nadobudnutý majetok vydržaním, ako aj všetok ostatný deficietov majetok (deficient = posledný oprávnený dedič), nadobudnutý od neho akýmkoľvek spôsobom, prešiel na fiskus (zák. čl. 26/1715). V opačnom prípade, ak zomrel ako deficient ten, ktorého majetok nadobudol niekto vydržaním, toto vydržanie prestalo platiť. Síce majetok neprešiel na fiskus, ale vyžadovala sa na vydržanie doba držby 100 rokov, ktorá sa počítala až od smrti deficieta.

Podľa Tripartita medzi príbuznými ohľadom dedičského práva a vlastníctva majetkov a pozemkových práv premlčacia doba nikdy neplynula. Z pravidla, že proti príbuzným sa nepripúšťalo vydržanie, existovali aj určité výnimky:

1. Ak ženy mali v držbe majetky, ktoré patrili len mužskému pohlaviu, po 32 rokoch ich vydržali, pretože vzhľadom na tieto majetky sa pokladali za osoby cudzie (nepříbuzné);
2. Ak po vykonanom delení odovzdal jeden brat svoju časť nehnuteľnosti druhému bratovi a ten ju mal 32 rokov v pokojnej držbe, vydrží užívanie nehnuteľnosti. Ak však fassionár (brat vydržiteľ) zomrel, vrátili sa vydržané majetky späť bratovi fatentovi a teda nepripadli fisku;
3. Tak ako pri násilných činoch sa pripúšťalo premlčanie aj medzi príbuznými, pripúšťalo sa aj pri dlhoch, pretože v tomto prípade prameňom žaloby nebol príbuzenský pomer.

Právny inštitút vydržania bol zavedený na ochranu držiteľa proti vlastníčkovi a mohol byť uvedený do platnosti formou námietky žalovaného. Ak bol vydržiteľ z držby vypudený, nemohol sám žalovať na základe vydržania. Týmto procesným účinkom sa odlišovalo uhorské vydržanie od vydržania rímskeho i rakúskeho práva, ktoré umožňovali vydržiteľovi, aby reivindikoval vec, o držbu ktorej bol pripravený. Reivindikácia bola založená na tom, že sa

²⁴ Založená nehnuteľnosť nemohla byť vydržaná, pretože vydržanie sa priečilo povahe záložného práva ako práva dočasného.

vydržiteľ stal vlastníkom vydržanej veci. V uhorskom práve však vydržanie nemalo takýto účinok. Vydržaním sa nenadobudlo vlastníctvo, ale len akási pevnejšia držba.

Vydržiteľ mohol hájiť svoje práva:

1. Ak bol vydržiteľ zo svojej držby vypudený a bol nútený podať žalobu, nemohol svoje právo zakladať na vydržaní, ktoré mu poskytovalo len námietku, nie žalobu, ale musel sa opierať o svoju skoršiu držbu a postupovať na základe iných právnych titulov, ako titulo violentiali alebo repositionali;
2. Ak mal vydržiteľ vec stále v držbe a vlastník ho žaloval, musel sa brániť prostredníctvom námietky vydržania a zároveň musel vydržanie aj dokázať. Neodporúčalo sa, aby námietku vydržania žalovaný použil príliš skoro, ale iba vtedy, ak už neboli iné dôkazy, a to jednak preto, že vydržanie bolo ťažko dokázať, jednak aj preto, že ten, kto sa bránil vydržaním, uznával nepriamo právo odporcu, lebo tvrdil, že zaniklo vydržaním;
3. Ak bol vydaný proti vydržiteľovi, ktorý sa bránil príliš skoro námietkou vydržania, nepriaznivý rozsudok, mohol svoju chybu napraviť tým, že mohol odvolať slovo svojho právneho zástupcu.²⁵

3. Právna úprava držby v ABGB

ABGB vychádzal z rímskoprávneho rozlišovania medzi *detentio* (§ 309, veta 1) a *possessio* (§ 309, veta 2), ako aj medzi *corpus* a *animus*.²⁶ Teda podľa ABGB medzi náležitosti držby patrili *animus a corpus*. Nemecké právo sa v 19. storočí stavalo k vôli držať (*animus possidendi*) skepticky. Preto v BGB vôľa držať nebola súčasťou skutkovej podstaty držby.

Animus (animus possidendi) predpokladá vedomie (*scientia*). Preto, ako uvádzajú autori komentára k ABGB, ak nie je splnená požiadavka vedomia, nemožno vôbec hovoriť o vôli, a ak je splnená požiadavka vedomia, nemožno ešte hovoriť o vôli. Vôľa sama o sebe však nemá právnu relevanciu.

Corpus (corpus possessionis) na rozdiel od rímskoprávneho *possessio corpore sa vyznačuje* kvalifikovaným prejavom držiteľovej vôle. Vôľa, pokiaľ má byť právne relevantná, musí byť prejavená. Teda pod „*corpus*“ zákonodarca rozumel predpísanú publikáciu vôle

²⁵ V prípade procesného vystupovania advokáta však bolo možné napraviť prípadné chyby advokáta v konaní tzv. stiahnutím advokátovho slova (*revocatio advocacionis*). Išlo o osobitný inštitút uhorského práva, ktorý mal umožniť nápravu chýb advokáta alebo zneužitie jeho postavenia na škodu klienta, ktorý sa rozšíril za vlády Anjouovcov, hoci bol zrejme známy už aj skôr. Inštitút stiahnutia advokátovho slova bol upravený a menený zák. čl. 51/1492, zák. čl. 15/1500 a zák. čl. 39/1729.

²⁶ Podľa § 309 ABGB „Kto má vec vo svojej moci alebo úschove, je jej majiteľom. Ak má majiteľ veci vôľu vec držať ako vlastnú, je jej držiteľom.“

držiteľa. Zároveň bolo upozorňované, že nestačí akýkoľvek prejav vôle držiteľa, ale je potrebný taký, aký je predpísaný („*lebo ide o vecné právo, ktoré musí byť publikované všetkým iným – zaviazaným – osobám*“). A predpísaný je taký prejav, ktorý sa javí ako celkom zjavná realizácia držiteľskej vôle.²⁷

Ak bude daný *corpus, ale nie animus, v takom prípade nemožno hovoriť o držbe, ale o detencii. Detencia je inak časťou skutkovej podstaty držby, takže držiteľ je vždy detentorom, naproti tomu detentor nemusí byť ešte držiteľom.*²⁸

Podmienkami vzniku držby boli:

- a) spôsobilý subjekt,
- b) spôsobilý objekt,
- c) spôsob vzniku.

Za spôsobilý subjekt sa samozrejme považovala osoba, ktorá mala spôsobilosť na práva. Osoby, ktoré nemali užívanie rozumu, boli (sami) o sebe nespôsobilé nadobudnúť držbu. Zastupoval ich poručník alebo opatrovník. Nedospelí, ktorí dovŕšili roky detstva, mohli sa sami pre seba držby veci ujať.

Spôsobilým objektom mohli byť všetky hmotné i nehmotné predmety, spôsobilé byť predmetom obchodu. To pri negatívnom výklade znamená, že predmetom držby nemohli byť práva, ktoré sú *extra commercium*, ako sú predovšetkým osobné práva. Sú to teda majetkové práva. Osnova československého Občianskeho zákonníka podmienky držby rozširovala ešte o ustanovenie, že musí ísť o práva, ktoré „*pripúšťajú trvalý alebo opätovný výkon*“.

ABGB rozlišoval tieto spôsoby nadobudnutia držby:

I. vlastné nadobudnutie a nadobudnutie zástupcom.

Hmotné hnutelné veci „*vezmú sa do držby*“ *telesným* uchopením, odvedením alebo uschovaním; nehmotné potom „*vstúpením na ne, vymedzením, ohradením, označením alebo obrábaním*“.

Držba nehmotných vecí alebo práv sa nadobudne, keď sa použijú vo vlastnom mene (§ 312 ABGB).

Držba práva sa použije:

- keď niekto od druhého niečo žiada, ako by to bola jeho povinnosť a ten mu to poskytuje;
- ďalej, keď niekto použije vec, ktorá prináleží inému s jeho dovoľaním na svoj prospech;

²⁷ ROUČEK, F. – SEDLÁČEK, J. *Komentár k československému obecnému zákoníku občianskému a občianské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Díl druhý. Praha : V. Linhart, 1935. s. 73.*

²⁸ Detencia (*corpus*) je sama o sebe (teda bez držiteľskej vôle) právne relevantná, pretože znamená pasívnu legitímáciu pre vlastnícku žalobu.

- keď niekto sa podrobí cudziemu zákazu niečo konať, čo by inak konať smel (§ 313 ABGB).

2. nadobudnutie držby bezprostredné a sprostredkované.

Bezprostredné nadobudnutie držby nastávalo, „ak sa niekto zmocnil nikomu nepatriacich práv a vecí“. Teda išlo o nadobudnutie držby veci, ktorá nebola v držbe iného subjektu. Nadobúdateľ nemal v držbe žiadneho predchodcu, preto išlo o originárne nadobudnutie.

Sprostredkované nadobudnutie držby nastávalo, „ak sa niekto zmocnil práva alebo veci, ktorá *patrila inej osobe*“ (§ 314 ABGB). Išlo teda o nadobudnutie držby veci, ktorá bola už v držbe iného subjektu. V tomto prípade nadobúdateľ držby mal predchodcu a držby sa mohol zmocniť buď svojpomocne (teda bez vôle dovtedajšieho držiteľa), alebo s vôľou dovtedajšieho veriteľa, teda išlo o nadobudnutie derivatívne.

V prípade derivatívneho nadobudnutia išlo buď o prevod držby (odovzdaním) alebo o prechod držby (dedičskou postupnosťou). Ak bola hnutelná vec postupne odovzdaná viacerým osobám, patrí právo držby tej, ktorá má vec vo svojej moci. Ak ide však o vec nehnuteľnú a ak sú zavedené verejné knihy, patrí právo držby výlučne tomu, kto je ako jej držiteľ zapísaný.

Zákonník rozoznával držbu poctivú a nepoctivú. Poctivá držba bola taká, ktorá sa zakladala na platnom titule, teda na právnom dôvode spôsobilom na nadobudnutie. Opakom bola držba nepoctivá. S pojmom poctivá držba sa v ABGB stretávame na dvoch miestach. Predovšetkým v § 1461, ktorý ním rozumel držbu, ktorá sa zakladá na takom titule, ktorý by stačil na prevod vlastníctva, ak by bol prevodca vlastníkom. Išlo tu o poctivú držbu v užšom slova zmysle. Popri tom poznal zákonník poctivú držbu v širšom slova zmysle v § 316 a § 317, „keď sa zakladá na platnom titule“. Či bola držba poctivá alebo nepoctivá, ak bol tu právny spor, mal rozhodnúť výrok súdu. Ak bola pochybnosť, malo sa za to, že držba bola poctivá.²⁹

Kto sa z pravdepodobných dôvodov domnieval, že vec, ktorú drží, je jeho, bol držiteľ poctivý. Nepoctivým držiteľom bol ten, kto vedel alebo z okolností musel vedieť, že vec, ktorú mal v držbe, patrila niekomu inému. Nepoctivý držiteľ bol povinný, aby nielen vydal všetok prospech, ktorý držbou cudzej veci nadobudol, ale tiež aby nahradil ten, ktorý by nadobudla osoba ukrátená, ako aj všetku škodu, ktorá vzišla z jeho držby.

Poctivý držiteľ mohol vec, ktorú mal v držbe, už len preto, že ju držal poctivo, ľubovoľne užiť, zužitkovať i zničiť a nebol za to zodpovedný. Poctivému držiteľovi patrili všetky plody veci, ihneď ako od nej boli oddelené; jeho boli tiež všetky iné už vybrané úžitky,

²⁹ Nech je držba akákoľvek, nikto nie je oprávnený, aby ju svojvoľne rušil. Kto bol v držbe rušený, môže sa na súde domáhať, aby bol zásah odsúdený a dokázateľná škoda nahradená.

pokiaľ v priebehu pokojnej držby dospeli (dozreli). Ak poctivý držiteľ vynaložil na vec buď náklady nevyhnutné pre trvalé zachovanie podstaty veci, alebo náklady užitočné pre doposiaľ trvajúce rozmnoženie úžitkov, mal nárok na ich náhradu podľa ich súčasnej hodnoty, pokiaľ táto neprevyšovala skutočné náklady. Z nákladov vynaložených iba zo záľuby a na ozdobu sa uhrádzalo iba toľko, o koľko tým vec skutočne získala na všeobecnej hodnote; predchádzajúci držiteľ však mohol vo svoj prospech odstrániť všetko, čo sa dalo od veci oddeliť bez poškodenia jej podstaty.

Vo vzťahu k zániku držby ABGB rozlišoval zánik držby hmotných vecí, práv zapísaných vo verejných knihách a iných práv. Držba hmotnej veci zanikala, ak sa vec stratila a nebola nádej, že bude nájdená,³⁰ ďalej ak bola vec dobrovoľne opustená alebo ak prešla do cudzej držby. Držba práv a nehnuteľných vecí, ktoré boli zapísané vo verejných knihách, zanikla, keď sa zo zemských, mestských alebo pozemkových kníh vymazala, alebo keď bola zapísaná na meno inej osoby. U iných práv držba zanikala, keď druhá strana vyhlásila, že nechce už plniť, čo dovtedy plnila; keď niekto už netrpel, aby druhý vykonával svoje právo; alebo už nedbal na príkaz zdržať sa nejakého konania, pričom držiteľ vo všetkých týchto prípadoch nežaloval na uchovanie držby. Samotným nevykonávaním práva, až na prípady premlčania ustanovené v zákone, držba nezanikala.³¹

4. Držba v návrhu občianskeho zákonníka z roku 1937

Rovnako ako v ABGB držba bola zaradená ako prvá z vecných práv. Najprv bolo vymedzené, aké veci možno držať³² a kto môže byť ich držiteľom.³³ V osnove z roku 1937 boli prevzaté všeobecné pravidlá platné pre držbu, ktorá už mala dlhú tradíciu v ABGB. Aj naďalej mali byť zachované dva základné právne znaky držby: skutočná vláda nad vecou a vôľa s vecou nakladať ako s vlastnou.

Osnova z roku 1937 poznala držbu veci a držbu práva. Predmetom držby sa mohli stať iba také práva, s ktorými bolo možné obchodovať – majetkové práva. Vylúčené mali byť predovšetkým práva osobné a rodinné. Držba mala trvať po dobu, „*pokiaľ trvala vôľa držiteľa*.“

³⁰ Pokiaľ bola nádej, že sa stratená vec nájde, bolo možné jej držbu uchovať samotnou vôľou. Nepritomnosťou držiteľa alebo tým, že nastane nespôsobilosť k nadobudnutiu držby, nezanikala držba už nadobudnutá.

³¹ VOJÁČEK, L. – SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. a kol. *Vývoj soukromého práva na území českých zemí. I. díl.* Brno : Masarykova univerzita, 2012. s. 262-264.

³² Pozri § 100 osnovy z roku 1937, 844; *Vládní návrh zákona, kterým se vydává Občanský zákoník.* Praha : Státní tiskárna, 1937: „*Držat možno práva, ktoré sú v právnom obchode a pripúšťajú trvalý alebo opätovný výkon.*“

³³ Bližšie pozri: DVOŘÁK, J. – MALÝ, K. a kol. *200 let Všeobecného Občanského zákoníku.* Praha : Wolters Kluwer, 2011. s. 529.

Ustanovenia upravujúce držbu návrh Občianskeho zákonníka rozdeľoval tak, že najskôr pojednával o riadnej držbe (§ 107 - § 108). Išlo o držbu, pri ktorej osoba bola uvedená do držby na základe platného právneho dôvodu. Ako dôvod riadnej držby bol uvedený výrok správneho úradu alebo súdu. Oproti Všeobecnému Občianskemu zákonníku boli vypustené ustanovenia o tabulárnej držbe. Držba poctivá a nepoctivá bola upravená v § 109 - § 112. Ak sa na držiteľa malo prihliadať ako na poctivého, musel sa z presvedčivých dôvodov domnievať, že mu právo, ktoré vykonáva, skutočne patrí. Poctivosť alebo nepoctivosť držby pri právnických osobách sa mala posudzovať podľa konania ich orgánov. Ustanovenie § 111 upravovalo všeobecne posúdenie poctivosti pri konaní ako právnických, tak aj iných osôb (§ 111 osnovy z roku 1937). Nakoniec návrh pojednával o pravej držbe (§ 113 Osnovy z roku 1937), a to tak, že z pôvodného § 345 ABGB bolo prevzaté takmer celé ustanovenie, iba sa vypustila zmienka o výprose.

Superrevízná komisia sa snažila vytvoriť jednotný pojem držby. Do návrhu Občianskeho zákonníka sa snažila presadiť právny názor, že pri držbe ide o výkon práva, a to aj vlastníckeho práva. Finálne ustanovenie pojednávajúce o držbe malo znieť: „... *držiteľom je, kto vykonáva právo pre seba...*“. *Nemal byť rozdiel, či ide o vlastnícke právo alebo iné právo.* Avšak v záverečnej redakcii bola táto veta vypustená. Nakoniec prevládol názor, že nie je nutné podávať definíciu držiteľa, stačí iba to, ako sa niekto držiteľom stane (§ 101 a násl. Osnovy z roku 1937). Návrh Občianskeho zákonníka sa ďalej venoval právnym inštitútom upravujúcim nadobúdanie a prevod držby (§ 103 - § 106 Osnovy z roku 1937).³⁴

5. Inštitút držby v Občianskom zákonníku z roku 1950

Podľa Občianskeho zákonníka č. 141/1950 Zb. držba sa upravuje len v rámci vlastníckeho práva a jej úprava sa podstatne zjednodušuje. Držbu upravuje OZ v § 143 - § 149, pričom ju definuje iba nepriamo a to definíciou držiteľa, ktorým je „kto s vecou nakladá ako so svojou alebo kto vykonáva právo pre seba“ (§ 143). Z hľadiska tejto definície sa ustanovenie § 144 („Držať možno veci, ako aj práva, ktoré pripúšťajú trvalý alebo opätovný výkon“) javí ako redundantné. Popri držiteľovi veci, t. j. popri tom, kto s vecou nakladá ako so svojou (hoci nie je jej vlastníkom), pozná aj Občiansky zákonník tzv. detentora, t. j. toho, kto vec má pri sebe, kto vec má fakticky vo svojej moci, nenakladá s ňou však ako so svojou. Hoci celková

³⁴ Nový český Občiansky zákonník sa kontinuálne vracia k osnove z roku 1937. Držba je, rovnako ako v ABGB a v osnove z roku 1937, zaradená na čelo vecných práv. Ustanovenie uvádzajúce držbu znie rovnako, ako ho možno nájsť v dôvodovej správe z roku 1937: „*Držiteľom je ten, kto vykonáva právo pre seba.*“ Rovnako ako v roku 1937 je charakterizovaná držba riadna, poctivá a pravá.

snaha úpravy držby v osnove smerovala pokiaľ možno na zmiernenie rozdielov medzi držbou a detenciou, bolo potrebné rozdiely medzi nimi zachovať, lebo niektoré dôsledky týchto rozdielov sú predsa len vžitú a praktické.

Namiesto doterajšieho ťažkopádneho triedenia držby na pravú a nepravú, statočnú a nestatočnú, zákonnú a nezákonnú nastupuje jediné rozlíšenie, totiž na držbu oprávnenú a neoprávnenú. Držiteľom oprávneným je ten, kto so zreteľom na všetky okolnosti je v dobrej viere, že mu vec alebo právo patrí. Oprávnenému držiteľovi sa priznávajú proti tretím osobám zásadne rovnaké práva, aké má vlastník (§ 146); s tým súvisí ustanovenie § 152 ods. 2, *podľa ktorého* „obdobnú ochranu požíva aj oprávnený držiteľ veci a aj ten, kto je vôbec oprávnený vec mať u seba“ (ochrana detencie).

Proti svojvoľnému rušeniu držby sa pripúšťa obrana svojpomocou primeranou rušiacemu činu. Občiansky zákonník vychádza z názoru, že ochrana držby proti rušeniu je vecou záujmu na zachovaní všeobecného mieru a poriadku, a preto zveruje túto ochranu miestnym národným výborom. Národný výbor nerozhodne ani o právnom dôvode držby, ani o eventúálnych otázkach vlastníctva. Obmedzí sa len na odstránenie rušenia držby.

Rušiteľovi, ktorý sa domnieva, že mu k veci náleží lepšie právo ako rušenému držiteľovi, zostáva i po rozhodnutí národného výboru možnosť, aby svoje silnejšie právo uplatnil žalobou na súde.

Vydržaním možno nadobudnúť vlastnícke právo, ak nejde o nescudziteľné veci, ktoré sú v socialistickom vlastníctve. Ustanovenie § 115 kladie ďalšie prekážky tomu, aby veci nescudziteľné zo socialistického vlastníctva štátu a ľudových družstiev nemohli ani vydržaním prejsť do súkromného vlastníctva. Ani jeden socialistický vlastník (či štát alebo ľudové družstvo) nemôže vydržať proti inému socialistickému vlastníkovi. Veci, ktoré sú v osobnom alebo súkromnom vlastníctve, môže vydržať každý oprávnený držiteľ (§ 145 OZ). Ak ich nadobudne subjekt socialistického vlastníctva, stanú sa samozrejme predmetom socialistického vlastníctva. Podľa § 116 ods. 1 a 2 vlastnícke právo k hnutelnej veci nadobudne, kto ju drží oprávnene (§ 145) a nepretržite tri roky; ak ide o nehnuteľnú vec, je potrebná vydržacia doba desaťročná.³⁵ Kto nadobudne oprávnenú držbu od oprávneného držiteľa, môže si započítať vydržaciu dobu predchodcu. Vydržať možno nielen vlastnícke právo, ale aj každé iné právo,

³⁵ Doterajšia tridsaťročná (na Slovensku tridsaťdvaročná) vydržacia doba skraca sa na desať rokov; k tomu vedú doterajšie skúsenosti, podľa ktorých tridsaťročná (tridsaťdvaročná) lehota je neprimerane dlhá a nezodpovedá zrýchlenému tempu dnešného hospodárskeho života.

ktoré je spôsobilým predmetom držby, t. j., ktoré pripúšťajú trvalý alebo opätovný výkon (§ 144). Takýmito právami sú najmä práva, ktoré sú rubom vecných bremien (§ 166 a násl.).³⁶

6. Držba a vydržanie v Občianskom zákonníku z roku 1964

Popri socialistickom, osobnom a súkromnom vlastníctve Občiansky zákonník č. 40 z roku 1964 zakotvil aj ochranu držby. Až do roku 1983 však bola držba ako samostatná právna inštitúcia pre socialistický Občiansky zákonník neznámym inštitútom. Rovnako Občiansky zákonník nepoznal ani možnosť vydržania,³⁷ ktoré bolo založené práve na oprávnenej držbe. Napriek nedostatku zákonnej právnej úpravy možno povedať, že ochrana držby v socialistickom československom štáte existovala, čo vyplývalo napríklad z ustanovenia § 228 alebo § 485 OZ.³⁸ Ustanovenie § 228 uvádzalo, že ak organizácia prevedie na občana poskytnutou službou vlastníctvo k veci, nemôžu byť proti nemu uplatnené práva iných osôb týkajúce sa tejto veci. Podľa ustanovenia § 485 z podstaty veci vyplývalo, že tzv. nepravý dedič bol držiteľom vecí pochádzajúcich z pozostalosti.

Inštitút vydržania nebol nášmu právnemu poriadku po účinnosti Občianskeho zákonníka z roku 1964 do jeho novely z roku 1982 celkom neznámy. V Zákonníku medzinárodného obchodu, ktorý musel rešpektovať zvyklosti a pravidlá zahraničného obchodu, bol inštitút vydržania upravený. Vydržanie bolo koncipované ako pôvodný spôsob nadobudnutia vlastníckeho práva na základe oprávnenej držby trvajúcej nepretržite tri roky (§ 96 ZMO). Predpoklady vydržania boli podľa zákonníka tieto:

1. držba v zmysle nakladania s vecou ako so svojou, teda nie iba detencia,
2. držba musela byť oprávnená, čím sa rozumelo nakladanie s *vecou* ako so svojou, ak bol držiteľ so zreteľom na všetky okolnosti v dobrej viere, že mu vec ako vlastníkovi patrí. V pochybnostiach platilo, že držba je oprávnená (§ 98 ods. 2 ZMO),
3. držba musela byť po celú vydržaciú dobu neprerušená. Za neprerušenú sa považovala aj vtedy, ak držiteľ stratil držbu bez svojej vôle a získal ju znovu späť do jedného roka od straty alebo ju opäť nadobudol na základe žaloby podanej v tejto jednoročnej lehote (§ 97 ZMO).³⁹

³⁶ Ustanovenia o vydržaní vlastníckeho práva platia obdobne o vydržaní iných vecných práv (§ 118 OZ).

³⁷ Podľa novej socialistickej právnej vedy bolo „vydržanie inštitúciou príliš tvrdou voči vlastníkovi a do istej miery bolo aj v rozpore s ústavne zaručenou ochranou osobného vlastníctva.“ In KRATOCHVÍL, Z. *Nové občanské právo. I. vyd.* Praha : Orbis, 1965. s. 165.

³⁸ KNAPP, V. – LUBY, Š. a kol. *Československé občanské právo. I. svazek. 2. vydání*, Praha : Orbis, 1974. s. 297 a násl.

³⁹ Takto splnené predpoklady mali za následok originárne nadobudnutie vlastníctva veci, takže proti novému vlastníkovi nemohli tretie osoby uplatňovať žiadne práva, ktoré niekto mal proti predchádzajúcemu vlastníkovi. Pochopiteľne, že vydržaním zaniklo právo doterajšieho vlastníka (§ 95 ZMO).

Inštitúty držby a vydržania⁴⁰ sa do Občianskeho zákonníka dostali ku dňu 1. apríla 1983 na základe novely vykonanej zákonom č. 131/1982 Zb., ktorým sa mení a dopĺňa Občiansky zákonník a upravujú niektoré ďalšie majetkové vzťahy. Podľa ustanovenia § 132a platilo, že kto s vecou nakladá ako so svojou a je so zreteľom ku všetkým okolnostiam v dobrej viere, že mu vec patrí, má obdobné práva na ochranu, aké má vlastník veci. To isté platilo aj pre držanie práva. Popri tom k uvedenému dňu vznikol nový spôsob nadobúdania vlastníckeho práva, ktorým bolo vydržanie. Ustanovenie § 135a uvádzalo, že vlastníkom veci, ktorá môže byť predmetom osobného vlastníctva, sa stane občan, ktorý má nepretržite v držbe hnutelnú vec po dobu 3 rokov a nehnuteľnú vec po dobu 10 rokov. Teda je zrejmé, že možnosť vydržania sa týkala iba občanov, nie socialistických organizácií. Významné doplnujúce pravidlo bolo obsiahnuté v ustanovení § 135a ods. 3, podľa ktorého nebolo možné vydržať vec z majetku v socialistickom vlastníctve alebo vec, ku ktorej mala socialistická organizácia právo užívania podľa osobitných predpisov. Takto sa nedalo nadobudnúť ani právo k pozemku, ktorý bol v socialistickom vlastníctve, alebo ku ktorému mala socialistická organizácia právo užívania podľa osobitných predpisov.⁴¹

Záver

Pri charakteristike vzťahu držby a vlastníctva sa ako (základná) odlišnosť často uvádza to, že držba je stavom faktickým (skutkovým), kým vlastníctvo je stavom právnym. Tak sa na predmetné inštitúty často nazeralo aj v minulosti. Išlo však o otázku komplikovanú, na ktorú neexistoval (a ani v súčasnosti neexistuje) jednotný názor. Po pojmovom a obsahovom oddelení týchto inštitútov možno konštatovať, že držba bola stavom faktickým, ale tento stav bol chránený (upravovaný) právom.

Zákon č. 141/1950 Zb. uvádza v § 143, že držiteľom je ten, „*kto s vecou nakladá ako s vlastnou alebo kto vykonáva právo pre seba.*“ Teda je zrejmé, že aj po zmene spoločenských pomerov bola zachovaná disjunkcia medzi držbou veci ako faktickým stavom a držbou práva, na vznik ktorej sú potrebné špecifické podmienky. Práve tak aj súčasný Občiansky zákonník (zákon č. 40/1964 Zb.) v § 129 ods. 1 veľmi vhodne rozlišuje držbu veci a držbu práva, a v odseku 2 obmedzuje možnosť držania práva na práva pripúšťajúce opätovný alebo trvalý výkon. Pritom držiteľom práva je ten, kto vykonáva právo pre seba, akoby mu patrilo, hoci mu nepatrí.

⁴⁰ Bližšie pozri: PETR, B. *Vydržení v českém právu. 2. vydání.* Praha : C. H. Beck, 2006. s. 45-47.

⁴¹ DÁVID, R. *Československé socialistické občanské právo (1948 - 1989).* In VOJÁČEK, L. – SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. a kol. *Vývoj soukromého práva na území českých zemí. I. díl.* Brno : Masarykova univerzita, 2012. s. 455.

V právnej úprave z roku 1964 boli eliminované tradičné inštitúty, ako sú držba a vydržanie. Napriek absencii explicitnej úpravy držby možno existenciu tohto inštitútu v československom občianskom práve nepriamo odvodiť z niektorých ustanovení Občianskeho zákonníka (§ 4, § 5, § 132, § 221 a § 228 OZ z 1964). Právna úprava vydržania bola nevyhnutná predovšetkým pre obchodné styky so zahraničím, a preto k 1. aprílu 1964 zostal inštitút vydržania aspoň v úprave Zákonníka medzinárodného obchodu (ZMO), ktorý nadobudol účinnosť v rovnaký deň ako Občiansky zákonník. ZMO definoval vydržanie pomerne ojedinelým spôsobom, a to akcentom na stratu vlastníctva: „Vlastnícke právo vlastníka stráca, ak vlastnícke právo niekto iný nadobudne vydržaním“ (§ 95 ZMO).

Už krátko po vydaní Občianskeho zákonníka z roku 1964 bolo jasné, že programový legislatívny experiment v podobe radikálne koncipovaného kódexu občianskeho práva sa nevydaril. Preto v roku 1982 bola vydaná rozsiahla novela č. 131/1982 Zb., ktorá zásadným spôsobom zmenila text Občianskeho zákonníka z roku 1964, a to návratom väčšiny dôležitých inštitútov. Pojmovo bola znovu zavedená držba, a inštitucionálne aj vydržanie, aj keď v značne zdeformovanej podobe reflektujúcej legislatívne snahu o potlačovanie významu vlastníckeho práva a jeho nahradenie inštitútom osobného užívania.

Český Občiansky zákonník (zákon č. 89/2012 Sb.) podstatným spôsobom rozšíril priestor venovaný právnej úprave držby, znovu zaviedol pojmy „práva držba“, „riadna držba“ a „pocitvá držba“, čo možno hodnotiť kladne, avšak Občiansky zákonník prišiel opäť s jednotnou koncepciou držby, pričom autori vládneho návrhu nadviazali na medzivojnovú osnovu. Pritom sa upustilo od poňatia, že držať možno jednak vec, jednak právo (§ 130 zákona č. 40/1964 Zb.), ktoré je reflexiou niekdajšej rímsko-právnej konštrukcie, oddeľujúcej držbu veci ako hmotného predmetu a držbu práv.

Zoznam bibliografických odkazov

BLÁHOVÁ, I. – BLAŽEK, L. – KUKLÍK, J. – ŠOUŠA, J. a kol. *Právnická dvouletka. Rekodifikace právního řádu, justice a správy v 50. letech 20. století*. Praha : Auditorium, 2014. 416 s. ISBN 978-80-87284-52-0.

BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (EDS). *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno : Nakladatelství Mezinárodní politologický ústav, 2009. 1001 s. ISBN 978-80-210-4844-7.

BOGUSZAK, J. a kol. *Teorie státu a práva, díl II*. Praha : Orbis, 1968. 475 s. ISBN neuvedené.

- BOHÁČEK, M. *K snahám o jednotnou konstrukci držby*. In KRČMÁŘ, J. (ed.). *Randův jubilejní památník*. Praha : Právnická fakulta University Karlovy, 1934. s. 345-360. ISBN neuvedené.
- ČAPEK, K. *Občanský zákoník*. Praha : Orbis, 1950. 392 s. ISBN neuvedené.
- ČERNÝ, J. – VONDRÁK, L. *Občanský zákoník se zapracovanými zákony, které jej mění, doplňují a upravují včetně novely přijaté zákonem Federálního shromáždění ČSFR dne 5. 11. 1991*. Brno : Petrov, 1991. 248 s. ISBN neuvedené.
- ČEŠKA, Z. a kol. *Občanský zákoník. Komentár. I. svazek*. Praha : Panorama, 1987. 746 s. ISBN neuvedené.
- ČIČ, M. a kol. *Československý socialistický stát a právo. Vznik a rozvoj*. Bratislava : Veda Vydavateľstvo SAV, 1987. 572 s. ISBN neuvedené.
- DVOŘÁK, J. – MALÝ, K. a kol. *200 let Všeobecného občanského zákoníku*. Praha : Wolters Kluwer, 2011. 688 s. ISBN 978-80-735-7753-7.
- FIALA, J. – KINDL, M. a kol. *Občanský zákoník. Komentár. I. díl*. Praha : C. H. Beck, 2009. 1692 s. ISBN 978-80-7357-395-9.
- FICO, M. *Vývoj inštitútov vecných práv*. Košice : UPJŠ, 2013. 100 s. ISBN 978-80-8152-009-9.
- GÁBRIŠ, T. *Právo a dejiny: Právnohistorická propedeutika*. Kraków : Towarzystwo Slowaków Polsce, 2012. 387 s. ISBN 978-83-7490-490-2.
- GENKIN, D. M. a kol. *Sovětské občanské právo*. Praha : Orbis, 1953. 509 s. ISBN neuvedené.
- KADLEC, K. *Verböczyovo Tripartitum a soukromé právo uherské i chorvatské šlechty v něm obsažené*. Praha : Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1902. 309 s. ISBN neuvedené.
- KNAPP, V. *Hlavní zásady československého socialistického občanského práva*. Praha : Státní nakladatelství politické literatury, 1958. 55 s. ISBN neuvedené.
- KNAPP, V. *Proměny času. (Vzpomínky nestora české právní vědy)*. Praha : Prospektrum, 1998. 256 s. ISBN 80-7175-063-8.
- KNAPP, V. *Předmět a systém československého socialistického práva občanského. 1. vyd.* Praha : Československá akademie věd, 1959. 314 s. ISBN neuvedené.
- KNAPP, V. a kol. *Učebnica občianskeho a rodinného práva, I. sväzok*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1953. 334 s. ISBN neuvedené.
- KNAPP, V. *Vlastnictví v lidové demokracii*. Praha : Orbis, 1952. 510 s. ISBN: neuvedené.

- KNAPP, V. – LUBY, Š. a kol. *Československé občanské právo. I. svazek. 2. vydání.* Praha: Orbis, 1974. 651 s. ISBN neuvedené.
- KNAPP, V. – LUBY, Š. a kol. *Československé občianske právo. II. zväzok. 2. vydanie,* Bratislava : Obzor, 1974. 585 s. ISBN neuvedené.
- KNAPP, V. – PLANK, K. a kol. *Učebnice československého občanského práva. I.* Praha: Orbis, 1965. 458 s. ISBN neuvedené.
- KUKLÍK, J. a kol. *Dějiny československého práva 1945 - 1989.* Praha : Auditórium, 2011. 432 s. ISBN 978-80-87274-17-9.
- KUKLÍK, J. *Vývoj československého práva 1945 - 1989.* Praha : Linde, 2009. 727 s. ISBN 978-80-7201-741-6.
- LAZAR, J. *Buržoázne vlastnícke koncepcie z hľadiska marxistickej právnej vedy.* Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1984. 204 s. ISBN neuvedené.
- LAZAR, J. a kol. *Občianske právo hmotné I. Prvé vydanie.* Bratislava : Iura Edition, spol. s r. o., 2010. 715 s. ISBN 978-80-8078-346-4.
- LAZAR, J. *Občianske právo. I. diel. Všeobecná časť. Vecné práva. Dedičské právo.* Bratislava : Manz, 1993. 324 s. ISBN 978-80-8571-902-4.
- LAZAR, J. *Občianske právo hmotné. I. zv. , Všeobecná časť. Rodinné právo. Vecné práva. Dedičské právo.* Bratislava : Iuris Libri, 2018. 726 s. ISBN 978-80-89635-35-1.
- LAZAR, J. a kol. *Základy občianskeho hmotného práva. I. zv.* Bratislava : Iura Edition, 2004. 428 s. ISBN 80-8904-789-0.
- LAZAR, J. – ŠVESTKA, J. a kol. *Občanské právo hmotné I.* Praha : Panorama, 1987. 418 s. ISBN neuvedené.
- LUBY, Š. *Dejiny súkromného práva na Slovensku.* Bratislava : Iura Edition, 2002. 630 s. ISBN 80-8904-748-3.
- NEUMANN, A. *Nový právní řád v lidové demokracii.* Praha : Orbis, 1952. 117 s. ISBN neuvedené.
- NEUMAN, A. *Československý právní řád na cestě k socialismu.* Praha : Slobodné slovo, 1959. 236 s. ISBN neuvedené.
- PARMA, M. *Občanský zákoník.* Praha : Orbis, 1951. 324 s. ISBN neuvedené.
- PETR, B. *Vydržení v českém právu. 2. vydání.* Praha : C. H. Beck, 2006. 241 s. ISBN 80-7179-546-1.
- PRÍBEĽSKÝ, P. *Metamorfózy vlastníckeho práva v postmodernej dobe.* In *Justičná revue*, 64, 2012, č. 12, s. 1401-1415. ISSN 1335-6461.

ROUČEK, F. – SEDLÁČEK, J. a kol. *Komentár k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi*. Díl druhý. Praha : V. Linhart, 1935. 970 s. ISBN neuvedené.

SCHELLEOVÁ, I. – SCHELLE, K. *Civilní kódexy 1811-1950-1964*. Brno : Masarykova univerzita, 1993. 602 s. ISBN 80-210-0597-1.

SCHELLEOVÁ, I. – SCHELLE, K. *Vývoj kodifikace občanského práva*. Brno : Masarykova univerzita, 1993. 35 s. ISBN 80-210-0546-7.

SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. (eds). *Encyklopedie českých právních dějin, 7. svazek Právo pra-Prob*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk s. r. o., 2017. 830 s. ISBN 978-80-7418-270-9.

SELUCKÝ, P. *Věcná práva. (K lednovému školení soudců z lidu)*. In *Soudce z lidu*, 1953, roč. IV., č. 12, s. 176-181. ISSN 0489-7773.

SKALOŠ, M. *Vývoj inštitútov vecných práv vo svetle právnej úpravy územia Slovenska*. 1. vyd. Banská Bystrica : Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela - Belianum, 2021. 312 s. ISBN 978-80-557-1875-0.

ŠTEFANKO, J. *Prvý občiansky zákonník: Platný od roku 1951 do roku 1964 s dôvodovou správou a so súvisiacimi predpismi zameranými na vecné právo*. Šamorín : Heuréka, 1999. 352 s. ISBN 978-80-96765-37-9.

ŠTĚPINA, J. *K otázce nového občanského zákoníka*. In *Socialistická zákonost*, 1961, č. 6, s. 363-377. ISSN 0037-8305.

TAKÁČ, J. *Komparácia navrhovanej predvojnovnej právnej úpravy Občianskeho zákonníka z roku 1937 a prijatého povojnového Občianskeho zákonníka č. 141/1950 Zb., v oblasti vecných práv*. In SKALOŠ, M. – TUROŠÍK, M. (ed.). *Historicko-právna analýza príčin a následkov druhej svetovej vojny: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, organizovanej pri príležitosti 70. výročia ukončenia II. svetovej vojny, konanej v dňoch 4. - 6. marca 2015 na Právnickej fakulte UMB v Banskej Bystrici*. 1. vyd. Banská Bystrica : Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela – Belianum, 2015. s. 397-405. ISBN 978-80-557-0931-4.

VENĚDIKTOV, A. V. *Státní socialistické vlastnictví*. Praha : Orbis, 1950. 617 s. ISBN neuvedené.

VOJÁČEK, L. – SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. a kol. *Vývoj soukromého práva na území českých zemí. I. díl*. Brno : Masarykova univerzita, 2012. 616 s. ISBN 978-80-210-6006-7.

VOJČÍK, P. *Občianske právo hmotné I. diel.* Košice : Univerzita P. J. Šafárika, 2002.
302 s. ISBN 80-7097-485-0.

Milan Sudzina¹

Správna žaloba vo veciach správneho trestania

Kľúčové slová

civilné procesné právo, správne súdnictvo, správny súd, orgán verejnej správy, administratívne rozhodnutie, správne trestanie

Abstrakt

V článku je analyzovaná problematika správnej žaloby vo veciach správneho trestania. Z hľadiska fungovania demokratického právneho štátu rozhodovanie správneho súdu vo veciach správneho trestania predstavuje záruku uplatnenia práva na spravodlivý proces. Autor sa v článku venuje osobitostiam správnej žaloby vo veciach správneho trestania a aj subsidiárnemu použitiu ustanovení o všeobecnej správnej žalobe. V tejto súvislosti autor poukazuje rozhodovaciu činnosť súdov Slovenskej republiky a Českej republiky vo veciach správneho trestania.

Keywords

civil procedural law, administrative judiciary, administrative court, public administration body, administrative decision, administrative punishment

Abstract

The article analyses the issue of the administrative action in matters of administrative punishment. From the point of view of the functioning of a democratic state governed by the rule of law, the decision of the administrative court in matters of administrative punishment constitutes a guarantee of the exercise of the right to a fair trial. In the article, the author deals with the peculiarities of administrative actions in matters of administrative punishment and also the subsidiary application of the provisions on general administrative actions. In this context, the author points out the decision-making activity of Slovak and Czech courts in matters of administrative punishment.

Úvod

Správna žaloba vo veciach správneho trestania patrí z hľadiska systematiky medzi osobitné správne žaloby a je upravená v 3. časti v 2. hlave zákona č. 162/2015 Z. z. Správny súdny poriadok v znení neskorších predpisov (ďalej len „Správny súdny poriadok“ alebo „SSP“). Na konanie vo veciach správneho trestania sa subsidiárne vzťahujú ustanovenia o všeobecnej správnej žalobe. Ustanovenia upravujúce správnu žalobu vo veciach správneho trestania sú súhrnom výnimiek z konania o všeobecnej správnej žalobe. Prioritne sa uplatňujú ustanovenia o správnej žalobe vo veciach správneho trestania a ak nejaká otázka nie je riešená v rámci

¹ doc. JUDr. Milan Sudzina, PhD., Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, Katedra občianskeho práva, docent, e-mail: milan.sudzina@upjs.sk, ORCID: 0000-0001-9038-8018. Tento článok vznikol v rámci projektu podporeného Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-19-0419.

týchto ustanovení, použijú sa ustanovenia o všeobecnej správnej žalobe. Pri vyvodzovaní zodpovednosti fyzických osôb a právnických osôb za správne delikty je potrebné v prvom rade vychádzať z čl. 6 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej len „Dohovor“), ktorý upravuje právo na spravodlivý proces. Uvedený článok Dohovoru sa podľa judikátov Európskeho súdu pre ľudské práva vzťahuje nielen na trestnoprávnu zodpovednosť, ale aj na akékoľvek verejnoprávne ustanovenia sankčnej povahy. Čl. 6 Dohovoru sa vzťahuje aj na uplatňovanie administratívnej zodpovednosti.²

Z pohľadu právnej praxe sa čoraz častejšie objavujú názory, že úprava správneho trestania vo veciach priestupkov v zákone č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o priestupkoch“) a iných správnych deliktov upravených v osobitných predpisoch nie je už v súčasnosti plne vyhovujúca. Cieľom tohto článku je analyzovať a zhodnotiť význam osobitnej právnej úpravy správnej žaloby vo veciach správneho trestania s ohľadom na úmysel zákonodarcu zabezpečiť právo na spravodlivý proces v tejto oblasti a vyvážiť tak skutočnosť, že problematika správneho trestania nie je v našom právnom poriadku kodifikovaná.

1. Správne trestanie

Inštitút správneho trestania patrí do verejnoprávneho trestania, rozhoduje o ňom orgán verejnej správy a vzťahuje sa na správne delikty v širšom zmysle, ktorých stupeň spoločenskej nebezpečnosti je nižší v porovnaní s trestnými činmi.³ Prostredníctvom administratívneho trestania sú chránené nielen spoločenské vzťahy majúce verejnoprávny charakter,⁴ ale môže ísť aj o vzťahy, ktoré majú súkromnoprávny charakter.⁵ Orgánom verejnej správy, ktorý realizuje správne trestanie, je spravidla orgán štátnej správy, ale môže ísť aj o orgán pri výkone delegovanej štátnej správy alebo orgán záujmovej samosprávy. V oblasti správneho trestania

² Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Engel a ostatní vs. Holandsko no. 5100/71, rozsudok zo dňa 8. júna 1976.

³ ROMŽA, S. - ČOPKO, P. Trendy rekonštrukcie Trestného poriadku. In: *Aktuálne otázky práva v postmodernej spoločnosti II.: zborník z medzinárodnej konferencie konanej dňa 19.-24.4.2006*. Košice: Univerzita P.J. Šafárika v Košiciach, 2006. s. 308-317; VONDRUŠKA, F. Ke vzťahu správnych a trestných sankcií. In: *Státní zastupitelství*. Roč. 5, č. 7-8 (2007), s. 12-17.

⁴ VARTAŠOVÁ, A. - ČERVENÁ, K.. *Views on Quality of Tax Regulation in the Slovak Republic (Focused on Real Property Taxation)*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Leges, 2019. s. 17; VARTAŠOVÁ, A. - FORRAIOVÁ, I. Funding of municipalities in Slovak Republic, related application problems and future challenges. In: *Samorząd terytorialny w Polsce i w Europie. Aktualne problemy i wyzwania*. Włocławek: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa we Włocławku, 2017. s. 127-145.

⁵ TOMAŠ, L. Restoratívne prvky v správnom trestaní. In: *Právny obzor: teoretický časopis pre otázky štátu a práva*. Roč. 104, č. 2 (2021), s. 155-169.

orgán verejnej správy uplatňuje administratívnoprávnu zodpovednosť za protiprávne konanie, ktoré je upravené normami správneho práva.

Pod pojmom správne trestanie rozumieme rozhodovanie orgánov verejnej správy o priestupku, správnom delikte alebo o sankcii za iné podobné protiprávne konanie. Za priestupok sa považuje zavinené konanie, ktoré porušuje alebo ohrozuje záujem spoločnosti a je za priestupok výslovne označené zákonom o priestupkoch alebo iným zákonom. Za iné správne delikty ako priestupky (správne delikty v užšom zmysle) môžeme považovať tie protispoločenské konania, ktoré sú upravené v osobitných zákonoch. Ide o kárne delikty (upravené v predpisoch orgánov záujmovej samosprávy), disciplinárne delikty (delikty fyzických osôb súvisiace s ich povoláním alebo postavením) a iné správne delikty (protiprávne konania právnických osôb alebo fyzických osôb podnikateľov, pri ktorých sa nevyžaduje zavinenie). Za iné podobné protiprávne konania je možné považovať tie správne delikty, za ktoré orgán verejnej správy môže uložiť sankciu a ktoré nie sú priestupkom a nemajú ani kárny ani disciplinárny charakter.⁶ Iné podobné protiprávne konania predstavujú nedovolené konania, za ktoré orgán verejnej správy môže uložiť poriadkovú alebo inú pokutu [porušenia povinností podľa piatej časti zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov, napr. ak podnikateľ neohlási živnostenskému úradu ukončenie funkcie zodpovedného zástupcu]. Rozlišujúcim kritériom medzi jednotlivými druhmi deliktov je nielen závažnosť spoločenskej nebezpečnosti, ale aj okruh subjektov, ktoré sa môžu týchto deliktov dopustiť.

Vzhľadom na skutočnosť, že správne trestanie nie je v právnom poriadku Slovenskej republiky kodifikované, z toho dôvodu právna úprava pri súdnom prieskume rozhodnutí vo veciach správneho trestania vychádza zo zásad, ktoré vyplývajú zo základných zásad rozhodovania v trestných veciach.⁷ Platia tu obdobné zásady ako sa uplatňujú v trestnom práve (zásady trestného konania podľa Trestného poriadku, zásady ukladania trestov podľa Trestného zákona).⁸ Uplatňuje sa napríklad zásada zákazu trestu bez zákona, zásada nebyť trestaný v tej istej veci dvakrát (ne bis in idem),⁹ zásada zákazu reformationis in peius (zákaz zmeny

⁶ R 98/2012: Disciplinárne konanie je typom konania týkajúceho sa administratívneho trestania, ktorého výsledok môže závažným spôsobom zasiahnuť do okruhu práv fyzickej osoby nielen pri výkone jej povolania, ale môže ovplyvniť aj jeho spoločenské postavenie a jeho dobré meno.

⁷ KOŠIČIAROVÁ, S. Povinnosť správneho súdu aplikovať trestnoprávne zásady vo veciach správneho trestania. In: *Justičná revue*. Roč. 68, č. 8-9 (2016), s. 890 – 899.

⁸ ŠTRKOLEC, M. K princípu zákonitosti v trestnom práve a jeho historickým aspektom. In: *Právni ROZPRÁVY 2015: mezinárodní vědecká konference oblasti práva a právních věd - Právni rozpravy 2015 s podtitulem "Vývoj práva", ročník 5.: recenzovaný sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference: 13. - 17. apríl 2015*, Hradec Králové, Česká republika. Hradec Králové: MAGNANIMITAS, 2015. s. 205-212.

⁹ PRÁŠKOVÁ, H. Princip ne bis in idem v řízení o správních deliktech. In: *Trestněprávní revue*. Roč. 11, č. 3 (2012), s. 53-61.

k horšiemu),¹⁰ zásada *beneficium cohaesionis* (dobrodenie v prospech obvineného), zásada *in dubio pro reo* (v pochybnostiach v prospech obvineného), trest sa ukladá podľa zákona účinného v čase, keď bol čin spáchaný a neskorší zákon sa použije vtedy, ak je to pre páchatel'a priaznivejšie. Správne konanie vo veci priestupku a trestné konanie sú samostatnými konaniami s osobitnou právnou úpravou, pričom v konaní vo veci priestupku nemožno vydanie rozhodnutia viazať a podmieňovať rozhodnutím orgánu činného v trestnom konaní.¹¹

2. Začatie konania pred správnym súdom

Konanie vo veciach správneho trestania sa začína doručením správnej žaloby správneému súdu. Pre začatie konania platí dispozičná zásada.¹² Pre začatie konania nie je rozhodujúcim momentom podanie správnej žaloby na poštovú prepravu.¹³ Žalobcom môže byť fyzická osoba alebo právnická osoba, ktorá bola postihnutá napadnutým rozhodnutím alebo opatrením orgánu verejnej správy vo veciach správneho trestania. Žalovaným je orgán verejnej správy, ktorý vydal napadnuté rozhodnutie alebo opatrenie v oblasti správneho trestania.¹⁴ Prokurátor je oprávnený podať správnu žalobu proti rozhodnutiu orgánu verejnej správy alebo opatreniu orgánu verejnej správy vo veciach správneho trestania, proti ktorému podal protest, ktorému nebolo vyhovené. Prokurátor môže vstúpiť do konania o správnej žalobe vo veciach správneho trestania. Prokurátor má v konaní začatom na základe jeho žaloby a v konaní, do ktorého vstúpil, postavenie účastníka konania.

V konaní o správnej žalobe vo veciach správneho trestania žalobca nemusí byť zastúpený advokátom. V tomto konaní sa uplatňuje výnimka z povinného zastúpenia žalobcu advokátom. Žalobca má právo zvoliť si zástupcu z radov advokátov alebo sa môže dať zastúpiť procesne spôsobilou fyzickou osobou, ktorá má vysokoškolské právnické vzdelanie druhého stupňa a žalobca je jej blízkou osobou. Žalobca sa môže nechať zastúpiť aj viacerými advokátmi. V porovnaní s predchádzajúcou procesnou právnou úpravou (zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky

¹⁰ VAČOK, J. Potreba právnej úpravy správneho trestania na príklade zásady zákazu zmeny k horšiemu. In: *Právny obzor*. Roč. 100, č. 5 (2017), s. 495-502.

¹¹ Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 8Sžo/23/2008 z 1. novembra 2008.

¹² TOMAŠ, L. Vývojové tendencie slovenského správneho súdnictva v rokoch 1992 – 2022. In: *Štát a právo: vedecko-teoretický časopis pre otázky vedy o štáte a práve v Slovenskej republike*. Roč. 9, č. 2-3 (2022), s. 175 – 207.

¹³ Rozsudok Najvyššieho správneho súdu Českej republiky sp. zn. 4 Azs 189/2004 z 30. júla 2004.

¹⁴ ŠTRKOLEC, M. a kol. *Interpretácia noriem daňového práva orgánmi verejnej správy a súdnej moci*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2011. s. 72.

súdny poriadok v znení účinnom do 30. júna 2016) žalobca nemusel byť zastúpený advokátom len vo veciach priestupkov.¹⁵

Fyzická osoba alebo právnická osoba musí správnu žalobu podať v lehote dvoch mesiacov od oznámenia rozhodnutia orgánu verejnej správy alebo opatrenia orgánu verejnej správy, proti ktorému smeruje.¹⁶ Uvedená lehota platí vtedy, ak osobitný predpis nestanovuje inú lehotu na podanie správnej žaloby (napr. podľa § 21 ods. 5 zákona č. 200/1994 Z. z. o Komore reštaurátorov a o výkone reštaurátorskej činnosti jej členov v znení neskorších predpisov platí, že proti rozhodnutiu disciplinárneho senátu, ktorým bolo uložené disciplinárne opatrenie, možno podať správnu žalobu do 15 dní odo dňa právoplatnosti tohto rozhodnutia). Prokurátor musí správnu žalobu podať v lehote dvoch mesiacov od právoplatnosti rozhodnutia orgánu verejnej správy o nevyhovení protestu prokurátora.

Podanie správnej žaloby vo veciach správneho trestania nemá zo zákona odkladný účinok.¹⁷

Podanie tejto žaloby nemá ex lege za následok pozastavenie účinkov napadnutého rozhodnutia alebo opatrenia orgánu verejnej správy. Správny súd môže uznesením priznať správnej žalobe odkladný účinok po splnení podmienok uvedených v § 185 SSP. Správny súd tak môže urobiť na návrh žalobcu a po vyjadrení žalovaného.

3. Priebeh konania

V konaní o správnych žalobách vo veciach správneho trestania (priestupky, správny delikt v užšom zmysle, iné podobné protiprávne konanie) je daná vecná príslušnosť krajského súdu. Miestne príslušným je krajský súd, v ktorého obvode má sídlo orgán verejnej správy, ktorý rozhodol v prvom stupni. Z hľadiska obsadenia súdu o správnych žalobách vo veciach správneho trestania podaných proti rozhodnutiu alebo opatreniu o priestupku nerozhoduje senát, ale koná a rozhoduje o nich sudca krajského súdu [§ 23 ods. 2 písm. a) SSP]. V tomto prípade platí výnimka zo zásady senátneho rozhodovania.¹⁸ Iná situácia je pokiaľ ide o rozhodovanie o správnych žalobách týkajúcich sa iných ako priestupkových vecí. O správnych žalobách vo veciach správneho trestania podaných proti rozhodnutiu alebo

¹⁵ BARICOVÁ, J. – FILOVÁ, A. Aké zmeny prinesie prvý správny súdny poriadok alebo bude mať správne súdnictvo po 1. júli 2016 dôstojné miesto v právnom systéme SR?. In: *Zo súdnej praxe*. Roč. 21, č. 1 (2016), s. 6-9.

¹⁶ ŠTRKOLEC, M. a kol. *Interpretácia noriem daňového práva orgánmi verejnej správy a súdnej moci*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2011. s. 72.

¹⁷ ŠTENCEL, V. Podmienky priznání odkladného účinku žalobě proti rozhodnutí správního orgánu. In: *Soudní rozhledy*. Roč. 14, č. 8 (2008), s. 277-281.

¹⁸ BABIAKOVÁ, E. Rozhodovanie súdov o žalobách proti rozhodnutiam správnych orgánov. In: *Ekonomický a právny poradca podnikateľa*. č. 7 (1995), s. 81-87.

opatreniu o správnom delikte v užšom zmysle alebo o inom podobnom protiprávnom konaní rozhoduje na krajskom súde trojčlenný senát zložený z predsedu senátu a dvoch sudcov.

V súlade so zásadou plnej jurisdikcie správny súd vo veciach správneho trestania v zákonom stanovených prípadoch nie je viazaný rozsahom a dôvodmi správnej žaloby.¹⁹ Správny súd nie je viazaný rozsahom a dôvodmi žaloby vtedy, ak zistí závažné pochybenia na strane orgánu verejnej správy alebo ide o rozhodovanie závažných otázok týkajúcich sa správneho trestania. Ide o tieto taxatívne stanovené prípady:

1. zistenie skutkového stavu orgánom verejnej správy bolo nedostačujúce na riadne posúdenie veci alebo skutkový stav, ktorý vzal orgán verejnej správy za základ napadnutého rozhodnutia alebo opatrenia, je v rozpore s administratívnymi spismi alebo v nich nemá oporu,
2. ide o skúmanie otázky zániku zodpovednosti za priestupok, uplynutia prekluzívnej lehoty alebo premlčacej lehoty, v ktorej bolo možné vyvodiť zodpovednosť za iný správny delikt alebo za iné podobné protiprávne konanie,
3. ide o základné zásady trestného konania podľa Trestného poriadku, ktoré je potrebné použiť na správne trestanie,²⁰
4. ide o dodržanie zásad ukladania trestov podľa Trestného zákona, ktoré je potrebné použiť aj na ukladanie sankcií v rámci správneho trestania,²¹
5. ide o skúmanie, či uložený druh sankcie a jej výška nevybočili z rozsahu správnej úvahy orgánu verejnej správy.

Ak správny súd zistí v týchto prípadoch závažné pochybenia, oznámi to účastníkom konania a vyzve ich, aby sa k tomu vyjadrili. Správny súd tak urobí vtedy, ak tieto vady zistí mimo žalobných bodov. Táto možnosť vyjadriť sa je daná z dôvodu, aby nedošlo k vydaniu tzv. prekvapivého rozhodnutia. Aj keď v stanovených prípadoch správny súd nie je viazaný rozsahom a dôvodmi žaloby, platí pravidlo, že správny súd vychádza zo skutkového stavu zisteného orgánom verejnej správy. Správny súd môže doplniť dokazovanie. Návrh na dokazovanie môže podať účastník, ale správny súd ním nie je viazaný. Správny súd môže vykonať aj iné dôkazy, ako navrhol účastník konania.²² V ostatných prípadoch sa správna

¹⁹ PRÁŠKOVÁ, H. Východisko a budúci právni úpravy správneho trestání. In: *Právní praxe*. Roč. 47, č. 6 (1999), s. 374-382.

²⁰ ŠTRKOLEC, M. Obmedzovanie základných práv a slobôd a ukladanie povinností pri realizácii donútenia verejnou mocou. In: *Milníky práva v stredoeurópskom priestore 2013. 1. časť: sekcia teórie a dejín štátu a práva: zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov: 21.-23.3.2013*, Časť-Papiernička. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2013. s. 147-154; ČOPKO, P. Východiská koncepcie trestného konania. In: *Studia Iuridica Cassoviensia*. Roč. 1, č. 1 (2013), s. 81-89.

²¹ FERENČIKOVÁ, S. Základné zásady trestnej zodpovednosti. In: *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego: seria prawnicza*. Vol. 94, no. 19 (2016), s. 36-49.

²² BABIAKOVÁ, E. Aktuálne otázky správneho trestania. In: *Justičná revue*. Roč. 52, č. 1 (2000), s. 4-9.

žaloba vo veciach správneho trestania spravuje koncentračnou zásadou.²³ To znamená, že skutkové a právne dôvody správnej žaloby v iných prípadoch je možné uviesť len v lehote ustanovenej na podanie žaloby.

Podľa § 71 ods. 1 SSP platí, že ak osobitný predpis upravujúci priestupky, kárne, disciplinárne a iné správne delikty určuje lehoty na zánik zodpovednosti, prípadne na výkon rozhodnutia, tieto lehoty počas konania podľa Správneho súdneho poriadku neplynú. Ide o spočívanie uvedených lehôt jednak v konaní o správnej žalobe vo veciach správneho trestania, v konaní o kasačnej sťažnosti, aj v konaní o žalobe na obnovu konania. To platí od začatia konania o správnej žalobe do právoplatného skončenia konania o správnej žalobe, kasačnej sťažnosti alebo žalobe na obnovu konania. V uvedených konaniach dochádza k pozastaveniu plynutia týchto lehôt a ak odpadne prekážka, plynutie týchto lehôt pokračuje ďalej. Tieto lehoty spočívajú aj vtedy, ak dôjde k prerušeniu konania pred správnym súdom.²⁴ Týmto ustanovením sa má zabrániť zániku administratívnej zodpovednosti za správny delikt v prípade zrušenia rozhodnutia orgánu verejnej správy vo veciach správnych deliktov a vrátenia veci na ďalšie konanie orgánu verejnej správy vzhľadom na skutočnosť, že konanie pred správnym súdom môže prebiehať aj dlhšiu dobu, ktorá by mohla mať za následok zánik administratívnej zodpovednosti za správny delikt. Lehota nespočíva v období medzi právoplatnosťou rozhodnutia krajského súdu a podaním kasačnej sťažnosti.²⁵

4. Rozhodnutie správneho súdu

Krajský súd rozhoduje o správnej žalobe vo veciach správneho trestania vo veci samej formou rozsudku.²⁶ Pre rozhodnutie krajského súdu je rozhodujúci stav v čase právoplatnosti napadnutého rozhodnutia alebo opatrenia orgánu verejnej správy. Avšak v prípade priaznivejšej právnej úpravy po právoplatnosti rozhodnutia alebo opatrenia orgánu verejnej správy, správny súd ju má v rámci svojho rozhodovania zohľadniť.²⁷

Ak správna žaloba vo veciach správneho trestania je dôvodná, rozhodnutie krajského súdu môže mať kasačný alebo moderačný charakter. Kasácia prichádza do úvahy v prípade, ak rozhodnutie alebo opatrenie orgánu verejnej správy bolo vydané na základe neúčinného

²³ DVOŘÁK, J. Některé výkladové problémy týkající se koncentrační zásady a žalobních bodů v řízení o žalobě proti rozhodnutí správního orgánu ve správním soudnictví. In: *Právní rozhledy*. Roč. 11, č. 12 (2003), s. 594-599.

²⁴ Rozsudok Najvyššieho správneho súdu Českej republiky sp. zn. 2 Afs 79/2011 z 12. apríla 2012.

²⁵ BARICOVÁ, J. - FEČÍK, M. - ŠTEVČEK, M. - FILOVÁ, A. a kol. *Správny súdny poriadok. Komentár*. Praha: C. H. Beck, 2018. s. 437.

²⁶ BABIAKOVÁ, E. Preskúmanie zákonnosti rozhodnutí o postihu za správne delikty súdom. In: *Justičná revue*. Roč. 54, č. 10 (2002), s. 1097-1105.

²⁷ Uznesenie Najvyššieho správneho súdu Českej republiky sp. zn. 5 As 104/2013 zo 16. novembra 2016.

právneho predpisu, vydal ho orgán, ktorý na to nebol zo zákona oprávnený, vychádzalo z nesprávneho právneho posúdenia veci, je nepreskúmateľné pre nezrozumiteľnosť alebo nedostatok dôvodov, zistenie skutkového stavu orgánom verejnej správy bolo nedostačujúce na riadne posúdenie veci, skutkový stav, ktorý vzal orgán verejnej správy za základ napadnutého rozhodnutia alebo opatrenia, je v rozpore s administratívnymi spismi alebo v nich nemá oporu, došlo k podstatnému porušeniu ustanovení o konaní pred orgánom verejnej správy, ktoré mohlo mať za následok vydanie nezákonného rozhodnutia alebo opatrenia vo veci samej. V týchto prípadoch správny súd rozsudkom zruší napadnuté rozhodnutie alebo opatrenie orgánu verejnej správy.

Okrem zrušenia rozhodnutia alebo opatrenia orgánu verejnej správy prichádza do úvahy v prípade dôvodnosti správnej žaloby aj moderácia. Správny súd môže v rámci rozhodovania využiť tzv. sankčnú moderáciu.²⁸ Uplatnenie sankčnej moderácie znamená, že správny súd na základe výsledkov ním vykonaného dokazovania zmení výrok o treste napadnutého rozhodnutia orgánu verejnej správy. Správny súd nevráti vec na ďalšie konanie orgánu verejnej správy, ale v tomto prípade rozhodnutie správneho súdu nahradí výrok rozhodnutia orgánu verejnej správy, a to vo výrok o sankcii.²⁹ Správny súd nerozhoduje o vine, ale v rámci prieskumu zákonnosti rozhodnutia orgánu verejnej správy môže nahradiť rozhodnutie orgánu verejnej správy len vo výroku o sankcii. O sankčnej moderácii rozhoduje správny súd na základe návrhu žalobcu. Správny súd nemôže využiť sankčnú moderáciu z úradnej povinnosti. Správny súd z hľadiska formy rozhodnutia o sankčnej moderácii rozhoduje rozsudkom. Môže zmeniť druh alebo výšku sankcie alebo upustiť od uloženia sankcie.³⁰ Prvou možnosťou je zmena druhu alebo výšky sankcie, aj keď orgán verejnej správy pri jej uložení nevybočil zo zákonného rámca správnej úvahy, ak táto sankcia je neprimeraná povahe skutku alebo by mala pre žalobcu likvidačný charakter. Druhou do úvahy prichádzajúcou možnosťou je upustenie od uloženia sankcie, ak účel správneho trestania možno dosiahnuť aj samotným prejednaním veci. Správny súd môže pri využití sankčnej moderácie rozhodnúť len tak, ako mohol rozhodnúť orgán verejnej správy podľa osobitného predpisu. Správny súd môže uložiť len taký druh sankcie, akú mohol uložiť orgán verejnej správy.³¹ Rozsudok správneho súdu nahrádza výrok rozhodnutia orgánu verejnej správy alebo opatrenia orgánu verejnej správy v takom rozsahu,

²⁸ TOMAŠ, L. Restoratívne prvky v správnom trestaní. In: *Právny obzor: teoretický časopis pre otázky štátu a práva*. Roč. 104, č. 2 (2021), s. 155-169.

²⁹ FRUMAROVÁ, K. K reformě správního trestání. In: *Trestní právo*. Roč. 7, č. 5 (2002), s. 4-8.

³⁰ POTĚŠIL, L. Správní trestání a soudní přezkum. In: *Právní rozhledy*. Roč. 20, č. 11 (2012), s. 381-38.

³¹ VEDRAL, J. K některým procesním otázkám nové právní úpravy správního trestání. In: *Správní právo*. Roč. 47, č.1-2 (2014), s. 97-117.

v akom bolo rozhodnuté o zmene druhu alebo výšky sankcie alebo upustení od jej uloženia.³² Vo výroku rozsudku správny súd uvedie označenie napadnutého rozhodnutia orgánu verejnej správy alebo opatrenia orgánu verejnej správy, druh a výšku sankcie uloženej orgánom verejnej správy, druh a výšku sankcie uloženej správnym súdom alebo upustenie od jej uloženia.

Ak je žalobcom fyzická osoba alebo právnická osoba, ktorá bola postihnutá napadnutým rozhodnutím alebo opatrením orgánu verejnej správy, nemôže byť pri využití sankčnej moderácie správnym súdom rozhodnuté v jej neprospech.³³ V neprospech fyzickej osoby alebo právnickej osoby môže správny súd rozhodnúť vtedy, ak správnu žalobu podá prokurátor. Keď správny súd rozhoduje o sankčnej moderácii (o zmene výšky alebo druhu sankcie alebo o upustení od potrestania), v tomto prípade nedôjde k zmene výroku rozhodnutia orgánu verejnej správy, ktorým bola fyzická osoba alebo právnická osoba uznaná za vinnú.³⁴ Ak na základe vykonaného dokazovania správny súd dospeje k názoru, že fyzická osoba alebo právnická osoba je nevinná, zruší napadnuté rozhodnutie orgánu verejnej správy.³⁵

Rozsudok krajského súdu vo veciach správneho trestania nenadobúda právoplatnosť jeho doručením účastníkovi konania, ale až uplynutím lehoty 30 dní od doručenia rozsudku alebo podaním kasačnej sťažnosti v tej istej lehote proti tomuto rozsudku. K posunutiu právoplatnosti dochádza z dôvodu, aby sťažovateľ mohol podať kasačnú sťažnosť bez toho, aby sa voči nemu uplatnili účinky napadnutého rozhodnutia v čase medzi doručením rozhodnutia krajského súdu a podaním kasačnej sťažnosti.

5. Konanie o kasačnej sťažnosti

Rozhodnutie krajského súdu vydané vo veci správneho trestania môže byť predmetom prieskumu v konaní o kasačnej sťažnosti.³⁶ Neúspešný žalobca môže podať kasačnú sťažnosť proti uvedenému rozhodnutiu krajského súdu. V tomto rozhodnutí je krajský súd povinný poučiť účastníkov konania okrem iného aj o procesnej podmienke týkajúcej sa zastúpenia v kasačnom konaní. Pre zastúpenie žalobcu v postavení sťažovateľa v rámci kasačného konania platí iná úprava ako pre konanie a rozhodovanie správneho súdu o správnej žalobe vo veciach správneho trestania. V ustanovení § 449 ods. 2 SSP sú upravené výnimky z povinného zastúpenia sťažovateľa v rámci kasačného konania. Avšak konanie o správnej žalobe vo

³² KRYSKA, D. Moderace trestu za správní delikt soudem. In: *Soudní rozhledy*. Roč. 22, č. 1 (2016), s. 24-25.

³³ LEHKÁ, M. Přiměřenost výše sankce za správní delikt a moderační právo správního soudu. In: *Soudní rozhledy*. Roč. 22, č. 1 (2016), s. 22-24.

³⁴ MATES, P. - ŠEMÍK, K. Reforma správního trestání. In: *Právní rozhledy*. Roč. 20, č. 23-24 (2012), s. 840-844.

³⁵ POTĚŠIL, L. Co přinesly změny v oblasti správního trestání?. In: *Právní rádce*. Roč. 21, č. 6 (2013), s. 58-61.

³⁶ HRŮŠOVÁ, K. – MOLEK, P. Správní trestání v aplikační praxi soudů. In: *Soudní rozhledy*. Roč. 15, č. 12 (2009), s. 449-463.

veciach správneho trestania sa medzi týmito výnimkami nenachádza. Z uvedeného vyplýva, že žalobca v postavení sťažovateľa musí byť v konaní o kasačnej sťažnosti vo veciach správneho trestania obligatórne zastúpený advokátom. Kasačná sťažnosť a iné podanie sťažovateľa v konaní o kasačnej sťažnosti musí byť tiež spísané advokátom. Sťažovateľ v konaní o kasačnej sťažnosti vo veciach správneho trestania nemá povinnosť byť zastúpený advokátom v prípade, ak má on sám alebo jeho zamestnanec alebo člen, ktorý za neho na kasačnom súde koná alebo ho zastupuje, vysokoškolské právnické vzdelanie druhého stupňa. Opodstatnenosť povinného zastúpenia sťažovateľa v konaní o kasačnej sťažnosti vo veciach správneho trestania je daná nevyhnutnosťou kvalifikovaného spísania kasačnej sťažnosti, ktorá je ako mimoriadny opravný prostriedok prípustná len v zákonom stanovených prípadoch.³⁷

Ak bol žalobcovi Centrom právnej pomoci ustanovený advokát pre konanie o správnej žalobe vo veciach správneho trestania, z judikátu Najvyššieho správneho súdu Českej republiky³⁸ je možné vyvodiť, že tento advokát je oprávnený zastupovať žalobcu v postavení sťažovateľa aj v konaní o kasačnej sťažnosti. Ak by žalobca pred podaním kasačnej sťažnosti požiadal Centrum právnej pomoci o ustanovenie advokáta, pre plynutie lehoty na podanie kasačnej sťažnosti neplatí ustanovenie § 71 ods. 1 SSP. Od podania tejto žiadosti neprestáva plynúť lehota na podanie kasačnej sťažnosti, ale táto lehota plynie ďalej. Podaním žiadosti žalobcu Centru právnej pomoci na ustanovenie advokáta sa lehota na podanie kasačnej sťažnosti nepredlžuje do právoplatného rozhodnutia o tejto žiadosti.

Proti rozhodnutiu krajského súdu vo veciach správneho trestania je osobitne upravená lehota na podanie kasačnej sťažnosti. Stanovenie osobitnej lehoty súvisí s výnimkou nadobudnutia právoplatnosti rozsudku krajského súdu vo veciach správneho trestania [§ 145 ods. 2 písm. c) SSP]. Táto lehota je 30 dní od doručenia rozhodnutia krajského súdu. Generálny prokurátor je oprávnený podať kasačnú pri správnej žalobe v prípadoch správneho trestania v lehote 30 dní od doručenia rozhodnutia krajského súdu žalovanému orgánu verejnej správy.

Kasačná sťažnosť má ex lege odkladný účinok, ak bola podaná proti rozhodnutiu krajského súdu vo veci samej vydanému v konaní o správnej žalobe vo veciach správneho trestania. Nastúpením odkladného účinku zo zákona sa do právoplatného rozhodnutia kasačného súdu o kasačnej sťažnosti pozastavujú účinky napadnutého rozhodnutia krajského súdu. Ak bola proti rozhodnutiu krajského súdu podaná kasačná sťažnosť, v prípadoch uvedených v § 195

³⁷ HANZELOVÁ, I. - RUMANA, I. - ŠINGLIAROVÁ, I. *Správny súdny poriadok. Komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016. s. 513.

³⁸ Uznesenie Najvyššieho správneho súdu Českej republiky sp. zn. 1 Afs 120/2006 z 24. júla 2007.

SSP, kedy správny súd nie je vo veciach správneho trestania viazaný dôvodmi správnej žaloby, ani kasačný súd nie je v tomto prípade viazaný sťažnostnými bodmi.

Záver

Právnu úpravu správnej žaloby vo veciach správneho trestania v Správnom súdnom poriadku považujeme za dostatočnú záruku materiálneho uplatnenia práva na spravodlivý proces v oblasti správneho trestania. Osobitná úprava tejto správnej žaloby vyvažuje nedostatky v oblasti správneho trestania, ktoré sú spôsobené absenciou komplexnej kodifikácie inštitútu správneho trestania v našom právnom poriadku. Orgán verejnej správy je v pozícii vyšetrovateľa a zároveň aj v pozícii subjektu, ktorý rozhoduje vo veciach správneho trestania. Zárukou materiálnej ochrany pri uplatnení práva na spravodlivý proces³⁹ v rámci konania a rozhodovania o správnej žalobe vo veciach správneho trestania je inštitút sankčnej moderácie a skutočnosť, že správny súd nie je v taxatívne stanovených prípadoch viazaný rozsahom a dôvodmi správnej žaloby. V prípade, že dôjde k nedostatkom v rámci administratívneho konania vo veciach správneho trestania, nastavenie právnej úpravy správnej žaloby vo veciach správneho trestania v Správnom súdnom poriadku umožňuje správnenému súdu tieto nedostatky naprávať v prospech uplatňovania materiálnej ochrany práva na spravodlivý proces.

Za nedostatok právnej úpravy vo veciach správneho trestania považujeme absenciu kodifikácie procesnoprávnej úpravy správneho trestania v administratívnom konaní pred orgánmi verejnej správy. Právna úprava administratívnej zodpovednosti v slovenskom právnom poriadku nie je komplexná. Nachádza sa v množstve právnych predpisov. De lege ferenda považujeme za nevyhnutné prípravu kodifikácie procesnoprávnej oblasti správneho trestania v konaní pred orgánmi verejnej správy. Vo všeobecnom procesnom predpise pre oblasť správneho konania, ktorým je zákon č. 71/1967 Zb. o správnom konaní (správny poriadok) v znení neskorších predpisov, by mala byť do budúcnosti osobitne upravená problematika pravidiel postupu orgánov verejnej správy v oblasti rozhodovania o správnych deliktoch. V súčasnosti sa nedostatky nekomplexnej právnej úpravy procesných otázok správneho trestania v administratívnom konaní pred orgánmi verejnej správy odstraňujú prostredníctvom judikatúry v rámci správneho súdnictva.

³⁹ EALÍK, T. Právo na spravodlivý súdny proces a zásada ne bis in idem podľa Dohovoru a správne trestanie. In: *Justičná revue*. Roč. 67, č. 12 (2015), s. 1381-1402.

Zoznam bibliografických odkazov

- BABIAKOVÁ, E. 2000. Aktuálne otázky správneho trestania. In: *Justičná revue*. ISSN 1335-6461. Roč. 52, č. 1 (2000), s. 4-9.
- BABIAKOVÁ, E. 2002. Preskúmanie zákonnosti rozhodnutí o postihu za správne delikty súdom. In: *Justičná revue*. ISSN1335-6461. Roč. 54, č. 10 (2002), s. 1097-1105.
- BABIAKOVÁ, E. 1995. Rozhodovanie súdov o žalobách proti rozhodnutiam správnych orgánov. In: *Ekonomický a právny poradca podnikateľa*. ISSN 1335-0714. č. 7 (1995), s. 81-87.
- BARICOVÁ, J. - FILOVÁ, A. 2016. Aké zmeny prinesie prvý správny súdny poriadok alebo bude mať správne súdnictvo po 1. júli 2016 dôstojné miesto v právnom systéme SR?. In: *Zo súdnej praxe*. ISSN 1335-177X. Roč. 21, č. 1 (2016), s. 6-9.
- BARICOVÁ, J. - FEČÍK, M. - ŠTEVČEK, M. - FILOVÁ, A. a kol. 2018. *Správny súdny poriadok. Komentár*. Praha: C. H. Beck, 2018. 1824 s. ISBN 978-80-7400-678-4.
- ČOPKO, P. 2013. Východiská koncepcie trestného konania. In: *Studia Iuridica Cassoviensia*. ISSN 1339-3995. Roč. 1, č. 1 (2013), s. 81-89.
- DVOŘÁK, J. 2003. Některé výkladové problémy týkající se koncentrační zásady a žalobních bodů v řízení o žalobě proti rozhodnutí správního orgánu ve správním soudnictví. In: *Právní rozhledy*. ISSN 1210-6410. Roč. 11, č. 12 (2003), s. 594-599.
- FERENČÍKOVÁ, S. 2016. Základné zásady trestnej zodpovednosti. In: *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego: seria prawnicza*. ISSN 1730-3508. Vol. 94, no. 19 (2016), s. 36-49.
- FRUMAROVÁ, K. 2002. K reformě správního trestání. In: *Trestní právo*. ISSN 1211-2860. Roč. 7, č. 5 (2002), s. 4-8.
- HANZELOVÁ, I. - RUMANA, I. - ŠINGLIAROVÁ, I. 2016. *Správny súdny poriadok. Komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016. 594 s. ISBN 978-80-8168-468-5.
- HRŮŠOVÁ, K. - MOLEK, P. 2009. Správní trestání v aplikační praxi soudů. In: *Soudní rozhledy*. ISSN 1211-4405. Roč. 15, č. 12 (2009), s. 449-463.
- KOŠIČIAROVÁ, S. 2016. Povinnosť správneho súdu aplikovať trestnoprávne zásady vo veciach správneho trestania. In: *Justičná revue*. ISSN1335-6461. Roč. 68, č. 8-9 (2016), s. 890-899.
- KRYSKA, D. 2016. Moderace trestu za správní delikt soudem. In: *Soudní rozhledy*. ISSN 1211-4405. Roč. 22, č. 1 (2016), s. 24-25.

- LALÍK, T. 2015. Právo na spravodlivý súdny proces a zásada ne bis in idem podľa Dohovoru a správne trestanie. In: *Justičná revue*. ISSN1335-6461. Roč. 67, č. 12 (2015), s. 1381-1402.
- LEHKÁ, M. 2016. Prímernosť výše sankcie za správny delikt a moderační právo správneho soudu. In: *Soudní rozhledy*. ISSN 1211-4405. Roč. 22, č. 1 (2016), s. 22-24.
- MATES, P. - ŠEMÍK, K. 2012. Reforma správneho trestání. In: *Právní rozhledy*. ISSN 1210-6410. Roč. 20, č. 23-24 (2012), s. 840-844.
- POTĚŠIL, L. 2013. Co přinesly změny v oblasti správneho trestání?. In: *Právní rádce*. ISSN 1210-4817. Roč. 21, č. 6 (2013), s. 58-61.
- POTĚŠIL, L. 2012. Správny trestání a soudní přezkum. In: *Právní rozhledy*. ISSN 1210-6410. Roč. 20, č. 11 (2012), s. 381-38.
- PRÁŠKOVÁ, H. 2012. Princip ne bis in idem v řízení o správních deliktech. In: *Trestněprávní revue*. ISSN 1213-5313. Roč. 11, č. 3 (2012), s. 53-61.
- PRÁŠKOVÁ, H. 1999. Východisko a budoucí právní úpravy správneho trestání. In: *Právní praxe*. ISSN 1211-0825. Roč. 47, č. 6 (1999), s. 374-382.
- ROMŽA, S. - ČOPKO, P. 2006. Trendy rekonifikácie Trestného poriadku. In: *Aktuálne otázky práva v postmodernej spoločnosti II.: zborník z medzinárodnej konferencie konanej dňa 19.-24.4.2006*. Košice: Univerzita P.J. Šafárika v Košiciach, 2006. ISBN 80-7097-640-3. s. 308-317.
- ŠTENCEL, V. 2008. Podmínky přiznání odkladného účinku žalobě proti rozhodnutí správneho orgánu. In: *Soudní rozhledy*. ISSN 1211-4405. Roč. 14, č. 8 (2008), s. 277-281.
- ŠTRKOLEC, M. 2015. K principu zákonnosti v trestnom práve a jeho historickým aspektom. In: *Právní ROZPRÁVY 2015: mezinárodní vědecká konference oblasti práva a právních věd - Právní rozpravy 2015 s podtitulem "Vývoj práva", ročník 5.: recenzovaný sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference: 13. - 17. apríl 2015*, Hradec Králové, Česká republika. Hradec Králové: MAGNANIMITAS, 2015. ISBN 9788087952085. s. 205-212.
- ŠTRKOLEC, M. 2013. Obmedzovanie základných práv a slobôd a ukladanie povinností pri realizácii donútenia verejnou mocou. In: *Milníky práva v stredoeurópskom priestore 2013. 1. časť: sekcia teórie a dejín štátu a práva: zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov: 21.-23.3.2013*, Častá-Papiernička. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2013. ISBN 9788071603689. s. 147-154

- ŠTRKOLEC, M. a kol. 2011. *Interpretácia noriem daňového práva orgánmi verejnej správy a súdnej moci*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2011. 204 s. ISBN 978-80-7097-897-9.
- TOMAŠ, L. 2021. Restoratívne prvky v správnom trestaní. In: *Právny obzor: teoretický časopis pre otázky štátu a práva*. ISSN 0032-6984. Roč. 104, č. 2 (2021), s. 155-169.
- TOMAŠ, L. 2022. Vývojové tendencie slovenského správneho súdnictva v rokoch 1992 – 2022. In: *Štát a právo: vedecko-teoretický časopis pre otázky vedy o štáte a práve v Slovenskej republike*. ISSN 2644-643X. Roč. 9, č. 2-3 (2022). s. 175 – 207.
- VAČOK, J. 2017. Potreba právnej úpravy správneho trestania na príklade zásady zákazu zmeny k horšiemu. In: *Právny obzor*. ISSN 0032-6984. Roč. 100, č. 5 (2017), s. 495-502.
- VARTAŠOVÁ, A. - ČERVENÁ, K. 2019. *Views on Quality of Tax Regulation in the Slovak Republic (Focused on Real Property Taxation)*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Leges, 2019. 93 s. ISBN 9788075024169.
- VARTAŠOVÁ, A. - FORRAIOVÁ, I. 2017. Funding of municipalities in Slovak Republic, related application problems and future challenges. In: *Samorząd terytorialny w Polsce i w Europie. Aktualne problemy i wyzwania*. Włocławek: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa we Włocławku, 2017. 145 s. ISBN 9788360607732.
- VEDRAL, J. 2014. K některým procesním otázkám nové právní úpravy správního trestání. In: *Správní právo*. ISSN 0139-6005. Roč. 47, č.1-2 (2014), s. 97-117.
- VONDRUŠKA, F. 2007. Ke vztahu správních a trestních sankcí. In: *Státní zastupitelství*. ISSN 1214-3758. Roč. 5, č. 7-8 (2007), s. 12-17.

Dana Šadibolová¹

Svedok v trestnom konaní

Kľúčové slová

postavenie svedka, práva a povinnosti svedka, svedok, trestné konanie

Abstrakt

Príspevok sa venuje postaveniu svedka v trestnom konaní, jeho právnej spôsobilosti byť svedkom ako aj jeho vzťahu k osobám s iným procesným postavením v trestnom konaní, ale predovšetkým sú zdôraznené najvýznamnejšie práva a povinnosti svedka.

Keywords

position of witness, witness rights and obligations, witness, criminal proceedings

Abstract

The contribution deals with the position of a witness in criminal proceedings, his legal capacity to be a witness as well as his relationship to person with a different procedural position in criminal proceedings, but above all special emphasis is made on the most important rights and obligations of the witness.

Úvod

Najčastejším a najvýznamnejším dôkazným prostriedkom v trestnom konaní je výsluch svedka. Svedeckou výpoveďou možno prispieť k objasneniu skutkového stavu veci, čím sa tvoria podmienky pre objektívne rozhodnutie o vine a treste páchatel'a.² Pre trestné konanie je neraz výpoveď svedka jediným možným prostriedkom, ktorým sa objasňujú a preukazujú okolnosti významné pre toto konanie.

Mnoho faktorov ovplyvňuje získanie svedeckej výpovede, jedným z nich môže byť, že potencionálny svedok je účastníkom trestnej činnosti alebo samotný páchatel'om napríklad: pranie peňazí, obchodovanie s ľuďmi, obchodovania so zbraňami a podobne, a v dôsledku toho odmieta spolupracovať s orgánmi činnými v trestnom konaní, má strach, resp. obavu, že v prípade spolupráce s orgánmi činnými v trestnom konaní by bol trestne stíhaný, alebo má strach z osôb a kriminálneho podsvetia, ktoré by si v prípade jeho výpovede prišli s ním vybaviť "účty".

¹ Mgr. Dana Šadibolová, som doktorandkou na Právnickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici – študijný program Trestné právo. Pracujem ako advokátsky koncipient v advokátskej kancelárii.

² JÚDA, V. *Teória práva. 2. doplnené a podstatne prepracované vydanie*. Banská Bystrica : Bellianum 2022, s. 303

Štátne orgány alebo teda samotný štát má povinnosť vykonať opatrenia, ktoré umožňujú získať svedeckú výpoveď bez ohrozenia zdravia a života svedka. V tomto článku sa zameriavame na určité práva, ktorými svedok disponuje.

1 Procesné postavenie svedka v trestnom konaní

Svedok nemá v trestnom konaní postavenie subjektu trestného konania iba v prípade, ak sa rozhodnutie týka svedočného. V zmysle ustanovenia § 10 ods. 11 Trestného poriadku: *“subjektom trestného konania je každý, kto má a vykonáva vplyv na priebeh konania, ten komu zákon priznáva určité procesné práva alebo ukladá povinnosti. V trestnom konaní je stranou ten, proti komu sa vedie trestné konanie, poškodený, zúčastnená osoba a prokurátor. Stranou môže byť aj občianske združenie, dôveryhodná osoba, na ktorej návrh alebo žiadosť sa konanie vedie, ktorá podala opravný prostriedok, orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately.”*³

O svedkovi ako subjekte trestného konania hovoríme iba vtedy, keď sa rozhoduje o jeho zabezpečení, alebo si uplatňuje právo na svedočné, prípadne keď sa rozhoduje o uložení poriadkovej pokuty svedkovi. Svedok môže byť aj v procesnom postavení ako zúčastnená osoba alebo poškodený.

Na samotný priebeh konania svedok nemá vplyv a to je dôvod, prečo mu Trestný poriadok nepriznáva určité práva a povinnosti, napríklad nazeranie do vyšetrovacieho spisu, alebo nemá právo požadovať kópiu zápisnice zo svojho výsluchu a podobne.

V prípade, ak vyzve súd na vypracovanie odborného vyjadrenia, alebo odborného potvrdenia osobu, ktorú následne v trestnom konaní vypočuje, táto osoba nadobudne v trestnom konaní postavenie svedka. Posudok alebo odborné vyjadrenie môže podať pre súd aj organizácia špecializujúca sa na určitú činnosť, alebo štátny orgán. Následne postavenie svedka v trestnom konaní získa ich zástupca. Výsluch znalca sa zaraďuje do inštitútu dôkazného prostriedku ako znalecká činnosť.

2 Práva svedka

Subjekty trestného konania majú v trestnom práve mnohé práva a k ním zodpovedajúce povinnosti. V prípade, ak dôjde k porušeniu týchto práv a povinností sú vynútiteľné štátnou mocou. Podmienkou uplatňovania si svojich práv a povinností v trestnom konaní, ktoré si svedok môže uplatňovať, je ak si splní zákonom stanovené podmienky.

³ zákon č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok v znení neskorších zákonov

K právam svedka patrí v zmysle ustanovenia § 2 ods. 20 Trestného poriadku právo vypovedať vo svojom materinskom jazyku a právo na tlmočníka, v zmysle ustanovenia § 129 Trestného poriadku je právo na rešpektovanie zákazu výsluchu svedka. V zmysle ustanovenia § 130 Trestného poriadku má svedok právo odoprieť výpoveď. Svedok má v zmysle ustanovenia § 136 ods. 1, 2 Trestného poriadku právo na uvedenie inej adresy alebo neuvedenie identifikačných údajov o svojej osobe. V zmysle ustanovenia § 140 Trestného poriadku má svedok právo na svedočné, v zmysle ustanovenia § 47 ods. 2 Trestného poriadku, čl. 37 ods. 2 Listiny základných práv a slobôd právo na účasť a na právnu pomoc. Mimo týchto práv má svedok právo na ohľaduplné, dôstojné správanie a zaobchádzanie orgánov činných v trestnom konaní a súdu, právo požiadať súd resp. prokurátora byť informovaný o prepustení, úteku obvineného z výkonu trestu odňatia slobody, právo prečítať si zápisnicu o výsluchu svedka. Svedkovi v trestnom konaní garantuje určité práva aj Ústava Slovenskej republiky, Listina základných práv a slobôd a Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, v ktorých je uvedené, že svedok nemôže byť podrobený neľudskému, krutému ani ponižujúcemu zaobchádzaniu, nesmie byť mučený.

2.1 Právo svedka odoprieť výpoveď

Právna úprava tohto práva je v ustanovení § 130 ods. 1, 2 Trestného poriadku. Podľa § 130 ods. 1 Trestného poriadku: *“Právo odoprieť výpoveď ako svedok má príbuzný obvineného v priamom rade, jeho súrodenec, osvojiteľ, osvojenec, manžel a druh. Ak je obvinených viac a svedok je v uvedenom pomere len k niektorému z nich, má právo odoprieť výpoveď ohľadne iných obvinených len vtedy, keď nemožno oddeliť výpoveď, ktorá sa ich týka, od výpovede týkajúcej sa obvineného, s ktorým je svedok v tomto pomere.”*⁴ Právo svedka odoprieť výpoveď je výnimkou vyplývajúcej zo všeobecnej povinnosti svedčiť. Ustanovenie § 130 ods. 1 Trestného poriadku teda vymedzuje osoby, ktoré majú právo odoprieť výpoveď, nakoľko takouto výpoveďou môžu osoby seba blízke vystaviť nebezpečenstvu trestného stíhania, prípadne narušiť rodinné vzťahy.

Z uvedeného ustanovenia vyplýva existencia príbuzenského vzťahu svedka, ktorý chce odoprieť výpoveď voči samotnému obvinenému. Na základe tohto ustanovenia má svedok právo odoprieť celú výpoveď, bez nutnosti skúmať o akých skutočnostiach má vypovedať, či môže svedkova negatívna výpoveď ovplyvniť dôkazy voči obvinenému, alebo či výpoveď môže narušiť príbuzenské vzťahy medzi svedkom a obvineným.

⁴ zákon č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov

Orgán, ktorý vedie výsluch svedka je povinný ho poučiť o možnosti využiť právo odoprieť výpoveď, označiť skutok, ktorého sa výpoveď bude týkať. Po začatí trestného stíhania je orgán, ktorý vedie výsluch povinný po začatí trestného stíhania označiť aj osobu obvineného. V prípade, ak je v konaní viac obvinených, je nevyhnutné ich označiť všetkých. V prípade, ak by neboli označení, svedok by nevedel posúdiť, či právo odoprieť výpoveď má alebo nie.⁵

Svedok podľa § 130 ods. 2 Trestného poriadku môže: *”Svedok je oprávnený odoprieť vypovedať, ak by výpoveďou spôsobil nebezpečenstvo trestného stíhania sebe, svojmu príbuznému v priamom rade, svojmu súrodencovi, osvojiteľovi, osvojencovi, manželovi alebo druhovi, alebo iným osobám v rodinnom alebo obdobnom pomere, ktorých ujmu by právom pociťoval ako vlastnú ujmu. Svedok je oprávnený odoprieť vypovedať aj vtedy, ak by výpoveďou porušil svedobné tajomstvo alebo tajomstvo informácie, ktorá mu bola zverená ústne alebo písomne pod podmienkou mlčanlivosti ako osobe poverenej pastoračnou starostlivosťou.”*⁶ Podľa §130 ods. 2 Trestného poriadku svedok má právo odoprieť výpoveď aj v prípade, ak mu nehrozí vo veci v ktorej je vypočúvaný trestné stíhanie, avšak môže mu hroziť nebezpečenstvo trestného stíhania za skutok, ktorý orgánom činným v trestnom konaní nie je známy. Spomínané právo svedka odoprieť výpoveď vychádza z čl. 37 ods. 1 Listiny základných práv a slobôd.

Za spôsobené nebezpečenstvo trestného stíhania podľa Trestného poriadku je potrebné považovať aj prípad, ak by svedok svojou výpoveďou stíhanej osobe ešte viac priťažil, alebo prispel k jej usvedčeniu.⁷

Orgán činný v trestnom konaní pred každým výsluchom poučí svedka o práve odoprieť výpoveď. V prípade, ak svedok využije svoje právo výpoveď odoprieť, orgán činný v trestnom konaní to zaprotokoluje. Ak nastane skutočnosť, že sa svedok dodatočne rozhodne vypovedať, môže prehlásiť, že sa vzdáva svojho práva odoprieť výpoveď. V danom prípade orgány činné v trestnom konaní pokračujú vo výsluchu.

Právo odmietnuť výpoveď nie je absolútne. To znamená, že svedok má možnosť, aby vypovedal svojimi vlastnými slovami bez prerušovania o všetkom, o čom má v danej veci vedomosť a záleží len na svedkovi, čo sa rozhodne do svojej výpovede uviesť a čo vynechať. V prípade, ak sú svedkovi kladené doplňujúce otázky, ktoré slúžia na spresnenie jeho výpovede,

⁵ PIPEK, J. Rozsah práva svedka odmietnuť výpoveď dle § 100 odstavce 1 trestního řádu. In *Bulletin advokacie*. 2001, č. 4, s. 50-63

⁶ zákon č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov

⁷ ŠAMAL, P. a kol. *Trestní řád. Komentář I. Díl*. 5. vyd. Praha : C. H. Beck, 2005, s. 819

môže svedok na tieto otázky odmietnuť odpovedať a to z dôvodu nebezpečenstva trestného stíhania.⁸

2.2 Zákaz výsluchu svedka

Podľa § 129 ods. 1 Trestného poriadku: *“Svedok nesmie byť vypočúvaný o okolnostiach, ktoré tvoria utajovanú skutočnosť, okrem prípadu, že bol od tejto povinnosti príslušným orgánom oslobodený. Oslobodenie možno odoprieť len vtedy, keby bola ohrozená obrana alebo bezpečnosť štátu alebo hrozila iná rovnako vážna škoda; dôvody na odopretie oslobodenia treba vždy uviesť.”*⁹

Podľa § 129 ods. 2 Trestného poriadku: *“Svedok nesmie byť vypočúvaný ani vtedy, keby svojou výpoveďou porušil zákonom alebo medzinárodnou zmluvou uloženú alebo uznanú povinnosť mlčanlivosti okrem prípadu, že by bol od tejto povinnosti oslobodený príslušným orgánom alebo tým, v ktorého záujme má túto povinnosť.”*¹⁰

Z uvedených ustanovení vyplýva, že zákaz výsluchu svedka sa týka osôb, ktoré kvôli svojmu povolaniu nemôžu slobodne a voľne o určitých skutočnostiach podať svedeckú výpoveď. Orgán činný v trestnom konaní musí tieto skutočnosti akceptovať. Svedok môže byť vypočúvaný o skutočnostiach, ktoré sú utajované iba v prípade, ak je od tejto povinnosti oslobodený. Svedok nemôže byť vypočúvaný ani vtedy, ak by bola ohrozená obrana štátu, ak by svojou výpoveďou porušil medzinárodnú zmluvu/zákon, alebo by bola ohrozená bezpečnosť. Svedok môže vypovedať v prípade, ak ho tejto povinnosti zbavil ten, v ktorého záujme má túto povinnosť, alebo príslušný orgán.

Tak ako bolo spomenuté vyššie pri práve svedka odoprieť výpoveď, tak ani pri zákaze výsluchu svedka nie je svedok oprávnený odoprieť výpoveď v celom rozsahu, nakoľko právo zákazu výsluchu svedka nie je absolútne. Zákaz výsluchu sa vzťahuje iba na informácie, ktoré sú prísne tajné a vzťahuje sa k nim povinnosť mlčanlivosti.

Ak nastane situácia, že svedok je zbavený mlčanlivosti, uvádza utajované skutočnosti len po dobu trvania výsluchu. V akýchkoľvek iných prípadoch je svedok povinný mlčanlivosť o utajovaných informáciách zachovať. Tak isto aj orgány činné v trestnom konaní majú povinnosť zachovať mlčanlivosť o skutočnostiach, ktoré sa dozvedeli v danom trestnom konaní.

⁸ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo procesní*. Praha : Leges, 2011. s. 355

⁹ zákon č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov

¹⁰ zákon č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov

Aby sa zabránilo vyzradeniu akýchkoľvek utajovaných informácií v priebehu trestného konania, na ktorom je zúčastnená verejnosť, súd môže túto verejnosť vylúčiť.

2.3 Svedočné

Svedok má nárok na peňažnú náhradu nutných výdavkov, ušlý zisk, resp. svedočné, ktoré je upravené v § 140 ods. 1 Trestného poriadku: *“Svedok má nárok na náhradu nevyhnutných výdavkov a ušlej mzdy za prácu alebo iného preukázateľného ušlého príjmu. Nárok zaniká, ak ho svedok neuplatní do troch dní po svojom výsluchu, alebo po tom, ako mu bolo oznámené, že k výsluchu nedôjde, alebo ak ho nevyčísli do 15 dní od uplatnenia nároku. Na to musí byť svedok upozornený.”*¹¹ Do troch dní od svojho výsluchu si musí svedok uplatniť nárok na svedočné, a to aj v prípade, ak sa výsluch neuskutočnil. Právo na svedočné sa netýka iba prípadoch, kedy sa svedok zúčastní na uskutočnenom, alebo plánovanom výsluchu. Právo na svedočné vzniká aj v prípadoch, kedy sa svedok zúčastní pri dokazovaní, napríklad sa podrobí odberu krvi alebo pri konfrontácii.

V prípade, ak sa svedok na výsluch dostaví, alebo sa zúčastní dokazovania, pre uplatnenie svojho nároku je povinný na výpočet svedočného predložiť všetky potrebné doklady. Tento nárok si uplatňuje u orgánov činných v trestnom konaní alebo na súde, ktorý vykonal jeho výsluch. Svedok je o tejto skutočnosti poučený.

O výške svedočného rozhodne orgán činný v trestnom konaní alebo súd v trestnom konaní formou uznesenia. V prípade, ak uznesenie vydal policajt, je voči takémuto uzneseniu prípustná sťažnosť. Príslušný orgán vyplatí svedkovi nárok na svedočné, ak by tak neurobil, svedok sa so svojím nárokom môže obrátiť na súdne konanie. Následne sa svedok stane stranou sporu.¹²

Svedočné rozdelujeme do dvoch zložiek. Prvá zložka predstavuje ušlú mzdu alebo ušlý príjem. Druhá zložka predstavuje nárok na stravné, cestovné a nocľažné. Výšku nároku na stravné určuje Zákon o cestovných náhradách. V zmysle tohto zákona sa výška stravného vypočíta podľa dĺžky času, ktorú svedok strávi cestovaním na procesný úkon a čas potrebný na vykonanie tohto procesného úkonu.

Svedok má nárok na cestovné, a to v prípade, ak nebýva prípadne nepracuje na mieste, kde sa má vykonať jeho výsluch. Cestovné sa preplatí vo výške skutočne vynaložených nákladov pri používaní verejných dopravných prepravcov. V prípade, ak svedok na prepravu

¹¹ zákon č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov

¹² ČENTEŠ, J. a kol. *Trestný poriadok – Veľký komentár*. Žilina : Eurokódex, 2015, s. 355

použije vlastné motorové vozidlo, patrí mu nárok vo výške cestovného pri použití verejných dopravných prepravcov, avšak iba v prípade, ak je možné využiť prepravu verejných dopravných prepravcov. Pokiaľ svedok nemôže využiť prepravu verejných dopravných prepravcov, výšku nároku na náhradu cestovného určuje osobitný predpis Zákon č. 283/2002 Z.z. o cestných náhradách v znení neskorších predpisov.

Náhrada za nocľažné, resp. ubytovanie si svedok môže uplatniť po doložení dokladu v preukázateľnej výške od ubytovacieho zariadenia. Náhradu za ubytovanie má svedok nárok len v prípade, že by sa jeho výpoveď konala na inom mieste ako je miesto jeho trvalého bydliska a počas viacerých dní.

V závislosti od toho, či svedok vykonáva prácu mimo pracovného pomeru, alebo pracuje ako zamestnanec v pracovnom pomere, má nárok na ušlý príjem, alebo nárok na ušlú mzdu. Nárok na svedočné musí svedok preukázať potvrdením od svojho zamestnávateľa. Na svedočné má svedok nárok v pomernej časti mzdy, v závislosti od času strávenom na procesnom úkone. V prípade, ak je svedok samostatne zárobkovo činná osoba, nie je možné s presnosťou určiť presnú výšku jeho mzdy. Svedočné sa v tomto prípade počíta nasledovne: základ dane z príjmov fyzických osôb z posledného platobného výmeru od správcu dane sa vydelí počtom pracovných dní v príslušnom kalendárnom roku. Výsledok sa vynásobí počtom hodín, počas ktorých sa procesný úkon uskutočňoval. V praxi nastávajú situácie, kedy svedok výšku straty nevie preukázať, nakoľko je nezamestnaný a v tomto prípade sa ako náhrada stanoví hodinová sadzba minimálnej mzdy, ktorá je ustanovená v Zákone č. 90/1996 Z.z. O minimálnej mzde v znení neskorších predpisov.¹³

Svedok s ťažkým zdravotným postihnutím, ktorý je sprevádzaný, si môže nárokovať v rámci svedočného aj nevyhnutné výdavky na sprievodcu.

2.4 Právo na poučenie

Svedok má právo na poučenie, ktoré je ustanovené v § 131 ods. 1 Trestného poriadku: *“Pred výsluchom svedka treba vždy zistiť jeho totožnosť a pomer k obvinenému, poučiť ho o význame svedeckej výpovede a o práve odoprieť výpoveď, a ak treba, aj o zákaze výsluchu; svedka treba poučiť aj o možnosti a podmienkach poskytnutia ochrany pred neoprávneným postihom v pracovnoprávnom vzťahu podľa osobitného predpisu. Svedok musí byť vždy*

¹³ IVOR, J. a kol. *Trestné právo procesné. Druhé, doplnené a prepracované vydanie.* Bratislava : Iura Edition, 2010, s. 534-535

poučený o tom, že je povinný vypovedať pravdu, nič nezamlčať, a o trestných následkoch krivej výpovede.”¹⁴

Podľa Matherna *“poučenie svedčiť ako aj poučenie o význame svedeckej výpovede sa spája. V praxi sa však neodvoláva na občiansku povinnosť a uvedomelosť svedka, ale uznáva sa radšej hrozba trestom.”*¹⁵ Obdobný názor má aj Šuster, uvádza že: *“treba venovať pozornosť poučeniu svedka. Odvolávať sa treba na jeho statočnosť, a zdôrazniť svedkovi, že bez jeho pomoci bude ohrozená spravodlivosť. Svedka treba tiež upozorniť, že môže ublížiť poškodenému, prípadne obvinenému, ak by nehovoril pravdu, alebo by nevypovedal.”*¹⁶

Pred samotným začatím výsluchu svedok musí byť poučený o skutočnostiach, ktoré sú mu známe o páchatel'ovi trestného činu, o trestnom čine a o ďalších okolnostiach potrebných pre trestné konanie. V prípravnom konaní toto poučenie vykoná orgán činný v trestnom konaní a sudca v konaní pred súdom. Sudca musí svedka poučiť o význame svedeckej výpovede. Upozorni ho, že jeho spoluobčan môže aj nemusí byť na základe jeho výpovede odsúdený. V prípade, ak by svedok pred výsluchom poučený nebol, nastal by dôvod na podanie dovolania pre nezákonne získaný dôkaz.

V praxi sa vyskytuje mnoho problémov pri poučení svedka pred jeho výsluchom v trestnom konaní. Často dochádza k situáciám, že policajt predloží pred výsluchom svedkovi poučenie, bez vysvetlenia jednotlivých práv a povinností, na čo svedok iba predloženú listinu podpíše, čím potvrdí, že poučený bol, pričom často ani nevie čo podpisuje.

2.5 Právo na účasť a na právnu pomoc advokáta

Z Ústavy Slovenskej republiky z čl. 47 ods. 2, resp. z Listiny základných práv a slobôd z čl. 37 ods. 1,2 vyplýva skutočnosť, že právo na právnu pomoc nemá len obvinený, ale aj samotný svedok, a to vo všetkých štádiách trestného konania. V zmysle čl. 46 Ústavy Slovenskej republiky *“V konaní pred súdom ako aj inými štátnymi orgánmi alebo orgánmi verejnej správy má každý právo na právnu pomoc a to od začiatku konania”*.

Podľa ustanovenia §130 ods. 2 Trestného poriadku právo odoprieť výpoveď nie je absolútne a nemalo by sa vzťahovať na výpoveď ako celok. Svedok má vo veci vypovedať o všetkom čo vie. Má možnosť neuviesť vo svojej výpovedi tie skutočnosti, ktoré pre zákonom

¹⁴ zákon č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov

¹⁵ MATHERN, V. *Dokazovanie v československom trestnom procese*. Bratislava: Obzor, 1984, s. 156

¹⁶ ŠUCHTER, J. Venovať pozornosť poučeniu svedka v trestnom konaní In *Justičná revue*, 1994, roč. 46. č. 3-4/1994, s. 43

vymenované osoby, ako aj pre seba považuje za nebezpečné. V prípade, ak sú svedkovi kladené doplňujúce otázky pri výsluchu, má právo odmietnuť na tieto otázky odpovedať.

V nasledujúcom prípade má svedok právo poradiť sa so svojím advokátom, či informácia ktorú má, môže spôsobiť jemu, alebo jemu blízkej osobe trestné stíhanie.

Uvedenú situáciu nie je možné predvídať dopredu, preto počas výsluchu svedka má každý svedok právo, aby bol na tomto výsluchu jeho advokát prítomný. Orgány činné v trestnom konaní nie sú povinné urobiť odklad výsluchu svedka, alebo nie sú povinné zabezpečiť svedkovi advokáta v prípade, ak si svedok praje mať pri výsluchu advokáta, orgány činné v trestnom konaní majú iba povinnosť toto právo svedkovi umožniť. Podľa nálezu Ústavného súdu Slovenskej republiky I. ÚS 248/07 „svedok môže prísť na výsluch vypovedať v sprievode advokáta, alebo sám.“¹⁷

2.6 Právo vypovedať vo svojom materinskom jazyku a právo na tlmočníka

V zmysle ustanovenia § 2 ods. 20 Trestného poriadku „Ak obvinený, jeho zákonný zástupca, podozrivá osoba, poškodený, zúčastnená osoba alebo svedok vyhlási, že neovláda jazyk, v ktorom sa konanie vedie, má právo na tlmočníka a prekladateľa.“¹⁸ predpokladom na vznik tohto práva je vyhlásenie subjektov, že neovládajú jazyk, v ktorom sa konanie vedie. Následne im vzniká právo na tlmočníka a prekladateľa.¹⁹ Ak nastane situácia, že svedok neovláda žiadny jazyk, ktorý ovládal, alebo uvedie jazyk, pre ktorý v zozname tlmočníkov nie je zapísaná žiadna osoba, je ustanovený tlmočník na základe úradného jazyka toho štátu, ktorého je svedok občanom (§ 28 ods. 2 Trestného poriadku). Podľa trvalého bydliska, alebo miesta pobytu svedka sa ustanoví tlmočník v prípade, že svedok je bez štátnej príslušnosti.²⁰

Prekladateľ sa do konania priberie v prípade, ak je potrebné preložiť zápisnicu, alebo iné dokumenty. V zmysle ustanovenia §58 ods. 2 Trestného poriadku je zrejme, že zápisnica o úkone trestného konania, alebo zápisnica o výpovedi osoby, ktorá uvádza, že neovláda slovenský jazyk, sa píše po slovensky. Tieto zápisnice sa môžu spísať aj za pomoci tlmočníka. V zmysle zaužívanej judikatúry však právo používať jazyk, ktorému dotknutá osoba rozumie, nezakladá právo na zasielanie rozhodnutí, alebo iných písomností vydaných v rámci trestného konania v slovenskom jazyku v preklade do jazyka, ktorému dotknutá osoba rozumie. Procesným stranám, ktoré neovládajú tento jazyk, doručujú súdy písomnosti vydané v trestnom

¹⁷ Rozhodnutie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp.zn. I. ÚS 248/07, zo dňa 03.07.2008

¹⁸ zákon č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov

¹⁹ POLÁK, P. *Svedok v trestnom konaní*. Bratislava : Eurokodex, s.r.o., 2011, s. 143

²⁰ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní řád. Komentář. I. Díl. 5 vyd.* Praha : C.H.BECK, 2005, s. 1432

konaní, ktoré boli vydané v slovenskom jazyku, bez prekladu do ich materinského jazyka (R 42/1976).

Hlavným významom práva na vypovedať v materinskom jazyku je, aby svedok mal právo vyjadriť svoje myšlienky, názory a stanoviská v jazyku, ktorému rozumie, aby sa eliminovala ujma pre jeho nedostačujúce vyjadrovacie schopnosti v úradnom jazyku, ktorému nerozumie, alebo pre neznalosť úradného jazyka.²¹

2.7 Právo na uvedenie inej adresy alebo neuvedenie identifikačných údajov o svojej osobe

V zmysle § 136 ods. 1 Trestného poriadku „*Ak je dôvodná obava, že svedok alebo jemu blízka osoba sú pre uvedenie bydliska svedka ohrození, môže sa svedkovi povoliť, aby namiesto bydliska uviedol pracovisko alebo inú adresu, na ktorú sa mu môže doručiť predvolanie*”.²² Ak svedok zistil pri výkone svojho povolania skutočnosti, ktoré sú dôležité pre trestné konanie, môže namiesto bydliska uviesť pracovisko. Svedkovi je možné poskytnúť ochranu len na základe jeho žiadosti a po súhlase prokurátora v prípravnom konaní, alebo samosudca v konaní na súde podľa § 136 ods. 4 Trestného poriadku.²³ Spomínanú žiadosť by mal svedok podať predtým ako sa plánovaný výsluch vykoná. Generálna prokuratúra Slovenskej republiky v roku 2005 zaujala stanovisko k spôsobu utajenia bydliska svedka nasledovne: „*do doby keď budú prijaté opatrenia na ochranu svedka, sa do zápisnice o výsluchu svedka nebudú uvádzať dôvody, pre ktoré sa svedok cíti byť ohrozený, a niektoré skutočnosti to potvrdzujú. Avšak o tejto skutočnosti je potrebné vyhotoviť záznam, ktorý sa uloží spolu s údajmi o svedkovi u prokurátora. Záznam, alebo čas zápisnice vložiť do obálky, ktorá sa zalepí a podpíše ju prokurátor v mieste za lepenia, opečiatkuje ju okrúhlou pečiatkou prokuratúry a miesto prelepí priehľadnou lepiacou páskou, tak aby obálku nebolo možné bez pretrhnutia otvoriť. Následne prokurátor na obálku vedieť, že ju môže otvoriť iba prokurátor príslušný na výkon dozoru nad vyšetrovaním, alebo jemu nadriadený prokurátor. O otvorení sa urobí záznam, ktorý podpíše prokurátor s uvedením miesta, času a dôvodu otvorenia*”.²⁴

V zmysle § 136 ods. 2 Trestného poriadku „*Ak je dôvodná obava, že oznámením totožnosti, bydliska, prípadne miesta pobytu svedka je ohrozený jeho život, zdravie, telesná integrita alebo ak také nebezpečenstvo hrozí jemu blízkej osobe, môže sa svedkovi povoliť, aby*

²¹ IVOR, J, a kol. *Od zločinu k trestu. (sprievodca občana trestným konaním)*. Martin : Eurokódex, 2012, s. 163-164

²² zákon č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov

²³ POLÁK, P. *Svedok v trestnom konaní*. Bratislava : Eurokódex, s.r.o., 2011, s. 1217

²⁴ Stanovisko Generálnej prokuratúry Slovenskej republiky č. 5/1995

neuvádzal údaje o svojej osobe.”²⁵ Z dôvodu, že oznámením totožnosti, bydliska alebo pobytu by mohlo vzniknúť riziko ohrozenia života svedka, alebo by takéto nebezpečenstvo hrozilo jemu blízkej osobe, sa o svedkovi neuvádzajú žiadne identifikačné údaje. Všetky materiály o totožnosti svedka sú uložené u predsedu senátu, ak ide o konanie pred súdom alebo na prokuratúre, v prípade ak pomíne ohrozenie tieto materiály sa založia do spisu. Pred výsluchom takéhoto svedka súd vylúči verejnosť, alebo urobí v zmysle §136 ods. 3 Trestného poriadku v záujme ochrany svedka iné opatrenia.²⁶

Záver

Svedok ako osoba, ktorá prostredníctvom svojich zmyslov vníma okolo seba podstatné skutočnosti a následne je schopná ich prostredníctvom svedeckej výpovede zreprodukovať, sa môže výrazným spôsobom prispieť na objasnení trestnej činnosti a potrestaní páchatel'ov. Často práve výpoveď svedka predstavuje rozhodujúci a kľúčový dôkaz. Preto je východiskom pre zákonný postup v procese dokazovania dodržiavanie a rešpektovanie práv a povinnosti svedka. Napriek absencii legálnej definície pojmu svedok, je z úmyslu zákonodarcu zrejme, že sa snaží obsiahnuť čo najširší okruh potencionálnych svedkov a to vymedzením všeobecnej svedeckej povinnosti, na základe ktorej je každý povinný podať svedectvo o dôležitých skutočnostiach pre trestné konanie.

Avšak s prihliadnutím na charakter svedeckej výpovede, je nevyhnutné dbať na potencionálne riziká súvisiace s hodnovernosťou uvedeného dôkazu, nakoľko svedok je len človek, ktorý je často ovplyvnený a sledujúci svoje vlastné záujmy.

Zoznam bibliografických odkazov

ČENTEŠ, J. a kol. 2015. *Trestný poriadok – Veľký komentár*. Žilina : Eurokódex, 2015, 956 s. ISBN 9788081550577

IVOR, J. a kol. 2010. *Trestné právo procesné. Druhé, doplnené a prepracované vydanie*. Bratislava : Iura Edition, 2010, 1049s. ISBN 9788080783099

IVOR, J. a kol. 2012. *Od zločinu k trestu. (sprievodca občana trestným konaním)*. Martin : Eurokódex, 2012, 592 s. ISBN 9788089447763

²⁵ zákon č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov

²⁶ ZÁHORA, J. *Zákon o ochrane svedka. Komentár*. Bratislava : Wolkers Kluwer SR s.r.o., 2019, s. 14

- JELÍNEK, J. a kol. 2011 *Trestní právo procesní*. Praha : Leges, 2011. 816 s. ISBN 9788087212929
- JÚDA, V. 2022. *Teória práva. 2. doplnené a podstatne prepracované vydanie*. Banská Bystrica: Bellianum 2020. 378 s. ISBN 9788055716893
- MATHERN, V. 1984. *Dokazovanie v československom trestnom procese*. Bratislava: Obzor, 1984, 229 s.
- PIPEK, J. 2001. Rozsah práva svedka odmietnuť výpoveď dle § 100 odstavec 1 trestného rádu. In *Bulletin advokacie*. ISSN 1210-6348, 2001, č. 4, s. 50-63
- POLÁK, P. 2011. *Svedok v trestnom konaní*. Bratislava : Eurokodex, s.r.o., 2011, 296 s. ISBN 788089447497
- Rozhodnutie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp.zn. I. ÚS 248/07, zo dňa 03.07.2008
- Stanovisko Generálnej prokuratúry Slovenskej republiky č. 5/1995
- ŠAMAL, P. a kol. 2005. *Trestní řád. Komentář I. Díl*. 5. vyd. Praha : C. H. Beck, 2005, 1453 s. ISBN 80-7179-405-8
- ŠUCHTER, J. 1994. Venovať pozornosť poučeniu svedka v trestnom konaní In *Justičná revue*, ISBN 978-80-89447-63-3, 1994, roč. 46. č. 3-4/1994, s. 39-45
- ZÁHORA, J. 2019. *Zákon o ochrane svedka. Komentár*. Bratislava : Wolkers Kluwer, 2019, 116 s. ISBN 9788057100232
- zákon č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov

Katarína Ševcová¹

Odškodnenie za vedľajšie účinky očkovania a liekov na liečbu proti ochoreniu COVID-19²

Kľúčové slová

COVID-19, poškodenie zdravia, právna zodpovednosť, škoda, štát

Abstrakt

Okrem náhrady majetkovej škody možno voči štátu uplatniť aj náhradu škody na zdraví. Ak bolo nezákonným rozhodnutím alebo nesprávnym postupom poškodené zdravie, možno v rámci náhrady za bolesť žiadať peňažnú kompenzáciu, o ktorú je potrebné žiadať súd. Príspevok sa zaoberá aktuálnou právnou úpravou odškodňovania za poškodenie zdravia v súvislosti s ochorením COVID-19 a komparuje stav s právnou úpravou v Českej republike.

Keywords

COVID-19, damage to health, legal liability, damage, state

Abstract

In addition to compensation for property damage, compensation for damage to health can also be claimed against the state. Suppose health was damaged by an illegal decision or incorrect procedure. In that case, it is possible to ask for monetary compensation as part of compensation for pain, for which it is necessary to apply to the court. The article deals with the current legal regulation of compensation for health damage in connection with the COVID-19 disease and compares the situation with the legal regulation in the Czech Republic.

Úvod

Štátne orgány či orgány samosprávy svojimi rozhodnutiami a postupom ovplyvňujú náš život, pričom často ide o pôsobenie negatívne a vzniká zodpovednosť štátu. Pod škodou, za ktorú štát nesie zodpovednosť, sa rozumie predovšetkým majetková škoda vyčísliteľná v peniazoch. No rovnako tu spadá i škoda na zdraví ako dôsledok nesprávneho postupu alebo rozhodovania. Majetkovou ujmom môže byť každé zmenšenie resp. poškodenie majetku, ktoré nastalo v dôsledku nezákonného rozhodnutia alebo nesprávneho postupu. To znamená, že škodou je nielen skutočná škoda, ktorú možno vyčísliť v peniazoch (napr. poškodenie vecí, finančné straty) ale aj strata na zárobku, ušlý zisk. Okrem náhrady majetkovej škody možno voči štátu uplatniť aj náhradu škody na zdraví, v rámci ktorej možno požadovať hlavne náhradu za bolesť a sťaženie spoločenského uplatnenia. Zákon č. 514/2003 Z. z. o zodpovednosti za

¹ doc. JUDr. Katarína Ševcová, PhD., Právnická fakulta, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, Katedra občianskeho a pracovného práva

² Publikáčny výstup je výstupnou úlohou plnenou v rámci grantu VEGA č. 1/0472/21 Prierezová analýza mimoriadnych intervenčných zásahov štátu a ich aplikácie v období krízy spôsobenej ochorením COVID-19 na súkromnoprávne vzťahy v Slovenskej republike

škodu spôsobenú pri výkone verejnej moci vylučuje akúkoľvek zodpovednosť štátu za legislatívnu činnosť či už Národnej rady Slovenskej republiky alebo Vlády Slovenskej republiky.³

Ak bolo nezákonným rozhodnutím alebo nesprávnym postupom poškodené zdravie, možno v rámci náhrady za bolesť žiadať peňažnú kompenzáciu za poškodenie zdravia, liečenie a odstraňovanie následkov zdravotného poškodenia. Ak má poškodenie zdravia také následky, že poškodenému trvalo znemožní alebo sťaží jeho uplatnenie v pracovnom, spoločenskom, kultúrnom či športovom živote, alebo obmedzí možnosť výberu jeho ďalšieho vzdelávania, je poškodený oprávnený požadovať aj úhradu za sťaženie spoločenského uplatnenia. Rozsah poškodenia zdravia a sťaženia ďalšieho uplatnenia poškodeného sa určuje na základe lekárskeho posudku. Podrobnejšie podmienky a pravidlá pre výpočet výšky týchto náhrad upravuje zákon č. 437/2004 Z. z. o náhrade za bolesť a o náhrade za sťaženie spoločenského uplatnenia.

Náš právny poriadok však neumožňuje odškodnenie nepríjemností alebo psychickej nepohody (morálne odškodnenie) spôsobených tým, že štátny orgán nerozhodol alebo nepostupoval správne a včas.

Ústavný súd Slovenskej republiky poznamenáva, že „*pohľadávky zo zodpovednosti za škodu na zdraví sú prirodzene považované za privilegované. Život a zdravie ako ústavné hodnoty sa nedajú vyvážiť žiadnym majetkom a pohľadávky vzniknuté zo zodpovednosti za zásah do týchto hodnôt pri rozmanitých administratívnych limitoch sa skôr podobajú cieľu zjemniť dopad následkov za zásah do týchto hodnôt*“. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn III. ÚS 256/2020, zo dňa 12.11.2020⁴ Aktuálne okrem týchto bodov štát prevzal zodpovednosť i za odškodnenie za vedľajšie účinky vzniknuté po očkovaní a liečbe proti ochoreniu COVID-19.

Škoda na zdraví

Škoda na zdraví je špecifickým druhom škody. V porovnaní so škodou na majetku, ide o škodu, ktorá môže vzniknúť len fyzickým osobám a neprechádza na právnych nástupcov. V prípade uplatňovania náhrady škody na zdraví priznáva náš právny poriadok poškodeným viacero možných nárokov, ktoré si v takejto situácii môžu uplatniť. Ide jednak o bolestné

³ DRGONEC, J. *Ústava Slovenskej republiky*. Bratislava : C. H. Beck, 2015, s. 890 – 891.

⁴ JAKUBÁČ, R. *Zákon o zodpovednosti za škodu spôsobenú pri výkone verejnej moci*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2016.

a sťaženie spoločenského uplatnenia ako nároky na náhradu tzv. nemajetkovej ujmy.

Rovnako možno uplatniť náhradu nákladov spojených s liečením, ktoré majú pokryť následnú liečbu, ktorá nemôže byť hradená z povinného zdravotného poistenia.

Ďalej možno uvažovať o náhrade za stratu na zárobku počas práceneschopnosti či po skončení práceneschopnosti. V prípade smrti poškodeného sa uhrádzajú náhrada nákladov na pohreb alebo pozostalostná renta.⁵

Tieto práva sú výlučne viazané priamo na fyzickú osobu, preto prirodzene smrťou poškodeného zanikajú a neprechádzajú na dedičov. „*Ich uplatnenie nevylučuje simultánne uplatnenie prípadných nárokov plynúcich z ochrany osobnosti.*“ Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 7 Cdo 65/2013, zo dňa 28.05.2014

Pre uplatnenie škody na zdraví sa vzťahuje iba subjektívna premlčacia lehota 2 roky odkedy sa poškodený dozvedel o škode a osobe zodpovednej za škodu a nevzťahuje sa na ňu objektívna premlčacia lehota plynúca tri roky (prípadne 10 rokov) od udalosti, z ktorej škoda vznikla. Ako uvádza komentár k Občianskemu zákonníku (z. č. 40/1964 Zb.) „*Tento pomerne výnimočný konštrukt je teleologicky odôvodniteľný samotnou povahou škody spôsobenej na zdraví, ktorá sa nemusí nevyhnutne prejavíť v krátkom časovom odstupe od protiprávneho konania škodcu či škodovej udalosti. Môže napríklad dochádzať k postupnému zhoršovaniu zdravotného stavu, k prejavaniu ďalších škodlivých následkov a pod. Je konštantne judikované, že jednotlivé zložky práva na náhradu škody predstavujú samostatné čiastkové práva, ktoré sa ako také aj samostatne premlčujú (napr. náhrada straty na zárobku, bolestné a odškodnenie sťaženia spoločenského uplatnenia a pod.)*“⁶

Zodpovednosť za škodu spôsobenú vakcínou a liekmi vo všeobecnosti

Zodpovednosť lekára za použitie lieku (resp. vakcíny) je definovaná v zákone č. 362/2011 Z.z. o liekoch a zdravotníckych pomôckach a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej len ako „zákon o liekoch“). Treba ale upozorniť na fakt, že lekár zodpovedá len za skutočnosť, či postupoval odborne a v súlade s právnymi predpismi pri predpisovaní liekov. Teda za svoj postup *lege artis* a nie za samotné účinky podanej vakcíny.

Lekár preto nenesie zodpovednosť za to, že pacientovi bude spôsobená škoda samotnými vlastnosťami lieku (resp. vakcíny), ale len za to, či správne posúdil či takýto liek (resp. vakcínu)

⁵ ŠEVCOVÁ, K. *Kapitoly z medicínskeho práva*. Banská Bystrica : Belianum, 2020. str.89-105.

⁶ ŠTEVČEK, M. a kol. *Občiansky zákonník I. § 1 – 450. Komentár*. Praha : C. H. Beck, 2015.

vôbec môže pacientovi predpísať alebo podať. Lekár zodpovedá za to, či správne rozhodol o predpise lieku (resp. podaní vakcíny) vzhľadom na indikácie, či správne určil dávkovanie a či posúdil všetky možné kontraindikácie vo vzťahu k tomu ktorému konkrétnemu pacientovi.

Možno uzavrieť, že pokiaľ dôjde k vzniku škody na zdraví spôsobenej samotnou povahou očkovacej látky ako medicínskeho produktu, nejde o zodpovednosť za odborný prístup predpisujúceho lekára pri stanovení, či je vôbec takto neregistrovanú vakcínu možné použiť pre toho konkrétného pacienta. V zmysle občianskeho zákonníka je v prípade vzniku škody spôsobenej práve vlastnosťami vakcíny (či už registrovanej alebo neregistrovanej) zodpovedným subjektom poskytovateľ zdravotnej starostlivosti, čo znamená zdravotnícke zariadenie ako je nemocnica, resp. ambulancia, v ktorej bude vakcína pacientovi podaná.

I samotný Dohovor o ľudských právach a biomedicíne (oznámenie Ministerstva zahraničných vecí SR č. 40/2000 Z. z.) v článku 24 stanovuje, že *„osoba, ktorá utrpela neprimerané poškodenie ako výsledok zákroku, má nárok na spravodlivé odškodnenie podľa podmienok a postupov ustanovených zákonom“*.

Celý proces komplikuje fakt, že Slovensko nemalo do vypuknutia pandémie osobitnú právnu úpravu odškodňovania nežiadúcich účinkov po vakcinácii. V roku 2019 rezort zdravotníctva pripravoval zákon, ktorý by odškodňoval rodičov detí, ktoré mali nežiaduce účinky po povinnom detskom očkovaní, návrh sa nakoniec nestihol prijať pred zmenou vlády. V zákone mali byť jasne vymenované účinky, za ktoré rodič dieťaťa dostane finančnú kompenzáciu. Štát by mal tak vytvorený mechanizmus, ako k týmto prípadom pristupovať. Rozhodovala by o tom komisia, teda nezávislí odborníci a nie ošetrojúci lekár pacienta.

Odškodnenie za očkovanie proti ochoreniu COVID-19

Aj na Slovensku množstvo ľudí trpí nežiadúcimi účinkami vakcín proti ochoreniu COVID-19 ako sú trombóza, neurologické problémy, mozgová príhoda či pľúcna embólia. Nahlásených vedľajších účinkov nie je málo. Podľa aktuálnej právnej úpravy, sa poškodení musia obrátiť na civilný súd. Štát prebral na seba zodpovednosť za prípadné škody. Zatiaľ ešte civilné súdy nevydali ani jeden rozsudok o takomto poškodení zdravia. A pravdupovediac ešte takýto spor ohľadne vakcinácie v Slovenskej republike nikto nevyhral.

Zabudnuté nemusia zostať ani nežiaduce účinky z minulosti. Právna úprava v zákone je retroaktívna, štát bude ručiť za všetky prípadné škody vzniknuté od podania prvej dávky vakcíny proti COVID-19.

Doteraz sa odškodňovanie týkalo len neregistrovanej vakcíny Sputnik V. Pri očkovaní

Sputnikom V na Slovensku boli poskytovatelia zdravotnej starostlivosti obozretní a plní obáv z toho, že nakoniec oni budú niesť zodpovednosť za prípadné škody na zdraví pacienta vyvolané po očkovaní touto vakcínou. Situácii neprospievali nevhodne formulovanie zodpovednosti štátu za podobnú škodu, nesprávna identifikácia očkovacej látky v povolení ministerstva zdravotníctva z 1. marca 2021 a nejasný vzťah medzi vymedzením núdzového stavu a mimoriadnou situáciou.

Štát teda od januára 2022 prebral zodpovednosť aj za všetky ďalšie – stále iba podmiennečne schválené vakcíny. Zámerom bolo odškodniť každého pacienta, ktorý by mal prípadné účinky, ktoré on považuje za nežiadúce.

Kompenzácie po nežiaducich účinkoch tak môžu žiadať všetci, čo sa zaočkovali po 26. decembri 2020. Konkrétne výška prípadného odškodnenia sa odvíja od rozsahu škody a určí ju súd. Výška odškodnenia poškodenia očkovaním sa odvíja od spomenutého zákona upravujúceho náhradu za bolesť a sťaženie spoločenského uplatnenia. Prvý krok je obrátiť sa na Úrad pre dohľad nad zdravotnou starostlivosťou.

Týmto ale samozrejme nie je nijako dotknutá prípadná zodpovednosť iných osôb. Výrobcovia vakcín budú aj naďalej zodpovední za škodu spôsobenú chybou vakcín podľa príslušných ustanovení Občianskeho zákonníka, ktoré implementujú EÚ smernicu o aproximácii zákonov, iných právnych predpisov a správnych opatrení členských štátov o zodpovednosti za chybné výrobky (tzv. Product Liability Directive- Council Directive 85/374/EEC of 25 July 1985 on the approximation of the laws, regulations and administrative provisions of the Member States concerning liability for defective products).

Tu by ale bolo nevyhnutné, aby ujma vznikla v dôsledku vady vakcíny. V prípade očkovania však ujma často vzniká v dôsledku reakcie organizmu na vakcínu, čo však obvykle nebude možné považovať za vadu vakcíny. V tejto súvislosti sa Komisia zaviazala kompenzovať výrobcom škody, ktoré by im na základe prípadných civilnoprávnych sporov vznikli, čo vzbudilo isté kontroverzie a stalo sa aj predmetom interpelácií Komisie zo strany Európskeho parlamentu (napríklad otázka na písomné zodpovedanie č. P-000192/2021).

A v poslednom rade sa budú môcť osoby, ktorým vznikla v dôsledku očkovania ujma, obracať aj priamo na poskytovateľa zdravotných služieb, ktorý im vakcínu aplikoval, pokiaľ by došlo pri aplikácii vakcíny k porušeniu povinností poskytovateľa (postup *non lege artis*) alebo ak by poskytovateľ aplikoval vakcínu vadnú (napríklad vakcínu, ktorá nebola skladovaná v súlade s pokynmi výrobcu a pod.).

V zmysle aktuálne pripravovaných zmien bude Ministerstvo zdravotníctva Slovenskej republiky podľa novely zákona o liekoch (zákon č. 362/2011 Z. z. o liekoch a zdravotníckych pomôckach) povinné odškodňovať aj za nežiaduce účinky liekov proti ochoreniu COVID-19. Odškodnenie však rovnako nevypláti skôr, ako o tom rozhodne súd. Novela je momentálne v pripomienkovom konaní.

Na Slovensku sú využívaných na liečbu covidu niekoľko liekov ako sú Paxlovid, Ronapreve, Lagevrio a Dexametazon. Štátny ústav pre kontrolu liečiv (ŠÚKL) eviduje desiatky podozrení na ich nežiaduce účinky. Od marca 2023 sa má rozšíriť zodpovednosť štátu za škodu spôsobenú podaním lieku proti ochoreniu COVID-19.

V zmysle novely za škodu na živote a zdraví spôsobenú od 26.2.2020 liekom určeným na liečbu covidu zodpovedá štát, v ktorého mene koná ministerstvo zdravotníctva. Účelom návrhu rezortu zdravotníctva je zotrieť rozdiel v zodpovednosti štátu po podaní očkovacej látky proti ochoreniu COVID-19 spôsobenému koronavírusom SARS-CoV-2 a lieku proti ochoreniu COVID-19. Ministerstvo zdravotníctva teda navrhuje rozšíriť zodpovednosť štátu za škodu spôsobenú podaním lieku proti ochoreniu COVID-19.

Za škodu na živote a zdraví spôsobenú od 26. decembra 2020 okolnosťami, ktoré majú pôvod v povahe podaného lieku, by mal podľa navrhovanej novely zákona zodpovedať štát. Ide o liek, ktorého terapeutické použitie pre skupinu pacientov povolilo na území Slovenska ministerstvo zdravotníctva

Riešenie zvolené v Českej republike

V prípade poškodenia zdravia sa v porovnaní s českými pacientmi tí slovenskí dostanú k odškodneniu ťažšie. V Českej republike o odškodnení dotknutých pacientov rozhoduje a rovnako odškodnenie i vypláca priamo ministerstvo zdravotníctva. V závažnejších prípadoch na posúdenie poškodenia zdravia môže zriadiť nezávislú odbornú komisiu. Celkovo reakcia českej legislatívy bola promptnejšia. O odškodňovaní vedľajších účinkov vakcín sa tu diskutuje dlhšie, už pred epidémiou

Očkované osoby, ktoré postihli vedľajšie účinky sú oprávnené žiadať od štátu finančnú kompenzáciu, v prípade preukázaného vzniku ujmy spôsobenej očkovaním. Už v roku 2020 bol v Českej republike prijatý zákon č. 569/2020 Sb., o distribúcii liečivých prípravkov obsahujúcich očkovaciu látku pre očkovanie proti ochoreniu COVID-19 a o náhrade ujmy spôsobenej očkovaním osobám týmito liečivými prípravkami, ktorý s takouto náhradou počítá. Ako uvádza dôvodová správa k zákonu, cieľom právnej úpravy je „*ul'ahčiť osobám, ktoré sa*

nechajú očkovať, cestu k odškodneniu, ak bola týmto osobám spôsobená daným očkovaním ujma, čím sa tiež chce nepriamo docieľiť zvýšenie záujmu o očkovanie proti ochoreniu COVID-19“.

Povinnosť štátu odškodňovať nežiadúce účinky sa ale netýka všetkých vakcín proti ochoreniu COVID-19, ale iba tých, ktoré boli nakúpené na základe rozhodnutia Európskej komisie (rozhodnutie Komisie C(2020) 4192 z 18. júna 2020 o schválení dohody s členskými štátmi o nadobudnutí očkovacích látok proti COVID-19 v mene členských štátov a súvisiacich postupoch; Commission Decision C(2020) 4192 of 18 June 2020 approving the agreement with Member States on procuring Covid-19 vaccines on behalf of the Member States and related procedures.

Doteraz sa v Českej republike nahrádzala ujma, spôsobená povinnou vakcináciou, a to na základe zákona č. 116/2020 Sb., o náhrade škody spôsobenej povinným očkovaním. Ten bol prijatý okrem iného v nadväznosti na nález Ústavného súdu Českej republiky sp. zn. Pl. ÚS 19/14, zo dňa 27.1.2015, kde Ústavný súd Českej republiky posudzoval ústavnosť povinného očkovania: *nezistil ho síce protiústavným, ale doplnil, že pokiaľ štát stanoví sankcie za nerešpektovanie povinnosti strpieť povinné očkovanie, mal by adekvátne ošetriť aj situáciu, keď v dôsledku povinného očkovania dôjde k ujme na zdraví očkovanej osoby.*

Očkovanie proti ochoreniu COVID-19 je síce nepovinné, ale uvedená právna úprava v zákone č. 569/2020 Zb. ustanovuje, že ním spôsobená ujma a rozsah náhrady sa posúdia obdobne podľa pravidiel pre náhradu ujmy spôsobenej povinným očkovaním, teda podľa zákona č. 116/2020 Zb. Očkovanie proti ochoreniu COVID-19 je teda u našich západných susedov prvým nepovinným očkovaním, u ktorého bude možné od štátu požadovať náhradu ujmy na svojom zdraví.

Žiadosť o náhradu ujmy spôsobenej očkovaním proti ochoreniu COVID-19 musí poškodený podať Ministerstvu zdravotníctva Českej republiky, rovnako ako v prípade povinného očkovania. Ak poškodená osoba nebude spokojná s tým, ako ministerstvo jej žiadosť vybaví, má možnosť sa domáhať náhrady ujmy súdnou cestou. Uplatnenie práva na náhradu ujmy na ministerstve je ale podmienkou pre podanie žaloby proti štátu.

Za účelom uľahčenia pozície pacienta pri žiadosti o náhradu ujmy spôsobenej povinným očkovaním zákon č. 116/2020 Zb. počíta s tým, že pri niektorých pravdepodobných následkoch spôsobených očkovaním nebude musieť postihnutá osoba preukazovať príčinnú súvislosť medzi očkovaním a vzniknutou ujmom, pretože sa uplatní zákonná domnienka príčinnej súvislosti. Pravdepodobné následky daného očkovania majú byť stanovené vykonávacou vyhláškou. Jej návrh bol zverejnený Ministerstvom zdravotníctva Českej republiky už v marci

2020, a nie sú v ňom teda spomenuté žiadne pravdepodobné následky spôsobené očkovaním proti ochoreniu COVID-19.

Pokiaľ by tu taká úprav nebola, pozícia osoby, ktorej bola očkovaním spôsobená ujma, bude ťažšia, pretože sa nemôže spoľahnúť na zákonnú domnienku príčinnej súvislosti. V takom prípade by do značnej miery záležalo na Ministerstve zdravotníctva Českej republiky, ako bude dané následky očkovania hodnotiť a ako ústretový postoj voči poškodeným pacientom v tejto veci zaujme. Vyhláška nakoniec zahrnuje ako prezumované následky očkovania anafylaktický šok, zápal srdca alebo krvnú zrazeninu. Nová vyhláška stanovila u každej z 11 ochorení, proti ktorým je v Českej republike očkovanie povinné, zoznam nežiadúcich účinkov, za ktoré možno odškodnenie žiadať (Vyhláška č. 483/2021 Sb. o následkoch povinného očkovania). Podobnú úpravu v zmysle prezumovanie niektorých následkov zaviedlo i Rakúsko.

Žiadateľ musí predložiť ministerstvu dokumenty potvrdzujúce právo na náhradu škody, najmä lekárske správy, ktoré preukazujú právo očkovaného na náhradu škody. Vyhláška limituje vznik vedľajších účinkov na presne stanovenú dobu. Počíta teda s odškodnením za škodu vzniknutú v presne stanovenom čase po aplikácii vakcíny. Jej dĺžka je pre každú vakcínu samostatná, rozptyl sa pohybuje od 4 hodín do 42 dní. Odškodňovaná suma môže variať od stoviek tisíc až po milióny českých korún, vychádza sa z judikatúry civilných súdov. Je bremenom poškodeného žiadajú sumu vyčíslit' a odôvodniť.

Záver

Na záver chceme poukázať na problematické miesto pri vymáhaní škody na zdraví v týchto prípadoch. Uplatnenie uvedených nárokov často naráža na problémy priamo v konaní pred súdom. Je zrejmé, podobne ako je tomu vo väčšine medicínskych káuz, že v praxi týchto konaní je veľmi problematické a ťažké preukázať príčinnú súvislosť (kauzálny nexus). Mnohé spory o odškodnenie potom končia neúspechom poškodeného pacienta práve preto, že nie je v spore dostatočne preukázaná existencia príčinnej súvislosti. Môže tu byť súbeh viacerých diagnóz, užívaných liekov prípadne sa ponúka otázka čo v prípade podania viacerých vakcín, či už od dvoch odlišných výrobcov vakcín proti COVID-19 hoci i s časovým odstupom, prípadne kombinácia vakcíny proti COVID-19 a vakcíny napr. proti chrípke či pneumokokom. V takýchto prípadoch je stanovenie dôvodu vzniku nežiadúcich účinkov naozaj veľmi komplikované. Na druhej strane pri poškodení zdravia následne po očkovaní u mladého aktívneho človeka, bez predchádzajúcich zdravotných problémov a užívania liekov je situácia o niečo jednoduchšia.

Bolo by vhodné, čo dávame ako predmet úvah, podobne ako v Českej republike v prípade očkovania proti ochoreniu COVID-19 vymedziť pravdepodobné následky spôsobené očkovaním. Vytvoriť teda domnienku príčinnej súvislosti. Poškodení tak budú mať možnosť odvolávať sa na zákonnú domnienku príčinnej súvislosti medzi očkovaním a vzniknutými následkami. To by vytvorilo oveľa väčší priestor pre súdy i Úrad pre dohľad nad zdravotnou starostlivosťou.

V Českej republike napríklad dokonca samotné Ministerstvo zdravotníctva v dôvodovej správe k návrhu vyhlášky uznáva, že ujma na zdraví ako dôsledok podania očkovacej látky sa spravidla preukazuje veľmi ťažko.

Tiež treba podotknúť, že vymôcť si odškodnenie súdnou cestou je zdĺhavejší proces v porovnaní s postupom správneho orgánu a celkovo je vymoženie odškodnenia na súde nákladným behom na dlhé trate. Poškodení sa často nachádzajú v situácii, keď s poškodením zdravia ostávajú doma, strácajú prácu a popri tom majú vymáhať odškodnenie a platiť právnikov. Možno uvažovať o možnej úlohe Úradu pre dohľad nad zdravotnou starostlivosťou či ministerstva zdravotníctva v Slovenskej republike a inšpirovať sa českou cestou.

Zoznam bibliografických odkazov

1. Knihy/monografie

DRGONEC, J. 2015. Ústava Slovenskej republiky. Bratislava : C. H. Beck, 2015. 1624 s. ISBN 9788089603398.

ŠEVCOVÁ, K. 2020. Kapitoly z medicínskeho práva. III. Doplnené a prepracované vydanie. Banská Bystrica : Belianum, 2020. 177s. ISBN 978-80-557-1773-9.

ŠTEVČEK, M. a kol. 2015. Občiansky zákonník I. § 1 – 450. Komentár. Praha : C. H. Beck, 2015. 3208 s. ISBN 9788074005978.

HUMENÍK, I. 2011. Ochrana osobnosti a medicínske právo. Žilina : Eurokódex, 2011. ISBN 9788089447589.

2. Súdne rozhodnutia

Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 7 Cdo 65/2013, zo dňa 28.05.2014

Nález Ústavného súdu Českej republiky sp. zn. Pl. ÚS 19/14, zo dňa 27.1.2015

Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn III. ÚS 256/2020, zo dňa 12.11.2020

3. Právne predpisy

zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v platnom znení

zákon č. 514/2003 Z. z. o zodpovednosti za škodu spôsobenú pri výkone verejnej moci

zákon č. 437/2004 Z. z. o náhrade za bolesť a o náhrade za sťaženie spoločenského uplatnenia

zákon č. 362/2011 Z.z. o liekoch a zdravotníckych pomôckach a o zmene a doplnení niektorých zákonov

zákon č. 569/2020 Sb., o distribúcii liečivých prípravkov obsahujúcich očkovaciu látku pre očkovanie proti ochoreniu covid-19 a o náhrade ujmy spôsobenej očkovaným osobám týmito liečivými prípravkami

vyhláška č. 483/2021 Sb. o následkoch povinného očkovania

smernica Európskeho parlamentu a Rady o aproximácii zákonov, iných právnych predpisov a správnych opatrení členských štátov o zodpovednosti za chybné výrobky (tzv. Product Liability Directive- Council Directive 85/374/EEC of 25 July 1985 on the approximation of the laws, regulations and administrative provisions of the Member States concerning liability for defective products).

rozhodnutie Európskej komisie (rozhodnutie Komisie C(2020) 4192 z 18. júna 2020 o schválení dohody s členskými štátmi o nadobudnutí očkovacích látok proti COVID-19 v mene členských štátov a súvisiacich postupoch; Commission Decision C(2020) 4192 of 18 June 2020 approving the agreement with Member States on procuring COVID-19 vaccines on behalf of the Member States and related procedures.

Dohovor o ľudských právach a biomedicíne (oznámenie Ministerstva zahraničných vecí SR č. 40/2000 Z. z.)

Právo odborovej organizácie na komunikáciu so zamestnancami

Kľúčové slová

Odborová organizácia, zamestnávateľ, právo na komunikáciu, výkon kompetencie.

Abstrakt

Postpandemické obdobie so sebou neprináša len negatívne javy v podobe rôznych foriem hospodárskych či spoločenských kríz, ale v určitých oblastiach sa prejavuje aj ako iniciátor prijímania pozitívnych legislatívnych zmien. Jedným z praktických prípadov predmetného konštatovania je prijatie nového ustanovenia § 230b Zákonníka práce, ktoré garantuje odborovej organizácii právo na komunikáciu so zamestnancami o svojej činnosti či posilňuje jej právo pôsobiť na pracovisku zamestnávateľa. Autorský kolektív v predkladanom článku popisuje možnosti a limity tohto novo koncipovaného práva pre odborovú organizáciu, pričom na podklade vlastných praktických skúseností poukazuje aj na prípadné nedostatky jeho uplatnenia vo vnútornom prostredí zamestnávateľa.

Keywords

Trade union, employer, right to communication, exercise of competence.

Abstract

The post-pandemic period not only brings with it negative phenomena in the form of various forms of economic or social crises, but in certain areas it also manifests itself as an initiator of the adoption of positive legislative changes. One of the practical cases of the subject statement is the adoption of the new provision of § 230b of the Labor Code, which guarantees the trade union the right to communicate with employees about its activities or activities at the employer's workplace. In the presented article, the author team describes the possibilities and limits of this newly conceived right for the trade union organization, while on the basis of its own practical experience it also points out possible shortcomings of its application in the internal environment of the employer.

Úvod

Vzhľadom na charakter fungovania odborových organizácií je pre ne dôležitá možnosť komunikovať o svojich aktivitách na pracoviskách či diskutovať so zamestnancami o úrovni pracovných podmienok. Pre ich fungovanie je podstatná aj členská základňa, a preto pre účely svojho hmotnoprávneho zabezpečenia je podstatným aj získavanie nových členov z radov zamestnancov, ktoré je efektívne vtedy, ak sa deje v pracovnom prostredí (členovia odvádzajú 1% zo svojej čistej mzdy ako príspevok na činnosť odborov). Nevyhnutnosť potreby komunikácie vyplýva zo samotného charakteru ich fungovania (čo ich odlišuje od ostatných

¹ doc. JUDr. Marek Švec, PhD., LL.M. pôsobí ako docent vo vednom odbore Pracovné právo na Katedre občianskeho a pracovného práva, Právnická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. Prof. JUDr. Mgr. Andrea Olšovská, PhD. pôsobí ako profesor vo vednom odbore Pracovné právo na Katedre pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia, Právnická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave.

druhov občianskych združení založených na iný verejnoprospešný účel).² Potreba vzájomnej komunikácie so zamestnancami a zamestnávateľom vyplýva priamo aj z pracovnoprávnej úpravy, zakotvenej najmä zákonom č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce v znení neskorších predpisov (ďalej len ako „Zákonník práce“; účinnosť ku dňu 1.11.2022), ale aj napr. zákonom č. 124/2006 Z. z. o bezpečnosti a ochrane zdravia pri práci a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Tieto predpisy ktoré ustanovujú odborovým organizáciám rozsiahly komplex povinností a oprávnení, základom ktorých je interpersonálna komunikácia a spolupôsobenie v rámci jednotlivých pracovnoprávných inštitútov od vzniku až do skončenia pracovného pomeru, pri ochrane práv zamestnancov v oblasti prevencie pred negatívnym zásahom do ich života a zdravia až po úpravu rôznych pracovnoprávných nárokov. V niektorých prípadoch dokonca povinnosť komunikovania určitých informácií vyplýva priamo z príslušného ustanovenia pracovnoprávneho predpisu alebo zmluvnoprávneho záväzku z kolektívnej zmluvy, ktorý zakotvuje napr. odborovej organizácii povinnosť oboznámenia zamestnancov s výsledkami kolektívneho vyjednávania³. Dôležitosť tejto informačnej povinnosti je zdôraznená práve výnimočnou povahou kompetencie odborovej organizácie, ktorá jediná je v súlade s ustanovením § 229 ods. 6 Zákonníka práce oprávnená na kolektívne vyjednanie.⁴

Pod pojmom komunikácia, právo na komunikáciu vnímame, zjednodušene uvedené, právo odborovej organizácie vyžadovať nejakú úroveň poskytovania informácií zo strany zamestnávateľa, vzájomné informovanie sa o pracovnom prostredí a následne aj informovania zamestnancov a vzájomná diskusia medzi zamestnancami a odborovou organizáciou. Zákonník práce explicitne právo na komunikáciu nezakotvuje, ale dá sa vyvodiť z rôznych pracovnoprávných ustanovení. Právo zástupcov zamestnancov na informácie (v tom najširšom

² Verejnoprospešný charakter odborových organizácií ako subjektu individuálnych a kolektívnych pracovnoprávných vzťahov je upravený v medzinárodných dokumentoch, ktorými je Slovenská republika viazaná, a ktoré vytvárajú základný právny, spoločenský, ale i marketingový rámec pre pôsobenie odborových organizácií vo verejnom priestore. Dohovor Medzinárodnej organizácie práce č. 87 o slobode združovania a ochrane práva odborovo sa organizovať v čl. 3 bod 1 „Organizácie pracovníkov a zamestnávateľov majú právo vypracúvať svoje stanovy a pravidlá, úplne slobodne voliť svojich zástupcov, organizovať svoju správu a činnosť a formulovať svoj program“ a čl. 8 bod 2 „Vnútroštátne zákonodarstvo nesmie obmedzovať, ani sa nesmie uplatňovať tak, aby obmedzovalo záruky ustanovené týmto Dohovorom“, resp. v čl. 11 „Každý členský štát Medzinárodnej organizácie práce, pre ktorý platí tento Dohovor, sa zaväzuje urobiť všetky potrebné a vhodné opatrenia, aby zabezpečil pracovníkom a zamestnávateľom slobodné vykonávanie práva odborovo sa organizovať“ zdôrazňuje samosprávne právo odborovej organizácie riadiť svoju činnosť na základe vlastných vnútroodborových orgánov, ale aj právo zamestnancov na vytváranie odborových organizácií ako prejav základného ľudského práva a slobody na dosiahnutie lepších a spravodlivých pracovných podmienok (v tomto možno odkázať aj na Dohovor Medzinárodnej organizácie práce č. 98 o použití zásad práva organizovať sa a kolektívne vyjednanie).

³ MADLEŇÁK, A. – ŠTEFANČÍKOVÁ, A. 2017. Manažment ľudských zdrojov v kontexte zvyšovania motivácie a produktivity v podnikoch. In *Právne nástroje odmeňovania v 21. storočí*. Bratislava : Friedrich Ebert Stiftung, zastúpenie v SR, 2017, s. 92 - 107.

⁴ Táto skutočnosť je osobitne zdôraznená aj zaradením nového ustanovenia do systematiky Zákonníka práce, keď je predmetné právo na komunikáciu priznané výlučne odborovej organizácii, ale nie napr. ostatným formám zastúpenia na pracovisku (napr. zamestnaneckej rade alebo zamestnaneckému dôverníkovi).

poňatí) vyplýva napr. z § 238 Zákonníka práce. Podľa § 238 ods. 2 Zákonníka práce zamestnávateľ informuje zrozumiteľným spôsobom a vo vhodnom čase zástupcov zamestnancov o svojej hospodárskej a finančnej situácii a o predpokladanom vývoji jeho činnosti. V rámci participácie zástupcov zamestnancov na činnosti zamestnávateľa majú zástupcovia zamestnancov právo na prerokovanie (§ 237 Zákonníka práce) alebo právo spolurozhodovať (napr. podľa § 87 Zákonníka práce sa so zamestnávateľom môžu dohodnúť na nerovnomerne rozvrhnutom pracovnom čase)⁵. Aby zástupcovia zamestnancov mohli realizovať svoje oprávnenia a mohli sa kvalifikovane rozhodnúť, je potrebné, aby mali k dispozícii relevantné údaje a tieto získali aj cestou vzájomnej komunikácie či už so zamestnávateľom alebo dotknutými zamestnancami. Vychádzame pre účely tohto článku zo široko vymedzeného práva na komunikáciu a pozornosť budeme venovať odborovej organizácii ako zástupcu zamestnancov, ktorý funguje osobitným režimom.

Realizácia alebo teda vôbec možnosť realizácie práva na komunikáciu odborovej organizácie na pracoviskách zamestnávateľa neplní výlučne len „marketingovú“ funkciu smerujúcu k náboru členskej základne, ale aj všeobecnú informačnú funkciu voči zamestnancom, ktorú odborová organizácia realizuje v zmysle vlastných vnútroodborových dokumentov, a to pre účely ochrany zamestnancov s cieľom upraviť čo najlepšie pracovné podmienky, ktoré situácia u zamestnávateľa umožňuje. Zamestnávatelia sa, pri zohľadnení úrovne sociálneho zmieru a sociálneho dialógu s odborovou organizáciou, stavajú ku komunikácii odborovej organizácie na pracovisku a ku komunikácii s odborovou organizáciou rôzne⁶. Ak by sme skúmali to, ako zamestnávatelia vnímajú aktivity a komunikáciu odborovej organizácie voči zamestnancom, niektorí sa ju snažia minimalizovať, resp. úplne potlačiť s odôvodnením, že poskytované informácie odborovou organizáciou sú dôverné alebo nezodpovedajú predstave zamestnávateľa o forme komunikácie k určitej téme. Niektorí zamestnávatelia sa snažia tejto komunikácii napomáhať, keďže im sprostredkovane umožňuje komunikovať zamestnancom aj náročné témy za podpory odborovej organizácie a eliminovať tým väčšiu nespokojnosť zamestnancov.

Bez ohľadu na konkrétnu situáciu u zamestnávateľov, t.j. pozitívneho či negatívneho postoja zamestnávateľa a vôbec záujem odborovej organizácie o komunikáciu, prišlo v zásade po prvýkrát v rámci slovenskej pracovnoprávnej úpravy ku koncipovaniu právneho rámca (hoci všeobecného), ktorý by mal túto oblasť záväzkovoprávnych vzťahov medzi zamestnávateľom

⁵ ŠVEC, M. et al. *Zákonník práce. Zákon o kolektívnom vyjednávaní. Komentár. II. zväzok*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2019. s. 456.

⁶ BARANCOVÁ, H. et al. *Slovenské pracovné právo*. Bratislava : Sprint dva, 2019. s. 589.

a odborovou organizáciou regulovať. Možno hovoriť o záväzkovoprávných vzťahoch preto, lebo práve oblasť vzájomného informovania sa, komunikácie býva predmetom úpravy záväzkovej časti kolektívnej zmluvy (ide samozrejme o oblasť, ktorá je nad rámec zákonných úprav). Aj keď zákonodarca v dôvodovej správe uvádza príklad zavedenia predmetnej právnej úpravy (novelou Zákonníka práce, zákonom č. 350/2022 Z. z., účinným od 1.11.2022, bol zakotvený nový § 230b Zákonníka práce) ako reakciu na rozširujúce sa využívanie tzv. vzdialenej práce ako dôsledok covidového obdobia (napr. domácej práce alebo telepráce podľa § 52 Zákonníka práce). Prijatie nového ustanovenia § 230b Zákonníka práce bude mať však podľa nášho názoru omnoho výraznejšie využitie aj v tradičných kolektívnych pracovnoprávných vzťahov u tradičných zamestnávateľov.⁷

Nová právna úprava v § 230b Zákonníka práce zakotvuje právo odborovej organizácii, ktorá pôsobí u zamestnávateľa, právo primeraným spôsobom osloviť zamestnanca za účelom ponúknutia mu členstva v nej (ods. 1) a právo primeraným spôsobom informovať zamestnancov o jej činnosti (ods. 2).

1. Právo odborovej organizácie pôsobiť u zamestnávateľa – súčasný právny stav

Právny rámec, ktorý by výraznejšie dotváral pôsobenie odborovej organizácie na pracovisku zamestnávateľa do prijatia predmetného ustanovenia § 230b Zákonníka práce v podstate neexistoval. Ak pominieme osobitnú právnu úpravu, ktorá býva obsiahnutá v ustanoveniach kolektívnej zmluvy predovšetkým u väčších zamestnávateľov, tak možnosť odborových organizácií komunikovať u zamestnávateľov voči zamestnancom bola výrazne obmedzená postojom zamestnávateľa k jej pôsobeniu u neho. Objektívne vzaté však išlo zo strany odborovej organizácie často o konanie formou „pokus a omyl“, kedy zamestnávateľ väčšinou vyjadril nevôľu pri komunikácii tém, ktoré sa buď dotýkali jeho vlastných záujmov, resp. neboli komunikované spôsobom, ktorý by si zamestnávateľ predstavoval alebo boli komunikované informácie, ktoré zamestnávateľ považoval za dôverné. Zamestnávateľ sa po predmetnom incidente snažil nastaviť nejaké pravidlá komunikácie, ktoré spravidla skončili otvorené, keďže odborová organizácia komunikovala, že je zaviazaná k sprostredkovaniu informácii svojím členom v zmysle vnútroodborových dokumentov a zamestnávateľ jej nebude určovať, ktoré informácie a ako má komunikovať, resp. sa bránila zásahom do práva na samoreguláciu svojho prostredia bez zásahu zamestnávateľa v zmysle spomínaných

⁷ U niektorých zamestnávateľov, predovšetkým tých najväčších z priemyselných odvetví, je právo na komunikáciu odborovej organizácie súčasťou ustanovení záväzkovej časti kolektívnej zmluvy. V tomto prípade sa ich preto nová právna úprava v zásade nedotkne.

medzinárodných dokumentov. Výsledkom takéhoto vnútorného sporu bolo viac menej vysvetlenie si pozícií, či prijatie dokumentu, ktorého všeobecný charakter aj tak nepredstavoval záruku konformného konania odborovej organizácie pro futuro v oblasti komunikácie voči zamestnancom.

Právny rámec, o ktorý sa predovšetkým odborová organizácia opierala, tvorili nesúrodé odkazy na dve základné ustanovenia Zákonníka práce, a to § 230 ods. 2 Zákonníka práce a § 47 ods. 2 Zákonníka práce.

Podľa § 47 ods. 2 Zákonníka práce *„pri nástupe do zamestnania je zamestnávateľ povinný zamestnanca oboznámiť s pracovným poriadkom, s kolektívnou zmluvou, s právnymi predpismi vzťahujúcimi sa na prácu ním vykonávanú, s právnymi predpismi a ostatnými predpismi na zaistenie bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci, ktoré musí zamestnanec pri svojej práci dodržiavať, s ustanoveniami o zásade rovnakého zaobchádzania a s vnútorným predpisom upravujúcim oznamovanie kriminality alebo inej protispoločenskej činnosti.“*

Odborová organizácia sa odvolávala na povinnosť zamestnávateľa poskytnúť zamestnancom takú informáciu o kolektívnej zmluve či pracovnom poriadku, súčasťou ktorej mala byť aj informácia o pôsobení odborovej organizácie u zamestnávateľa, keďže kolektívnu zmluvu uzatvárala. Uvedené ustanovenie takúto povinnosť však neobsahuje. Obmedzenie použiteľnosti uvedeného ustanovenia spočíva aj v okamihu jeho použitia, t.j. zamestnávateľ za predpokladu, že súčasťou poskytnutia informácie o kolektívnej zmluve sú aj informácie o odborovej organizácii, je zaviazaný k splneniu informačnej povinnosti výlučne v čase, kedy zamestnanec nastupuje do zamestnania. Z právnej úpravy preto nevyplýva, že by mal zamestnávateľ predmetnú povinnosť plniť pravidelne počas trvania pracovného pomeru zamestnanca. Vzhľadom na uvedené možnosť takéhoto záväzku zamestnávateľa vidíme skôr v prípade zavedenia pravidelnej informačnej povinnosti zamestnávateľa v rámci dohodnutia záväzkov v kolektívnej zmluve alebo v osobitnej dohode so zamestnávateľom (ako určité rozšírenie informačnej povinnosti v § 47 ods. 2 Zákonníka práce).

Ďalším dôležitým ustanovením je § 230 ods. 2 Zákonníka práce, podľa ktorého je zamestnávateľ *„povinný umožniť pôsobenie odborovej organizácie na pracovisku, ak medzi zamestnancami v pracovnom pomere sú členovia tejto odborovej organizácie.“* Sporným sa stával výklad tohto ustanovenia, ktoré síce ukladá zamestnávateľovi povinnosť umožniť pôsobenie odborových organizácií na pracovisku, súčasne ale nie je explicitne určené, čo by toto *„umožnenie pôsobenia“* malo v sebe zahŕňať. Základný historický výklad smeroval k záveru, že predmetné ustanovenie sa dotýka výlučne ochrany pôsobenia odborovej organizácie a následne aj ochrany vzniku plurality pôsobenia odborových organizácií

u zamestnávateľa. Zamestnávateľ teda nemá možnosť odmietnuť, resp. nepovolit' pôsobenie odborovej organizácie na pracovisku bez ohľadu na ich existujúci počet pôsobiaci zamestnávateľa. Prípadnú pluralitu pôsobenia viacerých odborových organizácií upravuje Zákonník práce v § 232 pri potrebe prerokovania alebo dosiahnutia súhlasu s opatreniami zamestnávateľa týkajúcimi sa všetkých alebo väčšieho počtu zamestnancov alebo § 3a zákona č. 2/1991 Zb. o kolektívnom vyjednávaní v znení neskorších predpisov (ďalej len ako „ZokV“) v procese kolektívneho vyjednávania.

Ustanovenie § 230 ods. 2 Zákonníka práce formuluje obligatórnu povinnosť zamestnávateľa umožniť pôsobenie odborovej organizácie alebo odborových organizácií na pracovisku, pričom predstavuje základnú transpozíciu ústavného práva fyzických osôb – zamestnancov združovať sa a vytvárať si u zamestnávateľa zástupcov zamestnancov podľa § 11a Zákonníka práce v súlade s čl. 37 ods. 1 a ods. 2 Ústavy SR s cieľom zabezpečiť si spravodlivé a uspokojivé pracovné podmienky podľa § 229 ods. 1 Zákonníka práce. Obsahovou náplňou predmetného zákonného ustanovenia je tak absolútny zákaz akéhokoľvek konania zamestnávateľa, ktoré by znemožňovalo zamestnancom vytvorenie odborovej organizácie na pracovisku, t. j. v tomto prípade odborovej organizácie a súčasne obmedzovanie vykonávania kompetencií, ktoré jej priznávajú príslušné pracovnoprávne predpisy. Zamestnávateľ nemá možnosť odmietnuť, resp. nepovolit' pôsobenie ďalšej odborovej organizácie na pracovisku (bez ohľadu na ich množstvo pôsobiace u zamestnávateľa), čo v aplikačnej praxi znamená, že založenie odborovej organizácie nie je podmienené súhlasným vyjadrením zamestnávateľa, a to v žiadnom prípade a za žiadnych okolností. Ustanovenie § 230 ods. 2 Zákonníka práce a samotné „umožnenie pôsobenia odborovej organizácii na pracovisku“ však v sebe nesubsumuje žiadne ďalšie oprávnenia či kompetencie odborovej organizácie ako zástupcu zamestnancov, resp. neupravuje ani jej materiálne, personálne alebo iné vybavenie vo vzťahu k samotnému pôsobeniu odborovej organizácie u zamestnávateľa ako ani automatického vstupu zástupcov odborovej organizácie do akýchkoľvek priestorov zamestnávateľa, a to bez jeho súhlasu, vedomia či potreby dodržiavania relevantných vnútropodnikových predpisov zamestnávateľa, či už v oblasti BOZP, pohybe po pracoviskách zamestnávateľa a podobne. V § 230 ods. 2 Zákonníka práce má uvádzané „pôsobenie“ v sebe skôr obrannú (negatívnu) konotáciu zákazu zamestnávateľa aktívne alebo pasívne konať proti zamestnancom, ktorí si chcú založiť odborovú organizáciu alebo proti samotnej novovznikajúcej odborovej organizácii. Ustanovenie § 230 ods. 2 Zákonníka práce účelovo aj logicky nadväzuje na čl. 11 Dohovoru Medzinárodnej organizácie práce o slobode združovania a ochrane práva organizovať sa č. 87 z roku 1948, ktoré uvádza právnu ochranu práva odborovo sa organizovať.

Ustanovenie § 230 ods. 2 Zákonníka práce tak v sebe neinkorporuje akúkoľvek úpravu vzťahu medzi zamestnávateľom a odborovou organizáciou, to upravuje § 240 Zákonníka práce. Pod ustanovenie § 230 ods. 2 Zákonníka práce sa však nedá zahrnúť právo na poskytovanie voľna členom odborového orgánu, ani právo vstupu a pohyb po pracoviskách zamestnávateľa zástupcov odborovej organizácie, či právo na komunikáciu voči zamestnancom. Toto oprávnenie, ak priamo nevyplýva z konkrétneho pracovnoprávneho inštitútu (napr. podľa § 239 písm. a) Zákonníka práce majú zástupcovia odborovej organizácie garantované právo vstupu do priestorov zamestnávateľa pri výkone kontrolnej činnosti alebo právo vstupu tretích osôb konajúcich v mene odborovej organizácie s cieľom uplatňovania práv zamestnancov podľa § 230 ods. 3 Zákonníka práce), by mala byť (musí byť) predmetom dohody so zamestnávateľom (najčastejšie kolektívnej zmluvy). Povinnosť zamestnávateľa umožniť pôsobenie odborových organizácií podľa § 230 ods. 2 Zákonníka práce rovnako nesubsumuje právo zástupcov odborovej organizácie sa na základe subjektívneho rozhodnutia, a najmä bez vedomia zamestnávateľa, nekontrolovane sa pohybovať po pracoviskách, a to najmä u zamestnávateľov s takým charakterom podnikateľskej činnosti, u ktorých je pohyb bežných zamestnancov spojený s pomerne vysokým rizikom poškodenia ich zdravia, prípadne rizikom vzniku škodovej udalosti či ohrozenia života a zdravia iných osôb. Odvolávať sa preto na ustanovenie § 230 ods. 2 Zákonníka práce pri odôvodňovaní práva na komunikáciu zo strany odborovej organizácie nemá dostatočne silnú oporu.

2. Právo na komunikáciu podľa § 230b Zákonníka práce

Na rozdiel od spomínaných ustanovení § 230b Zákonníka práce jednoznačne konštituuje právny rámec pre právo na komunikáciu odborovej organizácie vrátane podmienok jeho uplatnenia, pričom možno hovoriť o sukcesívnom konštituovaní informačnej povinnosti zamestnávateľa, ak sa s odborovou organizáciou nedohodne na jeho uplatnení. Toto ustanovenie však nezakotvuje aké konkrétne informácie majú byť komunikované, v akom čase, na akom mieste. Zákonník práce dáva podmienku, aby komunikácia prebiehala primeraným spôsobom. Bude teda úlohou sociálnych partnerov dohodnúť sa na takom spôsobe činnosti odborovej organizácie, ktorá bude rešpektovať záujmy tak sociálnych partnerov ako aj zamestnancov. Mnohí zamestnávatelia, ktorí majú zakotvenú určitú firemnú kultúru, sa pravdepodobne nič nezmení. Nastavenie mantinelov pôsobenia odborovej organizácie v komunikačnej rovine tak bude novou úlohou tam, kde doteraz žiadne pravidlá neexistovali.

Nové ustanovenie nevytvára homogénny spôsob zabezpečenia práva na komunikáciu odborovej organizácie, ale diferencuje ho podľa vecného charakteru komunikovaných

informácií. Základná hraničná línia rozlišuje medzi informáciami, ktoré sa týkajú existencie a pôsobenia samotnej odborovej organizácie u zamestnávateľa a informáciami, ktoré sa týkajú činnosti odborovej organizácie u zamestnávateľa, pričom táto obligatórna informačná povinnosť zamestnávateľa sa týka prvého druhu informácií.

Ustanovenie § 230b ods. 1 Zákonníka práce uvádza, že „*Odborová organizácia, ktorá pôsobí u zamestnávateľa, má právo primeraným spôsobom osloviť zamestnanca za účelom ponúknutia mu členstva v nej. Spôsob oslovenia zamestnanca dohodne odborová organizácia so zamestnávateľom.*

Ak k dohode nedôjde, zamestnávateľ je povinný poskytnúť zamestnancovi písomnú informáciu o odborovej organizácii, ktorá u neho pôsobí, v rozsahu základných údajov poskytnutých odborovou organizáciou zamestnávateľovi, ktoré zahŕňajú najmä názov, sídlo, adresu webového sídla, adresu elektronickej pošty, adresu profilu na sociálnych sieťach, telefónne číslo a adresu vyhradeného priestoru v rámci elektronickeho informačného systému zamestnávateľa, a to a) najneskôr do siedmich dní odo dňa začatia jej pôsobenia u zamestnávateľa, b) najneskôr do siedmich dní odo dňa vzniku pracovného pomeru zamestnanca, ak odborová organizácia začala u zamestnávateľa pôsobiť pred vznikom pracovného pomeru zamestnanca, c) najneskôr do siedmich dní odo dňa, keď o to odborová organizácia požiada z dôvodu zmeny základných údajov, d) jedenkrát za kalendárny rok, najneskôr do siedmich dní odo dňa, keď o to odborová organizácia požiada.“

Vo všeobecnosti sa tak obdobne ako v § 47 ods. 2 Zákonníka práce vytvára právo zamestnanca vedieť, že u jeho zamestnávateľa pôsobí odborová organizácia, a to buď spôsobom, ktorý si odborová organizácia dohodne so zamestnávateľom alebo splnením informačnej povinnosti zamestnávateľa v stanovenom vecnom rozsahu⁸. Vzhľadom na značnú rozdielnosť charakteru pôsobenia odborových organizácií u zamestnávateľov pri zohľadnení charakteru jeho podnikateľskej činnosti sa uprednostňuje forma dohody na realizácii tohto práva na komunikáciu. Obligatórne sa preto nestanovuje forma oslovenia zamestnancov, ale vychádza sa, že tento spôsob bude závisieť od činnosti zamestnávateľa, určeného miesta výkonu práce (miere využívania domácej práce alebo telepráce), či skutočnosti, či zamestnanci vykonávajú prácu na konkrétnom mieste výkonu práce alebo má zamestnávateľ viacero miest výkonu práce. Pokiaľ ide o prípad sústredenia zamestnancov na jednom mieste výkonu práce, bude oslovenie zamestnancov premietnuté napr. do účasti odborovej organizácie na úvodných

⁸ MADLEŇÁK, A. – HULAJOVÁ, E. 2016. Application problems in performing a function of an employee representative. In *Social Partnership in 21st Century: the Ways Forward=Sociálne partnerstvo v 21. storočí: cesta vpred*. Bratislava : Friedrich Ebert Stiftung, 2016, s. 72 – 81.

programoch zamestnávateľa či do ich účasti v rôznych prípravných a tréningových priestoroch zamestnávateľa, kde sa zaučajú na výkon práce. V prípade zamestnávateľov z IT sektoru alebo obchodu či služieb s vysokým počtom odlúčených pracovísk alebo pobočiek, bude oslovovanie sústredené do využívania digitálnej infraštruktúry zamestnávateľa. Predmetné ustanovenie v žiadnom ohľade neobmedzuje zamestnávateľa a odborovú organizáciu pri dohodnutí konkrétnych foriem oslovovania zamestnancov na pracovisku.

Nedosiahnutie dohody na druhej strane spôsobuje vznik sekundárnej informačnej povinnosti zamestnávateľa v stanovenom rozsahu, t.j. zamestnávateľ zaväzuje k poskytnutiu písomnej informačnej povinnosti zamestnancom v stanovených lehotách, pričom splnenie tejto informačnej povinnosti môže byť realizované aj formou poskytnutia elektronickej informácie podľa § 38a Zákonníka práce.

Ustanovenie § 230b ods. 1 Zákonníka práce však nevymedzuje okamih, v ktorom môže prísť ku konštatovaniu „nedohody“ na forme a spôsobe komunikácie, čím vytvára obdobný problém ako v ostatných ustanoveniach ZP dotýkajúcich sa vzťahu zamestnávateľa a odborovej organizácie alebo odborových organizácií navzájom, napr. spor o pôsobenie odborovej organizácie podľa § 230a Zákonníka práce (absencia presného určenia okamihu nedohody na osobe rozhodcu či vzniku pochybností o tom, že druhá odborová organizácia pôsobiaca u zamestnávateľa nemá medzi zamestnancami zamestnávateľa svojich členov) alebo § 3a zákona ZoKV (absencia presného určenia okamihu, kedy odborové organizácie nepostupujú spoločne a vo vzájomnej zhode). Preto aj v tomto prípade môžu vznikať rôzne spory, kedy zamestnávateľ bude tvrdiť, že spor ešte nenastal a že sa snaží s odborovými organizáciami dohodnúť na spôsobe výkonu ich práva, pričom odborová organizácia bude tvrdiť, že zamestnávateľ úmyselne negociáciu predlžuje, aby si nemusel plniť informačnú povinnosť podľa § 230b ods. 1 Zákonníka práce. Hoci možno privítať novú právnu úpravu, môžu nastať v praxi situácie, kedy účel tohto zákona nebude naplnený (ako sme uviedli vyššie), a je teda otáznosť, či bude treba predmetnú právnu úpravu precizovať.

Za predpokladu, že príde k plneniu informačnej povinnosti zo strany zamestnávateľa, sa stanovené lehoty jej splnenia odvíjajú od rôznych situácií, ktoré môžu nastať vo vzťahu zamestnávateľa a odborovej organizácie a zamestnanca, pričom však formulácia zákonného ustanovenia nemá jednorázový charakter. Táto skutočnosť môže vo výsledku spôsobiť, že zamestnávateľ si bude plniť predmetnú informačnú povinnosť aj niekoľkokrát počas kalendárneho roka, v krajnom prípade dokonca viac ako trikrát, pretože vznik pracovného pomeru zamestnanca, zmena údajov odborovej organizácie, požiadavka odborovej organizácie

už vytvára vzájomnú triplicitu plnenia informačnej povinnosti zamestnávateľa, čo bude spôsobovať zásadný administratívny nárast povinností zamestnávateľa. Nehovoriac o tom, že zamestnanci toto jeho plnenie informačnej povinnosti nemusia prijímať pozitívne a budú jej plnenie považovať skôr za obťažovanie.

V porovnaní s formuláciou § 230b ods. 1 Zákonníka práce, ustanovenie § 230b ods. 2 Zákonníka práce upravuje možnosť odborovej organizácie komunikovať zamestnancom informácie o svojom pôsobení bez súčasného aktívneho konania zamestnávateľa pri splnení si obligatórnej informačnej povinnosti voči zamestnancom. Ustanovenie § 230b ods. 2 Zákonníka práce uvádza, že *„Odborová organizácia, ktorá pôsobí u zamestnávateľa, má právo primeraným spôsobom informovať zamestnancov o jej činnosti. Spôsob informovania zamestnancov o jej činnosti dohodne odborová organizácia so zamestnávateľom. Ak k dohode nedôjde, zamestnávateľ je povinný odborovej organizácii umožniť, aby mohla primeraným spôsobom zverejňovať oznamy o jej činnosti na mieste prístupnom pre zamestnancov. Ak majú zamestnanci prístup do elektronického informačného systému zamestnávateľa, povinnosť podľa tretej vety je splnená, ak zamestnávateľ vyhradí odborovej organizácii priestor v tomto systéme.“*

V tomto prípade vyznieva povinnosť zamestnávateľa skôr ako forma obligatórneho zabezpečenia určitého fungovania odborovej organizácie podobnej formulácií povinností zamestnávateľa v § 240 Zákonníka práce. Zamestnávateľ v prípade „nedohody“ preto nemusí aktívne konať voči zamestnancom ako v prípade odseku 1, ale len umožniť odborovej organizácii tieto informácie o svojej činnosti zdieľať prostredníctvom nejakej nástenky alebo komunikačnej platformy pre zamestnancov (čo môžu niektorí zamestnávatelia vnímať aj ako nejakú formu obmedzovania). Primeranosť spôsobu zverejňovania informácií sa bude odvíjať obdobne ako v prípade odseku 1 od charakteru činnosti zamestnávateľa.

Záver⁹

Vzájomné pôsobenie odborovej organizácie a zamestnávateľa významne ovplyvňuje atmosféru pracovného prostredia. Preto nastavenie ich vzájomného pôsobenia spoločnou dohodou prináša stabilitu aj pre zamestnancov. Keďže dochádzalo k situáciám, kedy odborové organizácie nemali zabezpečenú žiadnu možnosť komunikovať základné informácie o svojej činnosti na pracovisku, pristúpil zákonodarca k zakotveniu určitej úpravy, ktorá posilňuje

⁹ Vedecký príspevok spracovaný v rámci riešenia projektu APVV -18-0443 s názvom „*Prieniky súkromného práva do iných odvetví súkromného práva (a vice versa)*“.

postavenie odborových organizácií. Aj keď zákonodarca ako hlavný dôvod novej úpravy uvádza zmenu práce v dôsledku pandémie, nová právna úprava podstatným spôsobom mení pohľad aj na samotné odborové organizácie. Aby vzájomné spolupôsobenie sociálnych partnerov bolo prínosné, je potrebný krok nielen zamestnávateľa, ale aj odborovej organizácie. Primeranosť je tým kľúčom, ktorý by oblasť komunikácie odborovej organizácie mal regulovať. Preto vnímame potrebu ústretovosti z oboch strán, pretože cieľom by malo byť priaznivé pracovné prostredie zamestnancov.

Zoznam bibliografických odkazov

BARANCOVÁ, H. et al. *Slovenské pracovné právo*. Bratislava : Sprint dva, 2019. 664 s. ISBN 978-80-89710-48-5.

FILO, J. a kol. *Československé socialistické právo*. Bratislava: Obzor, 1991, 624 s. ISBN 65-037-81.

MADLEŇÁK, A. – HULAJOVÁ, E. 2016. Application problems in performing a function of an employee representative. In *Social Partnership in 21st Century: the Ways Forward=Sociálne partnerstvo v 21. storočí: cesta vpred*. Bratislava : Friedrich Ebert Stiftung, 2016, s. 72 - 81. ISBN 978 – 80 – 89149 – 50 – 6.

MADLEŇÁK, A. – ŠTEFANČÍKOVÁ, A. 2017. Manažment ľudských zdrojov v kontexte zvyšovania motivácie a produktivity v podnikoch. In *Právne nástroje odmeňovania v 21. storočí*. Bratislava : Friedrich Ebert Stiftung, zastúpenie v SR, 2017, s. 92 - 107. ISBN 978 – 80 – 89149 – 53 – 7.

ŠVEC, M. et al. *Odborová organizácia. Postavenie a pracovnoprávne nároky*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2020. 253 s. ISBN 978-80-571-0235-9.

ŠVEC, M. et al. *Zákonník práce. Zákon o kolektívnom vyjednávaní. Komentár. II. zväzok*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2019. 734 s. ISBN 978-80-571-0105-5.

ŽUŠOVÁ, J. *Výber zamestnancov: právne úskalia obsadzovania pracovných miest*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2021, 120 s. ISBN 978-80-571-0324-0.

Juraj Takáč¹

Modifikácia bezpodielového spoluvlastníctva manželov

Kľúčové slová

Modifikácia, bezpodielové spoluvlastníctvo manželov, vecné práva, manželstvo, rozsah, obsah vlastníckeho práva, občianske právo

Abstrakt

Modifikácia bezpodielového spoluvlastníctva manželov predstavuje právny inštitút, ktorý umožňuje manželom na základe ich dohody zmeniť rozsah, alebo určiť okamih vzniku bezpodielového spoluvlastníctva. Týmto spôsobom právny poriadok umožňuje manželom aspoň v určitej miere rozhodovať o podobe, prípadne trvania ich bezpodielového spoluvlastníctva. Predmetný článok sa snaží vymedziť špecifiká, charakteristiku ako aj súčasnú právnu úpravu predmetného inštitútu.

Keywords

Modification, joint co-ownership of spouses, property rights, marriage, scope, object of the property rights, civil law

Abstract

Modification of joint co-ownership of spouses is a legal institution that allows spouses on behalf of their agreement to change the scope or determine the moment of establishment joint co-ownership of spouses. In this way, the legal order allows spouses to decide, at least to a certain extent, on the form or duration of their joint co-ownership. The article tries to deal with specifics, characteristics as well as with the current legal regulation of this institute.

Úvod

Bezpodielové spoluvlastníctvo manželov predstavuje druh vecného práva, ktoré je upravené v zákone č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v platnom znení. BSM predstavuje jednu z kategórii spoluvlastníctva, ktoré spočíva v tom, že vec vlastní spoločne viaceré subjekty – vlastníci. Charakteristickou črtou bezpodielového spoluvlastníctva manželov okrem „bezpodielovosti“ je to, že existuje výlučne medzi manželmi a vzniká okamihom uzavretia manželstva.² Občiansky zákonník v ustanoveniach §§ 143 až 151 postupne reguluje vznik, zmenu, ako aj zánik bezpodielového spoluvlastníctva manželov, vymedzuje ktoré veci, majetkové práva a iné majetkové hodnoty patria do BSM, resp. sú z bezpodielového spoluvlastníctva vylúčené. Zároveň stanovuje okruh práv a povinností, ktoré manželia majú

¹ JUDr. Juraj Takáč, PhD., odborný asistent na Katedre občianskeho a pracovného práva, Právnickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

² Občiansky zákonník pripúšťa možnosť v rámci modifikácie BSM jeho vznik ku dňu zániku manželstva - ust. § 143a ods. 2 OZ.

navzájom v spojitosti s hospodárením a nakladaním s majetkom patriacim do BSM, ako aj vo vzťahu k tretím osobám. Samozrejme, na základe všeobecnej súkromnoprávnej zásady dispozitívnosti Občiansky zákonník umožňuje, aby pravidlá v ňom zakotvené si mohli manželia, za určitých zákonom stanovených podmienok, upraviť aj odlišne. V súčasnom znení Občianskeho zákonníka je prípustné, aby manželia modifikovali rozsah ich bezpodielového spoluvlastníctva, ako aj okamih vzniku BSM. Takáto modifikácia je možná výlučne na základe dohody medzi manželmi, ktorá musí mať zákonom predpísanú formu a spĺňať obsahové náležitosti. Znamená to, že manželia nemôžu, či už svojvoľne alebo vo vzájomnej zhode, vylúčiť samotný vznik a existenciu BSM, avšak majú možnosť rozhodnúť, čo všetko bude do bezpodielového spoluvlastníctva spadať, akým spôsobom budú so spoločným majetkom hospodáriť, a taktiež stanoviť vznik bezpodielového spoluvlastníctva manželov ku dňu zániku manželstva. Predmetný článok má za úlohu práve analyzovať a poukázať na súčasnú právnu úpravu možnosti modifikácie bezpodielového spoluvlastníctva manželov na základe ich vôle.

1. Predmet bezpodielového spoluvlastníctva manželov

Občiansky zákonník v ust. § 143 OZ upravuje, čo predstavuje masu BSM. Všeobecne stanovuje, že do bezpodielového spoluvlastníctva manželov sa zaraďuje všetko, čo môže byť predmetom vlastníctva a čo nadobudol ktorýkoľvek z manželov za trvania manželstva. Občiansky zákonník konkrétnejšie nevymedzuje, čo všetko môže byť predmetom bezpodielového spoluvlastníctva manželov, a to aj z pragmatického dôvodu, keďže pre jeho rôznorodosť by bolo značne obtiažne vymedziť exaktný okruh vecí, majetkových práv a hodnôt, ktoré by do BSM patrili. Z tohto dôvodu zákonodarca zvolil formu negatívneho vymedzenia predmetu BSM, a to tým, že taxatívne vymedzil veci, ktoré nepredstavujú predmet bezpodielového spoluvlastníctva manželov. Aj keď Občiansky zákonník výslovne nevymedzuje čo všetko považujeme za predmet BSM, z právnej teórie ako aj praxe vyplýva, že sa bude týkať prioritne vecí. Nasvedčuje tomu aj skutočnosť, že samotný Občiansky zákonník umožňuje za predmet BSM považovať všetko, čo je spôsobilé byť predmetom vlastníctva. Je zřejmé, že prioritne sa to týka vecí ako hmotných statkov, a to bez ohľadu na to, či sa jedná o veci hnutel'né, nehnuteľnosti, byty a nebytové priestory, resp. živé zvieratá. Zložitejšia situácia nastáva v prípade otázky zaradenia majetkových práv a iných majetkových

hodnôt do bezpodielového spoluvlastníctva manželov.³ V tejto otázke dlhodobo prevažoval názor, že peniazmi ocenené majetkové práva a iné majetkové hodnoty predstavujúce predmet občianskoprávných vzťahov priamo nespádajú do kategórie predmetov zaradovaných do BSM. Znamená to, že manžel, ktorý ich nadobudol počas manželstva, bude ich výlučným nositeľom, a teda takéto majetkové práva a hodnoty nebudú spadať do BSM. Tomuto tvrdeniu však čiastočne protirečí ustanovenie § 149 ods. 4 OZ, ktoré upravuje problematiku zákonného vyporiadania bezpodielového spoluvlastníctva manželov. Podľa predmetného ustanovenia sa ako masa BSM vyporiadajú nie len hnutelné a nehnuteľné veci, ale aj majetkové práva, ktoré sú pre manželov spoločné.⁴ Na predmetnú skutočnosť poukazuje aj novšia judikatúra, ktorá sa čoraz viac prikláňa práve k názoru zaradenia majetkových práv a iných majetkových hodnôt do bezpodielového spoluvlastníctva manželov. Ako vyplýva aj z rozhodnutia Najvyššieho súdu SR sp. zn. 2 Cdo 168/2005 „V bezpodielovom spoluvlastníctve manželov môžu byť hnutelné i nehnuteľné veci, a nepochybne aj práva alebo iné majetkové hodnoty, a to bez kvantitatívneho alebo kvalitatívneho obmedzenia, pravda, okrem vecí, ktoré na základe osobitného zákona môžu byť iba vo vlastníctve štátu alebo určených právnických osôb; Spoločným atribútom všetkého toho, čo patrí do bezpodielového spoluvlastníctva manželov, je ich majetková hodnota, hodnota, ktorú možno vyjadriť peniazmi, hodnota, s ktorou možno disponovať a prevádzať ju na iné osoby.“⁵

³ Ust. § 118 ods. 1 OZ „Predmetom občianskoprávných vzťahov sú veci, živé zvieratá, a pokiaľ to ich povaha pripúšťa, práva alebo iné majetkové hodnoty.“

⁴ Ust. § 149 ods. 4 OZ „Ak do troch rokov od zániku bezpodielového spoluvlastníctva manželov nedošlo k jeho vyporiadaniu dohodou alebo ak bezpodielové spoluvlastníctvo manželov nebolo na návrh podaný do troch rokov od jeho zániku vyporiadané rozhodnutím súdu, platí, pokiaľ ide o hnutelné veci, že sa manželia vyporiadali podľa stavu, v akom každý z nich veci z bezpodielového spoluvlastníctva pre potrebu svoju, svojej rodiny a domácnosti výlučne ako vlastníci užíva. O ostatných hnutelných veciach a o nehnuteľných veciach platí, že sú v podielovom spoluvlastníctve a že podiely oboch spoluvlastníkov sú rovnaké. To isté platí primerane o ostatných majetkových právach, ktoré sú pre manželov spoločné.“

⁵ Predmetné rozhodnutie NS SR sp. zn. 2 Cdo 168/2005, sa týkalo posúdenia, či obchodný podiel patrí do BSM alebo nie. Ako vyplýva z predmetného rozhodnutia „I. Obchodný podiel v spoločnosti s ručením obmedzeným, nadobudnutý manželmi alebo jedným z nich za trvania manželstva a z prostriedkov patriacich do bezpodielového spoluvlastníctva manželov, predstavuje majetok (hodnotu), ktorý sa v rámci konania o vyporiadanie bezpodielového spoluvlastníctva manželov vyporiadava. II. Pri oceňovaní obchodného podielu v spoločnosti s ručením obmedzeným v rámci vyporiadania bezpodielového spoluvlastníctva sa vychádza z jeho stavu v dobe zániku tohto spoluvlastníctva, avšak z obvyklej ceny v dobe vyporiadania.“

K obdobnému záveru sa prikláňa NS SR aj v rozhodnutí sp. zn. 5 Obdo 11/2007 „I. Hodnota obchodného podielu patrí do bezpodielového spoluvlastníctva manželov, preto pri jeho predaji, ktorý sa vymyká z kategórie bežných vecí, je potrebný súhlas oboch manželov. II. Nedostatok súhlasu druhého z manželov s predajom obchodného podielu v spoločnosti s ručením obmedzeným je dôvodom na vyslovenie neplatnosti takejto zmluvy.

Na druhej strane však máme rozhodnutie NS SR sp. zn. 6 Obdo 30/2009, podľa ktorého „I. Spoločníkom spoločnosti je výhradne ten z manželov, ktorý uzavrel spoločenskú zmluvu, on je majiteľom obchodného podielu a nositeľom práv a povinností spoločníka. Obchodný podiel potom nie je súčasťou bezpodielového spoluvlastníctva manželov. II. Nikto iný ako spoločník, ani manžel spoločníka nemôže zasahovať do práv

Iné majetkové práva a hodnoty, ktoré spadajú do BSM, sú teda aj cenné papiere; členský podiel v bytovom družstve; príjmy z pracovného pomeru, podnikateľskej činnosti a z autorského práva; plnenie z poisťných zmlúv, ako aj výnosy, úžitky a prírastky majetku, a to bez ohľadu na to, či tento majetok je súčasťou BSM alebo nie.⁶

Ako je aj vyššie uvedené, Občiansky zákonník sa zameril na vymedzenie predmetu bezpodielového spoluvlastníctva manželov tzv. negatívnym spôsobom. Znamená to, že vymedzil okruh vecí, ktoré do bezpodielového spoluvlastníctva nespádajú, a to ani vtedy, keď ich niektorý z manželov nadobudol počas trvania manželstva. Medzi veci, ktoré nepatria do BSM, Občiansky zákonník zaraďuje majetok nadobudnutý jedným z manželov z titulu dedenia, veci získané darom, veci slúžiace osobnej potrebe alebo výkonu povolania len jedného z manželov, majetok vydaný v rámci predpisov o reštitúcii.

Majetok, ktorý nadobudne jeden z manželov z titulu dedenia, sa považuje výlučne za jeho majetok, a teda nespadá do BSM ani vtedy, ak by sa dedilo počas existencie manželstva. Občiansky zákonník vo svojich ustanoveniach hovorí o veciach získaných dedičstvom, avšak presnejšie by bolo uviesť označenie majetok, keďže predmet dedenia sa vzťahuje na okruh širší, ako sú len veci.

Veci, získané darom, vychádzajú z princípu bezodplatného prevodu vlastníckeho práva k veci. Darovacia zmluva je ako zmluvný typ upravená v § 628 a nasl. Občianskeho zákonníka. V právnej regulácii bezpodielového spoluvlastníctva manželov je výslovne zakotvené, že dar nepatrí do BSM, a teda je vo výlučnom vlastníctve jedného z manželov, resp. v podielovom spoluvlastníctve obidvoch manželov. Zaujímavá je otázka darovania medzi manželmi. Ako vyplýva z ustálenej teórie a praxe, manželia si môžu darovať medzi sebou iba veci, ktoré sú v ich výlučnom individuálnom vlastníctve, resp. boli nadobudnuté výlučne z prostriedkov patriacich iba jednému manželovi, a teda nepatrili pred darovaním do bezpodielového spoluvlastníctva manželov. Veci, ktoré patria do bezpodielového spoluvlastníctva manželov, resp. boli nadobudnuté z prostriedkov patriacich do BSM, nemôžu byť predmetom darovania medzi manželmi.⁷

spoločníka previesť svoj obchodný podiel na tretiu osobu za podmienok stanovených § 115 OBZ a spoločenskou zmlouvou spoločnosti, ktorej podiel je predmetom prevodu.“

⁶ Bližšie pozri: ŠTEVČEK, M., DULAK, A., BAJÁNKOVÁ, J., FEČÍK, M., SEDLAČKO, F., TOMAŠOVIČ, M. a kol. Občiansky zákonník I. § 1 – 450. Komentár. 2. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2019. s. 1116 a nasl.

⁷ „Jeden z manželů nemůže na druhého převést své vlastnické právo k věci, která je předmětem jejich společného jmění, a to ani darovací smlouvou. Každý z manželů má totiž vlastnické právo k celé věci, jež je omezeno stejným právem druhého manžela. Darování ze společného jmění manželů jednomu z nich je v podstatě hospodaření se

Medzi veci, ktoré nepatria do bezpodielového spoluvlastníctva manželov, Občiansky zákonník zaraďuje aj veci slúžiace osobnej potrebe alebo výkonu povolania len jedného z manželov. Predmetné veci musia spĺňať určité podmienky, na základe ktorých sa vyhodnotí či sú, resp. nie sú súčasťou BSM. Prvou podmienkou je, že predmetné veci sú schopné svojou povahou slúžiť jednému z manželov osobnej potrebe (napr.: manželkina kozmetika), resp. na výkon povolania (napr.: bager, ktorý manžel výlučne používa na výkon svojho povolania bagristu), druhá podmienka je, že veci predmetnému účelu naozaj slúžia a tretia, že veci slúžia na predmetný účel výlučne len jednému z manželov.⁸

Ďalšiu výnimku predstavuje majetok, ktorý jeden z manželov nadobudol z titulu reštitúcie. Jedná sa o prípady, kedy majetok patriaci jednému z manželov, resp. jeho predkov bol zhabaný za totalitných režimov a počas trvania manželstva manželovi vrátený na základe predpisov o reštitúcii majetkov.⁹

2. Modifikácia rozsahu bezpodielového spoluvlastníctva manželov

Ako je už vyššie uvedené, Občiansky zákonník všeobecne vymedzuje okruh majetku, ktorý zo zákona spadá do bezpodielového spoluvlastníctva manželov. Cieľom je zabezpečiť majetkové prostriedky pre obidvoch manželov, a tým umožniť uspokojenie ich životných potrieb, zaistenie rovnakej životnej úrovne a pokrytie nákladov týkajúcich sa spoločnej domácnosti. Keďže však občianske právo je zaradené do oblasti súkromného práva, kde normy spravidla majú dispozitívny charakter, aj v tomto prípade Občiansky zákonník umožňuje manželom odchyliť sa od zákonom stanovených ustanovení a modifikovať (zmeniť) rozsah bezpodielového spoluvlastníctva manželov, a teda majetku, ktorý do neho bude spadať. Predmetnú problematiku upravuje ustanovenie § 143a OZ. Jedná sa o ustanovenie, ktoré bolo do Občianskeho zákonníka implikované novelou č. 509/1991 Zb., ktorá odstránila dovtedy

spoločným majetkom. Manžel môže platne obdarovať druhého pouze tím, co netvoří součást jejich společného jmění.“ ŠVESTKA, J., SPÁČIL, J., ŠKÁROVÁ M., HULMÁK, M. a kol. 2009. Občianský zákoník I. §1 až 459. Komentár. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2009. s. 1793

⁸ Rozsudok NS ČR, sp. zn. 30 Cdo 1951/2002 „Z hlediska účelového určení věci v tom smyslu, zda slouží výlučně výkonu povolání některého z manželů a proto nepatří do jejich bezpodílového spoluvlastnictví, pak není rozhodné, zda tyto věci byly koupeny nebo vydraženy z prostředků náležejících do jejich bezpodílového spoluvlastnictví. Tyto skutečnosti mají totiž právní význam až při vypořádání zaniklého bezpodílového spoluvlastnictví, a to ten, že manžel, jehož výkonu povolání věc slouží, je povinen podle § 150 věty druhé obč. zák. nahradit, co ze společného bylo vynaloženo na tuto věc.“

⁹ Občiansky zákonník odkazuje na osobitné zákony týkajúce sa vydania majetku v rámci reštitúcie: napr. zákon č. 403/1990 Zb. o zmiernení následkov niektorých majetkových krívd v znení neskorších predpisov, zákon č. 87/1991 Zb. o mimosúdnych rehabilitáciách, zákon č. 229/1991 Zb. o úprave vlastníckych vzťahov k pôde a inému poľnohospodárskemu majetku

platnú prísnu kogentnú reguláciu bezpodielového spoluvlastníctva manželov, ktorá neumožňovala jeho prípadnú modifikáciu na základe dohody manželov.¹⁰ Občiansky zákonník pred účinnosťou zákona 509/1991 Zb., ktorým došlo k jeho novelizácii, umožňoval maximálne zrušiť BSM na základe rozhodnutia súdu.¹¹

Súčasná právna úprava umožňuje manželom si na základe dohody, ktorú medzi sebou uzavru, modifikovať rozsah, obsah a časový moment vzniku bezpodielového spoluvlastníctva manželov.¹² Ako vyplýva zo zákonných ustanovení, z právnej teórie a právnej praxe, na to, aby mohlo dôjsť k modifikácii bezpodielového spoluvlastníctva manželov, sa vyžaduje kumulatívne splnenie nasledovných podmienok. V prvom rade sa musí jednať o dohodu, ktorej subjektmi budú výhradne manželia. Vzhľadom k tomu, že Občiansky zákonník výslovne stanovuje možnosť uzavretia takejto dohody výlučne manželom a náš právny poriadok neumožňuje uzatvárať tzv. predmanželské zmluvy, t.j. dohody o úprave rozsahu a vzniku BSM pred uzavretím manželstva, dohoda, ktorou dôjde k modifikácii bezpodielového spoluvlastníctva manželov, musí byť uzavretá za trvania manželstva. Ďalšou podmienkou je, že takáto dohoda musí mať účinky výlučne do budúcnosti (pro futuro). Znamená to, že dohoda o modifikácii BSM sa nemôže vzťahovať na majetok, ktorý už manželia reálne nadobudli, či už do bezpodielového spoluvlastníctva manželov, resp. výlučného vlastníctva každého z nich.¹³ Dôvodom, pre ktorý slovenský právny poriadok nepripúšťa uzavrieť takúto dohodu so spätnou účinnosťou je ten, že by tým mohla nastať značná právna neistota, a to najmä vo vzťahu k tretím osobám majúcim voči manželom určité práva, resp. povinnosti. Je to zrejmé už aj vzhľadom na

¹⁰ Dôvodová správa k zákonu č. 509/1991 Zb. ktorým sa mení, dopĺňa a upravuje Občiansky zákonník „Nové ustanovení odstraňuje rigoroznosť dosavadnej úpravy a umožňuje, aby si manželé svoje vzájomné majetkové vzťahy upravili smluvne odchylné od zákonnej úpravy. V odstavci 2 tohoto ustanovení bolo opäť umožnené osvedčené smluvní zřízení tzv. koakvizície. Vzhľadom k významu dohody sa požaduje forma notárskeho zápisu. Smluvní volnosť pri úprave vzájomných majetkových vzťahů vyžaduje zejména i skutečnost, že je třeba umožnit volbu jednotlivých způsobů zejména v případě, že jeden z manželů podniká.“

¹¹ Ust. § 148 ods 2. Občianskeho zákonníka účinného do 31.12.1991 „Zo závažných dôvodov, najmä ak by ďalšie trvanie bezpodielového spoluvlastníctva odporovalo pravidlám socialistického spoložitia, môže súd na návrh niektorého z manželov toto spoluvlastníctvo zrušiť i za trvania manželstva.“

¹² FEKETE, I. Občiansky zákonník 1. Veľký komentár, Bratislava: Eurokódex, 2011. s. 842

¹³ Rozhodnutie ÚS ČR sp. zn. I. ÚS 104/1995: „Novela Občianskeho zákonníka neruší bezpodielové spoluvlastníctvo manželov a tiež neustanovuje žiadny iný spôsob jeho zániku než ten, ktorý je uvedený v § 148 ods. 1 OZ. Podľa § 143a ods. 1 OZ sa manželia môžu dohodnúť iba na rozšírení alebo zúžení zákonom určeného rozsahu bezpodielového spoluvlastníctva bez toho, aby ho touto cestou mohli odstrániť. Tiež formulácia „zákonom určený rozsah bezpodielového spoluvlastníctva“ svedčí o tom, že zákonodarcovi nejde o odstránenie, ale o spružnenie bezpodielového spoluvlastníctva manželov „pro futuro“. Manželja si môžu buď vyhradiť vznik bezpodielového spoluvlastníctva až ku dňu zániku manželstva a vymedziť si tak majetkovú autonómiu počas trvania manželstva až do okamihu jeho zániku a s výnimkou spoločného majetku ku dňu zániku manželstva. Môžu však tiež zákonom určený rozsah bezpodielového spoluvlastníctva rozšíriť alebo zúžiť. Z formulácie zákona a zo súvislostí tejto formulácie vyplýva i tu zameranie vo vzťahu do budúcnosti. Toto poňatie podporuje aj požiadavka právnej istoty tretích osôb.“

ust. § 147 ods. 1 OZ, podľa ktorého pohľadávka veriteľa jedného z manželov, ktorá vznikla za trvania manželstva, môže byť pri výkone rozhodnutia uspokojená i z majetku patriaceho do bezpodielového spoluvlastníctva manželov. V prípade, ak by bolo možné pripustiť retroaktivitu dohody o modifikácii BSM, tá by mohla ohroziť právne postavenie a možnosť uspokojenia pohľadávky veriteľa niektorého z manželov tým, že manželia by mohli uzatvoriť dohodu o modifikácii BSM tak, aby tým úmyselne zúžili majetok, z ktorého má veriteľ právo uspokojiť svoju pohľadávku. Dohoda, ktorú uzavrú manželia s cieľom modifikovať svoje bezpodielové spoluvlastníctvo, musí mať formu notárskej zápisnice.

Uvedené podmienky musia byť kumulatívne naplnené na to, aby mohlo dôjsť k modifikácii BSM. V prípade, ak tomu tak nie je, dohoda, ktorú manželia uzavreli, je absolútne neplatná.¹⁴

V zmysle ustanovenia § 143a ods. 1 OZ „Manželia môžu dohodou rozšíriť alebo zúžiť zákonom určený rozsah bezpodielového spoluvlastníctva. Obdobne sa môžu dohodnúť aj o správe spoločného majetku.“

a) Rozšírenie rozsahu bezpodielového spoluvlastníctva manželov

Predmetné paragrafové znenie umožňuje manželom, aby modifikovali rozsah bezpodielového spoluvlastníctva tým, že ho rozšíria, resp. zúžia. V prípade rozšírenia ide o to, že od účinnosti takejto dohody medzi manželmi do bezpodielového spoluvlastníctva manželov bude spadať aj majetok, ktorý je inak vylúčený z BSM. Znamená to, že v takom prípade by do bezpodielového spoluvlastníctva manželov spadali napríklad veci osobnej potreby, veci slúžiace výlučne na výkon povolania, majetok získaný darom a dedením, ako aj majetok nadobudnutý reštitúciou. Samozrejme je výlučne na manželoch, aby sa dohodli, ktoré kategórie vecí a majetku budú spadať do BSM, a ktoré aj naďalej zostanú z neho vylúčené. Ako je už vyššie uvedené, bude sa jednať o majetok, ktorý manželia nadobudnú až po účinnosti danej dohody. Existujú určité názorové prúdy, ktoré sa prikláňajú k tomu, že bezpodielové spoluvlastníctvo manželov nemožno „rozšíriť“ o veci získané na základe bezodplatných právnych skutočností (darovanie, dedenie a vydanie vecí v rámci reštitúcie jednému z manželov ako právnomu nástupcovi pôvodného vlastníka). Tento názor vychádza z toho, že ak by mal darca alebo porúčiteľ vôľu previesť vec do spoločného vlastníctva manželom, bol by v danom právnom úkone (darovacia

¹⁴ Ust. § 39 OZ „Neplatný je právny úkon, ktorý svojím obsahom alebo účelom odporuje zákonu alebo ho obchádza alebo sa prieči dobrým mravom.“

zmluva, závet) určil ako oprávnené subjekty oboch manželov. mohli sme by strane jednej Na¹⁵ argumentovať, že by v zmysle danej teórie došlo určitým spôsobom k narušeniu vôle darcu, resp. poručiteľa, čo by sa však dalo eventuálne vyriešiť legislatívnym podmienením platnosti, resp. účinnosti takejto modifikačnej dohody nutnosťou vedomosti darcu resp. poručiteľa o jej existencii v čase, keď uskutočnil daný právny úkon (uzavrel darovaciu zmluvu, spísal závet). Na druhej strane je treba uviesť, že takéto vylúčenie možnosti rozšíriť bezpodielové spoluvlastníctvo manželov o dary a dedičstvo by v značnej miere oklieštilo dispozitívne možnosti manželov rozhodnúť o rozsahu rozšírenia BSM. Zároveň si treba uvedomiť, že všeobecne obdarovaný, ako aj dedič, majú právo s nadobudnutým majetkom nakladať podľa svojho uváženia a vôle, a teda ho aj previesť na inú osobu. Tým pádom by nakoniec aj tak mohlo dôjsť k prevedeniu vlastníckych práv na druhého manžela bez ohľadu na vôľu darcu resp. poručiteľa. Z tohto dôvodu, ako aj s prihliadnutím na trend rozširovania možností a voľností manželov rozhodovať o svojom majetku, by sa javil takýto názorový prúd za značne regresívny.

b) Zúženie rozsahu bezpodielového spoluvlastníctva manželov

Zúženie rozsahu bezpodielového spoluvlastníctva manželov spočíva v tom, že veci, ktoré všeobecne Občiansky zákonník automaticky zaraďuje do bezpodielového spoluvlastníctva manželov bez ohľadu na to, ktorý z manželov sa o ich nadobudnutie pričínil (napr. veci hnutel'né, nehnuteľnosti, byty a nebytové priestory, cenné papiere; členský podiel v bytovom družstve; príjmy z pracovného pomeru, podnikateľskej činnosti a z autorského práva; plnenie z poisťných zmlúv, ako aj výnosy, úžitky a prírastky majetku), na základe dohody manželov do bezpodielového spoluvlastníctva, nebudú spadať. Obdobne ako pri rozšírení, tak aj pri zúžení sa jedná výlučne o veci, majetkové práva a iné majetkové hodnoty, ktoré nadobudnú manželia, resp. ktorýkoľvek z nich až po účinnosti uzavretej dohody. Znamená to, že retroaktivita takejto dohody nie je prípustná a veci, ktoré manželia nadobudli do bezpodielového spoluvlastníctva manželov pred uzavretím dohody, nemôžu byť z BSM vyňaté.¹⁶

¹⁵ FEKETE, I. Občiansky zákonník 1. Veľký komentár, Bratislava: Eurokódex, 2015 [cit. 04.03.2021.] Dostupné na internete <https://www.epi.sk/eurokodex-komentovane-ustanovenie/Eurokodex-komentar-k-p-143a-Dohody-o-rozsahu-bezpodieloveho-spoluvlastnictva-zakona-40-1964-Zb.htm>

¹⁶ Rozhodnutie NS SR sp. zn. 2Sž-o-KS 93/2006: I. Dohodou o rozšírení alebo zúžení rozsahu bezpodielového spoluvlastníctva manželov, uzavretou podľa § 143a ods. 1 Občianskeho zákonníka, nemožno meniť už existujúce vlastnícke vzťahy. II. Dohoda podľa § 143a Občianskeho zákonníka môže upravovať len režim nadobúdania vecí

i. Predmet modifikácie

Diskutovanou problematikou, ktorá nie je právnou praxou vyriešená, je otázka, či sa môže na základe dohody rozšíriť, resp. zúžiť BSM o konkrétne veci, resp. majetkové hodnoty. Na jednej strane máme tvrdenie, že takúto možnosť Občiansky zákonník nepripúšťa, a že je možné v dohode o rozšírení, resp. zúžení majetku vymedziť okruh majetku, na ktorý sa modifikácia vzťahuje, iba všeobecne.¹⁷ Znamená to, že manželia by sa mohli dohodnúť, že napríklad dedičstvo, ktoré nadobudne niektorý z manželov v budúcnosti, sa stane súčasťou BSM, ale nemohli by sa dohodnúť, že iba konkrétna nehnuteľnosť, ktorá je predmetom dedenia, by sa stala ich spoločným majetkom. Na druhej strane stojí argumentácia, že takéto ponímanie zákonného ustanovenia § 143a ods. 1 OZ by bolo príliš striktné a reštriktívne, a odkláňalo by sa od všeobecného súkromnoprávneho princípu zmluvnej voľnosti.¹⁸ Je zrejmé, že ustanovenie § 143a ods. 1 OZ svojou neurčitosťou môže vyvolávať v aplikačnej praxi značné nejasnosti. Z tohto dôvodu by bolo potrebné, aj v rámci úvah „de lege ferenda“ a možnej budúcej rekonštrukcie súkromného práva, túto problematiku konkrétnejšie regulovať. Vzhľadom na tendenciu postupného uvoľnenia zákonných obmedzení v rámci modifikácie BSM, a to aj plánovaným zavedením inštitútu predmanželskej zmluvy, sa javí logické, aby z ustanovenia vymedzujúceho modifikáciu bezpodielového spoluvlastníctva manželov jasne vyplývala

do bezpodielového spoluvlastníctva manželov v budúcnosti, ale sama osebe nemôže byť právnym titulom pre zmenu vlastníckych vzťahov manželov založených pred jej uzavretím.“

¹⁷ „Dohody o rozšírení alebo zúžení bezpodielového spoluvlastníctva sa týkajú majetku v bezpodielovom spoluvlastníctve ako takého a nemôžu sa týkať individuálne určenej veci. Vychádzame z toho, že prvá veta ustanovenia § 143a ods. 1 OZ hovorí o „rozsahu bezpodielového spoluvlastníctva“. Z toho dôvodu by dohoda mala mať druhový charakter. Jej predmetom nemôže byť teda majetok v bezpodielovom spoluvlastníctve vymedzený ad concretum, ale iba majetok určený ad abstractum.

Dohoda o rozšírení rozsahu bezpodielového spoluvlastníctva má všeobecný (generálny) charakter. Vzťahuje sa na majetok ako celok; netýka sa konkrétnych hnuiteľných vecí a nehnuteľností, ktoré boli nadobudnuté jedným z manželov za trvania manželstva. Dohoda o rozšírení rozsahu bezpodielového spoluvlastníctva sa teda neuzaviera vo vzťahu k jednotlivým veciam, ktoré nadobudol jeden z manželov za trvania manželstva. Zásada zmluvnej voľnosti však nebráni tomu, aby manželia urobili predmetom bezpodielového spoluvlastníctva aj to, čo bolo predmetom ich výlučného vlastníctva pred uzavretím manželstva.“ FEKETE, I. Občiansky zákonník 1. Veľký komentár, Bratislava: Eurokódex, 2015 [cit. 05.03.2021.] Dostupné na internete <https://www.epi.sk/eurokodex-komentovane-ustanovenie/Eurokodex-komentar-k-p-143a-Dohody-o-rozsahu-bezpodieloveho-spoluvlastnictva-zakona-40-1964-Zb.htm>

¹⁸ „Domnievame sa, že je namieste vychádzať z princípu zmluvnej autonómie v oblasti majetkových vzťahov medzi manželmi, a preto žiaduce pripustiť výklad, podľa ktorého manželia môžu rozsah bezpodielového spoluvlastníctva upraviť zmluvne odlišne od zákona aj vo vzťahu k jednotlivým individuálne určeným majetkovým hodnotám. Český zákonodarca v novelizovanom znení § 143a občianskeho zákoníka po novele vykonanej zákonom č. 91/1998 Sb. umožnil dohodou medzi manželmi upraviť aj len jednotlivé majetkové hodnoty a dokonca pripustil, aby manželia mohli zmeniť rozsah svojho majetku nielen pokiaľ ide o majetkové hodnoty nadobudnuté v budúcnosti, ale aj vo vzťahu k veciam, ktoré už tvoria ich spoločný majetok; zároveň sa legislatívne pripustila možnosť obdobnou formou upraviť aj budúce majetkové vzťahy muža a ženy, ktorí ešte len chcu uzavrieť manželstvo (tzv. predmanželská zmluva).“ ŠTEVČEK, M., DULAK, A., BAJÁNKOVÁ, J., FEČÍK, M., SEDLAČKO, F., TOMAŠOVIČ, M. a kol. Občiansky zákonník I. § 1 – 450. Komentár. 2. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2019. s. 1142

možnosť rozšíriť, resp. zúžiť BSM aj o individuálne určené veci, resp. majetkové práva a hodnoty.

ii. **Ochrana práv tretích osôb**

V prípade modifikácie BSM rozšírením, resp. zúžením jeho rozsahu je dôležitá aj otázka dopadu a vplyvu takejto modifikácie na tretie osoby. Ako je už vyššie uvedené, Občiansky zákonník umožňuje uzatvárať dohody, ktorými dochádza k rozšíreniu, resp. zúženiu rozsahu bezpodielového spoluvlastníctva manželov výlučne do budúcnosti. Týmto spôsobom sa snaží prioritne zamedziť tomu, aby manželia nemohli svojvoľne určovať rozsah majetku, ktorý eventuálne slúži na uspokojenie existujúcich pohľadávok ich veriteľov. Ďalší ochranný nástroj tretích osôb vo vzťahu k modifikácii BSM je podmienka vedomosti tretej osoby o tom, že v čase vzniku právneho úkonu / pohľadávky tretia osoba mala vedomosť o dohode, ktorou manželia modifikovali svoje bezpodielové spoluvlastníctvo.¹⁹ „Dohody uvedené v § 143a ods. 1 a 2 OZ sú platné iba medzi manželmi. Ich obsah sa však môže dotknúť aj práv tretích osôb. Za „inú osobu“ podľa § 143a ods. 3 druhej vety OZ treba považovať každú osobu, ktorá môže byť obsahom dohody o rozsahu bezpodielového spoluvlastníctva dotknutá alebo ukrátená na svojich právach. Manželia sa voči inej osobe môžu na uvedené dohody odvolať iba vtedy, ak im je obsah týchto dohôd známy. Dôkazné bremeno o vedomosti tretích osôb o existencii predmetných dohôd zaťažuje manželov.“²⁰

V prípade, ak by manželia uzavreli dohodu, ktorou by modifikovali BSM, a tým pádom ukrátili tretiu osobu (veriteľa) na uspokojení svojej pohľadávky, je možné sa, okrem dovolania absolútnej neplatnosti z titulu retroaktivity takejto dohody, domáhať aj odporovateľnosti takéhoto právneho úkonu v zmysle ustanovenia § 42a a nasl. OZ²¹. Ako vyplýva z predmetných ustanovení, veriteľ môže okrem iného odporovať právnomu úkonu, ktorým dlžník mal v úmysle ukrátiť, resp. ukrátil veriteľa, a ku ktorému došlo v posledných troch rokoch medzi dlžníkom a osobami jemu blízkymi. Za osobu blízku sa v zmysle ustanovení Občianskeho zákonníka

¹⁹ Ust. § 143 ods. 3 druhá veta: „Manželia sa môžu voči inej osobe na túto dohodu odvolať len vtedy, ak jej je táto dohoda známa.“

²⁰ FEKETE, I. Občiansky zákonník 1. Veľký komentár, Bratislava: Eurokódex, 2011. s. 845

²¹ Ust. § 42a ods. 1 OZ „Veriteľ sa môže domáhať, aby súd určil, že dlžníkove právne úkony podľa odsekov 2 až 5, ak ukracujú uspokojenie jeho vymáhateľnej pohľadávky, sú voči nemu právne neúčinné. Toto právo má veriteľ aj vtedy, ak je nárok proti dlžníkovi z jeho odporovateľného právneho úkonu už vymáhateľný alebo ak už bol uspokojený.“

považuje, okrem iných osôb, aj manžel.²² „Ak napríklad vec bola v bezpodielovom spoluvlastníctve dlžníka a jeho manžela a pohľadávku veriteľa voči dlžníkovi bolo možné podľa § 147 OZ uspokojiť z majetku patriaceho do bezpodielového spoluvlastníctva manželov, vyplýva zo zmyslu a účelu odporovacej žaloby, že za splnenia predpokladov uvedených v § 42a OZ je odporovateľným tiež taký právny úkon, ktorým vec bola vylúčená z bezpodielového spoluvlastníctva dlžníka a jeho manžela. Skutočnosť, že veriteľ nemá voči manželovi vymáhateľnú pohľadávku, je sama osebe nerozhodná.“²³

Okrem Občianskeho zákonníka sa môžeme stretnúť aj v iných právnych predpisoch s možnosťou zamedzenia uzavretia dohody, ktorou sa modifikuje BSM s cieľom ochrany tretích osôb – veriteľov. V zmysle ust § 53 ods. 4 zákona č. 7/2005 Z.z. o konkurze a reštrukturalizácii a o zmene a doplnení niektorých zákonov sú dohody o úprave bezpodielového spoluvlastníctva úpadcu, ktoré rozširujú rozsah bezpodielového spoluvlastníctva úpadcu aj na majetok pôvodne patriaci len úpadcovi, alebo zužujú rozsah bezpodielového spoluvlastníctva úpadcu v prospech jeho manžela, neplatné, ak boli uzatvorené šesť mesiacov pred vyhlásením konkurzu. „Ak manželia uzavreli dohody o úprave bezpodielového spoluvlastníctva úpadcu, ktoré rozširujú rozsah bezpodielového spoluvlastníctva úpadcu aj na majetok pôvodne patriaci len úpadcovi, alebo zužujú rozsah bezpodielového spoluvlastníctva v prospech druhého manžela, tieto dohody sú neplatné ex lege, ak boli uzavreté šesť mesiacov pred vyhlásením konkurzu. Dohodami manželov zákon rozumie dohody, ktorými manželia môžu rozšíriť alebo zúžiť zákonom určený rozsah bezpodielového spoluvlastníctva podľa § 143a OZ. Účelom tohto ustanovenia je zabrániť zúženiu rozsahu majetku, ktorý v prípade vyhlásenia konkurzu podlieha konkurzu.“²⁴ „Neplatnosťou dohody o rozšírení bezpodielového spoluvlastníctva sa dosiahne to, že majetok, ktorý mal podľa OZ patriť do výlučného vlastníctva úpadcu a v dôsledku dohody sa dostal do režimu bezpodielového spoluvlastníctva, sa opäť stáva výlučným vlastníctvom úpadcu a je v celom rozsahu súčasťou konkurznej podstaty. Neplatnosť dohody, ktorou sa zužuje rozsah

²² Ust. § 116 OZ „Blízkou osobou je príbuzný v priamom rade, súrodenec a manžel; iné osoby v pomere rodinnom alebo obdobnom sa pokladajú za osoby sebe navzájom blízke, ak by ujmu, ktorú utrpela jedna z nich, druhá dôvodne pociťovala ako vlastnú ujmu.“

²³ ŠTEVČEK, M., DULAK, A., BAJÁNKOVÁ, J., FEČÍK, M., SEDLAČKO, F., TOMAŠOVIČ, M. a kol. Občiansky zákonník I. § 1 – 450. Komentár. 2. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2019. s. 1142

²⁴ Ust. § 53 ods. 4 ZKaR „Dohody o úprave bezpodielového spoluvlastníctva úpadcu, ktoré rozširujú rozsah bezpodielového spoluvlastníctva úpadcu aj na majetok pôvodne patriaci len úpadcovi alebo zužujú rozsah bezpodielového spoluvlastníctva úpadcu v prospech jeho manžela, sú neplatné, ak boli uzatvorené šesť mesiacov pred vyhlásením konkurzu.“

bezpodielového spoluvlastníctva v prospech druhého manžela, spôsobí to, že majetok, ktorý sa dostal do výlučného vlastníctva druhého manžela, sa stane súčasťou bezpodielového spoluvlastníctva. O rozsahu bezpodielového spoluvlastníctva platí zákonný režim ustanovený v § 143 OZ.²⁵

Aj keď Zákon o konkurze v ustanovení § 53 ods. 4 výslovne neuvádza dohodu, ktorou sa modifikuje čas vzniku BSM, z principiálneho hľadiska je zrejmé, že analogicky by sa takéto ustanovenie malo vzťahovať aj na dohody týkajúce sa vzniku bezpodielového spoluvlastníctva manželov ku dňu zániku manželstva. „Zo zákona sa vyhlásením konkurzu stávajú neplatné dohody o úprave BSM uzavreté menej ako šesť mesiacov pred vyhlásením konkurzu, ktoré sú v neprospech úpadcu, a teda aj budúcej konkurznej podstaty.“²⁶

V prípade, ak modifikačná dohoda medzi manželmi bola uzavretá skôr ako šesť mesiacov pred vyhlásením konkurzu, veriteľ ju môže odporovať, ak by ňou došlo k ukráteniu jeho pohľadávok.²⁷ Opätovne aj tu je dôvod pragmatický a smerujúci k zamedzeniu úmyselného zúženia majetku úpadcu, ktorý by sa mohol použiť na uspokojenie pohľadávok jeho veriteľov.“

iii. **Zmena správy spoločného majetku**

Ako vyplýva z ustanovenia § 143a ods. 1 OZ, manželia sa môžu dohodnúť nie len na rozšírení, resp. zúžení rozsahu vecí, majetkových práv a hodnôt patriacich do bezpodielového spoluvlastníctva manželov, ale aj na rozšírení, resp. zúžení správy ich spoločného majetku.

Správa majetku manželov spočíva v spôsobe, akým sa manželia podieľajú na hospodárení, nakladaní a spravovaní vecí patriacich do ich bezpodielového spoluvlastníctva. V zmysle Občianskeho zákonníka vecí, ktoré patria do BSM, majú právo užívať obaja manželia spoločne. Právo na užívanie predstavuje jedno zo základných oprávnení, ktoré má každý nositeľ vlastníckeho práva. Na rozdiel od podielového spoluvlastníctva, pri BSM neexistujú podiely, a preto každý z manželov vystupuje, ako keby mal vlastnícke právo k celej veci. Všeobecne platí, že manželia sa majú pri užívaní veci dohodnúť, akým spôsobom budú veci spoločne užívať. Obdobný princíp konsenzu je aj pri správe spoločného majetku. V prípade bežných vecí týkajúcich sa spoločného majetku patriaceho do BSM, môže ktorýkoľvek z manželov

²⁵ ĎURICA, M. Zákon o konkurze a reštrukturalizácii. Komentár. 3. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 501

²⁶ KRÁLIK, M. Komentár k zákonu o konkurze a reštrukturalizácii, Bratislava: Ulpianus, [cit. 09.03.2021.] Dostupné na internete: <https://www.epi.sk/komentovane-ustanovenie/Komentar-k-p-53-zakona-7-2005-Z-z.htm>

²⁷ Bližšie pozri: ust. § 42a a nasl. Občianskeho zákonníka

uskutočňovať samostatne (napr. nákup potravín, ošatenia, drogérie), v ostatných prípadoch sa vyžaduje súhlas obidvoch manželov (napr. nákup/predaj vecí značnej finančnej hodnoty, ktorá sa v rámci hospodárenia so spoločnými prostriedkami manželov nepovažuje za obvyklú).²⁸

Znamená to, že v prípade bežnej správy so spoločnými vecami sa nevyžaduje súhlas druhého manžela. Ak ide manžel kúpiť do obchodu potraviny pre zaistenie základných životných potrieb spoločnej domácnosti, tak nepotrebuje na použitie spoločných finančných prostriedkov na ich kúpu súhlas druhého manžela. Ak by sa však jednalo o tzv. ostatné veci t.j. veci, ktoré sa nepovažujú za bežné, vyžaduje sa súhlas na takúto dispozíciu druhého manžela. Napríklad, ak sa manžel rozhodne predat' osobné motorové vozidlo, ktoré patrí do bezpodielového spoluvlastníctva manželov, je potrebné, aby mal na takýto právny úkon súhlas druhého manžela. V prípade, ak takýto súhlas nemá a aj napriek tom uskutoční dispozíciu so spoločnou vecou, tak v zmysle § 145 ods. 1 OZ sa takýto právny úkon považuje za neplatný. V prípade absencie súhlasu manžela s nakladaním s majetkom patriacim do BSM sa jedná o tzv. relatívnu neplatnosť právneho úkonu.²⁹ Z toho je zrejmé, že pokiaľ sa manžel, ktorý nedal súhlas na disponovanie so spoločným majetkom patriacim do BSM, nedovolá neplatnosti, považuje sa právny úkon, ktorým došlo k takejto dispozícii so spoločným majetkom za platný.³⁰ Právo dovolat' sa relatívnej neplatnosti právneho úkonu sa premlčuje.³¹

Občiansky zákonník vo svojich ustanoveniach nepredpisuje formu, ktorú by mal mať súhlas jedného manžela druhému na uskutočnenie právneho úkonu týkajúceho sa disponovania s vecami patriacimi do bezpodielového spoluvlastníctva manželov. Preto takýto úkon môže byť uskutočnený písomne, ústne, ako aj konkludentnou formou.

²⁸ Ust. § 145 ods. 1 OZ „Bežné veci týkajúce sa spoločných vecí môže vybavovať každý z manželov. V ostatných veciach je potrebný súhlas oboch manželov; inak je právny úkon neplatný.“

²⁹ Ust. § 40a OZ „Ak ide o dôvod neplatnosti právneho úkonu podľa ustanovení § 49a, 140, § 145 ods. 1, § 479, § 589 a § 701 ods. 1, považuje sa právny úkon za platný, pokiaľ sa ten, kto je takým úkonom dotknutý, neplatnosti právneho úkonu nedovolá. Neplatnosti sa nemôže dovolávať ten, kto ju sám spôsobil. To isté platí, ak právny úkon nebol urobený vo forme, ktorú vyžaduje dohoda účastníkov (§ 40). Ak je právny úkon v rozpore so všeobecne záväzným právnym predpisom o cenách, je neplatný iba v rozsahu, v ktorom odporuje tomuto predpisu, ak sa ten, kto je takým úkonom dotknutý, neplatnosti dovolá.“

³⁰ Rozhodnutie NS SR, sp. zn. 2 Cdo 50/2000: „Predaj spoločnej nehnuteľnej veci nie je bežnou vecou, ktorú môže v zmysle § 145 ods. 1 OZ vybavovať každý z manželov. Preto ak jeden z manželov uzavrie kúpnu zmluvu o predaji nehnuteľnosti bez súhlasu druhého manžela, takýto právny úkon sa považuje za platný len do času, keď sa druhý manžel jeho neplatnosti nedovolá (§ 40a OZ), pričom dovolat' sa musí voči všetkým účastníkom právneho úkonu.“

³¹ Ust. § 101 OZ „Pokiaľ nie je v ďalších ustanoveniach uvedené inak, premlčacia doba je trojročná a plynie odo dňa, keď sa právo mohlo vykonať po prvý raz.“

Ako je už vyššie uvedené, manželia sa môžu dohodnúť, a teda modifikovať rozsah správy na spoločnom majetku patriacom do BSM. Takáto modifikácia môže byť vo forme rozšírenia, ako aj zúženia správy spoločných vecí. Manželia sa môžu dohodnúť, že určitý okruh majetku bude vo výlučnej správe len jedného z manželov, a teda na nakladanie s týmito vecami, aj keď by nešlo o bežné záležitosti, by sa nevyžadoval súhlas druhého manžela. V takomto prípade sa manžel, ktorý nedal súhlas, nemôže dovolávať ani relatívnej neplatnosti právneho úkonu. Na druhej strane by modifikácia mohla spočívať aj v tom, že majetok patriaci do BSM budú manželia spravovať spoločne. Znamená to, že nebude postačovať na uskutočnenie právneho úkonu týkajúceho sa spoločných vecí súhlas druhého manžela, ale druhý manžel sa bude musieť na takomto úkone osobne podieľať (bude účastníkom právneho úkonu).

Na rozdiel od všeobecného súhlasu pri správe spoločného majetku vo veciach nie bežných v zmysle § 145 ods. 1 OZ, ktorý nemá zákonom predpísanú formu, sa v prípade dohody, ktorou sa modifikuje rozsah správy spoločného majetku manželov, vyžaduje forma notárskej zápisnice. V prípade nedodržania zákonom predpísanej formy by sa jednalo o absolútne neplatný právny úkon.

V prípade, ak by nastala situácia, kedy by pri výlučnej správe jedným z manželov, resp. pri spoločnej správe oboch manželov došlo k nezhode v spojitosti so spravovaním spoločného majetku a nebola by vôľa k uzavretiu novej dohody, ktorá by pôvodnú dohodu zrušila, resp. nahradila, môže sa ktorýkoľvek z manželov obrátiť na súd, aby nahradil vôľu druhého manžela rozhodnutím.

3. Modifikácia času vzniku bezpodielového spoluvlastníctva manželov

Ďalšia forma modifikácie bezpodielového spoluvlastníctva manželov je z pohľadu času jeho vzniku. Občiansky zákonník vo svojom ustanovení § 143 ods. 2 umožňuje, aby manželia dohodli vznik bezpodielového spoluvlastníctva manželov ku dňu zániku manželstva. Znamená to, že na základe takejto dohody by počas existencie manželstva nevzniklo bezpodielové spoluvlastníctvo manželov. Každý z manželov by nadobúdala veci a majetkové práva a iné majetkové hodnoty získané počas manželstva do svojho výlučného vlastníctva. V prípade, ak by niektoré veci manželia získali spoločne, riadili by sa režimom podielového spoluvlastníctva. Znamená to, že každý z manželov, ktorý nadobudne majetok, ktorý by inak spadal do masy

BSM, je jeho výlučným, a teda má možnosť sa samostatne rozhodnúť, akým spôsobom ho bude užívať, resp. s ním disponovať, a to bez potreby udelenia súhlasu druhého manžela.

Predmetný inštitút umožňuje, aby sa manželia dohodli, kedy dôjde k vzniku ich bezpodielového spoluvlastníctva. Takáto dohoda teda nemá vplyv na rozsah t.j. zúženie, resp. rozšírenie okruhu vecí, majetkových práv a iných majetkových hodnôt spadajúcich do bezpodielového spoluvlastníctva manželov. Obdobne ako je tomu pri modifikácii rozsahu BSM, aj pri stanovení času vzniku BSM sa vyžaduje, aby dohoda medzi manželmi mala zákonom predpísanú formu notárskej zápisnice.

a) Subjekty modifikačnej dohody

Otázka, ktorá vzniká je, či môžu uzavrieť takúto dohodu o určení vzniku BSM ku dňu zániku manželstva iba manželia, alebo už aj snúbenci pred uzavretím manželstva. Ustanovenie § 143a ods. 2 OZ, ktoré upravuje predmetnú problematiku vzniku BSM, výslovne umožňuje takúto dohodu uzavrieť iba manželom. V našom právnom poriadku nie je prípustná tzv. predmanželská zmluva, ktorá by umožnila snúbencom modifikovať rozsah, resp. vznik bezpodielového spoluvlastníctva manželov v čase pred uzavretím manželstva. Vzhľadom k tomu, že dohoda, ktorou si manželia stanovili vznik BSM ku dňu zániku manželstva, pôsobí podobne, ako aj v prípade iných modifikácií BSM, výlučne pro futuro (t.j. do budúcnosti), majetok, ktorý manželia nadobudli pred uzavretím takejto dohody, a ktorý spĺňa na to zákonom stanovené predpoklady, bude predstavovať súčasť bezpodielového spoluvlastníctva manželov. Z tohto dôvodu po uzavretí dohody, ktorou sa vznik BSM stanovuje ku dňu zániku manželstva, si budú musieť manželia majetok, ktorý dovtedy nadobudli do bezpodielového spoluvlastníctva vyporiadať v zmysle pravidiel stanovených Občianskym zákonníkom v § 149 a 150 OZ.³²

³² Ust. § 149 OZ „1) Ak zanikne bezpodielové spoluvlastníctvo, vykoná sa vyporiadanie podľa zásad uvedených v § 150.

2) Ak dôjde k vyporiadaniu dohodou, sú manželia povinní vydať si na požiadanie písomné potvrdenie o tom, ako sa vyporiadali.

3) Ak sa vyporiadanie nevykoná dohodou, vykoná ho na návrh niektorého z manželov súd.

4) Ak do troch rokov od zániku bezpodielového spoluvlastníctva manželov nedošlo k jeho vyporiadaniu dohodou alebo ak bezpodielové spoluvlastníctvo manželov nebolo na návrh podaný do troch rokov od jeho zániku vyporiadané rozhodnutím súdu, platí, pokiaľ ide o hnutelné veci, že sa manželia vyporiadali podľa stavu, v akom každý z nich veci z bezpodielového spoluvlastníctva pre potrebu svoju, svojej rodiny a domácnosti výlučne ako vlastníci užíva. O ostatných hnutelných veciach a o nehnuteľných veciach platí, že sú v podielovom spoluvlastníctve a že podiely oboch spoluvlastníkov sú rovnaké. To isté platí primerane o ostatných majetkových právach, ktoré sú pre manželov spoločné.

5) Ak sa po vyporiadaní bezpodielového spoluvlastníctva manželov rozhodnutím súdu alebo dohodou objaví majetok, ktorý nebol zahrnutý v rámci vyporiadania, platí preň domnienka uvedená v odseku 4.

Ust. § 150 OZ „Pri vyporiadaní sa vychádza z toho, že podiely oboch manželov sú rovnaké. Každý z manželov je oprávnený požadovať, aby sa mu uhradilo, čo zo svojho vynaložil na spoločný majetok, a je povinný nahradiť, čo

Z praktického hľadiska sa preto všeobecne odporúča, aby sa dohoda o čase vzniku bezpodielového spoluvlastníctva manželov uzavrela čo najskôr po uzavretí manželstva, a teda aby sa minimalizoval rozsah majetku, ktorý sa následne bude musieť vyporiadať z titulu „zániku BSM“, keďže jeho vznik sa presunie ku dňu zániku manželstva. Práve tu sa naskytá myšlienka, či by teoreticky už snúbenci nemohli uzavrieť dohodu o vzniku bezpodielového spoluvlastníctva manželov ku dňu zániku manželstva s tým, že takáto dohoda by sa stala účinnou na základe odkladacej (suspenzívnej) podmienky až uzavretím manželstva. Je však na mieste zvážiť, či v takomto prípade by sa nejednalo o určitý spôsob obchádzania zákona³³, a teda či by takýto právny úkon nebol na konci sám o sebe absolútne neplatný.³⁴ Z uvedeného je zrejmé, že najvhodnejší spôsob vyriešenia danej problematiky by bol vo výslovnej zákonnej možnosti stanovenia si pravidiel modifikácie rozsahu, resp. vzniku BSM ešte pred uzavretím manželstva.

b) Okamih vzniku bezpodielového spoluvlastníctva manželov

Modifikácia času vzniku bezpodielového spoluvlastníctva manželov Občiansky zákonník výslovne viaže k zániku manželstva. „Staršia odborná literatúra pripúšťala možnosť vyhradiť vznik bezpodielového spoluvlastníctva manželov aj k bližšiemu dátumu než ku dňu zániku manželstva, napríklad ku dňu dokončenia štúdií, vojenskej služby, návratu z cudziny a pod.³⁵“

sa zo spoločného majetku vynaložilo na jeho ostatný majetok. Ďalej sa prihliadne predovšetkým na potreby maloletých detí, na to, ako sa každý z manželov staral o rodinu, a na to, ako sa zaslúžil o nadobudnutie a udržanie spoločných vecí. Pri určení miery pričinenia treba vziať tiež zreteľ na starostlivosť o deti a na obstarávanie spoločnej domácnosti.“

³³ Rozsudok NS SR, sp. zn. 4Obo 20/2007: „I. Podľa ustanovenia § 39 Občianskeho zákonníka neplatný je právny úkon, ktorý svojím obsahom, alebo účelom odporuje zákonu, alebo ho obchádza, alebo sa prieči dobrým mravom. Absolútne neplatný právny úkon, je právny úkon, ktorý nie je dovolený. O takúto nedovolenosť a teda absolútnu neplatnosť právneho úkonu ide vtedy, ak svojím obsahom, alebo účelom odporuje zákonu, alebo zákon obchádza. II. Obchádzanie zákona obsahom alebo účelom urobeného právneho úkonu spravidla znamená, že právny úkon neodporuje síce výslovnému zneniu ustanovenia, avšak svojimi dôsledkami sleduje ten cieľ, aby zákon dodržaný nebol.“

³⁴ Ust. § 39 OZ „Neplatný je právny úkon, ktorý svojím obsahom alebo účelom odporuje zákonu alebo ho obchádza alebo sa prieči dobrým mravom.“

³⁵ ŠTEVČEK, M., DULAK, A., BAJÁNKOVÁ, J., FEČÍK, M., SEDLAČKO, F., TOMAŠOVIČ, M. a kol. Občiansky zákonník I. § 1 – 450. Komentár. 2. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2019. s. 1144

Manželstvo zaniká buď smrťou alebo vyhlásením jedného z manželov za mŕtveho.³⁶ Druhým prípustným spôsobom zániku je rozvod manželstva.³⁷ Okamihom nastania predmetnej skutočnosti dôjde v zmysle ust. § 143a ods. 2 OZ k vzniku bezpodielového spoluvlastníctva manželov. Znamená to, že do bezpodielového spoluvlastníctva manželov budú patriť všetky veci, majetkové práva a iné majetkové hodnoty, ktoré v okamihu zániku manželstva vlastnili manželia jednotlivo, resp. spoločne vo forme podielového spoluvlastníctva, a ktoré v zmysle ust. § 143 OZ majú predstavovať masu BSM. Vzhľadom k tomu, že majetok, ktorý do vzniku BSM bol vo výlučnom vlastníctve jednotlivých manželov, resp. v ich podielovom spoluvlastníctve, sa naň v prípade jeho spotrebovania v čase do vzniku bezpodielového spoluvlastníctva nebude prihliadať. Inými slovami, majetok, ktorý manžel individuálne spotreboval do vzniku bezpodielového spoluvlastníctva, nemusí v rámci vyporiadania BSM nahrádzať, resp. sa nebudú uskutočňovať medzi manželmi z tohto pohľadu žiadne započítavania.

Keďže bezpodielové spoluvlastníctvo manželov je viazané výlučne na existenciu manželstva, a teda nemôže sa stať, aby naďalej trvalo aj po zániku manželstva, jeho vznik ku dňu zániku manželstva má za cieľ výlučne stanoviť majetok, ktorý bude v čase zániku manželstva predstavovať masu BSM, a ktorý následne bude predmetom vyporiadania v zmysle § 149 a 150 Občianskeho zákonníka.³⁸

c) Význam časovej modifikácie bezpodielového spoluvlastníctva manželov

Význam predmetnej časovej modifikácie vzniku BSM spočíva najmä v určitej forme nezávislosti obidvoch manželov pri hospodárení, užívaní a nakladaní s majetkom inak patriacim do BSM. Vzniká tu absencia potreby súhlasu druhého manžela vo veciach, ktoré by

³⁶ Ust. § 21 zákona č. 36/2005 Z.z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov „(1) Manželstvo zaniká smrťou alebo vyhlásením jedného z manželov za mŕtveho. Ak bol jeden z manželov vyhlásený za mŕtveho, manželstvo zaniká dňom, keď rozhodnutie o vyhlásení za mŕtveho nadobudne právoplatnosť. (2) Ak bolo rozhodnutie o vyhlásení jedného z manželov za mŕtveho zrušené, neobnoví sa zaniknuté manželstvo, ak manžel toho, kto bol vyhlásený za mŕtveho, uzavrel medzitým nové manželstvo.“

³⁷ Ust. § 23 ods. 1 zákona č. 36/2005 Z.z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov „Súd môže manželstvo na návrh niektorého z manželov rozviesť, ak sú vzťahy medzi manželmi tak vážne narušené a trvalo rozvrátené, že manželstvo nemôže plniť svoj účel a od manželov nemožno očakávať obnovenie manželského spolujitia.“

³⁸ „Bezpodielové spoluvlastníctvo manželov je viazané svojou povahou len na čas trvania manželstva. Len čo manželstvo zanikne smrťou niektorého z manželov (§ 21 ods. 1 ZR), rozsudkom súdu o rozvode manželstva (§ 23 ZR), rozsudkom súdu o neplatnosti manželstva (§ 13 ZR) alebo rozsudkom súdu o vyhlásení jedného z manželov za mŕtveho (§ 21 ods. 1 ZR), zaniká aj bezpodielové spoluvlastníctvo manželov (§ 148 ods. 1 OZ). Zánik tu nastáva priamo zo zákona a netreba ho súdnym rozhodnutím ešte deklarovať.“ FEKETE, I. Občiansky zákonník 1. Veľký komentár, Bratislava: Eurokódex, 2015 [cit. 12.03.2021.] Dostupné na internete: <https://www.epi.sk/eurokodex-komentovane-ustanovenie/Eurokodex-komentar-k-p-148-Zanik-bezpodieloveho-spoluvlastnictva-zakona-40-1964-Zb.htm>

sa inak považovali za spoločné, ako aj vymanenie sa z pasívnej solidarity a zodpovednosti za záväzky druhého manžela. Zároveň slúži ako prostriedok eventuálnej ochrany majetku manžela v prípade výkonu podnikateľskej činnosti druhého manžela. Vzhľadom na princíp solidarity v zmysle § 147 OZ, kedy pohľadávka veriteľa jedného z manželov, ktorá vznikla za trvania manželstva, môže byť pri výkone rozhodnutia uspokojená i z majetku patriaceho do bezpodielového spoluvlastníctva manželov, je práve týmto spôsobom možné eliminovať riziko postihnutia celého spoločného majetku manželov na úkor uspokojenia pohľadávky veriteľa jedného z nich.

Dohoda manželov, ktorá modifikuje rozsah, resp. čas vzniku manželstva, má zákonom predpísanú formu notárskej zápisnice.³⁹ Táto podmienka je zákonom výslovne daná, a preto jej nedodržanie by malo za následok absolútnu neplatnosť takéhoto právneho úkonu.⁴⁰ Znamená to, že ak by manželia uzavreli dohodu v ústnej, resp. písomnej forme, alebo ak by sa jednalo iba o vyhlásenie manžela o tom, že došlo k modifikácii BSM, nemôže takýto prejav vôle, resp. právny úkon vyvolať následky v zmysle § 143a Občianskeho zákonníka.⁴¹ Vzhľadom na predpísanú formu dohody o modifikácii BSM musí táto spĺňať náležitosti v zmysle ustanovení zákona č. 323/1992 Zb. o notároch a notárskej činnosti (Notársky poriadok). Podstatnou náležitosťou je, že takúto dohodu vo forme notárskej zápisnice môže vyhotoviť jedine notár.⁴² Ďalšou zákonom stanovenou náležitosťou notárskej zápisnice je jeho obsah.⁴³ „Notárska

³⁹ Ust. § 143a ods. 3 OZ „Dohoda podľa odsekov 1 a 2 vyžaduje formu notárskej zápisnice. Manželia sa môžu voči inej osobe na túto dohodu odvolať len vtedy, ak jej je táto dohoda známa.“

⁴⁰ Rozhodnutie NS ČR, sp. zn. 22Cdo 2345/2003 „Jiným právním úkonom než dohodou uzavrenou formou notárskeho zápisu podľa § 143a ObčZ ve znění před novelou provedenou zákonem č. 91/1998 Sb. nemohli manželé vyloučit nabytí věci do jejich bezpodílového spoluvlastnictví, jestliže do tohoto spoluvlastnictví ze zákona patřila.“

⁴¹ Rozhodnutie NS ČR, sp. zn. 22Cdo 1387/2008: „Samotné prohlášení (souhlas) jednoho z manželů, že určitá věc, pořízená druhým z manželů za trvání společného jmění manželů a z jeho zdrojů, do společného jmění manželů nepatří, není právně relevantní; je bez významu, jestliže podle zákonné úpravy společného jmění manželů (§ 143 ObčZ) do něj náleží.“

⁴² Ust. § 46 zákona č. 323/1992 Zb. Notársky poriadok: „Notári spisujú účastníkom na základe ich vyhlásenia notárske zápisnice o zmluvách, závetoch a iných právnych úkonoch. V notárskej zápisnici môže pokračovať notár, ktorý notársku zápisnicu spísal, alebo iný notár so sídlom na území Slovenskej republiky. Pokračovanie v notárskej zápisnici je súčasťou notárskej zápisnice.“

⁴³ Ust. § 47 ods. 1 zákona č. 323/1992 Zb. Notársky poriadok: „Notárska zápisnica musí obsahovať: a) miesto, deň, mesiac a rok podpísania notárskej zápisnice; b) meno, priezvisko a sídlo notára; c) meno, priezvisko, dátum narodenia, rodné číslo, ak je pridelené, a trvalé bydlisko účastníka, ak je ním fyzická osoba, a názov alebo obchodné meno, identifikačné číslo organizácie, ak je pridelené, a sídlo účastníka, ak je ním právnická osoba, ako aj ich zástupcov, svedkov, dôverníkov a osoby, ktorá ovláda jazyk účastníka; d) vyhlásenie účastníkov, že sú spôsobilí na právne úkony; e) údaj o tom, ako bola preukázaná totožnosť účastníkov a svedkov, najmä druh a číslo platného preukazu totožnosti účastníka; f) ak je účastníkom právnická osoba, údaj o tom, ako bola preukázaná jej existencia, a oprávnenie v jej mene konať; g) obsah právneho úkonu; h) údaj o tom, že zápisnica bola po prečítaní účastníkmi schválená; i) podpisy účastníkov alebo ich zástupcov, a ak boli prizvaní, tiež svedkov, dôverníkov a osoby, ktorá ovláda jazyk účastníka; ak podpisuje notársku zápisnicu za právnickú osobu ako účastníka fyzická osoba oprávnená v jej mene konať, pripojí iba svoj podpis; j) odtlačok úradnej pečiatky notára a jeho podpis.“

zápisnica je formou verejnej listiny⁴⁴, o ktorej platí domnienka pravdivosti v zmysle § 205 CSP⁴⁵. Verejná listina potvrdzuje, že ide o vyhlásenie orgánu, ktorý listinu vydal a ak nie je dokázaný opak, i pravdivosť toho, čo sa v nej osvedčuje alebo potvrdzuje. Dôkazné bremeno sa v dôsledku toho presúva na toho, kto pravdivosť obsahu notárskej zápisnice popiera. Forma notárskej zápisnice ako verejnej listiny, ktorá je pre tieto prípady vyžadovaná, je prejavom dôležitosti následkov uskutočnených právnych úkonov pre majetkové vzťahy medzi manželmi.⁴⁶

d) Ochrana práv tretích osôb

Ako je už viackrát uvedené, cieľom zákonnej možnosti modifikovať bezpodielové spoluvlastníctvo manželov je umožniť širšiu variáciu možností manželov rozhodnúť o osude majetku, ktorý všeobecne patrí/nepatrí do masy BSM, ale zároveň sa snaží zamedziť tomu, aby takáto dohoda smerovala k novej ujme práv tretích osôb, ktoré majú voči manželom. Z tohto dôvodu Občiansky zákonník stanovuje, že dohoda musí mať formu notárskej zápisnice a zároveň môže výlučne platiť do budúcnosti, a teda sa nevzťahuje na veci, majetkové práva a iné majetkové hodnoty, ktoré sa stali súčasťou BSM pred uzavretím dohody. Dôležitou podmienkou účinnosti dohody modifikujúcej BSM je aj vedomosť osoby, na ktorú má takáto dohoda dopad, o jej existencii. Občiansky zákonník hovorí o tzv. inej osobe. Jedná sa o subjekt, ktorý môže byť obsahom dohody modifikujúcej BSM ukrátený, resp. dotknutý na svojich právach.

Zaujímavá je otázka, kedy by sa takáto iná osoba mala dozvedieť o existencii modifikačnej zmluvy, ktorá môže mať dopad na jej práva. Všeobecne to zákon neustanovuje, avšak z aplikačnej praxe, ako aj právnej teórie, je možné ustáliť záver, že otázka okamihu vzniku takejto dohody, resp. vedomosti tretej strany o jej existencii, nie je tak dôležitá ako skôr to, či vedomosť o takejto modifikácii BSM mohla ovplyvniť právne pomery a konanie tretej osoby.⁴⁷

⁴⁴ Ust. § 3 ods. 4 zákona č. 323/1992 Zb. Notársky poriadok „Listiny a osvedčovací doložky (§ 56 ods. 2) vyhotovené v rámci notárskej činnosti (ďalej len „notárska listina“), ich osvedčené odpisy, potvrdenia a výpisy z notárskych centrálnych registrov a listiny vyhotovené pri činnosti podľa odseku 2 sú verejnými listinami.“

⁴⁵ Ust. § 205 zákona č. 160/2015 Z.z. Civilný mimosporoví poriadok „Listiny vydané orgánmi verejnej moci v medziach ich právomoci, ako aj listiny, ktoré sú osobitným predpisom vyhlásené za verejné, potvrdzujú pravdivosť toho, čo sa v nich osvedčuje alebo potvrdzuje, ak nie je dokázaný opak.“

⁴⁶ ŠTEVČEK, M., DULAK, A., BAJÁNKOVÁ, J., FEČÍK, M., SEDLAČKO, F., TOMAŠOVIČ, M. a kol. Občiansky zákonník I. § 1 – 450. Komentár. 2. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2019. s. 1144

⁴⁷ Rozhodnutie NS ČR, sp. zn. 22Cdo 1593/2004: „Za „jinou osobu“ ve smyslu § 143a ObčZ je třeba považovat osobu, již se obsah smlouvy o zúžení rozsahu společného jmění manželů může v jejím právním postavení nějak dotknout, resp. může zkrátit její práva. Přitom není právně relevantní, zda taková smlouva byla uzavřena před vznikem právního vztahu některého z manželů (popř. obou) k třetí osobě nebo později. Není také podstatné, zda

V praxi to znamená, že manželvia sa môžu dohody o modifikácii dovolávať iba v tom prípade, ak tretia osoba mala vedomosť o takejto dohode. Ak by napríklad manželvia resp. jeden z manželov uzavrel s tretou osobou zmluvu, na základe ktorej by tretej osobe vznikla pohľadávka, ktorá by mohla byť uspokojená aj z majetku patriaceho do BSM, manželvia sa môžu dovolávať modifikačnej dohody, ktorou by sa zúžil spoločný majetok iba vtedy, ak by tretia osoba mala vedomosť o takejto zmluve v čase, keď predmetná pohľadávka vznikla.⁴⁸ Dôkazné bremeno o tom, že tretia osoba mala vedomosť o takejto modifikačnej zmluve, ako aj o jej obsahu, zaťažuje manželov.

Záver

Predmetný príspevok si stanovil za cieľ stručne charakterizovať podstatu a možnosti modifikácie bezpodielového spoluvlastníctva manželov. Zároveň objasňuje význam ako aj funkčnosť jednotlivých spôsobov modifikácie bezpodielového spoluvlastníctva manželov. Zameriava sa na ich výklad z pohľadu súčasnej právnej úpravy ako aj z pohľadu aplikačnej praxe. Poukazuje na určité nedostatky súčasnej právnej úpravy, a to aj z pohľadu jej prispôsobenia sa súčasným spoločenským potrebám. Článok kombinuje výklad jednotlivých zákonných ustanovení, ktoré upravujú možnosti modifikácie bezpodielového spoluvlastníctva manželov, odkazuje na súdnu prax v príslušnej oblasti a snaží sa komplexne predložiť zrozumiteľné a aj v právnej praxi využiteľné informácie a poznatky týkajúce sa skúmanej problematiky.

Zoznam bibliografických odkazov

1. Knihy/Monografie

CIRÁK, J., FICOVÁ, S. a kol. 2008. Občanské právo. Obecná časť. Vydání první. Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2008. 359 s. ISBN 978-80-7418-002-6;

tato třetí osoba byla o takovém zúžení některým z manželů informována při vzniku právního vztahu (pro který mohlo či může být případné zúžení právně významné); rozhodná je jakákoliv její vědomost o zúžení rozsahu společného jmění manželů, jež by mohlo ovlivnit její právní poměry.“

⁴⁸ Rozsudok NS ČR, sp. zn. 20Cdo 279/2003: „Z účelu ustanovení § 143a odst. 4 obč. zák., jímž je ochrana právního postavení třetích osob, věřitelů a součástí této ochrany je čelit účelovým dohodám, směřujícím k tomu, aby bylo znemožněno uspokojení pohľadávky z majetku ze spoločného jmění manželů vyplývajú, že (má-li ustanovení § 143a odst. 4 obč. zák. svou funkci skutočne plniť) možnosť odvolať sa na dohodu podľa § 143a odst. 1 až 3 obč. zák. môže byť manželovi povinného dána len tehdy, byl-li obsah dohody věřiteli neboli oprávněnému znám nejpozději ke dni vzniku pohľadávky (věřiteli, tedy oprávněnému může přitom být obsah dohody podle § 143a odst. 1 až 3 obč. zák. znám jen za předpokladu, že taková dohoda v době vzniku vymáhané pohľadávky existovala).

- ĎURANA, M. 2015. Darovacia zmluva, In *Notitiae Novae Facultatis Iuridicae Universitatis Matthiae Belii Neosolii*, Roč. 19. - 1. vyd. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela - Belianum, 2015. ISBN 978-80-557-0867-6 s. 15-24.
- ĎURICA, M. 2019. Zákon o konkurze a reštrukturalizácii. Komentár. 3. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2019, 1456 s. ISBN 978-80-7400-754-5
- FEKETE, I. 2011. Občiansky zákonník 1. Veľký komentár. Bratislava: Eurokódex, 2011. 1254 s. ISBN 978-80-89447-50-3;
- GANDŽALOVÁ, D. 2009. Bezpodielové spoluvlastníctvo manželov a podnikanie, In *Pocita Sentě Radvanové: k 80. narodeninám*. Praha: ASPI - Wolters Kluwer, 2009. ISBN 978-80-7357-432-1 s. 173-187;
- LAZAR, J. a kolektív 2010. Občianske právo hmotné 1. Prvé vydanie. Bratislava: IURA EDITION, spol. s r.o., 2010. 715 s. ISBN 978-808078-346-4;
- LAZAR, J. a kol., Legislatívny zámer Občianskeho zákonníka z roku 2009
- MURÁNSKA, J., GANDŽALOVÁ, D., TAKÁČ, J. 2019. Základy rodinného práva, Rodičia a deti - výživné, 1. vydanie. Banská Bystrica: Belianum, 2019. 152 s. ISBN 978-80-557-1622-0;
- PETRÍKOVÁ, L., 2017. Ochrana súkromia a rodiny vo svetle pracovného práva. In *Notitiae Novae Facultatis Iuridicae Universitatis Matthiae Belii Neosolii*. Roč. 21, Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela - Belianum, 2017. ISBN 978-80-557-1232-1 s. 366-372;
- SKALOŠ, M. 2020. Právny poriadok Československa v rokoch 1948 – 1989. 1. vyd. Banská Bystrica : Belianum, 2020, 368 s. ISBN 978-80-557-1679-4;
- ŠOŠKOVÁ, I. 2019. Právne formy usporiadania majetkových vzťahov medzi manželmi na území Slovenska - história a súčasnosť: In *Štát a právo*. Banská Bystrica: Belianum, 2019, roč. 6, č. 2-3 (2019), s. 191-234, ISSN 1339-7753;
- ŠTEVČEK, M., DULAK, A., BAJÁNKOVÁ, J., FEČÍK, M., SEDLAČKO, F., TOMAŠOVIČ, M. a kol. 2019. *Občiansky zákonník I. § 1 – 450. Komentár*. 2. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2019. 1754 s. ISBN 978-80-7400-770-5;
- ŠVESTKA, J., SPÁČIL, J., ŠKÁROVÁ M., HULMÁK, M. a kol. 2009. Občianský zákonník I. §1 až 459. Komentár. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2009. 1394 s. ISBN 978-80-7400-108-6.
- VOJČÍK, P. a kol. 2018. *Občianske právo hmotné I*. 2 vyd. Plzeň: Aleš Čenek, 2018, 382 s. ISBN 978-80-7380-719-1;

2. Elektronické zdroje:

FEKETE, I. Občiansky zákonník 1. Veľký komentár, Bratislava: Eurokódex, 2015 [cit. 04.03.2021.] Dostupné na internete <https://www.epi.sk/eurokodex-komentovane-ustanovenie/Eurokodex-komentar-k-p-143a-Dohody-o-rozsahu-bezpodieloveho-spoluvlastnictva-zakona-40-1964-Zb.htm>

FEKETE, I. Občiansky zákonník 1. Veľký komentár, Bratislava: Eurokódex, 2015 [cit. 12.03.2021.] Dostupné na internete: <https://www.epi.sk/eurokodex-komentovane-ustanovenie/Eurokodex-komentar-k-p-148-Zanik-bezpodieloveho-spoluvlastnictva-zakona-40-1964-Zb.htm>

KRÁLIK, M. Komentár k zákonu o konkurze a reštrukturalizácii, Bratislava: Ulpianus, [cit. 09.03.2021.] Dostupné na internete: <https://www.epi.sk/komentovane-ustanovenie/Komentar-k-p-53-zakona-7-2005-Z-z.htm>

3. Právne predpisy:

zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v platnom znení;

zákon č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník v platnom znení;

zákon č. 36/2005 Z.z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov;

zákon č. 7/2005 Z.z. o konkurze a reštrukturalizácii a o zmene a doplnení niektorých zákonov;

zákon č. 509/1991 Zb. ktorým sa mení, dopĺňa a upravuje Občiansky zákonník;

zákon č. 160/2015 Z. z. Civilný sporový poriadok v platnom znení;

zákon č. 161/2015 Z. z. Civilný mimosporový poriadok v platnom znení;

zákon č. 89/2012 Sb. Občianský zákoník v platnom znení;

zákon č. 323/1992 Zb. o notároch a notárskej činnosti (Notársky poriadok)

4. Súdne rozhodnutia:

Rozhodnutie NS SR sp. zn. 2 Cdo 168/2005

Rozhodnutie NS SR aj v rozhodnutí sp. zn. 5 Obdo 11/2007

Rozhodnutie NS SR sp. zn. 6 Obdo 30/2009

Rozsudok NS ČR, sp. zn. 30 Cdo 1951/2002

Rozhodnutie ÚS ČR sp. zn. I. ÚS 104/1995

Rozhodnutie NS SR sp. zn. 2Sž-o-KS 93/2006

Rozhodnutie NS SR, sp. zn. 2 Cdo 50/2000

Rozsudok NS SR, sp. zn. 4Obo 20/2007

Rozhodnutie NS ČR, sp. zn. 22Cdo 2345/2003

Rozhodnutie NS ČR, sp. zn. 22Cdo 1387/2008

Rozhodnutie NS ČR, sp. zn. 22Cdo 1593/2004

Rozsudok NS ČR, sp. zn. 20Cdo 279/2003

Luboš Tresa¹

Možné dopady konfliktu suverénit na ochranu majetku osôb súkromného práva

Kľúčové slová

ozbrojený konflikt, súkromné právo, ochrana majetku, náhrada škody, odstránenie škody

Abstrakt

V tomto článku sa budeme venovať najmä hlavným prekážkam pre poškodených, ktorí si chcú uplatniť nárok na náhradu škody majetku, spôsobenej ozbrojeným konfliktom. Na tieto prekážky budeme poukazovať prostredníctvom rôznych príkladov, medzinárodných dokumentov, právnych predpisov, ale aj súdnych rozhodnutí. Treba uznať, že za poslednú dobu bol učinенý posun, vďaka ktorému dokážu poškodení uplatniť svoj nárok na náhradu škody, hlavne vďaka výraznému vplyvu ľudských práv na právo ozbrojených konfliktov a taktiež vďaka stále rastúcemu medzinárodnému úsiliu, napraviť tento nevyhovujúci stav vecí, ale je potreba vyvinúť ešte veľa úsilia na to, aby sa táto situácia pre poškodené subjekty stala priaznivou.

Keywords

armed conflict, private law, property protection, damage compensation, damage elimination

Abstract

In this article, we will mainly focus on the main obstacles for victims who want to claim compensation for property damage caused by an armed conflict. We will point out these obstacles through various examples, international documents, legal regulations, and court decisions. It must be recognized that a shift has been made in recent times, thanks to which the injured can assert their right to compensation for damages, mainly thanks to the significant influence of human rights on the law of armed conflicts and also thanks to the ever-growing international efforts to correct this unsatisfactory state of affairs, but there is still a need to develop efforts to make this situation favorable for the affected entities.

Úvod

Medzinárodné, ale aj vnútroštátne ozbrojené konflikty majú obrovský vplyv na civilné obyvateľstvo a ich majetok. Milióny civilistov boli vystavených extrémnym formám násillia, ktoré ozbrojené konflikty prinášajú. Medzi tieto ujmy civilistov patria tak fyzické ako aj majetkové ujmy. Aj keď je pravda, že vyššie spomínané ujmy civilistov sa čoraz viac uznávajú za škody, ktoré boli spôsobené ozbrojeným konfliktom, tak tieto škody sú len zriedka riešené konkrétne, čiže prípad od prípadu samostatne. Adekvátna náhrada ujmy civilistov po ukončení

¹ Mgr. Luboš Tresa. Som interný doktorand 2. ročníka, ktorý pôsobí od roku 2021 na ústave teórie práva Gustava Radbrucha, právnickej fakulty univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

konfliktu je často odsúvaná na „bok“ a právne systémy krajín, v ktorých sa uskutočnil ozbrojený konflikt sa často vyhýbajú riešeniu týchto naliehavých problémov, čo zanecháva civilné obyvateľstvo vo veľmi zložitej situácii. Ak sa už právne systémy „postkonfliktných“ krajín odhodlajú riešiť ujmy na majetku civilistov, spôsobených ozbrojeným konfliktom, tak sa vyvíja snaha, aby tieto kroky neboli vnímané ako takzvané „reparácie“ čiže odškodnenie poškodených civilistov, ale aby to bolo skôr vnímané ako „zmiernenie následkov ozbrojeného konfliktu“ alebo humanitárna pomoc.

To ale neznamená, že právny inštitút odškodnenia civilistov, ktorí utrpeli škodu na majetku počas ozbrojeného konfliktu neexistuje v medzinárodnom práve ako aj vo vnútroštátnych právnych úpravách. On samozrejme existuje, ale príslušné normy, ktoré na tento právny inštitút odkazujú sú častokrát nepriehľadné, chaotické a do značnej miery nedostatočné. Túto nedokonalosť tohto právneho inštitútu je možné vidieť v obmedzenej možnosti poškodených uplatniť si svoj nárok zo škody, nejasnosti toho aké druhy škôd si môžu poškodení uplatniť, voči komu si majú túto škodu uplatniť a kde si majú túto škodu uplatniť. Ďalším nedostatkom tohto právneho inštitútu je neistý výsledok sporu pre poškodených, ak si tieto nároky uplatnili extrateritoriálne.

Tento článok sa pokúsi priblížiť čitateľovi, aké významné prekážky existujú pre poškodených pri procese uplatnenia si nároku na náhradu škody na majetku, ktorá bola spôsobená počas trvania ozbrojeného konfliktu. Tieto prekážky nebudú v tomto článku priblížene len teoreticky ale poukážeme na ne aj na konkrétnych prípadoch.

Právo na náhradu škody spôsobenej počas ozbrojeného konfliktu z pohľadu medzinárodného práva

Niet pochýb o tom, že právo na náhradu škody na majetku spôsobenej počas ozbrojeného konfliktu je súčasťou tak medzinárodného práva, ako aj práva vnútroštátneho. Predmetný právny inštitút vo všeobecnosti poskytuje poškodeným právo na prístup k vnútroštátnym opravným prostriedkom v reakcii na to, ak im počas trvania ozbrojeného konfliktu vznikla škoda na ich majetku a zároveň im priznáva právo na primerané a účinné formy odškodnenia, ktorých cieľom je pokiaľ je to možné, eliminovať následky protiprávneho konania a obnoviť situáciu ktorá by existovala, ak by škoda nebola spôsobená. Náhrada škody môže poškodeným poskytnúť akúkoľvek kombináciu reštitúcie, kompenzácie, rehabilitácie, zadosťučinenia a záruky neopakovania sa. Je potrebné upozorniť na to, že prístup obetí k právu

na náhradu škody je jedným zo základných a charakteristických znakov ochrany ľudských práv. Každý človek, ktorého práva boli porušené, má právo na rovnaký a účinný prístup k spravodlivosti pred súdom alebo obdobným orgánom, ktorý môže zabezpečiť adekvátnu nápravu.

V *Základných princípoch a usmerneniach OSN o práve na nápravu a odškodnenie pre obeť závažných porušení medzinárodných ľudských práv a vážnych porušení medzinárodného humanitárneho práva*² je možné vidieť stanovenie kľúčovej zásady, ktorá je dôležitá pre uplatnenie nároku na náhradu škody majetku poškodených, ktorí utrpeli tieto škody počas ozbrojeného konfliktu. Táto kľúčová zásada hovorí, že poškodení majú mať spravodlivý a nediskriminačný prístup k možnosti, aby si mohli uplatniť náhradu škody a zároveň musia byť dané postupy, ktoré zaručia, že orgány respektíve súdy budú schopné vyhovieť požiadavkám poškodených³. Prax je ale mnohokrát iná. V praxi častokrát môže nastať diskriminácia a marginalizácia poškodených subjektov, ktorá bude brániť spomínaným subjektom prístup k dosiahnutiu spravodlivosti a k začatiu „reparačných“ procesov. Ďalším podstatným bodom, na ktoré *Základné princípy a usmernenia OSN o práve na nápravu a odškodnenie pre obeť závažných porušení medzinárodných ľudských práv a vážnych porušení medzinárodného humanitárneho práva* taktiež kladú dôraz je to, že by sa mali prijať jasné a konkrétne opatrenia, ktoré zaručia minimalizáciu nepohodlia poškodených rovnako ako aj ich zástupcov. Zároveň majú chrániť pred nezákonným zasahovaním do ich súkromia a taktiež sa má zabezpečiť ich bezpečnosť pred zavražďovaním a odvetou im alebo ich rodinám a svedkom, pred, počas a po súdom, správnom, prípadne inom konaní, ktoré im má poskytnúť možnosť na náhradu škody⁴.

Na základe vyššie uvedeného sa môže vynoriť otázka, ako by vlastne fungoval justičný systém po ukončení ozbrojeného konfliktu. Je viac než len pravdepodobné, že v „postkonfliktnom“ kontexte justičné orgány nemusia fungovať tak, ako by mali alebo budú vystavené extrémnemu tlaku. Prakticky to znamená, že za takýchto okolností justičný, respektíve celý administratívny systém, ktorý je potrebný na uplatnenie práv obetí na podávanie

² Základné princípy a usmernenia OSN o práve na nápravu a odškodnenie pre obeť závažných porušení medzinárodných ľudských práv a vážnych porušení medzinárodného humanitárneho práva, UN Doc A/RES/60/147, 2005, [online]. 2005, [cit. 2022-10-25] Dostupné na internete: <<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/remedyandrepairation.aspx> >.

³ Základné princípy a usmernenia OSN o práve na nápravu a odškodnenie pre obeť závažných porušení medzinárodných ľudských práv a vážnych porušení medzinárodného humanitárneho práva, UN Doc A/RES/60/147, 2005, [online]. 2005, čl. 12., [cit. 2022-10-25] Dostupné na internete: <<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/remedyandrepairation.aspx> >.

⁴ FERSTMAN, Carla. *The Right to Reparation for Victims of Armed Conflict*, [online]. 21.02.2018, s. 3. [cit. 2022-01-08]. Dostupné na internete: <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3121506 >.

žiadostí reparácie by bol pravdepodobne ochromený. *Základné princípy a usmernenia OSN o práve na nápravu a odškodnenie pre obeť závažných porušení medzinárodných ľudských práv a vážnych porušení medzinárodného humanitárneho práva* taktiež pamätajú na takúto situáciu a práve preto vyzýva štáty, aby „okrem individuálneho prístupu k spravodlivosti štáty vypracovali postupy, ktoré by umožnili skupinám obetí predkladať svoje nároky na odškodnenie a získať odškodnenie, ak je to riadne opodstatnené“⁵.

Je potrebné taktiež upozorniť na to, že *Základné princípy a usmernenia OSN o práve na nápravu a odškodnenie pre obeť závažných porušení medzinárodných ľudských práv a vážnych porušení medzinárodného humanitárneho práva* vyžadujú, aby možnosť uplatniť si náhradu škody na majetku bola dostupná všetkým osobám v jurisdikcii toho ktorého štátu. To znamená, že má byť poskytnutá súdna ochrana všetkým osobám a to aj takým, ktoré nemajú občianstvo a rovnako má byť súdna ochrana rozšírená aj tam, kde štát efektívne uplatňuje kontrolu nad oblasťou, ktorá sa nachádza mimo jeho územia⁶.

Ako môže by odstránená škoda spôsobená ozbrojeným konfliktom v medzinárodnom práve?

Pojem „reparácie“ alebo inak povedané náhrada škody spôsobená počas ozbrojeného konfliktu v medzinárodnom práve bol prvýkrát sformulovaný Stálym súdom medzinárodnej spravodlivosti v roku 1927 v prípade Chorzów Factory⁷. Pojem „reparácie“ bol ale ďalej rozvíjaný čo môžeme vidieť aj v správe Komisie pre medzinárodné právo, ktorá uviedla, že poškodené strany majú byť odškodnené v čo najväčšej možnej a prípustnej miere tak, aby sa vďaka tejto náhrade odstránili všetky dôsledky vzniknutej škody a aby sa veci vrátili do status quo ante⁸.

Prax je bohužiaľ iná a to z toho dôvodu, že nie vždy je možné úplne nahradiť škodu, hlavne v tých prípadoch, keď došlo k spáchaniu natoľko závažného činu, ktorý spôsobil tak rozsiahlu škodu, ktorú nie je možné v plnej miere nahradiť. Ďalším dôvodom, prečo nemusí

⁵ Základné princípy a usmernenia OSN o práve na nápravu a odškodnenie pre obeť závažných porušení medzinárodných ľudských práv a vážnych porušení medzinárodného humanitárneho práva, UN Doc A/RES/60/147, 2005, čl. 13.

⁶ FERSTMAN, Carla. *The Right to Reparation for Victims of Armed Conflict*, [online]. 21.02.2018, s. 4. [cit. 2022-01-09]. Dostupné na internete: < https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3121506 >.

⁷ Factory at Chorzów (Jurisdiction), [online]. 2023, čl. 31-34, [cit. 2023-01-20] Dostupné na internete: < <https://jsumundi.com/en/document/decision/en-factory-at-chorzow-jurisdiction-judgment-tuesday-26th-july-1927> >.

⁸ Report of the International Law Commission on the Work of its 53rd Session, UN Doc A/CN.4/SER.A/2001/Add.1, 2001, [online]. 2001, čl. 31-34, [cit. 2022-01-09] Dostupné na internete: < https://legal.un.org/ilc/documentation/english/reports/a_56_10.pdf >.

dôjsť k plnej náhrade škody na majetku je aj značné množstvo viktimizácie a obmedzené zdroje, ktorými krajina po ozbrojenom konflikte disponuje a ktoré je reálne možné použiť na náhradu škody. Náhrada škody na majetku môže byť realizovaná viacerými spôsobmi. Môže to byť napríklad materiálna alebo symbolická náhrada škody, ktorá môže byť vo všeobecnosti udelená buď individuálne alebo kolektívne. Spôsob náhrady škody sa vyberie podľa toho, čo je najvhodnejšie a najefektívnejšie riešenie, ktoré dokáže efektívne nahradiť vzniknuté škody na majetku. Kolektívna náhrada škody môže byť vhodná na riešenie situácie, v ktorých boli cieľne poškodzované celé komunity, a ktorým bola spôsobená škoda napríklad zničením náboženských alebo kultúrnych budov alebo ak boli spôsobené také škody, ktoré ovplyvnili komunity alebo veľké skupiny osôb podobným, ak nie identickým spôsobom⁹.

Skúsenosti z praxe nám poukazujú na to, že samotný proces vedúci k náhrade škody by mal byť vedený bez ohľadu na to, či je tento spor vedený na základe podnetu poškodeného, žiadateľa alebo či tento proces započal vďaka štátu a jeho administratívnym programom zameraným na zmiernenie následkov vojny a odškodnenie poškodených. Poškodení by mali byť do tohto sporu zapojení v čo najväčšej možnej miere a taktiež by mala prebiehať konzultácia s komunitami poškodených o ich utrpení a ich konkrétnych želaniach a potrebách, ktoré sú obzvlášť dôležité pri určovaní toho, aká náhrada škody by mala byť vybratá tak, aby samotná náhrada dokázala čo najlepšie napraviť škodu, ktorá vďaka vojnovému konfliktu nastala. Náhrada škôd poškodeným si taktiež môže vyžadovať diferenciáciu v odškodnení, ktoré by malo primerane zohľadňovať špecifickosť vzniknutých škôd spôsobených buď konkrétnym jednotlivcom alebo skupinám poškodených. Primeranosť odškodňovania poškodených je veľmi dôležitá tak ako z kompenzačného hľadiska, tak aj z hľadiska verejného záujmu. Primeraná a adekvátna náhrada škody je taktiež kľúčová pre posilnenie postavenia obetí a pre efektívnejšie budovanie mieru. Okrem riešenia okamžitých potrieb by mala náhrada škody zohľadňovať aj diskrimináciu a zároveň aj všetku krivdu, ktorú museli jednotlivci alebo komunity znášať tak, aby táto náhrada škody mala pre tieto subjekty takzvaný „*transformačný potenciál*“¹⁰.

Kde je ale v medzinárodnom práve zakotvená povinnosť štátov poskytnúť náhradu škody poškodeným, ktorí ju utrpeli počas ozbrojeného konfliktu? Povinnosť štátov poskytnúť náhradu škody je zakotvená vo viacerých zmluvách medzinárodného práva. Takúto povinnosť

⁹SCHWAGER E. BANK R. *Is There a Substantive Right to Compensation for Individual Victims of Armed Conflicts against a State under International Law?*, IN: German Yearbook of International Law, Berlin: Duncker & Humblot, 2006, Vol. 49, s. 370-380.

¹⁰ FERSTMAN, Carla. *The Right to Reparation for Victims of Armed Conflict*. [online]. 21.02.2018, s. 8 [cit. 2022-01-10]. Dostupné na internete: < https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3121506 >.

môžeme vidieť napríklad v článku 3 Haagskeho dohovoru IV z 18. októbra 1907. Všeobecná povinnosť štátov poskytnúť odškodnenie za medzinárodne protiprávne činy je taktiež zakotvená v článkoch Komisie pre medzinárodné právo o zodpovednosti štátov za Medzinárodne trestné činy. Podobný prístup k predmetnej problematike nasledoval aj Medzinárodný súdny dvor vo svojom stanovisku „*Wall Advisory Opinion*“, v ktorom uviedol, že Izrael bol povinný poskytnúť náhradu všetkých škôd spôsobených výstavbou múru. Túto náhradu škôd mal Izrael poskytnúť všetkým poškodeným osobám v dôsledku rôznych medzinárodných záväzkov, o ktorých sa tvrdilo, že ich Izrael výstavbou múru porušil. Náhrada škody teda vychádza zo samotnej existencie porušenia právnych predpisov a nie na základe vzniku škody. Z toho nevyplýva žiadna zrejma existencia právneho rámcu na poskytnutie odškodnenia poškodeným za spôsobené kolaterálne škody na majetku počas trvania ozbrojeného konfliktu, ako aj po jeho skončení a to aj napriek zavedeniu rámcov objektívnej zodpovednosti v iných oblastiach práva¹¹.

Pokiaľ sa jedná o zaužívanú prax, ktorá sa praktizuje v oblasti medzinárodných ozbrojených konfliktov, tak odškodnenie sa zvyčajne rieši na medzištátnej úrovni prostredníctvom multilaterálnych alebo bilaterálnych mierových zmlúv, alebo prostredníctvom rôznych dohôd o uhradení symbolických paušálnych súm, ktoré ale zvyčajne majú malú alebo žiadnu koreláciu s presným rozsahom škody spôsobenej jednotlivým obetiam napriek všeobecnému medzinárodne vyžadovanému štandardu, ktorý vyžaduje *restitutio ad integrum*.

Vyššie uvedené, je možné podporiť tvrdením Kalshovena v jeho diele „*State Responsibility for Warlike Acts*“, kde uvádza, že „*dohody zvyčajne ukladajú porazenému štátu povinnosť zaplatiť určenú viac-menej náhodnú sumu skôr na základe ich predpokladaných finančných možností ako na základe odhadovanej škody spôsobenej nezákonnými činmi ozbrojených síl ktorejkoľvek zúčastnenej strany a zároveň víťazný štát môže, ale nemusí rozdeľovať časť peňazí jednotlivým poškodeným, ktorí požiadali o náhradu škody*“¹². Plná náhrada škody nie je vždy poskytnutá z toho dôvodu, že štát je neschopný ju poskytnúť z hľadiska nepriaznivej „postkonfliktnej“ situácie v ňom a pretože sa spravidla o náhradu škody uchádza príliš veľa poškodených.

Počet medzinárodných orgánov alebo orgánov, ktoré rozhodujú o náprave za vzniknuté škody, ktoré sa vyskytli počas trvania medzinárodného ozbrojeného konfliktu je pomerne

¹¹ *Advisory opinion of the International Court of Justice on the Legal Consequences of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, A/ES-10/273, 2004, [online]. 2004, [cit. 2022-01-10] Dostupné na internete: < <https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-178825/> >.

¹² KALSHOVEN Frits. *State Responsibility for Warlike Acts of the Armed Forces*, IN: *International & Comparative Law Quarterly*. Cambridge University Press, 1991, s. 840.

obmedzený. Medzi najvýznamnejšie orgány, ktoré na medzinárodnej úrovni rozhodujú aj o povinnosti štátov zúčastnených na ozbrojenom konflikte nahradiť škody poškodeným patrí Medzinárodný súdny dvor. Medzinárodný súdny dvor počas svojej existencie rozhodol vo svojej rozhodovacej praxi o mnohých porušeníach medzinárodných záväzkov, ktoré porušili účastníci ozbrojených konfliktov a jedným z dôsledkov bolo, aby tieto zúčastnené strany poskytli poškodeným náhradu škody, vzniknutej počas trvania ozbrojeného konfliktu. Spôsob ako sa nahradia spôsobené škody poškodeným ponecháva Medzinárodný súdny dvor na zúčastnených stranách konfliktu, ktoré škody spôsobili. Takýto postup možno vidieť v prípade Ozbrojeného konfliktu na území Konga, o ktorom Medzinárodný súdny dvor rozhodoval vo veci samej v decembri 2005¹³. Súd v tomto prípade prehlásil, že Uganda porušila zásady upustenia od použitia sily a tým porušila záväzky vyplývajúce z medzinárodného práva v oblasti ľudských práv, humanitárneho práva a tiež ďalšie záväzky, ktoré jej vyplynuli z medzinárodného práva. Medzinárodný súdny dvor taktiež rozhodol, že Uganda nesie zodpovednosť za protiprávne činy ugandskej armády, ako aj za akýkoľvek nedostatok prevencie pri predchádzaní porušovaniu ľudských práv a medzinárodného humanitárneho práva inými aktérmi, ktorí boli prítomní na území Ugandy, vrátane povstaleckých skupín konajúcich vo vlastnom mene. V súvislosti s protinárokom podaným Ugandou Medzinárodný súdny dvor v predmetnom rozhodnutí uviedol, že Konžská demokratická republika porušila Viedenský dohovor o diplomatických stykoch z roku 1961 rôznymi spôsobmi, vrátane toho, že vojensky zaútočila na ugandské veľvyslanectvo v Kinshase a mučila ugandských diplomatov. Medzinárodný súdny dvor v tomto prípade rozhodol, že obe strany si boli povinné nahradiť škody, ktoré im vznikli ako dôsledok týchto ozbrojených stretov. K dohode medzi stranami konfliktu v tomto prípade nedošlo a práve preto Konžská demokratická republika sa o desať rokov neskôr znovu obrátila na Medzinárodný súdny dvor, aby pomohol vyriešiť túto nevyhovujúcu situáciu, ktorá ostala tak dlho nevyriešená. V jeho vyhlásení sudca Cançado Trindade k veci poznamenal, že tento časový odstup už ďaleko prekročil primeraný čas, berúc do úvahy situáciu obetí, ktoré stále čakajú na vykonanie spravodlivosti. Sudca taktiež namietol, že k rozsudku malo byť pripojené aj určenie primeranej lehoty na poskytnutie náhrady škody spôsobenej poškodeným. Je ale potreba upozorniť na to, že v súčasnosti žiaľ neexistuje žiadny rámec, ktorý by zabezpečil, že poškodení, ktorí majú oprávnení nárok na náhradu škody budú mať akýmkoľvek konkrétnym spôsobom prospech z reparácií priznaných v medzištátnom procese, bez ohľadu na to, ako dlho bude tento proces trvať. Ďalším problémom v praxi je to,

¹³ *Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda)*, [online]. 2022, [cit. 2022-10-10] Dostupné na internete : <<https://www.icj-cij.org/en/case/116>>.

že ak je povinnosť nahradiť škodu uložená viacerým stranám konfliktu, tak to môže mať za následok to, že si strany konfliktu tieto „reparácie“ medzi sebou započítajú a tým pádom sa môže stať, že poškodené subjekty, ktorým vznikla škoda, nedostanú náhradu škody¹⁴.

Vyššie uvedené je podložené prípadom „*Eritrea-Etiópia Claims Commission*“¹⁵, v ktorom taktiež došlo k množstvu porušení ľudských práv vinou oboch strán. Je potreba upozorniť na fakt, že odškodnenie za spôsobené škody počas trvania ozbrojeného konfliktu poskytuje strana porušujúca medzinárodné právo, priamo štátu a nie jednotlivcom, aj keď jednotlivci sú konečnými zamýšľanými príjemcami, ako poškodeným¹⁶.

Čo sa týka výšky odškodnenia, tak medzinárodné trestné sudy a tribunály, ktoré priznávajú nároky na odškodnenie neuprednostňujú pojem „úplné“ odškodnenie ale práve naopak, snažia sa v rozsudkoch zdôrazniť, že vzhľadom na regulačné rámce *sui generis* a pri zohľadnení počtu potenciálnych príjemcov, by sa mal zvoliť takzvaný „kolektívny“ alebo symbolický prístup. Pokiaľ ide o konflikty interného charakteru, niekedy sú zahrnuté „reparácie“ v právomoci dočasných justičných orgánov. Tieto orgány môžu poskytnúť poškodeným náhradu škody skrz špecializované vládne programy, ktoré prispievajú k zmierneniu následkov ozbrojeného konfliktu a zároveň poskytujú obetiam prístup základnej zdravotnej starostlivosti, poskytujú im dôchodky či iné dávky. V týchto prípadoch primeranosť prijatých opatrení zvyčajne závisí od miery zapojenia obetí, transparentnosti rozhodovania a inkluzívnosti procesu, ktorý by mal byť spravodlivý a nediskriminačný. Je potrebné ale upozorniť na fakt, že niektoré programy štátov zamerané na odškodnenie poškodených subjektov boli neprístupné poškodeným, ktorí kvôli konfliktu museli opustiť krajinu a stále sa nachádzajú mimo nej alebo osobám, ktoré nie sú občanmi krajiny, ktorá poskytuje náhradu škody, ale tá škoda bola týmto subjektom počas konfliktu touto krajinou spôsobená. Niekedy sa obeť snažili riešiť negatívne stránky respektíve nedostatky takýchto programov náhrady škôd súdnou cestou a vďaka tomu sa im podarilo aj domôcť sa k náhrade škody, ktorá im prislúchala¹⁷.

¹⁴ *Case Concerning Armed Activities on The Territory of The Congo*, 2005, [online]. 2005, [cit. 2022-10-10] Dostupné na internete: < <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/116/116-20051219-JUD-01-00-EN.pdf> >.

¹⁵ *Reports of international arbitral awards. Eritrea-Ethiopia Claims Commission – Final Award – Eritrea’s Damages Claims, 17. August 2009.* [online]. 2009, [cit. 2022-10-12] Dostupné na internete:<https://legal.un.org/riaa/cases/vol_XXVI/505-630.pdf>.

¹⁶ MURPHY D Sean. KIDANE Won. SNIDER R Thomas. *Litigating War: Mass Civil Injury and the Eritrea-Ethiopia Claims Commission*, Oxford University Press, 2013, s.413.

¹⁷ FERSTMAN, Carla. *The Right to Reparation for Victims of Armed Conflict* [online]. 21.02.2018, s. 17-18. [cit. 2022-01-12]. Dostupné na internete: < https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3121506 >.

Ďalším závažným problémom danej problematiky je fakt, že v krajinách, kde boli jednotliví páchatelia stíhaní samostatne a kde im v odsudzujúcom rozsudku bolo prikázané uhradiť náhradu škody subjektom, ktorým ju spôsobili počas trvania ozbrojeného konfliktu, tak v týchto prípadoch sa poškodení často nikdy nedočkajú náhrady škody, aj keď podľa rozhodnutia súdu na ňu nárok majú. Je tomu preto, že jednotliví páchatelia sú často nemajetní a nedisponujú potrebnou finančnou čiastkou, ktorou by dokázali poškodených odškodniť. Veľa krát nepomáha ani to, že súd prikáže štátu, na príkaz ktorého obvinení spáchal škodu poškodenému, podieľať sa na odškodnení poškodených spolu s obvineným¹⁸.

To je možné vidieť na príklade, keď miestny trestný súd v Čade odsúdil 20 bývalých členov bezpečnostnej služby v marci 2015 a nariadil, aby sa odškodnilo 7 000 obetí, ktorým boli spôsobené rôzne škody (celková suma 75 miliardy CFA). V rozsudku bolo Čadskej vláde nariadené, aby prispela polovicou finančných prostriedkov, ale túto povinnosť si vláda nespĺnila, pretože ani v čase písania tohto článku sa nedosiahol žiadny pokrok s uvoľnením finančných prostriedkov alebo založením a provízia, ktoré by malo odškodniť poškodené subjekty¹⁹.

Právo na náhradu škody spôsobenej počas ozbrojeného konfliktu z pohľadu vnútroštátneho práva Slovenskej republiky

Pri porovnaní otázky, týkajúcej sa odškodnenia alebo náhrady škody v dôsledku ozbrojeného konfliktu v práve medzinárodnom a v práve súkromnom je možné vidieť hneď niekoľko odlišných aspektov. Zatiaľ čo sa na medzinárodnoprávnej úrovni stretávame so širokým spektrom úpravy ochrany ako aj odškodnenia, na úrovni vnútroštátneho práva je odpoveď na túto otázku pomerne komplikovanejšia. Každý štát má iný právny systém ako aj iné nosné princípy, ktoré sú v ňom vyjadrené, zástava odlišné idey a svoj právny poriadok prispôbuje potrebám sebe vlastným. Rovnako tak právo, ako hlavný „vektor“ spoločnosti, môže ponúknuť paradoxne stále širší priestor pre jeho výklad a diskusiu o ňom. Právny systém Slovenskej republiky predstavuje pomerne mladý no zároveň dynamicky sa rozvíjajúci systém, ktorý sa vzhľadom na udalosti 20. storočia musel popasovať za svoju krátku existenciu práve aj s otázkou ochrany a kompenzácie.

¹⁸ Institute for Human Rights and Development in Africa and Other v. Democratic Republic of Congo, [online] 04.08.2017 [cit. 2023-01-20]. Dostupné na internete: <https://www.raid-uk.org/sites/default/files/african_commission_decision_on_kilwa_2017.pdf>.

¹⁹ FERSTMAN, Carla. *The Right to Reparation for Victims of Armed Conflict* [online]. 21.02.2018, s. 20. [cit. 2022-01-12]. Dostupné na internete: <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3121506>.

Na začiatok by sme sa chceli zamyslieť nad tým, či existuje v našom právnom poriadku, taký právny predpis, ktorý by priamo umožňoval počas trvania ozbrojeného konfliktu využiť súkromný majetok a stanovoval by štát ako toho, kto za využitie tohto súkromného majetku a prípadnej škody na ňom odškodní majiteľa. O takejto možnosti štátu zabráť súkromný majetok hovorí Ústavný zákon č. 227/2002 Z.z., ktorý vo svojich článkoch²⁰ uvádza, že štát môže v prípade vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu obmedziť výkon vlastníckeho práva k hnutelným ako aj k nehnuteľným veciam, ako aj obmedziť základné ľudské práva a slobody. Obmedzenie tohto výkonu práv je možné vykonať len v nevyhnutnom rozsahu a na nevyhnutný čas a štát má za tieto obmedzenia povinnosť nahradiť škodu. Je ale potrebné upozorniť na to, že zákonné lehoty na ich uplatňovanie počas vojny, vojnového stavu a výnimočného stavu neplynú.

Nakoľko sa vyššie uvedený právny predpis zaoberá výlučne obmedzovaním práv poškodených Ozbrojenými silami Slovenskej republiky, je na mieste si položiť otázku, či náš právny systém pamätá na to, že kde a ako si môžu poškodení uplatniť náhradu škody v prípade, ak im táto škoda vznikla druhou stranou ozbrojeného konfliktu (čiže nie činnosťou Ozbrojených síl Slovenskej republiky) a to buď počas trvania ozbrojeného konfliktu alebo počas okupácie nášho územia. Je pravda, že naše územie od druhej svetovej vojny nebolo súčasťou žiadneho ozbrojeného konfliktu, ale netreba zabúdať, že naše územie bolo od roku 1968 (čiže keď sme boli súčasťou ČSSR) do roku 1991 okupované cudzími mocnosťami. Na túto historickú udalosť pamätá aj náš právny systém zákonom č. 547/2005 Z.z. o odškodnení obetí okupácie Československa vojskami Zväzu sovietskych socialistických republík, Nemeckej demokratickej republiky, Poľskej ľudovej republiky, Maďarskej ľudovej republiky a Bulharskej ľudovej republiky.

Podstatou a zámerom prijatia tohoto zákona bola snaha odškodniť občanov SR, resp. osoby blízke osobe, ktorá ako občan / občianka ČSSR alebo ČSFR boli usmrtení alebo zranení v súvislosti s pobytom okupačných armád na území vtedajšieho Československa. Oprávnené osoby majú podľa tohto zákona nárok na poskytnutie jednorazovej peňažnej sumy, len ak sú občanmi Slovenskej republiky. Nedostatkom tohto zákona je, podľa nášho názoru časová ohraničenosť, dokedy mohli poškodení uplatniť nárok na náhradu škody spôsobenej okupačnými silami vyššie uvedených štátov. V tomto zákone je táto časová hranica určená do 31. decembra 2006. Ďalším výrazným nedostatkom tohto zákona je aj fakt, že sa v ňom nikde

²⁰ Článok 2,3,4,5

nehovorí o náhrade škody, ktorá bola spôsobená na majetku občanov Slovenskej republiky počas trvania okupácie. Domnievame sa, že pozitívom tohto zákona je, že ak dôjde k finančnému odškodneniu poškodených na základe tohto zákona, tak tým nie sú dotknuté práva poškodených domáhať sa náhrady škody voči iným štátom, ktoré sa okupácie nášho územia zúčastnili.

Zastávame názor, že pojednávať o udalostiach minulých a hľadať chyby v ich konkrétnych riešeniach je pre nás veľmi jednoduché, pretože sa na to pozeráme už ako na súvislosti faktické, nespochybniteľné, ktoré sa už neodstanú. Otázka ochrany a náhrady škody v prípade budúceho medzinárodného konfliktu, z hľadiska nášho právneho poriadku nie je dostatočne legislatívne ošetrená. Odpovedať na otázky, ako by Slovenská republika takéto situácie riešila je veľmi náročné najmä preto, že nie je možné si byť naozaj istí, aké dôsledky a dopad by prípadný medzinárodný konflikt na našu krajinu naozaj mal. Je možné to len približne predpokladať, ak budeme priamoúmerne vychádzať zo sledu udalostí, ktoré sa udiali počas 20. storočia ale aj v nedávnej modernej histórii.

Každá osoba negatívne ovplyvnená ozbrojeným konfliktom, predstavuje vo svojom domovskom štáte obeť a zároveň aj poškodeného a teda by jej mala byť z toho titulu primerane a spravodlivo poskytnutá náhrada vzniknutej škody prostredníctvom finančného odškodnenia. Právo na náhradu škody by mala mať každá osoba, ktorá o to písomne požiada a preukáže svoj opravený nárok. V prípade ozbrojeného konfliktu by však vyššie spomenuté zákony predstavovali podľa nášho názoru len malú časť celého procesu, pretože z nášho pohľadu v sebe nesú len základnú podstatu odškodnenia. Myslíme si, že by bolo nutné prijať formou legislatívneho procesu ďalší zákon alebo zákony, ktoré by bližšie definovali obeť ozbrojeného konfliktu v našom vnútroštátnom práve. V takomto zákone by mali byť zakotvené konkrétne kategórie obetí, to znamená, obeť ktoré v dôsledku ozbrojeného konfliktu prišli o život alebo utrpeli ujmu na zdraví, ktorá do veľkej miery ovplyvňuje ich ďalší život, obeť ktorých vlastnícke práva boli porušené alebo odňaté, osoby, ktorých majetok bol zničený, osoby, ktoré utrpeli silnú psychickú ujmu v dôsledku vojnových hrôz a podobne. Rovnako tak, by bolo potrebné jasne definovať výšku finančného odškodnenia, ako aj náležitosti, ktoré treba pre samotné konanie o odškodnení splniť. Zároveň by mal tento právny predpis obsahovať alternatívne orgány, ktoré by v „postkonfliktej“ situácii dokázali relatívne efektívne rozhodovať o týchto nárokoch na náhradu škody v prípade, ak by justičné orgány, nedokázali hneď po ukončení konfliktu vykonávať po istý čas svoju činnosť z rôznych dôvodov. Opodstatnenosť tejto požiadavky je možné vidieť na mnohých prípadoch „postkonfliktných“ krajín, ktoré sme aj uviedli príkladom v predošlej kapitole tohto článku.

Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie vo veci C-292/05

Vzhľadom na to, že v našom právnom systéme sme nenarazili na judikatúru, ktorá by sa zaoberala náhradou škody na majetku vzniknutej počas vojnového konfliktu, rozhodli sme sa poukázať na prípad Súdneho dvora Európskej únie C-292/05, ktorého predmetom je návrh na začatie prejudiciálneho konania, podľa protokolu z 3. júna 1971 týkajúceho sa výkladu Dohovoru z 27. septembra 1968 o súdnej právomoci a výkone rozhodnutí v občianskych a obchodných veciach zo strany Súdneho dvora Európskej únie, podaný rozhodnutím Efeteio Patron z 8. júna 2005 a doručený Súdnemu dvoru Európskej únie 20. júla 2005.

Dôvod, prečo sme si tento prípad vybrali je taký, že tento prípad sa týka nároku poškodených na náhradu majetkovej a nemajetkovej škody, ktorá im bola spôsobená konaním nemeckých ozbrojených síl.

Spor vo veci samej sa týka masakru civilného obyvateľstva, ktorý bol spáchaný vojakmi nemeckých ozbrojených síl 13. decembra 1943 a ktorého obeťami bolo 676 obyvateľov obce Kalavrita, nachádzajúcej sa v Grécku. V priebehu roku 1995 žalobcovia v predmetnom konaní vo veci samej podali žalobu na prvostupňový súd (Polymeles Protodikeio Kalavriton), ktorou sa chceli domáhať toho, aby bola Spolková republika Nemecko zaviazaná na náhradu majetkovej, ako aj nemajetkovej ujmy a psychickej ujmy, ktorá im bola spôsobená vyššie uvedeným konaním nemeckých ozbrojených síl. To ale súd, pred ktorý sa Spolková republika Nemecko nedostavila, v roku 1998 žalobu zamietol z toho dôvodu, že grécke súdy nedisponujú právomocou v takejto veci rozhodovať vzhľadom na to, že žalovaný štát, ktorý je zvrchovaným štátom, požíva výsady a imunity v súlade s článkom 3 ods. 2 gréckeho občianskeho súdneho poriadku. S týmto rozhodnutím žalobcovia pochopiteľne neboli spokojní a preto v januári 1999 podali v konaní vo veci samej odvolanie proti tomuto zamietavému rozsudku na odvolací súd (Efeteio Patron), ktorý následne po tom, ako v roku 2001 rozhodol, že odvolanie je prípustné, prerušil konanie až do rozhodnutia najvyššieho osobitného súdu (Anotato Eidiko Dikastirio) v súbežne prebiehajúcej veci o výklade pravidiel medzinárodného práva v oblasti týkajúcej sa súdnej imunity zvrchovaného štátu a o ich kvalifikácii ako všeobecne uznávaných pravidiel zo strany medzinárodného spoločenstva²¹.

V uvedenej veci sa pojednávalo o tom, či je možné považovať za všeobecne uznávané pravidlo medzinárodného práva článok 11 Európskeho dohovoru o imunite štátov, ktorý bol podpísaný v Bazileji 16. mája 1972, , v zmysle ktorého „*sa zmluvný štát nemôže odvolávať na*

²¹ Rozsudok súdneho dvora Európskej únie z 15. februára 2007, Lechouritou a i., C-292/05, EU:C:2007:102, bod 9-11

súdna imunitu na súde iného zmluvného štátu vtedy, ak sa konanie týka náhrady telesnej alebo majetkovej ujmy, ktorá bola spôsobená skutočnosťou, ku ktorej došlo na území štátu súdu, a ak sa pôvodca ujmy nachádzal na tomto území v čase, keď došlo k tejto skutočnosti“²². Taktiež sa pojednávalo aj o tom, či sa táto výnimka z imunity zmluvných štátov v súlade s medzinárodnými zvyklosťami bude vzťahovať aj na návrh na náhradu škody spôsobenej protiprávnym konaním, ktoré bolo spáchané počas ozbrojeného konfliktu, a ktorým boli dotknuté osoby, ktoré sú príslušníkmi určitej skupiny alebo prináležia ku konkrétnemu územiu, ktorých sa boj netýkal, a ktorí sa nijako nezúčastnili vojnových operácií.

Najvyšší osobitný súd v tejto súvislosti vo veci, ktorá mu bola pridelená, v roku 2002 rozhodol tak, že „v súčasnom štádiu vývoja medzinárodného práva aj naďalej existuje všeobecne uznávané pravidlo, podľa ktorého nemôže byť na štát na súde iného štátu platne podaná žaloba na náhradu škody, ktorá bola spôsobená skutočnosťou akejkoľvek povahy, ku ktorej došlo na území štátu súdu a na ktorej sa ozbrojené sily žalovaného štátu zúčastnili akýmkoľvek spôsobom, či už v čase vojny, alebo v čase mieru“²³. Je zároveň potrebné dodať, že Helénska republika nie je zmluvnou stranou tohto dohovoru.

V predmetnom rozhodnutí Súdneho dvora Európskej únie sa v bode 14 upozorňuje na to, že v súlade s článkom 100 ods. 4 gréckej ústavy sú rozsudky, ktoré vydal najvyšší osobitný súd, „nezrušiteľné“. Na základe článku 54 ods. 1 zákona vzťahujúceho sa na tento rozsudok súdu, v ktorom sa rozhoduje o otázke, či pravidlo medzinárodného práva musí byť považované za všeobecne uznávané, „platí erga omnes“, „takže rozsudok Anotato Eidiko Dikastirio, ktorý vyvoláva pochybnosti, pokiaľ ide o to, či určité pravidlo medzinárodného práva má byť považované za všeobecne uznávané, a takisto posúdenie uvedené v tejto súvislosti v tomto rozsudku zaväzujú nielen súd, ktorý položil Anotato Eidiko Dikastirio otázku, alebo účastníkov konania, ktorí podali žalobu, o ktorej sa rozhodlo v tomto rozsudku, ale takisto všetky súdy a orgány Helénskej republiky, na ktoré bol predložený rovnaký právny problém“²⁴.

V bode 15 tohto rozhodnutia je uvedené, že sa žalobcovia v konaní vo veci samej odvolali na Bruselský dohovor, konkrétne sa odvolali na jeho článok 5 body 3 a 4, ktorý podľa ich názoru ruší výsadu imunity štátov vo všetkých prípadoch, ak došlo k protiprávnemu konaniu na území štátu, na území ktorého sa nachádza súd, na ktorý bola vec podaná. Vnútroštátny súd

²² Rozsudok súdneho dvora Európskej únie z 15. februára 2007, Lechouritou a i., C-292/05, EU:C:2007:102, bod 12

²³ Rozsudok súdneho dvora Európskej únie z 15. februára 2007, Lechouritou a i., C-292/05, EU:C:2007:102, bod 13

²⁴ Rozsudok súdneho dvora Európskej únie z 15. februára 2007, Lechouritou a i., C-292/05, EU:C:2007:102, bod 14

mal pochybnosti o tom, či žaloba podaná na tento súd spadá do pôsobnosti uvedeného dohovoru, pričom v tejto súvislosti uviedol, že existencia výsady imunity žalovaného štátu, a teda nedostatok právomoci gréckych súdov na rozhodnutie vo veci, ktorá im bola predložená závisí od odpovede na sporné právne otázky.

Vzhľadom na vyššie uvedené skutočnosti sa odvolací súd (Efeteio Patron) rozhodol prerušiť svoje konanie a položiť Súdnemu dvoru Európskej únie nasledujúce prejudiciálne otázky:

- „1. *Spadajú žaloby o náhradu škody podané fyzickými osobami proti žalovanému štátu, ktorý má občianskoprávnu zodpovednosť za konania alebo opomenutia svojich ozbrojených síl, do vecnej pôsobnosti Bruselského dohovoru v súlade s jeho článkom 1, ak k týmto konaniam alebo opomenutiam došlo počas vojenskej okupácie štátu, v ktorom majú bydlisko žalobcovia, v dôsledku útočnej vojny vedenej žalovaným, sú zjavne v rozpore s vojnovým právom a je ich takisto možné považovať za zločiny proti ľudskosti?*
2. *Je v prípade kladnej odpovede v súlade so systémom Bruselského dohovoru to, že žalovaný štát uplatňuje výnimku imunity v tom zmysle, že dohovor sa automaticky neuplatní na konania alebo opomenutia ozbrojených síl žalovaného, ku ktorým došlo pred nadobudnutím platnosti uvedeného dohovoru, teda v priebehu rokov 1941 – 1944?“²⁵*

Súdny dvor Európskej únie vo svojom konaní začal s riešením prvej prejudiciálnej otázky. V bode 28 rozsudku Súdneho dvora Európskej únie je možné sa dočítať, že je potrebné zdôrazniť, že aj keď Bruselský dohovor v súlade so svojím článkom 1 stanovuje zásadu, podľa ktorej sa jeho pôsobnosť obmedzuje hlavne na občianske a obchodné veci, tak je potreba upozorniť na to, že sa v ňom neuvádza ani obsah, ani rozsah tohto pojmu. Súdny dvor Európskej únie zastáva názor, že je potrebné pripomenúť, na účely zabezpečenia rovnosti a jednotnosti práv a povinností, ktoré vyplývajú z Bruselského dohovoru pre zmluvné štáty a dotknuté osoby to, že je potrebné nevykladať podmienky uvedeného ustanovenia ako jednoduchý odkaz na vnútroštátne právo jedného alebo druhého z príslušných štátov. V bode 29 Súdny dvor Európskej únie hovorí, že na základe ustálenej judikatúry Súdneho dvora Európskej únie vyplýva, že pojem občianske a obchodné veci sa má považovať za samostatný pojem, „ktorý je potreba vykladať s odkazom na jednej strane na ciele a systém Bruselského dohovoru a na druhej strane na všeobecné zásady vyplývajúce zo všetkých vnútroštátnych právnych predpisov“²⁶. Na základe vyššie uvedeného Súdny dvor Európskej únie zastáva názor,

²⁵ Rozsudok súdneho dvora Európskej únie z 15. februára 2007, Lechouritou a i., C-292/05, EU:C:2007:102, bod 16

²⁶ Rozsudok súdneho dvora Európskej únie z 15. februára 2007, Lechouritou a i., C-292/05, EU:C:2007:102, bod 29

že tento výklad vedie k vylúčeniu niektorých žalôb alebo súdnych rozhodnutí z pôsobnosti Bruselského dohovoru vzhľadom na skutočnosti, ktoré sú určujúce pre povahu právnych vzťahov medzi sporovými stranami alebo predmet sporu.

Súdny dvor Európskej únie sa v bode 31 domnieva, že hoci niektoré spory medzi verejným orgánom a osobou súkromného práva môžu patriť do pôsobnosti Bruselského dohovoru, môže sa to stať len v takom prípade, ak verejný orgán koná v rámci výkonu verejnej moci. V zmysle tejto zásady Súdny dvor Európskej únie v bode 32 dospel k záveru, že *„vnútroštátny alebo medzinárodný verejnoprávny subjekt, ktorý zabezpečuje vymáhanie poplatkov, ktoré má uhradiť súkromnoprávna osoba za používanie jeho zariadení a služieb, koná v rámci výkonu verejnej moci, najmä ak je toto používanie povinné a výlučné a ak sadzba poplatkov, spôsob ich výpočtu, ako aj spôsob ich výberu je stanovený jednostranne vo vzťahu k používateľom“*²⁷.

Súdny dvor Európskej únie v bode 34 zastáva názor, že spory tejto povahy sú zapríčinené uplatnením výsad verejnej moci jedným z účastníkov konania, pretože tento vykonáva osobitnú právomoc na rozdiel od pravidiel spoločného správa uplatniteľného na vzťahy medzi jednotlivcami. Súdny dvor Európskej únie poukazuje na to, že súdna žaloba o náhradu škody, ktorú podali žalobcovia proti Spolkovej republike Nemecko, je založená na vojnových operáciách, ktoré boli vedené ozbrojenými silami počas druhej svetovej vojny z čoho vyplýva tak ako je uvedené v bode 38 predmetného rozhodnutia, *„že také konania, ktorými bola spôsobená škoda, náhrady, ktorej sa domáhajú žalobcovia v konaní vo veci samej, a teda viedli k žalobe o náhradu škody, ktorú podali títo poslední uvedení na gréckych súdoch, je potrebné považovať za konania vyplývajúce z výkonu verejnej moci zo strany príslušného štátu v čase, keď došlo k týmto konaniam“*²⁸.

V bode 41 je možné sa dočítať, že Súdny dvor Európskej únie už rozhodol, že skutočnosť, že žalobca podal svoju žalobu z toho dôvodu, že to vyplýva z vykonávania činnosti verejnej moci, postačuje na to, aby táto žaloba bola považovaná za vylúčenú z pôsobnosti Bruselského dohovoru, bez ohľadu na povahu samotného konania. V bode 43 predmetného rozhodnutia Súdny dvor Európskej únie pripomína, že netreba zabúdať na fakt, že *„predmetná otázka týkajúca sa protiprávneho alebo neprotiprávneho charakteru konania verejnej moci, ktoré sú základom žaloby v konaní vo veci samej, sa týka povahy týchto konaní, nie však oblastí,*

²⁷ Rozsudok súdneho dvora Európskej únie z 15. februára 2007, Lechouritou a i., C-292/05, EU:C:2007:102, bod 32

²⁸ Rozsudok súdneho dvora Európskej únie z 15. februára 2007, Lechouritou a i., C-292/05, EU:C:2007:102, bod 38

do ktorej spadajú. Vzhľadom na to, že táto oblasť musí byť ako taká považovaná za nespádajúcu do pôsobnosti Bruselského dohovoru, protiprávny charakter týchto konaní nemôže odôvodniť odlišný výklad²⁹.

Na základe vyššie uvedených úvah Súdny dvor Európskej únie odpovedal na prvú prejudiciálnu otázku tak, že článok 1 Bruselského dohovoru sa má vykladať v tom zmysle, že žaloba, ktorú podali dotyčné fyzické osoby v jednom zmluvnom štáte proti inému zmluvnému štátu, a ktorá smeruje k získaniu náhrady škody spôsobenej právnym nástupcom obetí konaním ozbrojených síl počas vedenia vojenských operácií na území prvého uvedeného štátu nespadá pod občianske veci. Na druhú prejudiciálnu otázku Súdny dvor Európskej únie neodpovedal, keďže prvej prejudiciálnej otázke nevyhovel³⁰.

Záver

Tento článok mal zámer sa venovať možnosti získania náhrady škody pre poškodených v prípade, že im táto škoda vznikla v priebehu stretu suverenít. Stret a konflikt môže mať rôzne podoby, my sme si pre účely tohto článku zvolili taký konflikt suverenít, ktorý sa zaberá dôsledkami ozbrojeného konfliktu pre poškodených. Článok sme skoncipovali do troch hlavných oblastí.

V prvej oblasti sme sa venovali možnosti náhrady škody pre poškodených, ktorým bola spôsobená škoda na majetku, (ale aj nemajetková škoda) v priebehu ozbrojeného konfliktu a skúmali sme to, aké možnosti má poškodený aby si mohol uplatniť náhradu škody respektíve aké majú strany konfliktu povinnosti týchto poškodených odškodniť z pohľadu medzinárodného práva. V tejto časti článku sme zistili, že jedny zo základných pilierov ochrany poškodených, ktorým vznikla škoda počas ozbrojeného konfliktu môžeme nájsť v *Základných princípoch a usmerneniach OSN o práve na nápravu a odškodnenie pre obeť závažných porušení medzinárodných ľudských práv a vážnych porušení medzinárodného humanitárneho práva*³¹. V nich ako sme vyššie uviedli je možné vidieť stanovenie kľúčovej zásady, ktorá hovorí, že poškodení majú mať spravodlivý a nediskriminačný prístup k možnosti toho, aby si mohli uplatniť náhradu škody a zároveň musia byť dané postupy, ktoré zaručia, že orgány

²⁹ Rozsudok súdneho dvora Európskej únie z 15. februára 2007, Lechouritou a i., C-292/05, EU:C:2007:102, bod 43

³⁰ Rozsudok súdneho dvora Európskej únie z 15. februára 2007, Lechouritou a i., C-292/05, EU:C:2007:102, bod 46-47

³¹ Základné princípy a usmernenia OSN o práve na nápravu a odškodnenie pre obeť závažných porušení medzinárodných ľudských práv a vážnych porušení medzinárodného humanitárneho práva, UN Doc A/RES/60/147, 2005, [online]. 2005, [cit. 2022-01-09] Dostupné na internete: <<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/remedyandrepairation.aspx>>.

respektíve súdy, budú schopné vyhovieť požiadavkám poškodených. Zároveň *Základné princípy a usmernenia OSN o práve na nápravu a odškodnenie pre obeť závažných porušení medzinárodných ľudských práv a vážnych porušení medzinárodného humanitárneho práva* kladú dôraz na to, že by sa mali prijať jasné a konkrétne opatrenia, ktoré jasne zaručia minimalizáciu komplikácii pre poškodených rovnako ako aj ich zástupcom, a taktiež kladú dôraz nato, že poškodení sa majú chrániť pred zastrašovaním a odvetou ich rodinám a svedkom, pred, počas a po súdnom, správnom, prípadne inom konaní, ktoré im má poskytnúť možnosť na náhradu škody. Je potrebné taktiež upozorniť na to, že *Základné princípy a usmernenia OSN o práve na nápravu a odškodnenie pre obeť závažných porušení medzinárodných ľudských práv a vážnych porušení medzinárodného humanitárneho práva* vyžadujú, aby bola poskytnutá súdna ochrana všetkým osobám a to aj takým, ktoré nemajú občianstvo a rovnako má byť súdna ochrana rozšírená aj na oblasti kde štát efektívne uplatňuje kontrolu hoci sa nachádza mimo jeho územia.

Počas štúdia tejto problematiky sme zistili, že samotný proces vedúci k náhrade škody má byť vedený bez ohľadu na to, či sa uplatnenie nároku na náhradu škody začalo na základe podnetu poškodeného žiadateľa alebo či tento proces započal vďaka štátu a jeho administratívnym programom zameraným na zmiernenie následkov vojny a odškodnenie poškodených. Zároveň sme dospeli k poznaniu, že medzinárodné právo vyžaduje, aby poškodení boli do predmetného sporu zapojení čo v najväčšej možnej miere a súčasne by mala prebiehať konzultácia s komunitami poškodených o ich konkrétnych želaniach a potrebách, ktoré sú obzvlášť dôležité pri určovaní toho, aká náhrada škody by mala byť vybraná tak, aby samotná náhrada dokázala čo najlepšie napraviť škodu, ktorá vznikla vďaka vojnovému konfliktu.

Taktiež sme pri štúdiu danej problematiky zistili, že úplná náhrada škody sa neposkytuje vždy a to z toho dôvodu, že štát je to spravidla po skončení ozbrojeného konfliktu neschopný ju poskytnúť z hľadiska nepriaznivej „postkonfliktnej“ situácie v ňom a tiež preto, že sa o náhradu škody uchádza príliš veľa poškodených. Presne kvôli tomu medzinárodné trestné súdy a tribunály, ktoré rozhodujú o nárokoch na odškodnenie neuprednostňujú pojem úplné odškodnenie ale, snažia sa v ich rozhodovacej praxi zdôrazniť, že vzhľadom na regulačné rámce *sui generis* a pri zohľadnení počtu potenciálnych príjemcov by sa mal zvoliť takzvaný „kolektívny“ alebo symbolický prístup. Závažným problémom danej problematiky je aj nespochybniteľný fakt, že jednotliví páchatelia, ktorí boli stíhaní samostatne a kde im v odsudzujúcom rozsudku bolo prikázané uhradiť náhradu škody subjektom, ktorým ju spôsobili počas trvania ozbrojeného konfliktu, tak v týchto prípadoch poškodení sa často nikdy

nedočkajú náhrady škody, aj keď podľa rozhodnutia súdu na ňu nárok majú. Dôvodom tejto nepriaznivej situácie je to, že jednotliví páchatelia sú často nemajetní a nedisponujú potrebnou finančnou čiastkou, ktorou by dokázali poškodených odškodniť. Veľa krát nepomáha ani to, že súd prikáže štátu, na príkaz ktorého obvinení spáchal škodu poškodenému, podieľať sa na odškodnení poškodených spolu s obvineným.

Je možné teda prehlásiť, že medzinárodné právo poskytuje určité garancie poškodeným, ktorým vznikla škoda počas trvania ozbrojeného konfliktu, ktoré im zaručujú to, že im škoda bude do určitej miery nahradená, dokonca určujú aj to, ako by sa malo s nárokmi poškodených zaobchádzať, ale zároveň je treba upozorniť na to, že medzinárodné právo má v tejto oblasti množstvo nedostatkov, ktoré sťažujú právne postavenie poškodených. Podľa nášho názoru, je potreba započítať na tvorbe takých medzinárodnoprávných predpisoch, ktoré budú jasne a zrozumiteľne garantovať poškodeným, ako budú ich nároky riešené, aký orgán bude tieto nároky posudzovať a taktiež aby im tento právny predpis zaručil to, že im náhrada škody bude garantovaná, aj keď je strana, ktorá túto škodu spôsobila nemajetná.

V druhej časti článku sme sa venovali možnosti náhrady škody pre poškodených, ktorým bola spôsobená škoda na majetku, (ale aj nemajetková škoda) v priebehu ozbrojeného konfliktu a skúmali sme to, aké možnosti má poškodený aby si mohol uplatniť náhradu škody respektíve aké majú strany konfliktu povinnosti týchto poškodených odškodniť z pohľadu vnútroštátneho práva Slovenskej republiky. V tejto časti článku sme zistili, že naša vnútroštátna úprava disponuje určitou právnou úpravou, ktorá odkazuje na to, ako môže poškodení postupovať, ak mu bola spôsobená škoda počas vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu príslušníkmi ozbrojených síl Slovenskej republiky. Náš právny poriadok taktiež obsahuje právny predpis, ktorý odškodňoval poškodených, ktorým vznikla škoda okupáciou nášho územia vojskami Zväzu sovietskych socialistických republík, Nemeckej demokratickej republiky, Poľskej ľudovej republiky, Maďarskej ľudovej republiky a Bulharskej ľudovej republiky. Podstatou tohto právneho predpisu ale bohužiaľ nie sú ustanovenia, ktoré by umožnili uplatniť si nárok na náhradu škody, ktorú tieto okupačné sily spôsobili na majetku poškodených, čo vnímam ako záporný faktor tohto právneho predpisu. Zastávame názor, že je potrebné prijať ďalšie právne predpisy, ktoré by bližšie definovali obeť ozbrojeného konfliktu vo vnútroštátnom práve. V takomto zákone by mali byť zakotvené konkrétne kategórie obetí, to znamená obeť, ktoré v dôsledku ozbrojeného konfliktu prišli o život alebo utrpeli ujmu na zdraví, ktorá do veľkej miery ovplyvňuje ich ďalší život, obeť ktorých vlastnícke práva boli porušené alebo odňaté, osoby, ktorých majetok bol zničený, osoby, ktoré utrpeli silnú psychickú ujmu v dôsledku vojnových hrôz a podobne. Tak ako sme

už uviedli aj vyššie, považujeme za potrebné, aby bolo jasne definované, akú výšku finančného odškodnenia môže poškodení získať ako aj náležitosti, ktoré treba pre samotné konanie o odškodnenie splniť. Vzhľadom na to, čo sme uviedli v prvej časti článku, zastávame názor, že by mali tieto právne predpisy obsahovať alternatívne orgány, ktoré by v „postkonfliktnej“ situácii dokázali relatívne efektívne rozhodovať o týchto nárokoch na náhradu škody v prípade, ak by justičné orgány boli zničené, respektíve by nedokázali hneď po ukončení konfliktu vykonávať po istý čas svoju činnosť z rôznych dôvodov. Zároveň zastávame názor, že náš právny poriadok by mal obsahovať právny predpis, ktorý umožní bez časovej ohraničenosti uplatniť si aj náhradu škody vzniknutú na majetku okupačnými silami, ktoré sa na našom území nachádzali od roku 1968 do roku 1991.

V tretej a zároveň poslednej časti tohto článku sme sa venovali možnosti náhrady škody na majetku vzniknutej počas ozbrojeného konfliktu v európskej judikatúre. Danú problematiku sme skúmali na prípade Súdneho dvora Európskej únie C-292/05, ktorého predmetom je návrh na začatie prejudiciálneho konania podľa protokolu z 3. júna 1971 týkajúceho sa výkladu Dohovoru z 27. septembra 1968 o súdnej právomoci a výkone rozhodnutí v občianskych a obchodných veciach zo strany Súdneho dvora Európskej únie. Ako bolo uvedené vyššie, dôvod, prečo sme si tento prípad vybrali je taký, že tento prípad sa týka nároku poškodených na náhradu majetkovej a nemajetkovej škody, ktorá im bola spôsobená konaním nemeckých ozbrojených síl. Preskúmaním predmetného súdneho rozhodnutia sme zistili, že Súdny dvor Európskej únie si vykladá článok 1 Bruselského dohovor tak, že žaloba, ktorú podali dotyčné fyzické osoby v jednom zmluvnom štáte proti inému zmluvnému štátu, a ktorá smeruje k získaniu náhrady škody spôsobenej právnym nástupcom obetí konaním ozbrojených síl počas vedenia vojenských operácií na území prvého uvedeného štátu nespadá pod občianske veci.

Daná problematika, ktorú sme v tomto článku spracovali je z nášho pohľadu veľmi komplexnou a náročnou témou, ktorej je potrebné venovať v odbornej diskusii omnoho viac pozornosti. Je to téma, ktorá sa rieši tak ako v medzinárodnom ako aj v vnútroštátnom a európskom práve čo hodnotíme pozitívne. Je ale potreba venovať zvýšené úsilie na to, aby sa odstránilo čo najviac komplikácií a prekážok poškodených na ich ceste k uplatneniu náhrady škody na majetku spôsobenej počas ozbrojeného konfliktu.

Zoznam literatúry

1. Knižné publikácie a monografie

SCHWAGER E. BANK R. *Is There a Substantive Right to Compensation for Individual Victims of Armed Conflicts against a State under International Law?*, IN: *German Yearbook of International Law*, Berlin: Duncker& Humblot, 2006, Vol. 49, ISBN: 9783428525249

MURPHY D Sean. KIDANE Won. SNIDER R Thomas. *Litigating War: Mass Civil Injury and the Eritrea-Ethiopia Claims Commission*, Oxford University Press, 2013, ISBN: 9780199793723

2. Časopisy

KALSHOVEN Frits. *State Responsibility for Warlike Acts of the Armed Forces*, IN: *International & Comparative Law Quarterly*. Cambridge University Press, 1991, ISSN: 00205893

3. Internetové zdroje

FERSTMAN, Carla. *The Right to Reparation for Victims of Armed Conflict* . [online]. 21.02.2018, s. 3, [cit. 2022-01-08]. Dostupné na internete: <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3121506>.

Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), [online]. 04.08.2017 [cit. 2022-01-13]. Dostupné na internete: <<https://www.icj-cij.org/en/case/116>>.

4. Medzinárodné a vnútroštátne právne predpisy

Základné princípy a usmernenia OSN o práve na nápravu a odškodnenie pre obeť závažných porušení medzinárodných ľudských práv a vážnych porušení medzinárodného humanitárneho práva, UN Doc A/RES/60/147, 2005, [online]. 2005, [cit. 2022-01-09]. Dostupné na internete: <<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/remedyandrepairation.aspx>>.

Report of the International Law Commission on the Work of its 53rd Session, UN Doc A/CN.4/SER.A/2001/Add.1, 2001, [online]. 2001, čl. 31-34, [cit. 2022-01-09]. Dostupné na internete: <https://legal.un.org/ilc/documentation/english/reports/a_56_10.pdf>.

Advisory opinion of the International Court of Justice on the Legal Consequences of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, A/ES-10/273, 2004, [online]. 2004, [cit. 2022-01-10]. Dostupné na internete: < <https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-178825/> >.

Case Concerning Armed Activities on The Territory of The Congo, 2005, [online]. 2005, [cit. 2022-10-10]. Dostupné na internete: < <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/116/116-20051219-JUD-01-00-EN.pdf> >.

Reports of international arbitral awards. Eritrea-Ethiopia Claims Commission – Final Award – Eritrea’s Damages Claims, 17. August 2009. [online]. 2009, [cit. 2022-10-12]. Dostupné na internete: <https://legal.un.org/riaa/cases/vol_XXVI/505-630.pdf>.

Factory at Chorzów (Jurisdiction), [online]. 2023, čl. 31-34 ,[cit. 2023-01-20] Dostupné na internete: <<https://jsumundi.com/en/document/decision/en-factory-at-chorzow-jurisdiction-judgment-tuesday-26th-july-1927>>.

Institute for Human Rights and Development in Africa and Other v. Democratic Republic of Congo, [online] 04.08.2017 [cit. 2023-01-20]. Dostupné na internete: <https://www.raid-uk.org/sites/default/files/african_commission_decision_on_kilwa_2017.pdf>.

Ústavný zákon č. 227/2002 Z.z o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu, Dostupné na internete: < <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2002/227/> >.

Zákon č. 547/2005 Z.z. o odškodnení obetí okupácie Československa vojskami Zväzu sovietskych socialistických republík, Nemeckej demokratickej republiky, Poľskej ľudovej republiky, Maďarskej ľudovej republiky a Bulharskej ľudovej republiky, Dostupné na internete: < <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2005/547/> >.

5. Judikatúra Súdneho dvora Európskej únie

Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie z 15. februára 2007, Lechouritou a i., C-292/05, EU:C:2

Veronika Václavová¹

Problematika analýzy DNA v rámci určovania materstva v súlade s opomenutím skutočnosti pôrodu

Kľúčové slová

matka, materstvo, určovanie materstva, „*mater semper certa est*“, asistovaná reprodukcia

Abstrakt

Príspevok skúma problematiku určovania materstva v dnešnej spoločnosti. Cieľom príspevku je prostredníctvom analýzy rozsudkov slovenských súdov vo veciach určovania materstva poukázať na skutočnosť, že sa v rámci aplikačnej praxe v niektorých prípadoch materstvo určuje inak, ako zisťovaním skutočnosti pôrodu, čo je spôsobilé priniesť problémy pri nielen pri prípadnom pozitívnom materitnom spore, ak by sa vychádzalo z porovnania DNA ako bežného dôkazného prostriedku. Autorka v tejto súvislosti upozorňuje na potrebu zmeny doterajšieho chápania a nutnosti úpravy a nastavenia vhodnej regulácie inštitútu určovania materstva.

Keywords

mother, motherhood, determination of motherhood, „*mater semper certa est*“, assisted reproduction

Abstract

The paper examines the issue of determining maternity in today's society. The aim of the paper is to point out, through the analysis of the judgments of Slovak courts in matters of determining maternity, the fact that in the framework of application practice, in some cases, maternity is determined differently than as a result of ascertaining the fact of birth, which is capable of bringing problems in the case of a positive maternity dispute, if it were based on DNA comparisons as a common means of evidence. In this context, the author draws attention to the need to change the current understanding and the need for appropriate regulation of the institute in question.

ÚVOD

Definíciu termínu „matka“ poznáme už od čias starovekého Ríma a od tohto obdobia je nemenná. Problematika určovania materstva nepochybne patrí k závažným právnym otázkam, vzhľadom na to, že určuje osobný status dieťaťa, následkom čoho sa dieťa začleňuje nielen do úzkeho spoločenstva, ale do celej spoločnosti.

Rímsko-právna zásada „*mater semper certa est*“, ktorá tvrdí, že matkou dieťaťa je žena, ktorá dieťa porodila, čelí rozvojom asistovanej reprodukcie pochybnostiam, vzhľadom na to, že s rozvojom reprodukčnej medicíny sa z tejto zásady stáva **právna domnienka**, ktorá je,

¹ JUDr. Ing. Veronika Václavová., externá doktorandka, Katedra občianskeho a pracovného práva, Právnická fakulta UMB v Banskej Bystrici

respektíve zotrúva v mnohých štátoch, ktoré sú postavené na základoch rímskeho práva nevyvrátiteľná, čo je prípad aj Slovenskej republiky a slovenského právneho poriadku.

V zmysle zákona č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej ako „**Zákon o rodine**“), i keď je žena biologickou matkou dieťaťa, avšak toto dieťa neporodila, právny poriadok ju za matku dieťaťa nepovažuje. Aplikácia prax ale nie vždy materstvo k žene, ktorá o sebe tvrdí, že je matkou dieťaťa dokazuje prostredníctvom zisťovania skutočnosti pôrodu. Určenie materstva považujeme za smerodajné, nakoľko je na tomto určení priamo závislé určenie otcovstva. Je potrebné, aby zákonodarca reagoval na rozvoj asistovanej reprodukcie, nakoľko ako tvrdí Lazar J., judikatúra Európskeho súdu je úplne jednoznačná v tvrdení, že primárne chráni biologickú rodinu.²

1 Zásada „*mater semper certa est*“ a jej vymedzenie v slovenskom právnom poriadku

Právny poriadok Slovenskej republiky sa prevažne venuje otázkam určovania otcovstva, pričom problematike určovania materstva venuje len okrajovú pozornosť. Od vzniku zásady „*mater semper certa est*“, vychádzajúcej zo skutočnosti pôrodu je definícia termínu „matka“ stála a jednoznačná. Horváth E. a Varga E. uvádzajú, že predmetná zásada súvisí so skutočnosťou, že na rozdiel od otcovstva sú tehotenstvo a pôrod vizuálne zrejme a spravidla tiež spojené s potrebou zdravotnej starostlivosti, preto samostatná právna úprava materstva nepovažovala za potrebnú.³

Právny poriadok Slovenskej republiky zásadu „*mater semper certa est*“ explicitne vymedzil prijatím zákona o rodine č. 36/2005 Z. z. v rámci právnej istoty. Odvtedy je právny poriadok pri určovaní materstva nekompromisný, nakoľko hovorí, že matkou dieťaťa je výlučne tá žena, ktorá toto dieťa porodila. Treba podotknúť, že predmetná zásada bola rešpektovaná ešte pred jej legálnym zakotvením a bola v praxi uplatňovaná aj pred účinnosťou zákona o rodine č. 36/2005 Z. z. Predmetnou právnou úpravou sa Slovenská republika, ako uvádzajú Svoboda J. a Ficová S. priblížila k rímsko-germánskej vetve, ktorá neprikladá inej právnej skutočnosti ako pôrodu dieťaťa význam. V tom spočíva rozdiel v porovnaní s rímsko-

² LAZAR, J., et. al.: *Občianske právo hmotné. Všeobecná časť, Rodinné právo, Vecné práva, Dedičské právo*. Bratislava: IURIS LIBRI, 2018. s. 698

³ HORVÁTH, E., VARGA, E.: *Zákon o rodine: komentár*. 2. vyd. Bratislava: Wolters Kluwer, 2014, s. 454

románskou vetvou, ktorá je typická napríklad pre Francúzsko, pri ktorej zohráva dôležitú úlohu uznanie materstva.⁴

V súčasnosti jednoznačnú odpoveď na otázku kto je matkou dieťaťa poskytuje Zákon o rodine v ustanovení § 82. Podľa predmetného ustanovenia je matkou dieťaťa výlučne žena, ktorá dieťa porodila. Zároveň sa akékoľvek dohody a zmluvy, ktoré by boli v rozpore s tvrdením v predošlej vete považujú za absolútne neplatné. Dané ustanovenie je teda kogentné, čo znamená, že nie je možné sa od neho dohodou strán akokoľvek odchýliť. Rovnako tak je potrebné podotknúť, že i pri utajených pôdoch sa za matku dieťaťa považuje tá žena, ktorá dieťa porodila, avšak s rozdielom, že údaje o tejto žene, resp. matke dieťaťa sa nezapíšu do matriky, čo znamená, že neexistujú žiadne výnimky, ktoré by umožňovali odchýlenie sa od predmetného ustanovenia.

Ustanovenie § 82 Zákona o rodine upravujúce materstvo je základnou normou, ktorá ustanovuje civilný status človeka, pričom tento má pre každú osobu zásadný význam. V záujme dieťaťa zákonodarca stále zotrúva na materstve založenom na skutočnosti pôrodu. Tu je však potrebné položiť si otázku, či je skutočne výlučne takýto spôsob určenia materstva v najlepšom záujme dieťaťa.

Potreba explicitného zakotvenia určenia materstva v Zákone o rodine bola podmienená medicínskym rozvojom. Bános R. a Košútová M. tvrdia, že postupný vývoj medicíny a možnosti využitia asistovanej reprodukcie, ako i nárast sporov o určenie materstva, teda skúmanie, či je matkou dieťaťa žena, ktorá dieťa porodila alebo žena, ktorá poskytla genetický materiál, sa stalo nevyhnutným zakomponovanie novej právnej úpravy určenia materstva, kedy by bola definícia materstva jednoznačná a vylúčila by akékoľvek možné pochybnosti.⁵

Dufalová L. označuje ženu, ktorá dieťa porodila za právnu a gestačnú matku zároveň bez ohľadu na to, či je súčasne aj matkou genetickou.⁶ Otázky súvisiace s inštitútom určovania rodičovstva sú však v dnešnej dobe čoraz viac problematické, vzhľadom na to, že rodičovstvo nie je vždy za každých okolností len genetické, gestačné a sociálne zároveň. Sociálny rodič nemusí byť súčasne i rodičom gestačným a genetickým. Dokonca už ani geneticky príbuzná matka dieťaťa nemusí byť zároveň i matkou gestačnou. V prípadoch, kedy nie je možné

⁴ SVOBODA, J., FICOVÁ, S.: Zákon o rodine: komentár, Judikatúra, súvisiace predpisy a vzory rodinnoprávných podaní. Bratislava: EUROUNION, 2005, s. 216

⁵ BÁNOS, R., KOŠÚTOVÁ, M.: Zákon o rodine: veľký komentár. 2. aktualizované vydanie. Žilina: EUROKÓDEX, 2020, s. 316

⁶ DUFALOVÁ, L.: *Surogačné materstvo*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2020 s. 81

definovať rodičovstvo bežným spôsobom, ako je to v rodine založenej na tradičných vzorcoch, je potrebné a nutné zároveň hľadať iné možnosti vysvetlenia rodičovstva, na čo by mal zákonodarca vhodným spôsobom reagovať, nakoľko s rozvíjajúcou sa vedou sa nepochybné objavujú stále nové situácie, ktoré vedú k tomu, že sa tradičná úprava môže v mnohých ohľadoch javiť prekonane, čo je prípad i zásady „*mater semper certa est*“.

2 Súvis stúpajúcej infertility populácie s problematikou určovania materstva

Infertilita, a teda neschopnosť počať dieťa v priebehu jedného roka nechráneného pohlavného styku s frekvenciou v norme je v súčasnosti čoraz častejšie analyzovaným problémom. Infertilné páry sa preto častokrát rozhodnú pre využitie niektorej z metód asistovanej reprodukcie, ktoré umožňujú vytvoriť genetickú, resp. čiastočnú genetickú väzbu rodičov s dieťaťom.

Využívanie asistovanej reprodukcie infertilnými párami celosvetovo každoročne narastá o 5%-10%. Na základe toho musíme konštatovať, že sa infertilita populácie neustále zvyšuje.⁷ Zároveň nepriaznivé predikcie prináša tvrdenie Sivašovej, podľa ktorej počet narodených detí v Slovenskej republike z roku 2021, kedy bolo narodených 55 648 detí klesne do roku 2035 na 42 368 narodených detí za rok.⁸ Infertilita však nie je len fenomén súčasnosti. Z údajov získaných zo sčítania obyvateľstva vykonaného v roku 2021 tiež vyplýva, že podiel osôb v poproduktívnom veku sa od roku 2011, kedy tento podiel predstavoval hodnotu 12,7% zvýšil na 17,1%.⁹ S nárastom infertility tak nepochybné súvisí starnutie populácie.

Infertilita populácie rôznymi civilizačnými faktormi neustále rastie, a v súvislosti s klesajúcou pôrodnosťou populácia starne. Slovenská republika je zaradená medzi krajiny s extrémne nízkou fertilitou, ktorej hranica nedosahuje takú hodnotu, ktorou by bola zabezpečená jednoduchá reprodukcia slovenskej populácie.¹⁰ Je zrejmé, že tieto skutočnosti vzbudzujú obavy do budúcich období.

⁷ SingleCare: : *Infertility statistics 2021: How many couples are affected by infertility?*. [online]. [cit. 2022.08.03.] dostupné na internete: <https://www.singlecare.com/blog/news/infertility-statistics/>

⁸ SIVAŠOVÁ, D.: Aplikácia demografických prognóz a analýz pôrodnosti. In: *Ekonomika a informatika*. r. 19, č. 2, 2021, s. 92. [online]. [cit. 2022.10.17.] dostupné na internete: <https://www.ei.fhi.sk/index.php/EAI/article/view/248>

⁹ DATAcube, [online]. [cit. 2022.08.03.], dostupné na internete: <http://datacube.statistics.sk/>

¹⁰ Štatistický úrad SR: Bratislava: *Hlavné trendy vývoja plodnosti v SR v roku 2019*. [online]. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, s. 15 [cit. 2022.08.03.] ISBN 978-80-8121-805-7

Ustanovenie § 83 ods. 1 Zákona o rodine explicitne uvádza, že pokiaľ vzniknú pochybnosti o tom, kto je matkou dieťaťa, súd materstvo určí na základe skutočností zistených o pôrode dieťaťa. Zákonodarca sa však zakomponovaním právnej úpravy ohľadom určovania materstva vysporiadal len s umelým oplodnením oocyty inej ženy spermiami manžela matky, resp. iného muža, avšak neposkytol riešenie pre materitné spory, ktoré by mohli vzniknúť v súvislosti so surogačným materstvom, ako jednou z metód asistovanej reprodukcie. Pavelková B. uvádza, že môže nastať prípad, ak sú genetickými príbuznými dieťaťa darcovia genetického materiálu, avšak dieťa vynosí a porodí iná žena. Preto je v prípade sporného materstva vždy potrebné preukázať, že označená žena, prípadne ktorá žena, resp. matka v daný deň skutočne porodila dieťa, o určenie materstva ku ktorému sa koná.¹¹ Jedná sa tak o absurdnú situáciu, voči ktorej by zákonodarca mal zaujať stanovisko, pričom by mal rešpektovať rozvoj asistovanej reprodukcie.

I napriek skutočnosti, že slovenský právny poriadok inštitút surogačného materstva opomína a z právnej úpravy upravujúcej určovanie materstva, ktorá za matku dieťaťa považuje výlučne ženu, ktorá dieťa porodila vyplýva, že právny poriadok Slovenskej republiky surogáciu nepovoľuje, je nutné uviesť, že tzv. surogačný turizmus je vo svete pomerne rozšírený a páry, ktoré nemajú možnosť využiť inštitút surogačného materstva vo svojej domovskej krajine, častokrát vyhľadávajú a navštevujú štáty, ktorých právna úprava predmetný inštitút implementuje. Následkom surogačného turizmu môžu byť komplikácie, a to najmä po návrate do domovskej krajiny. Matričný úrad môže odmietnuť vykonať zápis do matriky, následkom čoho sa môže dieťa ocitnúť bez právnych rodičov.

Je potrebné položiť si otázku, či je možné a zároveň uskutočniteľné, aby žena objednávateľka využila inštitút surogácie v zahraničí, pričom by poskytla surogátke oocyty, a po návrate do domovskej krajiny tvrdila, že práve ona toto dieťa porodila. Ak by sa vychádzalo z bežného dôkazného prostriedku, a to analýzy DNA, bola by táto žena na základe genetickej podobnosti určená za matku dieťaťa aj napriek skutočnosti, že dieťa neprodila, čo je v rozpore s právnou úpravou určovania materstva explicitne vymedzenej v Zákone o rodine.

Inštitút určovania materstva je nepochybne potrebné prispôsobiť aktuálnym potrebám spoločnosti. Asistovaná reprodukcia je čoraz viac využívaným inštitútom, dôsledkom čoho sa

¹¹ PAVELKOVÁ, B.: *Zákon o rodine. Komentár. 3. vydanie.* Bratislava: C.H. Beck, 2019, s.

postavenie reprodukčnej medicíny mení, pričom sa z nej stáva zásadný aktér so schopnosťou ovplyvňovať reprodukciu populácie.

3 Určovanie materstva na základe skutočnosti pôrodu alebo prostredníctvom analýzy DNA?

Určenie postupu pri určovaní materstva nie je úplne bežným javom, no napriek tomu sa Zákon o rodine v ustanovení § 83 pokúsil, i keď zastávame názor, že nie príliš úspešne, reagovať na rozvoj reprodukčnej medicíny. Zároveň konanie o zapretie materstva neumožňuje viesť Zákon o rodine ani zákon č. 161/2015 Z.z. Civilný mimosporový poriadok (ďalej ako „**Civilný mimosporový poriadok**“) a návrh je možné sformulovať výlučne pozitívne.

Z aplikačnej praxe vyplýva, že v prípade určovania materstva súd nie vždy zisťuje skutočnosť, či žena, ktorá o sebe tvrdí, že je matkou dieťaťa, toto dieťa tiež porodila. Podľa Bánosa a Košútovej by pri materitných sporoch, pozitívnych či negatívnych nebol rozhodujúci test DNA, ale správa o pôrode, keďže materstvo je založené na objektívnej právnej skutočnosti, ktorou je pôrod dieťaťa.¹² Predmetnému tvrdeniu možno kontrovať, nakoľko aj keď vo väčšine prípadoch je skutočne pre určenie materstva kľúčová skutočnosť pôrodu, vyskytujú sa tiež prípady, kedy súd využíval iný dôkazný prostriedok, prostredníctvom ktorého následne materstvo určil.

V prvom prípade sa Okresný súd Komárno zaoberal otázkou určenia materstva k žene, ktorá tvrdila, že bez vedomia ostatných členov rodiny ukradla a následne i na preukázanie sa pred lekárom, ako i pred pôrodom, použila poisťenecký preukaz vystavený na meno jej sesternice, pričom táto sesternica bola následne zapísaná ako matka dieťaťa. Súd vykonal dokazovanie výsluchom účastníkov a oboznámením sa s obsahom znaleckého posudku z odvetvia analýzy DNA, pričom následne rozhodoval na základe genetickej podobnosti.¹³

Inou situáciou sa zaoberal Okresný súd Humenné. Určenia materstva sa domáhala žena, ktorá tvrdila, že dieťa porodila v zahraničí, pričom o skutočnosti pôrodu neinformovala lekárov, preto nebolo možné na určenie jej materstva predložiť lekársku správu o pôrode. Súd i v tomto prípade využil znalecký posudok z odboru analýzy DNA, pričom konštatoval, že materstvo

¹² BÁNOS, R., KOŠÚTOVÁ, M.: Zákon o rodine: veľký komentár. 2. aktualizované vydanie. Žilina: EUROKÓDEX, 2020, s. 316

¹³ Rozsudok Okresného súdu Komárno zo dňa 3.3.2014, sp. zn. 8C/71/2013

navrhovateľky je potrebné považovať za prakticky dokázané, keďže hodnota pravdepodobnosti je 99,99%.¹⁴

V uvedených prípadoch sa jednalo o negatívny materitný spor, preto nemožno s určitosťou predpokladať, ako by súd rozhodoval v prípade sporu pozitívneho, teda v situácii, ak by o sebe tvrdilo viac žien, že sú matkou toho istého dieťaťa.

Predmetné však považujeme za problém, nakoľko v prípade surogačného materstva, kedy by objednávateľka súčasne poskytla surogátke oocyty, by v spore o materstvo bolo toto dokazované prostredníctvom genetických testov, a súd by pravdepodobne určil ako matku dieťaťa ženu, ktorú by s dieťaťom spájala genetická podobnosť, nakoľko v analyzovaných prípadoch materstvo určil práve týmto spôsobom, a teda prostredníctvom analýzy DNA.

Súd tak nezisťuje vždy a za každých okolností to, či je matkou dieťaťa tá žena, ktorá dieťa porodila, a to aj napriek skutočnosti, že práve na to kladie Zákon o rodine dôraz v ustanovení § 82 ods.1. Následne v ustanovení § 83 tvrdí, že v prípade, ak vzniknú pochybnosti o tom, kto je matkou dieťaťa, súd materstvo určí na základe skutočností zistených o pôrode a nie na základe genetickej podobnosti.

Analýza DNA je však bežným dôkazným prostriedkom, avšak vývoj spoločnosti, a s tým súvisiaci značný medicínsky rozvoj ponúkajú nové možnosti, s ktorými zákonodarca ešte stále nepočíta. Určovanie materstva na základe zisťovania skutočnosti pôrodu kogentnej povahy je nekompromisná úprava. Je zároveň viditeľné, že takéto určovanie materstva nie je vždy realizovateľné a v prípadoch, kedy súd nedokáže materstvo určiť takýmto spôsobom, je nútený využiť iné prostriedky.

Je zjavné, že zákonodarca, ani súdna prax nepočítajú s možnosťou, že v súčasnosti aj v Slovenskej republike môže byť iná, než len gestačná matka dieťaťa aj geneticky príbuznou matkou dieťaťa, nakoľko v situácii, kedy súd nevie určiť materstvo na základe skutočnosti pôrodu, určí ho prostredníctvom znaleckého dokazovania z odboru genetiky, odvetvia DNA. Takéto určenie materstva však nemusí jednoznačne dokazovať, že žena, ktorej materstvo sa prostredníctvom porovnania DNA určí, skutočne aj toto dieťa porodila.

¹⁴ Rozsudok Okresného súdu Humenné zo dňa 11.12.2014, sp. zn. 12C/26/2014

4 Pohľad Európskeho súdu pre ľudské práva na problematiku určovania materstva

Európsky súd pre ľudské práva naopak s možnosťou, že i iná než gestačná matka môže byť geneticky príbuznou dieťaťa počíta, pričom v prípadoch pri rozhodovaní o uznaní materstva, ktorými sa zaoberal, posudzoval nielen skutočnosť genetickej väzby, ale tiež existenciu rodinného života s ohľadom na princíp najlepšieho záujmu dieťaťa.

V prípade *Paradiso a Campanelli* nebol ani jeden z objednávateľského páru v rámci surrogácii geneticky príbuzným dieťaťa, rovnako tak objednávateľka toto dieťa ani neporodila. Európsky súd pre ľudské práva sa prioritne zaoberal otázkou existencie rodinného života, pričom jeho existenciu skonštatoval, vzhľadom na to, že obaja s dieťaťom žili v spoločnej domácnosti po dobu šiestich mesiacov. Na podnet vlády však bola vec následne predložená Veľkej komore, ktorá dospela k odlišným záverom keď uviedla, že šesť mesačné spolužitie nie je dostatočne dlhá doba na to, aby bola podmienka rodinného života naplnená. K rozhodnutiu bolo priložené disentujúce stanovisko viacerých sudcov, ktorí nesúhlasili s tým, že doba šiestich mesiacov nebola dostatočne dlhá pre vytvorenie pevných a významných väzieb, pričom zdôraznili princíp najlepšieho záujmu dieťaťa, ktorý bol v ustálenej judikatúre vnímaný ako rozhodujúci pre záver na odňatie dieťaťa.¹⁵ Pre nekonzistentnosť názorov v prejednávanom spore je problematické jednoznačne generalizovať závery. Možno ale dedukovať, že pokiaľ by dieťa v spoločnej domácnosti s objednávateľmi žilo dlhšie, podmienka existencie rodinného života by mohla byť naplnená a potvrdená i bez genetického spojenia s dieťaťom. V rámci vnútroštátneho práva Slovenskej republiky je jednou z hmotnoprávných podmienok osvojenia deväť mesačná predosvojiteľská starostlivosť. Pokiaľ by sme spolužitie v rámci predosvojiteľskej starostlivosti prirovnali k existencii rodinného života v predmetnom prípade, možno indukovať, že minimálne v rámci podmienok Slovenskej republiky by bolo aplikovateľné za existenciu rodinného života považovať sústavné spolužitie po dobu minimálne deväť mesiacov. V predmetnom prípade bola existencia rodinného života, a teda existujúce puto medzi dieťaťom a zamýšľanými rodičmi pre rozhodovanie relevantná.

Na druhej strane však podľa rozsudku vo veci *D* proti Francúzsku, kedy Európsky súd pre ľudské práva rozhodoval o uznaní právneho vzťahu rodičov k dieťaťu založeného v zahraničí prostredníctvom surrogácie a rozlišovaním medzi materstvom genetickým a gestačným uviedol, že nemožno za matku dieťaťa považovať ženu, ktorá i keď je biologickou príbuznou daného

¹⁵ Rozhodnutie ESEP v prípade *Paradiso a Campanelli* proti Taliansku zo dňa 27. januára 2015, sťažnosť č. 25358/12

dieťaťa, s ohľadom na skutočnosť že predmetné dieťa neporodila, možno právny vzťah medzi nimi založiť len osvojením. Naopak, pre zápis otca dieťaťa do matriky bola rozhodujúca práve skutočnosť biologickej väzby.¹⁶ V tomto prípade bol Európsky súd pre ľudské práva nekompromisný, a práve skutočnosť pôrodu považoval za relevantnú.

V roku 2021 sa Európsky súd pre ľudské práva v prípade V.M.A. proti Stolična obština (Bulharsko) vyjadril, že pokiaľ ide o maloleté dieťa, ktoré je občanom Európskej únie, a ktorého rodný list bol vydaný príslušnými orgánmi niektorého členského štátu, a za rodičov dieťaťa označuje dve osoby rovnakého pohlavia, je štát, ktorého štátnym príslušníkom je toto dieťa povinný vydať mu preukaz totožnosti alebo pas a oboch jeho rodičov zapísať do matriky ako matka a matka, resp. otec a otec.¹⁷ Ani v tomto prípade tak nebol kladený dôraz na skutočnosť pôrodu, nakoľko v prejednávacom prípade boli dve ženy zapísané a uznané za matky dieťaťa, pričom je vylúčené, aby obe ženy toto dieťa tiež porodili.

Zastávame názor, že je potrebné, aby Európsky súd pre ľudské práva vopred nevyučoval možnosť uznania rodičovstva u detí, ktoré so zamýšľanými rodičmi či už nespája žiadne biologické puto, alebo ženy, ktorá i keď je biologickou matkou dieťaťa, avšak dieťa neporodila, nakoľko prostredníctvom svojej judikatúry prináša odpovede na viaceré dôležité otázky, prostredníctvom čoho iniciuje pozitívny rozvoj práva. Právne vakuum, v ktorom sa dieťa môže ocitnúť možno len ťažko ospravedlniť.

ZÁVER

Príspevok poukazuje na prípady, kedy sa materstvo určovalo inak ako prostredníctvom zisťovania skutočnosti pôrodu. Nevhodná právna regulácia určovania nielen materstva, ale rodičovstva celkovo je schopná spôsobiť množstvo negatívnych následkov. Správne určenie rodičovstva je tiež potrebné v zmysle súladu tohto určenia s princípom najlepšieho záujmu dieťaťa.

Princíp najlepšieho záujmu dieťaťa je potrebné aplikovať vhodným spôsobom. Zároveň máme za to, že prípad, v ktorom sa dieťa ocitne po právnej stránke bez rodičov, jednoznačne za súlad s najlepším záujmom tohto dieťaťa nemožno považovať.

¹⁶ Rozhodnutie ESEP v prípade D proti Francúzsku zo dňa 16. júla 2020, sťažnosť č. 11288/18

¹⁷ Rozhodnutie ESEP v prípade V.M.A proti Bulharsku zo dňa 14. decembra 2021, sťažnosť č. C-490/20

Zásada, podľa ktorej je matka dieťaťa vždy istá je v súvislosti s rozvojom medicíny v dnešnej spoločnosti už prekonaná a tvrdenie, že isté pochybnosti môžu nastať výlučne pri určovaní otcovstva je vyvrátené. Zároveň zastávame názor, že definíciu termínu „matka“ nemožno vykladať len v závislosti od skutočnosti pôrodu.

Táto skutočnosť nás tak opäť odkazuje na princíp najlepšieho záujmu dieťaťa a potrebu zmeny chápania tradičných rodinných vzorcov. Zastávame názor, že je potrebné, aby zákonodarca upravil právnu reguláciu určovania materstva v súlade s rozvojom reprodukčnej medicíny, ktorá by umožnila jednoduchší postup v prípade využitia oplodnenia prostredníctvom asistovanej reprodukcie, a prispôsobil určovanie materstva rozvoju.

Zoznam bibliografických odkazov

BÁNOS, R., KOŠŤOVÁ, M.: *Zákon o rodine: veľký komentár*. 2. aktualizované vydanie. Žilina: EUROKÓDEX, 2020, 491 s. ISBN 978-80-8155-092-8

DATAcube, [online]. [cit. 2022.08.03.], dostupné na internete: <http://datacube.statistics.sk/>

DUFALOVÁ, L.: *Surogačné materstvo*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2020 s. 81, ISBN: 9788057102410

HORVÁTH, E., VARGA, E.: *Zákon o rodine: komentár*. 2. vyd. Bratislava: Wolters Kluwer, 2014, 676 s., ISBN 978-80-8078-257-3

LAZAR, J., et. al.: *Občianske právo hmotné. Všeobecná časť, Rodinné právo, Vecné práva, Dedičské právo*. Bratislava: IURIS LIBRI, 2018., 698 s.

PAVELKOVÁ, B.: *Zákon o rodine. Komentár*. 3. vydanie. Bratislava: C.H. Beck, 2019, 680 s., ISBN 978-80-89603-72-5

rozhodnutie ESLP v prípade D proti Francúzsku zo dňa 16. júla 2020, sťažnosť č. 11288/18

rozhodnutie ESLP v prípade Paradiso a Campanelli proti Taliansku zo dňa 27. januára 2015, sťažnosť č. 25358/12

rozhodnutie ESLP v prípade V.M.A proti Bulharsku zo dňa 14. decembra 2021, sťažnosť č. C-490/20

rozsudok Okresného súdu Humenné zo dňa 11.12.2014, sp. zn. 12C/26/2014

rozsudok Okresného súdu Komárno zo dňa 3.3.2014, sp. zn. 8C/71/2013

SingleCare: : *Infertility statistics 2021: How many couples are affected by infertility?*.
[online]. [cit. 2022.08.03.] dostupné na internete:
<https://www.singlecare.com/blog/news/infertility-statistics/>

SIVAŠOVÁ, D.: Aplikácia demografických prognóz a analýz pôrodnosti. In: *Ekonomika a informatika*. r. 19, č. 2, 2021, s. 92. [online]. [cit. 2022.10.17.] dostupné na internete:
<https://www.ei.fhi.sk/index.php/EAI/article/view/248>

SVOBODA, J., FICOVÁ, S.: *Zákon o rodine: komentár, Judikatúra, súvisiace predpisy a vzory rodinnoprávnych podaní*. Bratislava: EUROUNION, 2005. 727 s. ISBN 80 – 88984 – 76 – 9

Štatistický úrad SR: Bratislava: *Hlavné trendy vývoja plodnosti v SR v roku 2019*.
[online]. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, s. 15 [cit. 2022.08.03.]. ISBN 978-80-8121-805

Tomáš Zábrenszki¹

Problematika užívania inej návykovej látky než alkoholu pri posudzovaní trestného činu ohrozenia pod vplyvom návykovej látky

Kľúčové slová

alkohol, drogy, návykové látky, alkohol za volantom, vedenie motorového vozidla pod vplyvom návykových látok

Abstrakt

Aby sa jednalo o trestný čin spáchaný pod vplyvom návykovej látky musí páchateľ byť v stave vylučujúcom spôsobilosť v dôsledku požitia tej ktorej návykovej látky. Pri alkohole máme jasne určené, aká koncentrácia alkoholu zakladá trestnoprávnu zodpovednosť páchateľa. Ako je to však s ostatnými návykovými látkami? Pri ostatných návykových látkach to už v rozhodovacej praxi nie je také jednoduché. V rámci Slovenskej republiky nemáme stanovené minimálne hodnoty, ktorých prekročenie by už bolo trestným činom ohrozenia pod vplyvom návykovej látky, ale viac menej už keď je páchateľ pozitívny na akúkoľvek návykovú látku bez ohľadu na koncentráciu tej ktorej látky v krvi, je potrebné znalecké skúmanie a následné posúdenie, či bol páchateľ v stave vylučujúcom spôsobilosť alebo nie.

Keywords

alcohol, drugs, addictive substances, alcohol behind the wheel, driving a motor vehicle under the influence of addictive substances

Abstract

In order for it to be a crime committed under the influence of an addictive substance, the suspect must be in a state of incapacity as a result of consuming narcotics or alcohol. In the case of alcohol, we have clearly defined the concentration of alcohol that establishes the criminal liability of the offender. But what about other addictive substances? In the case of other addictive substances, it is no longer so simple in decision-making practice. Within the Slovak Republic, we do not have set minimum values, exceeding which would be a criminal act of endangerment under the influence of an addictive substance, but more or less already when the suspect is positive for any addictive substance, regardless of the concentration of that substance in the blood, an expert examination and subsequent assessment of whether the suspect was in a state of incapacity or not.

Úvod

V podmienkach Slovenskej republiky je jasne stanovené, aká koncentrácia alkoholu v dychu páchateľa pri vedení motorového vozidla resp. v krvi je potrebná, aby sa už jednalo o spáchanie trestného činu ohrozenia pod vplyvom návykovej látky. S touto skutočnosťou sme sa vysporiadali a v praxi sa relatívne jednoducho riešia tieto prípady.

¹ JUDr. Tomáš Zábrenszki, externý doktorand Katedry trestného práva, kriminológie, kriminalistiky a forenzných disciplín PrF UMB a špecialista pre riadenie zmlúv pre projekt MO34 v Slovenských elektrárňach.

Problematické však môže byť určenie koncentrácie iných návykových látok v krvi možného páchatel'a trestnej činnosti. V Slovenskej republike nemáme žiadnu inštitúciu resp. Najvyšším súdom SR stanovené množstvá jednotlivých, najčastejšie užívaných, návykových látok a minimálnych hraníc týchto látok v krvi.

V Českej republike bola rozhodujúca prax súdov v týchto veciach nekonzistentná a z toho dôvodu vydal Najvyšší súd Českej republiky stanovisko, ktorým určil minimálne hranice. Pokiaľ páchatel'ovi je zistené, že má v krvi vyššiu koncentráciu tej ktorej návykovej látky tak táto skutočnosť zakladá trestnoprávnu zodpovednosť a takýmto spôsobom sa jednoduchšie určuje či došlo alebo nedošlo k spáchaniu trestného činu ohrozenia pod vplyvom návykovej látky.

Prečo nestačí pozitívny test na návykové látky? Jednoducho z toho dôvodu, že ľudské telo každú látku vstrebáva a vylučuje rozličným spôsobom. Nebolo by spravodlivé, pokiaľ by osoba užila napr. tri dni pred zastavením hliadkou policajného zboru nejakú návykovú látku a pri testoch na návykové látky by bola pozitívna, ale jej schopnosti by nevylučovali vedenie motorového vozidla a bola by spôsobilou na vedenie motorového vozidla. Akurát mala takáto osoba v tele ešte zvyškové množstvo návykovej látky, ktorú telo úplne nevylúčilo, no jej koncentrácia v tele nijak neovplyvnila schopnosti, ktoré by vylučovali spôsobilosť.

Predmetom tohto príspevku je poukázať na určovanie hodnôt iných návykových látok v praxi a pokúsiť sa navrhnúť riešenie *de lege ferenda*, ktoré by prispeli k jednoduchšiemu, ľahšiemu a najmä spravodlivejšiemu riešeniu prípadov, kedy je osoba pod vplyvom inej návykovej látky než alkohol. Rovnako ako rozoznávame zvyškový alkohol existuje aj zvyškový podiel ostatných návykových látok v ľudskom tele a v našich podmienkach neexistuje nič podobné ako je predmetné stanovisko Najvyššieho súdu Českej republiky.

1 Trestný čin ohrozenia pod vplyvom návykovej látky

Medzi tradičnú a legálnu návykovú látku patrí alkohol. Požívanie alkoholických nápojov je spoločensky tolerované a niekedy až podporované². Definíciu alkoholických nápojov nájdeme v § 1 zák. č. 219/1996 Z. z. o ochrane pred zneužívaním alkoholických nápojov a o zriaďovaní a prevádzke protialkoholických záchytných izieb v znení neskorších predpisov. Alkoholickými nápojmi sa rozumie v zmysle vyššie uvedeného zákona liehoviny, destiláty, víno, pivo a iné nápoje, ktoré obsahujú viac ako 0,75 objemového percenta alkoholu.

²ČEČOT, V. a kol. Kriminológia: Osobitná časť. Sládkovičovo: Vysoká škola v Sládkovičove. 2009. s. 102.

V zmysle § 130 ods. 5 zák. č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov (ďalej len „Trestný zákon“) sa návykovými látkami rozumejú alkohol, omamné a psychotropné látky a ostatné látky spôsobilé nepriaznivo ovplyvniť psychiku človeka alebo jeho ovládacie alebo rozpoznávacie schopnosti alebo sociálne správanie. Vymedzenie zakázaných resp. regulovaných návykových látok nájdeme v prílohe č. 1 k zák. č. 139/1998 Z. z. o omamných látkach, psychotropných látkach a prípravkoch v znení neskorších predpisov. Nie všetky látky na tomto zozname majú úplný zákaz prechovávaní, keďže na tomto zozname sú aj lieky, ktoré za istých okolností je možné legálne prechovávať. Pri takýchto liekoch môže dochádzať k neoprávnenému prechovávaní a to tak, že osoba, ktorá prechováva látku uvedenú na tomto zozname jednoducho nemá príslušné povolenie od Ministerstva zdravotníctva SR alebo neoprávnené prechováva lieky napr. alprazolam³ alebo bromazepam⁴ bez toho, aby mu tieto lieky predpísal ošetrojúci lekár.

Trestný čin ohrozenia pod vplyvom návykovej látky je vymedzený v § 289 Trestného zákona. Tento trestný čin patrí medzi všeobecne nebezpečné a je upravený v šiestej hlave osobitnej časti Trestného zákona. Spoločným menovateľom všeobecne nebezpečných trestných činov je vyvolanie ohrozenia života alebo zdravia viacerých ľudí alebo ohrozenie majetku⁵. Pri trestnom čine ohrozenia pod vplyvom návykovej látky je konanie človeka pod vplyvom návykovej látky v stave vylučujúcom spôsobilosť.

Trestný čin ohrozenia pod vplyvom návykovej látky je trestným činom ohrozovacím, čo znamená, že jeho následkom je vyvolanie ohrozenia. Objektom tohto trestného činu je záujem spoločnosti na ochrane života a zdravia ľudí a majetku pred ohrozením vyplývajúcim z výkonu zamestnania lebo inej činnosti pod vplyvom návykovej látky.

K naplneniu objektívnej stránky tohto trestného činu je potrebné, aby páchatel vykonával činnosť v stave vylučujúcom spôsobilosť, ktorý si privodil pozitívom návykovej látky a v takomto stave vykonáva činnosť, pri ktorej môže ohroziť život alebo zdravie ľudí.

Trestným je aj konanie páchatel'a, ktorý pri výkone zamestnania alebo inej činnosti odmietne vykonanie vyšetrenia na zistenie prítomnosti návykovej látky, a to ak odmietne dychovú skúšku alebo sa odmietne podrobiť lekárske mu vyšetreniu odberom krvi alebo iného biologického materiálu.

³ Alprazolam sa predáva v SR pod komerčným názvom Neurol, Xanax a pod.

⁴ Bromazepam sa predáva v SR pod komerčným názvom Lexaurin.

⁵ MAŠLÁNYOVÁ, D. a kol. Trestné právo hmotné : všeobecná a osobitná časť. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. 2016. s. 382.

Stav vylučujúci spôsobilosť nie je možné stotožňovať s nepričetnosťou páchatel'a. Stav vylučujúci spôsobilosť páchatel'a je taký stav, kedy človek nie je schopný vykonávať určitú činnosť bezpečne. Čo sa týka vodičov motorových vozidiel a požívania alkoholických nápojov, tak v týchto prípadoch na základe lekárskejších poznatkov máme stanovené, že vodič motorového vozidla nie je schopný viesť motorové vozidlo, ak hladina alkoholu v krvi dosiahla 1,00 g/kg, teda aspoň jedno promile. V prípade zistenia menšieho množstva alkoholu v krvi je potrebné preukázať, že schopnosť vodiča riadiť motorové vozidlo bola skutočne znížená v rozsahu predpokladom ustanovením § 289 Trestného zákona⁶.

Podľa Správy generálneho prokurátora Slovenskej republiky o činnosti prokuratúry v roku 2016 a poznatkoch prokuratúry o stave zákonitosti v Slovenskej republike je možné konštatovať, že v roku 2016 bolo najviac problémov zistených pri trestnom čine ohrozenia pod vplyvom návykovej látky podľa § 289 Trestného zákona z hľadiska ukladania trestov⁷.

Zároveň v tejto správe sa ešte konštatovalo nasledovné zistenie, že „pri právnej kvalifikácii podľa § 289 ods. 1 Trestného zákona, resp. ods. 2 Trestného zákona, trest zákazu činnosti takmer nikdy nepresiahol 36 mesiacov a spravidla sa pohyboval v rozmedzí jeden až dva roky. Pomerne nízke tresty a spravidla upustenie od zvyšku trestu zákazu činnosti po polovici jeho výkonu, nie sú tou pravou hrozbou, ktorá odradí páchatel'a viesť vozidlo pod vplyvom alkoholu. Je absurdné, že v trestnom konaní je možné páchatel'ovi uložiť nepomerne miernejší trest ako v konaní o priestupku a takéto miernejšie tresty sú páchatel'om aj ukladané. Túto anomáliu však môže napraviť len legislatívna zmena, ktorá určí dolnú hranicu trestu zákazu činnosti, aj dolnú hranicu peňažného trestu⁸.“

Uvedená správa bola vydaná v roku 2016 odkedy už ubehlo takmer 6 rokov a nedošlo k žiadnej výraznej zmene pri ukladaní vyššie zmienených sankcií.

Pri ukladaní sankcií za tento trestný čin resp. celkovo aj pri ostatných trestných činoch môže byť problematické vykonanie ochranného liečenia, ak je páchatel'ovi uložené. Podľa štatistiky Ministerstva spravodlivosti SR bolo v roku 2021 nerealizovaných 1893 protialkoholických a protitoxikomanických liečení a najčastejším dôvodom, a to v 910

⁶ MAŠLÁNYOVÁ, D. a kol. Trestné právo hmotné : všeobecná a osobitná časť. Plzeň: Vydavateľství a nakladateľství Aleš Čeněk, s.r.o. 2016. s. 388.

⁷ Správa generálneho prokurátora Slovenskej republiky o činnosti prokuratúry v roku 2016 a poznatkoch prokuratúry o stave zákonitosti v Slovenskej republike. Dostupné online: <https://www.genpro.gov.sk/spravy-o-cinnosti/sprava-generalneho-prokuratora-slovenskej-republiky-o-cinnosti-prokuratury-v-roku-2016-a-po-399a.html> [cit. 10-21-2022].

⁸ Tamtiež s. 19.

prípadoch čo je takmer 50% všetkých nerealizovaných ochranných liečení, bola nedostatočná kapacita na realizáciu týchto ochranných liečení⁹.

Týmto chceme poukázať aj na ďalší problém pri ukladaní trestov za trestný čin ohrozenia pod vplyvom návykovej látky, keďže sme názoru, že v prípadoch, kedy došlo iba k spáchaniu tohto trestného činu t. j. došlo len k ohrozeniu, ale v skutočnosti nikto žiadnu ujmu neutrpel, nie je zrovna na mieste uložiť trest odňatia slobody aj keď s podmieneným odkladom, ale aby bol trest úmerný spáchanému skutku tak je vhodnejšie ukladať alternatívne tresty, uloženie trestu zákazu činnosti je samozrejmosťou v týchto prípadoch. Zároveň je potrebné takéhoto páchatel'a podrobiť aj ochrannému liečeniu a znížiť tým riziko recidívy. Samozrejme uloženie ochranného liečenia pripadá do úvahy po stanovení znalcom, že páchatel' je závislý na nejakej návykovej látke a vyžaduje sa uloženie aj takejto sankcie.

1.1 Užitie inej návykovej látky než alkoholu a vedenie motorového vozidla

Podľa štatistickej ročenky Ministerstva spravodlivosti SR bolo za rok 2021 pod vplyvom alkoholu celkovo spôsobených 5 206 trestných činov a pod vplyvom drog zas 530 trestných činov. Z celkového počtu 23 644 odsúdených, trestný čin pod vplyvom alkoholu spáchalo 5 206 osôb, čo predstavuje 22 % podiel na všetkých odsúdených v roku 2021. Takmer jedna pätina zo všetkých odsúdených páchatel'ov bola pod vplyvom alkoholu pri páchaní trestnej činnosti¹⁰.

V roku 2021 bolo podľa štatistiky kriminality v Slovenskej republike spracovanej Ministerstvom vnútra SR spáchaných 4 682 trestných činov kvalifikovaných ako ohrozenie pod vplyvom návykovej látky. Z toho bolo objasnených až 4 597. Drvivá väčšina ohrození pod vplyvom návykových látok bola zapríčinená požitím alkoholu. Jednalo sa o 4 525 prípadov. Čo sa týka ostatných návykových látok, tak tie boli prítomné v 109 prípadoch¹¹.

Podľa Analýzy trestnej činnosti pod vplyvom alkoholu vypracovanej odborom prevencie kriminality Ministerstva vnútra SR môžeme konštatovať, že alkohol bol prítomný vo vyše 10% všetkých spáchaných trestných činoch v rokoch 2014 až 2018. V prípade trestného činu ohrozenia pod vplyvom návykovej látky sa za roky 2014 až 2018 jednalo o 23 629 prípadov¹².

⁹ Dostupné online: https://web.ac-mssr.sk/wp-content/uploads/2022/statisticka_rocenka_2021/I.%20Trestn%C3%A1%20agenda_2021.pdf [cit. 10-21-2022].

¹⁰ Dostupné online: https://web.ac-mssr.sk/wp-content/uploads/2022/statisticka_rocenka_2021/I.%20Trestn%C3%A1%20agenda_2021.pdf [cit. 10-21-2022].

¹¹ Dostupné online: https://www.minv.sk/?statistika_kriminality_v_SR_za_rok_2021_xml [cit. 10-22-2022].

¹² Dostupné online: <https://prevenciakriminality.sk/static/pdf/analiza-trestnej-cinnosti-pod-vplyvom-alkoholu-pdf.pdf> [cit. 10-22-2022].

Ako je to s inými návykovými látkami? Zodpovedať túto otázku je pomerne náročné, keďže relevantné štatistiky nie sú dostupné a sme názoru, že pokiaľ páchatel' mal pozitívnu dychovú skúšku na alkohol, tak sa zrejme ďalej neskúmalo, či je pod vplyvom aj inej látky.

Treba však upriamiť pozornosť aj na túto problematiku, keďže sa poskytujú verejnosti neúplné informácie ohľadom iných návykových látok a ich prítomnosti pri možnom páchaní trestnej činnosti. Ako praktický prípad môžeme rozobrať 18-ročného mladíka, ktorého zastavila 7.10.2022 hliadka policajného zboru na Hasičskej ulici v Trenčíne. O tomto prípade informovala polícia na svojej oficiálnej stránke 7.10.2022.

Policajtom sa nepozdávala jazda vodiča motorového vozidla a z tohto dôvodu zastavili motorové vozidlo. Mladý vodič mal na sebe len tepláky, ktoré boli od blata a javil známky požitia návykových látok. Dychová skúška bola negatívna. Príslušníci PZ podrobili páchatel'a testom na drogy vo Fakultnej nemocnici v Trenčíne. Páchatel' mal pozitívny test na marihuanu, priznal sa policajtom, že požil psychotropné látky a odovzdal policajtom niekoľko umelohmotných vrecúšok s neznámou zelenou sušinou.

Čo však na tomto prípade úplne nesedí? Páchatel' svojou jazdou ohrozoval okolie a policajtom po zastavení tvrdil, že je „elf“ a „pánom sveta“ a že nič neľutuje. Údajne ide z lesa, kde celý čas tancoval. Aj napriek pozitívnemu testu na prítomnosť THC v tele páchatel'a sa nevykonali testy na všetky bežne užívané omamné a psychotropné látky a tiež ani nie je uvedená koncentrácia THC v krvi páchatel'a (viď. obrázok nižšie)¹³.

¹³ Dostupné online: <https://www.facebook.com/KRPZTN> [cit. 10-22-2022].

Uvedený prípad bol konzultovaný s doktorkou Renátou Papšovou, odborným lekárom – psychiatrom, ktorá sa venuje vyše 25 rokov aj liečbe drogovovo závislých. Podľa názoru pani doktorky je vysoko nepravdepodobné, aby po požití marihuany mal konzument tejto látky takto skreslené vnímanie a tak výraznú zmenu reality.

Celý problém tkvie v tom, že keď policajtom páchatel povedal, že ide z lesa a je všeobecne známe, že už toho času a v takej nadmorskej výške ako je mesto Trenčín, rastú v okolí vo voľnej prírode psychotropné huby z rodu psilocybe. Na túto látku však páchatel testovaný nebol. Na základe infožiadosti nám Úrad pre dohľad nad zdravotnou starostlivosťou poskytol stanovisko, že na látku psilocybín a diethylamid kyseliny lysergovej sa robia síce testy, ale iba jediné pracovisko v Slovenskej republike robí takéto testy, a to pracovisko v Košiciach¹⁴. Oslovili sme aj Fakultnú nemocnicu v Trenčíne a na otázku, či vykonávajú testy aj na tieto halucinogény a odpoveď bola negatívna. To znamená, že je vysoko pravdepodobné, že páchatel bol pod vplyvom halucinogénov a nielen marihuany.

Je dobré, že polícia robí aj takúto osvetovú činnosť prostredníctvom sociálnych sietí a ukazuje ľuďom nebezpečné konanie druhých. Na druhej strane by sa však patrilo uvádzať úplné a relevantné informácie.

Vyššie uvedeným výkladom sa však dostávame k ďalšej problematike, ktorá už nie je individuálneho charakteru ako opísaný prípad z Trenčína. V Slovenskej republike nemáme žiadnu inštitúciu resp. stanoviskom Najvyššieho súdu SR stanovené minimálne množstvá omamnej alebo psychotropnej látky v krvi resp. v inom biologickom materiáli. Pri týchto látkach, najmä pri marihuane, je problematická skutočnosť, že stopové množstvo môže ostať v tele aj niekoľko dní po užití. Toto množstvo však už nijak nemá vplyv na osobu a daná osoba už spravidla na druhý deň po užití danej látky nie je v stave, ktorý by vylučoval spôsobilosť viesť motorové vozidlo.

Uvedené konštatuje napr. aj štúdia realizovaná na univerzite v Britskej Kolumbii v Kanade. Predmetom tejto štúdie bolo preukázať, že ako dlho a aké množstvo THC sa nachádza v tele konzumenta. Štúdia poukazuje na fakt, že pri dlhodobých užívateľoch marihuany je v krvi užívateľa aj po 6 dňoch prítomné THC v koncentrácii okolo 2ng/ml krvi, ale zároveň pri týchto pravidelných užívateľoch aj napriek častému užívaniu THC je už po dni abstinencie hladina THC v krvi menšia než 5ng/ml. Záverom štúdie bolo konštatovanie, že

¹⁴ Odpoveď Úradu pre dohľad nad zdravotnou starostlivosťou evidovaná pod č. 18373/2022/907 zo dňa 17.10.2022.

zvýšková hodnota THC v krvi nemusí priamo preukazovať, že či sa jedná alebo nejedná o pravidelného užívateľa marihuany¹⁵.

Washingtonská univerzita vo svojej štúdií riešila, že po akú dobu je osoba, ktorá užila marihuanu pod vplyvom tejto látky do takej miery, ktorá vylučuje spôsobilosť viesť motorové vozidlo. V tejto štúdií sa preukázalo, že približne po dvoch hodinách klesne hodnota THC v krvi na takú hladinu, že nemá vplyv na spôsobilosť viesť motorové vozidlo. Zároveň však v tele ostane ešte dostatočné množstvo zvyškového THC, ktorého následok by bol pozitívny test na návykové látky¹⁶.

Praktickým problémom môže byť aj užívanie plne legálneho CBD. CBD je jedným z nepsychoaktívnych kanabinoïdov nachádzajúcich sa v konope. Počnúc legalizáciou CBD, ktoré síce nikdy nemalo ani byť regulované, nastal obrovský boom s týmito produktami. Lenže pokiaľ sa jedná o tzv. full spectrum produkty, tak je tiež riziko pozitívneho drogového testu¹⁷. Full spectrum produkty sú práveže najčastejšími a obsahujú aj stopové množstvo THC do 0,2%, čo je v rámci platnej legislatívy povolené množstvo. V Českej republike túto hranicu zdvihli už na 1%, takže je potrebné byť obozretný, že odkiaľ a aké konopné produkty sa nakupujú. Prechovávanie CBD produktov s obsahom THC do 1% nie je síce v Slovenskej republike nelegálne, ale u nás je stanovená hranica pri komerčnom predaji týchto produktov do 0,2% obsahu THC. Trestnoprávna zodpovednosť pri prechovávaní produktov s obsahom THC v zmysle zaužívanej súdnej praxe začína až keď je splnené hmotnostné kritérium aspoň 0,5g sušiny s obsahom aspoň 10mg THC. To znamená, že prechovávanie akýchkoľvek produktov obsahujúcich viac než 2% THC by bolo trestnoprávne postihovateľné a jednalo by sa o trestný čin neoprávneného prechovávania.

Týmto chceme poukázať na to, že nemusí ihneď pozitívny test na drogy znamenať, že osoba, ktorá vedie motorové vozidlo nie je spôsobilá na vedenie motorového vozidla. Môže sa stať, že daná osoba pred niekoľkými dňami užila akúkoľvek návykovú látku alebo produkt s obsahom CBD a bude mať pozitívny test na drogy. Pri vyššie uvedenom prípade sa tiež neskúmalo koľko ng/ml THC mal páchatel' v krvi, i keď je úplne zrejmé, že nebol spôsobilý viesť motorové vozidlo.

¹⁵ PENG, Y. W. et al. Residual blood THC levels in frequent cannabis users after over four hours of abstinence: A systematic review. *Drug and Alcohol Dependence*. Volume 216. Dostupné online: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0376871620303422> [cit. 10-22-2022].

¹⁶BANTA-GREEN, C. J. et al. Marijuana Impaired Driving: Toxicological Testing in Washington State. Alcohol and Drug Abuse Institute. Dostupné online: https://ada.uw.edu/pubs/pdf/2016marijuanadriving_testing.pdf [cit. 10-22-2022].

¹⁷ SPINDLE, T. R. et al. Urinary Pharmacokinetic Profile of Cannabinoids Following Administration of Vaporized and Oral Cannabidiol and Vaporized CBD-Dominant Cannabis. *Journal of Analytical Toxicology*. Dostupné online: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7152694/> [cit. 10-22-2022].

Vzhľadom na vysokú popularitu CBD produktov, ktoré môžu mať vplyv na pozitivitu drogového testu je potrebné určovať aj ng/ml THC v krvi daného jednotlivca a na základe toho odborne posúdiť, či daná osoba bola alebo nebola spôsobilá na vedenie motorového vozidla a nie len ľahostajne konštatovať, že keď bol pozitívny test na drogy a vybavené. Uvedené však neplatí len pri množstve THC v krvi, ale aj pri iných omamných a psychotropných látkach. Tieto látky telo nespracováva ako alkohol a teda zvyškové množstvá, aj keď nemajú vplyv na spôsobilosť, sa v tele môžu nachádzať niekoľko dní po ich užití.

2 Prelomové stanovisko Najvyššieho súdu Českej republiky

Vzhľadom na nekonzistentnú rozhodovaciu prax súdov v Českej republike sa Trestné kolégium Najvyššieho súdu v ČR zaoberalo skutočnosťou, ktorá je sporná aj v Slovenskej republike. Touto skutočnosťou je, že aká musí byť minimálna koncentrácia inej návykovej látky ako alkoholu v krvi vodiča motorového vozidla, aby sa jednalo o podozrenie zo spáchania trestného činu ohrozenia pod vplyvom návykovej látky. Záverom Trestného kolégia Najvyššieho súdu ČR bolo stanovisko zo dňa 21.10.2020 pod sp. zn. Tpjn 300/2020. Týmto záverom Trestného kolégia sa schválilo zjednocujúce stanovisko formou tabuľky, ktorá určuje minimálne množstvo inej návykovej látky ako alkoholu v krvi vodiča motorového vozidla.

Najvyšší súd ČR konštatuje vo svojich právnych záveroch nasledovné:

„Řidič se nachází ve stavu vylučujícím způsobilost ve smyslu § 274 odst. 1 tr. zákoníku, pokud řídí motorové vozidlo po užití jiné návykové látky než alkoholu, jejíž koncentrace v krevním séru dosáhne nejméně níže uvedených hodnot:

- *10 ng/ml delta-9-tetrahydrokanabinolu (9-THC),*
- *150 ng/ml methamfetaminu,*
- *150 ng/ml amfetaminu,*
- *150 ng/ml 3,4-methylendioxyamfetaminu (MDMA),*
- *150 ng/ml 3,4-methylendioxyamfetaminu (MDA),*
- *75 ng/ml kokainu,*
- *200 ng/ml morfinu.“*

Vyššie uvedeným spôsobom sa v Českej republike vysporiadali s týmto problémom a tabuľkou si stanovili, že pokiaľ dôjde k prekročeniu zadefinovaných množstiev iných

návykových látok v krvi vodiča motorového vozidla, tak sa má za to, že vodič motorového vozidla nie je spôsobilý viesť motorové vozidlo.

Toto stanovisko myslí aj na iné situácie, ale zároveň dostatočne zjednodušuje prax a prácu príslušných orgánov, keďže ďalej sa konštatuje, že *„záväz o vině takového řidiče přečinem ohrožení pod vlivem návykové látky lze proto učinit již na podkladě zjištění o výši koncentrace příslušné návykové látky obsaženého ve znaleckém posudku nebo odborném vyjádření z oboru zdravotnictví, odvětví toxikologie. V tomto případě není třeba opatřit znalecký posudek z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie, ke zjištění stupně ovlivnění řidiče návykovou látkou.“*

Stanovisko tiež vymedzuje, v ktorých prípadoch je nutné vypracovanie znaleckého posudku a tieto situácie kvalifikuje nasledovne:

„Ke zpracování znaleckého posudku z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie, pro účely trestního řízení však bude nezbytné přistoupit zejména tehdy, bude-li

- a) přicházet v úvahu odlišná právní kvalifikace skutku závislá na posouzení otázky přičetnosti (např. trestný čin opilství podle § 360 tr. zákoníku z důvodu řidičem zaviněné nepřičetnosti způsobené užitím návykové látky), nebo*
- b) třeba řešit otázku závislosti řidiče na návykových látkách v souvislosti s možností uložení ochranného opatření v podobě ochranného léčení, nebo*
- c) zjištěno současné užití jiné návykové látky a alkoholu a závěr, že se řidič nachází ve stavu vylučujícím způsobilost, nebude odůvodněn již zjištěnou hladinou alkoholu v jeho krvi nebo hodnotou koncentrace jiné návykové látky v jeho krevním séru, popřípadě*
- d) potřeba psychiatrického zkoumání řidiče odůvodněna jinými skutečnostmi (např. nestandardním chováním řidiče neodpovídajícím zjištěné menší koncentraci návykové látky apod.).“*

Najvyšší súd ČR vo svojom stanovisku prihliadal aj na ďalšie možné situácie, ktoré môžu nastať v prípade určenia či je alebo nie je vodič spôsobilý na vedenie motorového vozidla. Môžeme konštatovať, že týmto stanoviskom sa dosiahne spravodlivejšie posudzovanie či vodič bol v stave vylučujúcom spôsobilosť viesť motorové vozidlo alebo nie.

2.1 Slovenské súdy a stanovisko NS ČR

Aj napriek skutočnosti, že v Českej republike si dali značnú prácu s vymedzením minimálneho množstva iných návykových látok v krvi, v podmienkach rozhodovacej praxe slovenských súdov sa tieto závery neaplikujú a naše súdy odmietajú používať toto stanovisko.

Stanovisko je relatívne nové, keďže bolo vydané len pred dvoma rokmi, no už sú dostupné 3 rozhodnutia slovenských súdov, ktoré aplikáciu stanoviska Najvyššieho súdu ČR v našich podmienkach vylúčili.

Všetky tri rozhodnutia boli vydané Krajským súdom Trenčín, a to rozhodnutie sp. zn. 2To/43/2022 zo dňa 08.08.2022, rozhodnutie sp. zn. 23To/38/2022 zo dňa 27.04.2022 a rozhodnutie sp. zn. 23To/39/2022 zo dňa 27.04.2022, ktoré zhodne konštatujú, že *„Krajský súd je tiež toho názoru, že stanovisko nemôže byť bez ďalšieho „použiteľné“ aj v podmienkach slovenskej súdnej praxe. Stanovisko súdneho orgánu cudzieho štátu (i keď najvyššieho) nemôže byť „postavené na úroveň“ stanoviska Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, pretože v podmienkach našej súdnej praxe len Najvyšší súd Slovenskej republiky zabezpečuje jednotný výklad a jednotné používanie zákonov a iných všeobecne záväzných právnych predpisov zverejňovaním súdnych rozhodnutí zásadného významu a prijímaním stanovísk k zjednocovaniu výkladu zákonov a iných všeobecne záväzných právnych predpisov - § 22 odsek 1 Zákona č. 757/2004 Z. z. o súdoch v znení neskorších predpisov. Navyiac stanovisko bolo prijaté na základe dlhoročnej, nejednotnej a rozdielnej súdnej praxe súdov Českej republiky prakticky všetkých jeho stupňov. Najdôležitejšie je najmä to, že stanovisko vrátane tam uvedených hodnôt návykových látok pre stav vylučujúci spôsobilosť viesť motorové vozidlo nie je dostatočným dôkazom, resp. podkladom pre rozhodnutie vo veci samej súdom Slovenskej republiky.“*

Ďalej sa v týchto rozhodnutiach uvádza skutočnosť, že síce je to prínosom, že Česká republika má niečo takéto stanovené, ale vyvstáva potreba, aby aj v Slovenskej republike sa príslušné inštitúcie vyjadrili k týmto záverom a vyžadovalo by si to osobitné vedecké posúdenie a až potom by mohli byť, keď sa overia správnosti záverov stanoviska Najvyššieho súdu ČR, aplikovať aj v slovenskej súdnej praxi.

Na záver sa ešte v rozhodnutiach konštatuje, že *„,, Výnimočnosť“ tohto prípadu a vôbec takéhoto procesného postupu vidí krajský súd najmä v tom, že závery znaleckého posudku tohto znaleckého ústavu by mohli byť použité do budúca aj v iných obdobných trestných veciach, resp. na ustálenie súdnej praxe ako takej v prípade, ak vodič viedol motorové vozidlo pod vplyvom inej návykovej látky ako alkoholu. Týmto postupom v ďalších trestných veciach môže dôjsť k zjednodušeniu, k zhospodárnaniu a k urýchleniu trestných konaní. Do budúca totiž pri stanovení minimálnych „hodnôt“ koncentrácií návykových látok v tele páchatel'ov, ktoré*

spôsobia stav vylučujúci spôsobilosť viesť motorové vozidlo, už nebude potrebné u každého páchatela existenciu takéhoto stavu skúmať znalcom z odvetvia psychiatrie rovnako, ako je to v súčasnosti pri stave ovplyvnenia alkoholom.“

Z tohto nám vyplýva asi len jediný záver. Krajský súd je názoru, že áno, je potrebné aj v našich podmienkach stanoviť tieto množstvá a hodnoty, keďže pre prax to bude prínosom, ale prečo by sme mali prebrať český model, keď my si to spravíme po svojom. Tiež Krajský súd Trenčín v týchto rozhodnutiach schvaľuje odborné stanovisko ku koncentrácii daných látok v krvi, ale zrejme najväčším problémom je, že to stanovisko bolo vydané iným najvyšším súdom ako tým slovenským. Zabúda sa však na skutočnosť, že nijak nie je určené ani stanovené, že kedy k takémuto niečomu dôjde a možno to potrvá ešte nejaký čas, kým sa v podmienkach Slovenskej republiky ustáli obdobný mechanizmus. Nie je jednoduchšie prebrať niečo, čo funguje a vychádza z relevantných skutočností a vedecky podložených záverov ako si to spraviť po svojom, čo nikto netuší kedy bude a ako to vlastne dopadne?

3 Úvahy de lege ferenda

Ako Pavol Ščasný zo združenia STORM, ktoré sa už 20 rokov venuje prevencii rizikového správania rôznych cieľových skupín v zmysle filozofie Harm Reduction, povedal na prednáške, ktorá sa konala 1.10.2022 v Púchove, že najideálnejšie by bolo keby návykové látky neexistovali. Žiaľ, návykové látky sú v spoločnosti prítomné a je potrebné riešiť ich negatívny dopad na život v spoločnosti.

V podmienkach Slovenskej republiky máme celkom jednoducho upravené stanovenie trestnej zodpovednosti v prípade alkoholu za volantom. O ostatných návykových látkach sa to však povedať nedá. Pri alkohole sa dá ľahko rozlíšiť kedy sa jedná už o trestný čin ohrozenia pod vplyvom návykovej látky. Pokiaľ páchatelovi, ktorý viedol motorové vozidlo je vykonaná dychová skúška a meracie zariadenie ukáže, že páchatel má v tele viac než 1 promile alkoholu, dopustil sa trestného činu ohrozenia pod vplyvom návykovej látky.

Uvedené sa však nedá konštatovať v prípade iných návykových látok. Najvyšší súd v Českej republike prišiel s prelomovým stanoviskom v tejto problematike. V podmienkach Slovenskej republiky by bolo žiaduce tiež upraviť podobnou tabuľkou túto problematiku.

Najväčším problémom je však, že kedy a ako a sa toto aj u nás konečne zdefinuje? Sme názoru, že bez väčších špekulácií by sa malo toto stanovisko pretaviť aj do našej súdnej praxe. Nech k tomu relevantná vedecká inštitúcia v Slovenskej republike alebo Ministerstvo zdravotníctva SR dá svoje stanovisko alebo prijmime závery Najvyššieho súdu ČR aj do našej praxe a o dosť jednoduchšie a hlavne spravodlivejšie sa bude posudzovať spôsobilosť danej

osoby viesť motorové vozidlo, keďže by sa dalo jasne určiť, či daná osoba má v tele len zvyškové množstvo návykovej látky, ktorá nemá vplyv na vedenie motorového vozidla alebo je práveže pod vplyvom návykovej látky do takej miery, že nie je spôsobilá viesť motorové vozidlo a teda má akoby tých vyše 1 promile alkoholu a svojím konaním ohrozuje svoje okolie.

Jedným z efektívnych nástrojov by bolo tiež vyvíjať väčšiu informovanosť obyvateľstva ohľadom nežiadúcich účinkov návykových látok. Samozrejme, potrebné by bolo poskytovať relevantné a overené informácie a nie klamlivé a zavádzajúce ako to bolo napr. v prípade propagandy občianskeho združenia BEZ DROG. Toto združenie, žiaľ, distribuuje letáky so zavádzajúcim obsahom obyvateľom Slovenskej republiky priamo do poštových schránok, robí prednášky na školách a šíri dezinformácie o drogách¹⁸. O návykových látkach a ich rizikách je potrebné hovoriť. Mali by však o týchto veciach šíriť overené informácie príslušné inštitúcie akým je napríklad Ministerstvo zdravotníctva SR, subjekty akreditované Ministerstvom zdravotníctva SR, prípadne renomovaní odborníci v danej oblasti.

Čo sa týka alkoholu, keďže sa jedná o najčastejšie užívanú a zneužívanú návykovú látku, by bolo potrebné prehodnotiť politiku štátu v tejto oblasti. Doslova na každom rohu je alkohol dostupný, ešte aj v tých najmenších novinových stánkoch alebo bufetoch je možné si dopriať pol deci obľúbeného tvrdého alkoholu. Tak, ako je regulovaná reklama a cena na tabakové výrobky, by mal štát pristúpiť aj k regulácii alkoholu. Najmä by mal štát zvážiť zavedenie nasledovných opatrení týkajúcich sa alkoholu:

- žiadna reklama na alkoholické nápoje,
- žiadna verejná prezentácia alkoholických nápojov,
- obmedzený predaj alkoholických nápojov t. j. znížiť dostupnosť týchto nápojov a zakázať ich predaj napr. v novinových stánkoch, na čerpacích staniaciach a pod.,
- jednotná cena na alkoholické nápoje a žiadne akciové ceny a zľavy na alkoholické nápoje,
- lepšia a efektívnejšia regulácia súkromných výrobcov destilátov a postihovanie protizákonného konania¹⁹.

¹⁸ Dostupné online: <https://www.bezdrog.sk/materialy-na-stiahnutie/> [cit. 10-23-2022].

¹⁹ Na základe infožiadosti evidovanej pod č. 445955/2022 uviedlo Finančné riaditeľstvo SR, že v súčasnosti je registrovaných ako súkromných výrobcov destilátov len 50 osôb čo svedčí o neefektívnej legislatíve keďže prijatím zák. č. 290/2018 Z. z. sa upravila domáca výroba destilátov, avšak je naivné si myslieť, že v celej Slovenskej republike vyrába v domácich podmienkach destiláty pre súkromné účely iba 50 osôb.

Záver

Návykové látky sú súčasťou spoločnosti. Pri alkohole máme jasne zadefinované hranice a vieme jednoducho určiť aká vysoká koncentrácia alkoholu v dychu či krvi danej osoby je už na vyvodenie trestnoprávnej zodpovednosti.

Pri ostatných návykových látkach sme však tak ďaleko nepokročili. V Českej republike vystala potreba z dôvodu nekonzistentnej rozhodovacej praxe súdov riešiť a upraviť túto problematiku. Stanoviskom Najvyššieho súdu ČR sa celkom úspešne podarilo reagovať aj na tieto skutočnosti. V našich podmienkach však obdobné stanovisko či rozhodnutie neexistuje.

Krajský súd v Trenčíne vo svojich rozhodnutiach síce poukázal na stanovisko Najvyššieho súdu ČR, no na druhej strane ho nechcel akceptovať a odôvodnil to tým, že je potrebné, aby aj v našich podmienkach existovalo niečo obdobné a predsa nemôžeme prebrať nič z Čiech aj keď súd konštatoval, že dané stanovisko má svoje kvality a reaguje správne na vzniknutý problém.

Pri ostatných návykových látkach nie je také jednoduché určiť, že kedy je tá hranica, ktorá už vylučuje spôsobilosť viesť motorové vozidlo. Zároveň však nemôžeme považovať pozitívny test na drogy automaticky za skutočnosť, ktorá zakladá trestnoprávnu zodpovednosť. Daná osoba mohla návykovú látku užiť niekoľko dní predtým ako jej test na drogy bol vykonaný a tým pádom má v tele len zvyškové množstvo návykovej látky, ktorá nijak nevlýva na jej schopnosť viesť motorové vozidlo.

Miesto náročného skúmania množstva návykovej látky v odobratom biologickom materiáli by sme mali tiež ísť českou cestou a zaviesť tiež jednotnú tabuľku, na základe ktorej by sme jednoduchšie vedeli posúdiť či daná osoba je alebo nie je spôsobilá viesť motorové vozidlo.

Okrem toho by sme mali dbať väčší dôraz na prevenciu a informovať ľudí o nebezpečenstvách, ktoré spôsobujú návykové látky a dostatočne varovať ľudí, aby po požití akejkoľvek návykovej látky nevykonávali činnosti, ktorými môžu jednoducho ohroziť seba, ale aj druhých.

Zoznam bibliografických odkazov

1. Knihy a monografie

ČEČOT, V. a kol. *Kriminológia: Osobitná časť*. Sládkovičovo: Vysoká škola v Sládkovičove. 2009. 188 s. ISBN 978-80-89267-25-5

MASLÁNYOVÁ, D. a kol. Trestné právo hmotné : všeobecná a osobitná časť. Plzeň: Vydavateľstvá a nakladateľstvá Aleš Čeněk, s.r.o. 2016. 623 s. ISBN 978-80-7380-618-7

2. Odborné články

BANTA-GREEN, C. J. et al. Marijuana Impaired Driving: Toxicological Testing in Washington State. Alcohol and Drug Abuse Institute. Dostupné online: https://adai.uw.edu/pubs/pdf/2016marijuanadriving_testing.pdf

PENG, Y. W. et al. Residual blood THC levels in frequent cannabis users after over four hours of abstinence: A systematic review. Drug and Alcohol Dependence. Volume 216. Dostupné online: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0376871620303422>

SPINDLE, T. R. et al. Urinary Pharmacokinetic Profile of Cannabinoids Following Administration of Vaporized and Oral Cannabidiol and Vaporized CBD-Dominant Cannabis. Journal of Analytical Toxicology. Dostupné online: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7152694/>

3. Právne predpisy

Zák. č. 219/1996 Z. z. o ochrane pred zneužívaním alkoholických nápojov a o zriaďovaní a prevádzke protialkoholických záchytných izieb v znení neskorších predpisov

Zák. č. 139/1998 Z. z. o omamných látkach, psychotropných látkach a prípravkoch v znení neskorších predpisov

Zák. č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov

Zák. č. 290/2018 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 467/2002 Z. z. o výrobe a uvádzaní liehu na trh v znení neskorších predpisov a ktorým sa mení a dopĺňa zákon č.

530/2011 Z. z. o spotrebnej dani z alkoholických nápojov v znení neskorších predpisov

4. Rozhodnutia súdov

Rozhodnutie KS TN sp. zn. 2To/43/2022

Rozhodnutie KS TN sp. zn. 23To/38/2022

Rozhodnutie KS TN sp. zn. 23To/39/2022

Stanovisko NS ČR sp. zn. Tpjn 300/2020

5. Iné zdroje

Analýza trestnej činnosti pod vplyvom alkoholu. Dostupné online: <https://prevenciakriminality.sk/static/pdf/analyza-trestnej-cinnosti-pod-vplyvom-alkoholu-pdf.pdf>

Odpoveď Úradu pre dohľad nad zdravotnou starostlivosťou evidovaná pod č. 18373/2022/907

Odpoveď Finančného riaditeľstva SR evidovaná pod č. 445955/2022

Správa generálneho prokurátora Slovenskej republiky o činnosti prokuratúry v roku 2016 a poznatkoch prokuratúry o stave zákonnosti v Slovenskej republike. Dostupné online: <https://www.genpro.gov.sk/spravy-o-cinnosti/sprava-generalneho-prokuratora-slovenskej-republiky-o-cinnosti-prokuratury-v-roku-2016-a-po-399a.html>

Štatistika kriminality v Slovenskej republike za rok 2021. Dostupné online: https://www.minv.sk/?statistika_kriminality_v_SR_za_rok_2021_xml

Štatistická ročenka MS SR 2021 – Trestná agenda. Dostupné online: https://web.ac-mssr.sk/wp-content/uploads/2022/statisticka_rocenka_2021/I.%20Trestn%C3%A1%20agenda_2021.pdf

6. Internetové zdroje

www.bezdrog.sk

www.facebook.sk

Ingrid Zajacová¹

Pravidlo *business judgement rule* v praxi slovenských obchodných spoločností a vo vybraných štátoch Európskej únie

Kľúčové slová

Pravidlo, podnikateľský úsudok, spoločnosť, súd

Abstrakt

Obchodný zákonník ustanovuje povinnosť štatutárneho orgánu vykonávať svoju funkciu s odbornou starostlivosťou a v záujme spoločnosti a všetkých jej spoločníkov. V praxi je však dokazovanie toho, či konanie, ktoré bolo podložené podnikateľským úsudkom, bolo v súlade s uvedeným ustanovením, značne komplikované. Dané je umocnené absenciou definície pojmu „odborná starostlivosť“. Tzv. pravidlo podnikateľského úsudku môže značne ovplyvniť vývoj judikatúry slovenských súdov v obchodnoprávných sporoch.

Keywords

Rule, business judgement, company, court

Abstract

The Commercial Code stipulates the obligation of the statutory body to perform its function with professional care and in the interest of the company and all its shareholders. In practice, however, proving whether an action that was based on business judgment was in accordance with the above provision is considerably complicated. This is compounded by the absence of a definition of 'professional care'. The so-called business judgment rule may significantly influence the development of Slovak courts' case law in commercial disputes.

Úvod

Oblasť podnikania ako taká sa vyznačuje nespočetným množstvom komplikovaných právnych vzťahov, do ktorých osoby, ako fyzické, tak aj právnické, denne vstupujú pri výkone svojej podnikateľskej činnosti. Spleť právnych vzťahov, rozmanitých záväzkov a aktivít v praxi častokrát spôsobuje situácie, kedy musí byť autonómia vôle a pomyselná „neviditeľná ruka trhu“ zákonom regulovaná.

Slovenská právna úprava vychádza v otázke zodpovednosti štatutárov výhradne z úpravy zákona č. 513/1991 Zb. Obchodného zákonníka v platnom znení. V praxi sa však v úzkej súvislosti aj s celkovou globalizáciou trhu postupne prichádza k riešeniu otázok, ktoré si žiadajú moderný, či inovatívny prístup.

¹ JUDr. Ingrid Zajacová, LL.M., interný doktorand Fakulty práva PEVŠ, Bratislava.

Pravidlo, označené pôvodným anglickým názvom „*business judgement rule*“, ktoré možno prekladať do slovenského jazyka ako pravidlo podnikateľského úsudku, je vo svete pomerne známym pojmom, a v rámci Slovenskej republiky sa sním taktiež postupne oboznamujeme. Vzhľadom na to, že ide o abstraktný pojem, ktorý nemá presne stanovené limity, je jeho výklad pomerne zložitý. Zároveň však predstavuje univerzálny nástroj ako prepojiť otázku zodpovednosti štatutárneho orgánu s výkonom podnikateľskej činnosti.

Tento príspevok sa bude venovať základnej charakteristike pravidla podnikateľského úsudku, problémom aplikačnej praxe i náhľadu do právnej úpravy Českej republiky a Talianska.

Cieľom príspevku je poskytnúť čitateľovi rozšírený pohľad na predmetnú problematiku v rámci kapitálových obchodných spoločností a úvahy na úrovni *de lege ferenda*.

I. *Business judgement rule* a jeho význam

V zmysle zákona č. 513/1991 Zb. Obchodného zákonníka (ďalej len „Obchodný zákonník“), no napríklad aj podľa V. princípu Kódexu správy a riadenia spoločností na Slovensku, členovia štatutárnych orgánov sú povinní vykonávať svoju pôsobnosť s odbornou starostlivosťou a v súlade so záujmami spoločnosti a všetkých jej spoločníkov.² Samotný pojem odborná starostlivosť nie je definovaný v Obchodnom zákonníku, no tento pojem má v práve obchodných spoločností zásadný význam.

Z historického hľadiska identifikujeme dve základné podoby *business judgement rule*. Prvá podoba, o ktorej niektorí autori tvrdia, že v zásada nie je pravidlom³, spočíva v istom štandarde súdneho prieskumu⁴, nie v pravidle v zmysle predpísaného správania⁵. V takejto podobe spravidla *business judgement rule* stanovuje, že súd nebude preskúmať za určitých podmienok samotné podnikateľské rozhodnutie člena štatutárneho orgánu. Ako príklad sa často uvádza rozhodovacia prax štátu Delaware⁶, ktorá konštatovala, že súd nebude vznášať svoj vlastný názor na to čo je a čo nie je riadnym podnikateľským úsudkom, pokiaľ štatutárny orgán

² SLÁVIKOVÁ GERŽOVÁ, R. Odborná starostlivosť člena štatutárneho orgánu. In: *Finančný manažér*, 2015, 1/2015 [cit. 2022-10-30], str. 3-4. Dostupné na internete: https://sacg.sk/wp-content/uploads/2019/10/uprava_FM-1-2015-Odborna-starostlivost-clena-statutarneho-organu-Slavikova-Gerzova.pdf

³ Napr. Douglas M. Branson

⁴ *Judiciary review standard*

⁵ *Rule of conduct*

⁶ Štát Delaware, reps. jeho precedentné právo je vo všeobecnosti považovaný za „kolísku“ pravidla *business judgement rule*

konal na informovanom základe, v dobrej viere a v čestnom presvedčení, že koná v najlepšom záujme obchodnej spoločnosti.⁷

V rámci Spojených štátov sa *business judgement rule* v zmysle štandardu súdneho prieskumu aplikuje takmer vo všetkých štátoch. Veľká Británia pozná v súčasnosti len implicitné uplatňovanie pravidla podnikateľského úsudku prejavujúce sa v zdržanlivosti súdov pri preskúvaní podnikateľských rozhodnutí.⁸

Prax nám ukázala, že *s ex post* prieskumom konania štatutárov je spojených množstvo problémov a pre samotný súd, resp. sudcov je takýto prieskum mimoriadne zložitý. Pre rozhodnutie súdu je totiž v týchto prípadoch zásadné najmä posúdenie faktického konania člena štatutárneho orgánu, než právne posúdenie veci. Odpoveď na otázku, či konkrétne konanie bolo porušením právnej povinnosti býva v tomto prípade podstatne zložitejšie než v iných právnych odvetviach. Súd totiž simultánne naráža hneď na niekoľko problematických momentov. V praxi totiž neexistuje jednoznačné objektívne kritérium na posúdenie konania štatutára, resp. obchodníka/podnikateľa. Konanie v rámci výkonu podnikateľskej činnosti je vždy rizikové a podstupovanie primeranej miery kalkulovaného rizika zo strany štatutárnych orgánov je naopak žiaduce a častokrát nevyhnutné pre úspešné udržanie sa na trhu. Každý výkon podnikateľskej činnosti so sebou nesie určitú mieru rizika a z toho vyplýva, že z prípadného neúspechu (ktorý je tiež relatívnym pojmom), nemožno okamžite vyvodzovať dôsledky za porušenie povinnosti štatutárneho orgánu. Možno teda konštatovať, že izolovaná skutočnosť, že člen štatutárneho orgánu vedel, že jeho konanie môže spoločnosti spôsobiť škodu a toto vedomé riziko podstúpil, mu nemožno vytýkať, resp. považovať za prirážajúci faktor, no bude naopak častokrát paradoxne považované za konanie v záujme spoločnosti, ktoré len zlyhalo na faktore podnikateľského rizika. V iných oblastiach práva by však takáto konštrukcia bola neprijateľná a takéto konanie by zakladalo zodpovednosť za vedomú nedbanlivosť, t.j. porušenie požadovanej miery starostlivosti. V práve obchodných spoločností je však nevyhnutné posudzovanie rizika v kontexte primeranej miery. Posudzovanie nedbanlivosti štatutára sa tak podstatne relativizuje.

Porušenie povinnosti starostlivosti nemožno skúmať *ex post*, ale je nutné naň nazerať *ex ante*. Dané tvrdenie vychádza z princípu, že podobne ako samotný člen štatutárneho orgánu spoločnosti v dobe svojho rozhodovania mohol zohľadniť len tie skutočnosti, ktoré mu boli

⁷ Rozhodnutie v prípade *Aronson v. Lewis*, 473 A.2d. 805, 812 (Del. 1984)

⁸ LAGUADO, C.A. Factors governing the application of the Business Judgement Rule: An Empirical Study of the US, UK, Australia and the EU. [cit. 2022-11-24], str. 136. Dostupné na internete: http://www.javeriana.edu.co/juridicas/pub_rev/documents/6-Laguado.pdf

alebo mu mohli byť známe. V oblasti podnikania je často nutné robiť rýchle rozhodnutia za základe dostupného súboru informácií, ktorý však môže byť limitovaný. Prílišná starostlivosť až povedzme, úzkostlivosť zo strany manažmentu obchodnej spoločnosti môže byť v praxi škodlivá a oneskorené rozhodnutia môžu byť fatálnejšie než zlé rozhodnutia. Bolo by neefektívne člena štatutárneho orgánu zaťažovať prehnane striktnými a rigidnými pravidlami.⁹

Závažným momentom, ktorý spôsobuje v aplikačnej praxi súdov pomerne rozsiahle komplikácie je aj samotný fakt, že sudca, ako odborník vo svojej profesii, t.j. v posudzovaní právnych problémov. No v posudzovaní faktických otázok v špecializovaných odboroch, ako napríklad v oblasti podnikania, ktoré predstavuje obrovské spektrum oblastí, pričom každá je osobitne špecifická, je sudca obdobným neodborníkom ako laická verejnosť. Môžeme teda konštatovať, že sudca nie je v plnom rozsahu ani kompetentný ani schopný posúdiť konanie štatutára. Tento problém možno eliminovať prostredníctvom súdneho znalca, resp. jeho vyjadrenia. Takýto postu je však v praxi pomerne nákladný.

Právna kultúra v našich podmienkach je však odlišná od tej anglosaskej a naše sudy tieto otázky, hoci za uvedených komplikovaných podmienok, doposiaľ preskúmavali. Treba však podotknúť, že súdny prieskum rizikových rozhodnutí členov štatutárnych orgánov, resp. vysokého manažmentu vykonaných v dobrej viere je skôr výnimočný vzhľadom na to, že prax preferuje mimosúdne riešenie svojich problémov, ako napríklad odvolanie z funkcie.

Prax však oveľa častejšie čelí problému, kedy štatutár nevykonáva svoju funkciu v zmysle § 135a a nasl., resp. § 191 a nasl. Obchodného zákonníka, vykonáva ju nedbanlivo, zneužíva svoju funkciu vo svoj prospech a pod. V týchto prípadoch je porušenie povinnosti a otázka zodpovednosti pre súd podstatne jednoduchšia a identifikovateľnejšia.

II. Starostlivosť riadneho hospodára v kontexte českej právnej úpravy

Pojmom úzko súvisiacim s pravidlom podnikateľského úsudku je aj starostlivosť riadneho hospodára, resp. odborná starostlivosť. Slovenská aj česká judikatúra sa v zásade zhodujú v názore, že pod pojmom *péče žiadneho hospodára*, resp. pod odbornou starostlivosťou možno vnímať riadny a vedený výkon funkcie členov štatutárneho orgánu. Zásadne pri správe

⁹ KNEPPER, W.E., BAILEY, D.A., *Liability of corporate Officers and Directors*, New York, Lexis Nexis, 2009, osmé vydání, ISBN 978-1-4224-7562-1, § 2.01, str.2-1.

cudzieho majetku musí byť starostlivosť o majetok spoločnosti minimálne v rovnakej miere, ako by bola o vlastný majetok kompetentných.

Tento inštitút sa vo všeobecnosti vzťahuje na oblasť obchodného práva a správy majetku, ako takej. Literatúra uvádza, že pod pojmom starostlivosti riadneho hospodára sa rozumie abstraktná miera očakávaného konania, alebo tiež požadovaná miera starostlivosti, ku ktorej je viazaná osoba spravujúca majetok inej fyzickej alebo právnickej osoby.¹⁰

Z historického hľadiska už rímske právo vychádzalo z princípu očakávaného konania povinnej osoby.¹¹ Tento inštitút však nie je ani v rámci českej úpravy ničím novým. Už Všeobecný zákonník občiansky z roku 1811 (ABGB) ustanovoval, že akonáhle poručník alebo opatrovník prevezme imanie, je povinný ho spravovať v súlade so starostlivosťou poctivého a pracovitého hospodára. Obdobný prístup obsahoval aj Obchodný zákonník z roku 1862, ktorý pracoval s pojmom riadneho obchodníka. Koncepcia, ktorú zvolil český Občiansky zákonník z roku 2012, formuluje povinnosť starostlivosti riadneho hospodára na obdobnej báze s tzv. *duty of care/ duty of loyalty*, ako je známe v rámci zahraničných jurisdikcií.¹²

Judikatura Najvyššieho súdu Českej republiky sa otázke starostlivosti riadneho hospodára venovala niekoľkokrát, napríklad v roku 2008, kde Najvyšší súd vyslovil, že pojem starostlivosti riadneho hospodára možno chápať tak, že *riadny hospodár robí právne úkony týkajúce sa obchodnej spoločnosti zodpovedne a svedomito a rovnakým spôsobom sa stará aj o jej majetok, tak ako by išlo o jeho vlastný majetok. Takáto starostlivosť teda zahŕňa starostlivosť o majetok akciovej spoločnosti nie len v zmysle, aby nevznikla škoda na majetku jeho úbytkom, či znehodnotením, ale aby bol majetok spoločnosti aj naďalej zhodnocovaný a rozmnožovaný v maximálnej možnej miere, aká je práve dosiahnuteľná.*¹³

V zmysle § 159 zákona č. 89/2012 Sb. Občianskeho zákonníka nového v platnom znení (ďalej len „Občiansky zákonník (nový)“) spočíva starostlivosť riadneho hospodára vo výkone funkcie so základnou lojalnosťou, potrebnými znalosťami a starostlivosťou. Za porušenie tejto starostlivosti sa výslovne považuje aj situácia, ak určitá osoba príjme funkciu, hoci si musela byť táto osoba vedomá, že na ňu znalosťami, alebo z iného dôvodu nie je vhodná. V rámci obchodných korporácií v zmysle zákona o obchodných korporáciách je starostlivosť riadneho hospodára modifikovaná tzv. pravidlom podnikateľského úsudku, ktoré umožňuje pri

¹⁰ MENCELOVÁ, S. Lojalita a péče řádného hospodáře v akciové společnosti. Praha: C.H.Beck, 2015. str. 132

¹¹ *Bonus pater familias* (jednanie dobrého otca rodiny)

¹² ŠTENGLOVÁ, I., HAVEL, B., CILEČEK, F., KUHN, P., ŠUK, P. Zákon o obchodních korporacích. Komentář. Praha: C.H.Beck, 2013. str. 134

¹³ Uznesenie Najvyššieho súdu ČR sp. Zn. 5 Tdo 1412/2007, zo dňa 27.3.2008

posudzovaní „riadnosti“ rozhodovania člena orgánu obchodnej spoločnosti zohľadniť faktor hospodárskeho rizika.¹⁴

Občiansky zákonník (nový) založil pre starostlivosť riadneho hospodára relatívne prísne pravidlá, čo spoločne s ďalšími motivačnými schémami pre riadnu správu obchodnej spoločnosti môže viesť k zníženiu ochoty členov orgánov riskovať. Preto zákon o obchodných korporáciách po zahraničných skúsenostiach zaviedol možnú odchýlku od aplikácie všeobecného pravidla o starostlivosti riadneho hospodára – pravidlo podnikateľského úsudku. Za súčasnej platnosti starostlivosti riadneho hospodára v zmysle § 159 Občianskeho zákonníka (nového), je podstata tejto modifikácie v tom, že dáva konajúcim členom orgánov možnosť tzv. bezpečného zálivu (*safe harbour*), v prípade ak konali *lege artis*, bez ohľadu na spôsobený následok. Pravidlo podnikateľského úsudku tak predstavuje akýsi ochranný štít pre toho, kto konal starostlivo a s potrebnými znalosťami. V takom prípade, by súd nemal zásadne ex post hodnotiť podstatu jeho rozhodovania a jeho dôsledky a mal sa uspokojiť primárne s posúdením, či proces rozhodovania bol riadny. Proces rozhodovania však nikdy nemôže byť *lege artis*, ak nebolo jednané lojálne.¹⁵

Ustanovenie § 51 ods. 1 zákona č. 90/2012 Sb. o obchodných korporáciách v platnom znení (ďalej len „zákon o obchodných korporáciách“) rozvíja pre členov orgánov obchodných spoločností požiadavku dvoch z troch zákonom stanovených kritérií starostlivosti riadneho hospodára, a to požiadavku potrebných znalostí a požiadavku starostlivého konania, pričom zdôrazňuje aj požiadavku lojálnosti. Do toho ustanovenia je premietnuté pravidlo podnikateľského úsudku a v zmysle dôvodovej správy k tomuto zákonu stojí na koncepcií, že ak niekto rozhoduje náležite, informovane a v záujme spoločnosti – nemôže niesť všetky možné riziká, ktoré môžu v rámci podnikania nastať. V prípade, ak je celková koncepcia spoločnosti stavaná na zmluvách, resp. obligáciách s neistým výsledkom, nie je možné požadovať od profesionálneho manažmentu, aby niesol zodpovednosť za všetky možné riziká svojho konania, ani za tie, ktoré nemôže ovplyvniť. Takáto koncepcia zákona je jednoznačnou preferenciou záujmu spoločnosti pred záujmom spoločníkov, pričom nadväzuje na povinnosť spoločníkov ku korporačnej lojálnosti ako takej.¹⁶

¹⁴ ŠTENGLOVÁ, I., HAVEL, B., CILEČEK, F., KUHN, P., ŠUK, P. Zákon o obchodných korporáciách. Komentár. Praha: C.H.Beck, 2013. str. 134

¹⁵ Tamže, str. 135

¹⁶ Tamže, str. 136

III. Uplatňovanie *business judgement rule* v Taliansku

Pre komparáciu možno uviesť aj príklad uplatňovania *business judgement rule* v rámci Talianska. Do talianskeho právneho systému bolo toto pravidlo transponované prostredníctvom judikatúry. Taliansky *Corte di Cassazione*¹⁷ vyslovil, že sudca pri posudzovaní zodpovednosti riaditeľov, resp. štatutárov nemôže overovať vhodnosť, účelnosť a výnosnosť ich rozhodnutí, ale len správnosť príslušného rozhodovacieho procesu. Takýto prístup je však daný najmä v nadväznosti na článok 2086 talianskeho občianskeho zákonníka.¹⁸

V zmysle vyššie uvedeného článku je podnikateľ, resp. spoločnosť povinná vytvoriť takú organizačnú, administratívnu a účtovnú štruktúru obchodnej spoločnosti, ktorá je primeraná povahe a veľkosti podniku. Takáto primeranosť má slúžiť najmä na to, aby bolo možné včas odhaliť prípadnú krízu a prijať okamžité opatrenia na jej odvrátenie, či prekonanie a na obnovenie continuity podnikania. Inými slovami, talianske civilné právo zakladá povinnosť vytvorenia takej vnútornej štruktúry obchodnej spoločnosti, ktorá korešponduje s charakteristikou daného predmetu podnikania a podniku ako takého. V zmysle talianskeho občianskeho zákonníka sú zároveň riaditelia, resp. štatutári zodpovední za akúkoľvek škodu spôsobenú spoločnosťou v dôsledku nesplnenia povinností podľa vyššie spomenutého článku 2086.

Pravidlo podnikateľského úsudku vychádza z premisy, že pri prijímaní obchodných rozhodnutí konajú riaditelia spoločnosti na základe informácií, v dobrej viere a v úprimnom presvedčení, že konanie bolo v najlepšom záujme spoločnosti. Ak sa nepreukáže zneužitie voľnej úvahy, talianske súdy túto domnienku rešpektujú, pričom dôkazné bremeno spočíva na tej strane, ktorá rozhodnutie napáda.

Možno teda konštatovať, že ak štatutári postupovali v súlade s príslušným rozhodovacím procesom, nenesú za svoje manažérske rozhodnutie zodpovednosť ani vtedy, ak ak sa tieto rozhodnutia ukážu ako nesprávne, či dokonca stratové pre spoločnosť. Ak takéto rozhodnutie hoci aj privodí spoločnosti stratu, nebude podliehať súdnemu prieskumu.¹⁹

Business judgement rule sa však môže dostať do rozporu so všeobecnou zásadou predpokladajúcou zodpovednosť riaditeľov, ktorí nezabezpečili spoločnosti primeranú organizačnú štruktúru v zmysle spomínaného článku 2086.

¹⁷ Vykonávajúci správne súdnictvo

¹⁸ *Codice civile* z roku 1942, prijatý počas fašistickej nadvlády. Niekoľko častí tohto zákonníka, najmä časť obsahujúca ustanovenia o obchodných spoločnostiach, stále vychádzajú z právnych predpisov ovplyvnených nacistickým režimom Nemecka (1933 – 1945)

¹⁹ Rozhodnutie *Corte di Cassazione* n. 3652 zo dňa 28.4.1997

Súd v Ríme²⁰ sa vo svojom rozhodnutí zo dňa 9. septembra 2020 zaoberal práve otázkou uplatniteľnosti *business judgement rule* na rozhodnutia týkajúce sa organizačnej štruktúry spoločnosti v kontexte článku 2086 talianskeho občianskeho zákonníka. Tento súd na jednej strane potvrdil uplatnenie pravidla podnikateľského úsudku, no zároveň určil limity tejto zásady.

V zmysle tohto rozhodnutia majú riaditelia, resp. štatutári jednoznačne povinnosť riadiť spoločnosť a konať v jej mene s odbornou (náležitou) starostlivosťou, no nie sú povinní dosiahnuť hospodársky úspech spoločnosti. Vyplýva z toho, že štatutári nie sú zodpovední ani za škodu, ktorú spoločnosti spôsobili, ktorú by zrejme iní, obozretnejší, či kompetentnejší štatutári túto nespôsobili, resp. by jej zabránili.

Uplatnenie pravidla podnikateľského úsudku sa však nepovažuje za absolútne. Súd v Ríme zdôraznil, že toto pravidlo sa uplatňuje len v takom rozsahu, v akom organizačné, či administratívne rozhodnutia nie sú nerozumné, či nerozvážne a boli prijaté s náležitou (odbornou) starostlivosťou. V prípade úplného opomenutia rozumnej a primeranej štruktúry spoločnosti, by teda pravidlo podnikateľského úsudku nezbavovalo v zmysle článku 2086 štatutárov zodpovednosti.

IV. *Business judgement rule* v judikatúre slovenských súdov

Z pohľadu slovenskej judikatúry je pre tento pojem príznačná skutočnosť, že gro výkonu funkcie štatutára spočíva v správe cudzieho majetku a preto si výkon funkcie vyžaduje istú mieru skúseností a vedomostí. Slovenská judikatúra vníma aj pojem odborná starostlivosť v takom zmysle, že *odbornú starostlivosť je nutné posudzovať objektívne v zmysle všeobecnej starostlivosti požadovanej pri danom druhu konania*.²¹

Súdna prax sa však v súčasnosti v otázke aplikácie pravidla *business judgement rule* značne rozchádza. V roku 2016 napríklad Krajský súd v Nitre konštatoval, že *vzhľadom na platnú právnu úpravu ozodpovednosti členov predstavenstva obsiahnutej v Obchodnom zákonníku, odvolací súd obranu žalovaného ohľadne podnikateľského úsudku, ktoré sú obsiahnuté vo viacerých zahraničných právnych poriadkoch, nemohol akceptovať*.²²

²⁰ *Corte Suprema di Cassazione* – možno považovať za ekvivalent slovenského Najvyššieho správneho súdu;

²¹ Uznesenie NS SR sp.zn. 4 Obdo 4/2013 zo dňa 26.6.2012;

²² Rozsudok Krajského súdu v Nitre, sp. zn. 26Cob/23/2016, zo dňa 6.10.2016

Naopak, Krajský súd v Trnave sa už v roku 2019 postavil k tejto otázke odlišne, keď konštatoval, že *posudzovanie, či štatutárny orgán zachoval potrebnú odbornú starostlivosť, sa vykonáva vždy spätne, k okamihu, keď štatutárny orgán robil svoje rozhodnutie, avšak za súčasnej znalosti dôsledkov, ku ktorým toto rozhodnutie viedlo. Pri takomto posudzovaní možno podľa odvolacieho súdu aplikovať tzv. „business judgement rule“, t. j. pravidlo obchodníckeho úsudku, ktoré je vo všeobecnosti vyjadrené aj v ustanovení § 135a ods. 3 prvej vete Obchodného zákonníka. Podstata tohto pravidla vyjadruje, že štatutárny orgán nie je voči spoločnosti zodpovedný za každý neúspech podnikania spoločnosti, teda za každú hospodársku stratu alebo škodu, ktorá vznikla v dôsledku jeho podnikateľského rozhodnutia. S každým podnikateľským rozhodnutím je totiž spojené určité riziko a toto riziko (dôsledky rozhodnutia) nie sú v okamihu rozhodovania vždy presne odhadnuteľné a kvantifikovateľné. Ak by bol štatutárny orgán zodpovedný vždy za každú stratu alebo neúspech, znamenalo by to, že štatutári (a v širšom zmysle manažéri) by neboli ochotní ísť do čo len mierne rizikovejšieho obchodu, čo by ale vo výsledku znamenalo riziko, že mnohé podnikateľské príležitosti by zostali nevyužité a zabíjalo by ducha podnikania.“²³*

V. Aplikovateľnosť pravidla podnikateľského úsudku v slovenskej praxi a úvahy *de lege ferenda*

Ako uvádza autor Jablonka, pravidlo *business judgement rule* vychádza z koncepcie tzv. trojprvkového testu odbornej starostlivosti štatutárnych orgánov: 1. posúdenie, či štatutár rozumne konal informovane na základe dostupných informácií, 2. posúdenie, či štatutár konal v dobrej viere, 3. posúdenie, či štatutár racionálne odôvodní záujem korporácie. Autor sa domnieva, že uvedený test proporcionality, je aplikovateľný aj na slovenskú právnu úpravu vzhľadom na to, že uvedené kritériá vyplývajú z princípu profesionality zakotvenom v slovenskom Obchodnom zákonníku. V zmysle tejto doktríny by sa posudzovala napríklad aj finančná investícia štatutára. Autor doktrínu demonštruje na príklade priamo ztrhu nehnuteľností. Uvádza príklad, keď štatutár konajúc v mene spoločnosti investuje financie do rozostavaných developerských projektov s nehnuteľnosťami uzatvárajúc zmluvy o budúcej kúpnej zmluve za dohodnutú budúcu kúpnu cenu 3000,- EUR za jeden meter štvorcový podlahovej plochy, ktorá je v čase uzatvorenia zmluvy o budúcej kúpnej zmluve trhovo výhodná, avšak v čase uzatvárania kúpnej zmluvy (povedzme o 2 roky neskôr), trhová kúpna

²³ Rozsudok Krajského súdu v Trnave, sp. zn. 31COB/74/2018, zo dňa 25.6.2019

cena uvedenej nehnuteľnosti klesne o 500,- EUR za meter štvorcový podlahovej plochy. V takomto konkrétnom prípade, by podľa autora bola aplikovateľná práve doktrína *business judgement rule*.²⁴

Medzi štandardne uvádzané výhody, ktoré prináša *business judgement rule*, sa spravidla zaraďuje zjednodušenie činnosti súdov, zlepšenie postavenia členov štatutárnych orgánov, poskytnutie vyššej miery suverenity týmto členom a zároveň ekonomické výhody pre obchodné spoločnosti.

To či sú tieto výhody v praxi reálne poznateľné bolo diskutované najmä v rámci Českej republiky pred zavedením pravidla podnikateľského úsudku, resp. pred prijatím zákona č. 90/2012 Sb. o obchodných korporáciách. Ako výrazná výhoda bolo vnímané najmä posilnenie postavenia člena štatutárneho orgánu a to najmä člena jednajúceho korektným spôsobom. Tým, že aplikácia pravidla podnikateľského úsudku je vylúčená v prípadoch porušenia povinnosti lojality, týka sa výlučne situácií, v ktorých ide o naozaj o podnikateľské rozhodnutia. Člen štatutárneho orgánu má tak možnosť autonómnejšie rozhodovať a môže v slobodnejšie uvažovať nad možnosťami dosiahnutia finančného profitu spoločnosti, než nad uvažovaním o ochrane pred vlastnou zodpovednosťou za rizikové rozhodnutie. Zároveň, v prípade akciových spoločností, jeho (ne)zodpovednosť podporuje jeho nezávislosť od akcionárov spoločnosti.²⁵ Ako uvádza zahraničná literatúra – manažér, ktorý je slobodný a nezávislý, bude zároveň efektívnejší.²⁶

Zastávame názor, že pre slovenské obchodné spoločnosti by bolo efektívne podporiť autonómiu rozhodovania štatutára vo veciach výkonu podnikateľskej činnosti aj prostredníctvom legislatívneho základu.

²⁴ JABLONKA, B. Odborná starostlivosť z pohľadu povinnosti štatutára pri výkone funkcie. In: *Riadenie a kontrola v obchodných spoločnostiach v kontexte vývoja v práve EÚ*. Bratislavské právnické fórum 2016. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2016. str. 15

²⁵ KOŽIAK, J. Business judgement rule v České republice. In: *Dny práva 2011 – Days of Law 2011* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2012. [cit. 2022-11-24]. Dostupné na internete: <http://www.law.muni.cz/content/cs/proceedings/>

²⁶ ROSENBERG, D., Galactic Stupidity and the Business Judgment Rule In: *Journal of Corporation Law*, číslo 2, zväzok 32, ročník 2007, str. 301- 322.

Záver

Zastávame názor, že zodpovednosť voči obchodnej spoločnosti je nutné vnímať aj s ohľadom na špecifickosť predmetu podnikania. Záverom možno konštatovať, že tak ako príspevok rozoberal, v zmysle hodnotenia miery odbornej starostlivosti, lojálnosti, či aplikácie, príp. neaplikácie tzv. pravidla podnikateľského úsudku, je v praxi nevyhnutné posudzovať každú oblasť podnikania osobitne. Na základe tejto osobitosti a špecifickosti každého podnikateľského odvetvia, nemožno od súdu ani spravodlivo požadovať, aby bol schopný posúdiť po profesionálnej stránke každý jeden prípad podnikateľského rozhodnutia, ku ktorému dôjde počas výkonu funkcie štatutára, či vrcholového manažmentu obchodnej spoločnosti.

Uplatňovanie zásady *business judgement rule* sa tak vo všeobecnosti javí ako najlogickejšia a najrozumnejšia zásada, ktorá podľa nášho názoru má svoje miesto aj v praxi slovenských obchodných spoločností a súdov. Je však otázkou do budúcnosti, ako sa s aplikáciou tejto zásady budú naše súdy stotožňovať a či príde aj k legislatívnym zmenám v oblasti právnej úpravy zodpovednosti štatutárov a konania s odbornou starostlivosťou a v záujme spoločnosti a jej spoločníkov.

Zoznam bibliografických odkazov

- HURDÍK, J., FIALA, J., HRUŠÁKOVÁ, M. *Úvod do súkromného práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2002. ISBN 80-210-2976-5
- KUBÍČEK, P., ŠKRINÁR, A., NEVOLNÁ, Z., KOLKUSOVÁ, R. *Obchodné právo*. 3. vydanie. Plzeň: Aleš Čeněk, 2021. ISBN 978-80-7380-847-1
- MENCELOVÁ, S. *Loajalita a péče řádného hospodáře v akciové společnosti*. Praha: C.H.Beck, 2015. ISBN 9788074005848.
- OVEČKOVÁ, O. a kol. *Obchodný zákonník. Velký komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017. ISBN
- OVEČKOVÁ, O. a kol. *Obchodný zákonník. Komentár*. Tretie, doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: Iura Edition, 2012. ISBN 9788080784348.
- ŠTENGLOVÁ, I., HAVEL, B., CILEČEK, F., KUHN, P., ŠUK, P. *Zákon o obchodních korporacích*. Komentář. Praha: C.H.Beck, 2013. ISBN 978-80-7400-480-3.
- JABLONKA, B. Odborná starostlivosť z pohľadu povinnosti štatutára pri výkone funkcie. In: *Riadenie a kontrola v obchodných spoločnostiach v kontexte vývoja v práve EÚ*. Bratislavské právnické fórum 2016. Bratislava: Právnická fakulta Univerzita Komenského v Bratislave, 2016.

KOŽIAK, J. Business judgement rule v České republice. In: Dny práva 2011 – Days od Law 2011 [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2012. [cit. 2022-11-24]. Dostupné na internete: <http://www.law.muni.cz/content/cs/proceedings/>

KNEPPER, W.E., BAILEY, D.A., *Liability of corporate Officers and Directors*, New York, Lexis Nexis, 2009, osmé vydání, ISBN 978-1-4224-7562-1, § 2.01

SLÁVIKOVÁ GERŽOVÁ, R. Odborná starostlivosť člena štatutárneho orgánu. In: *Finančný manažér*, 2015, 1/2015 [cit. 2022-10-30], str. 3-4. Dostupné na internete: https://sacg.sk/wp-content/uploads/2019/10/uprava_FM-1-2015-Odborna-starostlivosť-clena-statutarneho-organu-Slavikova-Gerzova.pdf

VASCIMINNI, M., RUSSO, G., GIGLIOTTI, G. The applicability of the Italian Business Judgement Rule to directors' organisational choices. International Bar Association. [cit. 2022-11-24]. Dostupné na internete: <https://www.ibanet.org/article/64F8517E-4F58-47CA-B9AF-D7E9E9763972>

LAGUADO, C.A. Factors governing the application of the Business Judgement Rule: An Empirical Study od the US, UK, Australia and the EU. [cit. 2022-11-24], str. 136. Dostupné na internete: http://www.javeriana.edu.co/juridicas/pub_rev/documents/6-Laguado.pdf

ROSENBERG, D., Galactic Stupidity and the Business Judgment Rule In: *Journal of Corporation Law*, číslo 2, zväzok 32, ročník 2007

Uznesenie Najvyššieho súdu ČR sp. zn. 29 Cdo 3180/2008, zo dňa 24.6.2009

Uznesenie Najvyššieho súdu ČR sp. Zn. 5 Tdo 1412/2007, zo dňa 27.3.2008

Rozsudok Najvyššieho súdu SR sp. zn. 2 Obo 222/2001, zo dňa 5.4.2002 (R 10/2003)

Rozsudok Krajského súdu v Nitre, sp. zn. 26Cob/23/2016, zo dňa 6.10.2016

Rozsudok Krajského súdu v Trnave, sp. zn. 31COB/74/2018, zo dňa 25.6.2019

NOTITIAE NOVAE FACULTATIS IURIDICAE UNIVERSITATIS MATTHIAE BELII NEOSOLII ROČNÍK XXVI.

- Autor: Kolektív autorov
- Predseda redakčnej rady
a vedecký redaktor: doc. Dr. iur. JUDr. Ing. Michal Turošík, PhD.
- Predseda edičnej komisie: prof. JUDr. Milan Ďurica, PhD.
- Recenzenti: Dr. h. c. prof. JUDr. Jaroslav Ivor, DrSc.
prof. JUDr. Milan Ďurica, PhD.
prof. JUDr. Ingrid Mencerová, PhD.
doc. JUDr. Marian Ďurana, PhD.
doc. JUDr. Ing. Martin Kubinec, PhD.
doc. JUDr. Ivana Šošková, PhD.
JUDr. Miloš Levrinc, PhD.
JUDr. Martin Píry, PhD.
JUDr. Ľubica Saktorová, PhD., LL.M., M.A.
JUDr. Lenka Ušiaková, PhD.
- Zostavovateľ: JUDr. Monika Némethová, PhD.
JUDr. Aneta Kšenzíghová, MBA
- Vydavateľ: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela
v Banskej Bystrici
Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
- Tlač: online
- Návrh obálky: Mgr. art. Zuzana Ceglédiová
- Rok vydania: 2023
- Počet strán: 552

„Príspevky neprešli jazykovou korektúrou.“

ISBN 978-80-557-2037-1

EAN 9788055720371

<https://doi.org/10.24040/2023.9788055720371>

9 788055 720371
ISBN 978-80-557-2037-1